A-3912

Politseipeavalitsuse väljaanne.

Juhis

politseiametnikkudele

6315

Tallinnas 1922.

J. Zimmermann'i trükikoda Tallinnas, Lühikejalg 4

2
Bibliotheca
universitatis
Dorpatensis
153577
A 3912.

Bibliotheca universitatis Dorpatensis

Eessõna.

Eelseisva raamatu kokkuseadmiseks on hoogu annud sellekohase raamatu puudus meie politseikirjanduses. Raamat on mõeldud kõige pealt abiks algajale politseinikule — sellele, kes soovib rasket ja vastutusrikast politseiteenistust endale elukutseks valida, end sellele kutsele ettevalmistada. Ühtlasi tahab ka „Juhis politseiametnikkudele" olla abimeheks ja juhatajaks teenistuses olijale politseinikule politsei-elus ettetulevate raskemate ülesannete harutamisel ja täitmisel.

Et „Juhis politseiametnikkudele" esimene sarnane teos Eestis on, kus politsei teadusala enamvähem laiemalt püütud käsitada, siis on ka selles esinevad puudused loomulikud.

Ka ei olnud raamatu kokkuseadjatel kiire töö ja vähese aja tõttu võimalik käsitatavat ainet tarviliselt läbikaaluda, samuti tuli ka seda äärmiselt surutult mahutada, et raamatut liig suureks paisumise eest hoida, mis selle hinda märksa tõstnud oleks.

Keelelise ühtluse puudus raamatus on tingitud sellest, et siin mitme autori tööd esitatud ja nende silumiseks — keeleliseks ümbertöötamiseks — ei olnud võimalust — käsiraamatu edasilükkamata vajaduse tõttu.

Pean oma kohuseks tänada raamatu tegelikka kokkuseadjaid — Kohtupalati Prokuröri vanemat abi h-ra Teodor Rõuk'i ja politsei peavalitsuse üldosakonna juhatajat h-ra

Mihail Tang'i, kes rohke töö ja raskete jõupingutuste peale vaatamata selle ülesandega korda saanud.

Veel tänan raamatu kokkuseadmisel tarvismineva materjaali kogumisel ülesnäidatud lahke kaasabi eest politseiinspektori h-ra Hugo Jakobson'i, raudteede politsei ülemat h-ra A. Ivask'it ja raudteede politsei Tartu jaoskonna ülemat h-ra E. Miller'i.

Politseiametnikkudele ja teistele, kes raamatu puuduste kohta oma soovid avaldavad, ütlen südamelikku tänu.

Tallinnas, 1. oktoobril 1922 a.

H. Kuben.

Sõna „politsei“ mõiste.

Kokku seadnud M. Tang.

Sõna „politsei“, ühest algjuurest sõnaga „poliitika“, on tekkinud greekakeelsest sõnast *politeia*, mis omakorda arenenud samakeelsest sõnast *polis* (linn). Sõna *politeia* tähendas wanal ajal, silmapidades seda, et linn iga riigi alus ja algus oli, riigi hääd sisemist korraldust ja korda. Nii siis ei tähendanud sõna *politeia* vanasti mitte ainult seadusega maksmapandud riiklist korraldust, vaid riigi korda üldse. Ühtlasi tuleb ka arvata, et keskaeg sellest mõistest kinni pidas. Sõna „politsei“ tema teistsugusemas mõistes sai tarvitusele võetud Euroopa keskriikides alles 16. aastasajal, mis ülemuse korraldust ja tegevust siseriigis tähendama pidi.

17. aastasaja teisel poolel ettevõetud katsed sõna „politsei“ mõistele kindlamaid piire määrata, olid küll arvurikkad, kuid mitte rahuldavad. Ka 18. aastasada läks mööda, ilma et need püüded vilja oleks kannud; kiiduväärt erandina sellel alal võiks siin vast ainult Delamares'i Traitè de la police't (1722—1738) nimetada.

Kitsama mõiste omab sõna „politsei“ alles aeg amööda jaseeläbi, et tema võimkonnast — nagu näit. Preisimaal korraldusega 2. juunist 1713 a. kohtu, sõjaväe ja üksikud majanduslised valitsusasjad ära võetakse ja politsei võimu ulatus ainult selle peale kindlaks määratakse, mida meie riigi sisemiseks korralduseks — administratsiooniks nimetame.

Enamvähem selgema mõiste politsei ülesannetest ja otstarbest annab hiljem Saksamaal tuntud Göttingeni õigusteadlane ja õigusteaduse õpetaja J. St. Pütter omas Institutiones juris publici Germanici (1770 a.), kus politseile järgmise ülesande — cura avertendi mala futura ja jus promovendi salutem publicam (tulevased pahed ärahoida ja õigust, seadust ning kodanikkude head olukorda edustada) — kätte juhatab.

Seda mõistet käsitades antakse Saksamaal 1794 a. ja hiljem rida seadusi ning määrusi välja, milles politsei ülesanded enamvähem kindlamalt ära määratakse. Ka prantslased võtsid selle mõiste omaks, mida tõendab 1795 seal välja antud Code des délits et des peines, kus järgmiselt öeldud: „La police est institutée pour maintenir l'ordre public, la liberté, la propriété, la sûreté indiwiduelle.“

I. Vanaaja politsei.

Seda, mis vanal ajal politseiks nimetati, ei saa kuidagi praeguseaja väljaarenenud politseilise aparaadiga võrrelda ega kõrvu seada. Ehk küll üksikud, tollest ajast pärit, ülemuste korraldused ja käsud ühist tegevust meieaja politseiga väljapaista lasevad, ei tuntud politseid, kui niisugust, sel ajal ometigi mitte.

Politsei ajalugu käsitades leiame vanaaja politsei kohta teateid vanade egiptlaste, juutide, spartalaste, greeklaste ja roomlaste juures. Iseäralise tähelepanu väärt on see, et juba tol hallil ajal, kus praeguseaja tsiviliseeritud ja kõrgel kultuurastmel seisjad rahvad pea täiesti metsikut elu elasid, vanade greeklaste politsei hiilgaval arenemisastmel seisis ja juba siis täius selle sõna tõsises mõttes oli. Mitmesugused tundemärgid lasevad oletada, et vanade greeklaste politsei, kui eeskuju, pärastpoole ka teiste rahvaste juures järeltegemist leidis ja seega praeguse – uuemaaja politsei arenemiskäigule tugeva tõuke andis.

Põlluharimine, kui iga rahva kultuurelu algus ja sellega kaasaskäiv avalik läbikäimine ning vahekord nõudis ja leidis ka esimesena riiklist kaitset. Nii leiame alal hoitud vanast ajast pärit olevatest seadustest ja korraldustest, et juba tol ajal politsei ülesandeks oli isiklikku puutumatust, julgeolekut ja eraomandust kaitsta ning ka spekulatsiooni ja liiakasuvõtmise vastu võidelda. Seda tõendab näituseks vanadelt egiptlastelt pärandatud seaduste kogu, mida tõega üllatavaks nähtuseks lugeda võib ja missugune kahtlemata tunnistust annab selle rahva juba tolleaegsest kõrgest kultuurist.

Et nende maa sissetulek pääasjalikult veest olenes, asutasid vanad egiptlased endale teedepolitseiga ühiselt tubli veepolitsei. Väga hääd tänavad, vägevad kaitsevallid ja veeväravad põldude kaitseks, nii ka Sesostris, Psammetichos ja Nechos Punase- ja Vahemere vahele ehitatud kanaalid annavad tunnistust kõigest sellest, kui hääde tagajärgedega egiptlaste politsei tol ajal töötas.

Hästi organiseeritud oli vanade egiptlaste juures ka n.n. võõrapolitsei, sest valjult valvati selle järele, et ükski väljamaalane Egiptusse sisse ei saanud rännata ja üldse püüdsid egiptlased tol ajal võõrastest eralduda.

Vanade egiptlaste tervishoiupolitseil oli ainult see tähtsus, et tema selle järele valvas, et kuningatele ja rahvale usu järele määratud söögid ja joogid ettekirjutud said.

Vanade egiptlaste juures loeti ka laiskust kuriteoks ning karistati igaühte selle eest kohtulikus korras. Pääle selle olid kodanikud kohustatud iga aasta oma jaoskonna ülemale ülesandma, missuguse tööga keegi neist ülespidamist saavutas. Valeteadete andmise eest järgnes surmanuhtlus.

Ka preestritel oli seal tol ajal politseiline ja kohtu autoriteet ning viimased kontrolleerisid hoolega ja suure valjusega seaduste täitmist. Preestrid juhatasid 40 liikmest koosseisvat surmakohut, missugune matmise tseremoniisid otsustas, s. t. kas surnut avaliku matmise väärt loeti või ei.

Egiptlaste juures võis juba vanal ajal igaüks kaebusega esineda, kuid valju karistuse alla langesid need, kes valekaebusi andsid.

Valitsusviisidele vastavalt esines täielise hirmuvalitsejana vanaaja juudipolitsei, kelle ülesandeks oli peaasjalikult selle järele valvata, et seaduse poolt määratud liikumata varandused õiglaselt perekonnaliikmete vahel ära jaotatud said ja et perekonna isale lahutamata tükk maad, mis vilja kandis, alles jäi. Samuti oli ka juudipolitsei ülesandeks rahvast rahvuslises usus kasvatada ning igaühte võõrast kombest ja pruugist vaba hoida.

Nagu juba eelpool nimetatud, oli politsei vanade greeklaste juures ja nimelt Atheenas juba vanal ajal täius selle sõna tõsises mõttes ja maksis, kui järeltehtav eeskuju veel kaugelt üle keskaja. Greeka riigi kõige hiilgavamal ajajärgul esines Atheena politsei täiesti iseseisva valitsusorgaanina ja seisis n. n. *arhonide* ülevaatuse all, kes mitte ainult rohelise laua taga istudes ei juhatanud, vaid ka väljas tegutsesid ning ööseti vaheldades vahiteenistust pidasid. Atheena linn jagunes kuueks politsei jaoskonnaks ja igas jaoskonnas olid vastavad ametnikud ametisse pandud. Ööseti liikusid Atheena tänavatel politsei patrullid, kuna maal korra ja julgeoleku järele noortest atheenlastest (18—20 a.) korraldatud kaitsevalve valvas.

Kannatlikumalt talitas Atheena kombluspolitsei. Avalikkude lõbumajade pidamine oli seal sel ajal üks eesõigustatud ettevõtetest, sest viimastelt sai riik suuri sissetulekuid ja sellepärast esines ka kombluspolitsei Atheenas priviligeeritud teenistusharuna ning oli iseäralise au osaline.

Halva kuulsusse sattusid atheenlaste juures n. n. *sykophandid*, kes keelatud viigimarjade väljaveo järele valvama pidid, sest et peale pandud kohuseid halvasti täitsid ja omi õigusi kurjasti tarvitasid — valekaebusi tõstsid, rahvalt raha väljapressisid j.n.e, mille tõttu ka valitsus sunnitud oli umbes 403 a. e. Kr. nimetatud ametala sootumaks kaotama.

Täielise vastandina Atheena politseile esines *Sparta* või *Lakedemonia* politsei. Viimane täitis oma kohuseid suure ja hoolimate valjusega, mille tõttu ka silmapaistvaks sai.

Sõnakuulmata kodanikke peeti tol ajal spartalaste juures kardetavateks, kahjulikkudeks kogu ühiskonnale ja heideti avaliku põlgtuse alla. Et igaüks oma kohust seaduse järele truilt täidaks, nagu seda Thermopylae kangelased tegid, selle järele valvasid kohtud *ephoride* kaudu. Viimased hoolitsesid ka üldse julgeoleku eest siseriigis. Selleks oli neile nii palju ülevaatajaid abiks antud, et ükski kodanik ilma järelvalveta vaevalt sammu astuda võis. Ühest 5. aastasajal e. Kr. väljakuulutatud rahvaotsusest saame huvitava ülevaate selleaja Sparta olude kohta. Seal seisab: „Alkimos ja Kresphontes Stratonaxi pojad ja Nympharetose poeg ja ka nende järeltulijad peavad maalt välja saadetud saama ühe kordasaadetud mõrtsukatöö pärast. Kes aga ühe nendest surmab, saab epimenionilt, kellele ta surmamisest teatab, 100 stateri Nympharetose varast. Juhtub aga

et epimenionid raha väljamaksta ei taha, siis loetakse neid endid süüdlasteks".

Kui ettevaatlikult ja põhjalikult politsei asju juba tol hallil ajal käsitati, näeme politsei seadusest, mis 200 a. e Kr. *attalidide* juures *Pergamonias* välja anti. Selles leiduvad kindlad määrused ehituste, uulitsapuhastamise, mustusekoristamise, lagunud müüride, kaevude tarvitamise, veevärgi ja vihmavee hoiupaikade kohta. Samas seaduses on ka kindlaks määratud politseivalitsuses teenivate ametnikkude — strateegide, astynomide, amphodarchide — kohused ning politseilised karistused ja nende täideviimise kord. Nimetatud seadus kohustas iga ametnikku korda jalale seadma rahutuste ajal ja kui viimane 10 päeva jooksul seda käsku ei täitnud, läks kohustus teise kätte üle, kuna kulud esimese kanda jäid.

Hellenite mõjul anti ka Aleksandrias 9.8.145 e. Kr. vangistamise määrus välja, mille tõlge näitab, et ta meieaegsete käskudega õige sarnane on:

„25 aasta 16. epiphil (s. o. kuningas Ptolomäus Euergetes II valitsuse ajal) jooksis Aleksandrias noor ori Hermon, ka Neilos kutsutud, oma isanda, Alabanda saadiku Chrysippuse poja Aristogenesi juurest ära. Ori on sündinud süürlane Bambykist, umbes 18 aastane, keskmise kasvuga, habemeta, sirgete jalgadega, väikese lohukesega lõua sees, nina pahemal poolel on tal läätsekujuline soolatüügas, pahema käe liikmekohal on tal barbarlaste tähed tätoveeritud. Ta kandis vööd, milles 3 mini kulda ja 10 pärlit olid, ja raudvõru, mille küljes salvipott ja voolraud rippusid. Keha oli tal chlami ja nahkpõllega kaetud. Kes ta tagasi toob, saab 2 talenti ja 3000 drahma metallis (kurant). Kes aga tema viibimise koha teatab, saab kui see pühas paigas on, 1 talent ja 2000 drahma; on aga ori kellegi maksuvõimulise ja kohtuliku tähtsusega mehe juures, saab ülesandja 3 talenti ja 5000 drahma. Ülesandmisi palutakse strateegi ametnikkudele teha.

Temaga ühes on ka ära jooksnud Bion, kõrge õueametniku Kallikrates'i ori. Ta on tüse, õlakas, tugevalt väljaarenenud jalgadega ja rohekashallide silmadega. Põgenemise ajal oli tal tuunika ja orjamantel seljas, peale selle oli tal veel väikene naisterahva kohvrikene kaasas, 6 talenti ja 5000 drahma väärtuses. Kes teda tagasi toimetab või temast teatab, saab ka eelpool nimetatud summa tasuks. Teateid tuleb anda niisamuti strateegi ametnikkudele".

Vanas Roomas oli politseivõim n. n. *tsensorite ja edilide* käes, kelle juhatajaks pärastpoole *praefectus urbi* astus. Veel oli seal piiratud politseivõim ka *pater familias'el*, kuid ainult omas sugukonnas, kus tema õigust mõista võis kodukohtus (judicium domesticum) omaksete üle näit. koduvarguse (furtum domesticum), kõlvatuse ja ka raskemate kuritegude puhul. Tsensorite kohus oli selle järele valvata, et neid õigusi kurjasti ei tarvitatud ega neist üle ei astutud. Üldiseid politsei kohuseid vanas Roomas aga täitsaid edilid, kes sel ajal ka süüdistajatena välja astusid. Edilide abi tarvitasid pääle selle veel rahvatribuunid kurjategijate jälgimiseks ja kinnipüüdmiseks ning samuti ka surmaotsuste täidesaatmiseks — surmamõistetute allakukutamiseks Tarpeja kaljust. Viimaste tegevuspiirkond laienes ajajooksul veel ja sai ühes sellega ka vastutusrikkamaks: (*„Suntoque aediles curatores urbis, annonae ludorumque sollemnium"* — *Cicero, de legibus III, 7*). N.n. *cura urbisi* hooleks ei olnud mitte ainult ehi-

tuste, tänavate, platside, veevärgi jne. ülevaatus, vaid ka kontroll tervishoiu, puhtuse ja kõlbluse üle üldse. Kõiksugu ärakeelatud õnnemängud, riigivastased ja häbematad kõned olid *cura urbis'ele* süüdistamisaineteks. *Annona* ülesandeks oli linna toiduainetega, viljaga, õliga j. n. e. varustada, nende väärtust proovida, hindasid määrata, liiakasuvõtmist ära hoida ja mõõtusid ning kaalusid kontrolleerida. Kui *curatores ludoruu sollemnium* pidid edilid rahvamängusid ja pidusid ning pidustusi korraldama. Vahet tehti *aediles curules* ja *aediles plebiste* vahel; viimased kuulusid alamate asutuste hulka.

Ühes edilidega täitsid politsei kohuseid vanas Roomas veel n. n. *triumviri* ehk *tresviri capitales*, kelle käes peaasjalikult politsei- ja kohtuotsuste täitmine oli — karistasid süüdlasi, põletasid ärakeelatud raamatuid j.n.e., kuid pidid ka kuritegude ja politsei vastu eksimiste järele valvama ja selles kahtlusealuseid vangistama. Tresviri capitales võttis kuritegude üle teadaandeid ja kurjategijate kohta ülesandmisi vastu ning alustas eeluurimist. Orje ja peregrinisid (mitteroomlasi) võisid nemad otsekohe karistada. Peale selle pidid nemad veel *triumviri nocturni* järeltulijatena öövahtide järele valvama, kelle kätte linna öösine tulekindlustus ja julgeolek oli usaldatud.

Vana Rooma *vigiles* ehk öövahid olid sõjaväeliselt organiseeritud ja neid võeti *servi publici* — riigi orjade ehk vabakslastute hulgast. Öövahid vanas Roomas said mööda linna väravaid ja müürisid nii ärajaotatud, et neid kerge vaevaga võis iga minut jälle kokku kutsuda, kui seda vaja läks.

Keiser Augustus oma valitsemise ajal andis edilidele tulekaitsevalve otstarbeks veel 600 orja abiks ja asutas 7 *cohortes vigilum*'i s. o. iga 2 linnajao peale üks rügement, kes öösel linna tuleõnnetuste, sissemurdmiste ja röövimiste eest kaitsma pidid. Esialgne Rooma *vigiles*'te arv on teadmata, kuid pärastpoole sai neid kokku 7000 meest, s. o. igas rügemendis 1000 meest, mis vana Rooma jaoks, umbes 1 miljoni elanikuga, kaunis tugeva ja suure politseisalga moodustas. Neid rügemente juhatasid ja käsutasid 7 *tribuni* (päälikud), kellele 49 *centurion*'i (igas rügemendis 7) ja veel teised alamad abiks olid. Neid ajaloolisi andmeid tõendab 1820 a. Rooma lähedal Monte Celiol olevast Mattei villast leitud tahvel, mis 5. Rooma vigiles'te rügemendi poolt a. 210 p. Kr. keiser Caracallale annetatud. Tähendatud tahvlil seisavad tolleaegse 5. Rooma rügemendi ohvitseride ja arstide nimed ning tahvli teisel küljel umbes 1000 alama ametniku ja terve meeskonna nimed.

Rooma vigilesi juhatas alguses *praefectus vigilum* ja pärastpoole *subpraefectus*, kes selle ameti asutamisel rohkem sõjaväeametnik oli, kuid hiljem anti tema võimkonda kriminaalpolitsei ja keiser Augustuse ajal omas ta veel kohtuvõimu. *Subpraefectus* vanas Roomas oli kohustatud valvama tulesüütamiste, varguste, röövimiste, salgamiste ja muude kuritegude ning seadustest üleastumiste järele, mis *castigatio fustium* (peksuga) ehk „*metalla*'sse" (mäe- ja väävlikaevandusse, kivimurdu) saatmisega ehk kergematel juhtumistel *opus publicum* (ehitustöö, mustaveetorude puhastamisega) karistud said.

Pääle tsensorite ja edilide võimu vähenemist asus nende ja kogu Rooma politsei etteotsa *praefectus urbi*, kelle politsei. ja kohtuvõim piira-

mata oli ja iseäranis keiser Augustuse valitsemise ajal, kus praefectus urbi täielise politsei- ja kohtuministrina esines ning tema käes ei olnud mitte ainult kriminaalpolitsei-asjandus, vaid ka kõrgem tsiviilvõim pealinnas (Roomas) ja valve kõikide ametiasutuste järele üldse. Praefectus urbi võis igasuguseid karistusi määrata ja isegi maalt välja saata ning surmaga karistada. Politsei ülemjuhatajana pidi tema ka linna rahu ja korra järele valvama ning iga üksiku politsei osa organiseerimise ja juhatamise eest hoolitsema. Viimase poolt sai edilidelt ülevõetud isegi turupolitsei, kes kauplejate ja rahavahetajate järele valvas ning *opera publica* (avalikud asutused, veevärk jne.); samuti oli ka tööliste ühisuste ja õpeasutuste ülevaatus tema käes. Tema, s. o. praefectus urbi, ligemateks käsualusteks olid *lictores* — politseilise karistusvõimu esitajad, kes ametimärkidena *fasces* (vitsakimpu) kehalikkude nuhtluste jaoks ja kirvest surmanuhtluste jaoks kandsid; *viatores* — käskjalad, kes teateid ja kohtukutseid laiali kandsid ning vangistusi täide saatsid. Pääle selle oli praefectus urbi juures veel n. n. *praeco* — avalik väljakuulutaja — ametis, kes suusõnaliselt korraldusi ja määrusi kodanikkudele kuulutas. Alamate politseiametnikkudena teenisid *servi publici*, kelle hulka ka *carnifex* (timukas) kuulus. Juba sel ajal peeti timuka ametit alatuks ja autuks teenistuseks, millepärast carnifex väljaspool linna piirisid elama pidi ja üldse ennast rahvaga kokku puutumast hoidis. Pääle *lictor*'i ja *carnifex*'i olid vanas Roomas veel timukatena tegevad n. n. *commentarienses* ja proskriptionide juures *speculator*'id, keda peaasjalikult väejuhatajad, maavalitsejad ja kuningad oma ihukaitseks tarvitasid. Isegi salapolitsei ei puudunud vanadel roomlastel mitte. Ka maakaitse väljaspool linna ei olnud seal unustusse jäetud, vaid pea kõigis linna ümbruskonna tähtsamates kohtades ja kaugemal provintsides olid alalised sõjaväe seisukohad ja shandarmi vahipostid (stationari) üles seatud.

Vana Rooma politseil on suured teened oma rahva arenemiskäigu kohta, sest tema arvele kirjutakse roomlaste põlluharimise jõudsas edenemine, rahva tervislise seisukorra paranemine soode kuivatamise tõttu, kanaalide ja veevärkide ehitamine, tänavate sillutamine, supelusmajade ehitamine ja asutamine ning vägevate ametkondade kaitse, kuid et ta ajajooksul ikka enam ja enam end rahvast meelitada laskis ning üldisest kommete langemisest osa võttis ja seeläbi altkäemaksule ligipääsevaks sai, kaotas ta peagi lugupidamise oma rahva keskel.

II. Kesk- ja uuemaaja politsei.

Kesk- ja uuemaaja politsei kohta leiame ajaloos kirjeldusi, mis peaasjalikult selleaja Prantsuse ja Saksa politseid käsitavad. Ka Vene politseil on oma ajalugu, kuid sellest, kui juba kõigile enam-vähem tuntust, meie siin kõnelema ei hakka. Et kesk- ja uuemaaja politseist lühikest ülevaatlikku pildi anda, peame ülevalpool tähendatud kahe riigi politsei ajalugu käsitama ja ainult seda edasi andma, mis meid kõige enam huvitada võiks.

Ka keskajal ei tuntud sõna „politsei“ praeguses mõistes mitte. Esimesed politsei sisseseadete jäljed Saksamaal on leitud frankide kuningate ordukohtute määrustes, mille sihiks peaasjalikult koolitöö, põllupidamise ja kaubanduse arendamine oli. Saksamaal laiendasid politseiasutused oma tegevust ikka enam ja enam, peaasjalikult linnades, mis tööstuse, kaubanduse ja vaimlise elu arenemise keskkohtadeks olid. Kaunis täieliku ülevaate tolleaegse elu kohta saame Nürnbergi linnas väljaantud määrustest, kus ühes sarnases 14. aastasajal väljakuulutatud käsus muuseas kirjutakse, et mitte rohkem kui 12 naist lasteristimisele ei läheks ja et ainult üks vader võetud saaks. 16. aastasaja 2-el poolel ilmus käsk, kus naisterahvastele kästakse pulmadel ja muudel pidustustel alati korralikult, täielikult riides olla ning ära keelatakse neid tantsides liiga ägedalt keerutada. Teenijate upsakusele sai 1568 a. antud määrusega piir pandud ja liig suureks ning laialiseks minev hobustepidamine oli 1685 a. väljaantud määruste peaaineks. Suure valjusega võitles politsei ka toiduainete võltsimise vastu — häbistas avalikult viinapõletajaid ja ajas nad vitsadega linnast välja.

15. aastasaja viimasest poolest alates astusid riigivõimukandjad ja vürstid Saksamaal energilisi samme üldise korra ja julgeoleku kindlustamiseks. 1500 a. antigi terve rida määrusi kerjajate, mustlaste, liiakasuvõtjate jne. kohta välja. Nendele järgnesid 1530 a. riigipolitsei korraldus, 1548 a. teine täiendatud ja 1577 a. kolmas ning viimane väljaanne, mis pääle üldist politseiainet veel kahevõitlust, käsitööd, kauplemist ja kirjandust käsitas. Need määrused jäid kaua maksma ja kaotasid oma jõu alles Pressburgi rahutegemisega 1805 a. Selle riigipolitsei korralduse läbi saigi Saksamaal sõna „politsei“ üldisele tarvitusele võetud, kuna Prantsusemaal see sõna juba ennem vanade määruste sissejuhatustes järgmisel kujul ette tuli: „pour garder le bien public en très brave police“ — „üldise hääkäigu kindlustamiseks vajatakse hääd politseid.“ Saksamaal on sõna „p o l i t s e i“ kõige esmalt Nürnbergi 1492 a. määrustes tõlgitsetud „Zu Beständigkeit guter Polizei ist verboten — hää politsei kestvuseks on keelatud...“

Prantsuse politsei kohta on teada: Ludvig XIV asutas oma valitsemise ajal (1643—1715 a.) Pariisi lugupeetud kodanikkudest koosseisva ametikoha pealinnas, kes üldise hääkäekäigu eest hoolitsema pidi. Kui aga 1667 a. korratused ja segadused laialiselt maad hakkasid võtma, oli Ludvig XIV sunnitud linnaasutustelt ka üldise julgeoleku, läbikäimise, uulitsapuhastamise, valgustuse j.n.e. ülevaate ära võtma ning andis selle õiguse ühele kuninglikule ametnikule - lieutenant général de police — üle. See üldiselt tähtis muudatus sai 1699 a. ka provintsides läbiviidud. Hiljem Sully poolt 16. aastasajal organiseeritud ja pärast Colberti poolt täiendatud Pariisi politsei oli iseäranis hääs kuulsuses Sartine, Le Noir'i, d' Argenson'i ja Delamare valitsemise aegadel.—19/22.7.1790 a. seadustes jaotatakse Prantsuse politsei järgm. liikidesse: 1) julgeolekupolitsei (police de sûreté), kelle kohuseks kuritegijate kinnivõtmine oli; 2) viisakuspolitsei (police correctionnelle), kes tegusid, mis mitte otse kuriteod ei olnud, kuid siiski seltskonna rahu rikkusid ja kuritegudele meelitasid, ärahoidma pidi ja maakonnapolitsei, kes kogukonna rahu ja korda silmas pidi pidama. 1795 a. väljaantud karistusmäärustega tehakse politseile veel ülesandeks üldise korra, vabaduse, eraomanduse ja isiklise julgeoleku kaitsmine, kuid esimese politseiministeeriumiga eesotsas seisva eeskujuliku suurlinna politsei asutab Pariisis alles Napoleon I, temale ülesan-

deks tehes julgeoleku, nagu: röövimiste, varguste, õnnemängude, kerjuste jne. eest kaitsmise.

Tagasiminnes Saksa politsei juure peab tähendama, et esimesed edusammud sealse politsei arenemises astus Friedrich Wilhelm I, kui Preisimaal politsei võimkonnast kohtu-, sõjaväe- ja majandus- (finanz) asjanduse eraldas ning sellega politsei tegevusele ja ülesannetele enam kindlamad piirid pani. Selles asjas oli aga veel õnnelikum Friedrich II Suur, kes ühe oma ametniku Pariisi, sealset politsei sisseseadet ja käsutusviise uurima saatis ning 20. veebr. 1741 a käsu välja andis, millega politseivõim Prantsusmaa eeskujul Berliini magistraadilt ära võeti ja tema poolt asutatud kuningliku politsei direktorile üle anti. Ka teised Saksamaa riigid tarvitasid siin Prantsusmaa eeskuju. Shandarmivalitsus asutati Preisimaal 1820 a., mille kohta samal aastal 30. dets. määrus ilmus. Enne ilmasõda olid pea kõigis 50 Saksamaa linnades riiklised politseipresidendid ehk politseidirektorid ametis ja politsei kulud said riigi ja maakondade vahel seaduslikult korraldatud.

Politsei, mis eelmisel ja käesoleval aastasajal suurt lugupidamist ja tähelpanu äratas, oli Hamburgi politsei oma eeskujuliku ja algupärase sisseseadega. Et sellest üldiselt kuulsaks saanud politseist ja tema sisseseadest pilti saada, olgu alljärgnev kirjeldus ja mõned nimetatud politsei poolt väljaantud korraldused toodud.

Kuni 1811 aastani oli Hamburgis politseiline üldise ja isiklise julgeoleku eest hoolitsemine 2 linnapraetori hoolde usaldatud, kuna komblus-, turu- ja tervishoiupolitsei n. n. „Wedde" juhatuse all seisis. „Wedde" sai seal juba 15. aastasajal asutatud ja seisis neljast „Rati"-liikmest ja ühest weddekirjutajast koos.

Üheks kõige vanemaks ja algupärasemaks Hamburgi politseikujuks tuleb kahtlemata „kerjusekubjast" lugeda, kelle ülesandeks oli hulguste järele valvamine, kerjuste kinnivõtmine ja praetori äranägemise järele nende edasitoimetamine: parandamata isikuid — vangimajasse, haigeid — haigemajasse, „nõrkasid-heasüdamlisi" — üle piiri ja „tugevaid-üleannetuid" (kodakondsuse seaduse 1604 a. järele) — kindlusetööle. Nähtavasti pidi 18. aastasajal avalik kerjamine Hamburgis väga laialdane olnud olema, sest 1788 a. andis Hamburgi senat maavalitsejale käsu kõiki kerjuseid ilma armuta vangistada, mille tõttu arvata võib, et kerjusekubjastel seal mitte vähe tööd ei olnud.

Hamburgi linna politsei ajaloos leiame veel teateid selle üle, et seal korrapidajateks ka öövahid on olnud, mille kohta esimesed teated 14. aastasajast pärit on. 16. aastasajast teame, et seal 12 vannutatud linnaametnikku kodanikkude kaasabil ööteenistust pidasid, kuid nähtavasti ei jõudnud nimetatud ametnikud küllalt hästi kodanikkude öösist rahu ja julgeolekut kaitsta, sest 1610 a. otsustas Rat uut öövahikorraldust maksma panna, seletades, et tänavatel öösel nii palju üleannetusi ja kuritöid sünnib, et ükski aus mees, vooruslik naine ehk neiu pulmast, võõrsilt ehk kusagilt tähtsast ametist tulles ilma hädaohuta tänaval ei ole. Selle järele andis Rat öösise linnarahu ja julgeoleku järelvalve 60 väljateeninud sõduri kätte, kuid et kuritööd ja öörahu rikkumised siiski lõppeda ei tahtnud, asutati 1671 a. Amsterdami eeskujul 150 mehest koosseisev n. n. „Rütelwacht".

Rütelvachti ellukutsumisega kadusid Hamburgi tänavatelt romantilised öökujud oda ja sarvega ning vaikis ka nende vaga laul „Hört, ihr Herren, und lasst euch sagen“ ning asemele astus proosalik käristi. Nimetatud „Rütelwacht“ ehk öövahtide korpus, kuidas neid kutsuti, oli sõjaväeliselt organiseeritud ja seisis koos kaptenitest, leitenantidest, lipnikkudest, alamohvitseridest, trummimeestest, puhujatest ja rööperitest või slikeritest, kes tunniaega kuulutasid. Vahikorpus sai piikide, musketide ja kõverate mõõkadega varustatud ning kandis paraadidel siniseid ja punaseid vormiriideid, kuid öösel — teenistuses olles, kõrge voorimehe kraega mantlid ja karvamütse.

Täidesaatjaks politseivõimuks Hamburgis olid pääle eelpoolnimetatud ametnikkude veel shandarmid ja n. n. politseiteenijad, kelle alamklass — schluppvahid teenistusse astudes vandega pidid tõotama, et nemad kinnivõetute ulakate riideid ja sõjariistu seadusvastaliselt ei omanda ja need alati praetorile õiglaselt ära annavad ning et iialgi ei peta ja ennast alati korralikult ja alandlikult üleval peavad. Kõrgemad shandarmid, ehk n. n. „Bruchvögte“, kes karistusi täide saatsid, ei olnud rahva seas kaugeltki suures lugupidamises ja ka mitte parem ei olnud lugu timukate ehk fronidega, kelle maja mitte ainult mõrtsukate ja võlgnikkude asupaigaks ei olnud, vaid ka kõiksugu poliitilistele kurjategijatele, hulgustele ja mässajatele lihtrahva seast türmiks oli, kuna teised kodanikud Brooksturmil olevasse vangikotta paigutati. 1815 a. peale ei olnud timukamaja enam politsei vangitürmiks, vaid muutus varemalt antud kõrtsuõiguse läbi, mis 1771 a. oma maksvuse kaotas, praeguseaja moodsa kurjategijatekeldri eelkäijaks — kõiksugu kahtlaste ja ärapõlatud isikute kogumispunktiks ja asupaigaks. Pääle selle oli fron-timukas ka veel, kui teisedki vahid, avalikkude naisterahvaste vangistaja, sest juba 1292 a. peale maksis korraldus, et avalikud naisterahvad, kes häbemata kõnedega ausate naiste hääd kuulsust haavasid, kaagi (häbiposti) küljes seismisega nuheldud pidid saama, kus juures neile kolm kivi kaela riputati ja peale selle sarvepuhumise saatel läbi linna viidi ning häbiga linnaväravatest välja linnamüüri taha aeti. Avalikud naisterahvad ei tohtinud mingisuguseid iluehteid kanda ja 1483 a. keelati neile isegi kirikus ja uulitsatel, mis kiriku viisid, käimine ära. Kuigi keegi aus mees avaliku naisterahvaga abiellu astus, ei tohtinud ta siiski ausate naiste hulka ilmuda ja peas võis ta ainult tanu kanda. Üks kord aastas püüti kõik avalikud naisterahvad järelvaatuseks kinni. Nende elukohtadeks olid hooned kõrvalistes uulitsates määratud, kuhu neid trummide ja lippude saatel viidi.

Kui Hamburg 1814 aastal oma poliitilise iseseisvuse jälle tagasi sai, asutati, Prantsuse valitsuse ajal saadud kogemuste mõjul, seal laialise tegevusväljaga politseiasutus, mille etteotsa kaks senati liiget — I ja II politseihärra paigutati. St. Pauli ja St. Georgi eeslinnades jäi politseivõim patronide ja maal — maahärrade kätte, kuna ülem politseivõim kõrgema politseivalitseja kätte anti, kes peale kindla palga veel rahatrahvidest 4-da osa tasuks sai. Sarnane tasuandmise viis ei olnud aga kuigi otstarbekohane, sest see meelitas ka teisi politseiametnikka kõrvalt tasu võtma, mis veel seda kergem oli, et rahvas ise selleks ergutavalt kaasa aitas. Huvitava nähtusena esineb siin eratasu andmise viis: olid olemas kantselei-

des n. n. „liivalauad"—laud liivakuhjaga, millesse eratasud peideti. Selle liivakuhja läbisõelumine peale töötundide olla väga armastatud ja tasutoov amet olnud. Ka politseikirjutajad ei olla keeldunud altkäemaksu vastu võtmast, mida neile tagumistesse hiiglasuurtesse kuuetaskutesse topiti.

Toome siin mõned valitsuse käsud, mis omal ajal Hamburgis maksnud.

Vangistamise kohta.

Arreteerimise määrus.
Ühe nõuniku käsul teada antud.

Kesknädal, 14. novembril 1821.

Endised määrused arreteerimise kohta saavad uuendatud.

I. Politsei ja kohtuasutuste käsul on politsei- ja kohtuametnikkude poolt ettevõetud igasugused arreteerimised maksvad. Kõik vahipostid on kohustatud neile nii suurt abi andma, kui see võimalik on;

II. Eraisikute soovil arreteeritakse ainult siis:

a) kui kohalekutsutud meeskond avalikku vägivalla tarvitamist näeb;

b) iga maksva vabastustähe ettenäitamisel selle asutuse kohtuvõimu piirkonnas, kus ta väljaantud on. Need arreteerimised võivad aga ainult uulitsatel sündida ja mitte liig kaugel vahipostidest. Tähelpanna tuleb, et vabastustähed ainult niikaua maksvad on, kui nende väljaandja senati liige teenistuses seisab;

c) kui meeskond korratuste lõpetamiseks majasse ehk korterisse kutsutakse, tuleb silmas pidada:

1) kas rahurikkuja majaelanikkude hulka kuulub või mitte. Kui see rahurikkuja elukoht on, siis peab meeskond püüdma rahu hääga jalale seada ja kui see korda läinud — majast lahkuma. Ei suuda meeskond seda aga mitte teha, siis on ta kohustatud majasse jääma, et uusi korratusi takistada. Rahurikkujale ei tohi ta majast lahkumist võimaldada ja politseiasutusele peab kohe teatatud saama. Tuleb sarnane juhtumine eeslinnas ette, siis peab meeskond viibimata esimese selles piirkonnas elava ametniku poole pöörama ja selle käskude ja korralduste järele talitama;

2) Kui rahurikkuja mitte selle maja elanik ei ole, siis peab meeskond hoolt kandma:

a) et rahu jälle jalale saaks seatud;

b) kui see korda ei lähe — rahurikkuja võõrast majast välja saatma;

c) hakkab ta vastu, siis saab ta arreteeritud;

d) kerjuste ja hulguste vangistamine peab elanikkude soovil kohe sündima.

III. Üldise julgeoleku alalhoidmiseks on sõjariistus meeskond õigustatud arreteerima ka ilma politsei nõudmiseta, eraisikute ülesandmisel ja soovil:

) kôiki joobnuid, keda väljaspool maja leitakse ja kes enam oma amôistuse ja teo üle valitseda ei suuda;

b) nôrgameelseid ja kôiki neid, kes püüavad ise oma elu võtta;

c) täidesaadetud kuritegude ja uulitsa, turu vôi teerahu rikkumise juures;

d) kui kuriteod ja rahurikkumised majas juhtuvad, siis on vahid kohustatud nende järeldusi takistama. Nad peavad edaspidise vägivalla surumiseks kohale jääma ja keelama osavôtjatele majast lahkuda; kuid peavad ka kohe tarvilikke teateid politseiasutusele andma, et see vastavaid korraldusi vôiks teha;

e) tapmise ehk raske haavamise puhul ei tohi tapetu või haavatu ilma politsei käsuta transporteeritud saada. Juhtumisest tuleb lähemale haavaarstile ja ka nôunik-kirurgile teatada.

IV. Isikud, kes ise kuritegude, tagakiusamiste või muudel põhjustel arreteerimist ehk kaitseallavôtmist paluvad, peavad kohe arreteeritud ehk kaitse alla vôetud saama.

V. Isiku soovi ühes teisega koos arreteeritud saada, vôib ainult siis täita:

a) kui hädaohtu viivituse tõttu karta on;

b) kui ennemalt vägivalda on tarvitatud ja uusi korratusi ehk rahurikkumisi vahtide äraminekul ettenäha on;

c) kahtlastel juhtumistel peab meeskond võimalikult ruttu politsei ametnikke kohale kutsuma.

VI. Ainult Nr. 1—5 all ettetoodud arreteerimised vôivad tulevikus ilma avalikkude autoriteetide käsu või loata ettevôetud saada, sest et politsei ja muude asutuste abi kergelt kättesaadav on. Kôik muud põhjused ei ole maksvad olgu arestinôudja kodanik vôi omanik ja ükskôik mis vahekorras arreteerituga. Võlgade pärast ei tohi vôôra- ega ka omamaalast vangistada.

VII. Arreteerimise juures ägeduse ja halva ümberkäimise ärahoidmise kohta maksvad vanad määrused.

VIII. Üldiselt peab sarnastel juhtumistel võimalikult ruttu kohalikkele asutustele teateid andma, milledes arreteerimise põhjused ülestähendatud oleks ja kui arreteerimise põhjuseks kirjalikud tunnistused on, peab neid teatele juure lisama.

IX. Missugustel oludel isiku arreteerimine ehk kaitseallavôtmine ka ei sünniks, ei tohi mainitud isikut ometigi mitte ilma kohaliku asutuse loata vabastada.

X. Sôjaväelised arreteerimised saavad kôik vanal viisil täidetud.

Hulguste kohta oli järgmine teadanne.

PUBLICANDUM.

Viimasel ajal saavad paljud hulgused siia transporteeritud, sest et nad väljamaal oma sünni- ja elukohaks Hamburgi üles annavad. Sarnase transporteerimise ärahoidmiseks on üks suurtsugu nôunik sunnitud teatama, et kôik hulgused, kes valeteadete tôttu Hamburgi transporteeritakse,

jällegi tagasi saadetakse, enne seda aga halastamata ihuliku karistuse alla langevad.

Politseiasutustele tehakse ülesandeks seda käsku täita.

Väljaantud meie nõunikkude koosolekul.

Hamburg, 20. III.1815 a. Renovatum 7.X.1831.

NOTIFICATION

kerjuste ja hulguste kohta.

Kerjamisele piiri panemiseks on 13. mai 1816 a. käsk uuesti meeletuletatud:

„1. Kerjused, keda esimest korda tabatakse, pannakse 8 päevaks vee ja leiva peale pimedasse kongi; kui see karistus küllalt ei hirmuta ja neid teist korda kerjamise pealt tabatakse, siis saavad nad 14 päevaks vee ja leiva peale pimedasse kongi paigutatud ja jalad pakku pandud. Kui nad selle peale vaatamata ikka oma ametit maha ei peaks panema, määratakse neid 3 nädalaks vangikongi, jalad paku sees ja viimased 8 päeva vee ja leiva peal olles. 4-al korral aga pannakse neile kaelarang kaela, määratakse pikem vangiaeg ja peale selle veel kehalik karistus ja häbistus."

„Mis nüüd II. liigi kerjuste kohta puutub, kes liig laisad on ja oma kerget elu — kerjamist — maha jätta ei taha, siis langevad nad tabamise korral 6—12 kuu vangistuse alla, mida politsei oma äranägemisel lühendada võib."

„Vaeste lapsed, keda kerjustena kinni võetakse, saavad kehalikult karistatud, ka võivad nad lühema ehk pikema aja peale vangistatud saada. Kui ilmsiks tuleb, et vanemad neid kerjama saadavad, saavad viimased ise arreteeritud ja karistud."

1761 a. Vaestekorra § 27 saab uuendud: iga tabatud kerjus peab vangimajale tema jõule vastavat tööd tegema, mille eest tema ka vastava toidu saab. Siin juures teatatakse, et peale karistusaja ärakandmist, vangistus nende passidele ja rändamisraamatusse tähendatakse.

Hamburg, septembris 1830. Politseivalitsus.

Merimehed andsid ka põhjust mitmesuguste määruste väljaandmiseks, näit. järgmine manitsus:

Kõigile sadamas olevatele kaptenitele tehakse kohuseks oma meeskonnale aresti ähvardusega ära keelata igatsugu häbemata järelhüüdeid sadamast läbisõitwatele naisterahvastele teha. Kui ei peaks ilmsiks tulema sellest keelust üleastuja, saab kapten ehk tema äraolekul laeval olev tüürimees vastutusele võetud ja temalt iga juhtumise eest 5—10 Rthl. trahvi võetud.

Hamburg, 30. VII. 1825 a. Politseivalitsus.

KÄSK

laenu kokta väljamaa madrustele.

Sagedasti tulevad ette kaebtused öömajapidajate, viina- ja õllega kauplejate ja ka muude vanaasjade müüjate kohta, kes sissesõitnud mad-

rustele ja merimeestele sööki, jooki, riideid ja öömaja võlgu annavad, selle eest merimeestelt väärtasju pandiks võttes. Seeläbi sattuvad meremehed võlgadesse ja raiskavad oma suure vaevaga teenitud raha ära. Peremehed ja võlauskujad kannatavad ka selle all. Sellepärast käsib suurtsugu nõunik nende korratuste ärahoidmiseks järgmist:

Igale võõrale merimehele ilma kapteni kirjaliku loata on keelatud midagi laenata ja temalt riideid ja väärtasju pandiks vastu võtta. Meremeestele aga keelatakse ilma kapteni loata niisugust krediiti vastu võtta ja oma riideid pantida.

Et veel kindlamalt niisugustele korratustele lõppu teha, keelatakse peremeestele ja võlauskujatele kõik kaebused ja pandiks antud asjade peale õigusenõudmised ära. Kõik madrused, kes siiski niisugust krediiti vastu võtavad, saavad karistatud.

Kõik määrused väljamaalaste ja madruste korterisse võtmise kohta jäävad maksvaks. nii et ükski ilma kohaliku asutuse loata kedagi korterisse võtta ei tohi. Vastasel korral langeb seadusest üleastuja karistuse alla.

Väljaantud nõunikkude koosolekul.

Hamburg, 5. IX. 1827.

Poiste kohta anti välja 3 publicandumi.

Sagedad kaebused koolipoiste ülevalpidamise kohta uulitsatel koolist tuleku ja sinna mineku ajal sunnivad allakirjutavat asutust poisse vallatuste, karjumiste ja kiusamiste eest hoiatama, ühtlasi neile teatades, et käsk antud on kõiki eksijaid vangistada ja vee ning leiva peal arestis hoida, peale selle veel ihulikult karistada.

Kooliõpetajaid palutakse seda hoiatust koolides ette lugeda ja õpilastele isiklikult nõu anda käsku täita. Hoiatuskiri pandagu koolimaja seintele üles, et ta alati õpilaste silma ees seisaks ja neid häbi ning karistuse eest hoiaks.

Hamburg, dets. 1830. Politseivalitsus.

PUBLICANDUM.

Et poisid mängides tihti koeruse ja ettevaatamatuse tõttu korra piiridest üle astuvad ning elanikke tülitavad, isegi neile vigastusi teevad, siis uuendatakse vanu määrusi.

1. Poisid ei tohi kividega, mullatükkidega jne. uulitsatel, vallidel turgudel ja muudel jalutuskohtadel loopida; iseäranis lingude tarvitamine, on keelatud.

Nemad tohivad kõikidest lubatud lõbustustest osa võtta, sealjuures peavad nad aga viisakad olema ja üleliigset karjumist, jooksmist ning hüppamist ärahoidma, sest seeläbi võivad kergesti hobused peruks minna, mille läbi õnnetusad juhtuvad. Poisid ei tohi muda ja kõiksugu mustusega pilduda ja muid karistatavaid üleannetusi teha.

3. Sõjamängud, kusjuures lapsed kaigaste ja keppidega varustud on, milledega nad iseenast ja ka teisi suures ärevuses kergesti vigastada võivad, on täiesti ärakeelatud.

4. Jalutuskohtade ja vallide rikkumise kohta jäävad koolides üleslöödud määrused maksvaks, iseäranis on rohu üleskiskumine ja temaga pildumine keelatud.

5. Poistele on keelatud teekäijatele oma abi pealesundida tõllauste lahtitegemise, ratsahobuste hoidmise jne. juures ja selle eest tasu nõuda. Ei tohi teekäijaid, kes nende abi vastu ei võta, sõnadega ja teoga haavata.

6. Keda sarnastel ärakeelatud tegudel tabatakse, saavad vangistud ja aresti, kehaliku karistusega, kaelarangiga või veel raskemalt karistatud.

7. Et uulitsatel, vallidel ja puiesteedel korravalvamine ärajaotatud on, siis vastutab igaüks vahtidest tema piirkonnas ettetulevate korratuste eest. Ka teised politseiametnikud peavad selle käsu täitmise eest hoolt kandma.

Politseivalitsus.

PUBLICANDUM.

Et praegusel ajal palju tooreid ploome turule püütakse tuua, siis manitseb allakirjutav asutus seda mitte teha. Turukubjas ja politseiametnikud peavad juba linnaväravate juures tooreid ploome tagasi saatma, mis linna tahetakse tuua; kui neid aga linnas leitakse, siis peavad nad äravõetud ja lähemasse vette visatud saama.

Hamburg, 27. VIII. 1831. Politseivalitsus.

Tihti oli ka käsitöölistele tarvis noomitusi teha:

Et sellide vahel tihti riiud ja peksmised ette tulevad, siis hoiatakse neid selle eest ja soovitatakse neile korralikku ja viisakat ülespidamist. Vastasel korral arreteeritakse ja karistakse neid. Sisseränanud sellid saavad koguni väljasaadetud.

Hamburg, 5. X. 1830. Politseivalitsus.

Politsei hoiatus lukusepa sellidele.

Viimasel ajal tuleb sagedasti ette, et lukusepa sellid öömajas ehk mujal võlgasid on teinud, kõlvatult ennast üleval pidanud ja muid üleannetusi täide on saatnud ja selle eest neid välja rännata kästakse. Nemad ei pea seda käsku aga sugugi karistuseks sest arvavad seeläbi oma võlgadest ja nendega seotud halbtustest pääseda. Sarnasel juhtumisel karistatakse sellisid enne väljasaatmist arrestiga, rändamisraamatusse tehakse märkus, et nad võlgade ja paha elukommete eest oma kodupaika tagasi saavad saadetud.

Hamburg, 1. XI. 1841. Politseivalitsus.

Üleskutse streikijatele.

Juba Livius IX. 30 teatab Rooma vilepuhujate töö seismajätmise üle a. 309 e. Kr. Esimesi teateid streigi kohta saame ühest kiilkirjast, mida üks kõrgem Babiloonia Sipparis olev Schamoschi templi ametnik 800 a. e. Kr. kuninga käsul oma kaasametnikule saatis ja mis järgmiselt käib: „Nabu-silim'i kiri tema vennale Schatam'ile. Õnn minu vennale! Nabu ja

Marduk õnnistagu minu venda! Nabu-schar-usurit Schum-usuri poja pani kuningas rahva üle. Rahvas aga hakkab vastu ja ei tee kuninga tööd. Kuningas ütles: „Saada Schatam'i juure, tema saatku neid." Vaata, nüüd olen ma oma isanda juure saatnud. Bau-ereschi Schemasch-iddivi poja, Ina-aschitti-dir Rimuti poja, Rimuti Scha-pi-Bel'i poja saatku mu isand kiirelt. Niipea kui kuningas Sinu võimu kohta kinnitust on annud, käsib tema. Kiviraiujad räägivad kõik ähvardavaid sõnu: „Sivani ja Duuzi kuude palka pole keegi meile annud." Minu isand andku käsk neile seda välja maksta, sest nende näod on väga vihased."

Et müürisepa sellide enamus, kes rahurikkujate läbi ülesässitud, kõige headuse ja vastutulemiste peale vaatamata, oma töö maha on pannud, seepärast manitseb ja käsib suurtsugu nõunik kõiki ausaid siinseid ja võõraid sellisid kõige hiljem esmaspäeva hommikul tööle minna ja meistrile enesest teatada. Nõunik lubab kõigile käsutäitjatele abi ja kaitset, kuna vastuhakkajaid ässitajatena ja rahurikkujatena mitte ainult linnast ja selle piiridest välja ei saadeta, vaid neid ka kõige valjemalt karistatakse.

Väljaantud meie Nõunikkude koosolekul. Hamburg, 7. VI. 1799.

Politsei hoiatus töölt äramineku kohta.

Allakirjutaval politseiasutusel on mõned juhtumised ette tulnud' kus ehitustöölised enne töölõppu või töönädala sees oma meistri ja tööisanda töödelt lahkuvad, mille läbi viimased kimbatusse sattuvad.

Hoiatakse tõsiselt töölisi niisuguste tegude eest. Vastasel korral saavad kõik süüdlased, iseäranis aga need, kes teisi ülesässitavad, valjult karistatud, vangistuse ja muul teel; teenitud palk ei saa väljamakstud. Väljast tulnud töölised saavad peale karistuse täidesaatmist oma kodupaika tagasi saadetud.

Meistrid ja ehitushärrasid palutakse tungivalt kõikidest korratustest teatada.

Hamburg, 25.X.1842. Politseivalitsus.

III. Meie politsei.

Eesti rahva mineviku ajaloos puuduvad igasugu tõendavad andmed selle üle, et meie esivanematele kaugemast minevikust politsei kui niisugune asutus tuntud oleks olnud. Samuti oli neile ka tundmata sõna „politsei" ja tema mõiste. Kuid sellest ei tule veel järeldada, et meie esiisadel sel ajal, kui nad veel vaba rahvana elasid ja iseseisvalt omi koduseid asju määrasid, sisemise (koduse) korra ja julgeoleku kaitse oleks puudunud. Ei, see oli neil kahtlemata olemas, kuid mitte iseseisva politseilise aparaadi näol, kui seda teiste rahvaste juures eelpool tähele panime, vaid lihtne külavanem esines siin politseivõimu kandjana ning täitjana. Selle kohta leiame isegi tõendusi ligemast minevikust ja ka praegu esineb külavanem mõnes enam mahajäänud maakohas, kus politseinik kau-

gel, rahva silmis võimumehena, keda iga kuriteo ehk kõrratuse puhul kohale kutsutakse korda jalale seadma. Muidugi mõista, läheb see nüüdseaja külavanemal harva korda, kuid vana mälestuse järele tarvitakse tema abi siiski. Vanal ajal oli aga külavanem oma külas ning selle ümbruskonnas täieline korra ja julgeoleku eest hoolitseja, kellele kõik küla elanikud selleks oma abi olid kohustatud andma.

Et meie esivanemad politseid vanal hallil ajal ei tunnud, tuleb muidugi sellega seletada, et meie vana-vanaisade juures kuritegevus suuremal viisil tundmata oli ja ka korrarikkumisi harva ette tuli, mille tõttu isiku julgeolek ja varandusline puutumatus ilma sellekohase ametasutuse kaitsetagi kindlustatud oli ning sellest küllalt leiti olevat, kui rahva poolt valitud vanemad politseivõimu esitajatena esinesid, kellele iga kodanik oma abi korrahoidmiseks, julgeoleku kaitseks ja kuritegevuse vastu võitlemiseks ei keeldunud andmast. Ajalugu näitab, et meie isaisade juures suur ja mõjuv korrapidaja ka nende usk on olnud, mis rahvast kuritegevusest puhta hoidis ja pühade hiite nimel korrale manitses. Kurjad ja pahasüdamlised tõugati jäädavalt eemale ja neid ei võtnud hiied kunagi enam vastu, nad langesid igavesti jumalate ja inimeste needmise alla. Jumalad olid suure au sees, nende meele järele püüti elada ja et jumalad kurjust ei sallinud, siis püüdis ka iga eestlane tol ajal end kurjuse eest hoida, et mitte jumalaid ja rahva vanemaid oma teoga pahandada ning avalikult häbiposti naelutatud saada. Iseäranis suurtele ja tähtsatele kurjategijatele oli raske karistus määratud—neid põletati avalikult tuleriidal. Ka kõlbluse järele valvati suure hoolega. Perekondlik abielupuhtus seisis meie esivanemate juurse suures lugupidamises ja au sees, ning iga abielurikkuja naine ehk mees langes raske karistuse alla. See kord maksis meie isaisade juures kaua ja sai hävitatud võõra võimu ja usu tulekuga meie maale, kus „paganatest" ristiinimesed tehti ning uus kord vägivaldselt ja suure toorusega maksma pandi — pärismaalased võõrast rahvusest õnneotsijate tööloomadeks—orjadeks — tehti, rahvalt kõige kallim vara—priius, voorused ja usk rööviti. Enam poliitilise umbusalduse ja kartuse pärast, kui laialiste kuritööde ja vägivallategude sunnil, pandi meie maale ajajooksul võõras politsei korda pidama, missugusest ajast peale ka iga eestlasele politsei teatavaks sai. Kui ilmasõja tagajärjel tekkinud Vene revolutsioon seal selleaegse korra murdis ja rahvastel, kes seni Vene suurriigi kaitse ja ülemvalitsuse all olid seisnud, võimalus avanes end jälle vaba tunda, olid eestlased esimesed, kes oma iseseisvuse saavutamiseks kogu oma jõu tööle panid, et seda kätte võidelda, mis 700 aasta jooksul rahva hinges kustuda ei suutnud — täielist vabadust, igatsetud priiust. Rahva visaduse ja suurte jõupingituste tõttu läks see ka korda.

Vabariigi väljakuulutamise päevaga algab ka meie politsei ajalugu. Olles veristes heitlustes oma iseseisvuse eest, tunti ka loomulikult suurt vajadust sisemise riiklise korra ja julgeoleku kaitseaparaadi järele. Asutati kohtadel ajutised kaitsesalgad, kelle ülesandeks peaasjalikult ainult ümbruskonna julgeoleku kaitsmine igasugu kuritegevuste ja vägivallategude vastu oli. Pääle selle tehti algust n.n. r a h v a m i i l i t s a asutamisega, kellele juba rohkem politseilisi ülesandeid täita anti ja mis pärastpoole p o l i t s e i k s ümbernimetatud sai.

Esimene osa.

Kokku seadnud Teodor Rõuk.

I. Riik.

Ühiskonna ja riigiwõimu sünnimise ajalugu.

Ühiskonna ja riigiwõimu tekkimisest ei ole meil kuigi kindlaid teadmisi Ettekujutust sellest wõime saada ainult mõningate halli wanaaja seaduste ja kommete jäänustest, mis alalhoidunud kas poolmetsikute rahwaste õiguskorras wõi aastasadu suust suhu, põlwest-põlwe edasiantud juttudes muistseist asjust, rahwa saatusest ja kangelastest Nendele lugudele ja kommete jäänustele oma teadmisi rajades ei saa meie ikkagi terwet, ühtlast pilti riigiwõimu tekkimisest. Peab meeles pidama, et sarnaseid „jäänuseid“ wähesel hulgal leitakse Ajaloo uurijale pakuwad nad muinasajast katkelisi, sidumata sõnumid. Enamalt jaolt kõnelewad nad ühiskonna nooruspõlwest wäheusalduswäärilist juttu. Lugu, mida isa pojale aastatuhanded tagasi tolleaegsest riigiwõimu kandjast, oma würstist wõi wanemast jutustas, andis poeg omakorda lastele edasi. Jutustaja ei püüdnud sellest sugugi hoiduda, et tema pajatused tõega wastollu ei sattuks. Inimsoo lapsepõlwe elanik muutis ühiskondlised ja ajaloolised sündmused sagedasti jumalate teoks, mida meieaja kultuurinimene loodus- ja ühiselu seadustega seletab. Wiimati omandasid ajaloolised mälestusad seotud kõne wormi ning muutusid lõpulikult fantaasia ja luule asjaks Kuid ajalooline wäärtus neis lugulauludes on wast mõnel kangelase ja maakoha nimel. Seepärast peawadki ühiskonna- ja riigiteadlased ajalooliste andmete walikus wäga ettewaatlikud olema.

Praegusaja riigiteaduses walitseb arwamine, et ühiskond ja seltskondline wõim on tekkinud weresuguluse alusel.

Kõigepealt õppis algaja inimene teist omasugust armastama perekonnas, kus arenes arusaamine, et kahe inimese kooselamisel tarwis on nii mõndagi egoistlikku sihti unustada. Perekondlik solidaarsus laienes sagedasti mitme,

üksteisest majandusliselt lahkuläinud, kuid weresidemetega ühendatud perekonna peale. Lapsed, kaswanud wõitluswõimelisteks ja lahkunud wanemate e uasemelt ei unustanud tol ajal nii haruldast sõbralikkust ja armastust, mida nad isakoopas wõi onnis ma itsenud. Loomulik, et sel alusel ühiskonnatunne ja arusaamine kord-korralt arenesid. Inimlastele sai selgeks, et sugugi kasulik ja hea pole lõputa sõjas üks kõigi wastu elada, waid et sõbralik kooselamine waenulikkude loodusjõudude wõitmiseks otse tarwi ik on. Muidugi pidi mitme perekonna wahekord, mida egoistlised püüded killustasid, mingisuguste seadluste ehk normide läbi korraldatud saama. Seadluste ja normide alusmüüriks said perekonnaliigete wahekorras kommetena wäljakujunenud wastastikused õigused ja kohustused, mis seda rohkem lugupidamist äratasid, et nad esiwanemate mälestuse ning halli pea austamisega seotud.

Aegamööda laienes perekondade wahel rahulik läbikäimine. Ühisellu astusid ikka uued ja uued perekonnad. Weresugulusele rajatud läbikäimine sünnitas ühiskonna, selle sõna laiemas mõttes. Arusaadaw, et iga ühisellu juure tulnud perekond sunniti selles ühiskonnas makswaid norme täitma. Ka iga allaheidetu ja wõidetu waenlase perekond pidi wõitja perekonna ja ühiskonna normidest ja kommetest lugu pidama. Perekond, suguharu, rahwas, riik — need on üksikud jaamad inimeste ühiskonna arenemiskäigus.

Riik. Kõige täielikum ühiskonna worm on riik. Riigi olemasoluks on tarwilikud: maa-ala, inimesed, kes sellel maa-alal asuwad ning wõim, mis nende inimeste tegewust ühtlustab ja juhib. Sellepärast wõiks riigi mõistet järgmiselt määrata: Riik on kindlaksmääratud piiridega maa-alal asuw ning ühisele wõimule alluw wabade inimeste ühing.

Maa-ala. Ilma kindla maa-alata ei wõi ükski riik olla. Teadupärast elawad paljude madalakultuuriliste maade elanikud rändawat elu. Wanemal ajal Lõuna-Wenemaal n. n. Sarmaatia lagendikkudel ja weel meie päiwil Siberis liiguwad rändajate rahwaste suguwõsad, kes omawahelist läbikäimist oma seadlustega korraldawad. Ka Juuda rahwas, lahkudes Egiptusest, rändas 40 aastat kõrbes. See rahwas oli iseseisew, teda walitsew wõim ei rippunud ühestki teisest wõimust, kuid nendel ei olnud kindlat aset maa peal, puudus maa-ala, kus see rahwas oleks alaliselt elanud. Kaks riigi tarwilikku elementi — rahwas ja riigiwõim — olid olemas, kuid puudus kolmas — maa-ala. Alles Kaananimaale jõudes ja siia jäädawalt asudes sünnitas kõrbes hulkuw, seadustega korraldatud rahwahulk riigi.

Ei ole tähtis, kuipalju maakera pinda ühe wõi teise riigi alla kuulub. On ilmariike, mis ligi 1/3 maakera pinnast omaks wõiwad nimetada (Inglismaa). Mõnede riikide läbimõõt ulatab aga kõigest 10—15 kilomeetrini (Monako).

Riigi maapiirid määratakse kindlaks harilikult sellekohastes riikidewahelistes lepingutes. Merepiiriks arwatakse rahwuswahelise õiguse järele kolme meremiili laiune kallast-uhuw weepind, mis nimetatakse „territoriaal weeks" selles mõttes, et riigiwõim ka selle weepinna peale ulatab.

Rahwas.

Rahwas on ühisele riigiwõimule alluw inimeste kogu, hoolimata sellest, kas inimesed ühest wõi mitmest rahwusest. Enamjao riikide rahwas on suuremalt jaolt ühest rahwusest, kuid on riike, kelle rahwas mitmesse peaaegu ühearwulisse rahwusesse jaguneb. Riikide rahwaarw kõigub mõnest tuhandest kuni mitmesaja miljonini. Oluliseks tingimuseks on, et riiki moodustaw rahwas küllalt suur oleks, et mitmekesiseid ja laialisi riiklikka ülesandeid täita. Wäikene inimestehulk, kes end ei suuda ise aineliselt ülewalpidada ja riikidewahelisest läbikäimisest inimeste puuduse pärast osa wõtta, ei saa ka iseseiswat riiki sünnitada. Rahwaliikmetele, elanikkudele, annab riik oma seadustega teatud õigused, ning nõuab neilt paljude kohustuste täitmist. Rahwaliikmed, kui õiguste omanikud on riigi kodanikud; rahwaliikmed kui kohustuste kandjad on riigi alamad. Seepärast nimetatigi wanadas riikides elanikka alamateks, et neil kaugelt rohkem kohustusi oli kanda, kui riigi kodaniku õigusi omaks pidada. Riigikodanikkude õigustest ning alamate kohustustest kõneleme pikemalt Eesti Wabariigi ehituse läbiwaatamisel.

Siin olgu tähendatud, et kodanikkude õigused ajajooksul kõikides riikides on kaswanud. Wanemal ajal nähti kodanikus ainult seda wahendit, mille abil riigiwõim oma eesmärke saawutas. Isiku, kodaniku, huwid olid kõrwalise tähtsusega. Riigi huwid seisid esimesel kohal.

Riigikorra arenemisega on paralleelselt kaswanud üksiku kodaniku huwide tähtsus, tema õigused ja tegewuswabadus. Kodanikkude õiguste kaswamine teeb raske kohustuste koorma kandmise riigi alamatele kordkorralt ikka kergemaks.

Riigiwõim.

Kolmas riigi element on wõim. Riigiwõim on see jõud, mis juhatab riiki ja nõuab kõikidelt riikliku ühingu liigetelt wastuwaidlematat allumist. Riigiwõim, kui riikliku tahte kehastus seisab kõikide temale alluwate inimeste tahetest kõrgemal. Riigis ei wõi olla kõrgemat ega ka teist samaulatuslist wõimu kui riigiwõim. Kõik teised wõimud

riigis on alati tuletatud kõrgemast, see tähendab riigiwõimust ja tegutsewad selle ülesandel ning nimel. Sellest järeldub, et riigiwõim on ainsam, rippumatu, wastutusetu ja ennast ise äramääraw wõim. Need riigiwõimu omadused tunnistawad nii nimetatud riigi suweräänsuse. Riigiwõimul on õigus anda seadusi, walwata nende täitmise järele, kaitsta neid rikkumise eest ja riigi huwides kodanikkude warandust tarwitada. Tal on õigus käsutada riigi sõjalisi jõude, kuulutada sõda, siduda lepinguid wõõraste riikidega ja üle anda temale alluwatele wõimudele teatawat osa oma wõimust. Lähemalt riigiwõimu awaldusi tähele pannes ja gruppeerides märkame temas kolme tegewusala: Ta annab seadusi, ta toimetab riigi walitsemist antud seaduste piirides, ta lahendab seaduste rikkumisest tekkinud waielusi. Riigiwõimu kolme liiki awaldusi nimetatakse üldiselt tema funktsioonideks. Funktsioonid jagunewad järjelikult: seadusandliseks, walitsemise ja kohtu funktsioonideks.

Kõige tähtsam on seadusandline wõim, mille ülesandeks uute seaduste andmine, wanade muutmine ja tühistamine.

Walitsuswõimu ülesanne on riiki walitseda, see tähendab riigielu juhtida seaduste piirides. Teda nimetatakse ka täidesaatwaks wõimuks, millega ütelda tahetakse, et tema täidab seadusandlise wõimu poolt wastuwõetud seadusi, toimetab rahwuswahelist läbikäimist, kannab hoolt riigi julgeoleku eest, kaitseb teda wälise ja sisemise waenlase eest, teeb rahu, edendab rahwa kultuurilist ja majanduslist arenemist.

Kohtuwõim seab rikutud õigusi jalule ja karistab seadusest kuritahtlisi üleastujaid.

Ei wõi unustada, et kirjeldatud kolm wõimu ei ole iseseiswad. Nad awaldawad ainult kõrgema, s. o. riigiwõimu üksikuid funktsioone, tegewusalasid, on ühise riigiwõimu orgaanid, mille kaudu ta teostub. Selle järele tuleb enesele riigiwõimu ette kujutada ainsusena, mis tegutsemiseks erineb kolme üheõiguslikku osasse, wastawalt ülesannetele.

Funktsioonide jaotus.

Riigiwõimu kolme funktsiooni täitmine on usaldatud sellekohaste asutuste kätte. Tuleks lähemalt selle juures peatada, kuidas need funktsioonid ajajooksul üksikute asutuste wahel jagunenud ja missuguses wahekorras need asutused isekeskel seisid.

Enamjaos wanemates ajaloolistes riikides oli kogu riigiwõim piiramatult ühe isiku kätte koondatud. Isikut, kes ainuüksi riigi eesotsas seisab, nimetatakse riigipeaks. Wanade ja keskaja riikide pead, kuningad ja würstid olid

ühekorraga nii seadusandjad kui ka riigi otsekohesed juhatajad ja kõrgemad kohtunikud. Ristiusu võiduga hakati riigipea isiku kui jumala asemiku peale waatama. Nõnda kui taewas jumal ainukeseks ja piiramatuks käskijaks, nii pidi ka kuningas maa peal kõige kõrgem võimukandja olema. Ajawaimule wastawalt tekkisid õpetused, et kuningas jumala armust taewase kõigewägewama tahtmist teostab. Muidugi ei teinud kuningad niisuguste õpetuste laialilagunemisele takistust, waid tõttasid rahwa pimedust oma kasuks tarwitama. Lõpuks uskus nii mõnigi würst, et tema tõesti jumalaga lähedas ühenduses seisab.

Rahwaste waimlise tasapinna tõusuga ärkasid selgemates peades kahtlused kuninga jumalast saadud võimu kohta. Ka läksid walitsejad, tundes kõike võimu enda kätes, isiklikkude ja kitsa kõrgema klassi huwide tagaajamises liiale.

Nii ilmusid Prantsusmaal, kus kuninga võim kõige täielisem oli ja kus kuninga isikut pea jumala sarnaseks peeti, mitmed teadusmehed, kes riigiwõimu ja riigipea kohta sootu uudist õpetasid.

XVIII aastasaja algul kirjutas Prantsuse õpetlane Jean Jaques Rousseau ilmakuulsa ja huwitawa töö „Seltskondline leping“ („Le Contrat social“). Oma ühiskonna õpetuse aluseks seadis Rousseau lepingu. Tema arwates on ühiskond tekkinud alginimeste poolt tehtud endawahelise kokkuleppe n. n. seltskondlise lepingu tagajärjel. Selle õpetuse uudsus ning waade riigi kui wabatahtliku organisatsiooni peale tõmbas endaga kaasa paljuid, kes kuninga piiramatu võimu poolehoidjad ei olnud. Rousseau õpetuses loodeti wastukaalu leida walitsewa klassi omawolile. Kui ühiskond ja riik lepingu tagajärjel tekkinud ning lepingu tegemisest kõik ühiskonna rajamise aegsed inimesed üheõiguslikult osa wõtsid, siis missuguse õiguse põhjal wõib kuningaga eesotsas näputäis õue-aristokraate kümnete miljonite wiletsust oma kasuks tarwitada.

Teine tähtsam tolleaegne ühiskonnateadlane oli Montesquieu. Omas suremata teoses „Seaduste waim“ (L'ésprit des lois) arendas ta tolle aja kohta äärmiselt julgesti ja hoolimatult oma waateid riigiwõimu organisatsiooni kohta. Ta õpetas: Meie oleme selgusele jõudnud, inimese iseloom on niisugune, et kui temale piiramatu ja rippumatu wõim kätte usaldada, siis hakkab ta seda kurjasti tarwitama. Kui riigipea on ühtlasi seadusandlise ja täidesaatwa wõimu kandja ja kui igat tema tahteawaldust seaduseks tuleb pidada, siis hakkab ta peagi oma huwides kodanikkude wastu piiramata omawoli tarwitama. Asi on seda halwem, et neid omawoli akte tuleb seaduspärasteks lugeda. Tahab ta kodaniku elu wõtta, tema warandust omandada, ei takista teda selles miski seadus. Tema käsk,

kui seadusandlise wõimu korraldus, on seaduse jõuga ja wõib kõik seni makswad seadused ühel hoobil muuta wõi tühistada. Sellepärast on hädasti tarwis, et riigiwõimu põhifunktsioonid mitte ühe inimese wõi asutuse kätte ei satuks.

Rousseau ja Montesquieu õpetused, mis Inglismaal makswas riigikorras õigustust ja eeskuju leidsid, sünnitasid teaduse ilmas terwe rewolutsiooni. Paljud silmapaistwad Inglise ja Prantsuse kirjanikud ühinesid uue wooluga. Seltskonnateaduses tekkisid suurepäraliselt läbimõeldud õpetused riigist, riigiwõimu jaotusest ja otstarbekohasest teostamisest.

Montesquieu ise nii üksikasjalist järjekindlust oma töödes walitsewa korra kohta ei awaldanud kui tema järeltulijad. Märkawalt lahkuminewad on Montesquieu, Rousseau ja hiljemate nõrgemate „rahwasõprade" arwamised selle kohta, kes nimelt riigiwõimu funktsioonide kandjateks peaksid olema.

Montesquieu äranägemise järele tuleks kogu wõim riigis rahwaklasside, s. o kuninga, aristokraatia ja rahwa wahel jagada. Selle alalhoidlikkuse wastu waidleb Rousseau. Tema arwates on kõik inimesed ühesarnased, kes elawad riigis ja raskeid kohustusi kannawad. Kõik inimesed on jumala poolt wabadena ja üheõiguslistena loodud. Ei ole mingit põhjust ajaloo wigade pärast tekkinud kunstlikule ja ebaõiglasele riigikorrale, walitsewatele isikutele ja klassidele teaduse abil õigustust otsida. Mitte klassid ei moodusta riiki, waid rahwas. Rahwa käes olgu ka kogu wõim. Sellejuures jagas Rousseau riigiwõimu tema awalduste järele seadusandliseks ja täidesaatwaks wõimuks. Emmanuel K a n t — Saksa suurim mõttetark, jagas esimesena riigiwõimu awaldust kolme liiki, millest juba ülemal kõneldud. Temale wõlgneb uuema aja ühiskonnateadus tänu selle eest, et ta aluse pani praegu peaaegu kõikide poolt tunnustatud riigiõpetusele seadusandlisest, täidesaatwast ja kohtuwõimust. Ka juba alguses oli nii Montesquieule kui ka Rousseaule ja nende järelkäijatele selge, et riigiwõimu funktsioonide kandjad asutused peawad üksteisest rippumatud olema, ükskõik, kes neid funktsioone kannawad, kas rahwaklassid wõi rahwalikud asutused. Tähtis on, et igaüks neist riigiwõimu ühte funktsiooni teostaks. Ei tohiks lubada. et kohtuwõim rippuw oleks walitsuswõimust, wõi et mõlemaid wõime üks ja sama asutus kannaks.

Nagu üteldud, leidsid Montesquieu ja Rousseau õpetused Õhtu-Euroopas, eriti Prantsusmaal, wiljakat pinda. Kui kuninga piirita woli wastased, said Montesquieu ja Rousseau sõna tõsises mõttes apostliteks.

Aastal 1789 lõi lõkkele Prantsuse esimene, n n. suur rewolutsioon. Kuningas Ludwig XVI oli sunnitud järele andma ja nõus olema et rahwa poolt walitud Asutaw Kogu konstitutsiooni ehk põhiseaduse wastu wõtab. Sajad Prantsusmaa paremad pojad, uue kõrge kogu liikmed, tulid Pariisi kokku, taskus Rousseau „Seltskondline leping", südames kindel usk Prantsuse rahwa paremasse tulewikku. Prantsuse mõtteilm oli aastasadade jooksul suure töö ära teinud ja pani selle nüüd Asutawa Kogu heleroheliste seadusandjate ette. Konstitutsioon sai ühe aasta pärast walmis. Ta oli Rousseau waimus kirjutatud. Kuid tegelik elu, Prantsusmaa majandusline ja poliitiline seisukord, oli uuest põhiseadusest tüki maad maha jäänud. Rahwa hingeelu sai kaugeleulatawa poliitilise uuendusega tasakaalust wälja wisatud. Seaduste tegewusetus, korralagedus, hulgalised inimeste tapmised, rööwimised j.n.e. sünnitasid Prantsusmaa loodetawa „parema tulewiku" tegeliku ilme. Ilusad õpetused wõimu funktsioonide jaotamisest ja muudest headest asjadest lõpetasid oma nooreea wõidukäigu keiser Napoleoni troonile astumisega. Wiimane wõõrutas laia rahwahulga peadest nii nimetatud „rahwasõprade" hüüdsõnad. Alles 19-da aastasaja lõpul kerkisid Euroopa majandusliku ja kultuurilise tõusuga ühiskonna põllule uued idud Rousseau ja Montesquieu poolt külwatud seemnest. Eriti awaldasid sotsiaalse liikumise peale Euroopas suurt mõju kiiresti päewakorrale tulewad kapitaali ja töö wastolud. Prantsuse rewolutsiooni werepäewad seisid hoiatusena mannermaa riikide walitsewate kihtide silme ees. Et ära hoida häwitawaid tagajärgi, mida kramplik alalhoidlikkus wõiks tuua, hakkasid Euroopa riikide pead üksteise järele riigiwõimu funktsioonide jaotuse nõuetele järele andma. Ja juba 20-da aastasaja algul ei olnud Euroopas ainustki riiki, peale Türgi- ja Wenemaa, kus riigiwõimu funktsioonide jaotus põhimõtteliklt läbi poleks wiidud. 1907 a. taganes ka Wene tsaar oma seniselt seisukohalt ja asutas 17. oktoobri manifestiga kurwasaatusliku Duuma wõi Riigiwolikogu, mis rahwa poolt walitud seadusandliseks wõimukandjaks pidi olema.

Praegusel ajal on peaaegu kõikides riikides riigiwõimu teostamise jaotus iseseiswate orgaanide wahel läbi wiidud.

Riikide klassifikatsioon.

Riigi kõrgema wõimu funktsioonide jaotuse kord sünnitab teatawa riigi wormi. Nüüdseaja riikide wormid on tingitud paljudest ajaloolistest, usulistest ja rahwuslistest oludest. Maailmas ei ole riiki, mis oma wormide poolest täpipealselt teise sarnane oleks. Kuid kõrwale jättes tähtsuseta ja juhuslikke lahkuminekuid, wõime kõiki riigiwormе liigitada. Liigitamine, mille aluseks wõetud asjade

(praegusel korral riigiwormide) tähtsamad tunnused, nimetatakse klassifikatsiooniks. Liigitamisel, wälja minnes riigi kõrgema wõimu organisatsioonist, tema funktsioonide jaotusest, ei tule hoolida sellest, kas wormi poolest liiki sattuwad riigid peensustes sarnased on wõi mitte.

Kõigepealt jagunewad riigid kogu- ja lihtriikideks. Lihtriigiks nimetakse riiki, mille olgugi ühes osas walitseb tema ainus kõrgem, rippumatu ja iseseisew wõim.

Siia kuuluwad enamjagu olewaid riike: Eesti, Soome, Prantsuse, Itaalia jne.

Koguriigid on mitme lihtriigi koondumisest kujunenud, kusjuures igas lihtriigis, mis koguriigi koosseisu kuulub, tegutseb kõrwuti üldine koguriigi kõrgem wõim ja lihtriigi rippuw wõim. Koguriigid jagunewad omakorda liitriigiks ja riikide liiduks selle järele, kui lähedalt nende osariikide wõimud üldise koguriigi wõimuga seotud. Kui riigi eesotsas seisab üks isik, kelle kätte kogu riigiwõim koondatud, siis on see wabariik.

Monarkiad jagunewad piiramatuteks ja piiratuiks monarkiateks.

Wabariigid jagunewad kõigepealt esituslikkudeks ja otsekohesteks, siis aristokraatlisteks ja demokraatlisteks.

Piiramata monarkia.

Nagu üteldud, jagunewad monarkiad piiramatuteks ja piiratuiks. Piiramatu monarkia tunnuseks on riigi eesotsas seisew isik, monark, kelle kätte koondatud kogu riigiwõim ja kes ei kanna wastutust oma tegewuses. Monark seisab seadustest alati kõrgemal. Piiramatu monarkia nimetatakse ka absoluutseks wõi täieliseks monarkiaks. Monarkilise riigi pea on ühtlasi kõrgem seadusandja, walitseja kui ka ülem kohtunik. Piiramatu monark, andes seadusi, on ainult ise seotud nende seadustega Kuid silmaspidades, et ta wõib seadust muuta ja tühistada, ei seo tema tegewust ükski seaduse täht. Arusaadaw, et piiramatu monark isiklikult kogu riigiwõimu teostada ei suuda, waid abilisi wajab. Selleks loob ta mitmesugused asutused, jagab riigiwõimu teostamise nende wahel ja määrab oma seadustega kindlaks iga asutuse wõimu ja kohustuste piirid. Monark ise küsimuste lahendamist, mis kuuluwad tema poolt ellu kutsutud asutuste wõimupiirkonda, oma kätte harilikult ei wõta, kuid jätab omale õiguse wõimu teostawa asutuse tegewusse segada ja tema otsusi muuta. Peaks aga juhtuma, et monarki otsus makswate seadustega wastollu satub, tuleb seda otsust siiski täita. Tema käsk omab niisugusel korral seaduse jõu ja peab täidetud saama. Asjaolu, et üksikud asutused kindlate, monarki poolt antud seaduste põhjal toimetawad, annab riiklisele elule siiski teatawa seaduspärasuse. Makswad

seadused on juheteks riigiwõimu orgaanidele ja nende põhjal wõib iga kodanik oma õigust kaitsta. Riik, mille orgaanid omas tegewuses kindlate wõimupiiridega seotud ei ole, ei kindlusta kodanikku asutuste omawoli eest. Siin wõib iga orgaan oma isklise äranägemise järele wõimupiire laiendada, mispärast riigialamad on kohustatud tema igat nõuet täitma. Niisugune riigiworm kannab despootia nime. Seepärast tuleb despootia kindlasti eraldada monarkiast, kuigi neil ühised tunnused on.

Ka piiramatu monarkias on järjelikult teataw wõimu jaotus. Üks orgaan toimetab seadusandlust, teine kohtupidamist jne. Kuid kõik nad tegutsewad monarki wolitusel, tema nimel ja temalt saadud õigusega. Orgaanide wõim ei ole iseseisew, waid tuletatud monarki wõimust. alluw monarkile. Oma tegewusest annawad nad wiimasele aru ja esitawad tähtsamad otsused temale kinnitamiseks. Seepärast ei wõi monarkistlises riigis kõnelda kõrgema wõimu funktsioonide jaotusest, waid lihtsalt tööjaotusest. Kõrgem wõim on ikkagi monarki käes. Wõimu tarwitamist rahwa huwide kahjuks ei takista ainuski seadus. Ainult hirm rahwa wastuhakkamise ja seltskondlise arwamise eest wõiwad piiramatu monarki keelata mõnda häwitawat käsku andmast. Kuid 150 aastat tagasi Prantsusmaal, Bourboonide piiramata monarkia päiwil need omawoli taltsutamise tegurid kuigi suurt osa ei etendanud.

Piiratud monarkia.

Piiratud monarkia erineb piiramatust sellega, et siin monarkiga kõrwuti kõrgema wõimu teostusest osa wõtab rahwas, kes monarki wõimu piirab. Rahwas wõtab kõrgema wõimu teostusest osa kas rahwakoosolekute wõi oma esitajate koosolekute kaudu. Rahwakoosolekute kaudu wõib riigiwõimu tegewusest osa wõtta ainult wäiksearwuline rahwas, kuna suure riigi rahwakogul, mis tuhandate werstade peale laiale pillatud, wõimata oleks sarnast otsekohest riigiwõimust osawõttu läbi wiia. Monarki, kui ka rahwa wõimupiirid riigiwõimu teostamisel määratakse piiratud monarkias kindlaks seadusega, mis konstitutsiooniks ehk põhiseaduseks nimetatakse. Rahwas tegutseb oma, kuningas oma wõimualal. Monarki ja rahwa wõim ei ole seega teineteist eitaw. Niisugune seisukord on arusaadawalt siis mõeldaw, kui rahwa ja kuninga wõimualad ühte ja sama riigiwõimu põhifunktsiooni ei teosta, kui näituseks rahwas ja kuningas korraga seadusandjad, wõi walitsemisewõimu, wõi kohtuwõimu kandjad ei ole. Wastasel korral wõib kindlasti oletada, hakkaks kuningas oma seadustega wõimu rahwa käest ära kiskuma. Tekiksid tülid, millele loomulikult järgneks riigi lagunemine.

Rahwa ja kuninga võimualad peawad järjelikult üksteisest oluliselt erinema.

Missugune riigiwõimu põhifunktsioonidest jätta kuninga, missugune rahwa kätte, on ette nähtud piiratud monarkia põhiseaduses. Juba seadusandlise, walitsemise ja kohtu funktsioonide sisust ning kuninga kui ühe inimese ja rahwa kui paljupealise olewuse omadusest võib järeldada, kuidas riigiwõimu nende kahe võimukandja wahel jagada

Riigi walitsemine, mis tihtipeale kiiret otsustamist nõuab, käiks rahwahulkadele, isegi tema saadikutekogule üle jõu. Pealegi nõuab riigi walitsemine suurt oskust, mis aastate jooksul tuleb omandada ja mida rahwasaadikud kui lihtsad kodanikud, ei või tunda. Sellepärast on otstarbekohane walitsemist riigipea hoolde anda. Seadusandlus aga nõuab iga seaduseelnõu põhjalikku läbimõtlemist, mitmekülgset kaalumist, rahwaelu ja tema tarwiduste lähedat tundmist. Et üks inimene, pealegi kui ta rahwast eemal seisab, nendele nõuetele ei wasta, tuleb seadusandline võim kas rahwa enese, ehk tema poolt walitud isikute kätte anda.

Seadusandlust ja walitsemist kuninga ja rahwa wahel jagades tuleb arwesse võtta, et walitsuse võim võib seadusandlusega wastolusse minna. Selle ärahoidmiseks peawad mõlemad tähendatud võimud arusaadawalt teineteisega teatud piirides seotud olema.

Ütleme, et kuningat tema walitsemise tegewuses rahwa seadusandline võim ei piira, ja ta võib, näituseks, wabalt maksusid võtta ning ka muidu seaduste wastu talitada. Kas ei kaotaks seadusandlus niisugusel korral kogu oma mõtte? Wõtame ka ümberpöördult. Kui rahwas ilma kuninga osawõtuta ja nõusolekuta seadusi annaks, kas ei satuks kuningas peagi rahwast ehk rahwasaadikute kogust rippuwasse seisukorda? Rahwas kui seadusandja wõiks peagi kuningat sundida wastu wiimase tahtmist walitsema, sest kuningas peab seadusi täitma. Kuninga võim ei asuks järjelikult mitte rahwawõimu kõrwal, waid sellest alamal. Lõpuks tähendaks täitsa iseseiswate ja sidumatute võimuorgaanide loomine riigiwõimu lõhestamist.

Et riigi kõrgem võim ikka ainsana peab esinema, siis tuleb niihästi kuningas kui ka rahwas teineteisest olenewasse seisukorda panna. See põhimõte wiiakse ellu sel teel, et rahwa kätte jäetakse seadusandlisest võimust seaduste läbiharutamine ja lõpulik wäljatöötamine, kuninga kätte aga seaduste kinnitamine. Rahwas, kes seaduseelnõud kas ise või oma esitajate kaudu läbi harutab ja wastu wõtab, ei saa ise seadust maksma panna. Selleks wajab ta oma seadusele kinnitamist ja wälja kuulutamist kuninga poolt. Kuningal on õigus temale esitatud seadust ka mitte

kinnitada. Õigus seadusi kinnitamata jätta nimetatakse veto wõi keeluõiguseks. Vetoõigus wõib olla absoluutne, s. o. kuningas wõib selle wõi teise seaduseelnõu täitsa tagasi lükata. Sellega kaotab eelnõu korraga kogu oma wäärtuse. Minewikus, kui maailma piiratud monarkistlistes riikides kuninga wõim rahwa kaswawa healega seisukohtade pärast wõitlust pidas ja kuninga jõud tegelikult palju suurem oli kui meie päiwil, juhtus sagedasti, et kuningas ühel wõi teisel puhul rahwa seadusandlist tegewust oma veto-õigusega halwas. Vetoõigus wõib ka osaline — tingiw — olla. Niisugust vetoõigust nimetatakse suspensiiwseks (tingiwaks) vetoõiguseks. Tingiwa veto-õigusega wõib kuningas seaduseelnõu ainult tingimisi tagasi lükata, s t. et tagasilükataw seadus hakkab maksma teatud tingimustel. Näituseks, Norra kuningas, kes suspensiiwse veto-õiguse omanik, wõib seaduseelnõu kinnitamata jätta, kuid sama seadus, kui ta kuningale esitatakse kinnitamiseks kolme järjekorralise stortingu,s. o. maapäewa poolt, omandab makswuse, hoolimata sellest, kas kuningas kinnituse annab wõi ei anna.

Kui seadus kuninga poolt kinnitatakse ja wälja kuulutatakse, siis alluwad sellele kõik riigikodanikud, ka kuningas oma walitsuse tegewuses. Ta wõib näituseks, ainult antud seaduse piirides maksusid korjata, sõjawäge pidada j. n. e. j. n. e.

Enamjaos konstitutsioonilistes monarkiates on parlament, s. o. rahwa poolt walitud esitajate kogu riigi seadusandluse teostamiseks, kaheastmeline wõi n. n. kahekojaline. Miks parlamendid harilikult kahekojalised, selleks on oma ajaloolised ja seltskondlised kaaluwad põhjused. Nimelt on parlamendi teine aste wõi koda moodustatud enam wähem alalhoidlikust ja tagurlisest seltskonna kihist, kas kõrgematest seisustest wõi aastate poolest wanematest rahwaliigetest, kes, nagu üldiselt teada, uuendustele nii soojalt kaasa ei tunne, kui noorus. Parlamendi teise koja kätte antakse alamkoja poolt wastu wõetud seaduseelnõude läbiwaatamine, enne kui nad kuningale kinnitamiseks lähewad. Ülemkoda wõib seaduseelnõuga mitte rahul olla ja teda tagasi lükata. Muudatusi eelnõus eneses ettewõtta tema ei tohi. Kuna ülemkoja liikmed harilikult walitawad isikud ei ole, waid ühel wõi teisel teel ülemkotta nimetatakse, leidub parlamendis alati teatud arw seadusandluses kogenud ja alalhoidlikke liikmeid, kes, wastukaaluna alamkoja waheldawatele ja uuendushimulistele käremeelsetele saadikutele, seaduste arenemise järjekindlust ja korrapärasust kindlustawad. Seaduste sagedane muutmine wõiks maale palju kahju tuua.

Neil põhjustel on, näituseks, Inglise, Norra, Rootsi, Itaalia, Jaapani ja Daani parlamendid kahekojalised.

Kuningas, walitsedes, nimetab ametisse ja wabastab ministrid ja teised kõrgemad ametnikud, annab walitsemise käske ja kannab hoolt seaduste elluwiimise eest. Kuningas käsutab riigi sõjalist jõudu, peab rahwuswahelist läbikäimist, kuulutab sõja, teeb rahu j. n. e.

Riigiwõimu walitsemise funktsiooni teostab piiratud monarkias monark temale alluwate ministrite kaudu.

Nagu ülemal üteldud, on rahwa seadusandline wõim piiratud monarki osawõtmisega seaduste loomise tööst. Monark kinnitab seadused. Teisest küljest wõtab rahwas oma esituse kaudu osa riigi walitsemisest, tähendab: piirab monarki walitsemise wabadust. Osawõte awaldub selles, et ministrid parlamendi ees wastutawad.

Teatawasti on monark omas tegewuses wastutamatu nii piiramatus kui piiratud monarkias. Näituseks, konstitutsioonilises kuningriigis ei wastuta kuningas oma tegude eest, kuid walitsuse otsuste eest on ministrid wastutawad. Loomulik, et niisugusel korral minister, kes kuninga tegewuse eest wastutust kannab, walitsemise käskude ja korralduste andmisest peab wõima osa wõtta. Sellest tekib nõudmine, et kõik kuninga korraldused peawad wastawa ministri allkirja kandma. Puutub kuninga käsk sõjawäkke, kannab ta sõjaministri, puutub politseisse — siseministri allkirja. Sellelaadilist m i n i s t r i a l l k i r j a n i m e t a t a k s e k o n t r a s s i g n a t s i o o n i k s, mis kogu wastutuse ministri peale paneb. Käsu mitte seaduspärasuse korral wõib parlament teda, kontrassigneerinud ministrit — kohtu alla anda. Peale selle on minister parlamendi ees nii nimetatud poliitiliselt wastutaw. Parlamendil on õigus 1) küsimisi ette panna ja 2) i n t e r p e l l a t s i o o n i g a e i n e d a. Parlamendi liikmetel on õigus suusõnaliselt ministri käest üksikute walitsemise osade kohta seletust küsida.

Interpellatsioon on kirjalik arupärimine ministrilt riigielu küsimustes ja walitsuse tegewuses. Selle peale on minister kohustatud wastust andma. Wastuse kohta wõtab parlament seisukoha ning omas resolutsioonis awaldab walitsusele usalduse ehk umbusalduse.

Kui parlament walitsusele umbusalduse awaldanud, lahkub wiimane ametist, kui ministrite wastutuse põhimõte kindlasti läbi wiidud. Nii wõtab rahwas konstitutsioonilistes monarkiates riigielu walitsemisest osa.

Inglismaa on kõige parem näitus konstitutsioonilistest monarkiatest, kus monarki wõim rahwa esituse poolt kõigiti piiratud, rahwaesituse wõim aga kõigiti kindel. Troonile astudes wannub kuningas Inglismaal põhiseadusele truudust, lubab walitseda kokkukõlas makswa riigikorraga ja õiglaselt. Temal on küll õigus seadusprojekti oma v e t o g a tagasi lükata, kuid juba XIX. aastasajast algades ei ole Inglise kuningas kunagi seda õigust tarwitanud. Aega-

mööda on see veto mittetarwitamine kombeks saanud ning kuningas kinnitab seaduse waikides, mis parlamendi kodade poolt wastu wõetud. Ta teostab walitsewat wõimu ministrite abil, keda ta parlamendi liigete seast nimetab. Ministrid on parlamendi ees wastutawad. Et kuningas ise wastutust ei kanna, siis ei lähe ükski walitsemise käsk ilma wastawa ministri allkirjata täitmisele.

Inglise parlament on kahekojaline: alam- ehk saadikute-koda ja ülem- ehk lordide-koda. Kuningal on õigus nimetada lordide-koja liikmeid. Nimetatud ülemkoja liikmed annawad suuremalt jaolt ülemkojaliikme õigused pärandatawalt esimestele poegadele edasi. Lordide-koja liikmete nimetamisega awaldab kuningas arusaadawalt ülemkoja koosseisu peale oma mõju.

Inglise parlamendi käes on seadusandline wõim, riigieelarwe kinnitamine, walitsuse tegewuse järelwalwe, mis selles seisab, et parlament wõib ministrite poole pöörata küsimistega ja interpellatsioonidega (arupärimistega).

Monarkiate ehituse kirjeldust lõpetades tuleb weel tähelepanu juhtida monarki õiguse peale kohtuwõimu tegewusest osa wõtta. Nimelt wõib monark igat kuritegijat, kelle süü kohtu poolt kindlaks tehtud, kellele karistus juba määratud, sellest karistusest täieliselt ehk osaliselt wabastada. Riigiõpetus nimetab seda õigust armuandmise õiguseks.

Piiramatu monark wõib peale selle eriseadusega terwet kuritegijate liiki karistusest ühes kõigi tagajärgedega wabastada, ükskõik, kas need kuritegijad kohtu otsusega juba süüdi on mõistetud. wõi mitte. Õigust karistusest wabastada nimetatakse amnestiaks.

Piiratud monarkias on amnesteerimise õigus seadusandlise kogu — parlamendi — käes.

Wabariik.

Wabariigis on kõrgem wõim kas kogu rahwa, wõi üksikute rahwaklasside käes. Kui wõim on kogu rahwa käes, siis nimetatakse wabariiki demokraatliseks, kui wõimu ainult mõni eesõigustatud klass kannab — aristokraatliseks.

Eesti Wabariik, mille põhiseaduse esimene artikkel kuulutab, et riigiwõim rahwa käes, on seepärast demokraatline wabariik.

Wabariigis määrab kõrgema wõimu funktsioonide jaotuse rahwa tahtmine.

Kõik riigiwõimu teostajad saawad oma wõimu rahwalt ja toimetawad tema nimel. Paljude wabariikide eesotsas seisab üks isik, nagu Prantsusmaal, Ameerikas, Saksamaal. Seda isikut nimetatakse presidendiks. Tihtipeale ei ole presidendi tegelik wõim konstitutsioonilise monarkia kuninga wõimust sugugi wäiksem. Näituseks, Prantsuse

presidendil on tegelikult palju suurem võim, kui Inglise kuningal. Seilest hoolimata juhib president riiki ikkagi rahwa wolitusel. Tema võim on rahwalt saadud, kuna kuningas alati oma õigusega walitseb. Isegi neis maades, kus waremalt walitawad kuningad olid, nagu wanas Roomas, peeti kuningat, kui ta kord juba kõrgema võimu kandjaks walitud, rahwa tahtmisest rippumatuks.

Põhimõtteliselt on sellel riigi elus suur tähendus, kas riigipea ise oma õiguse põhjal tegutseb, või rahwalt saadud õiguse põhjal. Wiimasel korral tundub rahwa võim riigipea võimust kõwemana.

Wabariigi presidendi ja kuninga võimu wahel kindlat piiri ei saa tõmmata. Võib ainult üksikute õiguste peale näidata, mis wiimast esimesest eraldab.

Kõigepealt ei ole monark ühegi temast kõrgema wõimu teenistuses. Ta ei ole ametnik. Tema walitsemisel pole tähtaega, kuna wabariigi presidendi amet tähtajaline on.

Prantsuse president walitakse näituseks, 7 aastaks, Ameerika Ühisriikide president — 4 aastaks.

Praegusaja monarkid annawad oma võimu päranduse teel edasi, kuna wabariigi president seda ei või.

Rahwas, kelle käes wabariigis kõrgem võim, võib seda võimu kas otsekohe ise või oma wolinikkude läbi teostada. Esimesel korral on wabariik otsekohene, teisel korral — esitusline.

Otsekohesed wabariigid on võimalikud ainult wäikeriikides, kus rahwa hääleõiguslised liikmed teatud aja jooksul kokku võiwad tulla omale seadusi looma ning riigiwalitsemise küsimusi otsustama.

Mõned Schweitsi kantonid kuuluwad otsekoheste wabariikide hulka.

Rahwarikkas riigis pole rahwa otsekohene võimu teostamine mõeldaw. Võimata oleks rahwast korraga mõne seaduse harutamiseks, weel enam jookswate riigielu küsimuste otsustamiseks kokku kutsuda, mispärast siin otstarbekohasem on riigiwõimu teostamist wäheste, rahwa poolt walitud isikute kätte anda. Neid walitud isikuid nimetatakse rahwasaadikuteks. Terwet rahwasaadikute kogu nimetatakse parlamendiks või nagu Eestis — Riigikoguks

Rahwasaadikute kogul, parlamendil, on kõigepealt seadusandline võim, kui kõige tähtsam osa riigi võimust. Parlament harutab iga seaduseelnõu, mis temale walitsuse poolt esitatakse või mis ta ise algatab.

Et tihtipeale seaduse projektid õieti keerulised on ja rahwaelu põhjalikku tundmist nõuawad, loodakse parlamendi liigetest asjatundjate osawõtmisel kommisjonid. Kommisjoni liigete arw on wäike, mispärast nendel seaduseelnõu tundma õppimine ja läbiwaatamine kergem, kui mitmesajaliikmelisel parlamendil. Kui parlament seaduse pro-

jekti heaks kiitnud, teatud arwu lugemiste järele wastu wõtnud, antakse seadus riigipeale, presidendile — kinnitamiseks. Peab tähendama, et on wabariike, kus parlamendi poolt wastuwõetud seadus presidendi kinnitamist ei nõua, näit. Eesti, kus iga seaduseelnõu peale kolmekordse lugemise seaduse jõu omandab ja riigikogu juhatuse poolt wälja kuulutatakse.

Peale selle on parlamendil õigus riigipealt ja walitsuse liigetelt, ministritelt, nende tegewuse üle riigiwalitsemises aru pärida.

Wabariigi walitsus seisab koos riigipeast, presidendist ja ministritest, wõi ainult ministritest. Nagu teada, on wabariigi president kindla aja peale walitaw isik. Tema kätte on enamasti laiad wolitused usaldatud. Presidendi amet on kuningriigi aja jäänus. Wabariiklase waatepunktist wäljaminnes leiab presidendi amet õigustuse ainult sellest, et parlamentaarses riigis, kus ministrid sagedasti wahetuwad, riigi walitsemise wõimu teostamine kindlam ja püsiwam oleks. Walitsuse kriiside korral jääb presidendi isik püsima.

Presidendi ametiaeg määratakse riigi põhiseadusega kindlaks. Peale ametiaja lõppu muutub president samasuguseks harilikuks kodanikuks, kui kõik teised.

Presidenti tema riiklises töös aitawad ministrid. Mõnedes wabariikides nimetab president ministrid oma äranägemise järele, teistes walib nad parlament.

Selle järele, kes walitsuse tegewuse eest wastutab, jagatakse wabariike unitaarseteks ja dualistlisteks.

Unitaarses wabariigis on ministrite tegewus otsekohe parlamendi järelwalwe all. President nimetab walitsuse juhi, peaministri, parlamendi enamuserakondadest, kuna ministeerium samade erakonna liigete seast peaministri poolt kokku seatakse. Unitaarsetes wabariikides, kus presidenti pole, nagu Eestis, walib parlament ise ministeeriumi.

Ministeerium on wastutaw parlamendi ees. Parlament wõib üksikute ministrite käest seletust nõuda ja aru pärida nende tegewuses.

Arupärimine ja seletuse andmine sünnib kas kirjalikult wõi suusõnaliselt. Ei pea parlament antud seletust rahuldawaks, siis awaldab ta sellega walitsusele umbusalduse. Kuna walitsus ilma rahwa esitajate usalduseta töötada ei wõi, on ta sunnitud umbusalduse awalduse korral ametist lahkuma.

Unitaarsed wabariigid on Prantsusmaa, Saksamaa, Portugaalia, Eesti.

Dualistlises wabariigis nimetab riigipea oma äranägemise järele ministrid, meeldigu parlamendile minister wõi mitte. Ministrid wastutawad oma tegewuse eest ainult riigipea, mitte seadusandwa kogu ees. Dualistline wabariikline kord omas puhtamas kujus maksab P.-A. ühisriikides.

Unitaarses wabariigis on riigiwõim ühtlasem, kui dualistlises. Ta on täielikumalt parlamendi järelwalwel. Täidesaatew wõim on seadusandlisest olenew. Tema kandjad, wabariigi ministrid, peawad iga oma sammu eest parlamendis wastust andma ning ei wõi endale omas tegewuses nii suurt woli anda, kui nende ametiwennad dualistlises wabariigis.

Mis puutub kolmandasse riigiwõimu funktsiooni, kohtusse, siis on see wabariiklise korra juures rahwaesitusest rippumatu. Rippuwus awaldub ainult selles, et parlament walib sagedasti kõrgemad riigikohtunikud.

Amnestia andmise õigus on seadusandlise wõimu käes, kuna armuandmist wabariigi pea wõi kogu walitsus otsustab.

Peab ütlema, et ülemal awaldatud riigi wormide kirjeldus täpipealne ei taha olla. Temas on iga riigi tüüp ainult peajoontes ära tähendatud, kuna tegelikult nii olewate monarkiate kui ka wabariikide ehitus paljudes pisemates omapärasustes antud kirjeldusest lahku läheb, seda enam, et iga riigi worm jookswa elu surwel alaliselt muutub.

Rõhutama peab weel kord, et ükski riik ilmas oma ehituse poolest teisele täielikult ei wasta. Iga riik kujutab omaette eri tüüpi, kuid tähelepanemata jätes kõiki peensusi tuleb kirjeldatud riikide jaotusega leppida.

Eesti riigi loomise ülewaade.

„Eesti rahwas, kõikumatus usus ja wankumatus tahtmises luua riiki, mis on rajatud õiglusele, seadusele ja wabadusele, kaitseks sisemisele ja wälisele rahule ning praegustele ja tulewatele põlwedele nende ühiskondlikus edus ja üleüldises kasus, wõttis wastu ja määras Asutawa Kogu kaudu järgmise põhiseaduse."

Nende sõnadega algab Eesti Wabariigi põhiseadus, millega Eesti rahwas Asutawa Kogu kaudu oma riigikorra kindlaks on määranud. Selle õiguse pärast, ise oma riiki luua, omas kodus walitseda ja iseseiswalt rahwasteperes elada, pidi Eesti rahwas sõjariistad käes kangelaseliku jõupingutusega wõitlema.

30. märtsist 1917 a. peale Wene rewolutsiooni sai Eestimaa ja Liiwimaa põhjapoolne osa Eesti rahwa etnograafistes piirides ühiseks Eestimaa kubermanguks ühendatud. Siiamaale olid eestlased kahe kubermangu wahel ärajaotatud, mis tuntawalt rahwa koondamist ja endawahelist läbikäimist takistas ja Wene walitsusele wõimaldas edukamalt eestlaste „rahustamist" ja wenestamist teostada.

1917. aastal, Wene Ajutise Walitsuse päiwil, waliti Eesti maapäew.

1918. aasta 19. weebruaril, sel ajal, kui maal anamlaste punakaart ühes Wene lagunewate wäeosade komiteedega peremeest mängisid, moodustas Maapäew kolme-

liikmelise Päästekomitee, kes Eestimaa pidi päästma häwinemisest, Wene soldatitest ja käputäiest enamlaste hirmuwalitsejatest.

Weebruarikuu 24. päewal, päew enne Saksa sõjawägede marssimist Tallinna, kuulutas Päästekomitee Eesti tema rahwuslistes piirides iseseiswaks. Samal päewal seati kokku Eesti Ajutine Walitsus. Eesti pinna okkupeerimise tõttu Saksa wägede poolt ei saanud Ajutine Walitsus tegewusse astuda, waid pidi ühes paljude Eesti seltskonnategelastega maalt pagulastena lahkuma. Alles 11. now. 1918. a. peale Saksa rewolutsiooni, kui okkupatsiooni wäed maalt lahkuma hakkasid, wõis Ajutine Walitsus tegelikult riigitüürile asuda. Nõukogude Wenemaa, julgustatud Saksa okkupatsiooni wägede minekust, mis Eesti pinna ilma sõjalise kaitseta jättis, algas sama kuu lõpul Eestimaa okkupeerimist. Et alguses punawäele pea mingisugust sõjalist jõudu wastu panna ei olnud, wõtsid Wene wäed kerge waewaga Narwa, Wõru, Walga, Tartu ja Rakwere linnad ning jõudsid oma eelwägedega kolmekümne kilomeetrini Tallinnast. Kuid juba 24. weebruariks teiseks „aastapäewaks" 1919 a. oli Eesti pind rutuga lipu alla kutsutud rahwawäe poolt punawäest puhastatud ja kaks kuud hiljem—23. aprillil—astus kokku Asutaw Kogu, kelle walimisest kõik Eesti hääleõiguslikud kodanikud osa wõisid wõtta.

Sõda iseseiswuse eest polnud weel aga kaugeltki lõppenud. Endise waenlase kõrwale tuli juulikuul weel uus — Balti landeswehr ja Saksa sõjawäelastest moodustatud raudne diwiis. Wiiks pikale, kui ülesslugeda neid kangelastegusid, mis meie malewa kodukolde kaitseks wäljal korda saatis, mille tagajärel landeswehr ühes rauddiwiisiga purustatud sai ja Nõukogude Wenemaa 1920 a. 2. weebruaril Tartu rahulepingule allakirjutama oli sunnitud.

Sarnane on lühidalt Eesti wabariigi tegeliku loomise ajalugu. 1920. a. 15. juunil sai Asutawa Kogu poolt Wabariigi seaduslik kuju põhiseaduse näol lõpulikult kindlaks määratud ja 9. aug. samal aastal maksma pandud.

Eesti maaala.

Põhiseaduse esimese peatüki järele kuulub Eesti maaalasse Harjumaa, Läänemaa, Järwamaa, Wirumaa ühes Narwa linna ja ümbruskonnaga, Tartumaa, Wiljandimaa, Pärnumaa, Walga linn, Wõrumaa, Petserimaa ja muud piiriäärsed mannermaa kohad, kus Eesti rahwas asumas, Saaremaa, Muhumaa, Hiiumaa ja muud Eesti wetes olewad saared ja leetseljakud. Eesti piiride üksikasjaline kindlaksmääramine sünnib rahwuswaheliste lepingutega.

Wabariigi idapiir määrati kindlaks Tartu Eesti-Wene rahulepinguga. Lõunapiir Latwiaga üksikasjaliselt kindlaks määramata. Suurtes joontes on piir aga aetud, mida

praegu segakommisjonis parandatakse. Ôhtu- ja põhjapiirid sünnitawad Baltimeri ja Soome laht, millest rahwuswahelise õiguse järele 3-me kilomeetriline weepind Eesti territoriaalweeks on.

Eesti rahwas. Eesti maaalal elab rahwas, millest 91,8% rahwuse poolest eestlased. Ülejäänud osa, niinimetatud wähemusrahwused on sakslased, wenelased ja rootslased. Peale Eesti ja wähemusrahwaste elab meie pinnal weel juute, lätlasi, soomlasi, inglasi, prantslasi, itaallasi jne.

Riigikeeleks Wabariigis on Eesti keel.

Riigiwõim Eestis on rahwa käes. Rahwas teostab seda oma hääleõiguslikkude kodanikkude kaudu rahwahääletuse, rahwaalgatuse ja Riigikogu walimiste teel.

Hääleõiguslikuks loetakse iga kodanik, kes kakskümmend aastat wana ja wahetpidamata wähemalt üks aasta Eesti kodakondsuses. Hääleõigust ei ole kodanikkudel, kes seaduslikus korras on tunnustatud nõdrawõi hullumeelseteks, pimedatel, kurttummadel ja pillajatel, kui nad on eestkostmise all ja mõnedel teistel liikidel kurjategijatest.

Kodanikkude põhiõigused. Peale nimetatud poliitiliste õiguste on Wabariigi kodanikkudel järgmised põhiõigused:

1) Isiku wabadus. Siia kuuluwad: a) isikupuutumatus, mille põhjal ei wõi, wälja arwatud kuriteo pealt tabamisel, kedagi wangistada wõi kitsendada isiklises wabaduses muidu kui kohtuwõimude otsusel, kusjuures see otsus põhjendatuna peab olema kuulutatud wangistatule hiljemalt 3 päewa jooksul peale wangistamise. Otsuse kuulutamist wangistatule on õigus nõuda igal kodanikul, kui kuulutamine mitte ei ole sündinud eelnimetatud tähtajal. b) kodupuutumatus, mis keelab tungimist eluasemesse wõi selle läbiotsimist muidu kui juhtumistel ja nõuete täitmisel, mis on seaduses tähendatud. c) Liikumise- ja elukoha muutmise wabadus. Selles wabaduses ei wõi kitsendada ega takistada kedagi muidu kui kohtuwõimude poolt. Terwishoidlistel põhjustel wõiwad seda wabadust kitsendada wõi takistada ka teised wõimud wastawates seadustes ettenähtud juhtumistel ja korras. d) Elukutse waliku ja ettewõtete awamise wabadus põllutöös, kaubanduses, tööstuses, samuti muil majandusaladel. Selles wabaduses ei wõi kedagi kitsendada wõi takistada muidu kui seaduste põhjal ja piirides.
2) Usu-ja südametunnistuse- wabadus: Keegi ei ole kohustatud korda saatma usutunnistuslikke tegu-

sid, olema usutunnistusliku ühingu liige ega kandma selle kasuks awalikke kohustusi.

Usuliste talituste täitmine on takistamatu, kui see ei käi awaliku korra ja kõlbluse wastu.

Usutunnistus ega ilmawaade ei või wabanduseks olla kuriteo kordasaatmisel või kodaniku kohuste täitmisest kõrwalehoidmisel.

Riigiusku Eestis ei ole.

3) Sõna- ja mõttewabadus. Iga kodanik võib wabalt awaldada omi mõtteid sõnas, trükis, kirjas, pildis või kujutuses. Seda wabadust võib kitsendada ainult kõlbluse ja riigi kaitseks.

Tsensuri Eestis ei ole.

Kindlustatud on sõnumite ja kirjade saladus mis edasi antakse posti, telegraafi ja telefoni või mõnel muul üldtarwitatawal teel. Erandid teha on õigus kohtuwõimudel seadustes ettenähtud juhtumistel.

4) Koosolekute ja ühingute wabadus. Kõigil Eesti kodanikkudel on õigus awalikku rahu rikkumata koosolekuid pidada sõjarii tadeta.

Ühinguisse ja liitudesse koondumine on Eestis waba.

Neid õigusi wõib seadus piirata ainult awaliku julgeoleku huwides.

5) Streigiwabadus on Eestis kindlustatud.

Eraomandus on Eestis igale kodanikule kindlustatud. Ilma omaniku nõusolekuta wõib seda wõõrandada ainult üleüldistes huwides seaduste põhjal ja seadustes ettenähtud korras.

Majandusliku elu korraldamine Eestis peab wastama õigluse põhimõttele, mille sihiks on inimesewäärilise ülespidamise kindlustamine sellekohaste seadustega. Seadustega peab kindlustama maasaamine, eluaseme- ja töösaamine, samuti emadekaitse, tööjõukaitse ning toetuse saamine nooruse, wanaduse, tööwõimetuse wõi õnnetuste puhul.

Kodanikkude kohustused.

Riiki moodustawa rahwa liikmed on ühtlasi selle riigi kodanikud ja alamad. Mõistega — kodanik — seome kõiki õigusi, mis riik oma liigetele annab. Kui alamad peawad kodanikud hulk kohustusi riigi wastu kandma.

Esimene ja tähtsam kohustus, mis riik oma alamailt nõuab, on wastuwaidlemata allumine riigis makswatele seadustele. Keegi ei wõi end wabandada seaduse mitteteadmisega.

Teiseks kohustab Eesti põhiseadus kõiki kodanikke osa wõtma Wabariigi sõjalisest kaitsest.

Riik oma ülesannete täitmisel üldsuse huwides kannab suuri kulusid, mispärast kõik kodanikud on kohustatud, kolmandaks, riigi kulude katmisest maksude näol osa wõtma.

Ühtegi awalikku maksu wõi koormatust ei wõi kellelegi peale panna muidu kui seaduse alusel.

Ei tohi kellelegi riigi kulul paiukit, waewatasu wõi muud tasu määrata muidu, kui sellekohase seaduse põhjal.

Iga aasta jaoks seatakse riigi sissetulekute ja wäljaminekute üldine eelarwe kokku. Seadusandlikul teel wõib selle makswust jaoliselt pikendada kuni uue eelarwe wastuwõtmiseni.

Eesti riigiwõimu jaotus.

Riigiwõim jaguneb Eestis kolme alasse: seadusandline wõim, täidesaatew wõim ja kohtu wõim.

Seadusandline wõim ja Riigikogu.

Riigi kõrgemat wõimu Eestis teostab rahwas rahwahääletuse, rahwaalgatuse ja Riigikogu walimiste kaudu. Esimesed kaks riigiwõimu teostamise wiisidest Eestis, rahwaalgatus ja rahwahääletus, on erakorralised ja seni tarwitamata, kuna Riigikogu walimiste kaudu rahwas korraliselt ja alaliselt riigielu juhib. Seadusandlise wõimu teostaja on Riigikogu.

Riigikogus on sada liiget, kes walitakse üldisel, ühetaolisel, otsekohesel ja salajasel hääletamisel proportsionaalsuse põhimõtte alusel.

Walimiseõigus.

Walimiste juures lähemalt peatades katsume selgitada, milles seisab üleüldine, ühetaoline, otsekohene, salajane ja proportsionaalne hääletamine.

Walimine on üleüldine, kui temast kõik täieealised kodanikud osa wõtawad. Nende walimiseõigust wõib piirata waranduslikku wõi haridusliku tsensusega.

Warandusline tsensus seisab selles, et walimiseõigus on ainult neil, kes teatud waranduse wõi sissetuleku omanikud. Kõik, kel alla teatud määra warandus, ei wõi walimistest osa wõtta. Hariduslise tsensuse juures wõiwad walida ainult teatud haridusega kodanikud.

Peale selle wõib üldise walimise õigust piirata wanusega ja suguga. Kodanikkudel alla teatawa wanaduse ei ole walimise õigust. Sugu järele wõib naisterahwas walimiseõigusest ilma jäetud saada.

Ühetaolise walimiseõiguse põhimõte annab igale walijale ühe hääle ning igale häälele ühesuguse makswuse, olgu hääletaja miljonäär wõi uulitsapühkija, mees wõi naine.

Walimised wõiwad otsekohesed ja kaudsed olla. Otsekoheste walimiste juures waliwad hääleõiguslikud kodanikud otsekohe oma esitajad parlamenti, kuna kaudsete walimiste juures kodanikud esiteks saadikud waliwad ja peale selle alles need oma keskelt rahwaesitajad parlamenti. Kaudsed walimised wõiwad olla kahe, kolme ja mitmeastmelised, selle järele mitme järgulisi walimisi toi-

metatakse, enne kui rahwaesitajad parlamenti walimisele tulewad waliwate saadikute poolt.

Rahwaesitajate walimised toimetatakse salajaselt ja awalikult, mille järele ka walimised jagunewad salajasteks ja awalikkudeks.

Salajaste walimiste juures, mida kirjalikult toimetatakse, jääb teadmata, kes kellegi walitawa eest oma hääle annud, kuna awalik hääletamine suusõnaliselt sünnib ja iga hääl protokolli kantakse.

Awalik walimine on walijale kardetaw. Ta võib nende isikute wiha alla sattuda, kelle eest walija oma häält ei annud. Ka võib inimene, kes rahwasaadikuks walitud, walijatele, kes omal ajal temale häält ei annud, kätte maksta. Üldse tekib awaliku walimise tagajärel waen nii walijate eneste, kui ka walijate ja walitawate wahel.

Salajane hääletamine kõrwaldab kõik need pahed ning iga kodanik võib kindel olla, et tal kellegi poolt hiljem oma waliku eest kannatada ei tule.

Walimise proportsionaalsus seisab nõudes, et ükski rahwaklass ilma saadikuta ei jääks ning iga seltskonnakiht oma suurusele wastawa arwu esitajaid saaks. Selleks ühinewad kodanikud oma poliitilistele waadetele wastawalt parteidesse, ning iga partei seab walimiste eel oma kandidaadid üles.

Eestis makswa walimisseaduse põhjal walitakse rahwaesitajad parteide kandidaatide nimekirjade järele. Mida rohkem see wõi teine nimekiri hääli saab, seda rohkem saadab wastaw partei tema nimekirja wõetud kandidaate Riigikogusse.

Iga kolme aasta järele wõetakse uued Riigikogu walimised ette. Riigikogu liigete wolituste algus arwatakse Riigikogu walimiste tagajärgede wäljakuulutamise päewast.

Riigikogu astub kokku korraliseks istungjärguks iga aasta oktoobri esimesel esmaspäewal.

Riigikogu juhatus wõib Riigikogu kokku kutsuda ka erakorralisteks istungiteks, kui asjaolud seda nõuawad. Ta peab seda tegema, kui seda nõuab wabariigi walitsus wõi $^1/_4$ Riigikogu seaduslikust koosseisust.

Riigikogu walib oma esimesel peale walimist istungil esimehe ja teised juhatuse liikmed. Seda istungit juhatab kuni esimehe walimiseni eelmise Riigikogu esimees.

Riigikogu annab wälja oma kodukorra, mis awaldatakse seadusena.

Riigikogu on otsuswõimuline, kui on koos wähemalt pooled liikmed tema seaduslikust koosseisust.

Riigikogu koosolekud on awalikud, ainult erakorralistel juhtumistel, kui sellega on nõus $^2/_3$ koosolijaist liigetest, wõib Riigikogu kuulutada koosoleku kinniseks.

Riigikogul on õigus seadusandlisel teel oma liigete arwu suurendada. Sellekohane Riigikogu poolt wastuwõetud seadus hakkab maksma järgmistel Riigikogu walimistel.

Põhiseadus annab igale kodanikule nii passiiwse, kui ka aktiiwse walimisõiguse s. t. et iga hääleõiguslik kodanik wõtab osa Riigikogu walimistest ja wõib lasta end selle kogu liikmeks walida. Sellejuures on meie põhiseaduses läbiwiidud sama põhimõte, kui kõikides parlamentaarsetes riikides, et rahwasaadik, —meil Riigikogu liige—ei wõi olla riigiametnik, wäljaarwatud ministrite abid. Sellel keelul on wäga suur tähtsus. Rahwasaadik, kui seadusandlist wõimu teostaw isik ei wõi olla rippuw administratiiwwõimust. Samuti peab ta wabalt ilma ülemuse surwe kartmata oma südametunnistuse ja poliitiliste kalduwuste järele oma suuri kohustusi täitma. Riigikogu liikmed on kaitsewäe teenistusest wabastatud.

Juhusel, kui Riigikogu liige kaotab oma walimisõiguse, on wangistatud Riigikogu loal, lahkub surma läbi wõi wolitusi maha pannes, astub tema asemele walimisseaduse korras uus liige eelmises paragrahwis ette nähtud tähtajani.

Riigikogu liige ei ole seotud mandaatidega s. t., ta ei ole omas tegewuses rahwasaadikuna seotud oma walijate tahtmisega. Momendist, millal riigikogu liige seaduslikus korras walimiste põhjal selleks tunnistatud, muutub tema rahwasaadikuks ja esitab seadusandlises kogus mitte üksiku kildkonna klassihuwisid, waid kogu rahwa tahtmist.

Muudest rahwasaadiku õigustest olgu weel nimetatud:

Riigikogu liige ei kanna mingisugust wastutust poliitiliste awalduste eest, mis ta teeb Riigikogus ja selle kommisjonides. Riigikogu kodukorras on aga ette nähtud, et Riigikogu oma liikmeid, kui nende ülespidamine koosolekul Riigikogu tööd takistab, wõib karistada wäljaheitmisega koosolekutelt.

Et rahwasaadiku isikupuutumatust kindlustada ja administratiiwwõimule mitte wõimalust anda Riigikogu liikmeid nende tegewusest eemaldada ning sel teel seadusandlise wõimu koosseisu peale mõjuda, kuulutab põhiseadus, et ilma Riigikogu nõusolekuta ei wõi tema liiget wangistada, wäljaarwatud juhtumised, mil ta on tabatud kuriteolt. Niisugusel juhtumisel antakse wangistusest teada ühes selle põhjustega hiljemalt 48 tunni kestel Riigikogu juhatusele, kes paneb selle ette Riigikogule otsustamiseks järgmisel koosolekul.

Riigikogul on õigus oma liigetele määratud wangistust wõi teist kitsendust edasi lükata kuni Riigikogu istungjärgu waheajani wõi wolituste lõpuni.

Et seadusandlisest tegewusest osawõtmist mitte rikkama kihi eesõiguseks jätta ja rahwa waesematele liigetele wõimalikuks teha rahwa tahtmist awaldada, on põhiseadus püüdnud Riigikogu liikmeid ka aineliselt kindlustada. Põhiseaduse § 51. ütleb, et Riigikogu liikmed saawad sõiduraha ja tasu, mille suurus määratakse kindlaks seaduses ja mida Riigikogu wõib muuta ainult järgnewate Riigikogu koosseisude kohta.

Riigikogu ülesannetest on kõige tähtsamad: ta annab wälja seadusi, määrab riigi sissetulekute ja wäljaminekute eelarwe, otsustab laenude tegemist.

Riigikogu poolt wastuwõetud seadused kuulutab wälja Riigikogu juhatus.

Kui seaduses eneses muud korda ja tähtaega ei ole ette nähtud, hakkab seadus maksma kümnendal päewal peale awaldamist „Riigi Teatajas."

Riigikogu teostab riigiasutuste ja ettewõtete majandusliku tegewuse ja riigi eelarwe täitmise kontrolli tema poolt ametisse seatawate wastawate asutuste kaudu. Ta kinnitab Wabariigi Walitsuse poolt wõõraste riikidega tehtud lepingud, otsustab sõjakuulutamise ja rahutegemise, kinnitab kaitseseisukorra wäljakuulutamise kogu riigis, kui ka riigi üksikuis osades, annab riigiwanema ja Wabariigi Walitsuse liikmed ametliste kuritegude eest kohtu alla, walib riigikohtunikud, otsustab wabariigi kaitsewägede mobilisatsiooni, kutsub ametisse ja wabastab sellest Wabariigi Walitsuse.

Wabariigi Walitsus.

Walitsemisewõimu teostab Eestis Wabariigi Walitsus. Walitsus seisab koos riigiwanemast ja ministritest. Wiimaste arw, tööjaotus nende wahel. kui ka lähem asjaajamise kord määratakse kindlaks eriseaduses, mis seni wälja andmata.

Wabariigi walitsuse kutsub ametisse ja wabastab sellest Riigikogu. Üksiku ministri lahkumise puhul täidab tema kohusi uue ametisse astumiseni üks Wabariigi Walitsuse liigetest walitsuse määramisel.

Wabariigi Walitsus juhib riigi sise- ja wälispoliitikat, hoolitseb riigi wälise puutumatuse, sisemise julgeoleku ja seaduste täitmise eest.

Tema

1) seab kokku riigi sissetulekute ja wäljaminekute eelarwe ja esitab selle Riigikogule kinnitamiseks;

2) nimetab ametisse ja wabastab sellest kaitsewäelisi ja kodanlisi ametnikke, kuiwõrd see ülesanne ei ole usaldatud seaduste järele teiste ametasutuste kätte;

3) teeb Eesti wabariigi nimel lepinguid wõõraste riikidega ja esitab need Riigikogule kinnitamiseks;

4) kuulutab sõja ja teeb rahu Riigikogu wastawa otsuse põhjal;

5) kuulutab wälja kaitseseisukorra nii üksikuis riigiosades, kui ka kogu riigis ja esitab selle Riigikogule kinnitamiseks;

6) esitab seaduseelnõud Riigikogule;

7) annab wälja seadustega kokkukõlas määrusi ja korraldusi ja

8) otsustab armuandmise palwed.

Wabariigi walitsusel peab olema Riigikogu usaldus. Walitsus wõi tema üksikud liikmed lahkuwad ametist, kui Riigikogu neile awaldab otsekohest umbusaldust

Walitsuse eesotsas seisab riigiwanem. Tema esitab Eesti wabariiki, juhib ja ühtlustab wabariigi walitsuse tegewust, juhatab walitsuse istungid ja wõib aru pärida üksikutelt ministritelt nende tegewuse kohta.

Riigiwanemale määrab Wabariigi Walitsus oma liigete hulgast asetäitja.

Wabariigi walitsuse juures on riigikantselei, mis seisab riigiwanema walwe all. Riigikantseleid juhatab riigisekretäär, kelle nimetab ametisse Wabariigi Walitsus.

Kõik walitsemise aktid, mis antakse walitsuse poolt, peawad kandma riigiwanema, wastawa ministri ja riigisekretääri allkirja.

Eesti põhiseadus ei tunne presidendi instituuti. Eesti riigiwanem on rohkem peaminister, kui president. Tema wolitused on tähtajata. Kui temal Riigikogu enamuse usaldus, püsib ta walitsuse eesotsas. Umbusalduse awaldamisest Riigikogu poolt on küllalt, et teda ühes walitsusega omalt kohalt lahkuma sundida. Ei tee põhiseadus riigiwanema kohta erandit ka kohtualla andmises. Ametliste süütegude eest annab teda kohtualla Riigikogu. Süüteo asja harutamine sünnib Riigikohtus.

Riikidewahelises läbikäimises on riigiwanemal suuremad õigused, kui harilikul peaministril. Tema esitab Eesti Wabariiki. Wälisriigid pöörawad igas asjas riigiwanema poole. Wõõraste riikide saadikud määratakse tema juure, tema nimetab meie saadikud teistesse riikidesse j. n. e

Ministeeriumid: Wabariigi walitsemine on Eestis jaotatud 10 ministeeriumi wahel. Ülesannete järele, mis igal ministeeriumil täita, wõib neid wormiliselt järgmistesse kategooriatesse jagada:

A. Ministeeriumid, kelle ülesandeks on riigi wäline julgeolek. Siia kuuluwad:

Sõjaministeerium. Sõjaministeerium. Tema organiseerib ja hoiab korras riigi sõjalise jõu. Sõjaministeeriumi moodustawad osakonnad:

1. Sõjawägede Staap;
   a) Korralduswalitsus;
   b) Kindralstaabi walitsus;
   c) Staabi kantselei;

2. Warustuswalitsus;
3. Terwishoiuwalitsus;
4. Sõjaringkonna staap;
5. Diwiisid kohtadel;
6. Soomusrongi brigaad;
7. Merijõud;
8. Suurtükiwäe inspektor;
9. Inseneeriwäe inspektor;
10. Sõjaringkonnakohus ühes prokuratuuriga;
11. Õpetus- komitee.

Wälisministeerium

Wälisministeerium. Tema tegewuse piirkonda kuulub poliitiline läbikäimine wõõraste riikidega, riigi ja kodanikkude huwide kaitsmine wälisriikides. Wälisministeerium jaguneb osakondadesse:

1. Lääne poliitiline osakond,
2. Ida „ „
3. Wene „ „
4. Informatsiooni „
5 Sekretariaat „

B Ministeeriumid, kelle kätte on usaldatud riigi sisemine julgeolek ja heaolek. Need ministeeriumid on:

Siseministeerium

Siseministeerium on kohustatud kaitsma riiki siseмiste hädaohtude eest. Siseministeerium jaguneb sisemise korralduse järele seitsmeks iseseiswaks osaks, nimelt:

1. Ministri kantselei,
2. Administratiiwasjade peawalitsus,
3. Politsei peawalitsus,
4. Ehitus-peawalitsus,
5. Omawalitsuse asjade peawalitsus,
6. Terwishoiu peawalitsus,
7. Kaitsepolitsei peawalitsus.
8) Rekwireerimise ja sõjakahjude hindamise peakommisjon.

Ministri kantselei tegewuse alale kuulub ministri isikline kirjawahetus, käskude ja korralduste täitmine. ja edasiandmine, niisama ka asjade otsustamine, mis peawalitsustele ei allu, wabariigi walitsuse ja ministeeriumite korralduste, ringkirjade ja määruste teatamine siseministeeriumi peawalitsustele, siseministeeriumi ja peawalitsuste nimele saadetud kirjawahetuse läbiwaatamine ja ärajaotamine alluwuse järele, kirjade ühine registreerimine ja kontroll, ministeeriumi arhiiwi korraldamine jne.

Ministri kantselei juure kuulub ministeeriumi keskraamatupidamine (arweosakond,) mille ülesandeks on arwepidamine ministeeriumist läbikäiwate rahasummade üle, kulude ja tulude eelarwete kokkuseadmine, krediitide nõudmine ja järelwalwe nende tarwitamise üle jne.

Administratiiwasjade peawalitsuse tegewuse alale kuulub seaduste ja määruste eelnõude wäljatöötamine administratiiwalal, administratiiwsed korraldused ja kirjawahetus, mis siseministeeriumi seitsme peawalitsuste ja ministri kantselei alla ei käi.

Siseministrile on üleläinud endise kuberneri ja kubermangu walitsuse õigused ja ülesanded, milledest osa administratiiwasjade peawalitsuse kaudu teostatakse.

Peawalitsus jaguneb kolmeks osakonnaks:

a) Üldine osakond,

b) Trükiasjade osakond,

c) Usuasjade osakond.

a) Üldise osakonna alla kuulub kirjawahetus küütide asjus, lubaandmine kommisjonikontorite asutamiseks, eelarwete kokkuseadmine tema ja teiste osakondade sissetulekute ja wäljaminekute kohta, aruannete kokkuseadmine E. W. isikutunnistuste, hobusepasside ja wiinalubade eest sissetulnud summade kohta, järelwalwe kinnitusseaduste täitmise üle ja järelwalwe kinnitusseltside tegewuse üle, iseäranis seltside kapitaalide mahutamise asjus; kinnitusseltside aruannete läbiwaatamine, poliisi tingimiste läbiwaatamine ja kinnitamine, asutatawate kinnitusseltside põhikirjade läbiwaatamine j. n. e.; kodakondsusse puutuwate küsimuste lahendamine.

b) Trükiasjade osakonna ülesandeks on ajalehtede, ajakirjade ja trükikodade registreerimine, kõikide Eestis ilmuwate trükitööde kogumine ja nende edasiandmine teaduslikkudele ja walitsuse asutustele; peale selle kirjawahetus trükiasjadesse puutuwate küsimuste kohta ja järelwalwe trükiasjade seaduste täitmise üle

c) Usuasjade osakonna ülesannete hulka kuulub küsimuste lahendamine, mis praegu makswa Lutheriusu kiriku seaduses siseministeeriumi ehk endise kubermangu ülemuse luba wõi nõusolemist wajasid ehk aruannete ettekandmist nõudsid, niipalju, kui see praeguse riigikorraga muudetud ei ole.

Osakonna juure on asutatud Usuasjade Kolleegium, mis koos seisab kahest ministeeriumi ametnikust ja ühest waimuliku seisuse esitajast, mis täidab kindralkonsistooriumi aset ja waatab läbi kaebused konsistooriumi otsuste peale.

Peale tähendatud osakondade kuulub iseseiswa osana administr. asjade peawalitsuse juure peakommisjon rekwireerimise ja sõjakahjude hindamise asjus.

Politsei peawalitsuse ülesandeks on üleriikline politseiaparaadile juhtnööride andmine ja järelwalwe politsei funktsioonide täitmise üle.

Peawalitsus seisab koos kolmest osakonnast, nimelt:

a) Üldisest osakonnast,
b) Inspektoriosakonnast,
c) Passiosakonnast.

a) Üldise osakonna alla kuulub salajane kirjawahetus, kirjawahetus korjanduste, loteriide ja näitemüükide asjus, posti korraldamine, juhatuse andmine publikumile, ülepiiri sisse- ja wäljasõitjate registreerimine, piiripolitsei korraldus, administratiiwalale puutuwad küsimused, nagu maksude sissenõudmised, otsimised, sõjariistadega ja lõhkeainetega kauplemisesse puutuwad küsimused jne.; wäljamaalastesse puutuwad küsimused, nagu registreerimine, sissesõitmiseks lubade andmine, nende wäljasaatmised, peatuslubade kontroll, karantiini asjad jne.; majanduslised küsimused, nagu warustus politseiametnikkudele, eelarwete ja aruannete kokkuseadmine, arstiabi korraldus politseiametnikkudele, maksude kontroll peatuslubade asjus jne.

b) Inspektoriosakonna alla kuulub wälispolitsei korraldus, politseiasutuste ja ametnikkude tegewuse rewideerimine, kaebused politseiametnikkude peale, ametnikkude distsiplinaarkaristused, politseiametnikkude ametisse määramine ja wabastamine, tehniliste korralduste ja juhtnööride andmine politseiametnikkudele jne.

c) Passi-osakond toimetab wälispasside wäljaandmist.

Ehitus-peawalitsus*) täidab end. Wene siseministeeriumi ehituspeawalitsuse, ehitus-tehnilise komitee ja kubermanguwalitsuse ehitus-osakonna kohuseid.

Ehitus-peawalitsus seisab koos kahest osakonnast;
a) Üldisest osakonnast ja
b) Riikliste ehituste osakonnast.

a) Üldise osakonna alla kuuluwad ehituse määruste wäljatöötamine, linnade ja alewite planeerimise korraldamine, ehitus-politseiline walwe, sanitaar-tehnilised korraldused, tehnilised ekspertiisid walitsuse asutustele jne.

Üldise osakonna juures asub siseministeeriumi waranduste walitsemine, kelle ülesanded on ministeeriumi majade ja nende sisseseadete korrashoidmine ja Kadrioru pargi walitsemine.

b) Riiklise ehituse osakonna alla kuuluwad riikliste ehituste projekteerimise tööde korraldamine, riikliste ehituste eelarwete tegemine ja kontrolleerimine, ehitustööde wäljaandmine ettewõtjatele ja nende täidesaatmise üle walwamine.

Omawalitsuse asjade peawalitsuse tegewuse alale kuulub seaduste ja määruste eelnõude wäljatöötamine, linna-, maakonna-, walla-ja alewiwalitsuste asutamise piiride kindlaks määramise, sisemiste korralduste, majandusliste küsimuste, maksude järelwalwe kohta; jä-

*) Raamatu trükkimise ajal on Ehitus- peawalitsus ülewiidud teedeministeeriumi alla.

relwalwe linnawolikogude ja maakonna nõukogude ja linnaning maakonnawalitsuste tegewuse üle; maakonna piiride õiendamine linnadega ja omawahel, alewite asutamine ja iseseiswaiks omawalitsuse üksusteks kinnitamine; waldade lahutamine ja ühteliitmine, omawalitsuse sundusliste määruste ja muude administratiiwkorralduste kontrolleerimine; omawalitsuste eelarwete kinnitamine ja eelarwete täitmise üle järelwalwe, maksude korraldamine ja selle järelwalwe; Riigikogu walimisjaoskondade ja hääletamise punktide kinnitamine ja nende muutmiste üle järelwalwe j. n. e.

Otsekohene järelwalwe walla- ja alewiwalitsuste üle kuulub maakonna omawalitsustele. Rewisjoni ja kontrolli korras alluwad ka walla- ja alewiwalitsused peawalitsusele.

Peawalitsus seisab koos kahest osakonnast:

a) Linna asjade osakonnast ja

b) Maakonna asjade osakonnast.

Linna osakonna alla kuuluwad kõik linnadesse puutuwad küsimused, kuna maakonna osakond toimetab maakonna, walla ja alewi asju.

Terwishoiu peawalitsuse tegewuse alale kuulub seaduste ja määruste eelnõude wäljatöötamine terwishoiu alal, rahwa terwishoiu eest hoolitsemine ja järelwalwe terwishoiuasutuste järele.

Peawalitsus seisab koos kahest osakonnast:

a) Üldisest osakonnast ja

b) Apteegiosakonnast.

a) Üldise osakonna alla kuulub igakülgne hoolekanne rahwa terwishoiu eest, terwishoidline walwe ja juhatus terwishoiu alal töötawa personaali, rawitsusasutuste jne. suhtes.

b) Apteegiosakonna ülesandeks on walwe apteekide, rohuladude, mineraalwete walmistusasutuste, laboratooriumite, kosmeetika ainete, farmatsöitlise personaali üle ja farmaatsiasse puutuwate küsimuste lahendamine.

Nõuandwa orgaanina algas tegewust peawalitsuse juures Riigi Terwishoiu Nõukogu, koosseisuga, mis Wabariigi Walitsuse poolt R. T. nr. 221/222—1920 a. awaldatud.

Kaitsepolitsei peawalitsuse ülesandeks on riigiwastase poliitilise kuritegewuse wastu wõitlemine, sellest tekkiwa tegewuse üleüldine korraldamine, tarwiliste juhtnööride ja seletuste andmine tegewuse tehnilistes küsimustes, niisama jaoskondade ja ametnikkude tegewuse ja asjaajamise järelwalwe ja rewideerimine.

Peawalitsus seisab koos kolmest osakonnast:

a) Üldine osakond,

b) Informatsiooniosakond,

c) Registreerimiseosakond,

a) Üldine osakond korraldab kaitsepolitsei üldisesse asjaajamisesse puutuwat kirjawahetust, peab kassat, rahaliste kulude ja inwentaari raamatuid, seab kokku eelarweid ja kulude aruandeid, toimetab majandusliste asjade ajamist ja peab kõikide ametnikkude teenistuskirju.

b) Informatsiooniosakond kogub siseriigi poliitilise elu ja wälisriikide poliitiliste tegelaste tegewuse üle materjaali ja korraldab seda ülewaateks.

c) Registreerimiseosakond registreerib kahtlasi Eesti riigi wastaseid isikuid ja poliitilisi kuritegijaid, pildistades wiimaseid, peab registratuuri sisse- ja wäljasõitjate, optantide, sõjapõgenejate, salaja ülepiiri tulejate üle ja korraldab nende kohta käiwat kirjawahetust.

4) Haridusministeerium teostab rahwa kurtuurilist ja waimlist arendamist. Ta seisab koos:

1. Teadus- ja kunstiosakonnast
2. Kooliosakonnast.
3. Majanduse- ja arweosakondadest.
4. Ministeeriumi kantseleist.
5. Rahwus-sekretariaatidest.

Põllutööministeerium

Põllutööministeerium kannab hoolt riiklise maa- ja metsapidamise, rahwa põllumajanduse tõstmise eest.

Osakonnad:

1. Ministri kantselei.
2. Maakorralduse peawalitsus.
3. Maamõõdu- ja hindamiseosakond.
4. Põllumajanduse peawalitsus.
5. Loomaterwishoiu peawalitsus.
6. Metsade peawalitsus.

Teede ministeerium

Teedeministeeriumi ülesandeks on liikumise, teede ja kaubaweo korraldamine.

Osakonnad:

1. Ministri kantselei;
2. Ministeeriumi tehnikaosakond;
3. Riigi raudteede walitsus;
   a) liikumiseosakond;
   b) weoosakond;
   c) tee- ja ehituseosakond;
   d) warustusosakond;
   e) arweosakond;
   f) terwishoiuosakond;
4. Sekwestreeritud Wiljandi-Pärnu raudteede walitsus jaguneb samadesse osakondadesse, kui riigi raudteede walitsus;
5. Maanteede ja sisemiste weeteede walitsus;
6. Posti-telegraafi-telefoni peawalitsus;

a) tehnikaosakond;
b) administratiiwosakond;
c) rahwuswaheline osakond.
7. Meriasjanduse peawalitsus.
8. Laewasõidu amet.

Töö- ja hoolekandeministeerium.

Töö- ja hoolekandeministeerium korraldab kapitaali ja töö wahekorda ja hoolitseb nende kodanikkude eest, kes ise ei jõua end üleval pidada.

Töö- ja hoolekandeministeeriumi kuuluwad osakonnad on:

1. Ministri kantselei;
2. Hoolekandeosakond;
3. Töökaitseosakond.

C. Ministeeriumid, kes juhiwad riigi majanduslist tegewust.

Kaubandustööstusministeerium.

Kaubandus-tööstusministeerium.

Osakonnad:

1. Riikline põlewkiwitööstus.
2. Kütteainete keskkomitee.
3. Riigiwaranduste osakond.
4. Kaubandusosakond.
5. Tööstusosakond.
6. Riigi ettewõtete walitsus,

Rahaministeerium.

Rahaministeerium korraldab riigi sissetulekuid ja wäljaminekuid ja toimetab riigi rahalisi operatsioone.

Osakonnad:

1. Tolliwalitsus.
2. Aktsiisi peawalitsus.
3. Riigikassa peawalitsus.
4. Otsekoheste maksude peawalitsus.
5. Talurahwa põllupank.
6. Eesti pank.
7. Riigi rahaasjanduse osakond.

Kohtuministeerium.

Kohtuministeerium seisab koos:

1. Ministri kantseleist,
2. Wangimajade peawalitsusest,
3. Kriminaalpolitsei peawalitsusest,
4. Kodifikatsiooniosakonnast.

Ühes sellega on kohtuminister kindral-prokuröör ning temale alluwad Riigikogu ja kohtupalati prokuröör.

Kõikide ministeeriumite juhid, ministrid, moodustawad nagu ülemal üteldud, wabariigi walitsuse.

Riigikontroll

Walitsuse koosolekutest wõtab osa ka riigikontrollöör. Tema ei ole walitsuse liige, ei kanna ka poliitilist wastutust walitsuse tegewuse eest, kuid walwab selle järele, et Walitsuse majandusline tegewus wastaks Riigikogu poolt kinnitatud eelarwele. Riigikontrollil on iseseiswa ametkonna õigused. Riigikontrollöör walitakse Riigikogu poolt.

Riigikontrolli osakonnad on:

1. Tsiwiilosakond.
2. Sõjawäeosakond.
3. Rahaosakond.
2. Teedeosakond.
5. Keskraamatupidamise osakond.

Kohus

Õiguse mõistmist toimetawad omas tegewuses rippumatud kohtud.

Ülemat kohtumõistmist teostab Riigikogu poolt walitud Riigikohus endise Wene senati kohta käiwates seadustes määratud piirides, nende muudatustega ja täiendustega, mis Eesti seadusandline wõim Riigikohtu ehituses on ette wõtnud.

Riigikohus walwab seadusliku korra hoidjana seaduse wankumata täitmise järele nii administratiiw-, kui ka kohtuasjades. Temale wõib kaebada administratiiw- ja kohtuasutuste tegewuse peale, et need ei ole õigust mõistnud wõi on seaduswastaseid otsusi teinud. Kui Riigikohus mingisugust kaebusasja läbiwaadates otsusele tuleb, et kaebus põhjendatud ning wastaw asutus selles asjas makswate seadustega kokkukõlas pole toimetanud, tühistab Riigikohus asutuse korralduse wõi otsuse. Riigikohtu otsus on lõpulik, mille peale enam kuhugile kaebada ei saa.

Asutawa Kogu poolt wastuwõetud seaduse põhjal on Riigikohtul kolm osakonda: administratiiw-, tsiwiil- ja kriminaalosakond.

Administratiiwosakonnale alluwad:

1) Kaebused üksikute ministeeriumite, nende osakondade ja teiste kõrgemate administratiiwasutuste otsuste, korralduste ja määruste peale.
2) Kaebused rahukogude otsuste peale seltside, ühisuste ja nende liitude registreerimise asjus — rewisjoni korras.
3) Kaebused administratiiwasjus rahukohtunikkude ja rahukogude otsuste peale.
4) Riigi lootusetu rahaliste nõudmiste mahakustuta-

mine, kui summa ulatab üle 10.000 marga, ja mõnede muude asjade lõpulik otsustamine.

Tsiwiilosakonnale alluwad kaebused tsiwiilasjades wabariigi rahukohtunikkude, rahukogude ja kohtupalati lõpulikkude otsuste peale.

Kriminaalosakonnale alluwad kaebused kaelakohtu asjus kohtupalati ning sõjaringkonnakohtu otsuste peale.

Nagu üteldud, waatab Riigikohus walitsusorgaanide ja kohtuasutuste korraldused ja otsused läbi wormilisest küljest, s. o. kas nad makswate seadustega kokkukõlas antud ja tehtud. Administratiiw- ja kohtuasjade sisulik läbiwaatamine kuulub üldiste kohtute wõimkonda. Ainus erand, kus Riigikohus asjad sisuliselt harutab ja otsustab, on kohtuasjad ministrite ja kõrgemate kohtunikkude ametalalistes kuritegudes. Ka kaebused kõrgemate administratiiwasutuste peale kuuluwad sisulikule harutusele.

Üldised kohtud harutawad küsimusi sisuliselt, s. o. otsustawad tsiwiil- wõi kriminaalkohtuasjus, kas on kellegi õigusi ehk seadusi rikutud ja kes rikkuja olnud. Rikkuja isikut kindlaks tehes mõistawad üldised kohtud temale karistuse ehk õigustawad kahjukannatajat temalt tasu saama.

Üldiste kohtute hulka kuuluwad rahukogud, kui esimene ja kohtupalat kui teine aste.

Rahukogu otsuste peale wõib kaebada kohtupalatile, kes neid sisuliselt uuesti läbi waatab, muudab ehk kinnitab.

Üldiste kohtutega paralleelselt toimetawad õigusmõistmist wähemates nõudmise asjades (kuni 50.000 margani) ning kergemates süütegudes ja üleastumistes (karistus mitte üle 18 kuu türmis) — rahukohtud.

Rahukohtunikkude otsuste peale kaewatakse Rahukogule, teises astmes, kes neid otsusi sisuliselt harutab.

Kohtupalat asub Tallinnas.

Rahukogusid on neli:

1) Tallinna-Haapsalu rahukogu — asukoht Tallinnas.
2) Tartu-Wõru rahukogu — asub Tartus.
3) Rakwere-Paide rahukogu — asub Rakweres.
4) Wiljandi-Pärnu rahukogu — asub Wiljandis.

Sõjawäelised kuritööd alluwad sõjakohtutele.

Sõjakohtud on: sõjaringkonnakohus, polgu- ja wäljakohtud.

Nende seas on wäljakohtud ajutised, igaks asjaks eriti kokkukutsutawad. Wäljakohtu otsuste peale ei olê edasikaebust, waid need lähewad otsekohe wäljakohut kokkukutsuwa wäeülema kinnitamisele. Polgukohtud asuwad kaitsewäe polkude juures. Polguülem kinnitab tema otsused, ehk annab asjad, kui ta polgukohtu otsusega rahul ei ole, sõjaringkonna kohtule läbi waadata.

Sõjaringkonnakohus harutab peale selle tähtsamaid sõjaväelisi kuriteoasju, mida polgukohtud kui piiratud võimkonnaga asutused, harutada ei saa.

Sõjaringkonnakohtu harutada antakse sõjaseaduse maksvuse ajal palju riigikaitsesse puutuvaid süüdistusasju, peale selle veel mõned liigid raskematest kuritegudest, nagu: röövimised, tapmised, põletamised, vägistamised jne. Need süüasjad võivad kuuluda ka väljakohtu otsustamisele, kui nad 24. tunni jooksul selgeks on tehtud ning pikemat uurimist ei waja.

Eriti tuleb nimetada kohut, mis rahvusvahelisi tüliküsimusi harutab kaubalaevade sõjaaegse äravõtmise suhtes. Jutt on priisikohtust, mille esimeseks astmeks Tallinnas asuv Tallinna Priisikohus ning teiseks astmeks Ülem Priisikohus on.

Omavalitsuse asutused.

Omavalitsuse asutused on riigi orgaanid, kellele seadustega teatav hulk riiklisi ülesandeid koha peal täita antud. Isikud, kes neid ülesandeid täidavad, ei saa valitsuse poolt määratud, vaid kohalikkude elanikkude poolt valitud.

Peale nende ülesannete, mis seadustega omavalitsuste peale pandud, võivad viimased ka kõiki teisi kohalikke ülesandeid rahva heaks käekäiguks oma teostamisele võtta, kui need seadustega mõnele muule asutusele ülesandeks ei ole tehtud.

Omavalitsuse kaudu teostab valitsemist kohal riigivõim, kuivõrd seaduses selleks ei ole loodud eriasutusi.

Omavalitsusüksuste esituskogud valitakse üldisel, ühetaolisel, otsekohesel ja salajasel hääletamisel proportsionaalsuse põhimõtte alusel.

Omavalitsusüksustel on õigus oma ülesannete täitmiseks maksusid võtta ja koormatusi peale panna seaduses kindlaks määratud piirides ja korras.

Omavalitsuse asutused on linnades, alevites ja maal. Linnas — linnavolikogu ja linnavalitsus, alevis — alevinõukogu ja alevivalitsus, kuna maal maakonna nõukogu ja maakonnavalitsus ning vallanõukogu ja vallavalitsus omavalitsuse moodustavad.

II. Õigus.

Normid.

Jga inimene tarvitab oma ülespidamiseks paljuid välisilma asju, nagu: toitu, kehakatet jne., milleta ta füüsiline olemasolu võimata oleks. Et aga inimesele tarvisminevate välisilma asjade arv piiratud on, tekib nende väärtuse pärast tarvitajate vahel võitlus. Arusaadav, et võitlus, kui see korratu ja piiramatu oleks ja ainult iga inimese füüsiline jõud temale võiks tarviliku hulga aineid kättemuretseda, suudaksid ainult jõu poolest tugevamad endid alalhoida, kuna nõrgemad paratamatult hävinemisele oleks määratud.

Enne ühiskonna tekkimist, kui inimesed metslastena üksikult elasid ja omi tarvidusi ainult oma lihakste jõu abil rahuldasid, pidid nõrgemad võitluses tugevamatega alla jääma. Ühiskonnas, kes omi huvisid ühisel jõul kaitseb ja välist ilma oma tarvetele vastavalt kasutab, ei või loomulikult ühiskonna liigete vahel sõda olla. See viiks ühiskonna lagunemisele ja ei vastaks üldse ühiskonna mõttele. Sellepärast peab siin iga inimene omi huvisid ja nõudeid teiste ühiskonna liigete kasuks piirama. Sarnast ennastsalgavat tegevust ja teiste huvide vabatahtlikku austamist ei või aga kellegilt oodata. Selleks peaks iga üksik inimene küllalt kaugelnägija olema: ta peaks mõistma, et ilma ligemise nõudeid teataval määrel rahuldamata ühiselu võimatuks muutub ja lõpuks ka tema enda olemasolu küsitavaks saab. Need asjaolud sundisid ühiskonda oma liigete vahel maksma panema terve rea reeglid ja seadlusi, mis tema liigete huvide vahekorda peavad korraldama ja kindlustama. Sarnased seadlused kannavad tehnilist nime: normid.

Normidega antakse igale seltskonna liikmele teatud õigused, teatud tegevusvabadus. Jgaüks võib tegutseda temale jagatud vabaduse piirides; seadus annab temale oma abi nende vabaduste piiride kaitseks ning keelab teda üleastuda sellest joonest, mille taga ligemiste õigusala algab.

Kõlblus ja õigus.

Sarnaseid norme, mis inimeste ülespidamist seltskonnas korraldavad, on kahte liiki. Et nende iseloomust ja põhjustest, miks neid teineteisest lahutakse, kergemini aru saada, toome paar näitust:

On inimesi, kes armastavad valetada. Nad teevad seda nii tihti, et viimaks aru ei saa, kus vale lõpeb ning tõde algab. Mõistagi, et sarnane inimene igasuguse lugu-

pidamise ja usalduse seltskonnas kaotab, kuid kohtulikult teda karistada ei tule kellegile mõttesse. Ainukeseks karistuseks temale jääb seltskonna halb arvamine. Kuid maksab sellel inimesel ainult kellegi teise peale midagi sarnast valetada, mis viimase head nime mustab, tema seisukohta ja seltskondlist vabadust ähvardab, omandab see, kelle peale on valetatud, õiguse valetajat kohtu ette kutsuda vastust andma. Katsume selgusele jõuda, milles just seisab see moment, mis valetajat kohustab kohtu ees vastust andma. Selge, et selleks momendiks on teise inimese seltskondlise väärtuse ja hea nime rüvetamine. Laimu tõttu võib igaüks kaotada oma seltskondlise lugupidamise, ilma milleta ühiskonna liikmel üldse võimalik pole keerulistes vahekordades ligemistega, kes teda tihtipeale ainult pealiskaudselt tunnevad, oma tegevusvabadust kasutada ning omi huvisid täielikult rahuldada. Nagu üteldud, on aga ühiskond normidega oma igale liikmele teatud tegevusvabaduse kindlustanud ja lubanud selle vabaduse piire aidata tarbekorral kaitsta. Kui nüüd keegi valega teise isiku tegevusvabaduse piire ähvardab nikkuda, temalt võimalust äravõttes oma head nime seltskondlises läbikäimises ja tegevuses kasutada, segab ühiskond end vahele ning lubab laimatavale valetajat vastutusele võtta. Ühiskond omistab sellele, kes vale läbi kannatanud, teatud õiguse, ning seob teiselt poolt valetajat kohustusega — vastutama.

Teine näitus oleks järgmine: On palju inimesi, kes sel või teisel põhjusel ei suuda end ülevalpidada. Et näljasurmast pääseda, on paljudki seltskonna liigetest sunnitud abi paludes ligemiste poole pöörduma. Seltskond on tarvilikuks tunnistanud, et neid enda ülevalpidamiseks jõuetumaid aidata ning laidab isikuid, kes seda ei tee. Kui keegi kerjaja abipaluva käe tühjaks jätab, tuleb teda seltskondlise ligemisearmastuse vaatepunktist hukka mõista. Ning tihtipeale võib rikas, kes keeldub abi andmast inimestele, kes seltskonna heaks käekäiguks oma tervise ja töövõime ohverdanud, seltskonna lugupidamise täiesti kaotada ja selle eest kibedalt kannatada. Kuid otsekohe nõuda, et ta palujat minema ei kihutaks, temalt ei saa.

Kolmas näitus: Kodanik A on laenanud kodanik B-le raha ning võtnud viimaselt lubaduse võlga ära tasuda teatud aja pärast. B aga tähtajal oma võlga ei tasu. Ühiskonnas maksvad normid, mis iga liikme tegevusvabaduse on kindlaks määranud, ei või käesoleval juhusel, kui B takistab A-t oma varanduse kättesaamises ja tarvitamises, rahulikuks pealtvaatajaks jääda, vaid lubavad Al-e kohtulikult B-t sundida raha tagasi maksma. Jällegi annavad need normid A-le teatud õigused. Nende

normide abil kaitseb A oma vabadust toimetada oma varandusega oma äranägemise järele: kui A laenu tagasi tahab saada, toetab ühiskond teda selles nõudmises ning sunnib võlgnikku A omaniku-õigusi jalule seadma.

Nendest näitustest võib järgmisi tuletusi teha: ühiskonnas on maksmas palju sarnaseid norme, mille rikkumine veel õigust ei anna kellegile rikkujat vastutusele võtta, kuna teised normid seda ehk teist isikut õigustavad rikkujalt nõudma, et see neid seadlusi täidaks ning normide rikkumisest tekkinud tagajärgede eest vastutust kannaks.

Sisuliselt lähevad mõlemad normide liigid selles lahku, et esimesed kellegi ühiskonna liikme tegevusvabadust ei puuduta, kuna teised ümberpöördult selle järele valvavad, et keegi sellesse piirkonda ei tungiks, kus tema ligemisele lubatud vabalt tegutseda.

Seltskond kindlustab igale inimesele hea nime ja vabaduse oma varandusega talitada, kuidas ta soovib. Kes valetab teise hea nime pääle, kes teist takistab tema varandust tarvitada — see on üle nende normide poolt pühaks tunnistatud piiride astunud. Kui aga vale kellegile kindlustatud tegevusvabadust ei riku, kui keegi oma varanduse tarvitamises üle oma vabaduse piiride ei astu, siis ei takista see liik norme teda valetamises.

Kokkuvõetult võib kahte normide liiki järgmiselt piiritleda:

Ühed normid annavad inimesele teatud tegevusvabaduse ning piiravad seda vabadust teiste isikute kasuks. Need normid õigustavad isikut, kelle tegevusvabadust rikutud, rikkujalt tema teost tekkinud kahju tasumist nõudma.

Neid norme nimetakse ühise nimetusega — õigus.

Teised normid inimese välist tegevusvabadust ära ei määra, vaid valvavad tema sisemise, vaimlise väärtuse järele, nõudes temalt armastust tõe ja ligemiste vastu. Nende normide rikkumine ei anna kellegile õigust rikkujat vastutusele võtta, ning ainukeseks karistuseks nendest normidest üleastujale on seltskonna lugupidamatus.

Need normid moodustavad selle osa ühiskondlise korraldamise aparaadist, mida nimetakse kõlbluseks.

Õigus. Nagu üteldud, nimetakse nende normide kogu, mis määravad kindlaks isiku tegevusvabaduse piirid ning neist piiridest ühiskonnas kinni pidama sunnivad, õiguseks.

Õigus subjektiivses ja objektiivses mõttes. Õigust laiemas mõttes jaotatakse kahte mõistesse: kui meie sõna õiguse all mõtleme nende normide kogu, mis teatud ühiskonnas maksavad, siis nimetakse seda kogu õiguseks objektiivses mõttes, ehk objektiivseks õiguseks (tsiviilõigus, kriminaalõigus jne.).

Mõteldes õiguse all seda tegevusvabadust, mis igale üksikule kodanikule, kui õiguste omanikule, objektiivse õigusega antakse, saame õiguse subjektiivses mõttes, või subjektiivse õiguse (õigus võlatasumist nõuda, õigus valimistest osa võtta, oma varandust tarvitada).

Õiguse subjekt ja objekt.

Õigus objektiivses mõttes, s. o. maksvate normide kogu kindlustab igale ühiskonna liikmele võimaluse kindlates piirides oma äranägemise järele tegutseda, teeb seda isikut teatud õiguste omanikuks või n. n. subjektiks. Õiguse subjektiks on isik, kes võib õiguste kandjaks olla. Kõik, mille üle see isik valitseb, on tema õiguse aine — või n. n. õiguste objekt. Õiguse objektiks võib olla teiste inimeste tegevus.

Nii on laenaja õiguse objektiks võla tasumine võlgniku poolt, vabrikandi õiguse objektiks töölise suhtes viimase töö, korteriomaniku õiguse objektiks on teiste isikute tema korterisse mittetungimine.

On arvamisi, et tegevus mitte kõikide õiguste objekt ei ole, olevat ka sarnaseid õigusi, mille objekt mitte teiste tegevuses ei seisa, vaid asjades, nii olevat omandusõiguse subjektiks see asi, mis omanduse kujutab, näituseks võib laud, maja ja maalapp õiguse ja nimelt omandusõiguse aine või objekt olla. Kuid vaieldes selle vastu seletab valitsev vaade, et asjad ainult näivad õiguse objektid olevat, kuna tõsiselt iga õiguse aineks ikkagi teiste isikute teod on. Laua omandusõiguse juures sünnitab õiguse sisu mitte laud, vaid õigus nõuda, et keegi seda asja ilma omaniku loata ära ei viiks ega tarvitaks. Majaomaniku õiguse aineks on nõudmine, et keegi teine tema maja ei lõhuks ja maja kasutamisest saadud üüri-raha omale ei võtaks.

Füüsiline isik

Peatades õiguse subjektide juures katsume selgitada, kes võib olla õiguse subjektiks.

Loomulik, et õiguse subjektiks või omanikuks iga inimene võib olla. Iga inimene omandab sündides teatud määra õigusi — nii õiguse elu peale, õigused hulga välisilma asjade peale. Kuid mitte ainult inimesed, vaid ka mitmesugused ühingud või asutused võivad õiguste subjektideks olla.

Juriidiline isik.

Kui paljud inimesed on ühinenud mõnesuguste ainelise või vaimliste ehk poliitiliste eesmärkide teostamiseks ning tegutsevad selles sihis ühisel jõul ja nimel, siis sünnitavad nad teatud ühingu, ja seda ühingut loetakse mitmekesiste õiguste omanikuks või subjektiks.

Nii isiklistel kui ka kogukondlistel ning heategevatel asutustel on teatud ring õigusi teiste asutuste või inimeste tegevuse peale.

Sarnaste ühingute ja asutuste hulka kuuluvad aktsiaseltsid, mitmesugused korporatsioonid, siis ministeeriumid, valitsused, linnavalitsused, koolid, haigemajad jne.

Neid ühinguid ja asutusi, mis õiguse omanikkudeks võivad olla, nagu iga füüsiline isik, nimetakse juriidilisteks õiguse subjektideks.

Juriidilised subjektid teostavad omi õigusi kui üks isik. Iga juriidilise subjekti tegevus on ühtlane ning tema üksikute liigete, teda moodustavate inimeste tahet ei tule veel selle juriidilise isiku tahteks lugeda. Näituseks on tihti aktsiaseltsi liikmete arvamised mõne ettevõtte kohta sootu lahkuminevad. Üks liige kiidab ettevõtet heaks, teine selle vastu, kuid kõik liikmed võivad otsustaval momendil kokkuleppele jõuda, ning selle kokkuleppe alusel sündinud aktsiaseltsi kui juriidilise isiku tahe võib märksa lahku minna tema üksikute liigete omast.

Juriidilised isikud, olles kunstlik sünnitus, vajavad tunnistamist mõne kõrgema võimu, näit. riigi poolt.

Juriidilise isiku olemasoluks on tarvis inimesi ja varandust. Ilma füüsiliste isikuteta ehk varanduseta ei ole juriidiline isik üldse mõeldav; et mingisuguseid eesmärke saavutada peab juriidiline isik arukalt tegutsema, mis ainult siis võimalik on kui tema tegevust elavad ja mõistusega inimesed juhivad.

Sellepärast kaotades inimesi, kes tema tahet kannavad ehk varandust, millele ta tegevus on rajatud, lõpetab juriidiline isik oma olemasolu. Juriidilise isiku olemasolu võib peale selle tingitud olla mõnest tähtajast ehk teatud tagajärgede saavutamisest: näit, ühisus mis asutatud raamatukogu muretsemiseks, kaotab oma mõtte, kui raamatukogu kindlaks määratud suuruses on sisseseatud j. n. e.

Õigusevõime Nagu üteldud, võivad õiguste subjektideks või omanikkudeks olla nii füüsilised, kui ka juriidilised isikud. Seda võimet—olla seaduslik õiguste omanik, nimetakse õigusvõimeks. Kuid mitmete õiguste omamiseks ei ole sellest küll, et isik on õigusvõimeline—on tarvis veel, et ta oma õigust teostada võiks, on tarvilik, et ta neid tegevusi, mida tema õigus temale lubab, võiks toimetada. Seda võimet õiguslisi tegusid korda saata, kutsutakse teguvõimeks. Teguvõimeline võib ainult õigusvõimeline isik olla, sest ainult see kes omab õigusi, võib neid õigusi teostada, kuna aga õigusvõimeline isik tihti teguvõimeline pole. Nii ei ole juriidilised isikud üldse teguvõimelised; nad võivad omi õigusi teostada ainult oma esitajate läbi.

Teguvõime. Seadused piiravad paljude isikute teguvõimet. Need teguvõime piiramised võivad mitmesugustest asjaoludest tingitud olla.

Varematel aegadel, kui usk riiklises elus tähtsaks teguriks oli, seoti teguvõimet usuga: seadus keelas ühe

või teise usu tunnistajatele ära teatud riiklisi tegusid korda saata.

Vene seadusandlus, näituseks, ei lubanud juutidele paljudes õpeasutustes õppida, keisririigi õhtupiiril maid osta jne.

Meie päivil on käimas teguvõime vabanemise liikumine usust ning XX aastasajal tekkinud riigid, näit. Eesti, ei piira enam usu põhjal isiku teguvõimet.

Tähtsamaks teguvõime kitsendamise põhjuseks tuleb täielise mõistuse ja arukuse puudust pidada.

Õiguste teostamine nõuab inimeselt arukat tegevust, mõistust. Kohustades austama oma ligemiste huvisid ning nende rikkujaid karistades, ei või arvesse võtmata jätta, et teiste vabaduse austamist ainult mõistusega inimeselt võib nõuda. Samuti ei ole võimalik lubada isikule, kellel puudub arusaamine otstarvekohasusest, oma varandusega nii talitada, kui ta omas rumaluses tahab.

Oma seisukorra tõttu ei või lapsed ja alaealised arukalt tegutseda. Sellepärast seovad seadused teguvõimet kõigepealt eaga. Eestis maksvad seadused peavad täitsa teguvõimeliseks ainult neid kodanikke, kes 20 aastat vanad on.

Teiseks teguvõime piiri kitsendamise põhjuseks on tervis.

Haige inimene, kes mõnda rasket füüsilist või psüühilist puudust kannatab, ei või kanda mitmeid kohustusi ja kasutada tema päralt olevaid õigusi. Nõnda on arusaadav, et vaimuhaiged ja nõdrameelsed teguvõimelised olla ei või. Sedasama tuleb ütelda ka pimedate ja kurttummade kohta. Need ei või ise oma varandust valitseda ja on sunnitud oma eestkostjate läbi omi õigusi kaitsema ja kasutama.

Ka sugu mõjub teguvõime peale. — Näituseks ei või abielus olevad naisterahvad ilma meeste ja täieealised neiud, kui nad iseseisvad ei ole, ilma vanemate nõusolekuta vekslid välja anda.

Õiguse rikkumine ja kaitse.

Inimesel omale välisilma asju muretsedes tuleb selles toimetuses alatasa kokku põrgata oma ligemiste huvidega. Ühiskonnas maksvad normid korraldavad ühiskonna liigete vahekordi ja võimaldavad kõiki küsimusi, mis muidu füüsilisele võitlusele ja üleüldisele sõjale viiks, rahulikul teel lahendada. Kuid on ka arusaadav, et kahe vastaspoole huvide rahuldamise juures mõlemate soove täita ei saa; peavad kas mõlemad järele andma, teatud kokkuleppeni alanema, ehk üks kokkupõrganud tahetest peab teise kasuks järele andma. Et vabatahtlikult pea ükski inimene teise hääks oma kasu ei unusta, siis sunnivad teda selleks normid, mis ühiskonnas maksvad ja

kindlaks määravad, missuguseid huvisid igal antud juhusel austada ja rahuldada tuleb ning missuguseid ühiskonna liikmeid nende tegevusvabaduses piirata. Võib juhtuda, et keegi maksvate normide ettekirjutusi ei täida ja ühiskondlistest seadustest üle astub. Sarnasel juhtumisel ei jää autoriteet, kes normid maksma pani — ühiskond — vaikseks pealtvaatajaks, vaid võtab kõik abinõud tarvitusele, et rikutud norme uuesti jalule seada ja tarbekorral nende rikkujat karistada. Isikule, kelle õigusi teise poolt puudutakse, antakse võimalus seltskonna abil oma tegevusvabadust kaitsta. Maksvad normid n. n. õigus objektiivses mõttes ei ole kindlaks määranud ainult õiguslise korra, millele seltskondline elu peab saama rajatud, vaid ka selle tee, mis moodi rikutud õigused, s. o. õigus subjektiivses mõttes, jalule saavad seatud ja rikkujad karistatud. Iga inimene peab teadma, et tema tegevus, kui see seadusevastane on, seltskonna surve välja kutsub ning nii või teisiti temale endale halbu tagajärgi võib tuua. Ühiskondliste normide rikkumiste eest karistab ühiskond tihti väga valjusti. Sellepärast tekib ajajooksul nende normide vastu tõsine aukartus: ei juleta ühiskonna ettekirjutuse vastu talitada, sest tuntakse, et need ettekirjutused sundiva iseloomuga on ning et neid tahes või tahtmata peab täitma.

Tekib küsimus, kuidas ja missugustel põhjustel omandasid ühiskonnas maksvad normid sundusliku iseloomu.

Kombed, mis ühiskonnas maksid ning üksikute liigete ülespidamist ära määrasid, olid võrdlemisi vanad — palju vanemad ühest inimpõlvest, isadelt päritud ning nende sündimisest ja nende arenemisest ei teatud midagi. Kes keelas inimesele ligemist tappa, varastada? Nende küsimuste peale ei leitud vastust, kuid kõigile oli selge, et need keelud ja käsud seltskonnas tegelikult valitsevad ja neid inimese tahte järele muuta ei saa. Kes on neid kombeid siis loonud, neid norme, mis inimese tahtele ei alistu ja mille sündimisajast keegi midagi ei tea? Ajal, mil inimsugu juba usu ja jumaluse mõisteteni jõudis, võis nende küsimuste peale ainult üks vastus olla: ühiskonnas valitsev kord on jumaluse ilmutus, jumala seadus ja kes nende kommete vastu eksib, selle peale langeb jumala viha. — Sarnane inimene muutus paiseks ühiskonnas: kes julges ulualust pakkuda inimesele, kellel nii kardetav vaenlane, kui jumal ise. Et jumalusega mitte vastolusse sattuda, oli tarvilik näidata, et tema vihaalusega sõber ei olda, veel enam: see hukati halastamatult ära. Arvatavasti on just see hirm üleloomuliku jumalate viha eest selleks kaaluvalt kaasa mõjunud, et ühiskond muiste oma liigete karistamises nii metsik oli.

Mitte liiga ammustel aegadel oli paljudel Euroopa rahvastel kombeks sarnaste kuritegude eest, mis nüüd mône kuulise kinniistumisega lôpevad, väga karmilt karistada, näit. varguses süüdi leitud inimene kaevati kaelani maa sisse ning künti adraga ta pea maha, vôi ta kisti lôhki, kuna meie ajal sarnast isandat ôige paitavalt „vargapoisiks" hüütakse.

Muidugi môjus ka vanaaja ühiskonna vaimline metsikus ja puhas loomalik halastamatus tolleaja karistuste karmusele kaasa.

Ajajooksul, kui esimesed riiklised sünnitused tekkisid ja inimese môistus „jumala suurest vihast" kaugemale vaatama ning paljuid nähtusi, mida ennem uduse iseloomulikkusega seletati, sootu teisiti môistma hakkas, tekis arusaamine, et ühiskonnas maksvat ôiguslikku korda, kuigi ta mitte jumala ilmutus ei ole, siiski väga tarvilikuks ja otstarbekohaseks tuleb pidada. Ilma selle korrata, ilma normide korraldava tegevuseta ei oleks üldse vôimalik ligemisega kôrvuti elada. Samuti otstarbekohaseks tuleb pidada maksvate normide sunduslikku iseloomu — seda survet, mille abil seltskond oma ettekirjutusi sunnib täitma. Kui ei oleks karta, et ühiskond tema normide rikkumise eest karistab, ei oleks ainustki abinôu, vast peale armastuse ligemise vastu, mis ergutaks inimest maksvaid seadusi täitma.

Neil pôhjustel kannavad kôik ühiskondlised normid ôigus-sunduslikku iseloomu, ning igaühte, kes teisiti julgeb talitada, kui ôigus temale lubab, sunnitakse tema poolt rikutud ôigusi jalule seadma.

Ôiguse allikad.

Neid tegurid, mis teatavale teole ehk ülespidamisele ôiguslise iseloomu annavad, nimetatakse ôiguse allikateks.

Tähtsamateks ôiguse allikateks on komme ja seadus. Vanal ajal, kui ühiskondlised normid inimeste tegevuses alalhoidusid, oli komme ainukeseks ôiguse allikaks. Kôik ühiskondlised vahekorrad said kommete pôhjal lahendatud. Praegusel ajal on kombel veel oluline tähtsus rahvusvahelises ôiguses ja osalt kaubandusôiguses.

Kombe-ôiguse hääks küljeks tuleb lugeda tema lähedust rahvale, tema halvaks küljeks aga mittetäpipäälset väljendust. Üksi komme ei ole selleks küllalt kindlalt ja täpipäälselt formuleeritud, et temast tarbekorral mööda ei pääseks. Normide sisu, mis kindlate sônadega pole ülestähendatud, vôib kergesti muuta ja kombeid nônda môista, kuidas see käesoleval juhusel kasulikum, sellepärast tekis ühiskonna laienemise ja normide hulgalise juuresiginemise puhul tarvidus neid norme kirjalikult kinnitada,—tekis kirjutatud ôigus.

Riigielu arenemisel hakkas riigivõim oma algatusel ühiskondlisi norme looma, et selles või teises sihis riiklist arenemist juhtida. Neid norme, mis riigivõimu poolt kindlas kirjalikus kujus ja korras väljaantud ja kõikidele riigikodanikkudele sunduslikud on, nimetakse seaduseks.

Seda riigivõimu osa, mis seadusi annab, nimetakse seadusandvaks võimuks.

Seaduse sündimise protsess

Kuidas sünnib seadus? Et seadusel ühiskonna elu kohta väga suur tähtsus on, peab tema andmisega õieti ettevaatlik olema. Midagi ei või riiklist elu rohkem korratusse viia, kui halb seadus või järjekindluseta seadusandlus. Kui puudub kindlus, et homme seadus sootu uutele põhimõtetele ei asu kui tänane, pole mingit usku tulevikku ning ühiskondline elu vaibuks kindlusetuses ning usaldamatuses surmaunne.

Iga seaduse sündimise protsess seisab koos järgmistest momentidest:

Seadusandline algatus.

Kõigepealt peab keegi uue seaduse tarviduse peale tähelepanu juhtima, peab äranäitama need riigielu küljed, mida maksvate seaduste najal korraldada ei saa, ehk õiglane ei ole. Ükiskondline elu areneb iga päevaga ning temaga kaasas tekib palju uusi tarvidusi ja ühiskondlisi vahekordi, mida varem väljaantud seadused ette pole näinud. Ühtlasi muutub inimeste vaade õigluse peale. Et maksvad seadused tänapäeva tarvidustele ja vaadetele vastaks, on tarvis alatasa uusi seadusi luua, vanu tühistades, muutes ja täiendates.

Seadusandliste küsimuste tõstmine, n. n. seadusandline algatus on riigis ühe või teise riigivõimu orgaani kätte antud. Meil Eestis on seadusandlise algatuse õigus

1) Riigikogu igal liikmel, rühmal ning kommisjonil
2) Vabariigi valitsusel ja peale selle on algatuse õigus
3) 25.000 hääleõiguslisel kodanikul, n. n. rahvaalgatuse korras.

Kui keegi nendest orgaanidest või võimudest, kellele on lubatud ametlikult seadusandlisi küsimusi ülestõsta, näituseks: kui monark konstitutsioonilises monarkias või vabariigis valitsus ühte või teist seadust tahab läbi viia, siis esineb ta seadusandvale võimule vastava projektiga. Selles projektis n. n. seaduseelnõus märgib ta üles need tingimised, mis uue seaduse väljaandmist või vana muutmist nõuavad, siis uue seaduse sisu, jagades seda sisu osadesse ja paragrahvidesse. Selle seaduseelnõu annab

ta parlamendile s. o. seadusandlisele kogule. Piiramata monarkias, kus monark ise seadusandlise võimu kandjaks on, kinnitab ta isiklikult tema volitusel ja nimel ministrite poolt kokkuseatud seaduse projekti ära ning sellega on seadus valmis.

Seaduseelnõu harutamine

Parlamentaarses riigis, kus seadusandline võim rahva käes, ning kus ükski võim ilma rahva esitajate teadmata ja nõusolemata maksma hakata ei või, kuulub seaduseelnõude läbivaatamine rahvaesituse — parlamendi, — meil Riigikoguvõimkonda. Seaduseelnõu läbivaatamine ja harutamine seisab selles, et parlament esitatud eelnõu sisuga tutvunedes selle üksikutes osades oma äranägemise järele muudatusi ja parandusi teeb, ehk terve projekti tagasi lükkab või vastu võtab. Kui harutatav eelnõu laialise sisuga on, ehk mõne rahvaelu nähtuse põhjalikumat tundmist eeldab, mida iga parlamendi liikme käest nõuda ei või, siis antakse eelnõu esialgseks läbiharutamiseks selleks moodustatavasse kommisjoni. Väheliikmeline kommisjon, millest ka eriteadlasi osa võtma kutsutakse, uurib, terve parlamendiga võrreldes, need riiklise elu peensused, mis seadusalgatajat sundisid oma projektiga esinema, kiiresti läbi ning kannab oma tegevuse vilja parlamendile ette, juure lisades oma arvamist käesoleva seaduseelnõu kohta.

Nüüd algavad vaielused. Üksikud rahvasaadikud võtavad harutatava seaduse kohta sõna ning avaldavad oma vaadet, kas seadust vastu võtta oleval kujul, või muudetult ehk hoopis tagasi lükata.

Vaielustele järgneb hääletus. Harilikkude seaduste andmiste juures on lihtsast häälteenamusest, olgu kas või ühe hääle võrra, küllalt, et seadus vastu võetud saaks. Allpool näeme, et see alati nõnda ei ole.

Eestis harutakse Riigikogus iga seaduseelnõu kolm korda. Jga kord saab eelnõu Riigikogus etteloetud, mispärast neid eelnõude harutamisi tehnilise nimetusega „seaduste lugemiseks" kutsutakse. Riigikogu juhatus annab kirjalikult sisseantud seaduseelnõu vastavasse kommisjoni, väljaarvatud need juhused, kui seaduste eelnõu esitaja ehk Riigikogu juhatus tarvilikuks peab seaduseelnõu otsekohe üldkoosolekul harutamisele võtta.

Esimene lugemine seisab seaduseelnõu ettekandes, ilma et teda sisulikult harutataks või muudetaks, kuid Riigikogu võib juba esimesel lugemisel terve seaduseelnõu tagasi lükata.

Esimese ja teise lugemise vahe peab vähemalt kolmepäevaline olema, kui Riigikogu eriti lühemat vaheaega ei määra. Sisulisi parandusi seaduseelnõus võib teisel lugemisel ette võtta. Teine lugemine loetakse lõpe-

tatuks, kui kõik seaduseelnõu üksikud osad või paragrahvid on ühes ettepandud parandustega läbihääletatud. Teise lugemise lõpetamise järele võetakse seaduseelnõu järgmisel Riigikogu koosolekul päevakorda kolmandale lugemisele, kui Riigikogu mitte eriti ei otsusta kolmandat lugemist edasi lükata, või eelnõu veel kord läbivaatamiseks mõnda kommisjoni anda.

Kolmandal lugemisel võib seaduseelnõu harutada ainult teisel lugemisel hääletusel olnud paranduste ja algettepanekute piirides. Kuid ka neis piirides ei tohi teha niisuguseid ettepanekuid, mis seaduseelnõu või tema üksikuid osasid niivõrd muudaks, et seadus või tema osa uue tähenduse omandaks (§ 54 Riigikogu kodukord).

Seaduste kinnitamine. (sanktsioon)

Vastuvõetud seadus läheb konstitutsioonilistes monarkiates ja enamjaos vabariikides riigipea — monarki või presidendi kinnitada. Seaduste kinnitamist nimetakse tema sanktsiooniks.

See, kellele on riigi põhiseadustega võim antud seadusi kinnitada, võib ka kinnitamisest keelduda. Seda õigust seadusandlise võimu poolt vastuvõetud seadusi mitte kinnitada ja tagasi lükata, nimetakse „veto" õiguseks. Üldises riigiõpetuses sai tähendatud, et veto õigusi kahte sugu on, n. n. suspensiivne ja absoluutne vetoõigus.

Meie ajal, kui rahva esitus igas riigis ikka suuremat ja tähtsamat osa hakkab mängima, on sarnased juhused, kus riigipea oma vetoõigust tarvitab, väga haruldased. Et parlamendiga mitte vastollu sattuda, kinnitab kuningas või president esitatud seaduse lihtsalt ära ning kinnitatud seadus saadetakse kuulutamisele. Eesti vabariigis ei kuulu seadus, mis riigikogu poolt kolmel lugemisel vastu võetud mingisugusele kinnitamisele, vaid omandab ilma selleta seaduse jõu.

Seaduste kuulutamine.

Et kõik riigi kodanikud seaduste järele oma tegevust peavad juhtima ning seaduste mitteteadmisega end vabandada ei või, peab neile ka võimaldama maksvate seadustega tutvuneda. Selleks kuulutatakse ühel või teisel teel rahvale kõik uued maksmahakkanud seadused.

Seaduste kuulutamine võib mitmet moodi sündida. Nagu teada, tõi Israeli rahva seaduseandja Siinai mäelt kümme käsku ja luges need käsud kõigile juutidele ette. Wanas Roomas said seadused pronkstahvlitele graveeritud ning avalikule kohale keset linna üles naelutatud. Keskajal kuulutas kuningas omi seadusi, kui seda üldse tarviliku leidis olevat, oma alamatele ametnikkude suu

läbi. Kõige uuemal ajal saavad seadused sellekohastes ametlikkudes ajakirjades trükitud ning kõigile asutustele ja kodanikkudele juhtnööriks ostmiseks saadetud.

Seadus hakkab maksma sellest päevast, mil ta trükist ilmus. Eestis trükitakse seadused Riigikogu juhatuse poolt „Riigi Teatajas" ja nad hakkavad maksma 10 päeva peale trükist ilmumist, kui seaduses teist tähtaega ette ei ole nähtud.

Seaduse andmine.

Sagedasti peab seaduseandja silmas, et see või teine seadus, mis rahvaelu tähtsamat küsimust puudutab ja mille teadmine laiematele hulkadele tarvilik, et see seadus, maksma hakates sellest päevast, mil ta trükist ilmunud, palju soovimata tagajärgi võib tuua neile kodanikkudele, kes mõnesugustel põhjustel uut seadust kohe teada ei või saada. Sellepärast antakse küll seadus rahvale teada, kuid tema maksmapanemine lükatakse pikema aja peale edasi. Viimane moment nimetatakse seaduse avaldamiseks.

Seaduse maksvus maa, aja ja isikute suhtes.

Seadus maksab ainult tuleviku kohta, ehk teiste sõnadega: seaduse tehe ulatab ainult tuleviku peale, kuna põhimõttelikult ükski seadus tagasiulatavat tehet ei oma, s. o. minevikku ei puuduta. See põhimõte on mööda-pääsemata tarvilik selleks, et ülalhoida seaduse autoriteeti ja kodanikkude usku maksva õiguskorra sisse. Kui ei oleks mingit kindlustust, et see tehe, mida täna tehakse — homme ilmuva seaduse poolt maksvusetuks ei tunnistata, et see tegu, mis täna ehk heategu — homme seadusega kuritööks muudetakse, siis ei oleks üldse mingisugune seltskondline tegevus võimalik.

Sellest üldisest põhimõttest tehakse mõni erand: 1) kui uues seaduses endas on üteldud, et ta on selle või teise endise seaduse täiendus ehk kinnitus, 2) kui seaduses on üteldud, et tal on tagasiulatav tehe.

Peab tähendama, et seadust, mis endise täienduseks ja kinnituseks on antud, mitte kui iseseisvat seadust tuleb vaadelda, sest ta ei muuda ega tühista endist seadust; sellepärast on nii mitmedki õpetlased seletanud, et sarnane seadus tagasiulatavat tehet õieti ei oma; ta maksis juba enne väljaandmist ja nimelt selle seaduse näol, mida ta täiendab, kuid senini pole teda õieti mõistetud ning seadusandev võim oli sunnitud teda seletama. See asjaolu, et seadust valesti on tarvitatud mitte mõistu, ei keela veel tehtud vigu, kui neid ära tuntakse, parandada.

Peale selle on seadusel veel järgmistel kordadel tagasiulatav tehe, olgugi, et temas eneseses seda üteldud pole: 1) kaelakohtu õiguses seletab seadus minevikku, kui ta karistuse poolest vanast seadusest pahem on.

Nõnda, et kuritööd, mis vana seaduse maksvuse ajal korda saadetud, saavad uue ilmumisega viimase põhjal nuheldud. See nähtus on inimlikkusest tingitud. 2) Kohtupidamise reeglite muutmisega neis asjus, mis enne nende ilmumist algatud. Kui seadusandja on leidnud, et vana kohtupidamise kord iganenud ja halb on ning teda muutnud ja parandanud, oleks mõtteta edaspidi teatavaid kuritegusid vanas mitterahuloldavas korras harutada.

Toodud erandid ja näitused kuuluvad kõik kaelakohtu-õigusse. Ka tsiviilõigus tunneb samasisulisi erandid, kuid õige vähe. Tsiviilõiguses on seaduse tagasiulatamata tehe põhimõte pea igas selle õiguse osas puhtalt läbiviidud.

Riigi seaduste alla peavad heitma kõik alamad, vaatamata rahvuse, usu ja seisuse peale ja mitte üksi selle riigi alamad, vaid ka võõraste riikide kodanikud, kes sellel maal elavad. Seadus maksab tervel riigi territooriumil. Ainukeseks erandiks on võõraste riikide pead, saadikud ja teised diplomaatilised agendid ning sõjalaevad, kes ka võõrsil oma isamaa territooriumil viibivateks loetakse. Samuti peetakse ka võõra saatkonna hoonet ja krunti, mis selle hoone all on, riigi seadustele mitte alluvateks. Seda nähtust kutsutakse eksterritoriaalsuseks. Sellega tahetakse ütelda, et saatkonna hoone selle riigi pinnal asub, kelle oma ta on.

Koha suhtes on seadusi: 1) üldiseid, mis maksavad tervel riigi territooriumil ja 2) kohalikke, mille maksvus teatud riigi osaga piiratud on. Nõnda olid Vene riigis üldiste seaduste kõrval palju kohalisi seadusi, mis ainult ühes või teises keiserriigi osas maksvad olid. Viimaste hulka kuulus ka Balti Eriseadus, mille järele Läänemere kubermangudes — Eestimaal, Lätimaal ja Kuramaal tsiviilõigust mõisteti ja Eestis veel praegu mõistetakse.

Põhiseadus, lihtseadus.

Oma tähtsuse ja mahu poolest jagatakse seadusi: 1) põhi- või konstitutsioonilisteks seadusteks ning 2) harilikkudeks või lihtseadusteks.

Põhiseadused määravad ära riigi ehituse, riigivõimu funktsioonide seadusandlise, valitsuse ja kohtuvõimu-jaotuse. Põhiseadused, määrates riigi ehitust, näitavad missugune maaala riigi koosseisu kuulub ja keda riigi kodanikkudeks peetakse. Põhiseadusteks nimetakse neid sellepärast, et nad riigihoone alusmüüridena selleks põhjaks on mille peale kõik teised, n. n. lihtseadused luuakse.

Silmaspidades määratumat tähtsust, mis põhiseadus riigielus omab, on tema muutmise võimalused võrreldes liht-seadustega tubliste piiratud, ehk nagu mõnes riigis, koopis ära võetud.

Endises Vene keiserriigis oli ainult keisril õigus põ-

hiseaduste muutmise küsimust ülestõsta, kuna lihtseaduste algatusõigus igale ministrile kuulus.

Eesti konstitutsioon annab põhiseaduse muutmise algatuse rahva kätte rahvaalgatuse korras, kuid jätab ka Riigikogule selle õiguse. Põhiseaduse muutmine, olgu see nii ehk teisiti algatud, võib ikka ainult rahvahääletuse teel otsustatud saada. Põhiseaduse muutmise eelnõu olgu rahvale vähemalt kolm kuud enne hääletamist teada antud.

Eelpool toodud lihtseaduste andmise protsessi kirjeldusega põhiseaduse muutmise käiku võrreldes on tuntav see kindlus, mis Eesti riigikorda määrav seadus, riigihoone ehitusele on püüdnud anda.

Erakorraline seadus.

Riigi elutee ei lähe mitte alati mööda siledat pinda, tihti satub riik välise või sisemise vaenlase ehk ähvardavate loodusnähtuste ilmumisega erakorralisesse seisukorda, millal kardetavaks muutub harilikkude rahuliku elu ja töö aluseks loodud seaduste järele valitseda. Seisukorrast tingitult pannakse siis erakorralised seadused maksma. Nende seaduste hulka käivad sõja- ja kaitseseadused.

Sõjaseadus on valjem kaitseseadusest, kuid nad mõlemad on tingitud hädaohust, mis riiki ühel või teisel juhusel ähvardab ning nad mõlemad annavad valitsusvõimule erakorraliselt suured volitused. On ju seadusandline protsess aeglane, kuna erakorralisel juhtumisel see ehk teine ähvardav nähtus kiiret otsustamist ja tegutsemist nõuab. Iga niisuguse nähtuse jaoks ajutiselt eriseadust luua on võimata, ning sellepärast antakse seadusandlisel teel valitsusele ühel hoobil võim väljaspool harilikke seadusi, kuid kindlates piirides toimetada. Nende uute seaduste kogu, mis tervel riigi territooriumil ehk tema osadel maksma pannakse ja mis valitsusvõimule laiema tegevusvälja annavad, nimetakse sõja- ehk kaitseseaduseks.

Põhimõttelikult seisab sõja- ehk kaitseseaduse sisu selles, et ta kodanikkude põhiõigusi kitsendab ja valitsuse tegevusele laiemad piirid ning vabaduse annab. Sõja- ehk kaitseseaduse väljakuulutamisega kaotab harilik seadus iseenesest oma jõu, ilma, et seda eriti tarvitseks teatada, kuna ümberpöördult hariliku seaduse maksmapanekuga maaalas, kus seni sõjaseadus maksis, ei lõpeta viimane veel oma tegevust ning et teda ärakaotada peab eriti kuulutama, et sõjaseadus ära muudetakse.

Sõja- ja kaitseseadus kindlustavad riigi edukamat kaitset.

Seadus ei või ette näha kõiki inimelu lõpmata mitmekesiseid tarbeid. Ühiskond on vahetpidamata arenemise seisukorras, ning mingisugune seadusandlus ei ole küllalt

paenduv ja küllalt liikuv, et kiirelt kõikidele nõuetele vastata. Seadusandlus on raske masin, mis, tehes suurt tööd, sagadasti seisatab ning aeglaselt liigub.

Kombeõigus või õigusline komme täiendab seadusandlust ja aitab paljuid ühiskonna elu avaldusi korraldada, kuid valminedes veel aeglasemalt kui seadus, on ka tema kõikide seltskondliste vahekordade korraldamiseks võimetu.

Elu esitab valitsusele ikka uusi nõudeid, mida maksvad seadused või õiguslised kombed ette pole näinud. Neil põhjustel jätab riigivõim valitsusele õiguse seaduse piirides välja anda määrusi ja korraldusi n. n. administratiiv korraldusi.

On juba kõne olnud sellest, et ainult seadusandline võim seadusi võib anda. Administratiiv korraldusi ja määrusi annavad alistuvad valitsuse orgaanid, selle juures neis piirides, mis seaduse poolt lubatud. See sünnib sel teel, et seadusandlus valitsuse orgaanidele põhijoontes äranäitab, kuidas riigielu teatud nähtust korraldada, jättes valitsusele õiguse seaduse jämedajoonelist pilti täiendada, elutarveile vastavaid määrusi luues.

Kombe ja seaduse kõrval on administratiiv-korraldused ja määrused kolmandamaks õiguse allikaks.

Eestis maksvate seaduste inkorporatsioon.

Iga seadus tekib aegamööda, kuni elu õigusele uusi küsimusi lahendamiseks esile toob. Elutingimiste muutmine sunnib muutma ning vahest hoopis tühistama endiseid seadusi.

Iga seadus kujutab määratuma hulga kõige mitmekesisemaid määrusi, mis sündinud mitmesugustel aegadel ja põhjustel. See seaduste küllus raskendab nende tundmist ja tarvitamist. Selleks, et kergendada seadustega tutvunemust ja nende tarvitamist, kirjutakse nad üles, korjatakse kokku ühiseks tervikuks ning mahutakse kogudesse, raamatutesse, kusjuures üksikud seadused teatud süsteemi seatakse ja sisu järele kindlasse järjekorda paigutakse. Sarnaste seaduste süstematiseerimist kutsutakse kas inkorporatsiooniks ehk kodifikatsiooniks.

Inkorporatsioon seisab maksvate seaduste paigutamises teatud korda ilma et üksikute seaduste sisu selle juures muudetaks. Inkorporatsioon ei too seadusandlusse mingisugusied uusi jooni. Kõik maksvad seadused, kui üksteisele vastukäivad ja auklised nad ka ei oleks, mahutakse mehaaniliselt nende sisu järele raamatutesse ja peatükkidesse. Inkorporatsiooni näituseks võib tuua Vene Seaduste Kogu, mis terves omas mahus Ajutise Valitsuse poolt mõnede muudatustega ajutiselt ka Eestis maksma on pandud.

Maksva seaduste kogu ajalugu oleks lühidalt järgmine: Nikolai I käsul korjas tolleaegne tähtsam õigusteadlane Speranski esiti kõik Vene tsaari poolt alates 1649 a. väljaantud „Kogutud Seadustikust" antud seadused ühisesse „Esimesse Vene Keiserriigi täielikku Seaduste Kogusse". Hiljemini anti Speranski poolt välja teine ja kolmas täielik seaduste kogu. Kokkuseatud seaduste täieline kogu oli lihtne kõikide seaduste kuhi, milles üksikud seadused ajalises järjekorras olid ritta seatud. Seaduste kogusse ülesvõetud seaduste seas on palju teineteisele risti vastukäivaid, milledest muist ajajooksul maksvuse olid kaotanud. Nõnda võis seaduste täieline kogu ainult järgneva seaduste süstematiseerimise materjaali osa etendada. See süstematiseerimine algas pea. Mõni aeg hiljem asus Speranski n. n. „Seaduste Kogu" kirjutamisele. Sellest jättis Speranski välja kõik seadused, mis maksvuse kaotanud ning maksvate ühesisuliste seast valis välja täielikumaid ja selgemaid. „Seaduste kogu" kokkuseadmine kestis 7 aastat ning 31. jaanuaril 1833 a. avaldas Nikolai I oma manifestiga Speranski töövilja ning pani seaduste kogu, mis 15 köidet sisaldas 1835 a. 1. jaanuarist alates maksma.

Esimesele „Seaduste Kogu" trükile järgnesid mõned täiendused ja kaks uut väljaannet 1842 ja 1857 aastal, ikka 15 köites.

Keiser Aleksander II poolt aastal 1864 välja antud „Kohtu Määrustikud" (Судебные уставы имп. Александра II) kujutavad „Seaduste Kogu" XVI köite.

Aastast 1857 algades enam tervet „Seaduste Kogu" uusi trükke ei ilmunud, kuna kogu üksikuid osasid ja köiteid veel kuni Vene keiserriigi langemiseni korduvalt välja anti. 1903 a. sai „Uus Kaelakahtu seadustik" või „Uus Nuhtlusseadus" (Уголовное уложеніе) välja antud, kuid see seadustik kunagi maksma pandud ei saanud, väljaarvatud riikliste kuritegude kohta käiv osa.

Praegune „Seaduste Kogu" seisab koos 16 köitest. I—III köide sisaldavad riigi ehituse ja valitsemise seadusi, IV—VIII köide—valitsemise jõudude ja vahendite (maksud jne.), IX—XIII köide— riiklist ja sisemist korraldust käsitavaid, XIII—XV köide—füüsiliste ja kõlbliste pahede vastu võitlemisse puutuvaid, ning XVI köide — kohtu tegevust äramääravaid seadusi.

Peale „Seaduste Kogu" olid keiserriigis maksmas veel „Sõjaseaduste Kogu" (Сводъ военныхъ постановленій), Balti eriseadus ja teised Eestile vähem tähtsad seadustikud. 24. oktoobril 1917 a. Venemaal võimule pääsenud nõukogude valitsus tühistas ühel hoobil kõik endised Vene seadused, asudes ainult revolutsioonilise õigustunde abil riigi valitsemisele ja kohtupidamisele.

4

Eesti vabariigis on kõik Vene seadused, mis sel kujul nagu nad 24. okt. 1917 a. Vene riigis ja ka Eestimaal maksid, maksnud niivõrd kui nad vastavate seadustega pärastpoole muudetud ei ole.

Teiseks seaduste korraldamise ja süstematiseerimise teeks on kodifikatsioon.

Kodifikatsioon on sarnane maksvate seaduste ümbertöötamine, mis ei lepi ainult nende järjekorda seadmisega, vaid annab neile ka sisemise ühenduse ja ühtluse. Inkorporatsioon, kogudes üksikuid seadusandlisi akte süstemaatilisse järjekorda, ei või inkorporatsioon-seadusi kokku võtta ja vastuolusid seadustes kõrvaldada. Kodifikatsioon ei kogu ainult seadusi: maksvate seaduste hulgast valib ta välja ainult need, mis tema terve kogu vaimule vastavad. Kodifitseerimise juures tuleb välja jätta palju vanu norme ja teisest küljest — luua terve rida uusi, ning kodifikatsiooni tagajärjena sünnib mitte seaduste kogu vaid seadustik. Sel ajal kui inkorporatsioon vana materjaali uude vormi valab, kujutab kodifikatsioon täitsa uut seadusandlist akti.

Kodifikatsiooni näituseks võib tuua meil maksvaid Nuhtlus-Seadust, Uut Nuhtlus-Seadust ja Rahukohtu Nuhtlus-Seadust.

Nuhtlus-Seadus on välja antud 1845 a. ja hakkas maksma 1846 a. Meil maksab selle seadustiku 1885 a. väljaanne. Nuhtlus-Seaduse materjaal langeb XII jaotusse, kogusummas 1711 artikliga.

Rahukohtu Nuhtlus-Seadus sai välja antud 1864 a. Meil maksab see seadus tema 1885 a. väljaande kujul. Rahukohtu Nuhtlus-Seadus sisaldab 180 artiklit.

Uus Nuhtlus-Seadus sai kinnitatud 1903 a. Ta pidi asendama kuni selle ajani maksvad Nuhtlus-Seaduse ja Rahukohtu Nuhtlus-Seaduse, mis tema ilmumisega pidid jõu kaotama. Mitmesugustel tehnilistel põhjustel sai Uue Nuhtlus-Seaduse maksmapanemise tähtpäev määramata aja peale edasi lükatud ning ainult tema üksikud osad said hiljem seadusandlisel teel maksma pandud. Need osad on:

1) usukaitsesse puutuv peatükk,

2) riiklistesse kuritegudesse puutuvad III ja IV peatükk.

3) mõned salakaubavedu käsitavad artiklid.

4) XXVII peatükk.

5) 2 artiklit, mis autori õigusi kaitsevad.

Kõik need osad on ka Eestis maksvad. Peale nende on vabariigi valitsuse poolt maksma pandud:

6) XXVIII peatükk, mis isiku au haavamist kaitseb.

Kodifikatsiooni näitusena võib veel n. n. „Keiser Aleksander II kohtu määrustikke" nimetada, mis kohtu ehitust ja kohtupidamise korda ära määravad. Kohtupidamise korda äramääravad seadused näitavad, missuguses kohtus seda või teist asja ajada ja kuidas ning missuguses korras kohtuasja harutada tuleb.

Meil maksvad tsiviil- ja kriminaal-kohtu seadused on 1892 a. Seaduste Kogu XVI köitesse sisse kantud, kuna varem neil Seaduste Kogus eri-kohta ei olnud, vaid olid 1864 a. „Keiser Aleksander II kohtu määrustikkude" koosseisus välja antud.

III. Kriminaal-kohtud.

Vahe tsiiviil- ja kriminaal-õiguse vahel.

Ühiskonnas elades ja omi huvisid teostades pôrkab inimene igal sammul oma ligemistega kokku, ning satub nendega mônesugusse tegelikku vahekorda. Õiguslises riigis, kus maksev kord isikule väevôimuga ei luba omi huvisid rahuldada, ei või ükski ühiskonna liige, kokkupõrgates ligemisega, oma tahtmise järele huvide vastolusid lahendada, vaid on sunnitud omi soove ligemise kasuks teatud piirides kärpima, et kôikide ühiskonna liigete tegevus, nende vahekorrad kindlasse kujusse mahuksid ja rahulikku seltskondlist läbikäimist võimaldaksid.

Teguriks, mis inimeste tegelikke vahekordi ühiskonnas kokkukôlla viib, on maksvad õigusnormid. Normidega korraldatud tegelikka vahekordi nimetakse ôiguslisteks vahekordiks. Näit. kui keegi teiselt laenab, kohustavad ôigusnormid võlgnikku kreditoorile laenatud asja tagasi andma. Kui keegi oma ligemiselt midagi salaja ära võtab, — varastab—sunnivad normid teda kahjusaajale kahju tasuma, mis see kannatanud ning peale selle karistab ühiskond süüdlast sarnase normidest üleastumise ja võõra vara seadusvastase omandamise eest. Mõlemil kordadel seavad normid ôiguslise korra uuesti jalule.

Esimesel korral ettetoodud juhtumisel käsivad normid laenajale võlga ära tasuda, ning kui see käsk täidetud, loeb ôigus võlgniku ja laenaja vahekorra korraldatuks; teisel korral ei lepi norm ainult varastatud asja tagasiandmisega ehk kahju tasumisega varga poolt, vaid paneb viimasele veel teatava karistuse peale.

Sellest võib järeldada, et ôigusnormid kahesuguse jôuga on: ühed seavad õigusseisukorra jalule, kuna aga teised peale selle veel õiguse rikkujat karistavad. Normidele vas-

tavalt on ka õiguslised vahekorrad kahte liiki. Õiguslisi vahekordi liigitakse tsivil- ja kriminaal-vahekordiks.

Tsiviilõigusrikkumiseks loetakse isiku varanduslise huvi rikkumist, mis korda saadetud kas valearvamise tõttu oma õiguse kohta, ehk selle tõttu, et ei ole suudetud enda peale võetud kohustusi täita.

Kriminaal-õigusrikkumine puutub mitte üksi varanduslisi, vaid ka muid huvisid, kusjuures selle rikkumise allikaks kas kuri tahe ehk hooletu ettevaatamatus on.

Tähtis on, et tsiviil-õigusrikkumiste juures rikkuja maksvat õiguslikku korda põhimõtteliselt austab, kuid ei suuda õiguse nõudmist täita, ehk on arvamisel, et tema tegevus seaduspärane on, kuna kriminaal-õigusrikkuja teise isiku õigusi seadusvastaselt, kas salaja ehk avalikult — väevõimuga püüab omandada, ning teadlikult õigusvastasielt toimetab.

Sellest on ka tingitud see asjaolu, et ühiskond kriminaal-õigusrikkujaid, kui isikuid, kes teadlikult ühiskondliste normide vastu toimetavad, teatud karistusega nuhtleb. Ühiskondliste normide austamine ja täitmine on see alusmüür, ilma milleta ühiskonna hoone püstitamine üldse võimalik pole, ning igaüks, kes seda alusmüüri kuidagi lõhub, on hädaohtlik tervele ühiskonnale.

Sellepärast ei ole ühiskond tsiviil-õigusvahekordist sugugi niivõrd huvitatud, kui kriminaal-õigusrikkumisest.

Jga isiku oma asi on, kas ta omi varanduslisi huvisid tahab kaitsta või mitte, kuna see, kas kodanik ühiskonna ettekirjutusi täidab ehk ei täida — ühiskonnale ükskõik ei või olla. Tsiviil-vahekordade lahendamise nõudmine jäetakse asjast huvitatud isikute hooleks, kuna kriminaal-õigusrikkumise puhul ühiskond ise oma esitajate kaudu õigusliku korra jaluleseadmist ja rikkuja karistamist nõuab.

Tsiviil-õigusvahekorras jäetakse huvitatutele laialine tegevusvabadus: normid ei käsi laenajat, et ta oma laenu võlgnikult nõuaks, majaperemeest, et ta üüri võtaks jne. Kriminaal-õigusrikkumise juures on aga rikkuja vastutusele võtmine sunduslik.

Tsiviil ja kriminaal-kohtupidamise põhimõtted.

Nendest põhimõtetest oleneb ka tsiviil- ja kriminaal-kohtupidamise viiside iseloom.

Kohus asub tsiviil-vahekordade lahendamisele ainult ellegi asjast huvitatu õiguslikul nõudmisel. Kohus kaitseb nõudja huvisid ainult sedavõrd, kuivõrd see omi õi-

gusi ise teada annab, ning kui kostja s. o. isik, kellelt midagi nõutakse, nõudmise vastu ei vaidle, ehk seda otsekohe tunnustab, mõistab kohus kostjat nõudja huvisid rahuldama.

Tsiviil-õigusrikkumised, mida alati ainult asjast huvitatu nõudmisel kohtu poolt harutamisele võetakse, võivad igal silmapilgul nõudja soovil lihtsa kokkuleppega lõppeda.

Kriminaal-õigusrikkumiste läbivaatamisele peavad ühiskondlikud kriminaal-kohtuasutused ise asuma, vaatamata, kas seda kahjusaaja või keegi teine asjast huvitatu nõuab ehk mitte. Kriminaal-õigusrikkumist harutades on kohus sunnitud kõiki asjaolusid, mis ta sel või teisel, seaduses ettenähtud teel teada saab, arvesse võtma, ning ei ole kohustud süüdistaja või süüdistatava seletusega oma tegevust piirama. Tsiviil-vahekorras on kohus nõudja ja kostja tahega seotud: ütleb nõudja nõudmisest ära, või nõuab vähem, kui tal vast kostjalt õigus saada, peab kohus ainult sel määral kui nõutud, kohustama kostjat tasuma. Samuti ei hooli tsiviilkohus, kui kostja nõudmist olgugi vaikides tunnustab, kas nõudmine tõesti põhjendatud või mitte, vaid käsib kostjat nõudmist rahuldada.

Kriminaalkohus võib ümberpöördult süüdistatava süü ülestunnistamist ka mitte arvesse võtta, ning õigeksmõistva otsuse nõupidamise toast välja tuua.

Kõik need lahkuminekud tsiviil- ja kriminaal-õigusrikkumiste vahel on tingitud selles asjaolust, et tsiviil-õigusvahekordadest ühiskond kaugeltki nii huvitatud ei ole, kui kriminaal-õigusrikkumistest.

Üheks põhjuseks, miks kriminaal-kohus ise püüab harutatavat asja õieti selgitada, on see asjaolu, et siin rikkujat karistatakse, et siin kodaniku vabadus, sagedasti isegi elu kaalu peal on, ning et sellepärast isegi süü ülestunnistamine siin küllaliseks tagatiseks ei ole, et süüdistatav inimene nuheldud ei saaks.

Kohus ja pooled.

Eelpool tähendasime, et tsiviil-kohus asja nõudja palvel harutamisele võtab. Nõudjaks nimetakse tehniliselt seda isikut, kes kellegilt teiselt isikult, keda kostjaks kutsutakse, millegi asja andmist ehk mõnesuguse teo täitmist nõuab. Neid kahte isikut: nõudjat ja kostjat kutsutakse ühiselt pooleteks, kuna kohus tüliküsimuse erapooletuks otsustajaks on.

Kriminaal-kohtus on üheks pooleks süüalune, s. o. isik, keda kriminaal-õigusrikkumises süüdistakse, teiseks pooleks on ühiskonna esitaja, süüdistaja, kes ühiskonna huvisid kaitseb ja rikkujat kohtu ees süüdistab. Süüdistaja kõrval võib

esineda veel isik, kes käesoleval juhusel õigusrikkumise läbi süüdistava poolt kahju kannatanud. Tuleb rõhutada, et kahjukannataja ikkagi süüdistaja kõrval võib esineda, ning viimast asendada ei saa. Kahjukannata kaitseb ainult omi huvisid, nõuab oma isikliku kahju varanduselist tasumist, kuna ametlik süüdistaja ühiskonna nimel ja volitusel süüdistab, ühiskonna huvide kaitseks väljas on ja ühiskondliste normide rikkuja karistamist peab nõudma.

Nii tsiviil- kui ka kriminaal-õigusrikkumistest tekkinud küsimuste lahendamine on antud kohtu kätte. Kohus on see erapooletu ühiskondline orgaan, mis õigusvahekordi seaduste põhjal korraldab ja õiguslist korda normide najal kaitseb.

Kohtuasja harutamine.

Vastavalt neile õiguslistele küsimustele, mis ühe või teise kohtu otsustada on usaldud, jagatakse kohtuid mitmesse liiki. Selle juures võib üks õigusrikkumise asi poolte nõudmisel mitmes kohtuasutuses järgimööda läbivaadatud saada. See võimalus on kindlustuseks, et kodanikkude õiguslised nõudmised ja saatus kohtu eksitusele ohvriks ei langeks. Kohtunik, kui inimene võib omas ühes või teises otsuses eksida; kui ta ekslik otsus lõpulikuks jääks, tuleks kodanikkudel tihti väga rängasti kohtuniku eksimiste läbi kannatada. Kui aga samas asjas samasugusele otsusele ka teine kohus jõuab, võib palju suurema kindlusega arvata, et otsus õiglane on. Igatahes on sel teel kodanikule kõik võimalused antud oma huvide kaitsmiseks ja oma õiguse kindlustamiseks.

Teisest küljest võiks asjast huvitatud isikud ühe kohtu mittemeeldiva otsuse peale teisele kohtule edasikaebades, pahatahtliselt tüliküsimuse lõpulikku otsustamist lõpmatuseni pikendada. Et seda ärahoida, on tarvilik edasikaebmise õigust piirata. Pea kõikides õiguslistes riikides on seadustega kindlaks määratud, et ühte kohtuasja sisuliselt ainult kaks korda harutakse.

Kohtuasja sisuline harutamine seisab nende andmete kaalumises, mis käesoleva õigusrikkumise kui fakti tõendamiseks ette tuuakse ja tõendatud õigusrikkumise vastava ühiskonnas maksva normi alla viimiseks.

Samahästi kui õigusrikkumise, kui fakti tõestatuks tunnustamises, võib kohtunik eksida selle õigusrikkumise maksva seadustähe alla viimises. Seaduses ei ole kunagi tegelikus elus ettetulevad juhuslikud õigusvahekorrad ülesloetud ; iga seadus kujutab üldist normi, millest välja jäetud kõik igapäeva elu õigusrikkumiste isiklikud jooned ja omadused. Ükski seadlusandlus ei suuda kõikide tege-

likkude vahekordade jaoks erinorme luua, vaid ta märgib neis vahekordades oluliselt ühised tunnused, ning gruppeerib nende tunnuste järele sajad ja tuhanded õigusrikkumised ühise normi alla. Nüüd võib juhtuda, et kohtunik käesolevat õigusrikkumist tõendatuks tunnustades tema lahendamiseks mitte vastavat seadust tarvitab, selle seaduse õigest mõttest mitte aru saades ehk kohtupidamise seaduslikku korda rikub. Et kodanikke ka nende eksituste tagajärgede eest kaitsta, on kohtud loodud, kes alamate kohtute otsusi vormiliselt läbi vaatavad, s. o. otsustavad, kas kohtunik seaduse tarvitamise, kui ka kohtupidamise juures õieti on toimetanud või mitte.

Edasikaebust, millele kohtuasja uus sisuline harutamine järgnema peab, nimetakse appellatsiooniks.

Kassatsiooniks nimetakse kaebust kohtu otsuse peale kõrgemale kohtule, kes seda otsust vormiliselt läbi peab vaatama.

Eesti kohtuasutused.

Selle raamatu esimeses osas on öeldud, et Eestis õigusmõistmist rippumatud kohtud toimetavad ja et Eesti kohtuasutused on rahukohtud, rahukogud, kohtupalat ja riigikohus, sõjaringkonnakohus ning erakorralised kohtud.

Nende kohtute toimetuse vaatlemisele asudes tuleb kõigepealt rahukohtute juures peatuda. Rahukohus seisab koos ühest erapooletust kohtunikust. Süüdistajana esineb siin ühiskond oma esitajate — vabariigi politsei-, aktsiisi- j. t. ametkondade läbi, kuna süüdistusaluseks kodanik on, kes maksvaid ühiskondlisi norme on rikkunud. Ametliku süüdistaja kõrval võib ka siin kahjusaaja välja astuda.

Appellatsioonkohtuks rahukohtu otsuste peale on rahukogu teine aste, mis koos seisab kolmest rahukohtunikust. Rahukogu teise astme istungist ei või osa võtta see rahukohtunik, kelle otsuse peale käesoleval korral appelleeritakse.

Pooled rahukogu teises astmes on samad, mis rahukohtus sellessamas asjas.

Rahukogu teise astme otsused on lõpulikud ja nende peale edasikaebust ei ole. Asja loetakse lõpulikult otsustatuks, kuid nende otsuste peale võib kassatsiooni teel riigikohtu kriminaalosakonnale kaebada, kus asi siis vormilisele läbivaatamisele võetakse. Kui riigikohus leiab, et rahukogu teine aste seadust õieti pole tarvitanud, ehk kohtupidamise korra vastu eksinud, tühistab ta rahukogu otsuse ja annab asja uuesti sisulikuks harutamiseks kas teisele rahukogule, ehk samale, teises koosseisus.

Kriminaal-õigusrikkumised, mis oma tähtsuse tõttu

rahukohtule, kui piiratud tegevusalaga kohtuasutusele ei allu, kuuluvad rahukogu esimese astme võimkonda.

Rahukogu esimese astme moodustavad rahukogu alalised liikmed, aga nende puuduse korral ajutiselt kohtuuurijad ja rahukohtunikud. Pooltena esinevad siin: süüdistusalusena — kriminaal-õigusrikkuja ja süüdistajana — ühiskonna volitusel — kohtupalati prokuratuuri esitaja.

Rahukogu esimese astme otsuste peale appelleeritakse kohtupalatile, kes asja uuesti sisuliselt läbi harutab. Kohtupalati otsused on lõpulikud ning nende peale võib ainult kassatsiooni teel riigikohtule kaebada. Kohtupalat seisab koos kohtupalati liigetest, kuna süüdistajaks siin jällegi kohtupalati prokuratuuri esitaja on.

Toodud kohtute kirjeldusest on näha, et kassatsioonkohtuks Eesti Vabariigis riigikohus on. Riigikohus vaatab läbi kõikide teiste kohtute toimetusi ja otsustab ainult vormiliselt. Prokuratuur ei esine siin nagu üldistes kohtutes, süüdistajana, vaid võtab seaduste tundjana riigikohtu istungitest osa.

Sellest üldisest reeglist on üks erand, millal riigikohus kriminaal-õigusrikkumist ka sisuliselt harutab, ning millal prokuratuuri esitaja ka siin süüdistaja osa etendab. See sünnib Vabariigi Valitsuse liigete ja kõrgemate kohtunikkude poolt toimepandud ametliste kriminaal-õiguste rikkumiste harutamiste puhul. Sel korral on riigikohtu otsus, olgugi, et ta esimene käesolevas asjas, lõpulik, mille peale ei sisuliselt ega vormiliselt ühelegi teisele võimule Vabariigis kaebada ei saa.

Prokuratuur. Nagu teada, on üldistes kohtutes süüdistajaks kohtupalati prokuratuur. Prokuratuur on kohtuametkondline asutus, mis üldkohtute juures asub ja mille ülesandeks on a) õigusrikkumiste jälgimine kriminaalkohtute ees ja b) üldse seaduse ja riigi huvide kaitsmine.

Õigusrikkumiste jälgimine prokuratuuri poolt seisab kuritegude avalikuks tegemises esialgse juurdluse läbi, eeluurimise toimetuses ja õigusrikkuja vastutusele võtmises, asjaomase süüdistusmaterjaali kokkukogumises ja vastavale kohtule esitamises, kohtualuse süüdistamises kohtu ees ning kohtuotsuse täitmises süüdimõistetute kohta.

Kriminaal-õigusrikkumiste juurdlusi toimetab Vabariigi politsei prokuratuuri otsekohesel juhatusel, kuna eeluurimine sellekohaste kohtunikkude, keda kohtu-uurijateks kutsutakse, hooleks on jäetud. Kohtu-uurijad toimetavad eeluurimist prokuratuuri otsekohese järelvalve all.

Ülejäänud funktsioone — süüdistusmaterjaali kokkukogumist ja kohtule esitamist ning kohtualuste süüdistamist kohtu ees toetavad prokuratuuri esitajad isiklikult.

Peab tähendama, et prokuratuuri kui süüdistaja arvamised ja nõudmised kohtu õigusrikkumiste harutamise ja otsuse tegemise juures ei seo; siis kohus peab prokuratuuri esitaja arvamisi küll ärakuulama, kuid ta pole sunnitud nende arvamiste järele otsust tehes käima — need arvamised maksavad ainult niivõrd, kuivõrd nad kohut suudavad veenda.

Seaduste kaitsjana valvab prokuratuur maksvate seaduste täitmise järele. Selles tegevuses võtab prokuratuuri esitaja seaduste tundjana rahukogu teise astme riigikohtu istungitest osa ning avaldab seaduste ja riigi huvide seisukohast oma asjatundlikku arvamist vaieldavate ja kohtu otsustada olevate küsimuste kohta.

Eesti vabariigi prokuratuuri eesotsas seisab kohtuminister kindralprokurörina ja temale alluvad kohtupalati ning riigikohtu prokuratuur.

Kohtupalati prokuratuur asub kohtupalati juures ning juhatatakse kohtupalati prokuröri poolt. Kohtupalati prokuröri aitavad tema tegevuses prokuröri abid. Iga rahukogu juures Tallinnas, Tartus, Viljandis ja Rakveres asub üks kohtupalati prokuröri vanem abi, kes veneaegse ringkonnakohtu prokuröri kohustusi ja õigusi kannavad, kuna Tallinnas, kohtupalati juures prokuröri kaks vanemat abi töötavad. Peale vanemate abide on kohtupalati prokuröril 14 nooremat ehk jaoskonna abi, kes nelja rahukogu vahel ärajaotatud ja pea kõigis Vabariigi linnades prokuratuuri esitajatena kaelakohtuliste õigusrikkumiste jälgimist juhatavad ja seaduste ning riigi huvide kaitsmist toimetavad, prokuröri nooremad ehk jaoskonna abid asuvad: Tallinnas — 5 abi, Tartus — 5 abi, Viljandis — 2 abi, Rakveres — 2 abi.

Prokuratuuri ülevaadet lõpetades tuleb tähendada, et peale üldise prokuratuuri sõjaringkonna kohtul oma prokuratuur on — sõjaprokurööriga eesotsas, kes otsekohe sõjaministrile allub ja kellel kaks abi on. Sõjaprokuratuur üldise prokuratuuri organisatsiooni ei kuulu; tema toimetab sõjaväeliste kriminaal-õigusrikkumiste jälgimist, süüdistab sõjaringkonnakohtu ees selle kohtu alla antud kuritegijaid ja esineb seaduse kaitsjana riigikohtus neis sõjaringkonnakohtu asjus, mis kassatsiooni teel sinna saadetud.

IV. Kriminaal-seadused.

Kuritegu ja tema elemendid.

Kuriteoks nimetatakse seadusvastast tegu kui ka selle mittetäitmist, mis karistuse ähvardusel seaduse poolt on ettekirjutatud.

Sedaviisi määrab Nuhtlus-Seadus kuriteo mõistet, kuna Uus Nuhtlus-Seadus kuriteoks iga tegu loeb, mis tema kordasaatmise ajal seaduse poolt karistuse ähvardusega ära on keelatud. Pealtnäha seisab nende kahe kuriteo mõiste äramääramise vahe selles, et Uus Nuhtlus-Seadus nagu seaduse poolt ettekirjutatu mittetäitmist kuriteoks ei tunnustaks. See asjaolu on sellega seletatav, et Uus Nuhtlus-Seadus vastavalt uuematele õigusõpetustele vastavalt põhimõttelist vahet ei te tee tegevuse ja mittetegevuse vahel, mõistes mittetegevuse kui teost ärahoidmise all samuti tegevust.

Kuriteo koosseis ehk elemendid.

Kuriteokoosseisuks nimetatakse nende iseloomulikkude tegude ja tingimiste kogu, mis kuritegu moodustavad ja ilma milleta kuritegu üldse mõeldav ei ole.

Iga kuriteo koosseisu kuuluvad või nii ütelda kuriteo elementideks on 1) kuriteo subjekt, 2) kuriteo objekt ning 3) tegevus ise ja järeldused.

Kuriteo subjekt.

Kuriteo subjektiks kutsutakse isikut — inimest, kes kuriteo korda saatnud.

Rõhutada tuleb, et kuriteo subjektiks ainult inimene võib olla. Loomad, kes teadlikku tahet ei oma ja kes oma tegevust mingisuguste väliste vormide või ettekirjutuste järele teadlikult juhtida ei mõista, ei või kunag kuriteo subjektidena esineda.

Peab kohe tähendama, et põhimõte, mis loomi kuritöö subjektide seast välja jätab, oma ea poolest kuigi vana ei ole, ning nii mõnelgi maal veel üks või paar aastasada tagasi tihtipeale ette tuli, et kohtud loomi rängalt nende tegude eest karistasid. mis maksvate seadustega, mida muidugi ainult inimesed võisid teada, keelatud olid.

On teada juhus, kui Vene tsaaririigi kohus XVII aas-

tasajal ühe ahvi surma mõistis, kes jumalateenistuse ajal kirikusse oli sattunud ning seal segadust sünnitanud.

Lääne-Euroopas, kus vanade kohtute tegevusest palju täielikumad andmed ja teated alal hoidunud ning kus vaimlised ja usulised liikumised tormilisemad olid, on sarnaseid loomade nuhtlemise juhuseid kaunis suurel arvul teada.

Keskajal võis kohaliku piiskopi loaga Saksamaal päris korralikku protsessi kiriku õiguse järele elajate vastu algada, kui nad kellegile kurja olid teinud.

Sarnasel korral kuulutas preester kiriku kantslist kellalöökide saatel elaja süüdistuse akti alla ja kutsus süüdlast loomakest vaimuliku kohtu ette. Looma kaitseks sai n. n. „kurjuse advokaat" tellitud. Nõnda oli „maisitika advokaate", „rotiadvokaate" jne.

Süüdlasele loomale sai kaitsetähtaeg antud ja teadupärast on Zürichi kohus ühele maisitikale, kes kohtu kutse peale ei ilmunud, silmaspidades tema kergemeelsust, noorust ja lapselikkust — kolm korda kutse saatnud.

Lõpuks järgnes asja otsustamine ühes raske karistusega.

Veel 1796 a. sai Schwaabimaal üks pull loomataudi laialilaotamise eest elusalt maha maetud.

Süüdivus ja süüdimatus.

Ainult inimest kuriteo subjektiks tunnustades ei või tähendamata jätta, et ka mitte iga elav inimene kuriteo subjektiks ei saa olla, s. o. mitte igat inimest ei tohi ühes või teises seadusvastases teos, mis ta korda saatnud, süüdi mõista, tähendab — süüdivaks pidada. Süüdiv võib olla ainult inimene, kes täie teadvusega ja tahtvusega tegutseb. Kui süüdiv inimene, ehk kuriteo subjekt peab ta:

1) suutma mõista oma tegu ja selle tähtsust ümbruse suhtes;

2) suutma ettenäha oma toimetuse tagajärgi;

3) suutma aru saada, et see või teine tegu seadusvastane on;

4) võima täie tahtmissga oma tegevust juhtida.

Kes neile nõuetele ei vasta, kellel üldse võime puudub teadlikult toimetada, kes sel või teisel juhusel vastu oma tahtmist ehk ilma tahtmiseta seaduse vastu eksib, seda ei või ka loomulikult süüdivaks lugeda, ehk teiste sõnadega — kuriteo objektiks tunnustada. Seda inimest loetakse süüdimatuks.

Inimene võib kas alati süüdimata olla, ehk ainult ajuti. Kui inimene alaliselt süüdimatu on, tuleb teda täitsa mittevastutavaks oma tegudes lugeda.

Kindlaks tehes, missugust inimest süüdimatuks lugeda, näitab seadus ka abinõud, mis teatud kordadel süü-

dimata isikute suhtes peab tarvitama, nimelt: on ettenähtud, et süüdimata isikut, keda hädaohtlikuks arvatakse, ilma järelvalveta ei jäetaks, et ta oma vanemate ehk teiste isikute, kes selleks soovi avaldavad, valve alla saaks antud ehk isegi sellekohastesse ravitsemiskohtadesse paigutatud.

Alaealsus. Võime — teadlikult tegutseda — areneb lapseeast algades aegamööda. Sellepärast on kõige pealt laps, kui täie aruta olevus süüdimata. Tema ei suuda paljuid ühiskondlikke norme mõista, ei suuda tarvilisel määral omast tegevusest aru anda, oma tegude tagajärgi ettenäha, mille tõttu teda ka mõne seadusevastase teo eest vastutusele võtta ei või. Maksev seadusandlus loeb last kuni kümne aastase eani täitsa süüdimataks ja mingit kohtulikku jälgimist tema vastu tõsta ega teda karistada seaduste põhjal ei luba. (N. S. § 92 p. 2 ja § 137).

10—17 aastani loetakse last tingivalt süüdivaks, s. o. igakord, kui 10—17 aastase lapse, või n. n. alaealise süüküsimust harutatakse on kohus sunnitud kindlaks tegema, kas süüalune alaealine käesolevat seadusvastast tegu arusaamisega toimetas või mitte. Kui kohus leiab, et kohtualune sel ajal, kui ta harutatava süüteo korda saatis, mittesüüdivas seisukorras oli, saab süüdistatav karistusest vabastatud.

17—21 aastani vastab iga kodanik juba täielikult oma tegevuse eest, teda loetakse kindlasti süüdivaks, muidugi, kui ta mingisuguste haiglaste vaimliste puuduste all ei kannata, kuid karistus määratakse kuritegijale selle ea sees ikka kergem ja madalam, kui samas kuriteos süüditunnustatud peale 21 aastastele isikutele (N. S. § 139, § 140).

Vanaduse nõtrus. Vananedes kaotab inimene aegamööda oma kehalise kui ka vaimlise jõu-, tema lihaksed kaotavad oma endise sitkuse, süda ei suuda enam aju tarvilisel määral toita ning peaaju hallis koores, mis just peaasjalikult vaimlise tegevuse jaoks tähtis, algab aeglane, aga kindel kõdunemine. Varem või hiljem jõuab see aju väljasuremine nõnda kaugele, et inimene enam tarvilisel määral arukalt toimetada ei või ja omas tegevuses omale aru anda ning selle või teise teo tähtsusest aru saada ei suuda.

Neid nähtusi tähele pannes on seadusandlus õiglaselt käskinud rauke, kes oma suure vanaduse tõttu vaimliselt nõdrad, süüdimatuteks lugeda (N. S. § 97).

Tunnustades asjaolu, et inimene vananedes teatavas eas vaimliselt nõdraks muutub, ei ole aga seadus kindlaks määranud nimelt missugusest aastast arvates inimest vaimliselt nõdraks tuleb pidada, sest et kehaliselt tervem inimene ka vaimliselt kauemini selge püsib ja siin mingit kindlat süüdivuse piiri tõmmata ei saa. Sarnase korra juures jääb kohtule lai vabadus süüdistatava isiku süüdivuse äramääramiseks; kohus võib leida, et see 65 aastane, kui vanadusest nõder süüdimatu, kuna teine 70 aastane, vaimliselt tervena, süüdiv on.

Nõdrameelsus ja hullumeelsus.

Väljaminnes põhimõttest, et ainult selle inimese käest seaduse täitmist tohib nõuda, kes maksvat seadust suudab mõista ning oma tegevust selle järele juhtida, on loomulik, et neid isikuid, kes mingisuguse vaimuhaiguse või loodusliku puuduse tõttu kas sündimisest saadik ehk hiljem mõne haiguse läbi aru on kaotanud, seaduse vastu eksimiste eest karistada ei või.

Inimene, kes mitteterve ajuga ilmale on sündinud, jääb oma eluajaks mõistuse poolest anormaalseks (igatahes pole senini veel mingi arstimise abil suudetud sündinud mõistuse puudusi parandada), ja ta ei suuda kunagi selgelt aru saada neist nõuetest, mis seadus tervele kodanikule ette kirjutab.

Sarnaseid inimesi nimetab õigusteadus nõdrameelseteks või idiootideks ja loeb neid tingimata süüdimatuteks. Samuti võib tervena sündinud isik mingi haiguse või ärituse tagajärjel oma mõistuse, kas täitsa ehk osaliselt kaotada. Selles vaimuhaiglases seisukorras viibides ei suuda inimene sagedasti aru saada millised tagajärjed ühel ehk teisel teol saavad olema, vaid tegutseb täitsa teadvusetult.

Kuid mitte igat ja mitte igal juhusel ei loe seadus vaimuhaiget mittesüüdivaks. On võimalik, et inimene osa omast arust kaotades siiski suuremat ja lihtsamat osa nõuetest mis seadus üles seadnund, mõistab, ning harilikult nende vastu ei eksi. Kui ta seda siiski teeb, on ta teadlikult seadusvastaselt talitanud ja peab karistatud saama. Seadusandlus loeb süüdimatuteks ainult sarnaseid vaimuhaigeid, kes tõesti, ehk olgu vahest arukordadel, mingit ühiskondlist normi mõista ei suuda, vaid täitsa arutult tegutsevad. Loomulik, et ka sellel alal kunagi võimalik pole ette ära määrata, missugust inimest mittevastutavaks peab lugema, vaid see ülesanne jäetakse kohtu lahendada, kes kohtualuse süüküsimust harutades, kui viimase mõistuse juures kahtlus tekib, selgusele püüab jõuda, kuivõrd kohtualune süüdiv on. (N. S. § 95).

Unes- ja meelemärkuseta olek.

Unesolek on ka üks süüdimatuse põhjusist, kuna inimene magades teadvusetuses viibib ning liigutusi, mis ta selles seisukorras teeb, mõistusega ja tahtega juhtida ei saa ja tagajärgede eest, mis see liigutus tuua võib vastutada ei või. Peab tähendama, et siinjuures vahet ei tehta, kas inimene rahulikus, terves või kuutõbisena haiglases unes viibib; mõlemad seisukorrad seavad isiku mittesüüdivate astmele. (N. S. § 96, § 97).

Kurttumm.

Lõpetades subjektist ärarippuvate süüdimatuse põhjuste üleslugemist tuleb minutiks peatuda veel ühe loodusliku puuduse juures, millel inimese arenemise ja mõistuse kohta väga suur tähtsus ja mis tihti mittesüüdimatuse põhjuseks võib muutuda s. o. — kuulmise ja kõnelemise võime puudumine.

Kurttummale, kelle arenemise võime piiratud, kes harilikkudes tingimustes oma aru poolest lapse mõistuse tasapinnast kõrgemale ei tõuse, jäävad kõik need nõudmised, mis ühiskond oma olemasolu nimel oma liigetele ette kirjutab, tundmatuks ja arusaamatuks. See asjaolu sunnib ka kurttummi, kui kinni pidada oma põhimõttest — ainult normide teadlikke rikkujaid karistada,—mittesüüdivateks lugema. Sarnasele seisukohale on kõikide õigusliste maade seadusandlused asunud, kuid mõnede tingimustega. Nimelt nõutakse selleks, et kurttumma süüdimatuks tunnustada: 1) et temal mõlemad, nii kuulmise- kui kas kõnevõime puudavad, 2) et need võimed temal sündimisest ehk varasest lapsepõlvest saadik puudusid ja 3) peab selgeks tehtama, et kurttumm ei kasvatuse ega seltskondlise läbikäimise läbi mingit arusaamist kohustuse mõistest ega seadusest pole omandanud.

Subjektist olenevate süüdimatuse põhjusi kokkuvõtva pilguga ülevaadates torkab silma, et süüdivuse küsimusest punase joonena läbi jookseb üks põhimõte s. o. et inimest ainult siis ühiskondliste normide ees teo pärast vastutavaks teha, kui ta seda tegu täie teadvusega ja tahtmisega on korda saatnud.

Kuriteo objekt.

Nagu meile teada, on kuritegu maksvate normide teadlik rikkumine. Kuid mitte üksi normi rikkumine ei anna teole kuriteo iseloomu, vaid selleks on tarvis, et selle teo läbi keegi teine isik ehk terve ühiskond ainelist ehk ideelist või mõeldavat kahju kannataks. Kuriteo mõistes sisaldub nõue, et kuriteo läbi kellegi isiku vabadus saaks kärbitud, ehk tema huvisid rikutud. Õigus on igale ühiskonna liikmele kindla teovabaduse ala seaduse

tulpadega äranäidanud, on äramääranud niisugused huvid ning millisel määral need huvid ühiskonna kaitsmise peale võivad loota. Igat inimest, kes oma teovabaduse piiridest üle astub ja naabri seaduslikke huvisid rikub, ähvardab ta karistada. Sellest järeldub, et normirikkumist, kui niisugust võimalik ei ole mõnede kaaskodanikkude või terve seltskonna vabaduse rikkumisest lahutada: inimese iga seadusvastane tegu toob tingimata kaasa teiste isikute või ühiskonna ainelise ehk ideelise kahju; ei ole ühtegi seadust, mille rikkumine tähendatud tagajärgetega seotud poleks; see on ka arusaadav, kui meeles pidada, et õigusnormide kogu on see, mis üksikutele isikutele teatud tegevusvabaduse ala annab ja seda ala selgete joontega piirab ja et õigusnormid selleks on loodud, et maa peal olemasolevate ja kasulikkude huvide korrapärast -agamist kõikide inimeste vahel võimaldada ja teostada.

Kuriteo objektiks võib olla teise isiku päralt olev iga aineline või kujutatav väärtus, kuid mitte iga väärtus, vaid sarnane, mille segamata kasutamine tema omanikule seaduse poolt on kindlustatud. Kui aga mõni õigus ehk väärtus seaduse poolt karistuse ähvardusega kaitstud ei ole, ei või sarnase õiguse rikkumist kuriteoks lugeda.

Nagu ettetoodust näha, seisab kuriteo objekti mõiste kahel põhikivil: mõnesugusel väärtusel ja seda väärtust kaitsval normil.

Ei ole ettekujutatav kuritegu mis ainult seadust rikuks, selle juures aga ühegi isiku, olgu füüsilise või juriidilise huvisid ei puutuks. Seadused luuakse ju ainult selleks, et ühiskonna kui terviku või tema liigete otsekoheseid huvisid kaitsta. Seadus, millel seda ülesannet ei ole, oleks mõttetu ning pole veel seni üheski riigis ennast ilmutanud.

Tuleb tähendada, et seadus mõnikord mõne üksiku isiku teovabadust ja huvisid lubab ja vahel isegi käsib rikkuda, kuid seda teeb ta kas kannatava isiku nõusolekul või ühiskonna nimel. Sarnaseid juhuseid võiks nelja liiki jagada:

1) isiku õiguste rikkumine seaduse otsekohese ettekirjutuse järele, näituseks kuritegija karistamise juures. Sellega, et timukas surmamõistetul pea maha raiub, saa-

vad hukatava isiklikud huvid kõige hoolimatult rikutud, kuid seda on ühiskond oma olemasoluks tarvilikuks lugenud ning seadusandlisel teel timukat käskinud kuritegiijat surmata.

Mõistagi, et timukas, kes seaduse ettekirjutust täidab oma tööga mingi normi vastu ei eksi.

2) Isiku õiguste rikkumine ametniku poolt selleks, et oma ametalalisi õigusi teostada. Ülemus, kes temale alluvat ametnikku distsiplinaar teel karistab, teeb seda ühiskonna poolt saadud õiguste teostamiseks.

3) Isiku õiguste rikkumine isiku enda soovil ehk nõusolekul. Keegi ei või karistada inimest, kes eraisiku au sõnadega või teoga haavab. Kui kannatanud isik ise palvega kohtu poole ei pööra, et teotaja vastutusele võetaks, tuleb arvata, et ta teotusega nõus on olnud, et ta ise vabatahtlikult lubanud oma au haavata; ning ühiskonnal pole mingit põhjust tema isiklikkudesse asjadesse segada. See põhimõte, et isiku nõusolekul lubatud on tema õigusi rikkuda, ulatab ainult nende isiklikkude huvideni, mille ühiskondline tähtsus selleks küllalt suur ei ole, et ühiskond nende kaitsmise omal algatusel oma kätte peaks võtma. Need huvid on kokkuvõetult isiku ausse, puutumatusse ja varanduslisse seisukorda kuuluvad. Ükski kohtunik ei või kedagi karistada, kes teise isiku head nime on laimanud, tema au avalikus kohas sõimuga alandanud, ehk kes teise isiku nõusolekul, olgugi salaja, viimase varandust on ära viinud. Samuti on igaühe eraasi, kas ta oma isiklikku vabadust tahab tarvitada või kedagi teist ennast kinni pidada lubab.

Kuid igal inimesel, kui seltskonna liikmel, on rida õigusi mida isegi tema oma soovil rikkuda ei tohi. Need on õigused, millel väga suur tähtsus terve ühiskonna kohta on. Siia kuuluvad inimese elu ja tema kehaline tervis.

See, kuidas kellegi varanduslise seisukorraga või auga lugu on, ei või tervet ühiskonda niivõrd huvitada kui ühiskonna liigete elu. Sellest väljaminnes on ära keelatud tapmine, kui ja tapetu ise surma on palunud. Eestis maksvate seaduste järele on enesetapjatele kaasa aidanud isikud karistatavad (N. S. § 1475). Seda enam on põhjust isikut karistada, kes kellegi elusttüdinenu palve peale viimase ära on tapnud. Sellele seisukohale on ka Eesti kohus asunud, olgugi, et seaduses tapmine tapetava palvel otsekohe ettenähtud ei ole.

4) Isiku õiguste rikkumine hädakaitse nimel.

Hädakaitse all mõistetakse neid juhuseid kui isik omi õigusi seadusvastase kallaletungimise eest kaitstes kallaletungija õigusi rikub.

Andes igale isikule teatud kogu õigusi ja kindla tegu-vabaduse ala, lubab seadus neid õigusi tarbekorral pealetungimiste vastu kaitsta. Kuid võib juhtuda, et kellegi huvisid ootamatult püütakse rikkuda ning õiguste omanik seaduste poolt äramääratud orgaanide poole ei jõua pöörata, et viimased temale appi tuleksid tema õigusi kaitsma. Samal ajal aga saaks pealtungija oma töö lõpule viia, ning ametivõimude kohalejõudmisega oleks juba võimatu kannataja õigusi täies ulatuses jalule seada. Ei ole näituseks mõeldav, et juhusel, kui metsas kellegi elu kallale kiputakse, see isik lähemast linnast politseid appi kutsuma läheks, vaid ta on sunnitud omal jõul pealetungijat tagasi lööma. Võitluses oma õiguste eest, kui seda võitlust seaduse tugev käsi ei korralda, on inimene kõikidest kitsendustest vaba ning talitab ainult ühe põhimõtte—otstarbekohasuse järele. Selles võitluses võib ta oma vaenlase surmata, kui teist teed oma elu ehk oma varandusliste huvide kaitseks ei leidu. Ja sarnases hädakaitse seisukorras kordasaadetud teise isiku õiguste rikkumist ei loeta kuriteoks.

Andes isikule oma õiguste hädakorral kaitsmiseks voli teiste kaaskodalikkude õigusi rikkuda, on seadusandlus ettevaatlikult selle eest hoolt kannud, et hädakaitse nime all kuritegusid ei saaks korda saata.

Kuritarviduste ärahoidmiseks sellel alal on seadus teatud nõudmised üles seadnud, milledele hädakaitse peab vastama.

1) Kallaletungija õigusi võib ainult siis hädakaitse rikkuda, kui kallaletungimine seadusvastane on. Kui aga seaduse otsekohese ettekirjutuse järele kellegi vabadust kitsendakse, tema elu ehk varandust tahetakse ära võtta, siis ei või juttugi olla mingist hädakaitsest seaduse ettekirjutuse täitja vastu. Mõtleks keegi kodanik, kelle varandust kohtupristav võlgade tasumiseks üleskirjutama on tulnud, pristavile vastu hakata ja viimase poolt appitoodud politseinikkude vastu hädakaitset tarvitada, tuleks tal kohtu ees õige raskes kuriteos—ametivõimudele vastuhakkamises—vastust anda.

2) Kallaletungimise hädaoht peab tõsine, mitte arvatav olema, selle juures peab ta olevikus ähvardama, s. o. mitte ainult võimalik olema tulevikus.

3) Seadus nõuab, et ähvardavat hädaohtu teiste abinõudega, peale vägivalla kallaletungija vastu, võimalik ei olnud kõrvaldada.

4) Lõpuks peab isik, kes hädakaitsel teise isiku — kallaletungija—vastu vägivalda on tarvitanud, sellest esimesele vastavale ametivõimule teatama.

Tegu.

Nagu nägime, ei või mittesüüdiv isik oma tegevuse eest kohtulikku vastutust kanda. Kaelakohtuliselt võib karistada ainult süüdivaid isikuid, s. o. inimesi, kes oma tegevust mõistusega võivad juhtida, selle tegevuse tagajärgi ette näha ning seaduse ettekirjutuse järele end üleval pidada.

Sellejuures tuleb igapäevases elus tihti ette, et üldiselt täitsa süüdivat isikut ühe või teise teo kordasaatmise eest, mille tagajärjel teised isikud kahju kannatanud, karistada ei või. Nii võib juhtuda, et mõni tegutsedes oma teo tähtsust täiel määral ette pole aimanud, ehk vastu oma tahtmist mõnesuguse välise surve all on talitanud, olgugi et ta teadis, milliseid tagajärgi tema tegevus võib tuua.

Kuriteo olemasoluks on tarvilik, et inimene täitsa teadlikult ühiskondlist normi ning kellegi teise isiku õigusi rikkuda tahaks ja seda tahtmist teostaks.

Teo sisemine külg.

Inimese teadvus ja tahe on need kaks joont, mis sellele või teisele teole kuriteo näo annavad, nii ütelda kuriteo sisemise külje moodustavad.

Seda teadvusest ja tahtvusest koosseisvat kuriteo sisemist külge kutsutakse KAVATSUSEKS, aga tegu ennast, mis nendele tingimistele vastab — kavatsetud teoks.

Õigus loeb tähtsaks kuritegija karistamisel kindlaks teha, missugusel määral karistatava kuri tahe seadusvastase teo kordasaatmisest osa võttis. Kurja tahte mõõtmiseks tarvitab õigus mõõdupuuna aega, mille jooksul kuri tahe vältas. Kui inimene pikemat aega mingit kuritegu on haudunud, takistuste kõrvaldamiseks kurjal teel abinõusid otsinud ja siis järjekindlalt kuriteo on toime pannud, on tema kuri tahe nähtavasti suurem olnud kui siis, kui kuritegu kohe peale kuriteo toimepaneku mõtte tärkamiskorda saadetud. Esimesel juhusel on kuritegu eelkavatset tud, teisel—ainult kavatsetud.

Võib veel juhtuda, et keegi mõnesuguse ärituse või ägeduse tõttu teise isikusse puutub, kusjuures aga see teine isik ägeduse ehk ärituse põhjuseks võis olla. Sarnasel korral on jällegi selge, et kuritegija kuri tahe veel väiksem oli. Sellele seisukohale asudes, on õigus otsustanud ägeduses ja ärituses toime pandud kuriteo peale veel armulikumalt vaadata.

Vähe sellest, et seadus inimest teadlikult ja tahtlikult toimetatud kuriteo eest karistab — ta esitab peale selle igale ühele veel nõudmise, et see keegi omas tegevuses kuritahtlikku hoolimatust üles ei näitaks. Igalt inimeselt

nõutakse, et ta järele mõtleks, missugused tagajärjed sellel või teisel teol saavad olema. Kui ta seda nõudmist ei täida ning mõne kardetava teo korda saadab, langeb ta seaduse järele karistuse alla.

Kui kellegi ettevaatamatuse tagajärjel teine isik kahju kannatab, vastutab selles kahjus ettevaatamatuses süüdi olev isik samuti, nagu oleks ta tähendatud kuriteo meelega korda saatnud, kuna aga ainult karistus kõnesoleval juhusel kergem on.

Kui aga kindlaks saab tehtud, et keegi ka kõige suurema ettevaatlikkuse juures neid kahjulikke tagajärgi ettenäha ei suutnud, mida tema tegu kaasa tõi, siis langeb igasugune süü tema pealt ära, ning silmaspidades, et kahju täitsa ilma tahteta ja teadvuseta on sündinud, tunnistab seadus teda süütuks. Seda asjaolu, kui keegi kõige ettevaatlikuma teo läbi kahju on kannatanud, nimetab õigusteadus juhuseks. (N.-S. § 22 p. 1).

Üheks tingimuseks, et kahjusünnitanud tegu inimesele süüks pandud ei saaks, on teadmatus ja eksitus. Mõnda faktilist olukorda mitte teades võib inimene eksikombel teo korda saata, mis väliselt otsustades kaelakohtuliseks kuriteoks tuleb lugeda.

Kes oma sõbrale laual seisva klaasitäie vett ulatab teadmatalt, et selles vees mürk on, ei või tapmises ehk tapmise katses vastutusele võetud saada.

Teo sisemise külje vaatlemist lõpetades peab tähendama, et veel mõnda asjaolu arvesse tuleb võtta, mis tegu kuriteoks keelab lugeda, olgugi et tähendatud teo läbi kellegi isiku õigused rikutud saavad. Nende asjaolude hulka kuuluvad seadusliku käsu täitmine, äärmine möödapääsematus ja vääramata surve.

Mõnda ei saa kuriteoks lugeda vaenlase tapmist lahinguväljal sõduri poolt, sest et sõdur oma ülemuse seaduslikku käsku täidab. Samuti ei ole kuritegu, kui keegi oma elu päästmiseks, näituseks tulikahju puhul, teise teelt tulde tõukab ja ainukest treppi mööda, mis silmapilgu pärast kokku langeb, põlevast majast välja jookseb. Vääramata surve, näituseks surmaähvarduse, all täie teadvusega ja tahtvusega kordasaadetud kuritegu ei või kellegile süüks pandud saada: oleks ebainimlik seadusega nõuda, et keegi surma ähvardusel ligemise huvisid sedavõrd austama peaks, et isegi oma elu nende puutumatuse nimel ohverdaks. (N.-S. § 100).

Teo väline külg.

Seadusvastane tegu ühes oma tagajärgedega moodustab kuriteo välise külje. Iga seadusvastase teo toime-

paneku korral võib kurja tahte käigu kolme astet tähele panna. Esiteks ilmutab kuri tahe end kas mõttes, sõnas või teos, teiseks teostakse teda, kuna kolmandamal astmel kuri tahe juha teostamist on leidnud.

Kui kuri tahe omal esimesel astmel seisma jääb ja sellest seisukohast kaugemale ei jõua, nimetatakse õigusteaduses kurja nõu paljaks kavatsuseks ehk kui tema täideviimiseks mõnesuguseid eeltöid on tehtud — abinõusid muretsetud ehk takistusi kõrvaldatud — ettevalmistuseks.

Paljas kavatsus ja ettevalmistus üldise põhimõtte järele karistatatavad ei ole. Selle nähtuse põhjuseks tuleb lugeda asjaolu, et palja kavatsuse ja ettevalmistamise läbi veel kellegi õigused rikutud ei saa ning kuri tahe sellel astmel õiguse jaoks kuigi suurt tähtsust ei oma.

Siiski, mõnede erakorraliselt raskete kuritegude juures võib ka ainult ettevalmistus karistamise põhjuseks olla kui ta isikust äraripumata asjaolude läbi seisma saab pandud. Siia kuuluvad tulesüütamine, raskemad riiklised kuriteod ja tapmine.

Kurja tahte järgmiseks arenemisastmeks on tema teostamine. Seda seisukorda nimetatakse katseks. Katse on kuritahet teostav tegevus, mis oma tagajärgedeni veel pole jõudnud.

Nuhtlus-Seadus määrab katset kui igat tegevust, millega kurja nõu täideviimist alustakse ehk jatkatakse, kuna Uus Nuhtlus-Seadus peale selle veel nõudmise üles seab, et kurja nõu täideviimine katse tegija isikust mitte äraolenevatel põhjustel seisma saaks pandud.

Kuri nõu võib mitmel põhjusel teostamata jääda. Kõige pealt võib täideviija ise — katset tegija — vabatahtlikult omast kurjast kavatsusest loobuda. Teiseks võivad välised takistused katse nurja ajada; kolmandaks võib inimene oma kurja tahte teostamiseks kõlbmata abinõud valida, mille läbi tegu neid tagajärgi ei too, mille peale loodeti. Lõpuks võib katset tegev isik kuriteo toimepanekuks kõlbmata objekti valida. Kõlbmata abinõudega ja objektiga katsete pildistamiseks võtame järgmised paar näidet.

Keegi, oma vaenlast tappa tahes, — viimasele söögiga mürgi sisseandmise teel — valib oma kurja kavatsuse teostamiseks abinõuna pulbri, mis tema arvates surmav on. Asi kujuneb aga nii, et kihvtitatav pulbriga segatud toidu tõesti ära sööb, kuid ei sure. Kuritahtlise katse tegija oli teadmatuses pulbri valinud ja arvanud, et see mürk on.

Kõlbmata abinõuks loetakse ka igasuguseid nõidu-

misi, mida ebausklik kuriteo kordasaatmisel võib tarvitada.

Näiteks kõlbmata objekti kohta olgu järgmine juhus: keegi, tahes surmata oma vaenlast, läheb viimase juure ja teda sängis pikali leides laseb ta pihta mitu pauku. Hiljem selgub aga, et sängisoleja juba varem oli surnud rabandusse.

Nende põhjuste iseloomust, mille tõttu katse teostamata on jäänud, ripub ära karistamine katse eest.

Kui isik vabatahtlikult katsest loobunud ja seni veel millegiga seadust rikkuda pole jõudnud, ei saa teda üldse karistatud.

Kui aga katse mõnel muul kombel, rippumata teda toimetava isiku tahtmisest nurja on läinud, langeb katsetegija karistuse alla.

Nuhtlus-Seaduse järele on iga katse, muidugi peale nende katsete, millest isik loobunud, karistatatav, kuna Rahukohtu Nuhtlus-Seadus otsekohe ära näitab, missuguste kuritegude katsete eest karistada tuleb. Uus Nuhtlus-Seadus, mis kõiki seadusvastaseid tegusid kolme liiki jagab: rasked kuriteod, kuriteod ja üleasted, on katse karistamise küsimuse järgmiselt lahendanud: raskete kuritegude katsed on alati, üleaste katsed aga mitte kunagi karistatavad, kuna oma tähtsuse poolest keskmiste kuritegude, või lihtsalt — kuritegude katsete eest ainult selkorral kedagi nuhelda võib, kui seadus ise selle katse eest karistada on käskinud. On aga seadus selle või teise lihtkuriteo katsest vaikides mööda läinud, tuleb arvata, et selle katse eest kedagi karistada ei saa.

Katsete eest karistuse määramine on juhitud põhimõttest, et karistuse määr vastavalt katse eesmärgiks oleva kuriteo tähtsusele ühiskonna suhtes tõuseb ja katse seda raskema karistuse peab tooma, mida lähemal katset tegev isik oma kurja kavatsuse teostamise silmapilgule seisis.

Kurja tahte edenemise viimaseks astmeks on kuriteo teostamine. Kuriteo teostamiseks nimetatakse seda juhust, kui kuritegija seadusvastane kavatsus tema poolt täiesti täide on viidud.

Kuriteost osa võtmine.

Paljudel kordadel tuleb ette, et selle või teise kuriteo kordasaatmisest mitte üks isik, vaid mitu osa võtavad. Ühed neist ässitavad teisi kuriteole, teised muretsevad kurja kavatsuse teostamiseks tarvisminevad abinõud, kolmandad varjavad kuriteo läbi saadud varandust jne. Sel

kombel saavad korraga mitu inimest kuriteoga seotud. Seda mitme isiku ühendust sama kuriteoga nimetatakse kuriteost osavõtmiseks.

Kuriteost osavõtmine võib kolmel viisil väljenduda. Selle järele langeb osavõtmine kolme liiki: esiteks—osavõtmine ilma eelnõu pidamata; teiseks — osavõtmine eelnõupidamisega, kui kaks või mitu isikut ühiselt hauduvad kuriteo plaani, eneste vahel kuriteo üksikud ülesanded ära jagavad ja ühisel jõul tarvilikud vahendid muretsevad; ning kolmandaks—kui mitu isikut küll ühiselt mõne teo kavatsenud ja korda saatnud on, kuid sellejuures mitte ettenäinud, missugused tagajärjed sel teol saavad olema, olgugi, et nad seda võisid ja pidid aimama.

Kuriteost osavõtjad liigitakse osavõtmise määra järele peasüüdlasteks ja kaasaitajateks. Peasüüdlasteks nimetatakse isikuid, kes otsekohe iseomakehalise või vaimlise jõuga kuriteo on korda saatnud; kaasaitajateks nimetatakse inimesi, kes olgugi otsekohe kuritegu pole korda saatnud, kuid nii või teisiti kurja kavatsuse teostamiseks on ligi aidanud.

Nuhtlus-Seadus teeb vahet kahe osavõtmise viisi vahel ja jagab ilma eelnõupidamiseta toimepandud kuriteo subjekte peasüüdlasteks ja osavõtjateks. Kuriteost osavõtmise juures eelnõupidamisega jagab Nuhtlus-Seadus süüdlasi peasüüdlasteks, ässitajateks, kaasaitajateks ja kaastegelasteks. Peale selle võivad kuriteoga seotud olla veel mittetakistajad, varjajad ja mitteteadaandjad (N.-S §§ 11—15).

Uue Nuhtlus-Seaduse järele kutsutakse kaasosavõtjateks: 1) otsekoheseid kuriteo kordasaatjaid ja selles osavõtjaid; 2) kuriteole ässitajaid; 3) kuriteo abinõusid muretsejaid ja takistusi kõrvaldajaid, ehk nõuga või lubadusega varjata kuriteo jälgi, kurja kavatsuse teostamisele abiks olnud kaasaitajaid.

Karistus. Luues norme oma liigete teovabaduse ja huvide piirdlemiseks ja kõiki oma liikmeid käskides nende normide järele oma tegevust juhtida, peab ühiskond tahes või tahtmata ka abinõusid leidma, et tarbekorral oma ettekirjutusi vastu sõnakuulmatute ühiskonna liigete tahtmist läbi viia ning vastuhakkajaid maksvaid norme austama sundida. Seadusel ei oleks mingit mõtet, kui igaüks täitsa kartmatult võiks teda rikkuda. Jga käsu, mis

sellele või teisele isikule antakse ja mis selle isiku huvidega kokkukõlas ei ole, täideviimist võib ainult siis loota, kui isikule teada on, et võim, kes käsu annud, abinõusid tarvitusele võtmast ei jäta, et oma tahet läbi viia ja vastupuiklejaid karistada. Sunniabinõude tarvitamise vajadust äratundes on ühiskond juba ammu oma sõnakuulmatute liigete karistamise teele asunud.

Isegi enne karistuse tarviduse äratundmist on seltskond oma liikmeid karistanud, kes tema tahtmise alla end ei paenutanud. Poolmetsik ühiskond on halastamata oma kuritegijaid karistanud, vaatamata, et ta endale aru ei annud, mis otstarbel ta seda tegi: kuritegu kutsus ühiskonna viha esile, ning seda viha kustutati süüdlase nuhtlemisega. Alles aegamööda hakkas seltskond karistuse tähtsust tuleviku kohta mõistma ja aru saama, et karistus mitte üksi sündsaks viha kustutamise abinõuks ei ole, vaid peale selle tulevikus vilja kannab, seltskondlikku julgeolekut kindlustades.

Mis on karistus?

Selle küsimuse peale võiks kokkuvõetult vastata, et karistus on kohtuotsuse põhjal riigivõimu poolt ühiskonna julgeoleku kindlustamiseks toimetatav kuritegija õiguste rikkumine.

Et neid tagajärgi anda, mida temalt loodetakse, peab karistus mitmesugustele nõuetele vastama. Need nõuded oleks järgmised:

1) Karistus peab kõikidele ühiskonna liigetele ühetaoline olema vaatamata nende seltskondlise seisukorra peale;

2) Ühele isikule määratud karistuse tagajärgede all ei tohi kaudselt keegi teine, süütu isik kannatada, kes kuritegijaga mingil kombel seotud.

3) Karistus peab niisugune olema, et teda vastavalt kuriteo raskusele suurendada ning vähendada saab;

4) Ta peab oma otstarbele vastama ja seltskondlikku julgeolekut tõesti suutma kindlustada;

5) Karistus peab võimaluse jätma tarbekorral, kui ilmsiks tuleb, et karistatu süütu oli, viimasele heaks teha seda kahju, mis ta kohtu eksituse läbi kannud.

Ühiskond on oma kuritegijate karistamiseks ajajooksul arvamata palju abinõusid tarvitanud. Iga ajajärk on oma vaimuga inimeste iseloomu ja moraali jooni jätnud ja endiseid kustutanud. Need kombed, mis aastasajad tagasi kõigile pühadena ning puutumatutena näisid, on nüüd oma aupaiste kaotanud ja uutele vaadetele ruumi pidanud andma. Kuritegijate karistus, mis õieti ainult oma ajajärgu inimeste vaimu üheks väljenduseks on, on inimsoo arenemisega käsikäes muutunud. Kuid mitte üksi ajavaim ei

määra kuritegijate karistuse viise; väga suurt tähtsust sel alal omavad ka iga ühiskonna rahvuslikud jooned. Selge on, et rahvad nii mõneski hingeelulises küsimuses ühist keelt ei kõnele, et ühel ajal maakera pinnal elavad rahvused üksteise juurdunud kommetest tihti aru ei saa ning neid omaks ei võta.

Kahvri neeger Aafrikast loeb tarvilikuks ja oma jumatele meelepäraseks mahalöödud vaenlast ära süüa, kuna Euroopa kultuurrahvad jälestusega selle metsiku kombe peale vaatavad. Kuid needsamad Euroopa kultuurrahvad ei ole nii mõneski kombeküsimuses ühel arvamisel. Komme, mis venelasele püha on, ei leia sagedasti Õhtu-Euroopas mingit poolehoidu ning ümberpöördult.

Sama lugu on kuritegijate karistamisega, on see ju kõikide kommete kõrvel ka üks rahva ilmavaate avaldustest.

Iga uus usuline liikumine, iga kultuuriline vool ja riigikord seab uued nõuded oma lipukirjaks ja tarvitab oma nõuete läbiviimiseks ühiskonnas mõnda uut karistuse vormi.

Karistuse liigid. Kõik karistused võivad kolme liiki jagatud saada:

1) kuritegija isiku kehalised vigastamised, kuhu kuuluvad surmanuhtlus ja ihunuhtlus;

2) karistused, mis kuritegija vabadust ja kodanlisi õigusi kitsendavad, näit.: vangistamised türmis, vangirood, sunnitöö, kõikide või iseäraliste õiguste äravõtmisega;

3) karistused, mis süüdlase varanduslist seisukorda puudutavad.

Karistuse pea-eesmärgiks on kuritegijalt võimaluse võtmine tulevikus seadust rikkuda ja ühiskonnale kahju tuua. See eesmärk võib kättesaadav olla kahel teel: esiteks — kas kuritegija isiku kahjutaks tegemisega, temalt võimalust võttes teiste keskel liikuda, ehk teiseks — tema parandamisega. Selle järele on ka meil maksev Nuhtlus-Seadus kõik karistuse vormid kahte jakku jaganud: 1) kaelakohtulisteks ja 2) paranduslikkudeks.

Kaelakohtulistest karistustest mis Nuhtlus - Seadus tarvitada on käskinud, tuleb järgmiste juures peatuda:

1) Surmanuhtlus. Peab ütlema, et surmanuhtlus erandina kõikidele nendele nõuetele ei vasta, millest karistuse vormide määramine peab juhitud saama. Surmanuhtlust ei saa suurendada ehk vähendada, tema on tasumata ja ühiskond ei või mitte millegiga süütult surmatud inimesele

kohtu eksitust heaks teha. Kuid kui riik noor on, kui rahva terve jõud riigihoone ehitamisele on pühendatud, kui iga väiksem järelandlikkus ja üleliigne pehmus tervele riigile hukatuseks võiks saada ja tuhandete ilmsüütute verd maksta, ei saa üksiku inimese elust hoolida, vaid peab igasuguste erakorraliste abinõudega leppima, olgugi, et selle karmuse tagajärjel mõni üksik inimene ilmsüütult oma elu peaks ohverdama.

2) Sunnitöö, mis võib olla eluaegne ja tähtajaline. Sunnitöö võib määratud saada kas eluksajaks, ehk 4—20 aastani. Selle karistusega nuheldud kuritegijaid sunnitakse raskemaid töösid tegema, mille jaoks kodanikkude seas küllalisel arvul vabatahtlikke ei leidu. Eestis istuvad sunnitööle mõistetud kuritegijad oma aega vangimajades, sest senini nende jaoks kohast tööd leitud ei ole. Kavatsusi on sel alal küll paljugi olnud ning käesoleval ajal võib loota, et lähemas tulevikus see küsimus rahuloldavalt lahendatud saab.

Parandusliste karistuste liiki käivad Nuhtlus-Seaduse järele vangirood, vangistused kindluses ja türmis, arest, noomitus, märkus, laitus ja rahatrahv. Nendest karistustest on viimased kuus ka Rahukohtu Nuhtlus-Seaduses ettenähtud, kuna vangiroodu ja kindlusvangistust ainult Nuhtlus-Seadus tunneb.

Uues Nuhtlus-Seaduses on peale Nuhtlus - Seaduses lubatud karistuste ettenähtud veel vangistus parandusvangimajas. Praegusel ajal Eestis väljatöötatavas uues Nuhtlus-seadustikus saavad karistuse vormid arvatavasti muudetud ning lihtsustatud.

Kaelkohtuliste kui ka raskemate kuritegude eest määratavate paranduskaristuste tagajärjel kaotab süüdimõistetu ühtlasi ühed või teised õigused, mis ta senini kui riigikodanik on omanud.

Õiguste kaotamised on maksva Nuhtlus - Seaduse järele kolme liiki:

1) Kõikide õiguste kaotamine, mis nii kodanliste kui ka poliitiliste õiguste kaotamises seisab. Kuritegijalt võetakse sel puhul teenistusalased õigused, aukraadid ja perekonna- ning varanduslised õigused.

Kõik õigused kaotanud kuritegija naine vabaneb abielu sidemetest oma mehega ja lapsed oma isa vanemavõimust, kuna süüdimõistetu liikumata ja liikuv varandus tema seaduslikkude pärijate omanduseks üle läheb.

2) Kõikide isiklikult ja päranduse teel omandatud iseäraliste õiguste kao-

tamine. Seda tagajärge toob ühes vangistus vangi roodus ja mõnel juhusel ka türmis. Iseäraliste õiguste all, mis kuritegija sel korral kõik kaotab, mõistetakse poliitilisi ja seisuslisi õigusi.

3) Mõnede iseäraliste õiguste kaotamine jätab karistatud kuritegija ilma õigusest valimistest osa võtta ja rahva esitajaks valitud saada. Mõnede iseäraliste õiguste kaotamine on seotud vangistusega kindluses, mõnikord ka türmi karistusega.

Nii kriminaal- kui ka paranduskaristused võivad jagavuse nõudele vastates astmete järele suurendatud ehk vähendatud saada. Karistuse määra peale võivad mitmesugused asjaolud mõjuda. Nõnda võib kuritegija puhtsüdamline ülestunnistamine, arenematus, äritus kuriteo toimepaneku silmapilgul ning noorus karistuse pehmendamise põhjusteks olla, kuna korduv kuritegevus, kohtualuse poolt ilmutatud halastamatus ja eriliselt kõlblusvastased kuriteo põhjused ning süütegude kuhjumine karistust võivad suurendada.

Kuritegude kuhjumiseks nimetatakse mitme kuriteo toimepanekut isiku poolt, kes nende süütegude eest veei karistatud pole. Kuritegude kuhjumise korral, s. o. kul kohtualune mitme niisuguse kuriteo toimepanekus on leitud süüdi olevat, mille eest ta senini karistatud pole, ehk mis enne kohtu süüdimõistva otsuse kuulutamist ühe või mitme nei de kuritegude kohta, korda saadetud ning kui need kuriteod ei ole kustunud iganemise või armuandmise teel, mõistab kohus, omas otsuses iga süüteo eest karistust määrates, süüdlasele lõpulikult kõige raskema määratud karistustest, kuna vähemad karistused ühe suurema sisse lähevad. (N.-S. § 152).

Sarnast karistuste ühendamist nimetakse koondamiseks. Saadab aga süüdimõistetu peale kohtuotsuse uue kuriteo korda, saab uue teo eest määratud karistus endisega liidetud s. o. kokku arvatud.

Kuriteo kordumiseks ehk retsidiiviks nimetame samasuguse ehk samalaadilise kuriteo teist või mitmekordset toimepanekut peale eelmise kuriteo eest karistuse ärakandmist.

Karistuse kandmisest võib igat kuritegijat vabastada iganevus, s. o. teatud aja möödaminek, mille jooksul süüdlase vastu kohtulikku jälgimist selles asjas pole algatud ehk mõistetud otsust täide viidud. Kuritegude iganemise aegpikkus on süüteo eest ähvardava karistuse raskusest tingitult muutuv ja kõigub 1 kuu ning 10 aasta vahel. Uues Nuhtlus-Seaduses on kuritegude iganemise aega-

deks teo raskusele vastavalt määratud 1 aastast kuni 15 aastani.

Süüdimõistetut võib kohus karistuse kandmisest ka tingimisi vabastada ja nimelt neil juhustel, kui kõige suurem karistus, mis selle kuriteo eest võimalik mõista, üle 1 aasta ja 6 kuu ei ulata ning tõelikult kohtu poolt määratud karistus kuus kuud ehk alla seda on. Tingimisi vabastatud süüdimõistetu annab kohtule kohustuse, et ta 3 aasta jooksul edaspidi ühtegi kuritegu toime ei pane; kui ta seda kohustust ei täida, peab ta tingimisi ärajäetud karistuse ära kandma.

V. Tähtsamad kuriteod ja nende alluvus.

Üldises ning erakaebtuse korras algatavad süüteod.

Tsiviil- ja kriminaal- õigusrikkumise iseloomu piirdlemises sai tähendatud, et vahe nende kahe mõiste vahel seisab selles, et tsiviil-õigusrikkumised ühiskonda sedavõrd ei huvita, kui kriminaal-eksimised, mispärast riigivõim tsiviil- õigusvahekordi ainult kahjukannataja palvel lahendama hakkab, kuna ta kriminaal-kuritegusid, kui ühiskondlikkude normide teadlikke ja kuritahtlisi rikkumisi omal algatusel jälgib. Sealsamas sai öeldud, et need asjaolud üksikult siiski küllalt et suuda kriminaal- ja tsiviil-õigusvahekordade omapärasusi selgitada, vaid neid ühenduses muude varjunditega arvesse tuleb võtta.

Siinkohal peab seda väikest märkust kordama ja tunnistama, et on olemas rida kuritegusid, mille jälgimisele kohus ainult kahjukannataja nõudmisel võib asuda. Need kuriteod on sarnased, mille avalikuks tegemine mitte ainult kuritegija isikut seaduse paljastava tulega ei valgusta, vaid kaudselt ka kannataja au puudutab, ehk jällegi võrdlemisi teiste süütegudega ühiskonda suuremat ei huvita. Nende õigusrikkumiste hulka kuuluvad:

1) Isiku au haavamine (U. N.-S. § 530, 531, 532 p. p. l., 2, 533—540).

2) Ülesleiduste eesõiguste rikkumine (N.-S. § 1353).

3) Kergete haavade löömised, vähem rasked vigastamised, kergemad tervise rikkumised, samuti kõik ettevaatamata keharikkumised (N.-S. § 1496 märkus 1). Wähemad vigastused ja keharikkumised, mis raudteede kasutamise juures sündinud ehk sõjaväelaste poolt toime pandud on, saavad üldises korras algatud (N.-S. § 1496 märkus 3).

4) Ühe abikaasa haavamised, vigastamised ja piinamised ning seadusvastane vabadusevõtmine teise

poolt, kui neile ühe abikaasa surm, mõistuse, nägemise, kuulmise ehk kõnevõime kadumine pole järgnenud (N.-S. § 1496 märkus N.-S. § 1540 1542 ja 1544).

5) Mitte abielus naisterahva ärameelitamine tõotusega teda naiseks võtta (N.-S. § 1531).

6) Ähvardamine (N.-S. § 1545—1548, R. N.-S. § 139—141) Ametisiku ähvardamine ametikohuste täitmise juures saab üldises korras algatud.

7) Abielurikkumine (N.-S. § 1583).

8) Võõra liikumata varanduse ehk metsade ja aedade rikkumine ning hävitamine, kui keegi isik selle läbi hädaohtu pole sattunud. (N.-S. § 1621—1624).

9) Vargused vanemate ja laste ehk abikaasade vahel (N-.S. § 1664—1675 märkused ja R. N.-S. art. 19).

10) Võõra teaduslise ehk taidelise väärtuse omandamine (U. N.-S. § 620, 622).

11) Eraisikute metsade seadusevastased omandamised ja rikkumised (R. N.-S. § 18).

12) Suguhaiguste edasiandmine (R. N.-S. § 103).

Peale ülesloetud süütegude kuuluvad veel mõned enamvähem praktiliselt vähema tähtsusega ja harvemini ettetulevad õigusrikkumised erakaebuse teel algatavate ritta, nimelt :

1) Nuhtlus-Seadustiku §§ 1185, 1187, 1353, 1357[1]—1357[3] märkuses, 1364—1367, 1381, 1382, 1496, märkused 1 ja 2, 1531, 1534, 1591, 1592, 1539, 1566, 1567, 1582, 1585 1605 märkuses, 1616—1625, 1664 märkuses ja 1675 märkuses; U. N.-S. 530, 531, 532, p. p. l. ja 2, 533—540, 620—622 ning R. N-.S. § 19, 51[3], 84, 103, 130, 131, 131[1], 132—142, 143, 145, 146, 146[1], 153, 153[1]—155, 156, 158 p. p. 1—5 (erametsades) ettenähtud süüteod.

Kõikides neis süütegudes algatakse jälgimist ainult kannataja palvel — erakaebuse korras — ning igal protsessi momendil võib kohtulik toimetus kannataja nõusolekul lõpetatud saada, kui viimane süüdlasega ise ära lepib.

Nende süütegude kõrval on rida teisi, mis samuti ainult kahjukannataja sellekohase nõudmise peale algatatud võivad saada, kuid kui neis süüasjus kord juba kohtutoimetus alganud on, ei või kannataja neid omal volil lõpetada vaid jälgimisi toimetatakse edasi üldises korras.

Nende kuritegude hulka kuuluvad süüteod naisterahva au vastu (N.-S. §§ 1523—1526, 1528—1530, 1532 ja 1549—1551).

Muid kuritegusid, peale ülesloetute, jälgitakse üldises korras, s. o. vaatamata kas kahjukannataja kuritegija vastutusele võtmist soovib või mitte.

Süüteod riigikorra vastu.

Riiklisteks kuritegudeks nimetatakse tegusid, mis on sihitud riigi maksva seadusliku korra vastu. Riiklised kuriteod langevad kolme liiki:

1) Kõigepealt m ä s s. Mässuks nimetatakse tegevust, millega maksvat seaduslikku riigikorda kas terves riigis või ühes riigiosas väevõimuga kukutada ja vastu rahva enamuse tahtmist vägivallaga mõnda teist vähemusele kasulikku riiklist korda püstitada püütakse. Mässu katse niisamuti kui lõpetatud mäss on karistatavad surmanuhtlusega (U. N.-S. § 100-102). Mässu ettevalmistust karistatakse sunnitööga.

2) R i i g i ä r a a n d m i s e k s nimetatakse tegevust, mille eesmärk riigi rahulikku ja hädaohuta seisukorda teiste riikide seas lõhkuda. Riigiäraandmised võivad ette tulla nii rahu- kui ka sõjaajal.

Rahuaegne riigiäraandmine võib avalduda kas selles, et üks või mitu kodanikku võõra riigi valitsusele lubadust andes sõjakorral nende isamaa vastu tähendatud võõrale riigile abi anda, võõrast riiki oma isamaaga sõtta ehk temale muul kombel kahju tegema kihutavad. (U. N.-S. § 110), või selles, et võõrale riigile oma isamaa sõjaliste ja kaitsejõudude kohta salajaseid teateid antakse (U. N.-S. § 111, 111^1, 111^2, 111^3) ehk selles, et riigi diplomaatline esitaja kuritahtliselt välisriigiga oma isamaale kahjuliku lepingu sõlmib. (U. N.-S. § 114, 115, 116).

Sõjaaegne riigiäraandmine võib seista vaenulise riigi vägedele otsekoheses abiandmises ehk oma isamaa sõjaliste jõudude tegevuse takistamises, kas salakuulamise, sõjaväe ehk mereväe osade äraandmise ehk vaenuliku riigi sõjaväkke teenistusse astumise läbi.

Salakuulamine vaenlase kasuks ja maa- ehk meriväe osade äraandmine vaenlasele saavad karistatud surmanuhtlusega (U. N.-S. § 108) kuna teenimine vaenlase sõjaväes sunnitööga karistatav on (U.N.-S. § 109).

3) R a h u t u s t e k s nimetatakse riigikorra vastaste kuritegude kolmandat liiki. Rahutuste all

mõistetakse 1) osavõtmist koosolekutest, kus avalikult riigis valitseva korra vastu rahulolematust ja austamatust avaldakse, riiki äraandvaid isikuid, ehk mässajaid kiidetakse, 2) osavõtmine rahvakogumistest, kus korra jalule seadmiseks kutsutud väeosadele väevõimuga vastu on hakatud ehk sõjaväelisele karaulile kallale tungitud; 3) osavõtmine ühingutest, mis omale eesmärgiks on seadnud maksvat riigikorda väevõimuga kukutada ehk lõhkeainetaga kuritegusid toime panna, mille sihiks riigi kaitseabinõude ja ametnikkude hävitamine; 4) niisuguste avalikkude kõnede pidamine, millega maksva riigikorra ja seadusliku valitsuse vastu häbematumat austamatust sõimusõnadega üles näidatakse ning üles kutsutakse riigikorda väevõimuga kukutama, riigi seadusliku valitsuse vastu mässu tõstma, riiki äraandma ehk riigivõimu ettekirjutustele jõuga vastu panema. 5) Riigikorra vastaste õpetuste laialilaotamine.

Kõik need kuriteod on ettenähtud Uues Nuhtlus-Seaduses §§ 121—134.

Valitsuse võimudele vastuhakkamine, nende korralduste mittetäitmine.

Valitsuse võimude korraldustele vastuhakkamine, riigiametnikkude seadusliku tegevuse takistamine kahe või mitme isiku ehk ka ühe sõjariistus isiku poolt saab Nuhtlus-Seaduse art. 270 põhjal karistatud sunnitööga.

Kui valitsuse võimudele üks sõjariistadeta isik vastu hakkab, kuid selle juures riigivõimu ettekirjutust täitvat ametnikku peksab ehk tema vastu muul kombel vägivalda tarvitab, saab vastuhakkaja Nuhtlus-Seaduse § 271 ettenähtud vangistusega karistatud. Oma kohuseid täitva ametniku ähvardamine on karistatav N.-S. § 272 järele kergema vangistusega kui eelmine kuritegu.

Kui valitsuse võimudele otsekohe vastu ei hakata, kuid kui mitu isikut, enne kokkurääkides, valitsuse korraldust ei täida, saavad süüdlased N.-S. § 273 järele karistatud vangistusega türmis. Kui aga valitsuse võimu esitajate seaduslikke ettekirjutusi üksik isik täitmata jätab, karistatakse teda Rahukohtu Nuhtlus-Seaduse art. 29 järele arestiga, vangistusega türmis ehk rahatrahviga.

Politsei võimude vastu ülesnäidatud sõnakuulmatuse eest langevad süüdlased rahatrahvi alla ehk saavad raskematel juhustel arestiga karistatud (R. N.-S. § 30).

Ametnikkude au haavamine nende ametikohuste täitmise juures on karistatav N.-S. 285 ja U. N.-S. § 532 p.p. 3 ja 4 järele.

Kuriteod riigi varanduste ja sissetulekute suhtes.

Riigi varanduste ja sissetulekute vastu toimepandavate kuritegude hulka kuulub valeraha-, valetempel- ja postmarkide tegemine (N.-S. § 556—581[2]).

Valerahategijaid ja nende laialilaotajaid, kui viimased teavad, kelle poolt need valerahad tehtud, karistatakse sunnitööga; kui aga laialilaotaja valerahategijat isikut ei tea, vaadatakse tema süü kui kelmuse peale ning karistatakse N.-S. § 576 II jao järele türmiga.

Samasugused karistused saavad ka valetempelmarkide ja postmarkide valmistamise ja laialilaotamise eest määratud.

Riigi sissetulekute vastu sihitud kuritegude hulka kuuluvad ka eksimised tolli- ja aktsiisimäärustikkude vastu.

Tapmine ja enesetapmine.

Tapmiseks nimetatakse teise inimese elu seadusvastast äravõtmist.

Tapmise subjektiks võib olla iga süüdiv isik. Kuriteo subjekti — tapja — vahekord tapetuga avaldab teatavatel juhustel mõju kuritegija karistuse määra peale. Tapmise objektiks on ühest küljest ühiskondlised normid, mis keelavad tapmist, teisest küljest kellegi teise inimese elu.

Ristiusu võidulepääsemisega sai pea kõikide ristiusu maade seadusandluste poolt mitte ainult teise inimese vaid ka oma elu äravõtmine raske karistuse ähvardusel ära keelatud. Nõnda on varematel aegadel, kui usu mõju seadusandluse peale veel suur oli, enesetapjate peale veel pärast nende surma halastamata kohut peetud, nende surnukehasid reostatud ja viimati kõikidele kristlastele hoiatuseks ära põletatud.

Meie päivil on vaade enesetapmise peale usu vormaalsuste lõdvenemise tõttu muutunud ning käesoleva aja õigusteadus on enesetapmise kuritegude nimestikust välja jätnud: selle peale vaadatakse ainult kui raske patu peale, mille eest enesetapja inimeste ees vastutust ei kanna.

Silmaspidades maksvate seaduste pikka iga, on nende seisukoht enesetapmise küsimustes veidi vaenulikum, kui viimase aja kombeõigus.

Nuhtlus-Seadus tunnustab enesetapmise kuriteoks ja ütleb (§ 1472), et enesetapjat, kui ta ristiusku on, ristiusu kombe järele matta ei tohi, ja tunnustab peale selle tema

surmaeelsed korraldused maksvusetaks; kui aga enesetapmise katse ei õnnesta ja enesetapja ellu jääb, langeb ta enesetapmise katse eest kirikliku patukahetsuse alla (N.-S. § 1473).

Peab tähendama, et seaduse täht selles asjas täpipealset täitmist ei leia: kohtu tegevus ja kombeõigus on nii enesetapja kui enesetapmise ebaõnnestanud katses süüdlase karistamisest loobunud; nimelt sellepärast, et inimest, kes enda ära on tapnud, s. o. juba surnud on, maksvate seaduste põhjal kui kuritegijat jälgida ei saa, kuna enesetapmise katset juba sellepärast nuhelda ei saa, et seadustes sarnast karistust kui patukahetsemine, ette pole nähtud. Enesetapmisest osavõtmine näit.; ässitamine, kaasaaitamine on samuti karistatavad kui osavõtmine teise isiku tapmisest (N.-S. § 1475).

Eriti on seadus (N.-S. § 1476) ette näinud enesetapmise vanemate või ülemate poolt ülesnäidatud karmuse või piinamise tagajärjel ja karistab oma karmuse läbi enesetapmises süüdlasi vanemaid ja ülemaid vangistusega õige valjult.

Silmaspidades, et seadus enesetapmisest osavõtjaid ja enesetapmist väljakutsunud vanemaid ning ülemaid karistab, on igal enesetapmise juhusel politsei kohustatud juurdlusega kindlaks tegema, kas enesetapmises tähendatud süütegude tundemärke ei sisaldu.

Üteldes, et tapmise objekti üheks küljeks iga teise isiku elu on, ei tohi unustada tapmise objekti teist külge: tapmist keelavat ühiskondlikku normi. Praegusel ajal on need küljed peaaegu ühte sulanud ning on järele jäänud ainult mõned erakorralised juhused, kuidas teise inimese elu võtmine seadusvastane ei ole, näit.: surmanuhtluse täitmise juures, sõjas jne. Vanasti aga oli igas riigis liigid inimesi, kelle elu seadus ei kaitsnud, kelle peale, kui asja peale vaadati ning kelle tapmise eest tapjat nende omanikkudele ainult tasu kohustati maksma.

On teada, et näituseks vanas Roomas orjad, kui täiesti ilma õigusteta inimesed, Rooma kodaniku varandusse kuulusid ning omanik oma orja tapjalt harilikult kahjutasu nõudis, kuna tapja mingisugust kaelakohtulikku vastutust ei kannud. Samasuguses asja seisukorras olid Rooma õiguse järele kõik mitte Rooma kodanikud.

Keskajal loeti Õhtu-Euroopas peale orjade veel mustlasi asjadeks, kes kui niisugused tapmise objektiks ei võinud olla.

Võiks veel tähendada, et mitte kaua tagasi, nimelt 1918 a. algul Eestis võimul olnud nõukogude valitsus vanade roomlaste ja madalakultuuriliste Õhtu-Euroopa usuhullustajate rahvaste eeskujul mõne rahvakihi, kui asja

peale vaatama tahtis hakata ja oma n. n. rahvavanemate nõukogu suu läbi kõik Eestimaa mõisnikusoo linnupriiks kuulutas, s. o. igale vastutulejale õiguse andis kodanikku ära tappa, kel õnnetus oli mõisniku seisusest olla.

Juhused, millal teise isiku surmamist kuriteoks lugeda ei tule, on maksvate seaduste järele Nuhtlus-Seaduses § 1471 ülesloetud.

Kokkuvõetult loetakse teise isiku elu äravõtmist seaduslikuks: 1) seaduse otsekohese ettekirjutuse ja käsutäitmise, 2) hädakaitse juures.

Juhuslik, ettevaatamata ja tahtvusega tapmine.

Selle järele, missugusel määral inimese tahe tapmises osa võtnud, võib eluäravõtmist jagada juhuslikkudeks, ettevaatamata ja tahtvusega tapmisteks.

Juhuslikud tapmised karistatavad ei ole, isegi kiriklik kahetsus võib ainult juhusliku tapja enese soovil tema peale pandud saada. (N.-S. § 1470).

Ettevaatamata tapmised jagunevad, tingitult tapja tahtvuse avaldamisest, järgmistesse alaliikidesse:

1) Ettevaatamata tapmised, mis hoolimatalt, kuid seaduse poolt mitte keelatud teo tagajärjel sündinud Näituseks, surmajuhtumine rammukatsumise juures (N.-S. § 1468). Karistuseks on selkoral kas vali noomitus, arest ehk vangistus türmis kuni 4 kuuni.

2) Ettevaatamata tapmised seaduse poolt keelatud. kuid otsekohe mitte kellegi isiku vastu sihitud tegevuse tagajärjel. Siia kuuluksid surmajuhtumised keelatud kohtadel püssilaskmise ja üleliia kiire sõidu tagajärjel rahvarikkal kohal jne. Sarnase tapmise eest on karistuseks vangistus 2—4 kuuni türmis (N.-S. § 1466).

3) Ettevaatamata tapmised seadusvastase ja teatud isiku vastu sihitud tegevuse tagajärjel. Sellesse alaliiki käivad esiteks surmamised iseenesest kergemate keharikkumiste, löömiste ja vägivalla tarvitamise juures, mille eest seadus (N.-S.. § 1464) karistuseks on määranud vangistuse türmis kuni 2 aastani; teiseks, surmamised raskete keharikkumiste, vigastuste, haavade, peksmiste ja piinamiste tagajärjel (N.-S. §§ 1484, 1488, 1490). Need surmamised moodustavad ettevaatamata tapmiste kõige raskemat kuju ja saavad karistatud sunnitööga kuni 10

aastani; kolmandaks, tapmine kakeluses, mida N.-S. § 1465 järelk vangistusega türmis kuni 1 aasta ja 4 kuuni karistatakse.

Et tapmise eest kakeluses võrdlemisi kerge karistus on määratud ja selle tõttu kavatsetud tapmist kakelusega võidaks katta, et kergema karistusega pääseda, on seadusandlus tingimused välja töötanud ja lubanud ainult nende tingimuste olemasolu juures tapmist kakeluse tagajärjeks lugeda. Need nõuded oleksid järgmised: kakelustest osavõtvad pooled peavad jõu ja abinõude poolest umbkaudu ühesuurused olema; teiseks peab kindel olema, et kakelus ilma tapmise kavatsuseta on alganud.

Eluäravõtmise kõige raskem kuju on tahtvusega tapmine, kus juures kavatsus miitmesugusel nõudel võib avalduda. Üldises jaos nägime, et seadusandlus vahet teeb eelkavatsetud ja kavatsetud ning peale selle tahtvusega, kuid ägeduses ja ärituses toime pandud kuritegude vahel. Seda liigitamist peab ka käesoleval korral tapmiste suhtes tarvitama. Niiviisi saaksime mõisted eelkavatsetud ja kavatsetud tapmistest ning lõpuks ägeduses ja ärituses kuid tahtvusega toimetatud tapmistest.

Eelkavatsetud tapmise juures on, nagu meil teada kurja nõu ilmumise ja kuriteo kordasaatmise vahel enam vähem pikem vaheaeg. See, et kuritegija juba pikemat aega oma kuritegu on haudunud, annab tunnistust tema kurja tahte püsivusest ja kõneleb arusaadavalt kuritegija vastu. Seda asjaolu arvesse võttes on seadus (N.-S. § 1454) eelkavatsetud tapmise eest, võrreldes teiste elu äravõtmistega kõige raskema karistuse määranud, nimel sunnitöö kuni 20 aastani.

Kavatsetud ekk tahtvusega tapmine seisab, nagu juba nimetusest selgub, teise isiku elu meelega äravõtmises ja läheb eelkavatsetud tapmisest selle poolest lahku, et siin kuritegu kohe peale kurja nõu tekkimist korda saadetud. Nuhtlus-Seadus § 1455 jagu 1. karistab niisuguse tapmise eest sunnitööga kuni 15 aastani.

Süüdkergendavaks asjaoluks tapmise juures loetakse seda, kui kuritegija tapmise silmapilgul oma tegevust täie meelekindlusega ja mõistusega ei juhtinud, vaid ägeduses või ärituses toimetas. Sellepärast on viimast liiki tapmiste eest, võrreldes teiste tahtvusega eluäravõtmistega karistus kõige kergem määratud, nimelt sunnitöö kuni 8 aastani ehk vangirood kuni 5 aastani (N.-S. § 1455 jagu II).

Kvalifitseeritud tapmised

Teise inimese elu äravõtmine võib teatavatel kordadel ühedel või teistel põhjustel raskema või kergema iseloomu omandada. Jgale inimesele, on näituseks, mõned kaaskodanikud kas veresidemete või muu põhjuste tõttu lähemad ja täitsa loomulik on, et nende, ütleme suguluse sidemetega ühendatud isikute vahel suurem armastus peab maksma, kui võhivõõraste ligemiste vahel. Kui keegi aukartust või armastust unustades, mida iga inimene oma vanemate vastu tunneb, oma isa ehk oma ema elu võtab, siis on täitsa arusaadav, et ta valjumini karistatud peab saama, kui võõra inimese tapja.

Sellele seisukohale asudes on maksev seadusandlus mõnede inimeste elu teatud isikute suhtes eriti pühaks ja puutumatuks tunnistanud ja nende eriliste inimeste tapmise eest tähendatud isikute poolt erakorralise suure karistuse määranud.

Tapmisi, mis mõne seaduse poolt eriti ettenähtud asjaoludega seotud on, mis seaduse silmis kuriteole, teistega võrreldes, omapärase iseloomu annavad, nimetatakse kvalifitseeritud tapmisteks.

Tapmise kvalifitseerimise aluseks võib olla: 1) tapja vahekord tapetuga, 2) tegevuse iseloom, 3) tapmise eesmärk jne.

Kvalifitseeritud tapmiste esimesse liiki kuuluvad: vanemate tapmine, mida N.-S. § 1449 järele eluaegse sunnitööga karistakse; sugulaste — mehe, naise, poja, tütre, õdede, vendade tapmine on N.-S. § 1451 põhjal samuti eluaegse sunnitööga karistatav; mõnede sugulastega ühele astmele seatud isikute tapmine on N.-S. § 1451 ettenähtud; näit. raskejalgse naisterahva tapmine, teades, et ta õnnistatud seisukorras on (N.-S. § 1452) sunnitöö 15—20 aastani, ehk eluajaks.

Kvalifitseeritud tapmiste teise liiki kuuluvad: paljude inimeste korraga eluäravõtmine elukardetavate abinõudega, näit.: lõhkeainetega, raudteede ja sildade lõhkumise läbi jne. (N.-S. § 1453 p. 1); tapmine piinamisega (N.-S. § 1453 p. 2); äraandlik tapmine (N.-S. § 1453 p. 3) ja tapmine kihvtitamise läbi (N.-S. § 1453 p. 5).

Kvalifitseeritud eluäravõtmiste kolmandamasse liiki kuulub:

> tapmine kasusaamise eesmärgiga, olgu tapetu varanduse röövimiseks ehk üldse mõne varandusomandise valdamiseks (N.-S. § 1453 p. 4).

Üldiselt on kvalifitseeritud tapmised raskemalt karistatavad kui liht-eluäravõtmised.

Teisest küljest vaatab seadus mõnede n. n. privi-

ligeeritud tapmiste peale kergemalt kui n. n. lihttapmiste peale.

Priviligeeritud tapmiste hulka kuuluvad:

esiteks, surmamine hädakaitse abinõude kurjasti tarvitamise juures, mida seadus kõige rohkem vangistusega kuni 8 kuuni karistab (N.-S. § 1467);

teiseks, lapsetapmine, mille all ema poolt väljaspool abielu sündinud poja ehk tütre surmamist kohe peale lapse sündimist mõistetakse. Lapsetapmine on ettenähtud N.-S. § 1451 jagu II, missuguse artikli järele lapsetapjat vangistusega mitte üle 4 aasta karistakse. Priviligeeritud tapmises tuleb süüdlaseks lugeda ka ema, kes olgugi oma väljaspool abielu sündinud last otsekohe ei tapa, kuid kohe peale viimase sündimist lapse niisugusesse seisukorda paneb, et selle tagajärjel laps ära sureb. Selkorral on karistuseks vangistus türmis $1^1/_2$—2 aastani.

Ema poolt väljaspool abielu surnult sündinud lapse surnukeha peitmise eest, karistakse ema vangistusega türmis 4—8 kuuni (N.-S. § 1460).

Keharikkumised.

Keharikkumiste all mõistetakse kehaliste kannatuste ja valude sünnitamist.

Keharikkumise subjektiks võib olla iga süüdiv isik, kuna vahekord siin kuriteo subjekti ja kannataja vahel karistuse peale samuti kui tapmise juures raskendavalt ehk kergendavalt võib mõjuda, kuriteo sisu mitte muutes.

Keharikkumise objektiks ei ole mitte teise isiku kehalik puutumatus üldse, vaid tema kehalik terveolek, tema tervise rikkumatus. Sellest järeldub, et keharikkumiste alla ei kuulu sarnased teod, mis teise isiku kehale valu ehk kannatust ei sünnita, vaid teise isiku puutumises seisavad.

Keharikkumise objektiks ei saa olla inimese oma kehaline tervis, sest et oma keha rikkumine, kui selle läbi mingisuguseid muid seadusvastaseid eesmärke ei püüta, karistatav ei ole.

Nagu tapmise juures, nii jagatakse ka keharikkumisi tegevuse sisemise külje s. o. tahte osavõtmise järele kolme liiki:

Juhuslikud, ettevaatamata ja tahtvusega keharikkumised.

1) juhuslikud, 2) ettevaatamata ja 3) tahtvusega keharikkumised.

Juhuslikud keharikkumised, mis selle või teise teo tagajärjel juhuslikult tahtmata sündinud ja mida kuidagi ette näha ei võidud, karistatavad ei ole (N.-S. § 1495).

Ettevaatamata keharikkumiste juhustest tunneb maksev seadusandlus nelja, nimelt:

Keharikkumine ettevaatamata ja hoolimata, kuid seaduse poolt mittekeelatud tegevuse tagajärjel (R. N.-S § 129), mille eest karistuseks on rahatrahv kuni 2500 margani ehk arest kuni 7 päevani.

Ettevaatamatad keharikkumised Rahukohtu Nuhtlus-Seaduste § 128 ettenähtud üleastelise hoolimata tegevuse tagajärjel. Karistuseks on siin rahatrahv kuni 10.000 margani ehk arest kuni 1 kuuni.

Ettevaatamatad keharikkumised teiste hoolimata üleasteliste, üldist julgeolekut kindlustavate normide vastaste tegude tagajärjel, mis N.-S. § 1494 järele karistusena noomituse, rahatrahvi ehk vangistuse võivad tuua.

Ettevaatamatad keharikkumised kakeluses, mille eest karistuseks vangistus mitte üle aasta ja nelja kuu on seadeldud. Tuleb tähendada, et ka kakeluses ettevaatamata keharikkumise juures kakelus teatud nõuetele peab vastama. Nende nõuetega oleme eelpool, ettevaatamata tapmiste vaatluse puhul, tutvunenud, mispärast neid siinkohal uuesti üleslugeda tarvis ei ole.

Keharikkumiste liigid.

Et selgemat ülevaadet saada keharikkumiste üksikutest lõpmata paljudest juhustest, tuleb neid mõnede tundemärkide järele gruppidesse ja kategooriatesse liigitada. Selle liigitamise aluseks, ehk teiste sõnadega keharikkumiste võrdlemise tunnuseks on õigusteadus tervise rikkumise määra seadnud.

Maksev seadusandlus, gruppeerides keharikkumisi tervise kaotsimineku määra järele, liigitab keharikkumisi järgmiselt:

Vigastus.

1) Vigastus, mille all sarnast tervise rikkumist mõistetakse, mis mõne kehaliikme või võime kaotamises seisab. Kehaliikme ehk võime kaotamine võib olla kas täielik, s. o. liikme täielik hävinemine ehk selle liikme tarvitamise võime kaotamine. Liikme tarvitamise võime kaotamine võib omakorda täielik ehk osaline olla, sellejärele, missugusel määral rikutud liiget tarvitada saab.

Olgu tähendatud, et seadusandlus kehaliikme all mitte üksi väliseid kehaosasid vaid ka sisemisi orgaane mõistab, mis viie meelega seotud ja mille rikkumine mõne meele hävinemise kaasa toob.

Nu htlus - Seadus jaotab vigastusi enamraskemateks (§ 1477) ja vähemraskemateks (§ 1478).

Raskematet vigastustest tunneb Nuhtlus-Seadus seitset:

1) nägemise, 2) kuulmise, 3) kõne ja maitsevõime hävitamist, 4) käte, 5) jalgade, 6) suguosade ja 7) näoilu jäädavat hävitamist.

Nende vigastuste eest karistakse süüdlasi sunnitööga kuni 6 aastani, ehk vangirooduga kuni 5 aastani.

Kergemateks vigastusteks loetakse vähem tähtsate orgaanide hävitamist ja nende töövõime nõrgendamist. Kergemate vigastuste eest on karistusena ettenähtud vangirood kuni kolme aastani ja kuue kuuni.

Haavad.

Keharikkumiste teise liiki kuuluvad h a a v a m i s e d. Nuhtlus - Seadus jaotab haavamisi rasketeks ja kergeteks. Karistuse määramise juures nii raskemate kui kergemate haavamiste eest võtab seadus arvesse nii haavalöömise riista iseloomu kui ka haava tagajärgi tervise kohta.

Raskemate haavamiste eest on N.-S. § 1481 karistuseks määranud vangiroodu kuni 5 aastani, kuna kergemaid haavamisi N -S. § 1482 järele vangirooduga kuni 1½ aastani ehk vangistusega türmis kuni 1 aasta ja 4 kuuni karistatakse.

Peksmine.

Kolmandamat keharikkumiste liiki moodustavad p e k s m i s e d. Peksmise all mõtleb maksev seadusandlus keharikkumist kõva ja nüri riistaga. Peksmine võib sündida kas löökide näol inimese kehaosade pihta ehk tõugete näol, mille tagajärjel kukkudes inimese kehalik tervis rikutud saab.

Nagu sellest näha, on õigusteadus peksmisele palju laiema mõiste annud kui igapäevane rahvakeel, viies peksmiste kategooriasse ka k e h a ä r a l ö ö m i s i tõugete läbi.

Peksmise tagajärjed võivad olla oma raskuse suhtes mitmesugused, algades kergetest muhkudest ning lõpetades mõne tähtsa sisemise orgaani purustamisega.

Nuhtlus-Seadus jagab peksmisi rasketeks elukardetavateks, rasketeks mitteelukardetevateks ja kergeteks peksmisteks, ning loeb neist kolmest liigist ainult raskeid

elukardetavaid peksmisi keharikkumisteks (Nuhtlus-Seadus § 1489), niisuguse kuriteo eest karistuseks määrates vangiroodu $2^1/_2$—4 aastani,—kuna ta kahte teist peksmise tüüpi teoga auhaavamiste hulka arvab ja erakaebuse korras jälgitavateks jätab.

Keharikkumiste vaatlust lõpetades olgu tähendatud, et Nuhtlus-Seadus veel peale ülesloetute terve rea muid keharikkumisi tunneb, mis aga tegelikult võrdlemisi harva ette tulevad.

Oleks veel soovitav juure lisada, et maksev seadusandlus kõiki keharikkumisi kindlasse süsteemi ei ühenda, vaid nii mõnestki teatavast keharikkumisest vaikides mööda läheb.

Süüteod naisterahva au vastu.

Naisterahva au vastu sihitud süütegude hulka kuuluvad järgmised kuriteod:

Vägistamine.

1) V ä g i s t a m i n e. Selle all mõistetakse kavatsetut seadusvastast vägivaldset sugulikku ühinemist naisterahvaga. Vägistamise subjektiks võib olla iga süüdiv isik —meesterahvas, kuna naisterahvas vägistamisest osavõtjana võib esineda. Selle kuriteo aineks või objektiks on naisterahva suguline vabadus. Sellepärast on vägistamine mõeldav ainult suguliselt vaba naisterahva suhtes. Oma naine ei või loomulikult olla vägistamise aineks, samuti ka naisterahvas, kellega pikemat aega sugulist ühendust on peetud. Seal võib juttu olla ainult oma tõeliku või arvatava õiguse vägivaldsest teostamisest.

Avaliku naisterahva vägistamise võimaluse küsimuse lahendamise suhtes on õigusteadus järgmise seisukoha võtnud: avaliku naisterahva juures on, nagu üldse naisterahva juures, sugulik vabadus ainult siis seaduse kaitse all, kui kindel on, et avalik naisterahvas oma suguliku vabaduse õigust vägistaja vastu tõsiselt kaitses. Ütelda, et lõbumajas, või üldse sarnases kohas, kuhu avalik naisterahvas suguliku läbikäimise sihiga on vabatahtlikult läinud, teda on vägistatud, s. o. vägivaldselt suguliselt tarvitatud, ei saa juba sellepärast, et ta tähendatud kohta oma suguliku vabaduse müümise otstarbeks on läinud. Kui aga avalikku naisterahvast niisuguses paigas, näit. võõrsil, kus ta mitte oma suguliku vabaduse müümise mõttega viibib, vägivaldselt suguliselt tarvitatakse, loetakse seda tegu vägistamiseks.

Vägistamise põhitunnuseks on, nagu selle süüteo nimetus juba näitab, vägivald; naisterahva sugulikku vabadust peab vägivallaga rikutama; teiste sõnadega, naiste-

rahvas peab oma sugulikku vabadust jõuga tõsiselt kaitsema. Kui naisterahvas seda mitte ei tee ja oma sugulikku puutumatust tõsiselt ei kaitse, vaid olgugi teatud piirideni vastupannes oma järelandlikkusega mõista annab, et meesterahvas samas vaimus ja sihis edasi peab talitama, mille tõttu see mittetõsine võitlus lõpuks sugulise ühinemisega lõpeb, ei või seda vägistamiseks lugeda.

Üldiselt tuleb tähendada, et vägistamise fakti olemasoleku tunnustamise juures õigus õieti ettevaatlik on. Nimelt on kohtulik arstiteadus paljude kogemuste põhjal kindlaks teinud, et normaal füüsilise jõuga inimeste ja naisterahva meelemärkuse juures vägistamist peaaegu võimatuks võib pidada, sest et meesterahvas võitluses naisterahvaga sugulise ühinemise pärast harilikult ennem ära väsib ja suguliselt jõuetuks nõrgeneb.

Karistuse suhtes võib vägistamist liigitada lihtsaks vägistamiseks, mis üle 14 aasta vanuse, mitte abielus oleva, kuid varem juba suguliselt elanud naisterahva juures võib toimetatud saada. Lihtne vägistamine on ettenähtud N.-S. § 1525 ja on karistatav sunnitööga 4—8 aastani.

Vägistust loetakse raskeks, kui vägistatud naisterahvas abielus oli, ehk teda vägistamiseks pettusega soodsasse kohte sai meelitatud, või vägivaldselt viidud, kui vägistamist peksmine või piinamine saatis, kui naisterahvas selleks otstarbeks rohtudega salaja meelemõistuseta seisukorda sai pandud, kui meesterahvas vägistamist on toimetanud naisterahva juures, kes sel või teisel kombel tema hoole või ülevaatuse all seisis, ehk selle naisterahva või tema mehe, vanemate ehk hooldajate teenistuses oli, lõpuks kui naisterahva elu vägistamise juures või selle läbi hädaohus viibis või sellesse sattus.

Selle vägistamise liigi eest on karistuseks määratud sunnitöö kuni 10 aastani (N.-S. § 1526). Vägistamine surmajuhtumisega on karistatav N.-S. § 1527 järele sunnitööga 10—12 aastani.

Neitsirike. Neitsirikke all mõistetakse neiu füüsilise neitslikkuse hävitamist sugulise akti läbi. Neitsirikke eest määratava karistuse suurus oleneb kõigepealt sellest, kas neiu alla 14 aasta või üle selle vana oli; teiseks sellest — kas neitsiriket vägivaldselt, s. o. vägistamise teel toimetati või neitsi sugulise teadmatuse kurjasti tarvitamise abil korda saadeti.

Karistus neitsirikke eest vägistamise puhul üle 14 aastase vanaduse neiu juures võrdub raskemale karistusele, mis ettenähtud ja võimalik lihtsa vägistamise eest, kuna sel korral, kui neiu alla 14 aastat vana on

karistus N.-S. § 1523 järele kuni 10—12 aastase sunnitööni tõuseb.

Neitsirike ilma vägistamiseta üle 14 aastase neiu juures karistatav ei ole, kuid alla 14 aastase neitsi neitsilikkuse hävitamine, viimase sugulise teadmatuse kurjasti kasutamise abil, mis ettenähtud N.-S. § 1524 on karistatav sunnitööga kuni 10 aastase. Viimane karistus võib sama paragrahvi järele kõrgendatud saada sunnitööni kuni 12 aastani, kui süüdlane selleks temale neiu vanemate või hoolekandjate poolt antud võimu selle neiu kohta kurjasti tarvitas.

Ärameelitamine.

Ärameelitamiseks nimetatakse esiteks — meesterahva poolt läbiviidud sugulist akti naisterahvaga, selleks viimase nõusolekut tõotusega teda naiseks võtta väljameelitades, teiseks — sugulist läbikäimist 14-21 aastase neiuga tema õpetaja, hooldaja või kasvataja poolt

Esimest liiki ärameelitamise kohtulikku jälgimist algatakse ja toimetatakse erakaebuse korras, kuna teist liiki ärameelitamine oles algatud samuti erakaebuse korras, üldises korras jälgimisele kuulub.

Karistuse suhtes on esimene ärameelitamise liik kergem, nimelt on N.-S. § 1531 tema eest vangistuse 1 aasta 4 kuust kuni 2 aastase tähtajani määranud, kuna teist liiki ärameelitamine N.-S. § 1532 järele vangirooduga $1^1/_2$—$2^1/_2$ aastani karistatav on.

Tulesüütamine.

Tulesüütamiseks nimetatakse võõra varanduse kavatsetud hävitamist või rikkumist tule läbi, mis tulikahjuks võib kasvada. Mõnel üksikul juhusel seatakse tulesüütamise suhtes oma omandis võõra varandusega ühele astmele (N.-S. § 1606 - 1613.

Tuleb tähendada, et maksev seadusandlus erilist rõhku tulesüütamise ühe põhijoone peale paneb, nimelt loeb ta tulesüütamise fakti oluliseks tunnuseks asjaolu, et süüdatud tuli tulikahjuks võib kasvada ja üldisele seltskondlisele julgeolekule hädaohtlikuks muutuda. Kui tuli seda hädaohtu ei võimalda, loeb seadus sedalaadi väikse-

mate varandusetükkide põletamist tema tähtsuse poolest väiksemaks süüteoks ja paigutab teda võõra varanduse lihtsate hävitamiste ja rikkumiste liiki. (R. N.-S. § 152).

Tulesüütamise objektiks võivad maksvate seaduste järele olla hooned, laevad ja mets.

Hoonete, kui tulesüütamise objekti all mõtleb seadusandlus mitte igat ehitust, vaid ainult niisuguseid, mis inimeste eluasemeks, kaupade või muude tagavarade mahutamiseks on ehitatud ja tarvitatud. Hoonete kui tulesüütamise aine seast on välja jäetud vähemad põllumajanduslised ehitused nagu rehealused, laudad jne.

Laevade, kui tulesüütamise objekti hulka ei või arvatud saada sillad, parved ning muud kohalised liikumise vahendid veel.

Tulesüütamise põhiliigid on: 1) eluhoonete või laevade süütamine, kui neis inimesed elavad, ehk kus süütaja teadmise järele süütamise minutil inimesed sees viibisid, 2) elamiseks mittetarvitatavate hoonete süütamine, 3) metsade süütamine, 4) o m a varanduse üldiselt hädaohtlik ja 5) sarnaste ehituste süütamine, mis eluhoonete ligemas läheduses seisavad.

Suuremate ehituste või muude omandise ainete tulesüütamine, kui see üldise hädaohuga ei ähvarda, näituseks juurepeal, reheall või aidas seisva vilja, aedade, heina ja turbamaade süütamine on ettenähtud N.-S. § 1614 ja toovad, kui üldiselt vähem kardetavad kuriteod, kergemat karistust, kui eelpool viide liiki jagatud tulesüütamised.

Tulesüütamiste vaatlemist lõpetades võib veel üht süütegu nimetada, mille harutamisele järgmises peatükis ühenduses Rahukohtu Nuhtlus - Seadustiku vaatlemisega tuleb asuda. See süütegu on ettevaatamata ümberkäimine tulega. (R. N.-S. § 88—98).

Võõra varanduse ärakiskumine.

V õ õ r a v a r a n d u s e ä r a k i s k u m i n e s e i s a b l i i k u v a v a r a n d u s e k a v a t s e t u d s e a d u s v a s t a s e s ä r a v õ t m i s e s v õ õ r a v a l d a m i s e s t.

Selle kuriteogrupi iseloomulikuks tunnuseks on see asjaolu, et varanduse seadusvastase äravõtmisega omaniku valdamisest viimane omandisõigust äravõetud asja kohta ei kaota ja äravõtja asja kunagi kolmandamale isikule seaduslikuks omandiseks võõrandada ei saa.

Nuhtlus - Seadus jagab võõra varanduse ärakiskumisi nelja liiki: r ö ö v i m i s e k s, r i i s u m i s e k s, v a r g u s e k s ja k e l m u s e k s. (N.-S. § 1626.)

Varanduse ärakiskumise subjektiks võib olla iga süüdiv inimene, objektiks võõras liikuv varandus, mis teise isiku valdamises on ja ärakiskumise läbi süüdlase valdamisse sattub.

Ärakistav võõras vara võib ainult siis kuriteo objektiks olla, kui ta materjaalne, see tähendab kehaline asi on ja inimese viie meele abil tunnetatud võib saada. Peale selle peab tal aineline väärtus olema, mis sellel maal, kus kuritegu toime pandud, vähemalt käiva raha kõige väiksema üksuse võrra maksab. Kolmandaks, võib ärakistud saada ainult see kehaline väärtusline asi, mis kellegi omandises või seaduslikus valdamises seisab.

Nagu öeldud, seisab võõra varanduse ärakiskumise kuritegu tähendatud varanduse seadusvastases äravõtmises võõrast valdamisest oma valdamisse, mille läbi asja sidemeid valdajaga lõhutud ja uuega loodud saab.

See võib sündida neljal kombel:

1) avalikult ja vägivallaga teise isiku — asja valdaja kallal,
2) avalikult, kuid ilma vägivallata,
3) salaja ja
4) petmise teel.

Võõra varanduse ärakiskumise kui kuriteo sisemisest küljest võib ütelda, et ta koos seisab kuritegelikust tahtvusest, kuna tal sihiks on võõrast asja omandada.

Kui võõra varanduse äravõtmine sellele koosseisule vastavalt kumbagi neist kahest elemendist — kavatsust või võõra asja omandamise eesmärki — ei sisalda, ei tule seda asja valdamist ärakiskumiseks lugeda.

Kui keegi näituseks ilma kurja kavatsuseta, heas usus, et see või teine asi temale kuulub, selle ära võtab, kuna hiljem aga selgnb, et asi kellegi teise isiku omandis on, ei või võtjat kui võõra vara ärakiskujat karistada. Samuti ei vasta võõra vara ärakiskumisele, kui kuriteo sisule, sarnane asja äravõtmine, olgu avalikult ja vägivallaga või salaja, kui seda mitte omakasu — asja omandamise mõttega—ei tehta, vaid ütleme—asja omaniku enda huvides ära kasutatakse. Selle põhimõtte järele ei või näituseks vargaks tunnistada kutsarit, kes peremehe heinu salaja võtab, et nendega üle antud määra sama peremehe hobuseid toita.

Ärakiskumise liigid.

Rohkearvulisi ärakiskumise nähtusi, mis igapäevases kuritegelikus elus tuhandetes kordumata teisendites ette tulevad, võib üldiselt kahte peagruppi jagada: salajased ja avalikud asjade ärakiskumised.

Röövimine ja riisumine.

Avalikkude ärakiskumiste gruppi kuuluvad röövimised ja riisumised, mille üksikasjalisele vaatlemisele siin kohal tuleb asuda.

Röövimiseks nimetatakse võõra varanduse kavatsetud, s. o. tahtlikku ning teadlikku ärakiskumist sõjariistade abiga, või ilma selleta, kuid siis tapmise, või tapmise katse, haavade löömise, peksmise abil ehk mõnel muul elule ehk tervisele kardetaval teel seadusvastaselt tasuta asja omandamise sihiga.

Riisumiseks nimetab Nuhtlus-Seadus, esiteks: varanduse äravõtmist teise isiku seaduslikust valdamisest vägivallaga ehk ähvarduste abil, kui tähendatud vägivalla ehk ähvarduste läbi isiku elu, tervise ega vabadus hädaohtu ei sattu; teiseks: teise isiku varanduse kavatsetud, s. o. tahtlikku ja teadlikku äravõtmist ilma vägivallata ja ähvardusteta, kuid avalikult, asja peremehe juuresolekul.

Röövimiste ja riisumiste üksikute liikide vaatlemisele üleminnes oleks tarvilik veel kord rõhutada üldises jaos ärakiskumiste iseloomustamiseks tarvitatud joont, mis teadvuses ja tahtvuses seisab. Nimelt nõutakse selleks, et asja avalikku äravõtmist teise valdamisest röövimiseks ehk riisumiseks tunnustada, äravõtja teadvust, et asi mitte tema omandis pole, vaid sellele teisele isikule kuulub. Kui äravõtmine seda kuriteadlikkuse joont ei sisalda, vaid äravõtja oma asja teise käest avalikult ära võtab ehk seda teeb arvamises, et asi tema oma, vaatab seadusandlus sarnase teo kui omavoli tarvitamise peale, ning karistab seda märksa pehmemalt. Sama lugu on tahtvusega: kogemata, olgugi avalikult teise isiku valdamisest asja ülevõtjat, kui tal võõra valdamise õiguse rikkumise mõtet ei olnud, ei või röövijaks ega riisujaks lugeda.

Maksev seadusandlus on kõiki röövimisi ja riisumisi, mis ta üldse ettenäinud, mõnesuguste väliste oludega — röövimise aja, paiga või eesmärgiga — sidunud, s. o. ta ei tunne n. n. puhast või lihtröövimist (ehk riisumist) ükskõik kus kohas, mis ajal ehk mis sihiga.

Nii on Nuhtlus-Seaduses järgmised röövimised ettenähtud:

Röövimine kirikus, kui see kiriku pühaduse teota-

misega seotud ei ole (N.-S. § 1628). Karistuseks selle eest on tähtajata sunnitöö;

röövimine elumaja peale tungimisega (N.-S. § 1629 sunnitöö 10—12 aastani);

röövimine tänavatel, maanteedel ja veeteedel (N.-S. § 1630—sunnitöö 8—10 aastani).

— üksikus kohas (N.-S. § 1631 — sunnitöö 4—6 aastani);

— röövimine selleks moodustatud salga poolt (N.-S. § 1633 salga moodustajatele — sunnitöö 12—15 aastani, teistele — 10—12 aastani);

— röövimine surmamisega ehk surmamise katsega (N.-S. § 1634).

— tulesüütamisega ehk selle katsega (N.-S. § 1625) karistuseks mõlemate viimaste röövimiste liigi eest on sunnitöö 8—12 ehk 15—20 aastani.

Riisumistest tunneb Nuhtlus-Seadus järgmisi:

Riisumist kirikus (N.-S. § 1638), karistuseks mille eest on sunnitöö 10—12 aastani);

— riisumist selleks moodustatud salga poolt peale-tungimisega elumaja või mõne muu eluaseme peale (N.-S. § 1639, sunnitöö — salga organiseerijatele — 10—12 aastani, teistele 8—10 aastani);

— riisumist tulekahju ehk uputuse puhul (N.-S. § 1640 sunnitöö 6—8 aastani);

— sõjariistus riisumist, mida, olgugi, et süüdlane neid sõjariistu ei tarvitanud ega ka kedagi nendega ei ähvardanud, röövimisega ühele astmele seatakse ja N.-S. § 1641 järele sunnitööga 4—6 aastani karistatakse;

— lihtriisumist, mis eelpool ülesloetud riisumiste juures avalduvate karistust raskendavate asjaoludega seotud ei ole, kuid vastavalt riisumise iseloomule vägivalla või ähvarduste abil toimetatud (N.-S. § 1642 — sunnitöö 4—6 aastani, ehk kergematel juhustel vangirood 4—6 aastani).

Selle juures ei ole üleliigne tähendada, et vägivald ehk ähvardused, mida võõra varanduse äravõtmiseks tarvitatakse, teatud ärakiskumisele ainult siis riisumise iseloomuliku ilme annavad, kui nende läbi asja omaniku elu, vabadus või tervis hädaohtu ei sattu. Niipea kui vägivald ja ähvardused teise isiku elule, tervisele ehk vabadusele kardetavaks muutuvad, omandab ärakiskumine röövimise iseloomu ja saab vastavalt valjemalt karistatud.

Ülesloetud riisumised kuuluvad esimesse kategooriasse, mille oluliseks tunnuseks on vägivald.

Meeletuletades riisumise mõiste äramääramist mäletame, et riisumiseks ka lihtsalt avalikku teise asja ärakiskumist nimetatakse, olgugi, et selle juures kellegi füüsilist jõudu kõrvaldatud ei ole.

Niisugune vägivallata riisumine on Nuhtlus-Seaduse § 1643 ette näinud. Karistusena lubatakse selle eest määrata vangiroodu $2^1/_2$ aastast kuni 4 aastani, selle järele kas riisumine tänaval ehk käidaval teel või öösel toimetatud on.

Eriti on Nuhtlus-Seadus hobuse vägivallata riisumist ette näinud, kuna ta muidu karistamise määra riisumise objektiga ei seo. § 1643^1 ütleb, et mittevägivaldne hobuse riisumine vangirooduga 3—6 aastani karistatatav on, ning sama kuritegu, kui ta salga poolt toimetatakse, isegi sunnitööd 4—6 aastani karistusena võib tuua. Viimasel määral karistatakse sama seaduse artikli järele ka isikut, kes korduvalt hobuse riisumises, olgugi mittevägivaldses ja ilma salga moodustamata, süüdib.

Vargus. Varguseks nimetatakse võõra varanduse kavatsetud, s. o. teadlikku ja tahtlikku salajast ärakiskumist, seadusvastaselt tasuta omandamise sihiga.

Vargus kuulub salajaste ärakiskumiste kategooriasse, kuna tema põhitunnuseks, mis teda röövimisest ja riisumisest eraldab, see asjaolu on, et ärakiskuja enda teades, ehk ümberpöördult, tegelikult salaja, ilma kaaskodanikkude (mitte üksi omaniku) nägemata ja teadmata toimetab.

Nõnda võib vargus kuriteo sisemise külje järele järgmises kolmes kombinatsioonis sündida:

Kõigepealt nii, et ärakiskuja oma arvates salaja asja ära varastab, ning seda ka tõesti keegi teine isik ei näe, ega tea.

Teiseks võib varas küll arvamises olla, et ta seda või teist asja salaja, ilma kellegi teadmata võtab, kuna tegelikult mõni seda siiski pealt näeb.

Kolmandaks võib varas arvata, et ta asja teiste nähes, teiste teades — avalikult ära võtab, kuna ometigi keegi tegelikult seda ärakiskumist ei näe. Selkorral ei muuda ärakiskuja sisemine kuritegelik teadvus veel vargust riisumiseks — olgugi, et süüdlane oma teades riisus, ei saa teda kui riisujat karistada, sest et riisumise

mõiste, peale arvatava ka tegelikku ärakiskumise avalikkust nõuab.

Vargusi liigitatakse maksvas seadusandluses lihtsateks, kergeteks, rasketeks ja kvalifitseerituteks.

Lihtne vargus.

Lihtsaks varguseks nimetab seadus sarnast vargust, mis nende tingimustega seotud ei ole, mida seadus eriti ette näeb ja raskendavateks ehk kergendavateks asjaoludeks loeb. Sarnasteks raskendavateks ja kergendavateks asjaoludeks, mis lihtsa varguse juures puuduvad, on mõned koha, aja, varguse eesmärgi ja iseloomu tingimused, varguse toimepanija isiklik vahekord kannatajaga ja viimase kahju suurus. Lihtne vargus on ettenähtud Rahukohtu Nuhtlus-Seaduse § 169, ning on karistatav vangistusega 3—6 kuuni.

Kerge vargus.

Mõnda vargust loeb maksev seadusandlus kergeks ja nimelt sellepärast, et ta kohtuliku jälgimise või karistuse poolest selles mõttes eesõigustatud seisukorda on seatud, et kohtulik jälgimine või tähendatud varguste eest määratav karistus võrdlemisi pehmem on.

Kohtulik jälgimine on kergem süüdlasele vargustes vanemate ja laste, mehe ja naise vahel, kuna neis vargustes süüdistud erakaebuse korras algatakse kui ka jälgitakse ning kannataja igal protsessi momendil oma lapsega, vanemaga või abikaasaga ära leppida ja kohtulikku toimetust selles asjas lõpetada võib (R. N.-S. § 19. N.-S. § 1664 märkus 1).

Kergemateks vargusteks karistuse suhtes tuleb maksvate seaduste järele sarnaseid lugeda, mis süüdlase poolt äärmise puuduse tõttu toime pandud, ehk vargust, mille objekti — varastatud asja — väärtus üle 83 marga ei ulata. (N.-S. § 1663, R. N.-S. § 171).

Raskemad vargused.

Raskemateks nimetatakse sarnaseid vargusi, mis sellel või teisel määrolulisel põhjusel teatud kordadel karmimalt karistatud peavad saama. Kuna seadus ise otsekohe ära ei määra, missugusel korral selle või teise varguse eest, mis nende raskendavate asjaoludega seotud,

karmimalt tuleb karistada, jätab ta selle kohtu äranägemiseks.

Nii muutub lihtvargus, kui ta ühenduses seaduses ettenähtud ja eriti kaitstud koha- või aja olùdel toime on pandud, raskeks varguseks.

Asjaoludeks, mis lihtvarguse raskeks varguseks muutumisele kaasa mõjuvad, on kõigepealt koha pühadus või rahvalikkus Sellejärele võib kohus R. N.-S. § 170 p. 1. ja p. 6, N.-S. § 1651 p.p. 1 ja 6 järele kirikus, kabelis jne või ametlikul koosolekul ehk rahvarikkal kogumisel toimepandud varguse eest lihtvarguse eest määratavat karistust kuni 1 aastase vangistuseni ehk üldse kahe astme võrra tõsta.

Samal määral võib kohus karistust kõrgendada varguse eest, mis öösel ehk olgugi päeval, kuid mitme isiku poolt ühiselt toime pandud (R. N.-S. § 170 p. p. 2 ja 5 N.-S. § 1659 p.p. 2 ja 5). Asjaolud, et süüdlane varguse toimepanekuks üle tõkete—üle plangi või aia — ronis, et varguse läbi omanik temale ülespidamiseks hädatarviliku varanduse kaotas, et varas juba üks kord varem varguse eest karistatud on, või et vargust sulaste, teenijate ehk võõrastemajade ja sissesõiduhoovide peremeeste või teenijate poolt reisijate järelt toime pandud on—kõik need võivad karistuse kõrgendamiseks kaasa mõjuda. (R. N.-S. § 170 p.p. 3, 4, 8 ja 7, N.-S. § 1659 p.p. 3, 4 ja 7.)

R. N. S. § 170[1] ja N.-S. § 1659[1] on peale selle raskendavateks asjaoludeks tunnustanud tõkete ehk lukkude murdmise ehk lahtitegemise muukraudade ja valevõtmete abil (p. 3) hoovi või hoonesse pääsemist (p. 1), varandus-kirstude avamist (p. 2).

Nagu sellest selgub, võivad mitmesugused asjaoludolgu nad varga isikust enesest või tema vahekorrast kannatajaga, ehk varguse toimepaneku ajast, kohast või viisis tingitud, kohtu äranägemise järele karistust raskendada.

Kvalifitseeritud vargused. Vargust kvalifitseeritakse, s. o. eraldatakse tema iseloomulikkude, karistust raskendavate omaduste järele, kas tema subjekti, objekti või ta toimepaneku määroluliste tingimuste suhtes.

Kvalifitseeritud vargused on järgmised:

1) Vargus, mis toime pandud tulekahju, uputuse või mône muu üldise ônnetu juhuse puhul (N.-S. § 1646) missuguse varguse eest karistuseks on määratud vangirood 3—3½ aastani. Selle var-

guse kvalifitseerimise põhjuseks on asjaolu, et sarnase õnnetuse puhul, kui tulekahju või uputus, peremees oma varandust küllalt kaitsta ei suuda, mispärast seadus temale selleks oma abiandva käe ulatab, et õnnetusse sattunu omandist erakorraliste abinõudega — karistuse karmusega — varastamise eest kaitsta.

2) Murdvargus, mille all vargust elumajast ehk selle tõkkega piiratud õuest ehk elumajaga ühel õuel asuvast hoonest mõistetakse, elumaija sissepääsu tõkete ehk õuet ümbritseva tõkke või plangi lõhkumisega (N.-S. § 1647). Karistuseks vangirood $2^1/_2$–3 aastani.

Rasketest vargustest kõneledes tutvunesime n. n. raskete murdvargustega. Et selgemat vahet teha kvalifitseeritud murdvarguse ja raske murdvarguse vahel, tuleb lähemalt nende iseloomulikkude joonte juures peatuda. Nimelt kuuluvad kvalifitseeritud murdvarguste liiki kõige pealt vargused elumajast, mille toimepanekuks maija sissepääsu takistavaid tõkkeid on lõhutud. Selkorral, kui nende tõkete lõhkumist pole ette tulnud, vaid eluhoone uksed valevõtme või muukraua abil avatud, on tegemist raske murdvargusega.

Kvalifitseeritud murdvarguseks loetakse vargust elumajaga ühel õuel asuvast hoonest, kui selleks õueaeda, planki või aiaväravate tõkkeid on lõhutud, kuna raske murdvargus õue pääsemise tõkete lõhkumist ei eeldavaid ainult õuel asuvasse hoonesse, mitte elumajasse, pääsemise tõkete kõrvaldamises seisab.

Kvalifitseeritud murdvarguste eest ettenähtud karistuse määra alla langevad ka süüdlased varguses valvurite poolt hoitavatest hoonetest, vaatamata, kas hoones inimesed elavad või mitte.

3) Kvalifitseerituks tuleb lugeda maksvate seaduste järele teenijate sulaste, tööliste või teiste isikute poolt selle järel toimepandud vargust, kelle juures need isikud elavad, kui sulane, teenija jne. oma peremehe varanduse varguse toimepanekuks eelkavatsetult ühiselt teiste inimestega tegutseb, keda ta kohasel ajal kuriteo paigale juhatab, ehk kui sulane, teenija jne. olgugi üksi, kuid majaõuele, elumaija või elumaja ühest osast teise pääsemise tõkete murdmise abil oma peremehe elumajast, selle õuest ehk õuel asuvast hoonest varastab.

Selkorral, kui sulane ühiselt teiste isikutega eelkavatsuse järele kuritegu toimetab, võib samuti mitmesuguste tõkete lõhkumist ette tulla. See, kas sel puhul varaste poolt tõkkeid lõhutakse või muidu kõrvaldatakse,

ehk kuritegu ilma nende tundemärkideta toimib, ei muuda varguse kvalifitseeritud iseloomu — teda loetakse ikkagi kvalifitseeritud varguseks. Nii selgub, et selle varguse kvalifitseerivateks tunnusteks asjaolud on, et teenijad oma peremehe järelt varastavad, kas ühiselt teiste isikutega, ehk üksinda, aga siis tõkete lõhkumise teel. N.-S. § 1649 järele langevad seda liiki kvalifitseeritud vargused, kui nad sulaste jne. poolt ühiselt teiste isikutega toime pandud, karistuse suhtes kolme alaliiki, selle järele, kas varguse juures tõkete lõhkumist on ette tulnud või mitte.

Selle paragrahvi p. I. käsib karistada süüdlasi vangirooduga 4–5 aastani, kui sarnane vargus kvalifitseeritud murdvargust iseloomustava tõkete lõhkumisega ühenduses on. Kui aga sarnane vargus (sulaste poolt ühes teiste isikutega) lihtsa raske murdvarguse pildistamisel kirjeldatud tõkete lõhkumise teel on sündinud, alaneb karistus p. 2 järele kuni 3—3½ aastani vangiroodus.

Siinkohal ei või jätta kordamata neid jooni, mida veidi ülemal kvalifitseeritud ja raske murdvarguse vahel tõmbasime: kvalifitseeritud murdvargus oleneb elumaija või tema õue pääsemise tõkete lõhkumisest, -- raske murdvargus — kõrvalhoonetesse pääsemise või kraamihoidmise kastide, kirstude avamise tõkete lõhkumisest ehk elumaja uste lukkude avamisest muukraudade ja valevõtmete abil.

Kui ühiselt teiste isikutega sulaste j.n.e. toimepandud vargus ilma tõkete lõhkumiseta on sündinud, langeb N.-S §1469 p. 3 järele karistus veel madalamale — 2-½—3-p. aastani vangiroodu.

Karistuseks süüdlasele — sulasele j. n. e., kes oma peremehe järelt tõkete lõhkumise teel ükskõik mis kujul, viimase omandist varastab, on N.-S. § 1649 järele määratud vangirood 2½ aastast kuni nelja aastani.

Nagu meile juba teada, on käesoleva kvalifitseeritud varguse tundemärgiks see asjaolu, et tema toimepanekust omaniku sulane, teenija või mõni teine temast rippuv tema uluall elav inimene osa võtab ja seda juhatab.

Põhjuseks, miks seadus sellelaadilisi vargusi raskemate tagajärgedega on sidunud, n. ütelda kvalifitseerinud, on see, et omanik — peremees—oma sulase eest, kellele ta oma majapidamise juures pea tervet oma varandust peab usaldama ning õieti mingisuguste abinõudega, silmaspidades kooselamist ühise katuse all, tema eest oma varandust varjata ei suuda, mille tõttu ta sulase ees oma kraami kaitsmise suhtes teatud mõttes abitult seisab. Et

peremehe varanduslist julgeolekut vähegi kindlustada ja teenijaid ning sulaseid kergete varguse võimaluste ahvatlustest ära kohutada, on seadlusandlus seda liiki vargusi eriliselt ettenäinud ja nende eest valjema karistuse määranud. See eriliselt ettenägemine, varguse jumestamine üksikasjaliste joontega moodustabki varguse kvalifitseerimise sisemise külje, kuna lihtvargus täitsa jumeta on — ilma mingi tähenduseta varguse aja, subjekti, objekti või varga ja kahjukannataja vahekordade kohta.

Sama liiki kvalifitseeritud vargusteks tulevad lugeda N.-S. § 1650 ettenähtud ja üldse samamääraliste karistustega ähvardatavad võõrastemaja, külaliste ehk sissesõiduhoovides peatavate reisijate varanduste vargused, kui nad toime pannakse sama võõrastemajade ehk hoovide peremeeste või viimase sulaste poolt.

4) Neljandama kvalifitseeritud vargusena on Nuhtlus-Seadus § 1651 ettenäinud kohvrite, summadanide ja reisikimpude varguse raudteedel, dilishansidel, omnibusidel, laevadel ja teistel valitsuse ehk eraisikute poolt reisijate või kauba vedamiseks asutatud transportabinõudel.

Kvalifitseerimise tundemärgiks on siin asjaolu, et vargus veoabinõude peal sünnib ja, et veoabinõu ise, kas kroonu või eraisikute poolt ü l d i s e k s tarvitamiseks on käima pandud.

5) Viimase tundemärgina erineb käesolev kvalifitseeritud vargus järgnevast s. o. kohvrite, summadanide, reisikimpude vargusest eraisikutele kuuluvast sõiduriistast, mida omanik ainult oma isiklikkudeks tarvitusteks kasutab. See kuritegu on ettenähtud N.-S. § 1652, kuna karistus tema eest jällegi ühenduses süüdlase eelkaristuste arvuga samas varguses tõuseb. Nimelt toob sedaliiki kvalifitseeritud vargus süüdlasele karistuseks vangiroodu 1—$1^1/_2$ aastani. Mis puutub viimase kahe varguse liigi kvalifitseerimise põhjustesse, siis võib ütelda, et nad üldistes joontes samad on, mis kolmandama kvalifitseeritud varguse juures — peremehe ja teenija vahel, s. o. varanduse kaitsevõimaluste puudulikkus.

6) Järgnev kvalifitseeritud vargus on ettenähtud N.-S. § 1653, kuna ta kvalifitseeritud iseloom seaduse sõnade järele selles seisab, et varguse või selle katse juures süüdlane oma juures sõjariista või muud riista kandis, mille abil ta kedagi surmata ehk vigastada oleks võinud. Sama paragrahv ütleb, et süüdlane $1^1/_2$—$2^1/_2$ aastani vangi saab mõistetud, ja et sel korral, kui sarnane vargus tõkete

lõhkumise saatel on toime pandud, siis karistust vastavalt ühe astme võrra saab kõrgendatud.

7) See on sel juhtumisel, kui varguse toimepanijaks üks isik oli, — kui aga vargusest mitu isikut ühiselt osa võtavad ning kui üks neist ehk nad kõik sõjariistadega varustatud olid, millega kedagi surmata ehk vigastada oleks võinud ja vargus murdmise saatel sündis, saab sarnane vargus, mis muidugi samuti kvalifitseeritute hulka kuulub ning N.-S. § 1654-s järjekorra järele seitsmendana ette on nähtud — karistuse suhtes ühele astmele seatud riisumisega sõjariistus olekus, mis ettenähtud, nagu meil teada N.-S. § 1641 ja karistusena sunnitööga 4—6 aastani ähvardab.

Aine selgemaks arusaamiseks on vast tarvis tähendada, et vahe sõjariistus varguse ja riisumise vahel sõjariistus olekus selles seisab, et esimene — vargus — alati salaja sünnib, kuna riisumist tema avalikkus iseloomustab. Sõjariistus varguse puhul võib omanik varast ja tema sõjariistu isegi näha, kuid asja äravõtmist ennast ta märgata ei tohi, niipea kui ta seda tähele paneb, muutub kuritegu riisumiseks, ning sõjariistus riisumiseks, kui süüdlane sõjariistu kannab. Edasi, seni kui kuritegija oma sõjariistu ei tarvita, ei või juttu olla röövimisest. Röövimise fakt on ainult siis olemas, kui süüdlane tähendatud sõjariistade abil kuidagi viisi teoga ehk sõnadega kellegi peale survet avaldanud.

8) Kaheksandana kvalifitseeritud vargusena on Nuhtlus-Seadus § 1654[1] järele ettenähtud hobusevargus, mille eest vangirood 3—6 aastani karistuseks on seadeldud. Sama paragrahv on alammäära kuni 4 aastalise vangirooduni tõstmise läbi seda karistust kõvendanud sarnaste hobusevarguste eest, mis kas tulikahju või uputuse ajal ehk elumaja õue või eluhoonega ühise katuse all asuvasse talli pääsemisel tõkete lõhkumise teel ehk hobuseomaniku teenijate ehk sõjariistadega varustatud kuritegija ehk selleks moodustatud salga poolt toime pandud on. Nagu näha, on sellega hobusevargust pea kõikide teiste juba eelpool tuttavaks saanud kvalifitseeritud varguste iseloomulikkude tundemärkidega (mis karistuse suhtes õieti muud ei ole, kui raskendavad asjaolud) ükshaaval kordamööda seotud, mille läbi varguse sisu veel lähemalt äramääratud sai, kui see üksikute kvalifitseeritud varguste juures eraldi näha on. Mõistagi mõjub sarnane raskendavate asjaolude kuhjumine karistuse peale, tõstes seda vangirooduni 4—6 aastani; kuna muidu lihtsa hobusevarguse eest ka 3 aastaline vangirood võimalik on.

9) Järgmiseks kvalifitseeritud varguseks on Nuhtlus-Seadus § 1654²-ga seadnud mône muu (peale hobuse) suurema koduloom varguse, mille eest määratavaks karistuseks vangirood 1—2½ aastani on.

Olgu tähendatud, et „suurema koduloom" all mitte elaja suurust ja kaalu, vaid tema tõugu môeldakse. Nii ei kuulu siga, olgu ta ka 10 puudane, „suuremate" koduloomade hulka, kuna sarvloom, isegi vasikana, mis vaevalt puuda kaalub, seaduse poolt suuremaks koduloomaks saab loetud.

10) Järgmise kvalifitseeritud varguse tundemärgiks on varguse kordumine, mida õigusteaduses varguse retsidiiviks vôi lihtsalt retsidiiviks nimetatakse. Põhjuseks, miks retsidiiv varguse kvalifitseerituks muutumist tingib, on see, et varguse kordamise, kui kuritöö kombeks harjutamise peale vaadatakse, mis ühiskonnale edaspidi veel suuremaks hädaohuks võib ja tôotab areneda.

Esimene retsidiiv, peale karistuse ärakandmist esimese lihtvarguse eest muudab uue varguse raskeks (R. N.-S. § 170 p. 8), millest juba eespool jutt on olnud, kuna teine retsidiiv, s. o. kolmas varguse kordumine, varguse juba kvalifitseerituks muudab. (N.-S. § 1655 p. I.) Selle teise retsidiivi, vôi teiste sõnadega kolmandama, juba kvalifitseeritud varguse eest on mainitud paragrahvis karistuseks määratud vangirood 1½—2½ aastani, kuna sel korral kui kohtualune juba neljandamat korda varguses süüdib — teda süüdimôistmise puhul N.-S. § 1655 p. 2 järele 3½—4 aastase vangirooduga karistatakse.

Oluliselt tähtis on meeles pidada, et retsidiivi vôi varguse kordumise all mitte iga varguse, vaid ainult niisuguste kordumist môeldakse, mille eest süüdlasele karistus juba määratud ja ärakantud on, kuna see asjaolu, et süüdlane mitu vargust toime on pannud, ilma et ta ühegi nende eest karistust ära on kannud, järjekorra järele kas vôi kümnendamat vargust retsidiiviks lugeda ei luba, vaid karistuse peale ainult kohtu äranägemise järele raskendavalt môjuda võib.

Sôna „karistuse ärakandmine" on siin laiema sisuga môeldud, lugedes ka karistuse äralangemist armuandmise läbi selle môiste alla nônda, et ka sel korral kui süüdimôistetule karistus vastava võimu poolt andeks on antud, ta teist vôi kolmandamat korda varastades kui retsidivist karistuse alla langeb.

Lõpuks olgu tähendatud, et endine vargus teatud aja jooksul, olgugi et tema eest määratud karistus ära on kantud, oma môju järgneva varguse retsidiiviks lugemise peale kaotab. N.-S. § 132 järele võib uut vargust

ainult siis retsidiiviks pidada, kui eelmise varguse eest määratud karistuse ärakandmise päevast järgmise varguse toimepanemiseni vähem kui 3 aastat möödunud on, ning kui karistus sellejuures lihtne vangistus oli ; kui aga karistuseks eelmise varguse eest vangistus õiguste kaotamisega oli, kasvab retsidiivi võimaluse tähtaeg kuni 5 aastani, kuna selkorral kui selleks karistuseks endise varguse eest vangirood oli, retsidiivi võimaluse aeg kuni 8 aastani endise karistuse äraistumise päevast arvates kasvab.

11) Maksva seadusandluse järele tuleb kvalifitseeritud varguseks lugeda vargust, mille objekti väärtus üle 50.000 marga ulatab. Nagu näha, on siin kvalifitseerimise tundemärgiks varguse objekti võrdlemisi suurem väärtus.

Karistuseks sedaliiki kvalifitseeritud varguste eest on N.-S. § 1655 III jaos ettenähtud vangirood $1^1/_2$—$2^1/_2$ aastani.

12) Järgmine kvalifitseeritud vargus on ettenähtud N.-S. § 1657 ja seisab selle paragrahvi sõnade järele kreposti- või sihiplaanide või raamatute ehk mõnda muud liiki aktide, dokumentide või paberite salajases äravõtmises oma või kellegi teiste isiku huvides seadusvastase kasutamise eesmärgiga.

Karistus selle kuritöö eest ulatab $1^1/_2$—5 aastase vangirooduni.

Peab rõhutama, et kreposti- ja rajaplaanide või muude dokumentide vargusest ja N.-S. § 1657 tarvitamisest ainult siis jutt võib olla, kui süüdlane neid oma või kellegi teise isiku huvide kasutamiseks varastas, kuna dokumentide mitte-meelega äravõtmise eest kui kuritegija midagi muud tahtis varastada ja dokumendid kogemata, muuseas, kaasa võttis, teda N.-S. § 1657 järele karistada ei saa, olgu siis, kui ta neid kogemata tema kätte varguse teel sattunud paberi hiljem mingil uuel kavatsusel siiski tegelikult tarvitas. Viimasel korral langeb ta kui dokumentide varas vastutuse alla, olgugi, et ta need mitte sihilikult ja kogemata on omandanud.

Vargusest osavõtmine ja varastatud asjade ostmine.

Kriminaal-õigusterikkumiste kirjelduse üldises jaos saime teada, et kuriteost osa võtta võivad korraga mitu inimest ja mitmel kombel. Osavõtmine võib seista kuriteole kaasaaitamises, ässitamises, kuriteo varjamises j.n.e. Muidugi maksab see kõikide kuritegude ja eriti ka var-

guse suhtes; ka varguse juures võivad mitmetest osavõtnud isikutest üks ässitaja, teine kaasaaitaja j. n. e. olla. Varguse varjamine võib samuti ka teiste kriminaal-õigusrikkumiste juures ette tulla. Selle juures võib varguse varjamine esineda kas varga isiku ehk varastatud asjade varjamisena ehk lõpuks varguse jälgede hävitamisena.

Eriti tuleb siin rääkida varastatud asjade varjamisest ja just ühest tema nähtusest. Nimelt loetakse varastatud asjade varjamiseks nende asjade ostmist, kindlasti teades, mil kombel ja missugusel teel nad müüja kätte on sattunud, s. o. täie teadmisega kelle järelt ja millal müüjapakutavad asjad on varastanud.

Varastatud asjade varjamise eest karistatakse süüdlast kui vargusest osavõtjat. Kui ostja aga varguse sündmusest midagi ei tea, kuid siiski aru saab, et müüja nad seadusvastaselt on omandanud, tunnustakse teda süüdi varastatud asjade ostmises ja karistatakse N.-S. § 180 järele arestiga kuni 3 kuuni.

Selkorral, kui varastatud asjade ostmine süüdlasele alaliseks äriks ja sissetulekuallikaks on kujunenud, tõuseb karistus selle määrani, mis otsekohese varguse eest ette on nähtud ning varastatud asjade ostjat karistatakse sama valjult kui varast (R. N.-S, § 180 jagu II).

Eriti on ettenähtud nõnda ütelda objekti järel kvalifitseeritud N.-S. § 931 ja 932 varastatud hobuse või mõne muu suurema kodulooma teadlik ostmine, mille eest samades paragrahvides karistusena ette on nähtud 3—6 aastani vangirood, kui varastatud loom oli hobune ja 1—2½ aastane vangirood, kui ostetud oli varastatud muu suurem koduloom.

Kelmus.

Kelmus on võõra varanduse kavatsetud s. o. tahtlik ja teadlik ärakiskumine pettuse abil. Kelmuse eesmärgiks peab tingimata olema omakasu, nii et pettus, mille abil kellegi varandusele või isikule ainult kahju tehakse, ilma et petja sellest kasu saab, kelmuse mõiste alla ei kuulu. Vargusest läheb kelmus sellepoolest lahku, et varguse juures võõra vara ärakiskumist salaja toimetatakse, kuna kelmuse juures see avalikult sünnib. Avalikkude ärakiskumiste hulka kuuluvad ka riisumine ja röövimine, kuid nende kahe kuriteo ja kelmuse vahel on see oluline vahe, et riisumise ehk röövimise juures omanik aru saab, et riisuja (röövel) seadusvastaliselt tema valdamisest asja ära kisub, kuid

kuritegijale füüsilise jõuga vastu panna ei suuda ehk et oma tervist või elu päästa, vägivallale allaandma peab, —kuna kelmuse juures asja peremees kelmuse toimepaneku silmapilgul aru ei saa, et tema vastu kuritegu toimetatakse, et tema õigusi kelmi poolt rikutakse, vaid vabatahtlikult oma varanduse viimase kätte annab, pettuse läbi arvamisele viidud, et see kelmile seaduslikult kuulub.

Peale selle omavad vargus, röövimine ja riisumine mõnda iseloomulikku joont, mis aitavad neid kelmusest eraldada. Nimelt on varastada võimallk ainult sarnast asja, mis teise valdamises seisab, kuna pettuse abil ka neid asju omandada võib, mis seni juba kelmi valdamises viibisid.

Röövimine ja riisumine on ainult liikuvate, viie meelega tunnetavate asjade suhtes võimalik, kuna kelmuse objektiks mitte ainult liikuv, kehaline varandus, vaid nii liikumata varandus kui ka üldse varanduslised õigused — olgu materjaalse või mõeldava omanduse peale, näit. lepingute, kohustuste jne. järele on. Näituseks võib kodanik A. kodanikult B-lt kelmuse teel väljapetta B-le seni kuuluva ja tema poolt tarvitatava õiguse, sundida C-t seda või teist temale kasulikku tegu kordasaatma, olgu renti või üüri maksma jne.

Kelmuse subjektina võib esineda iga süüdiv isik, kuna objektiks, nagu eelpool seletatud, igasugused varanduslised õigused võivad olla.

Toimepanduks või lõpetatuks tuleb kelmust lugeda sellest momendist, millal süüdlane varandust või varanduslist õigust pettuse läbi tegelikult omandas.

Seni kui pettus neid tagajärgi pole annud, vaid kuriteo sihis alles vältab, on meil kelmuse katsega tegemist.

Lihtkelmus.

Maksev seadusandlus tunneb järgmisi kelmuse liike:

1) Lihtkelmust, mille all igasugust võõra liikuva varanduse ärakiskumist pettuse abil, ilma iseäralise seaduse poolt ettenähtud süüd raskendavate asjaoludeta mõistetakse.

Lihtkelmused on ettenähtud R. N.-S. § 173—176. Lihtkelmuse näituseks on R. N.-S. järgmised juhused toonud:

I. ainete või asjade valekaalumine müügi, ostu või vahetamise juures ja muud pettused kraami headuse ja arvu, arve õiendamise ja rahavahetamise juures (R. N.-S. § 173 — karistus võib võrduda vangistusele türmis 1—3 kuuni);

II. hoidmiseks, üleandmiseks, ülevedamiseks

või mõneks muuks edasitoimetamise otstarbeks antud asjade ümbervahetamine (R. N.-S. § 174 p. 1);

III. raha või muude asjade väljameelitamine kellegilt valeteadete abil, ehk kasuliku ettevõtte, väljamõeldud kulude katmise või heategevate annetuste nime all (R. N.-S. § 174 p. 2);

IV. võlakirja, veksli, allkirja ehk ostja poolt allakirjutatud arve mittetagasiandmine võlgnikule peale võla äratasumist ehk nende dokumentide peal märkuste tegemata jätmine, et võlg kätte on saadud — eesmärgiga uuesti võlga nõudma hakata (R. N.-S. § 174 p. 3);

V. pandi mittetagasiandmine laenu kättesaamise puhul;

VI. võõra liikuva varanduse üürile või tasuta tarvitada andmine selle poolt, kellel selleks õigus puudub, — eesmärgiga üüriraha omale võtta või sellest tehisest muud tulevat kasu saada.

Karistuseks kõikide ülesloetud kelmuste eest on vangistus 1—3 kuuni.

Erilisena kelmuse juhusena on N.-S. § 1670[1] ettenähtud asjade edasimüük, mis kaelakohtu seaduste järele keelatud on, ehk kuriteo läbi saadud varanduse müük. Karistus selle süüteo eest on veidi suurem, nimelt vangistus 2—4 kuuni. Selkorral, kui sarnane keelatud kauplemine süüdlase äriks on muutunud, tõuseb karistus vangistuseni 8—16 kuuni.

2) Kelmuste teise liiki kuulub:

Kerge kelmus. Kerge kelmus. Kergeks muudavad kelmuse samad asjaolud, mis vargusegi juures süüd kergendavalt mõjuvad, s. o. ärakistud asja vabatahtlik tagasiandmine, kelmuse toimepanek äärmise puuduse tõttu, kelmuse objekti väärtuse tähtsusetus — alla 83 marga. Suguluse sidemetel on kelmuse juures samasugune tähtsus, kui varguse juures.

Raske kelmus Raske kelmus. Raskeks loetakse kelmust, mis on toime pandud seaduses eriti ettenähtud asjaoludel, mis kohtule õiguse annavad süüdlase karistust suurendada. Need raskendavad asjaolud võivad äraripuda kelmuse subjektist (kelmi eelkaristud olek, mitme isiku osavõtmine kelmusest), kelmuse ohvrist (kui kannatada on saanud rauk, laps, pime jne.) kuriteo toimepaneku kõlblusvastasest iseloomust jne. (R. N.-S. § 175).

Kvalifitseeritud kelmused Kvalifitseeritud kelmused. Kelmusi kvalifitseeritakse s. o. eraldakse eriseisukohale mõnedele kelmustele omaste iseloomulikkude asjaolude järele, mis karistust raskendavad.

Samasteks karistust raskendavateks asjaoludeks võivad mitmed nähtused olla, mis tingitud on kas kelmuse subjekti isikust, kelmuse objekti väärtuse suurusest ehk kelmuse, kui kuriteo tegevuse kardetavusest ühiskonnale.

Üldse on siin nii, kui ka varguse juures kelmuse kvalifitseerimise ja kelmust raskeks muutvad asjaolud sisulikult ühte sugu: mõlemad muudavad lihtkelmuse või lihtvarguse ühiskondliselt tähtsamaks ja hädaohtlikumaks. Vahe seisab selles, et kelmust kvalifitseerivaid asjaolusid seadus üldiselt tõsisemateks on lugenud, kui raskendavaid asjaolusid, ning sellepärast enam kohtu otsustada pole jätnud, kas kvalifitseeritud kelmuses süüdlase karistust raskendada või mitte, nagu see raskete kelmuste juures seadeldud on, vaid otsekohe eriparagrahvis käskinud kuritegijale seda ja seda kõrgemat karistust määrata.

Tähendusega selle kohta, et kelmust kvalifitseerivad ja raskendavad asjaolud ühtesugu on, ei ole sellega mitte ütelda tahetud, et sama asjaolu ii kvalifitseerimise kui raskendamise põhjuseks võib olla, et nad ühed-samad on, vaid et nad kõik kas kuriteo subjektist, objektist või kuriteo üldsusele kardetavast iseloomust ära rippuvad. Raskete kelmuste juures tähendasime juba paari sõnaga, missugused just need subjektist jne. tingitud asjaolud on, mis lihtkelmusele maksva seadusandluse järele raske iseloomu annavad. Siinkohal tuleb kvalifitseerivaid asjaolusid, või teiste sõnadega kvalifitseerimise tundemärke lähemalt vaadelda.

Kõigepealt on kelmuse kvalifitseerimise esimeseks tundemärgiks kelmuse objekti võrdlemisi suurem väärtus. N.-S § 1666 järele langeb süüdlane, kui kelmuse objekti väärtus üle 50.000 marga ulatab karistuse alla vangiroodus 1—1½ aastani.

Teiseks kelmust kvalifitseerivaks asjaoluks on N.-S. § 1668 järele see, kui süüdlane ennast petmise toimepanekul valitsusasutuse või ülemuse ettekirjutusel ütles tegutsevat, iseäranis, kui ta sellejuures vastavat ametivormi kandis, milleks tal mitte õigust ei olnud. (N.-S. § 1669).

Karistuseks nende kvalifitseeritud kelmuste eest on 1 – 1½ aastaline vangirood, mis keelatud vormi kandmise puhul kelmuse toimepaneku juures veel kõrgemaks võib tõusta. N.-S. § 1670 (§ 991 ja § 992) on ettenähtud kvalifitseeritud kelmused, mis selles seisavad, et keegi keelatud ehk keelamata mängu juures vale kaardisid, vürflid j. n. e. tarvitab ehk kaasmängijaid uimastavate jookidega joodab, kaardid salaja äravahetab, et selle abil

kaasmängijatelt mängu summat võita, ehk loositähti võltsib.

Tähendatud kuritegudes langevad süüdlased karistuse alla vangistusega türmis 4—8 kuuni kuni 1—1½ aastalise vangirooduni.

Võltsimiseks loetakse:

Võltsimine:

Esiteks, vale valitsusasutuste käsukirjade, määruste, ettekirjutuste ja muude ametlikkude paberite kokkuseadmist ning nende dokumentide kuritahtlikku ümbertegemist, parandamist ehk tarvitamist, teiseks, kodusel teel kokkuseatavate ja nõudmise- kohtu- ja kaubandusasjades varanduselise õiguse või võlakohustuste tõendustena maksvate aktide ja paberite järeltegemist, parandamist ja ümbertegemist ning tarvitamist.

Võltsimise subjektina võib esineda iga süüdiv isik, kuna objektiks on ühiskondline huvi või eraomandiseline õigus, mis selle või teise võltsitava dokumendiga seotud on ja mida kuritegija võltsitud dokumendiga seadusvastaselt on vallutanud.

Kuriteo sisemisest küljest peab dokumendi võltsimine tahtlik olema, kuna ettevaatamata toimetatud ümbertegemist või valedokumendi kokkuseadmist võltsimiseks tunnistada ei saa.

Võltsimist kui kuritegu loetakse kordasaadetuks sellest silmapilgust, kui valedokumendi kokkuseadmine, õige dok. ümbertegemine lõpetatud ehk kellegi teise poolt niiviisi võltsitud dokumenti tegelikult tarvitatud on.

Valitsus- ja kogukondliste asutuste poolt antavate dokumentide võltsimised on ettenähtud N.-S. §§ 294 ja 300, kusjuures N.-S. § 294 enam tähtsate dokumentide võltsimist ja nende tarvitamist käsitab ja karistusena vangiroodu 2½—5 aastani ette näeb, kuna vähemtähtsate dokumentide võltsimine N.-S. § 300 järele 2—8 kuulise vangistusega karistatav on.

Mitteametlikkude dokumentide võltsimine on ettenähtud N.-S. § 1692, missugune artikkel süüdlasele karistuseks vangiroodu 1—1½ aastani on määranud.

Erikohal seisab meie seadusandluses isikutunnistuste võltsimine ja võltsitud ehk teise isikutunnistuse tarvita-

mine, mille eest N.-S. §§ 975 ja 977 aresti kolmest nädalast kuni 1 aastalise ja 4 kuulise vangistuseni türmis karistuseks on seadelnud.

Võõra varanduse omandamine ja raiskamine.

Võõra varanduse omandamist ja raiskamist, kui üldist kuritegu, mille alla kõik sedaliiki süüteod käiksid ja karistatavad oleksid, pole maksev seadusandlus ettenäinud, vaid N.-S. ja R. N.-S. on ainult üksikud juhused sellest üldisest kuriteost ülesloetud.

R. N.-S. § 177 on süüdlastele, kes võõrast liikuvat varandust, mis neile alalhoidmiseks, edasitoimetamiseks või teatavaks tarvitamiseks kätte on usaldatud, omale jätavad või raiskavad, karistuseks määranud vangistuse kolmest kuust kuni ühe aastani.

See on selkorral, kui omandatud või raisatud vara väärtus mitte üle 50.000 marga ei ulata; vastasel korral suureneb karistus N.-S. § 1681 järele vangirooduni 1—1½ aastani.

Järgmised võõra vara omandamise ja raiskamise juhused on ettenähtud R. N.-S. §§ 178 ja 179.

§ 178 sisu on järgmine: süüdlasi, kes leitud raha või asja ehk võõra maapõuest leitud varanduse omale jätavad karistatakse, kui neile leidise omaniku isik teada on, rahatrahviga mitte üle kolmekordse leitud asja väärtuse või rahasumma suuruses.

Kui aga leitud varanduse omaniku isik leidjale tundmata on ja viimane leitud raha või asjade leidmisest seadusliku korra järel kolme nädala jooksul teada ei anna, langeb süüdlane R. N.-S. § 179 järele rahatrahvi alla salaja peetud rahasumma või asja väärtuse suuruses

Sama karistuse alla langeb ka see, kelle maa pealt või karjast võõrast karjast pärit ja teadmata kelle päralt olev kariloom leitakse, kui süüdlane selle looma ilmumisest tema maale või karja hulka seitsme päeva jooksul kohalisele politseile või külaülemusele ei teata.

Liiakasuvõtmine.

Liiakasuvõtmiseks loetakse maksvate seaduste järele suurema kui 12% võtmine laenatud rahasumma pealt.

See süütegu on ettenähtud ühes karistusega 2 kuust kuni 1 aasta ja 4 kuuni vangis ja rahatrahviga kuni 30.000 margani (R. N.-S. § 180²).

Peab tähendama, et liiakasuvõtmise kui kuriteo mõiste pärit on tollest ajast, kui riiklise elu peale veel kirik ja usk peamõju avaldas, kuna tolleajani laenu protsent mingi ülemääraga pliratud ei olnud. Meie ajal, kui kaubandusline läbikäimine elavamaks muutunud ja teenimise võimalused kapitaali pealt suurenevad, tuleb elus tihtipeale seaduse elatanud tähe vastu eksida, kuna liiakasuvõtmises süüdlasi juba nende rohkuse pärast, rääkimata muudest põhjustest, vastutusele võtta ei saa. Laenuprotsendi suurus oleneb kaubanduslises elus muidugi laenu pakkumise ja võla nõudmise suurusest: kui võlga tahtjaid vähe, kuna laenu kergelt pakutakse, alaneb laenuprotsent juba majandusseaduste kohaselt iseenesest; ümberpöördult, selkorral, kui võlatahtjate hulk kasvab, kuna laenuks pakkujate arv väheneb, tõuseb laenu pealt võetav kasuprotsent. Normide läbi on raske seda tõusu takistada ja nii laenajaid, kui võlategijaid protsendi piiri pidama sundida.

Ametalased kuriteod.

Igale ametnikule, seisku ta riigi või omavalitsuse teenistuses, on sellekohase valitsusvõimu poolt teatud volitused antud riigi või omavalitsuse nimel tegutseda, nende õigusi ja võimu teostada.

Omal ajal tähendasime, et ametnik kes seda või teist ühiskondlist võimu teostama on seatud, sellest silmapilgust, kui ta valitsuse võimu osa teostamise oma kanda on võtnud, kohustatud on seda niikaua kui ta teenib, tegelikult riigihuvides kasutama, egu tohi omavoliliselt oma ametvõimu tarvitamisest loobuda, kui seadus ehk riigi- või omavalitsuse kasud seda ei nõua.

Kokkuvõetult on igal ametnikul teatud osa ametalalist võimu, mida ta teatud sihis sunduslikult peab tarvitama.

Nagu öeldud, on ametalane võim kindlate joontega piiratud, — üleastuda neist piiridest on igale ametnikule keelatud; — teisest küljest on samuti keelatud oma ametivõimu tarvitamata jätta. Nendest seaduse keeldudest üleastumised moodustavadki n. n. ametalased kuriteod.

Kõigist sellest selgub, et ametalaste kuritegude subjektiks ainult ametnik võib olla.

Ametalal usaldatud varan-

Ametalaste kuritegude hulka kuuluvad järgmised süüteod:

duse omandamine ja raiskamine.

1) ametalal usaldatud varanduse omandamine ehk raiskamine (N.-S. § 354). Maksev seadusandlus tunneb nelja ametalase varanduse omandamise ehk raiskamise liiki;

a) sarnane ametalase varanduse omandamine, kus süüdlane enne kuriteo avalikuks tulekut omandatud varanduse rahasumma ära tasus, asja oma kohale tagasi pani, on N.-S. § 354, l-ses jaos ettenähtud ja ta eest karistuseks seadelnud rahatrahvi kuni omandatud asja hinnani (rahasumma suuruseni) ja ametist tagandamiseni.

b) kui ametnik tema poolt omandatud ametalase varanduse alles siis tagasi paneb ja riigi või omavalitsuse kahju täiel mõõdul ära tasub, kui omandamine juba avalikuks tulnud, tõuseb karistus kuni valitsuse teenistusest väljaheitmiseni ühes rahatrahviga kuni omandatud asja väärtuse suuruses;

c) kui aga ametnik omandatud varandust ära ei tasu, saab teda karistatud vangistusega kuni 1 aasta ja 4 kuuni, kui selle juures omandatud varanduse väärtus üle 50.000 marga ei ulata;

d) on aga omandatud asja väärtus või rahasumma suurus üle 50.000 marga, muutub karistus veel raskemaks — 1½—6 aastani vangiroodus.

Ametalane võltsimine.

2) Ametalane võltsimine, mis N.-S. § 362 järgmiselt on ettenähtud:

Kes oma ametikohuste täitmise juures vale allkirja kirjutab, omakasu või muu eesmärgiga oma ettekannetes, raportides, protokollides, päevaraamatutes tõde salgab ehk valeteateid sisse mahutab, neid akte puhastab ja võltsib ehk järele teeb, langeb karistuse alla vangiroodus 2½ aastast kuni 5 aastani.

Selkorral, kui ametniku võltsimise tagajärjel keegi süütu inimene kriminaal-karistusega nuheldud sai, tõuseb karistus 6—8 aastani sunnitööle.

Altkäemaksuvõtmine.

3) Altkäemaksuvõtmist laiemas mõttes jagab seadusandlus kolme liiki, nimelt:

a) Meeleheavõtmiseks. Meeleheavõtmise tunnuseks, mis teda altkäemaksu võtmise teistest kahest liigist eraldab, on see asjaolu, et meeleheavõtja meelehea tasuks omi ametikohustusi ei riku

N.-S § 372 on selle kuriteo eest karistuseks määranud rahatrahvi kuni meelehea väärtuse kahekordse suuruseni ja vangistuse kuni 8 kuuni.

b) Altkäemaksuvõtmiseks kitsamas mõttes, mille juures ametnik altkäemaksu tasuks omi ametikohustusi rikub ja mis ette on nähtud N.-S. § 373. Karistuseks on siin vangirood 2—3 aastani.

d) Väljapressimiseks, mida seadus altkäemaksu võtmise kõige raskemaks astmeks loeb ja sellepärast ka võrdlemisi õige raskelt karistab, nimelt vangirooduga 5—6 aastani (N.-S. § 378). Väljapressimist iseloomustavaks asjaoluks on see, et ametnik kellegi kodaniku peale oma ametalase võimuga survet avaldab ja viimast, ähvardades oma võimu tema kahjuks tarvitada, sunnib omale seda või teist tasu maksma.

Karistus võib sellejuures kuni sunnitööni 6—8 aastani raskeneda, kui väljapressimist saatis piinamine ehk füüsiline vägivald.

Vabaduse riisumine.

4) Seadusvastane isiku vabaduse riisumine. Igasugune vahialla võtmine, olgugi seaduslikkudel põhjustel, kuid ilma seadustes selleks kindlaksmääratud korra pidamiseta, n. n. vormiküljest mitte seaduspärane arreteerimine on ettenähtud N.-S. § 348 ja toob karistusena kaasa valju märkuse ehk laituse.

Sama paragrahvi põhjal saab ametnik, kes ilma mingisuguste seaduslikkude põhjusteta kodaniku vahialla võtab N.-S. § 1540 järele karistatud vangirooduga 1—1½ aastani, kui seadusvastane kinnipidamine üle kolme kuu kestis ehk vangistusega 8 kuust kuni 1 aasta ja 4 kuuni, kui seadusvastane vahiall pidamine alla kolme kuu kestis ja vangistus 2—4 kuuni, kui kodanikku üle nädala seadusvastaselt kinni ei peetud.

Seadusvastane läbiotsimine.

5) Seadusvastane läbiotsimine, mida N.-S. § 349 ette näeb ja süüdlastele karistuseks määrab valju noomituse ehk laituse, kui ametnik läbiotsimist küll seaduslikkudel põhjustel toimetanud, kuid sellejuures seaduses äramääratud läbiotsimise korda rikkunud.

Selkorral aga, kui läbiotsimine ametniku poolt ilma mingi seadusliku põhjuseta on toimetatud, karistatakse süüdlast sama paragrahvi järele kas ametist tagandamisega ehk teenistusest väljaheitmisega või kergematel ju-

hustel ainult valju noomitusega, mida teenistuslehte sisse kantakse.

Võimuliialdus. 6) Ametalastest võimupiiridest üleastumine. Võimupiiridest üleastumise iseloomulikuks tundemärgiks on see, et ametnik omavoliliselt, seadusvastaselt kellegi teise ametniku võimu teostamise oma kätte võtab, viimase tegevuspiiridesse tungides.

Võimutegevusetus. 7) Võimutegevusetus, mis seisab seadusvastases võimu mittetarvitamises mingi korratuse või kuritarvituse ärahoidmiseks, mille läbi riik, omavalitsus või muu avalik ühing, kelle teenistuses ametnik seisab, kahju kannatab.

Viimased kaks ametalast kuritegu on ettenähtud N.-S. §§ 338 ja 339 ning toovad karistusena kaasa ametist tagandamise, teenistusest väljaheitmise, vangistuse kindluses 8 kuust kuni 1 aasta ja 4 kuuni ehk tähtsamatel juhustel vangiroodu $1^1/_2$—$2^1/_2$ aastani.

Kuritegudest korrapäralise oleku, korra ja rahu vastu. Tähtsamad üleastumised Rahukohtu Nuhtlus-Seaduses § 38. Riiu, kakeluse, rusikavõitluse või mõne muu tülitegemise pärast avalikkudes kohtades ja üleüldse avaliku rahu rikkumise pärast karistatakse süüdlasi:

arestiga mitte üle ühe kuu ehk rahatrahviga mitte üle tuhande marga.

Kui nendest korrarikkumistest aga terve salk inimesi osa võtab, kes politsei nõudmise peale laiali ei lähe, siis karistatakse kangekaelseid:

arestiga mitte üle kahe kuu ehk rahatrahviga mitte üle neljatuhande marga.

Kui aga tarvis on korratust väevõimuga lõpetada, kuigi see ilma sõjariistu tarvitamata sünnib, siis karistatakse neid:

arestiga mitte üle kolme kuu ehk rahatrahviga mitte ülekümne tuhande marga.

§ 39. Korrarikkumise eest avalikkudel koosolekutel ehk avalikkude rahvalõbustuste, näitemängu-etenduste ja m. s. ajal karistatakse süüdlasi:

arestiga mitte üle ühe kuu ehk rahatrahviga mitte üle kahetuhande marga.

§ 42. Avalikku kohta silmnähtavalt joobnud olekus ilmumise eest karistatakse süüdlasi vangistusega türmis

2 kuust kuni ühe aasta ja kuue kuuni ehk arestiga mitte üle kolme kuu, ehk rahatrahviga mitte üle kolmekümne tuhande marga.

§ 42[1]. Kangete jookide avaliku joomise eest, samuti osavõtmise eest sarnaste jookide avalikuks joomiseks kokkukogunud salgast karistatakse süüdlasi vangistusega türmis kahest kuust kuni ühe aasta ja kuue kuuni ehk arestiga mitte üle kolme kuu ehk rahatrahviga mitte üle kolmekümne tuhande marga.

§ 43. Avalikul kohal toimepandud häbemata tegude eest, mis teiste peale pahale-avatlevalt mõjuvad, karistatakse süüdlasi:

arestiga mitte üle ühe kuu ehk rahatrahviga mitte üle kümnetuhande marga.

§ 46. Keelatud kaardi-, täringi- või muude mängude toimepanemise eest, kui need mitte mängumaja laadi ei kanna, karistatakse süüdlasi:

arestiga mitte üle ühe kuu ehk rahatrahviga mitte üle kümnetuhande marga.

§ 47. Ilma sellekohase loata avaliku loterii toimepanemise või seaduses keelatud väljamaa loteriipiletite ehk tõotuskirjade (promesside) laialilaotamise kui ka igasuguste teiste, seaduse poolt keelatud loteriide tõotuskirjade niisama ka võitudega ühendatud laenupiletite tõotuskirjade müümise eest karistatakse süüdlasi, peale piletite ja tõotuskirjade äravõtmise:

rahatrahviga mitte üle kahekümneviie protsendi äramüüdud piletite või tõotuskirjade eest saadud summast, kui see summa aga teada ei ole, siis rahatrahviga mitte üle kahekümne tuhande marga.

§ 49. Selle eest, et laiskuse või harjunud ulaelu pärast armuandeid kerjatakse, karistatakse süüdlasi:

vangistusega kahest nädalast kuni ühe kuuni.

§ 50. Armuannete kerjamise eest, mida süüdlased jultunult ja toorelt või pettusi tarvitades toimetavad, karistatakse süüdlasi:

vangistusega ühest kuni kolme kuuni.

§ 51. Süüdlasi vanemaid või teisi isikuid, kes laste eest on kohustatud hoolitsema, neid aga kerjata lubavad, karistatakse:

arestiga mitte üle viieteistkümne päeva ehk rahatrahviga mitte üle viietuhande marga.

Kui see kuritegevus aga ametiks muudetakse, siis karistatakse süüdlasi:

vangistusega ühest kuust kuni kolme kuuni.

Kuritegudest seltskondliku heakorra vastu.

§ 52. Süüdlasi, kes jõgedesse, kaanalitesse, allikatesse või kaevudesse kiva, liiva ja sellesarnaseid aineid loobivad, mis vett mitte ei riku, niisama ka neid, kes oma kohuseid kaevude puhastamise ja nende korrashoidmise asjus ei täida, karistatakse:

rahvatrahviga mitte üle tuhande marga.

§ 53. Süüdlasi, kes maa-aluseid torusid solgiaukudest (lampkastidest), vabrikutest või väljakäigu-kohtadest linna torudesse juhivad, karistatakse:

rahatrahviga mitte üle kümnetuhande marga.

Selkorral, kui need torud jõgedesse või kaanalitesse juhitakse, karistatakse süüdlasi sellesama trahviga kahekordselt.

§ 57. (1906 a. lisas). Süüdlasi, kes keelatud ajal mittelubatud kohtades keelatud abinõudega või ilma ettekirjutatud määrusi tähelepanemata kalu või muid loomi püüavad, karistatakse:

rahatrahviga mitte üle kahetuhande viiesaja marga.

Passiseaduse rikkumisest.

§ 58. Elanikke, kes neis kohtades, kus seadus seda nõuab, peremehele või majavalitsejale elukoha muutmist teada ei anna või seda valesti teatavad, karistatakse:

rahatrahviga mitte üle kolmetuhande marga.

§ 59. Majaperemehi ja majavalitsejaid, kes neis kohtades, kus seadus seda nõuab, majasse tulnud või majast läinud elanikkude kohta politseile tähtajal ei ole teadustanud, karistatakse:

rahatrahviga mitte üle kolmetuhande marga.

Sellessamas asjas süüdlasi võõrastemajade ja sellesarnaste asutuste pidajaid karistatakse:

rahatrahviga mitte üle kolmetuhande marga.

§ 59[1]. Süüdlasi võõrastemajade ja teiste sarnaste asutuste pidajaid, kes pealinnas sissetulnud ja väljaläinud isikute kohta teateid ei anna, karistatakse:

rahatrahviga mitte üle 3000 marga.

§ 61. (1906 a. lisas). Süüdlasi, kes ilma kindlaksmääratud tunnistusteta seal kus neid nõutakse, oma elukohast ära käivad või seal asuvad või kui neil tähtajast üleläinud või mittekohased tunnistused on, karistatakse peale sellekohastel puhkudel nende käest saadava maksu:

rahatrahviga mitte üle kolmetuhande marga.

Niisamasuguse karistuse alla langevad süüdlased, kes oma juures inimest ilma elamistunnistuseta või

tähtajast üleläinud või mitte sellekohase tunnistusega peab.

§ 63. Sellekohase kohtu- või valitsusvõimu seaduslikku kordaseadmist mööda elamiseks määratud asukoha omavolilise mahajätmise kui ka omavolilise tagasitulemise eest neisse kohtadesse, kust süüdlased välja saadetud, karistatakse neid:

arestiga mitte üle kolme kuu või rahatrahviga mitte üle kolmekümne tuhande marga.

Peale selle karistuse saadetakse süüdlased neisse kohtadesse, mis neile asumiseks olid määratud.

Sellesama karistuse alla langevad võlgnikud, kes tsiviilkohtu-korra määruste põhjal kohtule antud allkirjast üle astuvad, mis neid kohustab oma elukohast või ajutisest asumispaigast mitte lahkuma.

§ 64. Süüdlasi, kes isikuid peidab, keda rahukohtuniku ees süüdistatakse, kui ka neid peidab, kes aresti või vangi on mõistetud, karistatakse:

arestiga mitte üle ühe kuu või rahatrahviga mitte üle kümnetuhande marga.

Ehituse- ja teedeseaduste rikkumisest.

§ 65. Hoone ehitamise või välise ümberehitamise eest ilma sellekohase loata, kui seadus seda nõuab, karistatakse süüdlasi:

rahatrahviga mitte üle viietuhande marga.

§ 66. Kui ehitustese puutavatest tehnilistest ning teistest reeglitest, mida Ehitusseadus ja seaduslikul viisil väljaantud kohalikud määrused ette kirjutavad, üle on astutud, siis karistatakse süüdlasi:

kui sündida lastud üleastumine isiklikku julgeolekut ähvardab — rahatrahviga mitte üle kümnetuhande marga, aga teisel juhtumisel — sellesama trahviga mitte üle viietuhande marga.

§ 72. Teede sildade, ülekäigukohtade, tammide, hagudega täidetud teekohtade jne. rikkumiste eest karistatakse süüdlasi:

arestiga mitte üle viieteistkümne päeva või rahatrahviga mitte üle viietuhande marga.

§ 76. Raudteest ülesõidu, ülemineku või ülevedamise eest sel ajal, mil see lubatud ei ole, karistatakse süüdlasi:

rahatrahviga mitte üle viietuhande marga.

§ 86. Süüdlasi, kes laevasõidu-jõe liini omavoliliselt muudavad või tema jooksu tammidega kinni panevad

kui ka seda jooksu kaanalitega või muul viisil nõrgendavad, karistatakse:

rahatrahviga mitte üle kolmekümne tuhande marga.

Kuritegudest rahva tervise vastu.

§ 102. (1906 a. lisas). Süüdlasi, kes seaduse või sellekohase võimu seaduslise määruse läbi ettekirjutatud üleüldiseid ettevaatuse-abinõusid, mis külgehakkavate ning taudisarnaste haiguste laialilagunemise vastu maksma pandud, mitte tähele ei pane, karistatakse:

arestiga mitte üle kolme kuu ehk rahatrahviga mitte üle kolmekümne tuhande marga.

§ 103. Süüdlast, kes kõlvatust elust saadud külgehakkavat haigust teiste külge ajab, karistatakse:

arestiga mitte üle kahe kuu ehk rahatrahviga mitte üle kahekümne tuhande marga.

§ 104. Kui isikud, kellel seaduse põhjal selleks õigust ei ole, kihvtiseid või kange mõjuga aineid (Arstisead. § 879, 1857 a. v.-a., ja § 677, 1905 a. v.-a.) müüvad, siis karistatakse süüdlasi sel puhul, kui selle seaduserikkumise tagajärjel keegi surma ei saanud (§ 28), peale selle, et tähendatud ained nende käest kohaliste heategevate asutuste kasuks ära võetakse:

esimesel korral — kas vangistusega kahest kuni nelja kuuni ehk arestiga mitte üle kolme kuu ehk ka rahatrahviga mitte üle kolmekümne tuhande marga, aga teisel ja järgnevatel kordadel — vangistusega neljast kuni kaheksa kuuni.

§ 106. Süüdlasi, kes ilma sellekohase loata arstimisained ja segusid müügi jaoks valmistavad ja ka müüvad, karistatakse—kui sellest kahju on tõusnud — peale selle et nende juurest leitud materjaalid ja nõud kohaliste heategevate asutuste kasuks ära võetakse:

rahatrahviga mitte üle kümnetuhande marga.

§ 107. Süüdlasi, kes surnuid selle jaoks määratud kohtadele ei mata või matmise kohta maksmapandud määrustest ei hooli, karistatakse:

arestiga mitte üle viieteistkümne päeva ehk rahatrahviga mitte üle viietuhande marga.

§ 111. (1906 a. lisas), Süüdlasi, kes vett, millega inimeste tarvidusi täidetakse või loomi joodetakse, linade või kanepi leotamisega rikuvad või aineid, mis vett tarvitamiseks kõlbmataks teevad, vee sisse viskavad, lükkavad, valavad või juhivad või mõnel teisel kombel vett rikuvad, karistatakse selkorral, kui seal juures üleüldisele seltskondlisele tervisele kahju teha ei kavatsetud (§ 28 lisas):

arestiga mitte üle ühe kuu ehk rahatrahviga mitte üle kümnetuhande marga.

Kui aga vesi inimeste tervisele selleläbi kardetavaks sai, siis karistatakse süüdlasi:

arestiga mitte üle kolme kuu ehk rahatrahviga mitte üle kolmekümne tuhande marga.

Kuritegudest isikliku julgeoleku vastu.

§ 117. Süüdlasi, kes keelatud sõjariistu alal hoiavad või kannavad, kes tuleriista või mõne muu kardetava sõjariistaga niisugusel kohal lasevad, kus see keelatud on, karistatakse:

arestiga mitte üle ühe kuu ja rahatrahviga mitte üle kahetuhande marga.

Keelatud sõjariist võetakse ära,

§ 118. Süüdlasi, kes laetud või teist kardetavat riista ilma tarvilise ettevaatuseta alal hoiavad või teda seal kannavad, kus see keelatud on, karistatakse:

rahatrahviga mitte üle tuhande marga.

§ 119. Süüdlasi, kes tarvilist ettevaatust kivide või muude kõvade asjade viskamise juures, mõne asja väljaviskamise või -valamise juures kui ka raskete asjade mahapanemise või veo juures tähele ei pane, karistatakse:

rahatrahviga mitte üle tuhande marga.

§ 121. Süüdlasi, kes hädaohu kõrvaldamiseks, mis koduloomade läbi võib sündida, maksmapandud määrusi tarvitusele ei võta, karistatakse:

rahatrahviga mitte üle tuhande marga.

§ 122. Süüdlasi, kes inimese peale koera või muid loomi ässitavad, ilma et neil sealjuures mingit kurja nõu oleks (§ 28) karistatakse:

arestiga mitte üle viieteistkümne päeva ehk rahatrahviga mitte üle viietuhande marga.

§ 123. Süüdlasi, kes linnades ehk muudes inimeste asukohtades ettevaatamatalt või ülemäära ruttu sõidavad, kui ka neid, kes hobuste juhtimise osavuseta või joobnud inimese hoolde annavad, karistatakse:

arestiga mitte üle seitsme päeva ehk rahatrahviga mitte üle kolmetuhande marga.

§ 124. Süüdlasi, kes vanadele aedadele tugesid ei pane, kui ka neid, kes hoonete ehitamise ja teiste tööde juures hoiatusmärkisid või aedasid ei tarvita, või ka niisuguseid, kel neid kaevude, solgiaukude või lubjakastide ümber ei ole ja üldse neil juhustel, kus need aiad või hoiatusmärgid, mis isikliku julgeoleku kaitseks tarvilised on, puuduvad, karistatakse:

rahatrahviga mitte üle tuhande viiesaja marga.

§ 125. Süüdlasi, kes akende peale puurisid, lillepottisid ja sellesarnaseid asju ilma tarvilise ettevaatuseta seavad, kui ka neid, kes siltisid ja aknaluukisid puudulikult kinnitavad, karistatakse:

rahatrahviga mitte üle tuhande marga.

§ 126. Süüdlasi, kes inimesi vanades või halbades paatides üle veavad ja üldse jõgedest üleveo kohta käivaid ettevaatus-määrusi rikuvad, karistatakse:

rahatrahviga mitte üle kahetuhande viiesaja marga.

§ 127. (1906 a. lisas). Joogiasutustes müüjaid, kes joobnud inimese eest, keda ilma silmapaistva hädaohuta tema enese hooleks ei võinud jätta, ei hoolitsenud, karistatakse:

rahatrahviga mitte üle viiesaja marga.

Kui aga selle seaduspunkti esimeses jaos äratähendatud hooletuse pärast joobnud inimeselt midagi varastatakse või teda vigastatakse, või kui ta iseenesele viga teeb, siis peab süüdlane müüja, kes tema eest mitte ei hoolitsenud, tema kahju ära tasuma ja teda omal kulul arstima.

Senati seletus. § 127 äratähendatud vastutus langeb joogiasutuste pidajate peale ja seda ei tohi mitte iga isiku peale laiendada, kelle majas näituseks varguse läbi kahju saanud isik purju on jäänud.

§ 128. (1906 a. lisas). Kuritegude toimepanemise eest, mis §§ 66, 72, 76, 106, 117, 118 (I jagu) 119, 121—126 ja 127 (lisas) ära on tähendatud, karistatakse süüdlasi, kui keegi haavu on saanud või kellegi tervis on kannatanud, kui aga sellele surm ei järgnenud (§ 28 lisas):

arestiga mitte üle ühe kuu ehk rahatrahviga mitte üle kümnetuhande marga,

§ 129. Niisuguse teo toimepanemise eest, mis ehk küll mitte selles seaduses ära ei ole tähendatud, mis aga silmapaistvalt ettevaatamata on, karistatakse süüdlasi kui keegi viga või kellegi tervis kahju sai, kui aga sellele mitte surm ei järgnenud (§ 28):

arestiga mitte üle 7 päeva ehk rahatrahviga mitte üle kahetuhande viiesaja marga.

Ähvardustest ja vägivallast.

§ 139. Süüdlasi, kes kedagi vägivaldsete tegudega ähvardavad, karistatakse, kui neil selle juures mitte oma-

kasupüüdlist või mõnda teist kuriteolist sihti (§ 28) ei olnud:

arestiga mitte üle viieteistkümne päeva ehk rahatrahviga mitte üle viietuhande marga.

Senati seletus. Tagaselja ähvardamine sõnadega, mida süüdistatav ähvardatavale edasi ei käskinud ütelda, ei ole mitte karistatav.

§ 140. Süüdlasi, kes sõnadega ähvardavad kellegi elu võtta või midagi põlema pista, karistatakse, kui neil selle juures mitte omakasupüüdlist või mõnda teist kuriteolist sihti (§ 28) ei olnud:

arestiga mitte üle ühe kuu ehk rahatrahviga mitte üle kümnetuhande marga,

§ 141. § 140 äratähendatud ähvarduse pärast, kui seda kirja läbi on tehtud, karistatakse süüdlasi, kui neil selle juures mitte omakasupüüdlist või mõnda teist kuriteolist sihti (§ 28) ei olnud:

arestiga mitte üle kahe kuu ehk rahatrahviga mitte üle kahekümne tuhande marga.

§ 142. Süüdlasi, kes omaõigust või vägivalda tarvitavad, kuid ilma raske peksmiseta, kedagi haavanud või vigastanud (§ 28) karistatakse:

arestiga mitte üle kolme kuu.

Võõra varanduse omavolilisest tarvitamisest ja kahjustamisest.

§ 145. Süüdlasi, kes võõra maa pealt omavoliliselt, aga mitte varguse näol, puu- või aiavilja võtavad, marju või seeni korjavad, aedades puid vigastavad või aialillesid nopivad, mättaid lõikavad kui ka liiva, savi j. m. s. võtavad, karistatakse:

rahatrahviga mitte üle tuhande marga.

§ 148. Süüdlasi, kes loomi üle võõraste heinamaade ja põldude ajavad kui ka omi loomi võõraste maade peal või võõras metsas söödavad, karistatakse:

rahatrahviga mitte üle tuhande marga.

§ 149. Süüdlasi, kes läbi puu- või keeduvilja-aedade või kasumetsade, üle heinamaade, põldude ja karjamaade, millele aiad või kraavid ümber tehtud või kui nendest läbisõitmise kohta hoiatavad keelumärgid üles on pandud, sõidavad või loomi sealt läbi ajavad, karistatakse:

rahatrahviga mitte üle kahetuhande viiesaja marga.

§ 150. Süüdlasi, kes võõra maa peale kiva, prügi, lõpnud loomi või muud mustust veavad, karistatakse:

rahatrahviga mitte üle tuhande marga.

§ 150. Süüdlasi, kes võõraid loomi tapavad või vigastavad, karistatakse:

arestiga mitte üle ühe kuu ehk rahatrahviga mitte üle kümnetuhande marga.

VI. Rahukohtule alluvad asjad.

Missugused asjad alluvad rahukohtule.

Nagu meie kursuse jooksul tähele oleme pannud, alluvad rahukohtutele tsiviilasjus nõudmised kuni 50.000 margani ja kergemad kuriteod ning üleastumised.

Maksvate seadustikkude: Uus Nuhtlus-Seadus, Nuhtlus-Seadus ja Rahukohtu Nuhtlus-Seadus nimetuste järele võiks otsustada, et viimasse kõik rahukohtunikule alluvad süüteod on koondatud, kuna esimeses kahes seadustikus ainult üldiste kohtute võimkonda kuuluvad kuriteod on ettenähtud. Tegelikult pole see aga nii: mitte ainult Rahukohtu Nuhtlus-Seadus vaid ka Nuhtlus- ja Uus Nuhtlus-Seadus käsitavad neid süütegusid, mis rahukohtule alluvad.

Teisest küljest ei või ütelda, et kõik Rahukohtu Nuhtlus-Seaduses ettenähtud kuriteod ja üleastumised tingimata rahukohtutele alluksid.

Üldiselt alluvad Rahukohtu Nuhtlus-Seaduses ettenähtud kuritegudest ainult need rahukohtule, mille eest karistuseks määratud võib saada:

1) noomitused, märkused, laitused,
2) rahatrahv, mitte üle 30.000 marga. *)
3) arest mitte üle 3 kuu ja
4) vangistus mitte üle ühe aasta ja kuue kuu.

Tolli- ja aktsiisialastest süütegudest alluvad rahukohtutele ainult need, mis mitte teisi, kui ainult ülesloetud karistusi toovad, kuna need asjad, mis näit., väljasaatmisega alalisest elukohast või tööstuse ettevõtte sulgumisega võivad lõppeda, üldiste kohtute harutamise alla kuuluvad.

Peale selle ei kuulu rahukohtuniku võimkonda sarnaste süütegude harutamine, mille järele kahjusaaja

*) Võõra metsa seadusvastase omandamise ja hävitamise asjad alluvad rahukohtule kui omandatud (hävitatud) metsa väärtus üle 50.000 marga ei ulata. Neil juhustel on rahukohtul R. N.-S. § 158[1] põhjal erandine õigus süüdlast kahjusaajale rikutud metsa kahekordset hinda maksma mõista ja ühtlasi kohustada teda tehtud kahju äratasuma.

üle 50.000 marga suuruse tsiviilnõudmisega süüdlase vastu on esinenud, vaatamata, missugune karistus viimast ähvardab.

Nagu öeldud, alluvad ka mõned Uues Nuhtlus-Seaduses ja Nuhtlus-Seaduses ettenähtud süüteod rahukohtule, nimelt:

Uues Nuhtlus-Seaduse §§ 530, 531, 532 ja 540 jagu I ettenähtud auhaavamise asjad ja järgmised Nuhtlus-Seaduses ettenähtud süüteod:

väejooksikute varjamine (§ 528),

valeraha edasiandmine, vale post- või tempelmarkide tarvitamine teadmata, kes neid teinud on (N.-S. § 576 ja § 581),

vale või võõra isikutunnistusega elamine, isikutunnistuse võltsimine (§ 975, § 977),

ägeduses ja ärituses kergete haavade löömine (N.-S. § 1483 jagu II),

keharikkumine kakeluses (§ 1485),

ettevaatamata keharikkumine sarnase tegevuse tagajärjel, mis üldisele kohtule ei allu (§ 1494).

Peale selle on iga üksiku rahukohtuniku võimkond maa-alaliselt piiratud, kuna tema harutamisele ainult need ülesloetud süütegudest kuuluvad, mis tema jaoskonnas on toime pandud.

Erakaebuse ja üldises korras algatatavatest ja rahukohtule alluvatest asjadest.

Nagu varem tähendatud, ei jälgita mitte kõiki süütegusid üldises korras, vaid mitmete üleastumiste kohta eraisiku au ja õiguste suhtes algatakse jälgimist ainult erakaebuse põhjal. Samuti oleme omal ajal kõikide erakaebuse korras algatatavate süütegudega, vaatamata, missugusele kohtuvõimule nad ka ei alluks, tutvunenud. Siinkohal tuleb lähemalt peatuda nimelt nende erakaebuste teel algatatavate asjade juures, mis rahukohtunikule alluvad.

Need süüteod on:

isiku auhaavamised, mis U. N.-S. §§ 530, 531, 532 p.p. 1 ja 2, § 540 jagu I, R. N.-S. §§ 133, 134, 135, 136—142, 143, 145, 146, 147, 152, 152[1], 153, 153[1], 146[1], 155, 156 ja 158 p.p. 1—5 ning N.-S. §§ 1483 jagu II, 1485 ja 1494, vargus, kelmus ja võõra vara omandamine abikaasade, vanemate ja laste vahel, mis R. N.-S. § 19 ette on nähtud.

Seni oleme leppinud selle teadmisega, et erakaebuse korras algatatavad asjad kahjukannatajate selleko-

hase palve peale ja üldises korras algatatavad süüteod kohtuvõimude poolt iseenesest ülesvõetud ja jälgitud saavad, nüüd aga peame katsuma lähemalt tutvuneda selle korraga, kuidas ühede ja teiste asjade jälgimist toimetatakse. See oleks esimene samm uue teaduse, nimelt kriminaal-protsessi alal.

Kriminaal-protsess on see õigusteadline distsipliin, mis seda korda püüab tabada ja ära määrata, mille juures ühiskondline julgeolek ja õiguslise korra kaitse kõige paremini kokkukõlla sattuks üksiku kodaniku — süüaluse isiku — vabadusega ja puutumatusega.

See põhimõte — võimalikult ühe kodaniku, olgugi ta süüalune, õigusi ja tegevusvabadust ühes seadusliku korra kaitsega kindlustada — on selleks aluseks, millele kriminaal-protsess oma seadlused ja korraldused on rajanud.

Kohtupidamise ja kohtuasjade ajamise kord on katsunud võimalikult õiglaselt ühe isiku ja terve seltskonna huvisid nende kaitsmise juures vastastikuse kokkupõrke puhul kindlustada ja hoolt kannud selle eest, et süüdistataval kõik võimalused jääks oma süütust kindlaks teha ja oma head nime puhta hoida, et kohtupidamine mitte ühiskonna vägivallaks ühe oma liikme vastu ei muutuks ning teiselt poolt, et ükski süüdlane teenitud karistusest ei pääseks.

Selle põhimõtte teostamise teenistusse on kohtuvõimude kõrval ka politsei rakendatud ja temale teatud ülesanded üldisest suurest õigusemõistmise tööst kanda antud.

Politsei osavõtmine kohtuasjade toimetusest ja tema tegevuse iseloom sellel alal oleneb sellest, kas see või teine käesolev asi rahu- või üldisele kohtule allub. Politsei tegevus rahukohtutele alluvates asjades seisab järgmises:

Igast väärteost ja üleastest, mis ilma erakaebuseta algatamisele kuulub, teatavad politsei võimud, kelle tegevuse piirkonnas need on sündinud, viibimata rahukohtunikule (Kr. Kp. S. § 49). Teadaanded rahukohtunikule võivad olla kas suusõnalised ehk kirjalikud. Nendes peab olema äratähendatud (Kr. Kp. S. § 50).

1) kelle poolt ja millal suusõnaline ehk kirjalik teadaanne on antud ehk kokkuseatud,

2) millal käesolev üleaste korda on saadetud,

3) missugune üleaste nimelt korda on saadetud,

4) kelle peale kahtlus langeb ja missuguste andmete põhjal.

5) kes käesolevas asjas tunnistaja, kes tsiviilnõudja on;

6) kõikide asjaosaliste isikute elukohad. Kui antavas teadaandes need või teised tarvilikud andmed puuduvad, võib rahukohtunik peale asjaga tutvunemist politseile ülesandeks teha puuduvaid teateid muretseda. (Kr. Kp. S. § 47, § 52). Samuti võib rahukohtunik politseile ülesandeks teha tema eest tarvilikke ülevaatusi ja läbiotsimisi toimetada (Kr. Kp. S. §§ 105, 106). Selkorral, kui kaebealune on süüteo pealt tabatud ja võimalik ei ole tema isikut ja elukohta kindlaks teha, ehk kui kuritegu vähemalt vangistusega ähvardab ja karta on, et kaebealune ennast kohtu eest kõrvale hoidma või oma süüteo jälgi kaotama saab, on politseil õigus teda seni kinni pidada, kuni ta asjaomased andmed ja teadaanded kohtunikule esitab ja kinnipeetu ühtlasi viimase korraldusse üle annab. (Kr. Kp. S. § 51).

Allikaks, kust politsei tema jaoskonnas sündinud väärtegude kohta andmeid saab, võivad olla nende süütegude läbi kahjukannatanud isikute kaebused. Kahjukannatajal on võimalus, kas otsekohe rahukohtunikule ehk politseile oma kaebusega asineda. Viimasel korral teeb politsei võim, kelle poole on pöördud, kindlaks, kas kaebatav süütegu üldises või erakaebuse korras algatamisele kuulub. Politsei edaspidisest tegevusest üldises korras algatatavates asjades oleme kõnelenud, kuna selkorral kui süütegu erakaebuse korras jälgitakse, politsei toimetus järgmises seisab:

Kõige pealt peab politsei hoolt kandma selle eest, et tema poolt rahukohtunikule edasi saadetavas kaebuses, olgu see kannataja poolt suusõnaliselt või kirjalikult sisse antud, järgmised andmed oleksid:

1) kaebaja ees-, isa- ja liignimi ning tema elukoht;

2) väärteo sisu, tema toimepaneku aeg ja koht,

3) kaebaja poolt kannatatud kahju olemus,

4) süüdistatava või kahtlustatava isiku nimi ja elukoht,

5 tunnistajate nimed või tõendused, mis kaebust võivad kinnitada,

6) kaebuse sissetuleku aasta ja kuupäev.

Mis puutub tõenduste ja tunnistajate kogumisse, siis pole see erakaebuse korras algatatavates asjades mitte politsei vaid kaebaja ülesanne.

Enne, kui sisseantud kaebusele seaduslikku käiku anda ja seda rahukohtunikule edasi saata, teeb politsei katset kaebajat süüdlasega lepitada. Kokkuleppimise kor-

ral lõpetab politsei toimetuse selles asjas ära ja saadab asjaomase materjaali prokuratuuri lõpetamiseks.

Kuna üldises korras jälgitavates süüteoasjades politsei rahukohtus süüdistajana esineb, langeb erakaebuse teel jälgitavate asjade juures see ülesanne tema pealt ära ning kohtualuse süüdistamist toimetab siin juba erakaebaja ise.

R. N.-S. §§ 38, 42, 43 ja 117 rikkumise juures tarvituselè võetud ajutine kord („R. T." 1920 a. nr. 147-148).

Süüteoasjus, mis on ettenähtud R. N.-S .§§ 38, 39, 42, 42[1], 43 ja 117 on politsei kohustatud süüdlasi otsekohe vahialla võtma ja asja kohta üksikasjalikku protokolli kokku seadma, tunnistajaid ülekuulates.

Vahialla võtmise määrusest saadab politsei viibimata ärakirja kohalikule prokuratuuri esitajale.

Asja kohta kokkuseatud protokoll ühes vahialla võtmise määrusega saadetakse 24 tunni jooksul, vahialla võtmisest arvates, vastavale rahukohtunikule. Kui ettepandud süüdistusmaterjaal täiendamist ei nõua, siis otsustab rahukohtunik asja kohtu käskotsuse korras hiljemalt järgmisel äripäeval peale protokolli kättesaamist. Kohtu käskotsus on lõpulik, saadetakse kohe täide ja tema peale ei ole edasikaebamist.

Kui aga ettepandud süüdistusmaterjaal liig puudutik on, määrab kohtunik asja üldises kohtupidamise korras harutamisele, toimetades kohtu eest kõrvalehoidmise takistamise abinõude valimisel sama üldise korra järele.

Süüteod ja üleastumised, mis karistuse alla käivad politseilises korras („R. T." 1920 a. 147-148).

Jsikud, kes on süüdlased: 1) üleastumistes, mis ette on nähtud R. N.-S. § 58, 59, 59[1], 61 ja 123; 2) sundusliikkude määruste rikkumises, mis käivad puhtuse ja tervishoiu, avalikkude kohtade, aedade ja puiestikkude korrashoiu ja automobiilide ning voorimeeste sõidu kohta, karistatakse politseilises korras rahatrahviga kuni 3000 margani.

Peale selle võib voorimehi ja autojuhte karistada ka sõiduõiguse äravõtmisega kuni 7 päevani.

Nende süütegude eest on karistamise õigus on kõigil maakondade, Tallinna, Tartu, Narva linnade ja raudteepolitsei ülemal.

Politseiline karistamine sünnib politsei ülema poolt, kelle raioonis süütegu on korda saadetud, sellekohase määrusega, kuhu äratähendatakse:

1) määruse kokkuseadmise aeg ja koht,
2) isiku ees-, isa- ja perekonnanimi, keda käesolevas asjas süüdistatakse,
3) süüteo kordasaatmise aeg ja koht.
4) süüteo kirjeldus ja süüdistatava seletus,
5) seaduse ehk sundusliku määruse nimetus, mille järele süüdistatakse,
6) trahvi suurus,
7) tähtaeg, mille jooksul määrus täide viiakse.

Trahvi määrus kuulutakse süüdistatavale allkirja vastu.

Politseilise trahvi määruse peale võib süüalune kaebust tõsta rahukohtuniku ees, kes asja harilikus kohtukorras läbi vaatab ja süüdlasele vastavate seaduste põhjal ka suurema karistuse võib määrata, kui politsei poolt sai määratud, peale rahatrahvi ka aresti.

Kaebused antakse ära kas otsekohe rahukohtunikule ehk trahvi määrajale politseiülemale 7 päeva jooksul süüdlasele trahvi määruse kuulutamise päevast arvates. Viimane on kohustatud kaebust ühes asjaga edasi saatma rahukohtunikule 3 päeva jooksul.

Kaebuse sisseandmine ei takista trahvi määruse täidesaatmist.

Sissenõutud rahatrahvid lähevad riigi kasuks ja maksetakse renteisse riigi sissetulekute arvele.

Kui trahv kohtulikult ära muudetakse ehk vähendatakse, siis maksetakse trahv ehk vastav osa temast tagasi.

VII. Rahukogule alluvad asjad.

Missugused asjad alluvad rahukogule.

Jga süüteo kohtulik alluvus oleneb kolmest asjaolust, nimelt: 1) kuriteo iseloomust, 2) kuriteo toimepaneku kohast ja 3) süüdlase ametkondlisest kuuluvusest.

Kõigepealt kuriteo iseloomust tingitult alluvad üldistele kohtutele — rahukogule, kohtupalatile — kõik süüteod, mis rahukohtunikule alluvate nimestikust välja on jäetud.

Siin tuleb tähendada, et selkorral kui 1) asi on seadusliku käigu saanud üldises kohtukonnas, ning edaspidi selgub, et ta rahukohtunikule alluv on, otsustab asja siiski üldine kohtuasutus, kuna rahukohus üldisele koh-

tule alluvat asja mingil tingimisel otsustada ei saa, vaid saadab niipea, kui talle teatavaks saab, et käesoleva asja harutamine üldise kohtu võimkonda kuulub, toimetuse viimasele kohtule. Nagu sellest näha, võib kõrgem kohtuasutus teatud korral alamat tema tegevuses asendada, alam kohus kõrgemat — mitte kunagi (Kr. Kp. S. § 208).

Mitme süüteo kuhjumisel, kui ühed neist rahukohtutele, teised üldistele kohtutele alluvad, kuuluvad kõik need süüasjad üldisele kohtule harutamiseks ja otsustamiseks (Kr. Kp. S. § 205). Selle seadluse pildistamiseks võiks näitusena tuua hobusevargust ühes vankri ja rakmetevargusega.

Nagu teada, allub hobusevargus, kui kvalifitseeritud — üldisele, vankri ja rakmete vargus aga rahukohtule; kuid käesoleval juhusel, kus mõlemad alluvuse suhtes erivargused ühekorraga on toime pandud, otsustab nii seda kui teist — üldine kohus.

Samuti otsustab võimu poolest kõrgem kohus ka neid asju, mille järele ühed süüdlased rahukohtule, teised kõrgemale kohtule alluvad (Kr. Kp. S. § 207).

Territoriaalse alluvuse mõiste seisab selles, et kuritegu seal uuritud saab, kus ta sündinud, ning selles kohtus harutatud saab, mille ringkonda kuriteo toimepaneku koht kuulub (Kr. Kp. S. § 208).

Maa-alaline alluvus on selleks korraks, kui kuritegu ühe kohtu ringkonnas alustati, aga teise kohtu ringkonnas jatkati või lõpetati, nõnda korraldatud, et tervet süütegu see kohus otsustab, kelle ringkonnas viimased ehk oma olemuse poolest tähtsamad kuriteo momendid sündisid (Kr. Kp. S. § 210).

Kohtulikust alluvusest süüdlase ametkondlise kuuluvuse järele tuleb meeles pidada, et sõjaametkonda kuuluvad kodanikud — sõjaväelased, kes sõjateenistuses seisavad, üldiselt sõjakohtule alluvad, kuna reservis loetavad sõjaväelased, sõjaväelise distsipliini vastastes süütegudes — sõjakohtule, teistes kuritegudes — kodanlistele kohtutele alluvad (Kr. Kp. S. § 219, 221, 222).

Kõrgemad riigiametnikud: riigivanem, ministrid, riigikontrolöör, vägede ülemjuhataja ja tema staabi ülem alluvad ametalastes kuritegudes ainult Riigikohtule.

Alused juurdluse algamiseks.

Kriminaal-õigusrikkumiste kohtuliku lgimises võime järgmisi astmeid tähele panna:

1) kõigepealt, kuriteo ilmsiks tu ekut,

2) kuriteo juurdlemist, mis seisab kriminaal-õigusrikkumisse puutuvate andmete kogumises ja tunnistajate esialgses ülekuulamises politsei poolt,

3) eeluurimist,

4) süüdistatavate kohtu alla andmist,

5) asja harutamist ja otsuse tegemist kohtu poolt,

6) kohtuotsuse täideviimist.

Kuritöö fakt võib ilmsiks tulla kas kellegi kodaniku sellekohase teadaande või ametiasutuste poolt kogutud üksikute laialipillatud andmete läbi. Viimasel teel tulevad sarnased kuriteod ilmsiks, mille jäljed sedavõrd kaotatud on, et kodanikud nende toimepanekut ei tea ehk varjavad.

Üksikasjaliselt võivad kuriteo ilmsiks tuleku allikad olla kindlad ja kindluseta.

Kindlateks allikateks peetakse:

1) kuritegija enda ilmumist ja süü ülestunnistamist,

2) politseiametniku isiklikku kuriteole või selle jälgede peale juhtumist,

3) kahjukannataja või tema esitaja teadaannet kuriteost,

4) tunnistaja-pealtnägija teadaannet.

Kindluseta allikateks peetakse:

1) tunnistaja-mittepealtnägija teadaannet,

2) anoniim-kirja,

3) kuulujuttu,

Kuriteost andmeid saades asub politsei juurdluse toimetamisele, mis nagu ülemal juba möödaminnes tähendatud, kuriteo tundemärkide avamises, tema jälgede otsimises ja alalhoidmises, süüdlaste isikute avalikuks tegemises ja nende süü tõenduste kogumises seisab.

Teadustused juurdluse algamisest

Juurdluse algamise momendi peale mõjuvad saadud kuriteo ilmsikstuleku allikate kindlus ja kindlusetus selles mõttes, et esimesel korral, see on kindlate allikate juures, otsekohe juurdlust toimetama hakatakse, kuna teisel korral politsei juurdlust alles peale saadud teadete kontroleerimist alustab.

Selgusele jõudes, et saadud teated tõele vastavad ja toimepandud kuritegu üldistele kohtutele allub, teatab politsei Kr. Kp. S. § 250 korras sündinud kuriteost kohtuuurijale, kannab sellestsamast kohalisele prokuröörile ette ja teatab, peale selle, oma ülemusele ja kriminaalpolitseile.

Need teadaanded peavad mitte hiljem kui 24 tunni pärast juurdluse algamist järgnema.

Tegevus enne kohtu-uurija kohalejõudmist.

Kui kohapeal kohtu-uurija on, ei toimeta politsei iseseisvalt juurdlust, vaid kogub esimese näpunäidete järele kuriteo andmeid; kui kohapeal kohtu-uurijat ei ole, kuid on prokurör ehk tema abi, saab juurdlus nende juhatuse järele toimetatud; kui aga ei kohtu-uurijat ega prokuröri või tema abi kohal ei ole, toimetab politsei Kr. Kp. S. § 252 korras juurdlust iseseisvalt ning annab selle hiljem Kr. Kp. S. § 255 korras kohtu-uurijale üle.

Kui kohtu-uurijat koha peal ei ole, võtab politsei Kr. Kp. S. § 256 järele kuni esimese kohale jõudmiseni abinõud tarvitusele, et kuriteo jälgi alal hoida ja et süüdlane ei saaks kohtuliku vastutuse eest pääseda.

Kuriteo jälgede alalhoidmine võib igal üksikul juhusel mitmekesist tegevust nõuda. Nõnda tuleb politseiametnikul hoida kas tapetu surnukeha, või ruumi, kus kuriteo läbi saadud asjad seisavad jne.

Kuidas kõiki neid, igapäevase elu nii lahkuminevatest oludest tingitud ülesandeid lahendada, ripub ära iga politseiametniku oskusest ja vilumusest.

Takistusabinõud kohtu ja eeluurimise eest kõrvalhoidmise vastu.

Politsei võtab abinõud tarvitusele süüdlase või kahtlusealuse takistamiseks end kohtuvõimude eest kõrvale hoida järgmistel juhustel:

1) kui süüdlane on värske kuriteo pealt, ehk kohe peale kuriteo kordasaatmist kinni tabatud;

2) kui kahjukannataja ehk kuriteo pealtnägija otsekohe süüdlast näitavad;

3) kui kahtlustatava küljes ehk tema kodus selged kuriteo jäljed leiduvad;

4) kui kuritegu tõendavad asjad kaebealuse päralt on ehk tema juures leitud;

5) kui kahtlustatav põgenemise katset tegi;

6) kui kahtlustataval kindel eluase puudub. (Kr. Kp. S. § 257).

Takistusabinõudeks, mida politsei tarvitusele võib võtta, on:

1) isikutunnistuse äravõtmine ja kirjalik kohustus uurimisele ilmuda ja ilma politsei loata elukohta mitte vahetada;

2) politsei iseäralise valve alla andmine;

3) käsimehe —

r võtmine;

5) kodune arest ja

6) vahialla võtmine.

Vahialla võtmist võib vähem tähtsate kuritegude juures tarvitada, kui kaebusalusel kindlat elukohta ei ole (Kr. Kp. S. § 420).

Vahialla võtmise kohta kirjutab politsei määruse, milles tähendatakse:

1) kelle poolt ja millal määrus on tehtud;

2) vahialla võetava täielik nimi;

3) kuritegu, milles vahialla võetavat süüdistatakse ja

4) vahialla võtmise põhjused.

Määrus kuulutatakse allkirja vastu vahialla võetavale, kuna ärakiri sellest määrusest jaoskonna prokuröri abile esitatakse.

Teiste tõkistusabinõude tarvitusele võtmisest tehakse juurdluses sellekohane märkus.

Tegevus peale kohtu-uurija kohale jõudmise.

Peale kohtu-uurija kohale jõudmise annab politsei temale kõik oma toimetuse üle ja lõpetab oma tegevuse, kuni sellekohaste eriliste korralduste saamiseni kohtu-uurija poolt, ära.

See asjaolu, et politsei selkorral oma edaspidise iseseisva toimetuse selles asjas lõpetab, ei tähenda veel, et kui peale kohtu-uurija ärasõitu ilmsiks tuleb, et kohtu-uurijale esitatud juurdlus valeteadete tõttu eksiteele on sattunud, politseil siis õigust pole uusi andmeid saades uues sihis juurdlust algada, et süüdlastele ajaviitmisega mitte võimalust anda kaduda.

Tegevus selkorral, kui kohtu-uurija kohalejõudmine viibib.

Selkorral, kui kohtu-uurija kohale üldse ilmuda ei saa, või tulekuga viibib, jatkab politsei algatud juurdlust ja peab selle iseseisvalt lõpule viima. Täielikult lõpetatud juurdluse esitab ta hiljem Kr. Kp. S. § 255 korras kohtu-uurijale, sellest üleandmisest prokuröörile teatades.

Iga kohtu-uurijale esitatud lõpulik juurdlus peab eneses sisaldama järgmisi teateid:

1) kas saadud andmetele vastav kuritegu tõesti on sündinud;

2) kui kuritegu on sündinud, siis missugune;

3) kus, millal ja missuguste asjaolude juures ta toime pandud on;

4) keda kuriteos kahtlustatakse,
5) kahtlustuse tõendusi.

Kuriteo juurdlemist algatakse kuriteo paiga, kus kuritegu sündinud, ülevaatusega. Juurdlus, kasvades sellelt kohalt andmete otsimisel ikka laiemale, lõpeb tihtipeale riigi kaugel piiril, vahest isegi teisel pool piiri. Selles mõttes kujutab juurdlus ringisid, mille diameetrid kivi langemise järele vette veepinnal ikka suurenevad, sel ajal kui esimesed teravad ringikesed otsekohe kivi kadumise punkti ümber ammu kustunud, ujuvad laiad sõõrid veel kaua mööda siledat pinda.

Juurdluse ainest oleme juba kõnelenud, oleme ka tähendanud, mis liiki andmeid peab iga juurdleja koguma, et juurdlus oma ülesandele vastaks. Tuleks veel kokkuvõetult katsuda selgitada, missugused need ülesanded, õigemini ülesanne ise on.

Võib arvamine tekkida, et juurdlus ja eeluurimine, kui viimane uurija poolt küllalt vara algatud saab, teineteist tarbetumaks teevad, näituseks võib küsimus tekkida, mis mõte oleks kohtu-uurijal veel kord mõnda toimetust läbi teha, kui politsei seda omalajal juba teinud on.

Selle vastu tuleb tähendada, et juurdluse mõte mitte kuriteo lõpulikus selgitamises ei seisa, mis kohtu-uurija poolt toimetatava eeluurimise ülesandeks, vaid andmete kogumises, missuguseid tõendusi kohtu-uurija käesoleva kuritöö kohta leida võib ja kus kohal. Nende andmete põhjal toimetab kohtu-uurija edaspidist asja selgitamist ja kuriteo pildi lõpulikku joonistamist. Sellel teel tuleb kohtu-uurijal nii mõndagi mittetarvilikku teadet üldisest juurdlusest välja sõeluda, et eeluurimist mitte asjata tähtsuseta ümbereksimisega koormata.

Eelpool said ülesloetud need teadete liigid, mida iga lõpulik juurdlus peab sidaldama. Missugusel teel ja mis abinõudega neid teateid muretseda, oleneb igakord käesoleva kuriteo iseloomust ja olulistest tingimistest ja politseiametniku asjatundmisest.

Ka ei ole kindlaid ettekirjutusi selle kohta, mis kombel neid teateid fikseeritakse, kas mälus või kirjas. Kindel on ainult, et kohtu-uurijale esitatav materjaal kirja pandud oleks. Juurdluse kirjeldamise laadi valik on jällegi vaba.

Neid asjaolusid, mida politseinik oma silmaga on tunnistanud, kirjeldab ta loomulikult oma sõnadega. Mis puutub aga tunnistajate üteluste kirjapanekusse, siis võib politseinik neid samuti oma sõnadega ümberjutustada, nagu see Vene valitsuse aegses kohtuprotsessis kombeks oli, ehk laseb protokollis tunnistajat oma isikus — esimeses

isikus—kõneleda, nagu see Eesti aegses juurdluses kombeks on kujunenud.

Sai juba tähendatud, et andmete fikseerimine s. o. meelespidamine niihästi kirjateel kui mälu abil sündida võib. Tihti pole üldse võimalik neid või teisi andmeid kirja panna, vaid kuriteo kiirel jälgimisel tuleb kogutud teateid ainult mälu hooleks usaldada, kuna lihtsalt füüsiliselt võimalik pole igat leitud jälge kohapeal kirjatähega kinni naelutada.

Ainukesed andmed, mida politsei kunagi oma mälu hooleks jätta ei või, vaid tingimata kirjalikult vormilise protokolli läbi peab fikseerima, on kannataja kaebus, kuriteo teadaanded ja ilmunud süüdlase enda ülestunnistamine. Selkorral ei tohi politseinik, kellele kaebus ehk teadaanne toodud, või kelle juure süüdlane ülestunnistama ilmus, lihtsate ülestähendustega, veel vähem meelespidamisega leppida, vaid seab kannatajat, tunnistajat või süüdlast vormiliselt üle kuulates sellekohase protokolli kokku, selles äramärkides kaebuse, teadaande või ülestunnistamise kirjapaneku kuupäeva, kuritegu tõendavad asjaolud ja andmed *).

Selkorral, kui kaebus või teadaanne kirjalikult sisse on tulnud, on politsei kohustatud viibimata kaebajat (teadaandjat) suusõnaliselt üle kuulama.

Kaebajat (teadaandjat) ülekuulates tuletab politsei ülekuulatavale meelde neid tagajärgi, millega N. S. § 940 järele valekaebust ähvardab.

Üldiselt võib veel kord rõhutada, et politsei tegevuses kuritöö jälgimisel tema juurdlus mitte vormiline ei ole ja nagu öeldud, olemasolevate kuriteo tõenduste leiupaikade kohta teadete kogumises seisab.

Sellest üldisest reeglist, nagu äsja nägime, moodustavad väikese erandi need seaduse nõudmised, et politsei kaebuste, teadaannete ja ülestunnistamiste kohta vormiliku protokolli kokku seaks. Muidu kuulub kuriteo jälgimise vormiline osa täitsa kohtu-uurija tegevusvalda.

---

*) Peale selle käsib seadus politseid vormilikke protokolle järgmistel juhustel kokku seada:

1) kui politsei poolt kohtu-uurija juure toodud süüalune viimase poolt 24 tunni jooksul ülekuulatud pole. (Kr. Kp. S. § 400-402).

2) üleastumiste juures tolli ja aktsiisi määrustikkude, heakorra ja korrapäralise oleku vastu (Kr. Kp. S. §§ 1129, 1130, 1223, 1224).

3) rahukohtuniku poolt käskotsuse korras.

Tegevus Kr. Kp. S. § 258 põhjal.

Võib aga juhtuda, et politsei otse kuriteo peale sa-tub, või et kohtu-uurija kohale jõudmiseni kuriteo jäljed kaotsi võivad minna, kuna ühest küljest aga neid sündmusi või jälgi vormilise protokolli läbi fikseerima peab, teisest küljest — kohtu-uurija, kelle teha see on, viibib, tuleb politseil nagu seda Kr. Kp. S. § 258 on ette kirjutanud, selkorral kohtu-uurijat kõigis tema eeluurimise toimetustes, mis edasilükkamist ei kannata, asendada ja sellel alal ülevaatusi, ületunnistamisi, läbiotsimisi ja asitõenduste võtmist toimetada. Ainult süüalust ja tunnistajaid ei kuula politsei vormiliselt üle, väljaarvatud need juhused kui karta on, et keegi tunnistajatest või süüalune kohtu-uurija päralejõudmiseni ära võib surra.

Kohtu-uurija asemel tegutsedes ei kogu politsei enam andmeid tõenduste leiupaikade kohta, vaid tõendusi endid, kuna hiljem, kui igapäeva elu askelduses kuriteo momendi ümber tõusnud lainekesed juba laiali ujunud ja kuriteo jäjed ümbrusse ära sulanud, kohtu-uurijal juba võimalus puuduks neid tõendusi korjata.

Praegu on kõne sellest, et politsei selkorral, kui kohtu-uurija viibib ja juurdlus viimasele veel üle pole antud, teatud tingimustel uurijat võib asendada. Sellejuures tuleb tähendada, et see mitte ainult siis võimalik pole, kui juurdlus veel kohtu-uurijale üleandmata on, vaid ka pärast seda. Ehk seadus seda küll otsekohe ütelnud pole, tuleb siiski arvata, et selkorral kui peale juurdluse üleandmist kohtu-uurijale politsei Kr. Kp. S. § 258 kirjeldatud olukorda sattus, see on samas asjas uusi värskeid jälgi leiab, mille kiiret kadumist karta on, tal õigus on kohtu-uurija eest ülevaatusi, ületunnistamisi ja läbiotsimisi teha jne.

Oma toimetuses, kohtu-uurijat asendades, käib politsei seaduse samade juhtnööride järele, mille poolt näidatud korras ka kohtu-uurija oma eeluurimist juhib. Need seaduse nõuded, mida politsei sarnasel korral tähele peab panema, on järgmised:

Ülevaatus ja ületunnistamine.

Ülevaatuste ja ületunnistamise juures. 1) Ülevaatust (ületunnistamist) peab toimetama vähemalt kahe erapooletu kodaniku — manuka — juuresolekul (Kr. Kp. S. §§ 315 ja 321).

2) Ülevaatuse (ületunnistamise) juures võivad viibida peale selle kõik asjaosalised isikud, kuid ülevaataja ei ole kohustatud nende tulekut ära ootama (Kr. Kp. S. § 316).

3) Ülevaatust (ületunnistamist) toimetatakse päeva ajal, väljaarvatud juhused, mis edasilükkamist ei kannata (Kr. Kp. S. § 317).

Sõnaga: „päevaajal" on siin mõeldud valget aega, millal ülevaatajal selgesti võimalik on asju ja värve näha. Kui ülevaatust (ületunnistamist) videvikus või pimeduses on toimetatud. märgib politseiametnik oma protokollis või erimääruses need asjaolud ära, mis teda sundisid ülevaatust sarnasel, mitmekohasel, ajal toimetama.

4) Ülevaatuse alla kuuluvad peale otsekoheste kuriteo jälgede ka kuriteo koha lähem ümbrus, lähemad asjad ning märgid.

Tarviduse korral mõõdab politsei ülevaadatud asju ehk kui võimalik joonistab neid üles (Kr. Kp S. § 318) Haruldane ülevaatus (ületunnistamine) ei vaja mõõtmist ega joonistamist. Pea alati tuleb politseil ja kohtu-uurijal ülevaatusi toimetades tsentrimeetriga tegemist teha, ühte ja teist asja kuriteo kohal, jälgi j. m. mõõta, ning omas protokollis mõõtude abil kirjeldada, et kohus, kes kord asja peab harutama, kuriteo koha seisukorrast kohe peale harutatava kuriteo toimepaneku võimalikult kujukama pildi saaks ja sel teel kuriteo sündmust äraaimata võiks. Kuriteo koha kirjeldamist sõnadega tuleb meie aastasajal iganenud ja rudimentaarseks tööriistaks tunnustada, ikka rohkem läbi lööb pruuk — ülesvõtteaparaate kuriteo paiga pildistamiseks tarvitada. Muidugi on fotograafia palju kohasem ja soodsam abinõu kui sõnadega kirjeldamine, kui täpipealselt viimast ka ei toimetataks, pealegi aja kokkuhoidmise mõttes ei või ülesvõtteaparaadiga mingi kirjeldamine võistelda. Seni, kui meil politsei ja kohus tehniliselt nii kaugele pole jõudnud, tuleb mitmeleheliste ülevaatuste protokollidega leppida ja end tröstida, et kergem ja tagajärjerikkam aeg ukse ees on

5) Ülevaatuse (ületunnistamise) juures saadud andmete kohta seab politsei protokolli kokku ja kui võimalik otsekohe ülevaatuse (ületunnistamise) koha peal. Kõik andmed saavad protokolleeritud selles järjekorras, nagu neid leiti (Kr. Kp. S. § 319).

Viimane nõue on selleks üles seatud, et kirjelduse järjekindluse läbi hiljem kergem oleks ülevaadatud kohta kujutada.

Kokkuseatud protokoll, ka joonistused ja plaanid saavad kõikide juuresolejate poolt allakirjutatud.

6) Ülevaatuste (ületunnistamiste) juure kutsutavad erapooletud kodanikud — manukad — valitakse lähemate elanikkude seast. Manukateks võib politsei valida ainult neid isikuid, kes olgugi tema teades, korralikud kodanikud on (Kr. Kp. S. § 320).

Manukate arv ei tohi olla alla kahe (Kr. Kp. S. § 321).

Kui üle vaadatakse (ületunnistatakse) naisterahvast, valitakse manukateks abielus seisvad naisterahvad (Kr. Kp. S. § 322).

7) Ülevaatusele kutsutakse tarbekorral, kui asjaolude täpipealne mõistmine erilisi teadmisi või oskusi nõuab, asjatundjaid (Kr. Kp. S. § 325). Asjatundjateks võivad olla arstid, apteekrid, tehnikerid, käsitöölised ja teised isikud, kellel sel või teisel alal suuremad kogemused on.

Ülevaatust, mida asjatundjate abiga toimetatakse, kutsutakse ületunnistamiseks, mida samade reeglite järele teostatakse kui ülevaatustki.

Läbiotsimine ja asitõenduste võtmine.

II. Läbiotsimiste ja asitõenduste võtmise juures käidakse suuremalt jaolt samade juhtnööride järele. Majades toimetatakse läbiotsimisi ja asitõenduste võtmisi ainult tõsise kahtluse korral, et neis majades süüalune ehk kuriteo aine või asja selgitamiseks hädapärast tarvilikud asitõendused peituvad (Kr. Kp. S. § 357).

Läbiotsimise ja asitõenduste äravõtmise juure kutsutakse kaks manukat, maja- või läbiotsitava ruumi peremees ehk kui ta käepärast ei ole — tema naine või mõni muu vanem perekonnaliige (Kr. Kp. S. § 358).

Läbiotsimise ja asitõenduste äravõtmise juure lastakse ka asjaosalisi, kuna kõrvaliste isikute juuretulek läbiotsitava ruumi peremehe sellekohasest loast oleneb (Kr. Kp. S. § 352).

Eluruumide läbiotsimise juures võib tihti tarvidus tekkida ka kahtlustavaid isikuid läbi otsida. Isiklik läbiotsimine on loomulikult veel haavavam, kui eluaseme läbiotsimine, mispärast selle abinõuga veel ettevaatlikum tuleb olla.

Naisterahva isiklikku läbiotsimist toimetatakse erapooletute abielus seisvate naiste poolt.

Läbiotsimise tagajärjekus oleneb muu seas mitmest asjaolust, nõnda on ootamatult ja vilunud ametnikkude poolt ettevõetud läbiotsimisel muidugi suuremad tagajärjed, kui oodatava ja oskamata politseiniku poolt toimetatava juures, kui muud tingimused endisteks jäävad.

Võõraste riikide saadikute ruumides võib läbiotsimisi ja asitõenduste võtmisi ainult prokuröri otsekohesel käsul ette võtta (§ 360).

Kirikute, amet- ning heategevate asutuste ning kooliruumide, samuti kindluste ja kasarmute läbiotsimisele võib asuda ainult nende asutuste, kiriku- või kasarmus seisva väeosa ülemuse juuresolekul (§ 361). Kui kutsutav väe-

või muu asutuse ülemus läbiotsimise juure ei ilmu ehk viivitab, võib politsei läbiotsimist otsekohe alata. Selkorral tuleb tal ainult oma protokollis äramärkida seda asjaolu, et Kr. Kp. S. § 361 korras juurekutsutav ülemus, kelle korraldusse läbiotsitav kiriku, asutuse või väeosa ruum kuulub, ilmumast keeldus ehk oma tulekuga kardetavalt viivitas.

Läbiotsimisi ja asitõenduste võtmisi toimetatakse ikka päeval. Kõrvalekaldumisi sellest seadusest lubatakse ainult samadel tingimustel, mis ülevaatusi ja ületunnistamisi, nagu eelpool nägime, lubasid videvikus või pimedas ette võtta (Kr. Kp. S. § 363). Läbiotsimine rikub üldse kodanikkude kodukolde rahu, kuna öösine läbiotsimine eriti raskete ehmatuste ja õnnetuste põhjuseks võib saada. Sellepärast tuleb öösiseid läbiotsimisi ainult erakorralistel tähtsatel põhjustel ette võtta, mis tõesti kuidagi ei luba asja edasi lükata. Need põhjused saavad politsei poolt läbiotsitavatele kuulutatud ning läbiotsimise protokolli sisse kantud.

Sõna „öö" all mõeldakse uneaegast sel maal, kus läbiotsitav elab.

Kr. Kp. S. § 362 käsib nii läbiotsitava ruumi peremehele kui ka manukatele kuulutada, mis asjas ja missugusel eesmärgil läbiotsimist toimetatakse.

Tarbekorra võib läbiotsitavat kohta politseiametnik kude või nende puudusel eraisikute ahelaga ümber piirata (Kr. Kp. S. § 365).

Politseil on õigus läbiotsimise juures lukusolevaid uksi või kaase lahti teha, kui omanik ise seda tegemast keeldub. Kuid sellejuures peab politseiametnik lahtivõetava ilmaaegse lõhkumise eest hoiduma (Kr. Kp. S. § 366). Selleks valib politsei oma äranägemise järele kõige soodsama teo, näituseks: kutsub, kui aeg vähegi lubab, lukkude avamiseks lukusepa jne.

Kahtlustatava isiku paberite ja kirjade läbiotsimist peab äärmiselt ettevaatlikult toimetama; ei tohi neid asjaolusid, mis kirjades, paberites jne. leiduvad, kuid asja ei puudu, avaldada, ja võib ära võtta ning akti juure lisada ainult hädapärast asjale tarvilikke kirju. Läbiotsitavaid kirju ja paberid loeb läbiotsimise juures olevate isikute nähes ainult politseiametnik, kuna asja juurelisamiseks väljavalitud paberid ta ka manukatele esitab (Kr. Kp. S. § 367).

Oma paberite ja kirjade väljaandmisest läbiotsitavale politseiametnikule juurdlustoimetuse juure lisamiseks ei või keelduda mingisugune ametasutus või isik (Kr. Kp. S. § 358).

Asitõendused ja nendega ümberkäimine.

Asitõendusteks nimetatakse sarnaseid riistu, riideid, dokumente, kirju j m.s. asju, mis otsekohe või kaudselt võivad selgitada kuriteo asjaolusid ja olla süüdistuse aluseks. Asitõenduste võtmisest oli eelpool kõne, siin tuleks asjatõenduste hoidmise juures lähemalt peatuda.

Kr. Kp. S. § 371 järele peab iga asitõenduse leidmise kohta olgu kuriteo kohal või läbiotsimise juures protokoll kokku seatama ja tõendust ning tema leidmise asjaolusid üksikasjaliselt kirjeldatama.

Asitõendused saavad sellejärele — kui võimalik — ära nummerdatud, kokku pandud, kinni pitseeritud ja asja juure lisatud (Kr. Kp. S. § 372).

Kui asitõendusi sellelt kohalt, kus nad leitud, lahutada ei saa, näituseks: veri hoonete seina peal jne., kuna neid asjatundjate läbi on tarvis ülevaadata, võtab politsei abinõud tarvitusele, et neid igasuguse rikkumise eest hoida, kui võimalik pitseerib selle koha või need asjad, mille peal kuriteo jäljed leidusid, kinni ja seab oma ametnikke ehk ustavaid kodanikke selle järele valvama (Kr. Kp. S. § 373).

Omanikule, kelle käest tema asjad kuriteo läbi ära on võetud, antakse need peale ülesleidmist ja hindamist allkirja vastu tagasi, kui nende asjade akti juure lisamiseks erilist tarvidust pole (Kr. Kp. S. § 375).

Sellejuures peab kindel olema, et see isik, kellele asjad tagasi antakse, tõesti nende omanik või seaduslik valdaja on. Kui aga asjade omandisõiguse küsimus kahtlane on, tuleb asi akti juure jätta, olgugi, et see vast tarvilik ei ole.

Neile, kelle käest mõnesugused asjad akti juure asitõendusteks on võetud, antakse sellekohased kviitungid. (Kr. Kp. S. § 376).

Juurdluse käik, kui selgub, et asjas kuriteo tundemärgid puuduvad.

Kui kuriteo ehk üleaste tundemärgid kahtlased on, ehk hoopis puuduvad, saadab politsei asja prokuratuuri otsustamiseks (Kr. Kp. S. § 253). Prokuratuur võib asja ära lõpetada, ehk kohtu-uurijale eeluurimiseks üle anda, või selkorral kui asi rahukohtu toimkonda kuulub, politseile ette kirjutada süüdistust selles asjas rahukohtuniku juures tõsta.

Sõjakohtule alluvad asjad.

Igast sündmusest, mis endas sõjaväelase poolt toimepandud kuriteo tundemärke sisaldab, teatab politsei kõige hiljem ööpäeva jooksul sõjaväelisele ülemusele.

Sõjaväeline ülemus toimetab juurdlust neis asjus selkorral, kui sõjaväelaste poolt sõjalise distsipliini ehk teenistuse seadusi rikutud on, ehk kuigi süütegu distsipliini ehk väeteenistuse seadluste rikkumises ei seisa, kuid neis kohtades toime pandud on, mis ainuüksi sõjaväelise ülemuse korraldusse kuuluvad; ehk olgugi, et süütegu ei distsipliini vastane ega ainuüksi sõjaväelise ülemuse korralduses seisvas kohas toime pandud pole, kuid sõjaväelaste poolt ametikohuste täitmise juures korda on saadetud.

Sõjaülemus toimetab juurdlust peale selle ka siis, kui süütegu eraisikute poolt, kuid ainuüksi sõjaülemuse korralduses seisvas kohas toime pandud on. Viimasel juhusel antakse juurdlus peale lõpetamist vastavale kodanlisele kohtuvõimule üle.

Juurdlust neis asjus, mis sõjaväelaste poolt väljaspool ametikohuste täitmisi ja kohti, mis ainult sõjaväevalitsusele alluvad, toime on pandud ning väeteenistuse seaduste rikkumises ei seisa, toimetab politsei.

Poliitilised asjad, mis alluvad siseministrile, kui kindralkubernerile.

Erakorralistel aegadel, kui riigikord ja julgeolek hädaohus on ja riigikaitseks erilisi abinõusid peab tarvitama, kuulutatakse kas terves riigis ehk mõnes tema osas sõjaseadus välja.

Neis maa-alades, kus sõjaseadus maksmas, tarvitatakse ka kuritegevuse mahasurumiseks erakorralisi abinõusid—lihtsustatakse mõnede kuritegude liikide harutamise protsessi ja kõrgendatakse harilikke karistusi selle läbi, et neid süütegusid sõjakohtutele harutamiseks antakse, kel võim on süüdlasi sõjaseaduste järele valjemalt karistatada. Nende kuritegude hulka kuuluvad:

1) mäss riigikorra vastu ja riigi äraandmine,

2) sõjalise varustuse meelega põletamine ja hävitamine,

3) sõjategevuse piirkonnas olevate liikumisvahendite—sildade, tammide, veevärkide, teede jne. meelega toimetatud rikkumine ehk hävitamine,

4) sidevahendite — telefonide, telegraafide j. n. e. lõhkumine.

5) sõjaliste vahipostide, karaulide kallale tungimine ja sõjariistus vastuhakkamine sõjaväe karaulile,

sõja- ja kodanlistele politseivõimudele ning nende tapmine ehk tapmisekatse.

Sõjaseisukorras asuvates maa-alades pannakse riiklise julgeoleku kaitse kohustus selleks nimetatud kindralkuberneri peale.

Kindralkuberneril on õigus määrusi välja anda, millega terved kuritegude liigid sõjakohtutele alluvateks kuulutatakse. Samuti võib ta üksikuid süüasju kodanlise kohtu toimkonnast oma äranägemise järele sõjakohtutele harutada anda.

Peale selle on temal administratiivalal veel suured volitused, näituseks, võim kodanikke sõjaseisukorras olevatest maakondadest välja saata, riigiametnikke teatud põhjustel kohtadelt viibimata tagandada j. n. e. Eestis kindralkuberneri õigused on neis kohtades, kus sõjaseadus maksmas, siseministri kätte antud.

Kohalikkudel politseiülematel on sõjaseaduse alla kuuluvates maa-alades õigus igat kodanikku arreteerida, kes tõsist kahtlust äratab, et ta riigi- või sõjaväe julgeoleku vastases kuriteos või sellest osavõtmises süüdi on. Need vangistamised võivad kesta kuni 2 nädalani. Teiseks on neil õigus toimetada igal ajal kõikides majades ja ruumides läbiotsimisi ja aresti alla panna varandusi, mis kuriteo või selle kavatsuse tundemärke näitavad.

Iga sarnase arreteerimise ja vabastamise kohta teeb politseiülemus vastava määruse, mida ta prokuratuurile esitab, arreteerimisest viibimata kindralkubernerile teada andes, kes kinnipidamist kuni ühe kuuni, lugedes arreteerimise päevast, võib pikendada.

Kaitsepolitsei. Välispolitsei tegevusega poliitiliste kuritegude vastu võitlemise alal oleme nüüd tutvunenud. Eriti otsekohe poliitilise, demokraatliku vabariigi ja ühiskondliku korra vastu sihitud kuritegevusega võitlemiseks on siseministeeriumi ametkonda n.n. kaitsepolitsei asutatud (Kaitsepolitsei korralduse seadus „Riigi Teataja nr.nr. 61-62—1920 a.)

Kaitsepolitsei ülesanneteks on prokuratuuri ja kohtuvõimude juhatusel, ametasutuste ja eraisikute teadaannete järele ehk omal algatusel poliitiliste kuritegude jälgimist alustada ja juurdlemist toimetada. Sellejuures kannab kaitsepolitsei kõiki neid kohustusi ja omab neid õigusi, mis maksvate seaduste järele üldisele politseile kuritegevuse jälgimise ja juurdlemise alal kuuluvad.

Eriti tuleb tähendada järgmisi kaitsepolitsei õigusi:

1) sõjariistu kanda ilma iseäralise loata,

2) sõita raudteel, igas rongis, vagunis ja klassis, liikuda linna tänavatel, maanteedel ja veeteedel igasuguste sõiduabinõudega,

3) välis- ja kriminaal-politseid oma ülesannete teostamiseks appi kutsuda kui ka vastuhakkamise korral vastavate määruste järele sõjavõimusid ning eraisikuid abiks paluda, kes kohustatud on ajaviitmata seda nõuet täitma.

Poliitilise kuritegevuse jälgimise ja juurdluse alal on kaitsepolitsei prokuratuuri ja kohtuvõimude käsutada, kuna tema ülemaks juhiks siseminister on.

Teine osa.

Politsei korraldus.

Kokku seadnud M. Tang.

Üldine korraldus.

Politsei kogu vabariigis allub siseministrile, kui politsei ülemjuhatajale, kes ka politsei tegevust politsei peavalitsuse kaudu juhib. (R. T. nr. 4-5 1902 a.).

Politsei tegevus ja võimupiirid.

Politsei hoiab alal seltskondlikku julgeolekut ja korda, kaitseb kõiki ja igaühte vägivalla, tooruse ja omavoli eest.

Politsei kohused seltskondliku korra ja julgeoleku kaitsmise je üldise heakorra alalhoidmise teostamiseks on:

1) abinõude tarvitusele võtmine seaduste ja sundusliikkude määruste rikkumiste lõpetamiseks;

2) kodaniku vabaduste kaitsmine;

3) aktide ja protokollide kokkuseadmine õnnetute juhtumiste ja kuritegude üle, niisama ka muudel juhtumistel, kui see kodanikul tarvilik on tema õiguste kaitsmiseks;

4) korra alalhoidmine üldtarvitamiseks antud kohtis, teede, sildade, tänavate ja muude avalikkude platside korrashoiu ja liikumise järele valvamine;

5) korra alalhoidmine tulikahide, veeuputuste ja muude üldhädaohtude korral;

6) abiandmise nõudmine kodanikkudelt üldõnnetuste ja hädaohtude puhul;

7) valitsuse ja omavalitsuse asutustele ja võimudele abi andmine nende peale pandud kohuste täitmise juures;

8) seadustes ja määrustes ettenähtud isiku- ja muude tunnistuste ja teadete väljaandmine;

9) vastuvaidlemata korras nõutavate riigi ja omavalitsuste kasuks maksude ja trahvide sissenõudmine, sa-

muti ka maksjate keskel maksu-, teate- ja muude lehtede laialikandmine.

Kohtu ametkonna asjus on politsei kohused:

1) juurdluse toimepanemine, eeluurimisest osavõtmine ja süüdistavate vahialla võtmine süüteo asjus kriminaalkohtupidamisseaduse põhjal;

2) avalikkudes süüteoasjades süüdistajana väljaastumine seaduses ettenähtud juhtumistel;

3) kohtu poolt väljakutsutud süüdistatavate ja muude isikute vahialla võtmine ja kohtusse toomine kohtuvõimu sellekohase määruse põhjal;

4) kohtuotsuste ja määruste täitmine, nagu kohtupidamiste seadustes ette nähtud;

5) vangide vedamistest osavõtmine, nagu see seaduses vahiall peetavate kohta on ette nähtud;

6) asjalikkude tõenduste alalhoidmine.

Sõjaametkonna asjus on politsei kohused:

1) väeteenistuse kohustusliste isikute ilmumise järelvalve

2) väejooksikute otsimine, vahialla võtmine ja sõjavõimude kätte toimetamine;

3) kogukonna valitsustele ja rahvaväe-kommisjonidele kutsealuste nimekirjade kokkuseadmise juures võimaliku abi andmine;

4) järelvalvamine, et rahvaväe-kommisjoni ilmuvad isikud teel ja rahvaväe-kommisjoni ümbruses rahu ja korda ei rikuks, kommisjoni eelruumides ei lärmitseks ja tarvilisel korral kommisjoni esimehele abiks olla korra jalulseadmises;

5) abinõude tarvitusele võtmine sõjaväeteenistusest kõrvalehoidmise sihis tehtud pettuste ja kuritegude avalikuks tegemises ja selles süüdlaste isikute vastutusele võtmine;

6) kutsealustele isikutele, kes elukardetavalt haiged ja muude kõrvaldamata takistuste, nii kui: õnnetud juhtumised (tulikahju) ärasõidu eel, või loodusjõuliste takistuste (veeuputus, ühenduse puudus saarte vahel) mõjul määratud ajaks rahvaväe-kommisjoni või kogumispunkti ilmuda ei või, sellekohaste tunnistuste väljaandmine. Nimetatud haigusjuhtumiste korral isiklikult haige juures viibimine ja haigustunnistusele märkuse tegemine, et järelvaadatav haige tõesti kutsealune on ja määratud ajaks kommisjoni või kogumispunkti ilmuda ei või.

7) Sõjaväeteenistusse puutuvate tunnistuste kaotsimineku korral protokollide kokkuseadmine.

Peale kohustuste, mis eelpool ettenähtud, on politseiametnik kohustatud täitma kõiki valitsus- ja omavalitsusvõimude seaduslikke nõudmisi.

Politsei on õigustatud ja kohustatud vahialla võtma ehk isoleerima isikuid, kes joobnud olekus ehk vaimuhai-

ged, kui nende vabaduses viibimine otsekohe hädaohtlik on kas neile endile või ümbruskonnale.

Igal vahialla võtmise juhtumisel kirjutab politsei selle kohta protokolli ja määruse, milles ära on tähendatud vahialla võtmise koht, päev ja tund, niisama ka vahialla võtmise põhjus. Vahialla võetava, tema perekonnaliigete ehk usaldusmeeste nõudmisel on protokolli kokkuseadja kohustatud viibimata ärakirja välja andma vahialla võtmise määrusest.

Isikud, kes vahialla võetud ilma sellekohase kirjaliku kohtuvõimude otsuseta, peab kas viibimata vabastama, ehk 24 tunni jooksul viidama kohtuniku ehk kohtu-uurija juure, kelle võimupiiri asi kuulub; ei ole aga viimased kättesaadavad, siis lähema kohtuniku ehk kohtu-uurija juure.

Kui vahialla võtmine sündis kohal, mis üle 10 versta kaugel on kohtuvõimu esitajatest, siis pikendatakse vahialla võetu viimiseks määratud 24 tunnilist tähtaega 24 tunniga iga järgmise 25 versta ehk selle pooliku osa kohta.

Politsei teenistuses olev ametnik võib sõjariistu tarvitada oma ametikohuste täitmise juures järgmistel tingimistel:

1) temale sõjariistus isiku kallale tungimise korral;

2) temale ilma sõjariistadeta ühe või mitme isiku kallale tungimise korral, kui muud kaitsevõimalust üle ei jää;

3) teiste kõrvaliste isikute kaitsmise korral, kui muud kaitsevõimalust ei ole;

4) kuritegija kinnivõtmise korral, kes p.p. 1—2 nimetatud vägivaldsete tegudega ennast kaitseb ehk kui ei ole võimalust põgenejat kuritegijat muude abinõudega taga ajada ja kinni püüda;

5) vangimajast ehk vahialt ärapõgenemise korral, kui ei ole võimalik teda kinni võtta.

Politsei-komandod, kes väljakutsutud korra jalule-seadmiseks, võivad asuda tegevusse, silmaspidades järgmisi juhtnööre:

1) Aeg, millal sõjariistade tarvitamist ette võtta, oleneb ülemast, kes korralageduse kohal. Tema annab sarnase käsu ainult siis, kui kõik muud abinõud mittesõnakuuljate vaigistamiseks on tarvitatud.

2) Sõjariistade tarvitusele võtmisel mässulise tegevuse mahasurumiseks tuleb mittesõnakuuljaid kolm korda kõva häälega hoiatada, et sõjariistade tarvitamine nende vastu ette võetakse järgmistel juhtumistel:

a) määratsejate salga laialiajamisel;

b) salga vastu, mis takistab komando liikumist.

Kuidas, mil kombel ja mil ajal sõjariistu tarvitada,

jääb täiesti korra jaluleseadja hooleks, tingimisega, et tuleriista saaks tarvitatud ainult äärmisel juhtumisel, kui kuidagi teisiti ei ole võimalik korda jalule seada.

Märkus: Määratsejate salga hoiatamine õhku laskmisega ehk tühjade padrunidega ei ole lubatud.

3) Ilma p. 2 nimetatud hoiatuseta võib tuleriistu määratsejate salkade tegevuse mahasurumiseks tarvitada äärmistel juhtumistel ja nimelt:

a) rahvasalga ehk vangide vastu, kes komando peale tungivad ehk selle vastu vaenulist tegevust ette võtavad.

b) salkade vastu, kes komando silmapiiril kellegi vastu vägivalda tarvitab, näit. varanduse lõhkumised, rüüstamised, põletamised ehk tapmised;

c) isikute vastu, kus takistavad ehk vastu hakkavad süüdlaste kinnivõtmisel.

4) Politsei võtab kõik abinõud tarvitusele selleks, et komando poolt sõjariistade tarvitamise ajal ei saaks kannatada isikud, kes mässust osa ei võta.

5) Haavatud isikute eest hoolitsemine, mis tekkinud sõjariistade tarvitamisel, on politsei kohus.

6) Iga sõjariistade tarvitamise juhtumise kohta üksikute ametnikkude komando poolt seatakse ajaviitmata protokoll kokku, äratähendades sündmuse olusid, missugune kiires korras peab ettepandama politsei peavalitsuse ülemale.

Politsei poolt tähele pandud seaduse ehk sundusliku määruse rikkumise kohta peab politsei määratud korras protokolli tegema.

Protokoll seatakse kokku kohal, kus korra, seaduse ehk sundusliku määruse rikkumine sündis ehk jälle lähemas elumajas. Kui protokolli võimata on kokku seada ülemaltähendatud kohas, siis seatakse protokoll kokku lähemas politseivalitsuses, kus juures politseiametnikud süüdistatava ainult sel juhtumisel politseivalitsusesse kutsuvad, kui süüteo kohal tõesti võimata on tema isikut kindlaks teha ehk kui teda seaduse järele otsekohe tuleb vahialla võtta. Protokollis peab olema äratähendatud, millal ja kes protokolli kokku seadis, kus kohal, millal kuritegu ehk üleastumine korda saadeti, milles see seisab, kelle poolt see toime pandi, kui süüdistatav teada on ehk kelle peale langeb kahtlus.

Protokollis tähendatud asjaolud peavad tõendatud olema tunnistajate poolt, niipalju kui see võimalik on tunnistajate ja ka asjatundjate poolt, kui selles on vajadus.

Piiripolitsei kohus on kontroleerida reisijate dokumente ja selle järele valvata, et keegi ilma seaduslise loata üle riigi piiri sisse ega välja ei pääseks, ta täidab

ka kôik muud kohused, mis politsei peale pandud, kui seda koha peal vaja läheb. (R. T. nr. 4-5—1920 a. ja Ül. Kub. Asut. S. § 688 lisa.)

Politsei koosseis.

Oma kokkuseade poolest seisab politsei koos politseiametnikkudest ja politseiteenijatest ning 3 linna-, 11 maakonna-, 1 raudteede politseiüksusest ja piiripolitseist.

Politseiüksused on: Tallinna, Tartu ja Narva linnad; Lääne-, Harju-, Pärnu-, Valga-, Võru-, Petseri-, Viru-, Tartu-, Viljandi-, Järva- ja Saaremaakonna ning raudteede politsei.

Politseiametnikkudeks loetakse: politseiülem, tema abi, jaoskonna ülem, tema abi, aadresslaua juhataja, tema abi, arestimaja ülemad ja nende abid, politsei tervishoiuosakonna juhataja, raiooniülemad, politseivalitsuse sekretäärid, kui ka kantselei asjaajajad, kus sekretääri ei ole ja piiripolitseipunkti ülemad ning kontrolöörid; politseiteenijad on: asjaajaja, kus sekretäär olemas, kôik vanem- ja nooremkordnikud ning kôik kantseleiametnikud, teenijad ja vangivahid.

Politsei (maakonna-, linna- ja raudtee-) seisab koos politseiülemast, tema abist, jaoskonnaülematest, nende abidest, raiooniülematest, vanemkordnikkudest ja piiripolitseipunkti ülematest ning kontrolööridest (viimased peale audteepolitsei).

Maakonna politseiülema alaline asupaik on maakonnalinnas, linna politseiülemate asupaigad—vastavates linnades ja raudtee politseiülem—Tallinnas.

Politseijaoskondade arvu ja ulatuse maal ja linnades, samuti ka jaoskonnaülemate ja piiripolitsei-punktide asupaigad määrab kindlaks siseminister vastava maakonna- ehk linnavalitsuse ettepanekul.

Politseikordnikkude ja raiooniülemate jaoskonnad ning asupaigad määrab kindlaks vastava jaoskonna ülema ettepanekul politseiülem, kusjuures maakonna- ehk linnavalitsuse arvamist tuleb küsida.

Raudteede politsei jaoskonnad, jaoskonnaülemate ja politseikordnikkude asupaigad määrab kindlaks siseminister raudteede politseiülema ettepanekul.

Politseiülemal on kantselei sekretääri juhatusel, asjaajajad, kirjutajad ja käskjalg ning arhiiv ja arestimaja tarvilise arvu vahtidega.

Jaoskonnaülematel on kantselei asjaajaja juhatusel, kirjutajad ja käskjalg ning maakondades ka veel arestimaja tarvilise arvu vahtidega.

Kogu politsei ülevalpidamise kulud kaetakse riigi poolt siseministeeriumi eelarve järele.

Politseiametnikud kannavad oma ametikohuste täitmisel olles vabariigi valitsuse poolt kinnitatud vormiriideid ja kaitseriistu.

Siseminister on õigustatud politseiametnikkude hari-

duslise tasapinna tõstmiseks ja politsei ametile ettevalmistamiseks kui ka ametiteadmiste täiendamiseks ja kontrolleerimiseks sellekohaseid kursusi ja eksamid korraldada. (R. T. nr. 4—5, 1920 a.).

Politseiametnikkude ja teenijate ametisse määramine, ametist vabastamise ja karistamise kord.

Politseis määrab teenistusastmetes edasijõudmise hariduskõrgus ja teenistusaeg.

Politseiülemateks võivad kinnitatud saada isikud, kel vähemalt keskkooli haridus ja kolmeaastane teenistusline ettevalmistus, mis omandatud kas politsei-, sõjaväe- ehk administratiiv-teenistuses, või eriettevalmistuses sellekohase programmi järele. Viimasel korral on nõuetav enne ametisse kinnitamist politseiline praksis.

Politseiülemateks võivad kinnitatud saada ka isikud keskkooli kuue klassi haridusega, kui nad politsei teenistuses vähemalt kuus aastat olnud, ehk sõjaväeteenistuses vähemalt kapteni aukraadi omandanud. Kohtu- või mõne muu vastava administratiivala kuueaastane praksis võib sama õiguse anda. Viimastel kordadel peavad kandidaadid enne lõpulikku ametisse kinnitust politseteenistuse erikogemused omama.

Jaoskonnaülemateks võivad kinnitatud saada isikud, kel vähemalt keskkooli kuue klassi haridus ja kolmeaastane teenistusline ettevalmistus politsei alal, ehk vähemalt alamkapteni aukraad sõjaväeteenistuse alal. Kohtu- ja muu vastav administratiiv-teenistusala võib politsei- ja sõjaväeteenistusega saada sarnastatud. Viimastel kordadel on politseiline praksis tarvilik.

Vähemalt samad tingimised maksavad ka politsei ülema abi kohale kinnitamiseks.

Jaoskonnaülemateks võivad kinnitatud saada ka isikud kõrgema rahvakooli ehk keskkooli viie klassi haridusega, kui nad politseiteenistuses olnud vähemalt kuus aastat, või sõjaväeteenistuses vähemalt kapteni aukraadi omandanud. Kohtu- või mõne muu vastava administratiivala kuueaastane praksis võib sama õiguse anda. Viimastel kordadel on politseiteenistuse erikogemed enne lõpulikku kinnitust nõuetavad.

Raiooniülemateks ja piiripolitsei kontrolööridеks võivad nimetatatud saada isikud, kel vähemalt kõrgema rahvakooli ehk keskkooli viie klassi haridus ja kolmeaastane teenistusline ettevalmistus politsei- või mõne muu administratiiv-teenistuse alal, või leitnandi aukraad sõjaväeteenistuse alal.

Vähemalt samad tingimised maksavad ka jaoskonnaülema abi ja piiripolitsei-punkti ülema kohale kinnitamiseks.

Endiste kihelkonna- ja ministeeriumi-, samuti ka keskkooli kolme klassi haridusega isikud võivad saada raiooni-

ülemaiks nimetatud, kui nad vähemalt kuus aastat administratiivalal töötanud.

Ülesseatud tingimistele vastavatel isikutel on politsei teenistuses olles vabadele kohtadele määramises eesõigus.

Politsei peavalitsuses töötavatel kõrgematel politseiametnikkudel peab peale täie keskkooli hariduse veel sellekohane eriline haridus olema.

Politsei sekretäärideks võib nimetada vähemalt kõrgema rahvakooli viie klassi haridusega isikuid, kui neil vähemalt kolmeaastane ettevalmistus politseilisel või umbes vastaval administratiivsel kirjatoimetuse alal.

Kordnikkudeks võetakse vastu täiesti kirjaoskajaid, eesõigus sõjaväest alamohvitseeridel.

Kui hariduse kõrgus takistab kõrgemale teenistuse astmele määramist, siis võib kandidaat väljateenitud aja eest peale sellekohase erieksami vabale kõrgemale kohale saada kinnitatud, hoolimata üleüldisest hariduskõrgusest, ainult siseministri lubaga.

Enne ametisse kinnitust võivad jaoskonnaülemad, nende abid, politseiülemad ja nende abid peavalitsuse ülema korraldusel teadmistes katsutud saada.

Politsei teenistusse astujad peavad ühes palvekirjaga ka ametliku arsti tunnistuse tervislise seisukorra kohta ja tunnistused hariduse ja endise teenistuse üle ette panema.

Vabadussõjast osavõtjatel on politseiteenistusse astumisel eesõigus.

Kohtu poolt türmi ehk kõrgema karistusega karistatud isikud ei või politsei teenistusse vastuvõetud saada ega teenistuses seista.

Erandid neis tingimistes võib teha ainult siseminister. Pol. peav. ringkiri nr. 270—1921 a.).

Maakonna- ja linna-politseiülemad ja nende abid määratakse ametisse siseministri poolt vastava maakonna- ehk linnavalitsuse ettepanekul ja vabastatakse ametist siseministri poolt, kui nad kuriteo korda saatnud ehk nende peale pandud ülesandeid täita ei suuda.

Raudteede politseiülem ja tema abid määratakse ning vabastatakse ametist sama korra järele siseministri poolt.

Maakonna- ja linna- politseijaoskondade ülemad ja nende abid määratakse ametisse vastava politseiülema ettepanekul politsei peavalitsuse ülema poolt, kusjuures kohaliku maakonna ehk linnavalitsuse arvamist tuleb küsida. Jaoskonnaülemaid ja nende abisid vabastab ametist politsei peavalitsuse ülem, kui nad kuriteo korda saatnud ehk nende peale pandud ülesandeid täita ei suuda.

Raudteede politsei jaoskonnaülemad ja nende abid määratakse ja vabastakse ametist politseiülema ettepanekul ehk ilma selleta sama korra järele politsei peavalitsuse ülema poolt.

Raiooniülemad ja kordnikud määratakse ning vabastatakse ametist jaoskonnaülema ettepanekul politseiülema poolt.

Kantselei- ja teised alamad ametnikud ning teenijad määratakse ja vabastatakse oma otsekoheste ülemate poolt.

Piiripolitsei-punkti ülemad määratakse ja vabastakse ametist politsei peavalitsuse ülema abi poolt, kes piiripolitsei ülem on. Piiripolitsei kontrollöörid määratakse ja vabastakse ametist vastavate politseiülemate poolt punktiülema ettepanekul.

Politsei teenistuses võivad olla ainult Eesti Vabariigi täieealised kodanikud. (R. T. nr. 4-5—1920 a.).

Üleastumiste eest ametikohuste täitmisel, mille eest kriminaalkaristust ette ei ole nähtud, karistatakse politseiametnikke ja teenijaid distsiplinaar korras vastavate ülemate poolt.

Distsiplinaar võim on: 1) siseministril, 2) politsei peavalitsuse ülemal, 3) tema abil, 4) politsei-inspektoril ja 5) kõigil politseiülematel.

Distsiplinaar karistused on järgmised: 1) märkus, laitus, noomitus, vali noomitus; 2) vahiteenistus väljaspool järjekorda kuni 7 korrani; 3) ülemalt teenistuskohalt alamale teenistuskohale ümberpaigutamine; 4) arrest kuni 7 päevani; 5) teenistusest lahtilaskmine.

Politseiametnikkude ja teenijate distsiplinaar karistuse õigus arresti näol on: 1) siseministril kõigi politseiametnikkude ja teenijate kohta kuni 7 päevani, 2) politsei peavalitsuse ülemal kõigi politseiametnikkude ja teenijate kohta kuni 5 päevani; 3) politsei-inspektoril ja kõigil politseiülematel vanemate ja nooremate kordnikkude ning nendest alamalseisvate teenijate kohta kuni 5 päevani.

Politseiametnikkude ja teenijate distsiplinaar karistus arresti näol viiakse täide politsei arestimajas eraldi kambris.

Politseiametnikud ja teenijad on õigustatud neile määratud distsiplinaar karistuse vähendamist või muutmist paluda ainult karistuse määraja otsekohese ülemuse ees, kelle otsus lõpulik on. Sellekohane palve tuleb oma otsekohesele ülemusele ära anda.

Lubamata on kaebust tõsta valju karistuse määramise üle, kui karistust määraja ülem seega oma võimupiirist üle ei ole astunud.

Vabapalgalised eraettevõtete ning isikute poolt ülevalpeetavad politseiametnikud ja teenijad käivad ametisse

määramise, ametist vabastamise, karistamise ja vastutuse suhtes oma tegevuse eest vastavalt politseis maksvate määruste alla üldises korras. (R. T. nr. 139-140—1920 a.)

Ajutine kohustetäitmine.

Kui politseiülem haiguse, puhkeaja ehk mõnel muul põhjusel omi kohuseid täita ei saa, samuti ametist lahkumise korral, täitab ajutiselt tema kohuseid tema abi. Juhtumisel, kui mõlemad omi kohuseid täita ei saa, määrab siseminister ühe jaoskonnaülema tema kohuste täitjaks.

Teiste politseiametnikkude ametist äraoleku puhul määrab nende kohuste täitjad kohalik politseiülem. (R. T. nr. 4—5 1920 a.

Alluvuse ja asjaajamise kord

Kogu vabariigi politsei allub siseministrile.

Politseiülemad ja kõik politsei- kui ka peavalitsuse ametnikud ja teenijad alluvad politsei peavalitsuse ülemale.

Linna-, maakonna- ja raudteede politseiülemale alluvad nende abid, jaoskonnaülemad ja Tallinnas veel politsei ratsareservi ülem.

Jaoskonnaülematele alluvad nende abid, raiooniülemad, noorem- ja vanemkordnikud.

Ratsareservi ülemale alluvad kõik politsei reservis teenivad ametnikud ja teenijad.

Piiripolitsei ametnikud alluvad politsei peavalitsuse ülema abile, kes piiripolitsei ülem on. Kohtade peal aga alluvad piiripolitsei punkti ülemad ja kontrolöörid vastavatele maakonna ehk linna politseiülemale ja jaoskonnaülematele otsekoheselt.

Attestatsioonilehed raiooniülemate ja piiripolitsei kontrollööride kohta esitatakse vastavate jaoskonnaülemate poolt politseiülemale, kes viimased oma otsusega politsei peavalitsusele saadab. Jaoskonnaülema abide, piiripolitseipunkti ülemate ja politseiülema abide kohta esitakse attestatsioonilehed politseiülemate poolt politsei-inspektorile, kes viimased oma otsusega politsei peavalitsuse ülemale ette kannab.

Politseiülemaid ja kõrgemal seisjaid attesteerib politsei peavalitsuse ülem.

Kõik attestatsioonilehed esitakse siseministrile ja hoitakse alal politsei peavalitsuses,

Kõik politseiülemad annavad aru oma tegevusest politsei peavalitsuse ülemale.

Kõrgemal seisjad annavad oma alluvatele ametnikkudele ettekirjutusi ja viimased esinevad ülemate ees raportidega.

Kõigil politseiülematel ja politseijaoskonna ülematel on oma pitsat vastava linna ehk maakonna vapiga keskkohal ja päälkirjaga: „Selle ehk selle linna ehk maakonna politseiülem, jaoskonnaülem.“ Maakonna polit-

sei raioonivülematel on pitsat pealkirjaga: „Selle ehk selle politsei, selle ja selle raiooni ülem.“

Kaebused politseiülema tegevuse üle saadetakse politsei peavalitsuse ülemale, vabariigi prokuröörile ehk administratiivkohtule alluvuse järele.

Kaebused teiste politseiametnikkude tegevuse üle saadetakse otsekohe nende ülemusele, vabariigi prokuröörile ehk administratiivkohtule.

Ülematel politseiametnikkudel on õigus oma alla kuuluvatele alamatele ametnikkudele ja teenijatele teenistuse asjus märkusi ja noomitusi teha oma äranägemise järele.

Kolmas osa.

Kokku seadnud M. TANG.

Tegelik politsei teenistuskord.

Üldised määrused.

Politseiasutuste ja nendes teenivate politseiametnikkude kohus on maksvate seaduste ja sunduslikkude määruste kui ka ülemuse korralduste ja seaduses ettenähtud juhustel ka kohtuotsuste kiire ja täpipealse täitmise järele valvata, — kui see sellekohaste eriseaduste ehk määrustega politsei võimkonnast eraldatud pole (Ül. Kub. Asut. S. § 679).

Politseiasutuste ja nendes teenivate ametnikkude kohus on: 1) valvata maksvate seaduste täitmise järele, hoida alal seltskondlikku julgeolekut ja korda ning kaitsta igaühte tooruse, omavoli ja vägivalla eest; 2) täita kõik valitsuse ja omavalitsuse asutuste seaduslikud nõudmised ja korraldused; 3) täita kõik kohtuametkonna käsud ja korraldused ja 4) täita kõik sõjaametkonna seaduslikud korraldused. (Vaata politsei korraldus.) (Ül. Kub. Asut. S. § 680.)

Politsei, seaduste ja sunduslikkude määruste täitmise järele valvates, ei ole õigustatud nõudma sarnaste seaduste ja sunduslikkude määruste täitmist, mis alles kavatsusel ehk tarvilises korras kinnitamata ja väljakuulutamata. (Ül. Kub. Asut S. § 685).

Politsei nõuab seaduste ja sunduslikkude määruste täitmist kõigilt ühesugusel alusel ja ei tee vahet isiku, rahvuse, oma riigi kodaniku, väljamaalase ega ajutiselt temale alluvas piirkonnas peatava isiku vahel. (Ül. Kub. Asut. S. § 686).

Politsei on kohustatud mitte ainult kannatada saanud isikutelt, vaid igaühelt, kui see asjasse selgitust võib tuua, kaebusi ja teadaandeid vastu võtma ka siis, kui need tarvilises vormis tehtud pole. (Ül. Kub. Asut. S § 687.)

Maksvate seaduste ehk sunduslikkude määruste rikkumise kui ka tegevuse korral, mis sihitud üldise korra ja julgeoleku vastu, võtab politsei, temale seadusega antud võimu piirides, abinõud tarvitusele seesuguste korra-

tuste lõpetamiseks, nõuab seaduste ja sunduslikkude määruste täitmist. Politsei seaduslikud korraldused ja nõudmised on kõikide kohta maksvad.

Avaliku jõuga politseile vastuhakkajad võtab politsei, seaduses ettenähtud kordadel, vahialla.

Sõjariistu võib politsei tarvitada ainult seaduses ettenähtud kordadel. (Ül. Kub. Asut. § 688 ja lisa „R. T." 1920 a.).

Ükski politseiametnik ei tohi, väljaarvatud juhused, kus see seaduses otsekohe ettenähtud, kellegile oma äranägemise järele kaelakohtulikku karistust peale panna (Ül. Kub. Asut. S. § 689 ja „R. T." nr. 147-148—1920 a.).

Kordadel, kui politseilisest jõust küllalt ei ole üldjulgeoleku ja korra alalhoidmiseks, on kohalikkudel valitsusasutustel, muuseas ka politseil, õigus sõjaväge appi kutsuda. (Ül. Kub. Asut. S. § 316 lisa.)

On seaduste ehk sunduslikkude määruste rikkumised väljakutsutud võimukandjate ametnikkude teenistuskohuste täitmise ehk jälle riigi- ehk omavalitsusasutuste sellekohaste korralduste läbi, teatab politseiametnik vijmastele seaduslikud nõudmised ja kannab kõigist sellest ajaviitmata oma ülemusele ette.

Kordadel, kui teatavas maakohas tapmised, tülesüütamised, kuritahtlised teede ja õhuühendusabinõude rikkumised, lõhkumised, röövimised jne. laialiselt maad võtnud, on politseil siseministri loaga õigus külades ja teedel korra ja julgeoleku kaitseks kohalikkudest elanikkudest kaitsealku korraldada, samuti ka läbisõitvate vooride ja iseäranis posti kaitseks ümbruskonna elanikkude abi tarvitada. (Ül. Kub. Asut. S. § 316.)

Politseiasutuste ja nendes teenivate ametnikkude alluvuskond lõpeb maal — maakonna- ja linnas — linna piiridega. Iga politseiametnik on kohustatud ainult oma alluvuspiirkonnas tegutsema, kuid järgmistel juhtumistel on ta kohustatud ka väljaspool seda piirkonda oma kohusid täitma: 1) veeuputuste, metsatulikahjude jne. korral, kui kohalikku politseiametnikku kohal ei ole ja 2) varaste, mõrtsukate ja teiste tähtsamate kuritegijate tabamisel. Viimasel juhusel ei tohi nimetatud piirjooned tema tegevust takistada ja politseiametnik on kohustatud oma kohusid täitma väljaspool oma piirkonda, kuni need vastavale politseiametnikule koha peal üle pole antud.

Väljaspool oma alluvuspiirkonda tabatud kuritegijad antakse kohapeal allkirja vastu politseile üle. (Ül. Kub. Asut. S. §§ 690 ja 691.)

Raudteede piirkonnas valvab üldise politseiga ühisel

alusel korra ja julgeoleku järele raudteede politsei (Ül. Kub. Asut. S. § 692.)

Politseiametnik ei katkesta oma kohuste täitmist üldise korra ja julgeoleku kaitseks nii päeval kui ka öösel, olgu see püha- ehk äripäev.

Kuritegude üle on politsei kohustatud igal ajal ja igas paigas suusõnalisi ja kirjalikke kaebeid vastu võtma. Samuti on ka politsei kohus kavatsetavaid kuritegusid takistada ja toimepandud kuritegusid jälgimise ja juurdlemisega avalikuks teha.

Politsei on kohustatud: 1) igast kuriteost kohtu- ehk teistele seaduses etttenähtud võimudele teatama; 2) kõik kuriteo paigalt leitud jäljed ja märgid hoolega alal hoidma ning nende järele katsuma süüalust kindlaks teha ja võimalikult kohe kinni püüda; 3) viibimata esialgsele juurdlemisele asudes koguda kuriteo kohta käivaid tõelikka andmeid ja nende varal süüalune kohtu kätte anda; 4) juurdluse materjaali kohtuvõimudele edasi andes jatkata otsimist, kuid talitada selle juures kohtuvõimudelt saadud juhatuste järele.

Kuritegude vastu võideldes peab politsei selle poole püüdma: 1) et võimalikult mitte ükski kriminaal-kuritegu ei jääks avalikuks tegemata, ega ükski kriminaalkuriteos süüdistatud isik kohtu kätte andmata; 2) et sellejuures saaks piinliku hoolega seaduses ettenähtud korrast kinnipeetud ja 3) et kõigi kodanikkude huvid oleks ühteviisi kaitstud.

Teadaandja poolt antud suusõnaline teadaanne kantakse täielikult, teadaandja enese sõnade järele protokolli, kuna kirjalik teadaanne ehk kaebus selle andja ülekuulamisega järele katsutakse ja täiendatakse. Samasugune kord maksab ka posti kaudu saadud kaebuste kohta.

Kõik asitõendused ja dokumendid, mis teadaandja ehk kaebaja poolt protokolli juure lisatud, tulevad protokolli sisus äratähendada.

Kokkuseatud protokollile kirjutavad kaebaja ehk teadaandja ja politseiametnik alla. Kui teadaande ehk kaebuse juures kedagi kuriteo toimepanemises otsekohe süüdistatakse, siis hoiatab politseiametnik teadaandjat ehk kaebajat valekaebuse eest, kuid peab selle juures tähele panema,et hoiatus seaduse tundmata teadaandjat ehk kaebajat ära ei hirmutaks, ega sunniks teda tõtt varjama. Teadaandjale ehk kaebajale tuleb ära seletada, et seadus ainult meelega valeteadete andjat karistab (Kr. Kp. S. §§ 307 ja 308 V. N.-S. § 940).

V. N.-S. § 940 kuulutab: „süüdlast valeteadete and-

mises, arvesse võttes süüdistuse tähtsust, ametniku eksiteele viimiseks tarvitatud abinõusid, niisama ka süüdistajale tehtud kahju, karistatakse: vangistusega neljast kuust kaheksa kuuni, ehk vangistusega ühenduses mõnede eesõiguste kaotamisega, kaheksast kuust kuni ühe aasta ja nelja kuuni, ehk kõigi õiguste kaotamisega vangiroodu kuni kahe ja poole aastani, iseäranis tähtsatel juhtumistel aga neljast aastast viie aastani".

Igas protokollis tähendatakse ära:

1) kokkuseadmise aeg, koht, protokolli kokkuseadja amet ja nimi,

2) teadaandja ehk kaebaja täieline nimi ja elukoht,

3) kelle poolt, kunas ja kus kohas kuritegu toime pandud,

4) missugune kuritegu toime pandud,

5) süüdistatava ees-, isa- ja perekonnanimi ning elukoht ja

6) tunnistajate nimed ja elukohad.

Kuriteo üle teadaannet ehk kaebust saades on politsei kohus juurdlusega selgitada: kunas, kelle poolt ja missugustel tingimistel kuritegu toime pandud. Protokoll tuleb võimalikult kuriteo kohal kokku seada.

Kui politsei saab teateid sündmuse üle, milles kuriteo tundemärgid kahtlased, näit. tulikahju ehk äkilise surma puhul, mille põhjus täiesti selge ei ole, ehk kui teated saadud mitte küllalt usaldusväärilisest allikast, näit., rahva jutud, nimeta kirjad jne., ei teata ta sündmusest otsekohe kohtuvõimudele, vaid katsub teated juurdlusega läbi ja talitab selle järele järgmiselt:

1) kui juurdlusega selgub kuritegu, siis saadab politsei juurdluse protokolli alluvuse järele kohtuvõimudele,

2) kui aga juurdlusega selgub, et kuriteo tundemärgid kahtlased ehk kui need koguni puuduvad — saadab politsei juurdluse protokolli Kr. Kp. S. § 253 alusel jaoskonna prokuröri abile läbivaatamiseks.

Oma äranägemise järele ei ole politseil õigust ühegi juurdluse käiku äralõpetada (Kr. Kp. S. §§ 250 ja 253). Kui prokurör juurdluse edaspidise käigu ära lõpetab, siis peab politsei sellest asjast huvitatud isikutele teada andma.

Kr. Kp. S. § 253 alusel lõpetatud protokollid saadab prokurör politseile tagasi alalhoidmiseks.

Kuritegude üle peab politsei igasugustest allikatest teateid koguma. Niisugusteks allikateks võivad olla: 1) rahva jutud, 2) nimeta kirjad, 3) pealtnägijate teadaanded, 4) kahjukannatajate kaebused, 5) ametikohtade ja amet-

nikkude teadaanded, 6) otsekohene isiklik kuriteo pealtnägemine ehk kuriteo jälgede leidmine (näit., kuriteo kordasaatmine politsei juuresolekul, vägivaldse surma märkidega surnukeha leidmine jne.), 7) süüaluse vabatahtlik enese süü ülestunnistamine.

Mõnesuguse kuriteo üle teateid saades on politsei kohus otsekohe asja selgitamise juure asuda. Niisugust kuriteo selgitamist nimetatakse juurdlemiseks ja selle eesmärk on süüaluse avalikuks tegemine tema süüdi tõendavate andmete kogumise läbi.

Politseilise juurdluse eesmärk on esialgse süüdistusmaterjaali kogumine kohtuvõimudele. Juurdluse teel tuleb selgitada: 1) kunas, kus kohas ja missugune kuritegu toime pandud, 2) keda kuriteo toimepanemises süüdistatakse ja missugused andmed seda tõendavad.

Politsei kohus on igat tema teenistuse raioonis toimepandud kuritegu juurdlusega selgitada ja avalikuks teha. Sellejuures ei pea politseiametnik oma ja naabri teenistuse raiooni vahel vahet tegema, vaid juurdlust ja jälgimist jätkama ka naabri raioonis, kui igasugune viivitus annab kuritegijale võimaluse kuriteo jälgi kaotada ja ennast kohtu eest varjata.

Juurdlust toimetab politsei mitte avalikult—suusõnaliste järelpärimiste ja isikliste tähelpanekute läbi. Kõik kogutud teated kannab juurdlust toimetaja politseiametnik nende allikat äratähendades oma nimel ühisesse protokolli.

Juurdluse juures peab politseiametnik asjasse puutuvate ja kõrvaliste asjaolude vahel vahet teha oskama; näit., ei ole tarvis selle üle teateid koguda, mis tegi tunnistaja enne ehk pärast tema poolt nähtud fakti j. n e. Politseile on küllalt sellest, kui ta süüaluse isiku ja süüdistuse põhjuse kindlaks teeb ja ära näitab, mida keegi tunnistaja asja kohta seletada teab.

Hädaliste juhtumiste puhul, mis edasilükkamist ei kannata ja kui kohtu-uurija kohal ei ole, tema tulekuni aga kuriteo jäljed kustuda võivad, võtab politsei kohtu-uurija aset täites vormilised tegevused ette, mille kohta seaduses kindlad reeglid maksma pandud ja paneb nende põhjal toime vaatlusi, läbiotsimisi, arstlisi läbikatsumisi, vormilisi ülekuulamisi, asitõenduste võtmisi ja võtab tarbekorral süüaluse vastu eeluurimise ja kohtu eest kõrvalehoidmise teede sulgumiseks abinõud käsile. Sellelaadiliste toimetuste juures kohtu-uurija aset täites peab politseiametnik igat oma sammu seaduse peale toetades vastava määrusega põhjendama. (Vaata asjatoimetuste vormid!).

Juurdlust toimetades peab politseiametnik süüalusega ja üldse kõigi asjasse puutuvate isikutega rahulikult, viisakalt ja kannatlikult ümberkäima, ega tohi milgil tingimi-

sel neid ähvarduse ehk vägivalla abil sundida soovitud eateid andma.

Kui süüalune ei soovi teateid anda, ei tohi politsei teda selleks sundida, vaid peab sel juhtumisel püüdma muude juurdluse viisidega kuritegu selgitada.

V. N.-S. § 345 lausub selle kohta: „Kes oma ametikohuste täitmise juures tarvitab mõnesuguseid sunniabinõusid, seda karistatakse asjaolude tähtsuse järele: vangistusega 4 kuust 8 kuuni, ehk õiguste kitsendamisega 1 aastast ja 4 kuust kuni 2 aastani, ehk kõigi iseäraliste õiguste kaotamisega vangiroodu $2^1/_2$ aastast kuni 3 aastani. Kui aga pealesunnitud valekaebuse tagajärjel süüta isik süüdi mõisteti, siis karistatakse selles süüdlast sunnitööga 6 kuni 8 aastani".

V. N.-S. § 432 lausub: „Kohtu-uurijat, kes ähvarduste ehk muude seadusvastaliste abinõude varal sunnib süüalust enese süüdi tõendama ehk tunnistajat seletust andma, karistatakse kohtu äranägemise järele kuni teenistusest lahtilaskmiseni. Kui aga eeluurimise juures piinamist ehk vägivalda tarvitati, siis karistatakse selles süüdlast V. N.-S. § 345 ettenähtud korras".

Juurdlust peab võimalikult kuriteo kohal toimetama. Ühes sellega peab aga politsei hoidma, et ta eraisikuid, kelle poole teateid kogudes pöörab, asjata ei tülitaks.

Kuritegude jälgimisel olles täidab politsei: a) kriminaal-kohtupidamise korda käsitades mõnel puhul kohtuvõimude aset ja b) kõiki neid ülesandeid, mida kohtuvõim tarvilikuks peab politsei peale panna.

Kohtuvõimude käskusid ja korraldusi kuritegude jälgimisel täidab politseiametnik, kellele see ülesandeks tehtud. Arusaamatuste puhul pöörab politseiametnik selgituse saamiseks käsuandja võimu poole (Kr. Kp. S. §§ 52, 270, 371, 484).

Teadaande kuriteo üle saadab kohtuvõimudele kohalik politseiametnik, kes sündmuse avalikuks tegi. Lõpetatud juurdluse aktid ja täidetud kohtuvõimude ülesanded saadetakse otseteel kohtuvõimudele alluvuse järele edasi. Kui tähendatud toimetused täidetud raiooniülema poolt, siis teatab viimane toimetuse täitmisest ja edasisaatmisest lühidalt jaoskonnaülemale. Kõik juurdlused, mis kuriteo tundemärkide puudusel lõpetamise alla kuuluvad, saadetakse prokuröörile ainult jaoskonnaülema läbi.

Kuritegude juurdlemise alal allub politsei otsekohe prokuröörivalvele, täites vastuvaidlemata kõiki sealtpoolt antud käskusid ja korraldusi.

Juurdluse alal ette tulnud korratuste ja hooletu ametikohuste täitmise eest kohtuametkonnale alluvates krimi-

naalasjades antakse süüdlased politseiametnikud prokuröri poolt kohtu alla (Kr Kp. S. §§ 53, 485 ja 488).

Maksev seadus jaotab kuriteod nende iseloomu järele kahte liiki: ühed, mis alluvad üldistele kohtuasutustele ja teised — rahukohtule a luvad. Igale kohtuasutusele allub ainult see kuritegu, mis temale alluvas tegevuse piirkonnas toime pandud. (Kr. Kp. S. §§ 208 ja 36).

Politsei tegevus asjades, mis alluvad üldistele kohtuasutustele.

Üldistele kohtuasutustele alluvates asjades võib politsei tegevus kolmesugune olla:

1) kui ta kuritegu jälgides esialgset juurdlust toimetab;

2) kui ta kuritegu jälgides kohtu-uurija aset täidab, ehk

3) kui ta kuritegu jälgides prokuröri ehk kohtu-uurija käskusid täidab.

Kuritegude jälgimisele asub politsei igasugustest allikatest saadud teadete põhjal, nagu see eelpool tähendatud.

Kõigist sündmustest ja juhustest, milles ringkonnakohtule alluvad kuriteo tundemärgid ilmsiks tulevad, teatab politsei viibimata kohtu-uurijale, kuigi sellejuures esialgul kahtlusalust ehk süüalust isikut teada ei ole. Kui mõne iseäralise takistuse pärast võimalik ei ole kuriteo tundemärkisid sisaldavast sündmusest kohtu-uurijale otsekohe teatada, peab politseiametnik mitte hiljem kui ööpäeva jooksul sündmuse avalikuks tulemise ajast arvates, teadaande kohtu-uurijale ära saatma ja viivituse põhjused teadaandes ära seletama. (Kr. Kp S. § 250.)

Kohtu-uurijale saadetavas teadaandes peab politseiametnik kuriteo kohta kõik temale teada olevad asjaolud äratähendama. Teadaannne võib kirjalik ja hädaliste sündmuste puhul suusõnaline olla.

Kohtu-uurijale teadaannet ärasaates kannab politsei sündmusest peale selle veel jaoskonna prokuröri abile ja iseäranis tähtsate sündmuste puhul ka vanemale prokuröri abile ette.

Prokuröörile saadetud teadaanne peab sisaldama neidsamu teateid, mis kohtu-uurijale saadetud (Kr. Kp. S. § 250), peale selle tuleb seal äratähendada, mil kuupäeval ja missuguse numbri all sellesama asja kohta kohtu-uurijale teadaanne saadetud.

Iseäranis tähtsatest kuritegudest tuleb kohtuvõimudele telegraafi või telefoni teel teatada, kuid see ei vabasta politseid kirjaliku teadaande saatmisest.

Kuritegudest, mis seaduse järele algatatud kahjukannataja isiklise kaebuse korral, teatab politsei kohtuvõimudele ja alustab juurdlust ainult sel puhul, kui ta kahjukannatajalt sellekohase suusõnalise ekk kirjaliku kaebuse saanud. Sellekohases ülekuulamise protokollis peab politseiametnik äratähendama, et kahjukannataja soovib süüaluse vastutusele võtmist kriminaal korras.

Ülemaltähendatud kuritegude liiki kuuluvad: kergete haavade löömine ehk ka ettevaatamatalt raskete haavade löömine, mis ettenähtud V. N.-S. § 1496 märkus 1; haavade löömine abikaasade vahel, väljaarvatud juhused, kus selle tagajärjeks oli mõistuse, kuulmise, nägemise, ehk mõne kehaosa kaotus (V. N.-S. § 1496 märkus 2); neitsirike, vägistamine ja ärameelitamine (V. N.-S. § 1523); raske, kuid elule hädaohuta peksmine (V. N.-S. § 1533); auhaavamised vanemate ja laste vahel (U. N.-S. §§ 530-532); valetamine, laimamine ja auhaavamine trükitud sõnas ehk kujutuses (U. N.-S. § 533); seadusevastaline abielusse astumine (V. N.-S. § 1549); omandamine ilma vägivallata (V. N.-S. § 1605 märkus); abielunaise vägivaldne äraviimine (riisumine) V. N.-S. §§ 1580 — 1582); ühe abikaasa toores ümberkäimine teise vastu (V. N.-S. § 1583); abielurikkumine (V. N.-S. § 1585); võõra varanduse, metsa ehk aedade hävitamine jne., ilma kellegi hädaohtu saatmata (V. N.-S. § 1625); vargus, kelmus ja omandamised vanemate, laste ehk abikaasade vahel (V. N.-S. § 1664 märkus).

Kui teated kuriteo üle on saadud mitte küllalt usaldusväärilisest allikast, peab politseiametnik saadud teated enne läbikatsuma ja kui juurdlusega tõesti kuritegu selgub, siis alles kohtuvõimudele teatama. Niisama talitab politseiametnik selkorral, kui teated küll usaldusväärilisest allikast saadud, kuid nende puudulikkuse tõttu kahtlema peab, kas toimepandud tegevus ehk sündmus tõesti kuriteo tundemärkisid sisaldab.

Kui juurdlusega selgub kuritegu, siis jatkab politsei alustatud jälgimist, kuid toimepandud juurdluse saadab viibimata kohtu-uurijale, mis selpuhul ühtlasi ka teadaandeks on. Juurdluse saatmisega ühel ajal kannab politsei sündmusest ja juurdluse ärasaatmisest jaoskonna prokuröri abile Kr. Kp. S. § 255 põhjal ette. Selgub aga juurdlusega, et kuritegu üldse toime pandud ei ole, ehk toimepandud tegevus kuriteo tundemärkisid ei sisalda — saadab politsei alustatud juurdluse Kr. Kp. S. § 253 alusel jaoskonna prokuröri abile korraldamiseks.

Kui usaldusväärilisest allikast saadud teated ehk kohapeal leitud selged märgid kuritegu tõendavad ja kohtu-uurija kohal ei ole, teatab politsei sündmusest Kr.

Kp. S. § 250 korras kohtu-uurijale ja kannab ette jaoskonna prokuröri abile.

Kuni kohtu-uurija kohale õudmiseni alustab politsei juurdlust ja võtab kuriteo jälgede alalhoidmiseks abinõud käsile (Kr. Kp. S. § 256).

Juurdlust toimetab politsei selleks, et väljaselgitada:

1) kunas ja mil viisil kuritegu toime pandud;

2) keda kuriteo toimepanemises kahtlustatakse ehk süüdistatakse ja

3) missugused asjaolud seda tõendavad.

On kuriteo kohal kohtu-uurija ehk prokuröör, ei toimeta politsei iseseisvalt juurdlust, vaid täidab kohtu-uurija ehk prokuröri käskusid.

Kui kohtuvõim eeluurimise tegevuse süütõenduste puudusel ehk süüaluse mitteleidmise puhul ära lõpetab, on politsei kohus kuritegu edasi jälgida ja süütõenduste leidmise puhul asja uuesti ülesvõtta.

Süüaluse vabatahtlise ülestunnistamise puhul peab politsei ka muid süütõendusi koguma, sest ainult süüaluse enese ülestunnistamise peale rajatud süüdistus ei ole sel puhul küllalt kindel, kui süüalune oma esialgse ülestunnistamise tagasi võtab. Ülestunnistamise puhul on tähtis ülestunnistaja seletus tunnistajate juuresolekul protokolli ülesvõtta ja otsekohe kindlaks teha, kas ülestunnistamine tõele vastab.

Alamaltähendatud hädaliste juhtumise puhul täidab politsei kuni kohtu-uurija kohale jõudmiseni mõne eeluurimise tegevuse juures tema aset, ja nimelt:

1) võtab kahtlusaluse vastu abinõud käsile eeluurimise ja kohtu eest kõrvalehoidmise takistamiseks (Kr. Kp. S. § 257);

2) toimetab vaatlusi, läbikatsumisi, läbiotsimisi ja asitõenduste võtmisi (Kr. Kp. S. § 258);

3) toimetab kahtlusaluste ja tunnistajate vormilisi ülekuulamisi (Kr. Kp. S. § 258).

Poiltsei poolt selles korras ettevõetud toimetusel on ühesugune tähtsus kohtu-uurija toimetustega, sellepärast peab politsei niihästi toimetuste kui ka protokolli kokkuseadmise juures eeluurimise tegevuse kohta maksvatest reeglitest täpipealt ja kõrvalekaldumata kinni pidama.

Mõnesugust eelpool tähendatud toimetust alustades peab politseiametnik sellekohase määruse kokku seadma, kus äranäitab:

1) seaduslise aluse, mis temale käesoleval juhtumisel õiguse andis kohtu-uurja aset täita ja

2) tegevuse, mis ta selpuhul ette võtab.

Kohtu-uurija asemel juurdlusi toimetades seab politseiametnik iga toimetuse kohta kokku:

1) määrused kahtlusaluse eeluurimise ja kohtu eest kõrvalehoidmise takistamiseks, niisama ka iga toimepandud läbiotsimise, asitõenduse võtmise ja vormilise ülekuulamise üle;

2) protokollid igast vaatlusest, läbikatsumisest, asitõenduse võtmisest ja vormilisest ülekuulamisest.

Igas määruses ja protokollis tuleb alusena vastav seaduse paragrahv (Kr. Kp. S. §§ 257 ja 258) äranäidata, mil põhjal need kokkuseatud ja mis politseile õiguse andis kohtu-uurija aset täita (vaata asjatoimetuse vormid).

Iga toimetuse kohta eraldi kokkuseatud protokollis tähendatakse ära: kelle poolt, kunas, kus kohas ja missugune tegevus toime pandud, kes olid selle juures süüalustena, kahjukannatajatena, tsiviilnõudjatena, ning mis tegevusega selgus.

Kokkuseatsd protokoll loetakse kõigile juuresolejatele kuuldavalt ette ja kirjutatakse niihästi protokolli kokkuseadja enese, kui ka kõigi juuresolejate poolt alla. Kui keegi juuresolejatest alla kirjutada ei soovi, siis tehakse selle üle enne protokolli kokkuseadja allkirjaga märkus. Kirjaoskamatade eest kirjutavad nende suusõnalise palve peale need alla, keda selleks volitatakse.

Määrustes ja protollides ei tohi väljakaapmisi olla, kuid lubatud on avalikult parandused, kui nende üle enne allakirjutamist märkused tehtud (Kr. Kp. S. §§ 467—477).

Politsei võtab kahtlusaluse vastu eeluurimise ja kohtu eest kõrvalehoidmise takistamiseks abinõud kä-

1) kui kahtlusalune on värske kuriteo pealt ehk kohe selle toimepanemise järele kinni võetud;

2) kui kahjukannatajad ehk pealtnägijad otsekohe tema peale näitavad;

3) kui kahtlusaluse küljes ehk tema elukorteris selged kuriteo jäljed leitud;

4) kui asjad, mis kuritegu tõendavad, kahtlusaluse päralt on ehk tema juurest leitud;

5) kui kahtlusalune tegi põgenemiskatse, ehk kui teda põgenemise pealt või pärast seda kinni võetud ja

6) kui kahtlusalusel puudub kindel elukoht Kr. Kp. S. § 257).

Kahtlusaluse kõrvalehoidmise takistamiseks valitakse mõni alljärgnev abinõu:

1) elamistähe äravõtmine ehk kirjalik kohustus eeluurimisele ilmuda ja ilma loata elukohta mitte muuta (Kr. Kp. S. § 416 p. 1).

Äravõetud elamistäht tuleb selviisil juurdluse juure lisada, et seda ilma nööri, pitseri ja lehtede numbri järjekorra rikkumata võimalik oleks välja võtta.

2) Iseäralise politsei valvealla andmine (Kr. Kp. S. § 416 p. 2).

3) Usaldusväärilise käsiniku võtmine, kes kahtlusaluse kõrvalehoidmise korral oma varandusega tema eest politsei poolt kindlaks tehtud määral vastutab, arvesse võttes tehtud kahju ja ähvardava karistuse suurust (Kr. Kp. S. §§ 416 p. 3, 422, 424—427).

Märkus: Kahtlusalust käsiniku vastutuse peale vabastades peab politseiametnik enne kindlaks tegema, kas käsiniku varandus kindlaksmääratud summale vastab ja kas see võlgade all ei ole. Peale selle ei või pandiks võtta sarnast varandust, mis müümise alla ei kuulu ehk mis kergesti peidetud võib saada, nagu raha, liikuv varandus j. n. e.

4) Kahtlusaluselt rahas ehk väärtasjades pandi võtmine eelmise punkti alusel. Pant tuleb ühes juurdlusega kohtu-uurijale saata (Kr. Kp. S. §§ 416 p. 4, 423—427).

5) Kodune arrest (Kr. Kp. S. § 416 p. 5).

6) Vahialla võtmine (Kr. Kp. S. § 416 p. 6).

Kuni käsiniku ehk pandi muretsemiseni peetakse kahtlusalune vahiall.

Kahtlusaluse vastu ühte ehk teist abinõu valides võtab politsei arvesse:

1) ähvardava karistuse suurust,

2) tema vastu rääkivate tõenduste jõudu,

3) kuriteo jälgede kaotamise võimalust ja

4) kahtlusaluse isiklisi omadusi, nagu: tervislist seisukorda, sugu, varandust ja seltskondlist seisukohta.

Selle juures tuleb tähele panna, et valjemaks abinõuks kahtlusaluse vastu oli:

a) kuritegudes, mille eest karistus ühenduses kõigi õiguste kaotamisega—vahialla võtmine;

b) kuritegudes, mille eest karistus ühenduses õiguste kitsendamisega—pandi võtmine;

c) kuritegudes, mille eest karistus ilma õiguste kitsendamiseta — käsiniku võtmine.

Iga ülemaltähendatud juhtumise puhul võib politsei oma äranägemise ja asjaolude seisukorra järele kergema abinõu valida (Kr. Kp. S. §§ 417, 419—421).

Vahialla võtmist võib tarvitada ka vähemata kuritegude puhul, kui kahtlusalusel puudub kindel eluase, kui arvata on, et ta eeluurimise ja kohtu eest kõrvale hoiab ja kui temal võimalik ei ole panti ehk usaldusväärilist käsinikku muretseda (Kr. Kp. S. § 420).

Üldiselt tuleb vahialla võtmise kui äärmise abinõu peale vaadata ja seda ainult siis tarvitusele võtta, kui selleks põhjendatud eeldused olemas.

Vahialla võtmise üle kirjutab politseiametnik iseäralise määruse, kus ära tähendatakse:

1) millal ja kelle poolt kokku seatud;
2) vahialla võetu ees-, isa- ja perekonnanimi;
3) kuritegu, milles vahialla võetut süüdistatakse;
4) vahialla võtmise põhjus ja
5) määruse kokkuseadja allkiri.

Määrus tuleb vahialla võetule kuulutada ööpäeva jooksul kinnipidamise ajast arvates ja vahialune ühes määruse ärakirjaga sellekohasesse kinnipidamise kohta saata. Teise määruse ärakirja saadab politsei jaoskonna prokurööri abile. Algmääruse ühes juurdlusega saadab politsei viibimata kohtu-uurijale (Kr. Kp. S. §§ 430, 431 ja 283).

Kahtlusaluse vastu eeluurimise ja kohtu eest kõrvalehoidmise takistamiseks, peale vahialla võtmise muid abinõusid valides, seab politseiametnik samas korras määruse kokku.

Kui kahtlusalune on kinni peetud omas elukohas, mis ei kuulu selle kohtu-uurija piirkonna alla, kus kuritegu toime pandud, siis ei ole politseil õigust kinnipeetavat ühest kohast teise saata. Sarnasel puhul peab politsei kinnipeetava määruse ärakirja juures lähemasse kinnipidamise kohta paigutama ja algmääruse viibimata sellele kohtu-uurijale saatma, kellele juurdlus saadetud.

Kui kinnipeetu oli riigi- või mõne ühiskondlise asutuse ametnik ehk teenija, siis teatab politsei kinnipidamisest viibimata tema lähemale ülemale.

Jsiku vahialla võtmise silmapilgust peale loetakse tema kohta käiv juurdlus ehk kirjavahetus vangistusliseks

ja iga saadetus kui ka selle ümbrik tuleb sõnaga „vangistusline" ära märkida. Kõiu vangistuslised paberid tulevad politsei poolt iseäranis kiirelt täita.

Kohtu-uurija aset täites on politseil õigus toimetada vormilisi vaatlusi, läbiotsimisi ja asitõenduste võtmisi, kuid nende toimetuste täitmisele asub politsei ainult sel puhul, kui muul teel võimalik ei ole kuritegu tõendada ja süüalust avalikuks teha, ja nimelt:

1) kui politseiametnik otsekohe toimepandava ehk nüüdsama toime pandud kuriteo jälgile saab ja

2) kui kohtu-uurija tulekuni kuriteo jäljed kustuda võivad (Kr. Kp. S. § 258).

Toimepandavaks loetakse niisugust kuritegu, mis politsei nähes korda saadetakse. Nüüdsama toimepanduks — niisugust kuritegu, mille jälgile politsei otsekohe selle kordasaatmise järele sai, s. o. leiab haavadesse sureja isiku; saab röövlite käest põgenema pääsenud isikult kaebuse; leiab tulikahju juures kuritahtlisi süütamise märkisid jne.

Kuriteo jälgedeks, mis kohtu-uurija tulekuni kustuda võivad, loetakse igasugused mitte kestvad jäljed, nagu lume, tolmu, liiva, kaste ehk märja maa peal; kuriteo paigalt leiduvad lõhkumise ja võitluse jäljed ehk vere märgid; varastatud asjad, mis edasi anda, ära peita ehk ümber teha võib. Kõik ülesloetud kuriteo jäljed tulevad viibimata politsei poolt ülevaadata ja kirjeldada, ning püüda neid kohtu-uurija tulekuni võimalikult puutumatalt alal hoida.

Vaatlused, läbikatsumised. läbiotsimised ja asitõenduste võtmised on kõige õigemad ja kindlamad kuriteo avalikukstegemise abinõud; nende toimetuste täitmine nõuab aga kiiret asjaajamist ehk vastasel korral võivad kõik asjale kasulikud andmed kaduma minna ja hävineda; niisama tähtis on nende toimetuste juures hoolsus ja tähelepanu, sest hooletult toimetatud tegevust on hiljem sagedasti võimata korrata.

Vaatluse alla võetakse kõik, mis kuriteo ja süüaluse avalikuks tegemiseks kasulik võiks olla, näituseks:

1) Kuriteo paik: korter, õue, selle ümbrus, ehitus, väli, mets, jõgi jne.

2) kuriteo jäljed: veri tapmiskoha ümbruses, seintel ja asjade küljes; põlevad ained tulikahju juures; nõud ja söögi jäänused kihvtitamise juures jne.

3) kuriteo toimepanemise juures tarvitatud tööriistad:

noad, haamrid, kangid, kirved, saed, puurid, pöitlid, köied jne.

4) rikutud ehk lõhutud asjad: uksed, aknad, kohvrid, kapid, kummutid; lõhutud aiad, kaevikud; tulikahju juures — tulest rikutud varandus jne.

5) asitõendused: lõhutud ehk verised riided, valeelamistäht, valeraha, valepitser jne.

Läbikatsumise alla võetakse: kahtlusalune — tema riiete ehk keha pealt võitluse, vere jne. märkide leidmiseks; kahjukannataja — temale tehtud vigastuse suuruse kindlaks tegemiseks; surnukeha — surma põhjuse kindlaks tegemiseks.

Vaatlused ja läbikatsumised pannakse toime: a) otsekohe politsei enese poolt, ehk b) asjatundjate isikute kaasabil, kui asjaolud teaduse, kunsti ehk tööstuse alal sellekohast erilist teadmist nõuavad.

Vaatluste ja läbikatsumiste juures tuleb järgmisi üldisi reeglid tähele panna, mille järele need toime pannakse:

1) mitte vähem kui kahe tunnistaja juuresolekul (Kr. Kp. S. §§ 321 ja 322);

2) kahtlusaluse ja kahjukannataja juuresolekul, kuid politsei ei ole kohustatud nende ilmumist ootama;

3) päeval, väljaarvatud hädalised juhtumised, mis edasilükkamist ei kannata;

4) vaatluse alla võetakse kõik kuriteo paigal leiduvad asjad, jäljed ja nende lähem ümbrus; tarbekorral võetakse mõõtmised ette ja lisatakse asja selgitamiseks vaadeldava koha ja asjade joonistus protokolli juure;

5) vaatluse tagajärgede üle seatakse võimalikult vaatluse kohal protokoll kokku, kuhu kõik tagajärjed vaatluse järjekorras sisse kantakse;

Vaatluse protokoll tuleb arusaadavalt ja selgelt kokku seada, et igaüks protokolli läbilugeja sellest sarnase pildi saaks, nagu oleks ta ise vaatluse juures viibinud. Asjade vähema kauguse, suuruse jne. kirjelduse juures ei tohi määramata terminisid tarvitada, nagu lähedal, kaugel, kaugemal, väike, suur, kerge, raske jne. Kõik kaugused, suurused ja raskused tulevad täpipealsete mõõtmiste läbi kindlaks teha. Asjatundjate juuresolekul kokkuseatud protokollidesse tulevad kõik nende poolt asja kohta antud seletused sisse kanda.

Läbiotsimise protokollid peavad sisaldama läbiotsitavate ruumide täielist kirjeldust, ruumide arvu, uste,

akende, avauste arvu jne.; otsitavate asjade leidmise korral äratähendada, kus kohast ja mis moodi asi leiti, s. t. olid asjad peidetud ehk peitmata, anti neid vabatahtlikult välja ehk taheti varjata jne.

Protokoll seatakse ka sel puhul kokku, kui läbiotsimisel midagi ei leitud. (Vaata asjatoimetuse vormid.)

6) Vaatluse ehk läbikatsumise juure kutsutud asjatundjatele paneb politsei tarvilised küsimused ette ja kirjutab saadud vastused protokolli üles;

7) surnukehade ehk vägivalla märkide (peksmise, haavade, luumurdmise, verejooksu jne.) vaatluse ja läbikatsumise juure kutsub politsei asjatundjana arsti;

Vaatluse ja läbikatsumise juure kutsutakse maakonnas — maakonna- ja linnades — linna- ehk kohtuarst, nende äraoleku puhul aga sõjaväe- ehk eraarst.

8) naisterahvaste läbikatsumise juures. mis ühenduses varjatud kehaosade paljastamisega, võib politseiametnik ainult läbikatsutava loaga viibida; enne läbikatsumise-algust veab politseiametnik Kr. Kp. S. § 351 alusel läbikatsutavale tema nõudel politseiametniku juures viibimise kohe äraseletama ja protokolli sellekohase tähenduse tegema.

Tunnistajateks vaatluse ehk läbikatsumise juure kutsutakse kohalised elanikud: linnades — majaperemehed, kauplusomanikud ehk nende volinikud; alevites ja külades — valla- ehk külaametmehed. Hädaliste juhtumiste puhul võib politsei ka muid usaldusväärilisi isikuid kutsuda (Kr. Kp. S. § 320).

Asjatundjateks kutsutakse: arstid, rohuteadlased, professorid, õpetajad, tehnikud, kunstnikud, käsitöölised, kassapidajad ehk muud isikud, kes oma ameti alal teatud kogemused omandanud (Kr. Kp. S. § 326). Ämmaemandad ja naisarstid ei või iseseisvalt naisterahvaste kohtulik-arstlist läbikatsumist toimetada, kuid neid võib kohtuarstile abiks kutsuda (Kr. Kp. S. § 350).

9) kuritegevuse tagajärjel saadud haavade, peksmise, vägistamise, tervisrikke jne. läbikatsumise puhul paneb poltiseiametnik arstile küsimused ette: 1) vigastuse omaduste üle, s. o. missugusesse liiki vigastus kuulub; 2) vigastuse mõju üle läbikatsutava tervise kohta, s. o. kas elule hädaohtlik; kas ei avalda kahjukannataja töövõimu peale mõju; kui kaua läheb tervise parandamiseks aega j. n e; 3) vigastuse viisi ja abinõude üle, s. o. kas vigastus tehtud nüri- ehk terariistaga, tuleriistaga, hambulise ehk siledateralise lõikeriistaga, haamriga, kirvega, nõelaga jne., ning kas sünnib asitõendusena kuriteo paigalt leitud ehk kahtusaluse käest äravõetud riist haava ehk vigastusega kolkku: 4) kuriteo aja üle, s. o. kui palju

aega on vigastamise silmapilgust läbikatsumise ajani möödunud (tund, ööpäev, nädal jne.);

10) kuriteo läbi rikutud varanduse hindamist toimetab politsei vannutatud hindajate läbi; kui varastatud asi hävitatud ehk ülesleidmata, siis teeb politsei selle väärtuse poolte ehk muude kõrvaliste teadjate isikute seletuste varal kindlaks (Kr. Kp. S. § 335).

Läbiotsimiste majades, korterites ja muudes eluhoonetes pannakse toime põhjendatud kahtluse korral, kui seal on varjul kahtlusalune isik ehk kuriteo toimepanemise juures tarvitatud tööriist. Läbiotsimiste juure, mis ette võetakse ametiasutustes, õpeasutustes, kirikutes, palvemajades, kindlustes ja kasarmutes, kutsub politsei nende asutuste ülemad (Kr. Kp. S. § 361).

Läbiotsimiste ja asitõenduste võtmise juures tuleb järgmistest reeglitest kinni pidada: kõige enne otsitakse kahtlusalune isiklikult läbi, kõiki tema riiete taskuid, voodri vahesid jne. hoolega läbivaadates; sellejärele asutakse maja ehk ruumide läbiotsimisele, mida järgmiselt toimetada tuleb:

1) tunnistajate, juurekutsutud isikute ja maja ehk ruumi peremehe juuresolekul, viimase äraolekul aga tema naise ehk mõne vanema perekonnaliikme juuresolekul (Kr. Kp. S. § 358);

2) kahtlusaluse ja kahjukannataja juuresolekul, kuid muid kõrvalisi isikuid ilma maja ehk ruumi peremehe nõusolekuta juure ei lasta;

3) päeval, kuna hädaliste juhtumiste puhul on lubatud ka öösel läbiotsimisi ette võtta, kuid siis tulevad protokollis põhjused äratähendada, miks läbiotsimine pimedal ajal ettevõetud (Kr. Kp. S. § 363).

4) tunnistajatele ja maja ehk ruumi peremehele tuleb enne läbiotsimise algust läbiotsimise põhjus äraseletada (Kr. Kp. S. § 364);

5) tarbekorral tuleb läbiotsitav koht politsei ehk usaldusväärilistе eraisikute abil ümberpiirata (Kr. Kp. S. § 365).

Läbiotsitava koha ümberpiiramise otstarb on: takistada kahtlusaluste põgenemist ja otsitavate asjade äraviimist, sellepärast ei tohi kuni läbiotsimise lõpetamiseni majast ehk ruumist ühtegi isikut välja lasta;

6) läbiotsimise juures on politseil õigus lukkusid lahti murda, kui peremees neid vabatahtlikult lahti ei tee, kuid sellejuures tuleb ettevaatlikult talitada ja asjata kahjutegemise eest hoida. Paberite ja kirjade läbiotsimist tuleb äärmise ettevaatusega toimetada. Neid võtta ja asja juure lisada ainult niisugused paberid, mis asitõendusena tarvilikud kohtu võimudele ettepanna (Kr. Kp. S. §§ 366 ja 367)

Läbiotsimiseks nimetatakse kahtlusealuse isiku riiete ehk tema päralt olevate ruumide hoolsat läbivaatamist, kuritegu tõendavate asjade ehk selle toimepanemise juures tarvitatud abinõude leidmiseks. Asitõenduste võtmiseks nimetatakse kuritegu tõendavate asjade võtmist juurdluse juure. Läbiotsimise loomulik tagajärg on alati asitõenduste võtmine, kuna asitõenduste võtmine võib ka ilma läbiotsimisteta sündida, kui asjade hoiukoht politseile teada ja omanik nõuetevad asjad vabatahtlikult välja annab.

Asitõendused, nagu: tööriist, millega kuritegu toime pandud, võltsitud dokument, valeraha, kihvti jäänused, verega määritud ehk rikutud asjad ja üldse kõik kuriteo paigalt leitud asjad, seal hulgas ka varastatud asjad, mille varal võimalik kuritegu ja kuritegijat avalikuks teha, tulevad täpipealt protokollis kirjeldada ja iga asja kohta eraldi äratähendada, kus kohast leitud ja miks asitõendusena protokolli juure lisatud (Kr. Kp. S. § 371).

Asitõendused tulevad võimalikult nummerdatult, kokkupandult ja pitseeritult juurdluse materjaali juure lisada, kuid asitõenduste eneste peale ei pea politseiametnik mingisuguseid märkusi tegema. Asitõenduste kokkupanemise juures tulevad dokumendid muudest asjadest eraldada. Kui asi läbiotsitava ruumi üksikud osad mitme isiku päralt ja läbiotsitava juures otsitavaid asju leitud, siis tulevad iga läbiotsitava juurest leitud ja asitõendusena äravõetud asjad eraldi pakki panna.

Äravõetud asjad ja dokumendid tulevad kahjukannatajale tingimata ettenäidata ja kindlaks teha, kas need tõesti tema omad. Kui asitõendused keemilist ehk mikroskoobilist läbikatsumist nõuavad, nagu kihvtitamise juures söögi- ehk joogi jäänused, kihvtitatu okse, väljaheide jne., siis võetakse nendest ainult läbikatsumiseks tarvisminev osa puhta klaasnõu sisse, kaetakse nõu õhukindlalt pealt kinni ja pannakse pitseri alla. Leitud asitõendused, nagu vere märgid põranda, seinte, asjade jne. küljes, mida võimata sealt eraldada, mida aga tingimata tarvilik asjatundjate poolt vaadelda, tulevad kuni vaatluseni igasuguse rikkumise ja muutmise eest hoida. Ruum, kus sarnased märgid leiduvad, tuleb kinni pitseerida ja politsei ehk usaldusvääriliste eraisikute valve alla anda (Kr. Kp. S. § 373).

Asitõendusena äravõetud asjade vastu peab politsei asjade omanikule selleko hase nõudmise peale allkirja andma (Kr Kp. S § 376).

Ülekuulamist nimetatakse vormiliseks, kui seda toimetatakse kohtu-uurija tegevusalasse kuuluvate reeglite

järele (Kr. Kp. S. §§ 398-412, 441-453). Vormilisi ülekuulamisi võtab politsei ainult sel puhul ette, kui süüalune ehk tunnistaja raskesti haige ja karta on, et tema enne kohtu-uurija kohale jõudmist surra võib. (Vaata asjatoimetuse vormid).

Vormilise ülekuulamise juures tuleb alljärgnevatest reeglitest kinni pidada:

1) süüalusele tuleb enne ülekuulamise algust süüdistuse põhjus teada anda; ülekuulamise juures süüalusele ehk tunnistajatele kõik küsimused lühidalt ja selgelt ette panna (Kr. Kp. S. §§ 403 ja 404);

2) kui süüalune temale ettepandud küsimuste peale vastata ei soovi, ei tohi politsei tada selleks sundida, vaid teeb protokolli sellekohase märkuse ja lõpetab ülekuulamise (Kr. Kp. S. § 406);

3) vormilise ülekuulamise juures tuleb tunnistaja vande all ülekuulata, selle korra järele mis ettenähtud Kr. Kp. S. §§ 444, 704—709, 712—717 tunnistaja kohtulikul ülekuulamisel, kusjuures iga tunnistaja käest küsitakse, missugune vahekord on temal süüaluse ja kahjukannatajaga (Kr. Kp. S. § 447).

Vande andmise juures kirjutab tunnistaja vandelehele alla, missugune ülekuulamise protokolli juure lisatakse.

4) süüaluse ehk tunnistaja seletus kirjutatakse ülekuulamise protokolli esimeses isikus, s. o. tema nimel, tema enese sõnadega, ilma ühegi muudatuseta, väljajätmiseta ja juurelisamiseta (Kr. Kp. S. § 409).

Ülekuulamise lõpul loetakse protokoll ülekuulatavale ette ja lastakse tema poolt allakirjutada; ülekuulatava kirjaoskamatuse puhul tehakse allkirja asemel sellekohane märkus; ülekuulatava järele kirjutab protokollile ülekuulamist toimetaja politseiametnik alla.

Peale ülemaltähendatud vormilise ülekuulamise on politsei kohustatud ka sel puhul süüaluse seletust protokolli ülesvõtma, kui kohtu-uurija juure viimiseks vahialla võetud süüalune ise seletust anda soovib ja kohtu-uurja ööpäeva jooksul, vahialla võtmise ajast arvates, tema ülekuulamiseks kohale ei ilmu. Sel puhul annab politsei niipalju kui temal teada, süüalusele vahialla võtmise põhjuse teada (Kr. Kp. S. §§ 400 ja 401).

Kui süüaluse seletuse ja muude andmete läbi selgub, et tema on eksituse ehk mõne arusaamatuse tagajärjel kinni peetud, on politsei kohustatud kinnipeetava viibimata vabaks laskma ja vabakslaskmise põhjused protokollis äratähendama (Kr. Kp. S. § 402).

Kui kohtu-uurija kuriteo kohale ilmub, annab politsei kõik asjatoimetuse viibimata temale üle ja lõpetab

edaspidise iseseisva tegevuse. Iga politseiametnik, kes kuriteo kohal jälgimist toimetas, on kohtu-uurija kohale jõudmisel kohustatud kõik kuriteo kohta teada olevad asjaolud kohtu-uurijale teada andma ja äraseletama, missugused abinõud tema poolt kuriteo ja kuritegija avalikuks tegemiseks käsile võetud. Edaspidise tegevuse kohta tuleb kohtu-uurijalt käskusid ja juhatusi oodata.

Nende kuritegude juurdlemisel, mis leppimise alla ei käi ja millede karistus et ole ühenduses õiguste kaotamise ega kitsendamisega, peab politseiametnik niivõrd täieliku protokolli kokku seadma, et prokuröörivalvel selle alusel võimalik oleks ilma eeluurimise toimetuseta süüdistuse akti kokku seada (Kr. Kp. S. §§ 544 ia 545).

Tähendatud juurdlused peavad iseäranis selged, asjalikud ja täielikud olema, ning vastama järgmistele nõuetele: 1) missugune, 2) kus, 3) kunas, 4) kelle poolt kuritegu toime pandud, 5) mille peal põhjeneb süüaluse vastu tõstetud süüdistus, 6) kes on tunnistajad ja mida need tõendada teavad, 7) mis seletab süüalune, 8) kus elavad süüalune, kahjukannataja ja tunnistajad, 9) nende ees-, isa- ja perekonnanimed.

Süüaluse kohta on peale selle veel tähtis kindlaks teha tema vanadus, kuna alla 17 a. süüaluse vanadus metrikaalselt kindlaks teha tuleb, kuid sellest tekkinud viivituse pärast lõpetatud juurdlust kinni ei peeta, vaid saadetakse sellekohase märkusega alluvuse järele edasi.

Lõpetatud juurdlust kohtuvõimudele edasi saates jääb politseiametnik nende edaspidiseid käskusid ja korraldusi ootama.

Politseiametnik peab täpipealt kohtuvõimu korralduste järele toimetama ja arusaamatuste puhul ainult korralduse tegijalt juhatusi paluma.

Need korraldused võivad olla:

1) õienduste ja teadete kogumine (Kr. Kp. S. §§ 47, 52, 74, 271, 279, 312).

Igasugused kohtuasutuste, kohtu-uurija ehk prokuröörivalve poolt antud käsud ja ülesanded peab politseiametnik rutuliselt ja korralikult täitma.

2) kohtuvõimu suusõnaliste kutsete edasitoimetamine.

Kohtuasutustel, kohtu-uurijatel ja prokuröörivalvel on õigus isikuid politsei läbi suusõnal oma juure kutsuda. Politseiametnik on kohustatud kutset edasi andma ja selle täitmise järele valvama. Kui kutsutav ilmuda ei taha, ei võta politsei tema vastu mingisuguseid abinõusid tarvitusele, vaid teatab sellest kutse andjale võimule.

3) eeluurimise- ja kohtu- kutsetähtede kättetoimetamine (Kr. Kp. S. §§ 377, 386 ja 435).

Kohtu-uurijad ja kohtuasutused võivad kutsetähtede kättetoimetamise politseile ülesandeks teha. Kutsetähtede kätteandmise kord on järgmine: 1) ühe kutsetähe poole annab politsei kutsutavale allkirja vastu kätte ja teise poole saadab kutsutava allkirjaga kohtu-võimudele tagasi; 2) kutsetäht sisaldab: a) kutsutava nime, b) ilmumise aja ja koha nimetust, c) kutsumise põhjust, d) mitteilmumise tagajärgi; 3) kutsetäht, mis eeltähendatud nõuetele ei vasta, saadetakse politsei poolt täitmatalt tagasi.

Politseiametnik on kohustatud kutsetähte kutsutavale õigeks ajaks kätte andma; kutsetähte võib kohtuvõimude ainult sel puhul täitmatalt tagasi saata, kui kutsutavat üles ei leita.

Kutsetäht antakse isiklikult kutsutava enese kätte, tema äraolekul aga mõne perekonnaliikme ehk majaperemehe kätte kutsetähe tagasisaadetava poole peale märkust tehes, et see niisuguse (kelle) poolt kutsutavale edasiandmiseks vastu võetud.

Kui kutsutav kutsetähte vastu võtta ei taha, jätab politseiametnik kutsetähe tunnistajate juuresolekul kutsutava juure ja saadab kutsetähe teise poole sellekohase õienduse ja tunnistajate allkirjadega kohtuvõimudele tagasi.

Kirjaoskamatale antakse kutsetähe sisu tunnistajate juuresolekul teada.

Kutsetähe teine pool saadetakse kätteandmise aja äratähendamisega viibimata kohtuvõimule, mitte hiljem kui väljakutse päevaks tagasi.

4) Kohtu-uurija nõudel on politsei kohustatud süüaluseid sundtoomise korras tema juure tooma nende seltskondlise seisu peale vaatamata.

Niisuguse sundtoomise juures tuleb järgmisi reeglid tähele panna:

1) süüalusele peab enne sundtoomist sellekohase vormilise kohtu-uurija kutse ette näitama; kui süüalust kodust ei leita, antakse sundtoomise kutse täitmine lähema politseivõimu kätte täita (Kr. Kp. S. § 390 ja 392);

2) kui süüalune vabatahtlikult politseiga ühes minna ei soovi, ehk koguni vastu paneb, siis võib teda jõuga ära viia, kuid sellejuures ei tohi süüalusega haavavalt ümber käia (Kr. Kp. S. § 391 ja 392);

3) kuni sundtoomiseni hoitakse süüalune teo tähtsuse järele koduses arestis ehk vahiall, (Kr. Kp. S. § 393), mille üle politsei vastava määruse kirjutab (vaata asjatoimetuse vormid);

4) süüaluse sundtoomist ja vahialla võtmist toimetatakse päeval, väljaarvatud hädalised juhtumised, mis edasilükkamist ei kannata (Kr. Kp. S. § 402).

Peale ülemaltähendatud juhtumiste täidab politsei veel järgmisi kohtu-uurija nõudeid:

1) annab kohtu-uurijale tema teenistusekohuste täitmise juures seaduslist abi (Kr. Kp. S. § 272);

2) eraldab tarbekorral kohtu-uurija poolt läbiotsitava koha (Kr. Kp. S. § 365);

3) muretseb kohtu-uurijale tema toimetuse juure tarvilikka asitõendusi (Kr. Kp. S. § 368);

4) võtab kohtu-uurija korraldusel need asitõendused oma valve alla, mida kuriteo paigalt eraldada ega ära viia ei saa (Kr. Kp. S. § 373).

5) peab nende isikute üle järelvalvet, keda kohtu-uurija korraldusel tema valve alla antud. Politsei valve pea-eesmärk on: a) et politseil oleks valvealuse elukoha üle igal ajal täpipealsed teated ja b) et valvealune ilma politsei loata oma elukohta ei muudaks ja ilma kohtu-uurija loata tema piirkonnast ei lahkuks (Kr. Kp. S. § 415 ja 416 p. 2).

Politse tegevus asjades, mis a uvad rahukohtutele.

Kõigis rahukohtule alluvates asjades, mis algatakse ilma kahjukannataja isiku kaebuseta, võtab politsei süüdistused üles ja saadab rahukohtunikule edasi. Erakaebuse korras algatavad asjad võtab politsei kahjukannataja isiku suusõnalise ehk kirjaliku kaebuse peale üles. Kuid tähele panees, et erakaebuse korras algatavad asjad poolte leppimise teel lõpetatud võivad saada, võib politsei leppimise üle igal ajal teadaannet vastu võtta. On teadaanne leppimise üle enne juurdluse lõpetamist vastu võetud, siis lõpetab politsei juurd e toimetuse ja saadab protokolli Kr. Kp. S. § 253 alu - aoskonna prokuröri abile.

Allpool tähendatud rahukohtule alluvates asjades ei saa asjatoimetust muidu alustada, kui kahjukannataja isiku kaebuse korral: kui põllutööline mitme palkaja käest käsirahasid vastu võttis ja selle juures kaubeldud töötingimisi ei täida (R. N.-S. § 51[3]); kui rannaäärsed elanikud meriõnnetuse läbi kannatada saanud laevnikkude peale mõnesugust survet avaldasid (R. N.-S. § 84); kui kõlvatu elu läbi külgehakkavaid haigusi teistele edasi anti (R. N.-S. § 103); auhaavamine sõnadega, kirjaga või teoga (U. N.-S. §§ 530-540); toorus palkaja vastu (U. N.-S. § 530);

ähvardus, vägivald ja omavoli, raha asemel töölistele toiduainetes palgamaksmine, kui seda kaubeldud ei olnud jne. (R. N. S. §§ 139, 142, 143); omavoliline võõra vara tarvitamine ja rikkumine (R. N.-S. §§ 145-153); sõnakuulmatus selli poolt peremehe vastu (V. N. S. § 1185); töötellimise täitmata jätmine (V. N. S. §§ 1364-1368); kergete haavade löömine äritatud olekus (V. N.-S. 1483, 2 jagu), seesama riiu hulgas (V. N. S. § 1485), seesama ettevaatamatuse tagajärjel (V. N.-S § 1494); vargused, kelmused ja omandamised abikaasade, vanemate ja laste vahel (R. N.-S. § 19); sellitunnistuste kinnipidamine meistri poolt (V. N. S. § 1382).

Politsei poolt rahukohtunikule saadetud teadaanded võivad olla suusõnalised ehk kirjalikud. Teadaannetes kui ka juurdlustes peab politsei äranäitama:

1) kunas ja kus kohas kuritegu toime pandud;

2) kelle peale langeb kahtlus ja missugused andmed seda tõendavad;

3) kes on kahjusaaja, tsiviilnõudja ja tunnistajad;

4) kõigi asjaosaliste isikute nimed ja elukohad (Kr. Kp. S. § 50).

Ühes teadaande ehk juurdlusega võib politsei süüalust vahiall rahukohtuniku juure tuua järgmistel juhtumistel:

1) kui kuriteo pealt tabatud süüalune politseile tundmata ja tema isikut võimata käepärast olevate abinõudega (kriminaalpolitsei registratsioon jne.) kindlaks teha;

2) kui kuritegu on karistatav vangistusega ja karta on, et süüalune kohtu eest kõrvale hoida ehk kuriteo älgi kaotada püüab.

Muid abinõusid politsei rahukohtule alluvates asjades süüaluse vastu ette ei võta (Kr. Kp. S. § 51).

Rahukohtule alluvatest süütegudest on karistatavad vangistusega: laiskuse pärast armuannete palumine (R. N.-S. § 49); seesama metsikuse ja toorusega (R. N. S. § 50); laste kerjama saatmine (R. N.-S. § 51); kihvtiste ainete müümine isikute poolt, kellel sellekohane luba puudub, kui selle tagajärjeks oli kellegi surm (R. N.-S. § 104); maatööliste omavoliline töö seismajätmine ja meelega peremehe varanduse rikkumine (R. N.-S. § 142—2); vabriku sisseseade ja masinate meelega rikkumine, mille tagajärjeks tööseisak (R. N.-S. § 153—13); valmis ja kokkupandud metsasaaduste vargus (R. N.-S. § 154); puudevargus metsast; mahalangenud, tormist murtud, niisama ka omavoliline metsaraiumine kolmat korda (R. N.-S. § 155) sellesama varjamine kolmat ja rohkem kordi (R.

N.-S. § 159); liiakasuvõtmine (R. N.-S. § 180—2); elukutseline kõrgete protsentidega teravilja ja muude tarviliste ainete laenamine (R. N.-S. § 180[13]); vargused (R. N.-S. §§ 169-172); kelmus, pettus, võõra vara omandamine ja raiskamine (R. N.-S. §§ 173-176—1, 176—3, 177, 178—2 jagu); müüja rasket seisukorda kasutades ülemäära madala hinna eest vilja ostmine (R. N.-S. § 180—4); auhaavamine (U. N.-S. §§ 530, 540); valepassi kokkuseadmine (V. N.-S. § 975); oma passi teisele edasi andmine (V. N.-S. § 977) ja süüteod, mis ettenähtud V. N.-S. §§ 1483, 1485 ja 1494—2 jaos ning R N.-S. §§ 38, 39, 42, 42[1], 42[2], 42[3]; (viimaste kohta maksab iseäraline ajutine kohtupidamise kord — v. „R. T." nr. 147-148—1920 a.).

Süüaluse kinnipidamise puhul vahiall rahukohtuniku juure toomiseks seab politseiametnik vahialla võtmise üle viibimata määruse kokku, kus vahialla võtmise põhjused ära näitab. Kui aga hilise aja, kohtuistangu lõppemise, rahukohtuniku äraoleku ehk mõne muu põhjuse pärast kinnipeetud süüalust võimata otsekohe rahukohtuniku juure tuua, siis hoitakse süüalune kuni rahukohtuniku juure toomiseni selleks sisseseatud kohas vahiall, kuhu teda ühes määruse ärakirjaga saadetakse (v. asjatoimetuse vormid).

Politsei toimetab jälgimist ja juurdlust järgmistel juhtumistel:

1) oma algatusel, kõigis üldises korras algatavate süü- ja kuritegude puhul;

2) kaebuse korral kahjusaaja isiku ehk tema seadusliku eestkostja poolt;

3) täiendavate teadete kogumisel, kohtuametkonna käsul (Kr. Kp. S. §§ 48, 49, 52 ja 74).

Rahukohtu ametkonna asjus on politsei kohus:

1) kohtu asjaajamise juure kõiksugu täiendavate teadete kogumine;

2) kohtukutsete kättetoimetamine ja süüaluste sundtoomine kohtu ette (Kr. Kp. S. §§ 56—59 ja 61 ja

3) vaatluste, läbikatsumiste ja läbiotsimiste toimetamine (Kr. Kp. S. § 105).

Rahukohtuniku käsul vaatlusi, läbiotsimisi, läbikatsumisi ja asitõenduse võtmisi toimetades tuleb politseil järgmisi üldisi reeglid tähele panna:

1) neid tegevusi toimetatakse: a) kõige vähemalt kahe tunnistaja ja asjaosaliste isikute (süüaluse ja kahjukannataja ehk tema voliniku) juuresolekul, kuid viimaste ilmumata jäämine ei pane asjatoimetust seisma, b) päeval, väljaarvatud hädalised juhtumised, mis edasilükkamist ei kannata;

2) läbiotsimise ja asitõenduste võtmise juure kutsub politsei peale tunnistaja ka veel läbiotsitava maja ehk ruumi peremehe, viimase äraolekul aga kedagi tema perekonna liigetest:

3) kui vaatlus ehk läbikatsumine teaduse, kunsti ehk tööstuse alal erilist teadmist ja asjatundmist nõuab, siis kutsub politsei vastava eriteadlase asjatundjana juure;

4) kuriteo läbi tehtud kahju ehk varastatud asja väärtuse teeb politsei juuresolejate poolte (süüaluse ja kahjukannataja) poolt ettepandud tõenduste ehk juurekutsutud asjatundjate arvamise läbi kindlaks (Kr. Kp. S. §§ 108-112).

Tunnnistajateks kutsutakse peaasjalikult majaperemehed, tööstuse ehk kaubanduslise ettevõtte omanikud, volinikud, valitsejad ehk valla- ja küla-ametmehed (Kr. Kp. S. § 109).

Jga vaatluse, läbikatsumise ehk läbiotsimise üle seab politsei sellekohase protokolli kokku, kus täpipealt ära tähendab:

1) kunas, kus kohas ja kelle poolt kuritegu toime pandud,

2) kelle korraldusel ja mis otstarbeks asjatoimetus ette võetud;

3) kes asjatoimetuse juures olid ja

4) mis asjatoimetusel selgus.

Kokkuseatud protokoll loetakse kõigile juuresolejatele (pooled, tunnistajad, asjatundjad ja juuresolejad) ette ja kirjutatakse nende kui ka asjatoimetaja politseiametniku poolt alla. Lõpetatud protokolli saadab politsei viibimata rahukohtunikule edasi. (Vaata asjatoimetuse vormid).

Kõigis rahukohtule alluvates süüteoasjades, mis algatakse ilma kahjukannataja kaebuseta, kuigi niisugune kaebus oli antud otsekohe rahukohtunikule, võib politsei kohtulikul asjaharutamisel süüdistajana välja astuda. Üldiselt on politsei kohus selle järele valvata, et süüteod, mis ühenduses ühiskondliste huvide rikkumisega, nagu vargus, tervishoiu määruste rikkumine, rahurikkumine jne. ei jääks avalikuks tegemata ja kohtu poolt karistamata.

Süüdistajaks politsei poolt võib olla asja ülesvõtja kõrgem politseiametnik ehk tema äranägemise ja volituse järele ka iga alam politseiametnik, kellel seaduse järele õigus volinikuks olla (Kr. Kp. S. §§ 44 ja 64).

Kui aga asja ülesvõtja politseiametnik ise kohtusse süüdistama ei ilmu ja oma eest kellegi teise politseiamet-

niku saadab, siis peab ta saadetava kirjaliku volitusega varustama. Saadab aga politsei oma eest süüdistajaks eraisiku (vannutatud ehk eraadvokaadi), siis tuleb saadetavat volitada üldisel alusel.

Kohtus süüdistajana väljaastudes peab politseiametnik oma arvamisi asjaolude kohaselt, igakülgselt ja erapooletult põhjendama. Süüdistaja politseiametniku kohus on ka selle eest hoolt kanda, et kohtuharutamise protokolli saaks sisse kantud kõik asjaolud, mis edasikaebamisele aluseks võiks olla.

Rahukohtus süüdistajana väljaastudes on politseil needsamad õigused, mis erasüüdistajal ehk kahjukannatajal nendes asjades, mis algatakse üleüldises korras ja eppimise alla ei käi. Need õigused ja kohused on:

Süüdistaja politseiametnik peab kindlate ja tõelikkude asjaolude peale toetades kohtule süüaluse süü selgeks tegema ja temale seaduses ettenähtud karistust paluma. Süüdistaja võib asjaolude selgitamiseks tunnistajatele ja asjatundjatele küsimusi ette panna; sõna saamiseks peab kohtu poole pöörama ja mitte ootama kuni kohus temale süüdistaja õigusi meelde tuletab; tema võib süüaluse poolt ettetoodud tõendustele vastu vaielda; temal on õigus kohtu poolt ettevõetavate vaatluste ja läbikatsumiste juures olla. Kui süüdistaja politseiametnik kohtuharutamisel leiab, et süüdistusmaterjaalis on mõned puudused, mida tunnistajate ülekuulamise ehk vaatlusega võimata täiendada,—võib tema kohut paluda tarviliste tõenduste kogumise ajaks asja harutamist edasi lükata.

Kui mõni süüdistaja seadusline palve kohtu poolt tähelpanemata jäetakse, siis palub ta seda asjaolu kohtu protokolli üles võtta, et see järgnevale edasikaebusele aluseks oleks.

Peale tunnistajate ja asjatundjate seletusi peab süüdistaja politseiametnik oma süüdistuskõnes ära näitama, missuguste asjaolude peale põhjendades tema süüdistust tõendatuks peab ja sellest järeldades palub süüalust kõigi seaduse poolt pealepandavate tagajärgedega süüdi mõista, näit., kohustada kõlbmata toiduaineid ära hävitama, seadusevastalisel teel omandatud varandust tagasi andma j. n. e.

Kui süüdistaja kohtuotsusega rahul ei ole, siis peab ta edasikaebuse puhuks kohtuotsusest ärakirja paluma.

Politsei poolt ülesvõetud asjades kutsutakse teda kohtusse süüdistama, kuid tema ilmumata jäämine ei pane kohtulist asjaharutamist seisma.

Kui süüdistaja rahukohtuniku otsusega rahul ei ole,

siis võib ta seile peale rahukogusse edasi kaevata. Sellejuures tuleb tähele panna, et kõrgem kohtu instants kuulab ainult siis uusi tunnistajaid üle ja endisi teist korda, kui seda edasikaebuse kirjas palutud. Politseiametnik ei ole õigustatud edasikaebuse palvet ise otsekohe kõrgemale kohtule edasi saatma, vaid peab seda prokuröri abi kaudu tegema, kellest oleneb edasikaebuse palve edasisaatmine või tagajärjeta jätmine. (Vaata asjatoimetuse vormid).

Edasikaebuse tähtajaks on kaks nädalat, arvates kohtuotsuse kuulutamise päevast, mitte aga otsuse ärakirja kättesaamise päevast. (Kr. Kp. S. § 147). Edasikaebuse palve tuleb prokuröri abile niisuguse ajaarvamisega kätte saata, et temal võimalik oleks seda enne tähtaja lõppemist läbi vaadata ja kohtule edasi saata. Posti kaudu saates loetakse edasikaebus õieti sisseantuks, kui see enne tähtaja lõppemist kohtule edasisaatmiseks posti peale ära anti. Edasikaebuse korral peab süüdistaja kohtult otsekohe peale kohtuotsuse kuulutamist otsuse ärakirja väljaandmist paluma. Kui kohus palujale hiljem kui kolme päeva jooksul selle soovi avaldamise päevast arvates otsuse ärakirja välja annab (Kr. Kp. S. § 132) ja sellejuures niivõrd hilja, et politsei sellel ehk mõnel teisel mõjuval põhjusel ei jõua edasikaebuse kirja õigeks ajaks kokku seada ega prokuröri abile edasi saata, võib politsei kohtult uue edasikaebuse tähtaja määramist paluda. Sarnane palve tuleb edasikaebusest eraldi kirjutada ja edasikaebuse kirja juures prokuröri abile saata. Leiab prokurör, et kohtuotsuse ärakirja väljavõtmine ja edasikaebuse tähtaeg politsei enese süü läbi mööda minna lastud,—võib ta edasikaebuse tähtaja pikendamise palve tähelpanemata jätta.

Edasikaebus kirjutatakse palvekirja vormis kõrgema kohtu nimele. Palvekirja sisus tulevad põhjused äranäidata, mikspärast edasikaebaja kohtuotsust õigeks ei pea ja mida nõuab, kas otsuse täielist ehk osalist muutmist, näit., süüdimõistetu karistuse suurendamist j. n. e.

Politsei tegevus vägivaldse elu-võtmise (tapmine, lapsetapmine, enesetamine ja elule hädaoht-

Leitud surnukehadega, niisama ka kellegi äkilise surma puhul talitab politsei järgmiselt:

Kui surnukeha seisukorra, väliste tundemärkide ehk politsei enese poolt kogutud teadete põhjal selgub, et surm järgnes loomulikkudel põhjustel (näituseks: haiguse, vanaduse, välgulöögi jne. tagajärjel), ehk kadunu enese

likkude vigastuste sünnitamise) korral.

ettevaatamatuse või üldse mõne ootamata juhtumise tagajärjel, kus ei olnud tahtlikku ega ettevaatamata tegevust (näituseks: surm tule, vee, loomade poolt tehtud vigastuste, kukkumise, enese mahalaskmise jne. tagajärjel) ei teata politsei sarnastest surmajuhtumistest kohtu-uurijale, vaid saadab toimepandud juurdluse Kr. Kp. S. § 235 alusel jaoskonna prokuröri abile ja samal ajal teeb surnukeha mahamatmiseks korralduse (Üld. Kub. Asut. Sead. p. 17 ja 18 §§ 681 ja 752, Arstisead. §§ 704 ja 1316).

Kui loomuliku surma põhjus küllalt selge ei ole, kuid sealjuures ka surnukeha juures nähtavaid vägivalla ega kuriteo tundemärkisid ei leita — võtab politsei surma põhjuse kindlakstegemiseks juurdluse ette ja talitab selle tagajärgede järele, s. o. kuriteo tundemärkide puudumise korral saadab juurdluse Kr. Kp. S. § 253 alusel jaoskonna prokuröri abile lõpetamiseks ja lubab surnukeha maha matta, kuna kuriteo avalikuks tulemisest viibimata kohtu-uurijale teatab.

Sarnasel puhul juurdlust toimetades kogub politsei teateid: 1) surnu isiku, nime, elukoha ja elukutse üle, 2) tema surmaeelse eluseisukorra ja 3) suremise aja ja põhjuste üle.

Surma põhjuste lähemaks selgitamiseks laseb politsei surnukeha arsti poolt ülevaadata. Kui välise vaatluse läbi võimata tõsist surma põhjust kindlaks teha — võtab politsei kohtu- ehk kohalise maakonna-arsti läbi surnukeha lahtilõikamise ja sisemise vaatluse ette, lahtilõikamise üle iseäralist protokolli kokku seadides, kus selle tegevuse põhjused ja tagajärjed äranäidatud.

Raiooniülemad surnukehade lahtilõikamist ette ei võta, kuid tarviduse korral teatavad sellest jaoskonnaülemale.

Kui surnukeha seisukorra välise vaatluse ehk politsei enese poolt kogutud teadete läbi selgub tahtlik ehk ettevaatamata kuritegu ehk kui leitud otsekohesed vägivaldse surma tundemärgid, siis teatab politsei sellest viibimata kohtuvõimudele ja kuni nende tulekuni alustab esialgset juurdlust, kuid surnukeha lahtilõikamist ta sel puhul ette ei võta.

Selle toimetuse juures tuleb politseil järgmisi reeglid tähele panna:

1) vägivaldse surma tundemärkidega surnukeha leidmisest teatab politsei viibimata kohtu-uurijale ja jaoskonna prokuröri abile, teadaannet ja selle ümbrikku sõnaga „K i i r e“ ära märkides;

2) kuni kohtu-uurija tulekuni hoiab politsei surnukeha ilma vähemagi muudatuseta samas seisukorras alal,

nagu see leidmise silmapilgul oli; sellejuures tuleb kindlaks teha, kas ei ole surnukeha esialgset seisukorda leidjate poolt muudetud, kui on, siis mismoodi nimelt;

3) niisama rikkumata ja puutumata seisukorras tuleb alal hoida surnukeha lähem ümbrus, kus leiduvad ehk leiduda võivad kuriteo ja kuritegija jäljed; iseäranis rikkumata seisukorras tulevad alal hoida kõik kuriteo toimepanemise juures tarvitatud tööriistad ja abinõud, näituseks, kihvtitamise kahtluse korral — kõik nõud kahtlase söögi ehk joogi jäänustega, millest kadunu enne surma sõi ehk jõi; niisama alal hoida kadunu surmaeelsed väljaheited, okse jne; veremärgid ja kuritegija jäljed, kui kõige tähtsamad kuriteo avalikukstegemise vahendid, tulevad kinni katta ja kohtu-uurija tulekuni puutumata alal hoida.

Ka tuleb politseil selle järele valvata, et sinna midagi juure ei saaks toodud ega maha pillatud, nagu tiku- ja paberossiotsi jne.

4) Kohe peale surnu isiku kindlakstegemist tuleb võimalikult täpipealseid teateid kogudes kindlaks teha, kelle peale langeb ehk langeda võiks tapmise kahtlus ja missugused asjaolud seda tõendavad. Sellejuures tuleb selgitada: a) kes kadunuga enne surma ühes oli ehk teda kõigeviimasena nägi, b) kas oli kadunu enne surma kellegiga tülis, või oli kellegil tema surmast kasu, c) kas ei leidu kellegi juures kadunu päralt olevaid asju, d) kelle päralt on kuriteo paigalt leitud tööriistad ehk muud sinna mahajäetud asjad, e) kas ei juhi rahva jutud kuriteo, kuritegija ehk mõne muu tähtsa asjaolu peale tähelepanu.

Juurdlust toimetades täidab politsei kohtu-uurija aset järgmistel hädalistel põhjustel:

1) Kohtulik- arstlisel vaatlusel ja surnukeha lahtilõikamisel:

a) kui surnukeha kiire lagunemise tõttu soojal ajal ehk mõnel muul põhjusel kohtulik-arstlise vaatluse edasilükkamine surma põhjuse kindlakstegemise võimataks teeb, b) kui kohtu-uurija kauge maa pärast ehk mõnel muul põhjusel lähemal ajal kohale tulla ei saa, kuna surnukeha lagunemine surma põhjuse kindlakstegemist takistada võib.

2) Kuriteo koha ja jälgede vaatlusel:

a) kui füüsilistel põhjustel võimata surnukeha esialgset seisukorda alal hoida, näit., lumetuisu ajal väljal, vee tõusu ajal jõe kaldal, käidaval linna tänaval j. n. e. — võtab politsei surnukeha ja selle ümbruse vaatluse ette ja toimetab surnukeha kuni kohtu-uurija tulekuni varjule;

b) kui kuriteo ja kuritegija jäljed aja ehk koha tingimistel kustuda võivad, näit., lume, kaste, liiva ehk märja maa peal jne.;

3) Läbiotsimisel ja asitõenduse võtmisel:

põhjendatud kahtluse korral, et kusagil on varjul kuriteo kordasaatmise juures tarvitatud tööriistad, varastatud ehk röövitud asjad, tapja verised riided ehk muud asitõendused, mis asja selgitamise juure hädapärast tarvilikud, kuna igasuguse viivituse korral need asjad peidetud ehk hävitatud võivad saada.

Mahamaetud surnukehade väljakaevamisi politsei oma algatusel ette ei võta.

Ülemal tähendatud juhtumistel surnukeha kohtulik-arstlist vaatlust toimetades peab politsei veel järgmist tähele panema:

1) mõne hädalise juhtumise puhul kohtu-uurija aset täites ei anna see seisukord veel politseile õigust ega kohusta teda surnukeha suhtes muudel tarvilikkudel, kuid mitte hädalistel juhtumistel kohtu-uurija aset täitma, selle pärast toimetab politsei kuriteo paiga ja jälgede vormilis-vaatlust ainult sel puhul, kui kuriteo jäljed mõnesuguset põhjusel kohtu-uurija tulekuni kustuda võivad, kuid surnukeha kohtulik-arstlist vaatlust ilma tungiva põhjuseta ette ei võta;

2) surnukeha kohtulik-arstlist vaatlust toimetama kutsub politsei arsti: maakonnas,—maakonna- ja linnades — linna- ehk kohtuarsti, nende äraolekul aga sõjaväe- ehk eraarsti, vaatamata selle peale, kas viimane kadunut enne ravitses (Kr. Kp. S. §§ 337 ja 338);

3) kuni kohtuarsti tulekuni võtab politsei surnukeha alalhoidmiseks abinõud käsile ja seab selle üle iseäralise protokolli kokku (Kr. Kp. S. § 340 p. 1 ja 3);

4) arsti nõudmise peale tutvustab politsei teda kõigi nende asjaoludega, mille peale surnukeha lahtilõikamisel iseäralist tähelepanu tuleb pöörata (Kr. Kp. S. § 341);

5) surnukehasse puutuvate asjaolude ja surma põhjuse selgitamiseks paneb politsei kohtuarstile tarvilikud küsimused ette (Kr. Kp. S. § 342);

6) politseiametnikul ja tunnistajatel, niisama ka surnukeha vaatluse juure kutsutud isikutel on õigus oma arvamist avaldada arsti tegevuse ja seletuste kohta, mis neile kahtlane paistab; need arvamised kantakse protokolli (Kr. Kp. S. § 343);

7) vaimulikust seisusest isikute surnukehade vaatluse juure kutsutakse kohalik vaimulik (Kr. Kp. S. § 330).

Kui politsei saab teate kellegi raske haavamise ehk

elule hädaohtliku vigastuse üle ja kahjukannataja veel surnud ei ole, võtab politsei kuriteo selgitamiseks võimalikult rutuliselt tema ülekuulamise ette, kui kahjukannataja tervise seisukord arsti seletuse järele ülekuulamist võimaldab. Peale kahjukannataja seletuste kantakse ülekuulamise protokolli täieline seisukorra kirjeldus, milles kahjukannataja politsei poolt leitud, niisama ka arsti arvamine tema tervise seisukorra ja vigastuse üle.

Kui selgub, et surma põhjuseks ei olnud kellegi tahtlik tegevus — peab politsei kindlaks tegema, kas kadunu surma põhjuseks ei olnud kellegi ettevaatamata tegevus isiklise julgeoleku ja seltskondlise korra seadustikkude rikkumise alal (V. N.-S. §§ 1466 ja 1468).

Juurdluse toimetamisel tapmise üle riiu hulgas tuleb kindlaks teha, kes kadunule surmava või elule hädaohtliku haava lõi, kes oli riiu algataja ja kes osavõtjad. Riiu all tuleb mõista mõlemate vastaste poolte ligikaudu ühesuguseid jõu ja seisukorra tingimisi, sellepärast ei saa riiuks lugeda sõjariistus pealetungimist kaitseta isikule, niisama ka täiskasvanu pealetungimist lapsele.

Lapse tapmise puhul juurdlust toimetades tuleb kindlaks teha:

1) kas laps sündinud seaduslisest abielust ehk väljaspool abielu;

2) kas laps surmatud ema enese ehk sugulaste või kõrvaliste isikute poolt;

3) missugused põhjused süüalusel lapse surmamiseks olid ja

4) kas surmamine sündis kohe peale sünnitamist ehk hiljem.

Enesetapmise või enesetapmise katse puhul juurdlust toimetades tuleb peale enesetapja isiku kindlakstegemise viibimata ja täpipealt väljaselgitada:

1) kas ei kannatanud enesetapja mõne vaimlise puuduse all (seal hulgus ka kurvameelsus);

2) missugune põhjus võis kadunut enesetapmisele viia ja

3) kas ei äratanud keegi kadunus enesetapmise tungi, ei muretsenud temale enesetapmise vahendid ega avaldanud tema peale hingelist survet jne. Nendel viimastel juhtumistel võtab politsei kõik enesetapja poolt mahajäetud kirjad ja paberid kuni kohtu-uurija tulekuni oma hoiu alla (V. N.-S. §§ 1472, 1475 ja 1476); nendel juhtumistel, kus juurdlusega V. N.-S. §§ 1475 ja 1476 ettenähtud kuriteo tundemärkisid ei selgu, vaatab politsei surnukeha arsti juuresolekul üle ja kui ka arsti otsus kuritegu

oletada ei lase, siis saadab juurdluse Kr. Kp. S § 253 alusel jaoskonna prokuröri abile ja lubab surnukeha maha matta.

Politsei tegevus keharikkumise (kehavigastus, haavad, piinamine ja peksmine) korral.

Jälgides haavamist, peksmist, kehavigastust, keharikkumist, terviseriket, suguvilja hävitamist, vägivalla tarvitamist ehk muud sellesarnast keharikkumisega ühenduses olevat kuritegu, peab politsei peale süüaluse selgitamise kindlaks tegema:

1) vigastuse omadused ja selle mõju kahjukannataja tervise peale, s. o. kas vigastus kuulub kergete või raskete liiki, kas on möödaminev ehk parandamata ja kas elule hädaohtlik;

2) missuguse vahendi ehk abinõuga vigastus tehtud;

3) millal vigastus tehtud (Kr. Kp. S. § 349) ja

4) missuguste asjaolude seisukorra juures vigastus tehtud, s. o. kas ei olnud kahjukannataja ja süüaluse vahel tüli ehk riidu.

Kui vigastused ehk haavad kuuluvad arsti tunnistuse järele kergete liiki ja juurdlus alustatud kahjukannataja enese ehk tema perekonnaliikme kaebuse peale, siis saadab politsei lõpetatud juurdluse alluvuse järele, — keharikkumise puhul kohtu-uurijale ja haavade ehk muude vigastuste puhul — rahukohtunikule.

Juurdluse protokollid kergete vigastuste, haavade ja keharikkumiste üle, mis alustatud ilma kahjukannataja kaebuseta — politsei enese algatusel, saadetakse ühes juurelisatud arsti tunnistusega Kr. Kp. S. § 253 alusel jaoskonna prokuröri abile.

Kui aga vigastused kuuluvad arsti tunnistuse järele raskete liiki, siis talitab politsei üldisel alusel, s. o. saadab juurdluse kohtu-uurijale ja teatab sellest jaoskonna prokuröri abile.

Politsei tegevus salajase võõra vara võtmise (varguse) korral.

Salajast võõra vara võtmist nimetatakse varguseks ja allub: a) süüaluse isikliste omaduste, b) varastatud asja väärtuse ja c) varguse toimepanemise viisi järele; 1) rahukohtule ja 2) rahukogule. Alluvus määrab kindlaks politseilise juurdluse ja asjatoimetuse edasisaatmise korra.

Süüaluse isikliste omaduste järele:

Isikud, kes rahukohtuniku poolt varguse eest varem kaks korda karistatud, alluvad kolmanda varguse puhul rahukogule.

Teadete kogumine süüaluse eelkaristuse kohta käib kohtu ülesannete hulka, sellepärast ei võta politsei süüaluse eelkaristuse kohta teadete kogumist ette, kuid alluvuse küsimuse otsustamisel võtab eelkaristuse arvesse, kui temal selle üle kindlad teated olemas.

Varastatud asja väärtuse järele:

Kõik vargused väärtuse järele kuni 50.000 margani alluvad rahukohtule, üle 50.000 marga - rahukogule. Peale selle alluvad rahukogule väärtuse peale vaatamata: hobuste, suurte koduloomade (sarvloomade) ja igasuguste dokumentide vargus.

Varguse toimepanemise viisi juures võetakse arvesse kohta, aega ja viisi.

1) Varguse koht. Vargus kirikust, surnuhaudadest ja mahamaetud surnukehade juurest — allub rahukogule (V. N.-S. § 234); vargus raudteerongidelt, laevadelt, postvankritest ja eraisikute päralt olevatelt liikumisabinõudelt, sel ajal kui need teel olid — rahukogule (V. N.-S. §§ 1651 ja 1652).

2) Varguse viis:

Murdvargus: a) kohvritest, kastidest, laegastest ja muudest liikuva vara hoiukohtadest allub rahukohtule (R. N.-S. § 170[1] p. 2), kui nende asjade murdmine otsekohe kuriteo kohal toime pandud;

b) niisugusest hoonest, mida elamiseks ei tarvitata, lukkude, riivide ehk muude kaitseabinõude purustamise teel, mis juurepääsu õue ehk hoone ühest osast teise takistavad, allub rahukohtule (R. N.-S. § 170[1] p. 1.)

Hoonete all, mida elamiseks ei tarvitata, tuleb mõista niisuguseid, milles inimesed alaliselt ei ela, niisama ka neid, mis elamise jaoks määratud ei ole, nagu aidad, küünid, kuurid, tallid jne.

Kui vargus ülemaltähendatud tingimistel toime pandud teenijate ehk tööliste poolt oma peremehe juures, siis allub see rahukogule.

c) eluhoonest lukkude, riivide ehk muude kaitseabinõude purustamise teel, mis takistavad juurepääsu õue, hoonesse enesesse ehk selle ühest osast teise, allub rahukogule (V. N.-S § 1647).

Eluhooneks loetakse iga elamiseks määratud maja, milles inimesed alaliselt elavad, kui ka niisugune maja, mis küll elamiseks määratud ei ole, kuid milles inimesed elavad, näituseks: veski, vahimaja jne.; eluhoone osaks loetakse sellega otsekoheses ühenduses olevaid osasid, nagu: pööning, kelder jne. Murdvargust riigi ehk ühiskondlistest majadest, mida küll elamiseks ei tarvitata,

kuid mis alaliselt vahtide valve all, loetakse üheväärilise murdvargusega eluhoonest.

Muukraudade, järeltehtud ehk leitud võtmetega:

a) lukustatud hoiukohtadest (kappidest, kohvritest jne);

b) kõrvalhoonest;

c) eluhoonest (R. N.-S. § 170[1], p. 3) allub rahukohtule.

Kui vargus ülemaltähendatud tingimistel toime pandud teenijate ehk tööliste poolt oma peremehe juures, siis allub see rahukogule.

Sõjariistus — kui süüalusel oli varguse toimepanemisel mõni sõjariist ühes, millega ta oleks võinud surmata ehk kehavigastusi sünnitada (V. N.-S. § 1653) allub rahukogule.

3) Varguse aeg.

Vargus tulikahju, veeuputuse ehk mõne muu üldhädaohtliku seisukorra puhul — allub rahukogule.

Ükskõik missuguse varguse asja jälgimise ja juurdlemise juures on politsei tegevuse peaülesanne:

1) süüaluse ehk vähemalt selle isiku kindlakstegemine, kelle peale põhjendatud kahtlus langeb ja kahtlusaluse ülesotsimine, kui tema ennast varjul hoiab;

2) varastatud vara ülesotsimine, ehk vähemalt nende isikute kindlakstegemine, kes varastatud asju varjavad ja

3) nende asjaolude ja tingimiste selgitamine, mis vargusasja alluvuse äramääravad.

Kui vargus teadmata kelle poolt toime pandud, peab politsei varga kindlakstegemiseks võimalikult igakülgseid ja täpipealseid teateid koguma, mitte ainult kahjukannataja ülekuulamise, vaid ka tunnistajate seletuste ja igasuguste kõrvaliste teadete läbi. Jseäranis hoolega tuleb kõiki kohalisi kahtlase eluviisiga isikuid silmas pidada, kelle eluviiside, ameti ja elukoha üle politseil igal ajal täpipealsed teated käepärast peavad olema.

Õige jälgimise sihi leidmiseks tuleb politseil juurdlusega selgitada:

1) kas varguse toimepanemise viis ja seisukorra tingimised ei näita selle toimepanija kui oma maja elaniku ehk niisuguse inimese peale, kes majaga ja varguse kohaga tuttav;

2) kas varguse toimepanija poolt ei ole varguse kohale mõnesuguseid asju ehk jälgi maha jäetud, mille abil võimalik oleks tema isikut kindlaks teha;

3) kas ei ole varguse toimepanemise viisi, abinõude

ja kuriteo paigalt leitud jälgede järele võimalik otsusele jõuda, mitme isiku poolt vargus toime pandud, kas tulid vargad jalgsi ehk hobusega ja kuhu poole nad peale varguse toimepanemist läksid ;

4) kas ei ole varguse toimepanemisé viisi ja varastatud asjade väljavaliku järele võimalik varga isiku kohta mõnesuguseid näpunäiteid saada.

Varastatud vara edukama otsimise otstarbel tuleb kahjukannataja ülekuulamise teel täpipealt kindlaks teha varastatud asjade üksikasjalised tundemärgid ja väärtus. Sellejärele tuleb alaliselt tähele panna, kunas ja kelle poolt varastatud asjad tarvitusele võetakse ehk müügile lastakse. Harilikkudeks varastatud asjade hoiu- ja müügikohtadeks on igasugused varaste ja kahtlaste isikute redupaigad, pandimajad, kahtlase kuulsusega kõrtsid, salajoogikohad, vanakraamiturud jne.

Kui kusagil varastatud asju leitakse — tuleb seal viibimata läbiotsimine toime panna, kõik leitud varastatud asjad ära võtta ja asitõendusena juurdluse juure lisada. Juurdluse toimepanemise ajal ei anta leitud asju milgi tingimisel kahjukannatajale välja, vaid saadetakse juurdluse juures vastavale rahukohtunikule ehk kohtu-uurijale.

Kui läbiotsimise juures varastatud asju leiti, siis tulevad politsei poolt kokkuseatud protokollis põhjused äranäidata, mille järele läbiotsimise juures viibijad — kahjukannataja ja tunnistajad — otsusele tulid, et leitud asjad varastatud.

Murdvarguse puhul tuleb kahjukannataja ja tunnistajate ülekuulamise aktis varguse viis ja sellega ühenduses olevad asjaolud täpipealt kirjeldada ja tarbekorral juurdlusega koht politsei enese poolt ülevaadata.

Vormilist murdvarguse koha vaatlust toimetab politsei: rahukohtule alluvates asjades — rahukohtuniku ülesandel ja rahukogule alluvates asjades — kohtu-uurija aset täites.

Kohtu-uurija aset täites asub politsei ainult sel puhul murdvarguse koha vaatlusele, kui kohtu-uurija tulekuni võimata kuriteo jälgi alal hoida.

Politsei tegevus avaliku võõra vara võtmise (röövimine ja rii-

Avalikku võõra vara võtmist selle omaniku juuresolekul nimetatakse:

1) röövimiseks — kui see toime pandi avaliku jõuga, sõjariistade abil ehk ilma selleta, kuid vägivaldselt ja kahjukannataja elule ehk tervisele hädaohtu ähvardava

sumine) korral. abinõu varal (näit.: tapmine, tapmise ähvardus, haavamine, keharikkumine, peksmine, piinamine jne.) ja

2) riisumiseks — kui see toime pandi kas hoopis ilma vägivalla ja ähvarduseta ehk sellega ühenduses, kuid ilma kahjukannataja elu ja tervist hädaohtu saatmata (V. N.-S. §§ 1626 ja 1637).

Röövimise ehk riisumise puhul toime pandud juurdlus peab selgitama:

1) missugune vägivaldne tegu kahjukannataja juures toime pandi;

2) kas oli see ühenduses ähvardusega;

3) kas oli kuritegijal mõnesugune sõjariist ühes;

4) kus kuritegu toime pandi, kas elumajas, tänaval, teel ehk mõnes üksikus kohas ja

5) kas kuritegu päeval ehk öösel toime pandi, sellejuures ligikaudist kellaaega ära tähendades.

Kui kuritegu ühe ehk mitme isiku poolt korda saadetud ja süüaluste vastu puuduvad otsekohesed süü tõendused — teeb politsei kahjukannataja ülekuulamise teel kuritegijate välised tundemärgid kindlaks ja vaatab tähelepanelikult kuriteo paiga üle, kas ei ole sinna mõnesugusid asju maha jäetud, mille varal võimalik oleks kuritegijate jälgile saada. Kõik kuriteo paigal maa ehk lume peal leiduvad jäljed hoolega kinni katta ja kohtu-uurija tulekuni alal hoida.

Kuritegijate välised tundemärke ümbruskonna elanikkudele kirjeldades püüab politsei kindlaks teha, kas keegi juhtumisi tähele ei pannud, kust poolt kuritegijad tulid ja kuhu poole nad peale kuriteo kordasaatmist läksid. Niisama tulevad ka kuriteo paigalt leitud asjad ümbruskonna elanikkudele ette näidata ja teateid koguda, kelle käes neid asju enne kuriteo kordasaatmist nähti.

Edasi tuleb kõikide ümbruskonnas elutsevate kahtlate eluviisidega isikute üle teateid koguda ja nende välimust kuritegijate kirjeldusega võrrelda.

Kui kogutud tõenduste varal kellegi peale kahtlus langeb, peab politsei kahtlusaluse ülekuulamise teel kindlaks tegema, kus tema kuriteo kordasaatmise ajal viibis ja mis ta sel ajal tegi; kahtlusaluse seletused hoolega läbikatsuma, kas need tõelikkude asjaoludega kokku sünnivad; kahtlusaluse riided hoolega läbivaadata, kas ei leidu nende küljes märkisid, mis kuritegu tõendavad (näit., vere märgid), niisama kahtlusaluse käed, silmnägu ja kael järele vaadata, kas ei leidu seal võitluse juures saadud haavu, kriimustusi ahk muid märkisid; kahtlusaluse

jalanõud kuriteo paigalt leiduvate jälgedega kokku seada ja võrrelda.

Tähendatud tegevusi toimetab politsei ainult kuni kohtu-uurija tulekuni, tema kohalejõudmisel lõpetab iseseisva tegevuse ja toimetab edaspidist jälgimist kohtu-uurija juhatuste järele.

Politsei tegevus tulisüütamise korral.

Tulikahju üle juurdlust toimetades peab politsei kõige pealt selle tekkimise põhjuse kindlaks tegema. Kui tulikahi tekkis juhtumisi, (näituseks välgu läbi) ehk kui selle tekkimise põhjust kõigi püüdmiste peale vaatamata korda ei lähe kindlaks teha, siis saadab politsei juurdluse Kr. Kp. S. § 253 alusel jaoskonna prokuröri abile. Selgub aga juurdlusel ettevaatamata tulega ümberkäimine, siis saadab politsei juurdluse Rhk. N.-S § 98 alusel rahukohtunikule. Laseb kahjukannataja kaebus ehk rahva jutud tahtlist tulisüütamist oletada ja saadud teated leiavad juurdlusel kinnitust, siis teatab politsei sündmusest viibimata kohtu-uurijale ja kannab ette jaoskonna prokuröri abile. Meelega toimepandud tulisüütamise juurdlemisel tuleb kindlaks teha:

1) kas oli ärapõlenud hoone elumaja ehk mõni muu ehitus; kas oli see teiste elumajade lähedal ja kas ei elanud seal enne tulikahi algust inimesed;

2) kunas ja kust kohast algas tulikahi, ehk algas see mitmest kohast korraga, s. o. mil viisil ja missuguses sihis tuli laiali lagunes;

3) kes tulikahi algust kõige enne tähele pani;

4) mil põhjal ja kelle peale langeb tulisüütamise kahtlus;

5) kas nägi keegi kahtlusalust enne tulikahi algust tulikahi koha lähedal;

6) kus viibis kahtlusalune ja kuidas pidas ta ennast tulikahi ajal üleval; kas ei ole ta varem põletada ähvardanud;

7) missugused põhjused võisid kahtlusalusel tulisüütamiseks olla, näituseks, missuguses vahekorras oli ta kahjukannatajaga;

8) missuguseid süütevahendid on tulisüütamise juures tarvitatud, näituseks, kas ei olnud enne tule algust või tulikahi ajal petrooleumi ehk mõne muu kergesti süttiva aine lõhna tunda ja

9) kas on selleks tõendusi, et kahtlusalune enne tulikahi mõnesuguseid süütevahendid muretses ehk valmistas. (V. N.-S. §§ 1606 ja 1609).

Sel juhtumisel, kui tulikahi tekkis mõnes ühiskondlise tähtsusega majas, nagu teatris, haigemajas, vangimajas jne. ehk kui tulikahi oma suuruse poolest üldist rahutust äratab, on tähtis, kui politsei sarnase tulikahi algamisest kohe prokuröörile ette kannab. See nõue on aga ainult seal teostatav, kus prokuröör asumas.

Politsei tegevus süütegude alal naisterahva au vastu (neitsirike ja vägistamine).

Vägistamise ekk neitsirikke puhul ei alusta politsei muidu juurdlust, kui kahjukannataja enese, tema vanemate, sugulaste, eestkostjate või hoolekandjate suusõnalise ehk kirjaliku kaebuse peale, mehenaise vägistamise puhul aga kahjukannataja enese ehk tema mehe kaebuse peale. Sellesarnaste kaebuste põhjal alustatud juurdlused ei käi enam lõpetamise alla, kuigi kahjukannataja lõpuks kaebealuse vastutusele võtmist ei soovi.

Kui neitsirikke ehk vägistamise tagajärjeks oli kahjukannataja surm, siis alustab politsei ilma kaebust ootamata temale teatavaks saanud andmete põhjal juurdlust (V. N.-S. § 1532 märkus).

Vägistamise ehk neitsirikke puhul juurdlust toimetades ei võta politsei kahjukannataja arstlist vaatlust ja läbikatsumist ette, väljaarvatud juhtumised, kus ta kohtuuurija aset täidab, kuid asjaolude selgitamiseks kuulab üle kahjukannataja kui ka tunnistajad ja teeb kindlaks:

1) kui vana on kahjukannataja ja kas on ta neiu ehk mehe naine;

2) kas kuritegu oli ühenduses ähvarduse, peksmise ehk mõne muu vägivaldse teoga ja kas on kahjukannataja pea, käte ehk riiete küljes vägivalla märkisid näha;

3) kas kuulis keegi kahjukannataja karjumist ja kas käib see kahjukannataja poolt ülesantud kuriteo toimepanemise ajaga kokku;

4) kunas ja mismoodi kujutas kahjukannataja kuriteo toimepanemist tunnistajate kuuldes;

5) missuguses vahekorras oli kahjukannataja süüalusega enne kuriteo toimepanemist ja

6) missugused on üldised teated kahjukannataja ülespidamise kohta.

Peale selle hoiab politsei kahjukannataja kui ka süüaluse riided samasuguses seisukorras alal, nagu need otsekohe peale kuriteo toimepanemist leiti.

Politsei tegevus valitsusvõimudele vastuhakkamise ja nende korralduste mittetäitmise puhul.

Nende kuritegude jälgimisel tuleb selgitada ja juurdlusega äranäidata:

1) missuguse valitsusvõimu korralduse, valitsusasutuse ehk valitsusvõimu kandja orgaani vastu oli kuritegu sihitud;

2) missuguses tegevuses see avaldus;

3) kui palju isikuid ja kes nimelt sellest tegevusest osa võtsid;

4) kas keegi osavõtjatest oli sõjariistus ja missugune oli kellegi sõjariist;

5) kas kuritegu oli ühenduses vastuhakkamisega, mis moodi nimelt ja kelle vastu oli see sihitud;

6) kas valitsusvõimu korraldus sai täide viidud ehk jäi see vastuhakkamise tagajärjel täideviimata.

Terve inimestekogu poolt toimepandud korratuste jälgimise puhul tuleb kindlaks teha, missuguse eesmärgiga korratus toime pandud ja mis selleks põhjust andis (Ü. N.-S. § 269[1]).

Terve inimestekogu poolt toimepandud korratuste jälgimisel tuleb kindlaks teha kõigi korratusest osavõtjate nimed ja igaühe tegevus. Kui see võimata, siis kindlaks teha ässitajad ja algatajad, s. o. need, kes teisi vastuhakkamisele ässitasid ehk esimestena vastu hakkasid. Kui ka see võimata, siis vähemalt need kindlaks teha, kes vastuhakkaja kogu hulgast iseäranis metsikult ja toorelt üles astusid.

Vahialla võetud isikud tulevad üksteisest eraldada ja täpipealse ülekuulamise teel kindlaks teha, kus keegi nendest kuriteo silmapilgul viibis ja missugused tunnistajad seda tõendada võivad.

Antud seletused tulevad viibimata juurdlusega läbikatsuda.

Kui korratus sai sõjariistade abil lõpetatud, peab politsei selle tagajärjel kannatada saanud isikud kindlaks tegema, kuigi saadud vigastused tähtsuseta olid.

Valitsusvõimule vastuhakkamiseks loetakse ametniku seaduslise tegevuse takistamist ja valitsusvõimu korralduste mittetäitmiseks — tema seadusliste korralduste täitmata jätmist.

Politsei ülesanded kodanlisele ja sõjaamet-

Igast sõjaväelase poolt toimepandud kuriteost teatab politsei sõjaväelase ülemusele mitte hiljem kui ööpäeva jooksul kuriteo avalikukstulemise ajast arvates.

konnale segaalluvates asjades.

Sõjaväelaste poolt toime pandud kuritegude puhul ei toimeta politsei juurdlust:

1) kui rikutud sai sõjaväe teenistuse kord ja distsipliin, olgugi, et sellest eraisikud osa võtsid;

2) kuigi kuritegu on ettenähtud üldises kriminaalseaduses, kuid toime pandud sõjaväelaste eneste vahel teenistuskohuste täitmise juures ja

3) kui kuritegu on toime pandud sõjaväelase ehk eraisiku poolt sõjavõimudele alluvas piirkonnas, nagu kasarmus, laagris jne

Kõigi muude sõjaväelaste poolt toime pandud kuritegude puhul talitab politsei üldises korras ja alljärgnevate reeglite kohaselt:

1) igast alatud juurdlusest peab politsei sõjaväelase ülemusele teatama;

2) seaduses ettenähtud juhtumistel võib politsei kahtlusalust sõjaväelast kinni pidada eraisikuga ühesugusel alusel (Kr. Kp S. § 1239);

3) kui sõjaväelane on vahialla võetud väljaspool kasarmu piirkonda, teatab politsei sellest vahialla võetud sõjaväelase ülemusele (Kr. Kp. S. § 1240).

4) sõjaväevõimudele alluvas piirkonnas ei või sõjaväelast muidu vahialla võtta, kui tema ülemuse lubaga. (Kr. Kp. S. § 1241);

5) kui politseil on tarvis sõjaväevõimudele alluvas piirkonnas läbiotsimisi, asitõenduste võtmisi ehk vaatlusi toime panna, siis kutsub ta nende toimetuste juure lähema sõjaväeülemuse (Kr. Kp. S § 1242).

Lõpetatud juurdluse annab politsei:

1) sõjaväeülemusele — kõigil neil juhtumistel, kui sõjaväelase poolt toimepandud kuritegu ei nõua eeluurimise algatamist ja ei allu rahukohtule ja

2) tsiviil-kohtu-uurijale — kui sõjaväelase poolt toimepandud kuritegu allub sõja- ehk tsiviil-ringkonnakohtule.

Kõik juurdlused sõjaväelaste ja eraisikute poolt ühiselt toimepandud üldiste kuritegude üle saadetakse kohtu-uurijale.

Juurdluse algatusest ja saatmisest kohtu-uurijale kannab politsei jaoskonna prokuröri abile ette ja teatab sõjaväelase ülemusele.

Sõjaväevõimudele saadetud juurdluste alal on politsei kohustatud nende nõudmise peale täiendavat juurdlust toimetama.

Sõjaväelaste süütegude asjades, mis leppimise alla käivad, ei võta politsei kaebusi vastu, vaid saadab kaebajad sõjaväelase ülemuse juure.

Sõjaväe kohtu-uurijale politsei protokolle kunagi ei saada.

Politsei ülesanded riigi varanduste ja sissetulekute kohta käivate seaduste järelvalve alal.

Vähema tähtsusega kuriteod riigi varanduste ja sissetulekute suhtes, mis ülesloetud Kr. Kp. S. §§ 1124 ja 1214 lisas, kuuluvad otsekohe vastava asutuse otsustamise alla ja politsei on kohustatud sarnase seaduserikkumise üle kokkuseatud protokollid vastava asutuse juhatusele saatma.

Kõigi muude riigi varanduste ja sissetulekute suhtes toimepandud kuritegude jälgimist toimetab politsei üldises korras, kusjuures alljärgnevaid reeglid tuleb silmas pidada.

Riigi varanduste ja sissetulekute seadused jagunevad järgmiselt: otsekoheste maksude, posliini, aktsiisi, tolli, raha, mäeasjanduse, metsa, posti ja proovikoja seadustikkudeks.

Sellesarnased eraisikute poolt kordasaadetud seadusrikkumised, mis kohtu otsustamise alla kuuluvad, võetakse otsekohe selle ametkonna ametnikkude poolt üles, kellele aluvaid seadusi rikuti.

Kui riigivaranduste ja sissetulekute suhtes kordasaadetud kuritegu politseile teatavaks saab ja vastava valitsusametkonna poolt ühel ehk teisel põhjusel kuriteo avalikuks tegemist ja süüdlase vastutusele võtmist ette ei võeta, jääb politseile õigus ja ta on kohustatud niisuguste juhuste puhul ettenähtud seaduse piirides kuriteo avalikukstegemise juures vastava valitsusametkonna aset täitma (Kr. Kp. S. § 1129).

Kangete jookide, tubaka, suhkru, õlide, tuletikkude ja paberossikestade aktsiisi seaduste rikkumised on karistatavad rahatrahviga ja kuuluvad ainult sel puhul kohtuliku harutamise alla, kui süüdlane aktsiisivalitsuse poolt määratud rahatrahvi ära ei maksa (Kr. Kp. S. § 1125[2])

Ilma patendita kangete jookidega kauplemine allub kohtule, kuigi süütegu ainult rahatrahviga karistatav (Kr. Kp. S. § 1125[2] ja aktsiisi sead. §§ 1271—1284).

Väljaspool tolli piiri avalikuks tehtud salakauba asjad, mis karistatavad rahatrahviga, saadetakse sel puhul kohtule läbivaatamiseks, kui süüdlane tollivalitsuse poolt määratud rahatrahvi ära ei maksa ehk kui süüdlane kolmat või rohkemat korda salakaubavedamise pealt tabatud (Kr. Kp. S. § 1125[6] ja Tolli sead. §§ 1116, 1120, 1121, 1133, 1135 ja 1137).

Jga sellelaadilise kohtule alluva seadusrikkumise üle, mis politsei poolt avalikuks tehtud, seab politseiametnik protokolli kokku ja saadab alluvuse järele rahukohtunikule ehk kohtu-uurijale. Ühes sellega teatab politseiametnik seadusrikkumise avalikukstegemisest selle valitsusametkonna juhatusele, kellele alluvaid seadusi rikuti, äratähendades kellele protokoll edasi saadetud.

Protokollid riigi varanduste ja sissetulekute seaduste rikkumise üle tulevad järgmiselt kokku seada:

1) viibimata peale seaduserikkumise avalikuks tulemist ja võimalikult avalikuks tulemise kohal. (Kui protokoll kokkuseatud hiljem 12 tundi peale seaduserikkumise avalikuks tulemist, siis tulevad viivituse põhjused protokollis ära seletada (Kr. Kp. S. § 1134 ja 1135).

2) selle asutuse peremehe, rentniku, valitseja ehk voliniku juuresolekul, kus seadusrikkumine avalikuks tuli. Nende isikute äraolekul tuleb protokoll mitte vähem kui kahe tunnistaja juuresolekul kokku seada. (Kr. Kp. S. § 1131).

Protokollis tuleb äratähendada:

1) kokkuseadmise aeg ja koht:

2) kelle poolt, kunas ja kus kohas seaduserikkumine avalikuks tehtud;

3) milles seaduserikkumine avaldus;

4) süüaluse ees-, isa- ja perekonnanimi ning alaline elukoht;

5) tunnistajate nimed ja elukohad ja

6) süüaluse ja tunnistajate poolt antud seletused (Kr. Kp. S. § 1136).

Kokkuseatud protokoll loetakse kõigile juuresolejatele kuuldavalt ette ja lastakse nende poolt alla kirjutada. Kirjaoskamatude eest kirjutavad alla nende eneste poolt selleks volitatud isikud (Kr. Kp. S. § 1140). Tunnistajate allkirjad on kokkuseatud protokollide kinnituseks, et nemad selles ette toodud asjaolude juures tõesti viibisid ja neid tõendada võivad (Kr. Kp. S. § 1141). Enne tunnistajate allkirjasid tuleb teha märkus: „Protokollis esile toodud tõeolusid kinnitan".

Kui süüdlane protokollile alla kirjutada ei soovi, teeb politseiametnik protokolli sellekohase märkuse, mida kaks kõrvalist tunnistajat oma allkirjadega tõendavad (Kr. Kp. S. § 1142).

Seaduses ettenähtud juhustel, riigi varanduste ja sissetulekute seaduste rikkumise avalikuks tegemise ja jälgimise juures vastava valitsusametkonna ehk kohtuvõimu aset täites peab politsei alljärgnevaid reeglid silmas pidama:

1) süüdlase vastu kohtu eest kõrvalehoidmise takistamiseks, väljaarvatud vahialla võtmine, politsei muid abinõusid ei tarvita, kui käsiniku ehk rahalise pandi võtmine, mis mitte vähem ei tohi olla kui oodatav kohtutrahvi summa (Kr. Kp. S. § 1164);

2) läbiotsimisi ja asitõenduste võtmist eraisikute päralt olevates majades ja ruumides toimetab politsei saadud teadete, oma äranägemise ja valitsusametkonna teadaannete järele põhjendatud kahtluse korral, et seal mõnesugune seaduserikkumine toime pannakse. (Kr. Kp. S. § 1154);

3) seaduserikkumise avalikuks tegemise juures kinnipeetud ehk asitõendusena äravõetud asjad annab politsei kuni kohtu korralduseni, asjade omaduse järele, kohalikku renteisse hoiule ehk jätab need oma valve alla. Asju võib politsei oma äranägemise ja vastutuse peale ka eraisikute käite hoiule anda, ehk nende juure vahi panna (Kr. Kp. S. §§ 1144 ja 1147);

4) kui seaduserikkumise avalikuks tegemise juures niisugused asjad ehk kaubad kinni peetud, mis seaduse järele konfiskeerimise alla kuuluvad, siis tuleb protokollis äratähendada: a) kinnipeetud kauba ehk asjade omadus ja hulk ja b) pakkide ehk kohtade arv, millesse kaup ehk asjad peale vaatust pakitud, äratähendades iga paki ehk ruumi peale pandud pitserite arvu (Kr. Kp. S. § 1137).

Asjad, mida nende suuruse tõttu ehk mõnel muul põhjusel võimata kokku panna ja pitseerida, niisama ka veoabinõud, tulevad protokollis täpipealselt kirjeldada. (Kr. Kp. S. 1138).

Peale ülemaltähendatud üldiste reeglite tuleb politseil veel iga üksiku seaduserikkumise liigi jälgimise puhul alljärgnevaid sellekohaseid iseäralisi reeglid tähele panna:

1) Tolliseaduste rikkumise alal: a) läbiotsimisi võib politsei tolliametnikkude äraoleku puhul ilma nende juuresolekuta ette võtta, kuid protokollid tulevad seaduse nõuetele vastavalt ja tunnistajate juuresolekul kokku seada (Kr. Kp. S. § 1132): b) tolliseaduste rikkumise üle kokkuseatud protokoll peab peale eelpool tähendatud nõuete veel sisaldama; aa) iga kinnipeetud ehk läbiotsimisel leitud kauba paki täielist kirjeldust ja brutto-kaalu, bb) süüaluse seletust, kas on kinnipeetud kaup tema enese või mõne muu isiku oma ja kas soovib omanik isiklikult tollivalitsuses kauba vaatluse juures viibida (Kr. Kp. S. § 1139): c) kui salakaup on kinni peetud mitte kaugemal kui 100 versta lähemast tolliasutusest, siis saadab politsei kinnipeetud salakaubavedaja ühes salakaubaga otsekohe tolliasutuse korraldusse;

sündis aga kinnipidamine kaugemal kui 100 versta, siis — lähemasse politseivalitsusse (Kr. Kp. S. § 1149).

Kohtuvõimude aset täites võtab politsei tolliasutuse korraldusel süüaluse vastu kohtu eest kõrvalehoidmise takistamiseks abinõud käsile ja teatab tehtud korraldusest tollivalitsusele (Kr. Kp. S. § 1173).

2) Aktsiisi seadustiku rikkumise alal: aktsiisimaksu võetakse: kangete jookide, tubaka, paberossikestade, mitmesuguste õlide, tuletikkude jne. pealt. Üks osa aktsiisiseaduse rikkumisi on karistatavad nimelt rahatrahvi ja asjade konfiskeerimisega ehk ilma selleta, kuna teine osa süüalusele veel isiklise karistuse peale paneb. Esimese liigi seadusrikkumiste puhul saadab politsei protokollid aktsiisiametkonnale, teise liigi puhul — kohtuvõimudele.

Kui politsei leiab seadusrikkumisi kangete jookide müügi alal, mille eest seaduses ettenähtud joogikoha sulgumine ehk selle omanikult kauplemise õiguse äravõtmine (Aktsiisi sead. §§ 1062, 1082, 1083, 1087, 1089, 1123, 1133 — 1901 a. väljaan., 1905 ja 1906 a. järg.) ja seaduserikkumist võimalik ainult joogikoha sulgumisega lõpetada, siis võtab politsei ajutiselt kuni kohtu korralduseni selle abinõu oma vastutusel tarvitusele (Kr. Kp. S. §§ 1152, 1155 ja 1226 märkus, aktsiisi sead. § 1160).

Vabrikutes ja ladudes avalikuks tulnud seaduserikkumise puhul leitud ja konfiskeerimise alla kuuluvaid jookisid võib politsei oma vastutusel kinnipitseeritult samasse asutusse, kust need leitud, hoiule jätta (Kr. Kp. S. § 1145).

3) Metsaseaduste rikkumise alal: a) kui metsaülema kohal ei ole, võtab politsei metsavahilt vastu metsaseaduse rikkumise pealt tabatud isikud ja seab nende üle protokollid kokku. Kuni metsaülema tulekuni, kes seaduserikkumise koha vaatluse üle protokolli kokku seab, võtab politsei kuriteo jälgede alalhoidmiseks abinõud tarvitusele (Kr. Kp. S. § 1133).

b) kui varastatud metsamaterjaal sai kinni peetud sama metsatüki piirkonnas, kus vargus toime pandud, siis antakse kinnipeetud metsamaterjaal sama piirkonna metsavahi hoiu alla; sai aga varastatud metsamaterjaal väljaspool metsatüki piirkonda kinni peetud, siis jääb selle alalhoidmine politsei enese hooleks (Kr. Kp. S. § 1146).

Kui politsei enesel võimalik ei ole kinnipeetud metsamaterjaali alal hoida, võib ta seda oma vastutusel eraisikute juure hoiule anda ehk selle juure vahi panna. (Kr. Kp. S. § 1147).

Peale ülemaltähendatud juhtumiste on politsei ko-

hustatud seaduse rikkumise puhul valitsusametkondadele seaduslist abi andma Kr. Kp. S. § 1132, 1144, 1145, 1146, 1148 ja 1151 all ettenähtud korras. Valitsusametkondade poolt nende paragrahvide alusel tehtud korraldusi peab politsei täpipealselt ja ilma viivituseta täitma.

Politsei tegevus riikliste kuritegude (rahutus, mäss, riigiäraandmine) puhul

Igast riiklise kuriteo tundemärke sisaldavast tahtvusest, tegevusest ehk sündmusest (U. N.-S. §§ 100—102, 108—119, 121, 123, 125, 126, 128, 129, 131, 132 jne.) teatab politsei viibimata:

1) kohalisele kaitsepolitsei jaoskonnaülemale ehk tema vanemale või nooremale abile maakondades, kus jaoskonnaülemat ei ole;

2) kohalise kohtupalati prokuröri vanemale abile ja jaoskonna prokuröri abile;

3) oma ülemale; juhustel, kui asjasse segatud sõjaväelased — ka nende ülemusele;

4) kui kuriteosse segatud isik seisab riigi teenistuses, siis teatab politsei sellest tema ülemale, seisab isik aga omavalitsusasutuste teenistuses, siis — omavalitsusasjade peavalitsusele.

Kui kaitsepolitseiametnikku riiklise kuriteo avalikuks tegemise kohal ei ole ja karta on, et tema tulekuni kuriteo jäljed kustuda ja süüdlased ehk tunnistajad endid ära peita võivad, tuleb politseil kuriteo avalikuks tegemist ja jälgimist ette võtta, toimetades seal juures Kr. Kp. S. § 258 alusel ka kahtlusaluste isikute korteris läbiotsimist — paneb leitud paberid pitsari alla ja võtab kahtlusaluste vastu eeluurimise ja kohtu eest kõrvalehoidmise takistamiseks abinõud tarvitusele.

Kui aga kuriteo kohale tuleb kaitsepolitsei ametnik, annab välispolitsei kõik kogutud materjaali temale üle.

Juurdlust toimetades peab politseiametnik käsitama eeluurimise tegevusse puutuvaid kriminaal-kohtupidamise korra reeglid ja ülekuulamiste, vaatluste, läbiotsimiste kui ka asitõenduste võtmise juures kõrvalekaldumata eelpool antud juhatustest kinni pidama.

Juurdlust toimetaja politseiametnik kirjutab ülekuulatava seletuse protokolli, millele ülekuulatav alla kirjutab. Kui ülekuulatav oma seletusele alla kirjutada ei või ehk ei soovi, siis kirjutavad tema eest alla tunnistajad.

Lõpetatud juurdluse saadab politseiametnik ühes süüdistatud isikute ja asitõenduste nimekirjaga kohalikule kaitsepolitsei ülemale, sellest ühtlasi kohtupalati prokuröri vanemale abile ette kandes.

Mõnede üldiste kuritegude puhul, nagu telegraafi ehk telefoni rikkumine, röövsalga asutamine, ametnikkude tapmine, lõhkeainete hoidmine, vangi vabastamine jne., kui põhjust arvata, et need poliitilise eesmärgiga korda saadetud, toimetab politsei üldisel alusel juurdlust, kuid teatab sündmusest peale kohtu-uurija ja prokuröörivalve ka kohalisele kaitsepolitsei jaoskonnaülemale või tema abile, kui jaoskonnaülemat selles ringkonnas ei ole.

Politsei ülesanded ametalaliste kuritegude puhul.

Mõnesugustest allikatest ametasutustes teenivate ametnikkude poolt kordasaadetud ametalaliste kuritegude üle teateid saades ei alusta politsei mingisugust juurdlust, vaid teatab kuriteost kahtlustatava ametniku otsekohesele ülemusele ja kohtupalati prokuröri abile. Sel puhul aga, kui saadud teated näitavad üldise ehk riiklise kuriteo peale, talitab politsei üldises korras.

Politsei tegevus koosolekute alal.

Kõigil vabariigi kodanikkudel on õigus avalikku rahu rikkumata koosolekuid pidada sõjariistadeta. Seda õigust võib seadus piirata ainult avaliku julgeoleku huvides (E. V. p. § 18). (Koosolekute seadus, vaata R. T. nr. 79—1922 a.)

Koosolekud on avalikud ja kinnised.

Avaliku koosoleku all tuleb mõista sarnast koosolekut, millest osa võtta võib igaüks ilma sellekohase isikliku kutseta ja kinnise koosoleku all sarnast, millest osavõtmine oleneb kokkukutsuja sellekohasest isiklikust kutsest.

Kinnised koosolekud ei käi seaduses ettenähtud teadaande korra alla ja politseile on keelatud — kui ta selleks teiste seadustega pole õigustatud, — sarnaste koosolekute ärapidamise vahele segada.

Kõigil Eesti Vabariigi kodanikkudel, samuti ka seaduslikus korras registreeritud või asutatud ühingutel ja liitudel on õigus koosolekuid pidada nii lahtise taeva all kui ka kinnistes ruumides.

Tänavatel ja avalikkudel platsidel võib koosolekuid pidada niivõrd, kui nad vaba liikumist ei takista.

Koosolekuid ei või pidada: 1) roobasteedel; 2) ilma sellekohase loata lahtise taeva all poole kilomeetrilises kauguses hoonetest, kus Riigikogu või vabariigi valitsus tegelikult asuvad ja majade ees, kus asuvad välisriikide diplomaatilised esitused või vabariigi kaitseväe osad.

Koosolekuid võib pidada kinnistes ruumides igal ajal. Lahtise taeva all on koosolekute pidamine kella 11 õhtul kuni kella 6 hom. keelatud.

Koosolekutel ei tohi sõjariistus isikud viibida, väljaarvatud need, kes ametikohuste täitmise tõttu koosolekul viibivad ja kui neil sõjariistade kandmiseks ameti poolest sellekohane õigus.

Koosolekute kokkukutsujateks ja koosolekute juhatuse liikmeteks võivad olla täieealised kodanikud, kelle õigused seaduse või kohtuotsuse põhjal kitsendatud ei ole.

Koosolekute üle peavad kokkukutsujad teatama linnades politseiülematele ja maal ning alevites kohalikkudele politsei jaoskonnaülematele või maakonna politseiülematele, selle järele, kes neist lähemal asub, kirjalikult või isiklikult suusõnaliselt vähemalt: 1) 12 tundi enne koosoleku algust, kui koosolekut kavatsetakse pidada lahtise taeva all; 2) 6 tundi — kui koosolekut kavatsetakse pidada kinnises ruumis.

Kui kavatsetakse pidada terve rida koosolekuid, siis võib selles § ettenähtud korras enne esimest koosolekut kõikide kavatsetavate koosolekute kohta teha üldine teadaanne, kuid ainult raioonis, mis kuulub politseiülema alla, kellele teadaanne esitatakse.

Teadaande vastuvõtmise üle on politsei kohustatud koosoleku kokkukutsujatele maksuta sellekohase kviitungi välja andma.

Kviitungi väljaandmisel, kui koosolek kinnistes ruumides sünnib, politsei ruumide omaniku loa ettenäitamist ei oie õigustatud nõudma. On aga koosolek omavoliliselt ruumid oma alla võtnud ja ruumide omanik koosoleku ära keelab ning oma eraomanduse või korteri kaitseks politsei abi palub, peab politsei seda andma.

Teadaandes peab äratähendatud olema koosoleku koht, aeg, koosoleku kokkukutsuja isiku nimi ja perekonnanimi ning elukoht, kui koosoleku kokkukutsuja on ühing või liit, siis tema vastutava esitaja nimi ja perekonnanimi ning elukoht. Kui on ette nähtud koosoleku juhatus, siis tuleb üles anda kõikide juhatusliikmete kohta samad teated. Teadaanded tempelmaksu alla ei käi.

Teadaande kord koosolekute ärapidamise üle on selleks seadusega ettenähtud, et vastavatel võimudel võimaldada korra järelvalvet temale usaldatud maa-alal, kuid mitte mingil tingimisel selleks, et politsei võiks juhusel, kui teadaannet tehtud pole, koosoleku vabadust piirata.

Teadaandeid ei tule nõuda: 1) Riigikogu, linna, alevi, maakonna ja valdade omavalitsuste valimiste eelsete koos-

olekute kohta ametlikult valimiste väljakuulutamise päevast kuni valimiste lõpuni; 2) koosolekute kohta, millede üle publikumile avalikult teada antud politseiülema poolt selleks määratud avalikkudel kuulutuste kohtadel, ehk linnades ühes kohalikus ajalehes vastavalt koosolekute seaduses ettenähtud tähtaegadele ja sisuga.

Rahvusvaheliste kongresside ja konverentside kokkukutsumiseks annab luba siseminister.

Igal koosolekul peab olema juhatus. Juhusel, kui teadaandes juhatus ette ei ole nähtud ja koosoleku kokkutsuja koosolekule ette ei pane juhatust valida, on koosoleku juhatajaks koosoleku kokkukutsuja.

Koosoleku juhatuse peale pannakse;

1) valve koosoleku korra järele ja selle üle, et koosolek vastaks teadaandele;

2) koosolekult isikute eemaldamine, kel õigust ei ole koosolekul viibida;

3) kuritegevusele ässitavate ning kuriteoliste kõnede ja vaieluste lõpetamine, samuti ka koosoleku enese lõpetamine, kui juhatuse poolt tarvitusele võetud abinõud tagajärjetuks jäänud.

Politseivõimud, kellele koosolekust teatatud kirjalikult, suusõnaliselt ehk avaliku kuulutuse läbi, on õigustatud koosolekule oma esitajat saatma. Koosolekule ilmuja politseiametnik peab täielikku vormiriiet kandma ja koosoleku juhatajale ehk kokkukutsujale oma ilmumisest teatama. Politsei esitaja võib samuti ka koosolekuist osa võtta, mille üle teadaandeid ei nõuta. (Koosolekute seaduse § 10).

Politseiametnik, kes koosolekule ilmunud, on õigustatud koosoleku juhatuse lähedusse kohta saama.

Politsei on kohustatud tingimata neile koosolekutele oma esitajat saatma, kus korra ja rahurikkumisi ning seaduserikkumisi, kui ka kuritegelisi ülesässitamisi oodata võib.

Iga ülem peab kindlasti silmas pidama, et ametnikkude tööjõudu sinna kulutada ei ole vaja, kus seda korra hoidmiseks tarvis ei ole.

Politsei esitaja lõpetab koosoleku:

1) kui seda palub koosoleku juhatus, 2) kui koosolek omab otsekohe avalikku julgeolekut ähvardava iseloomu, 3) kui koosolekul ette tulevad vägivaldsed kokkupõrkamised ja 4) neil juhustel, mis koosolekute seaduse § 2 ette nähtud.

Peale eelpool ettenähtud juhuste koosoleku seaduse põhjal ei ole politseiametnik õigustatud koosolekut lõpetama ega mingil viisil seda takistama. Teeb politseiametnik seda ometigi, astub ta oma võimupiirist üle ja saab vastutusele võetud.

On politsei esitaja koosoleku lõpetanud, peab ta kirjaliku protokolli tegema, ära tähendades koosoleku lõpetamise põhjuseid. Politseiametnik peab koosoleku juhatusele või kokkukutsujale nende soovi peale protokollist ärakirja andma.

Koosolejad peavad otsekohe laiali minema, kui koosolek lõpetatutuks tunnistatud. Vastasel korral tuleb neid seda tegema sundida.

Koosolekute seaduse §§ 6—17 ettenähtud korra alla ei käi:

1) valitsuse võimude poolt kokkukutsutavad koosolekud;

2) usulised ja palvekoosolekud selleks useseltside poolt määratud kohtadel;

3) harilikus korras toimetatavad matuserongid.

4) ametnikkude või tööliste professionaal-koosolekud, milledest ainult ühe asutuse ametnikud või töölised osa võtavad;

5) seaduslikus korras registreeritud või asutatud ühingute ja liitude koosolekud, millest osa võtavad ainult ühingu või liidu liikmed;

6) koosolekud, mis ära peetakse kindlas ruumis ja millest osavõtmine oleneb kokkukutsuja sellekohasest isiklikust kutsest.

Juriidilised isikud, nagu seltsid, kooperatiivid ja kõiksugu muud ühingud, võivad tegutseda oma põhikirjades ettenähtud piirides. On juriidilisel isikul põhikirja järele õigus koosolekuid pidada — võib tema neid korraldada samal alusel ja korras kui füüsiline isik.

Juriidiliste isikute poolt koosoleku ärapidamise teadaandeid vastu võttes peab politseiametnik enne teadma, kas sellel isikul põhikirja järele selleks õigus on. Kahtleb politseiametnik selle juures, peab ta juriidilise isiku juhatuselt kohtus registreeritud põhikirja ehk selle kinnitatud ärakirja esitamist nõudma. Et asjaajamist ses suhtes võimaldada ilma asjata sekeldusteta, on iga politseiasutus, kes koosolekute teadaandeid seadusega kohustatud vastu võtma, kohustatud selle eest hoolitsema, et kõigi tema piirkonnas tegutsevate ühingute ja liitude põhikirja ärakirjad tema kantseleis alal hoitud saaks, kust tarbekorral tarvilisi õiendusi kerge vaevaga saada võib.

Juriidilise isiku õigused annab maksva seltside seaduse järele registreerimine rahukogus.

Avalikkude koosolekute hulka kuuluvad kongressid, igasugused rongikäigud, meeleavaldused jne. aj üldse

mõistetakse koosoleku all mitte liiga väiksearvulist, väliselt mõnesugusel viisil ühendatud inimeste hulka, kelle kohaline koosviibimine nende üldisel tahtmisel põhjeneb.

Koosolekute alla ei kuulu igasugused avalikud lõbustused, mis sellekohaste eriseadustega normeeritakse.

Kõigil Eesti kodanikkudel on õigus koosolekuid pidada, s. t. igaühel soo, vanaduse, seltskondliku ehk teenistuslise seisukorra peale vaatamata on õigus nendest osa võtta.

Väljamaalased võivad koosolekuid korraldada ja nendest osa võtta üldisel alusel, kuid sarnased koosolekud võivad igal ajal vastavate võimude poolt lõpetatud saada; neile võib ühest või teisest koosolekust osavõtmist kui ka koosolekute pidamist keelata ning siseministril on õigus väljamaalaste poolt korraldatavate koosolekute kohta erimäärusi välja anda.

Riigi- ning sõjaväeteenistuses seisvatele isikutele võib koosolekutest osavõtmist keelata nende ülemus.

Lastevanematel ja koolide juhatajatel on õigus alaealistele lastele B. E. S. III k. § 199 ja Teaduslikkude ja õpeasutuste sead. V. S. K. XI k. I j. põhjal koosolekutest osavõtmist keelata ja neid koosolekutelt eemaldada (R. T. nr. 79—1922 a.)

Sõjaseisukorda kuuluval maa-alal on siseministril Üld. Kub. Asut. Sead. § 23 lisa § 19, p. 11 põhjal, kui kindralkuberneril õigus iga koosolekut ära keelata ja juba alganud koosolekut lõpetada. Samuti on ka siseministril õigus sõjaseisukorda kuuluval maa-alal koosolekute pidamist sellekohaste määrustega kitsendavalt normeerida (Üld Kub. Asut. Sead. § 23 lisa § 19 p. 1 ja R. T. nr. 27—1921 a).

Politsei tegevus isikute suhtes, kes kuuluvad välisriikide diplomaatilise korpuse ning välisriikide konsulaatide koosseisu.

Välisriikide saadikud, esitajad, minister-residendid, diplomaatilised asjaõiendajad (chargé d'affaires), nõunikud (conseiller) sekretäärid ja välisriikide saatkondade ja missioonide attashed (attaché) nõndasama ka kõik mainitud isikute perekonnaliikmed ei allu Eesti Vabariigi kriminaal- ja tsiviilkohtutele. Neid isikuid ei või milgi juhtumisel arreteerida ja kinni hoida. Kui nemad on korda saatnud mingisuguse kuriteo, ehk nende kohta käib mingisugune rahaline nõudmine, siis tuleb sarnastes asjus üldises korras pöörata Välisministeeriumi poole, ning ühtegi muud abinõu nimetud isikute kohta politsei tarvitada ei või (Kr. Kp. S. § 229 ja Tsiv. Kp. S. § 225).

Tsiviilnõudmist võib tõsta Eesti Vabariigi kohtus välisriigi diplomaadi vastu sel iseäralisel juhtumisel, kui

temal Eestis on liikumata varandus ehk kui tema kaubanduslisi või tööstuslisi operatsioone ajab ja sel korral ainult neis asjus, mis otsekoheses ühenduses nimetatud varanduse või operatsioonidega.

Välisriikide diplomaatide kohta ei maksa ka sõjariistade ja laskeriistade kandmise määrused.

Diplomaatilisest ametiseisusest isikute tõenduseks tuleb lugeda kõiki nende käes olevaid dokumente, millest selgub nende ametiseisus, kõigepealt aga Välisministeeriumi poolt väljaantud kaarte.

Käesolev artikkel käib kõigi nende isikute kohta, kes on diplomaatilise korpuse nimekirja kantud, ja need on: välisriikide saadikud, esitajad, minister-residendid, diplomaatiliste asjade õiendajad (chargé d'affaires), sekretäärid, välissaatkondade ja missioonide juure kuuluvad attasheed; niisama kõik siin ülesloetud isikute perekonnaliikmed ja teised nende juures elavad isikud, kes diplomaatilise korpuse nimekirja kantud.

Ruumid, kus välisriikide saatkonnad ja missioonid asuvad, loetakse puutumatuks. Politseivõimudel ei ole õigust neisse ruumidesse minna ilma välisministeeriumiga läbirääkimata ehk ilma saatkonna ehk missiooni pea nõusolekuta.

Sel korral, kui saatkond oma asumiseks tarvitab eraldi maja, siis loetakse puutumataks see maja kõikide ruumidega.

Kui aga välissaatkond ehk missioon üürib ainult ühe maja osa, siis käib puutumatuse õigus kõikide ruumide kohta, mis saatkonna, missiooni ehk selle asutuse pea nime peale üüritud.

Nõndasama loetakse puutumataks kõik ruumid, mis allpool tähendatud isikute nime peale ja nende isiklikuks tarvituseks üüritud, kui need rumid ei ole üüritud nimetatud isikute poolt kaubandusliste või tööstusliste operatsioonide jaoks.

Kui neis ruumides, mis on välisriikide saatkondade, missioonide ehk eelpool nimetatud isikute omandus ehk nende poolt üüritud, leidub tarvidus sarnaseks tegevuseks, mis kohtulikku või politseilikku iseloomu kannab, nagu näituseks läbiotsimised, (Kr. Kp. S. § 360), kohtu kutsekirjade kätteandmine nimetatud majades ja ruumides asuvatele isikutele, kes küll ehk diplomaatilise ametkonna koosseisu ei kuulu (Kr. Kp. S. §§ 229 ja 230, Tsiv. Kp. S. § 225) jne, siis tuleb sel juhtumisel pöörata Välisministeeriumi poole.

Puutumatuks loetakse ka diplomaatilise korpuse liigete liikumisabinõud, nagu ekipaashid, automobiilid jne.; kuid sõidumääruste rikkumise kordadel võivad politsei

võimud neid sõiduriistu ehk automobiile kinni pidada ja tähelepanu pöörata sõidumääruste rikkumiste peale.

Sõidumääruste rikkumise eest vastutusele võtmist tuleb juhtida mitte isiku peale, kes diplomaatilisse ametiseisusse kuulub, vaid tema kutsari ehk autojuhi peale. — Sel juhtumisel, kui need viimased asuvad majades, mis puutumatuks loetakse, saadetakse neile trahvimäärusest teadaanne kätte Välisministeeriumi kaudu.

Kui automobiil ehk muu sõiduriist on välisriikide diplomaatide poolt ainult üüritud, kuna nende omanikkudeks on isikud, kes ei kuulu diplomaatilisse korpusesse ja ei ela ruumes, mis puutumatuks loetakse, võib neid omanikke vastutusele võtta nimetatud määrusterikkumistel üldise korra järele.

Välisriikide amet-konsulaatide ametnikkudel, kes selle riigi alamad, kelle poolt sellesse ametisse määratud: peakonsulitel, vitse-konsulitel, nende asjade valitsejatel ehk sekretääridel, nõndasama ka isikutel, kes konsulaadi juure arvatud ja selle riigi teenistuses, ei ole isikliku puutumatuse ja kohtuliku mitteallumise suhtes eesõigusi sel määral, nagu diplomaatide kohta eelpool nimetatud. Nemad ei käi sõjaväe korteri ja muude sõjaväe teenistusse puutuvate kohustuste alla ja on vabastatud otsekohestest isiklistest maksudest, liikuva varanduse maksudest ja kõikidest maakonna ja kogukonna maksudest, kuid ainult siis, kui neil vabariigi piires ei ole liikumata varandust, kui nemad ei kauple ehk ei ole tegevad mõnes muus ärilises või tööstuslises ettevõttes. Viimaste suhtes alluvad nemad sama maksuvõtmise korralduse alla, kui teised eraisikud.

Need isikud võivad vahialla võetud ehk vangi pandud saada ainult Kr. Kp. S. § 201 ettenähtud süüteo asjades.

Ruumid, kus asuvad konsulaadid ehk eelpool ülesloetud isikud, ei käi puutumatuse õiguste alla. Täielikult puutumatuks loetakse ainult konsuli arhiivid, kui nad kõigist ära- ja tööstuslistest asjust, mis konsul, vitse-konsul ehk konsuli agendid toimetavad, täiesti lahutatud on. Politsei võimud ei või aga milgil põhjusel ega milgil juhtumisel arhiivi läbivaatamist ehk sinna kuuluvate paberite äravõtmist toimetada.

Välisriikide saatkondade ehk missioonide kantseleides teenivad isikud, nõndasama ka isikud, kes allpool nimetatud isikute teenriteks, ei kuulu puutumatute hulka. Ei käi ka puutumatuse piirkonda nende asumise all ole-

vad ruumid, väljaarvatud juhtumised, kui need ruumid seadusega puutumatuks loetud.

Politsei ega-vus korjan-duste ja lote-riide alal.

Loteriid ilma sellekohase loata on keelatud. Politsei on kohustatud selle järele valvama, et loteriid isikute poolt, kellel sellekohane politsei peavalitsuse luba puudub, ei saaks toime pandud ja võtab süüdlased seadusliku korras vastutusele (R. N.-S. § 47).

Loteriide toimepanemiseks annavad luba: 1) kui müügile tulevate piletite koguhind ei ole mitte üle 25.000 marga ja võitudeks on ainult asjad—vastavad maakonna- ja linnavalitsused, selle järele kus maakonnas ehk linnas loterii toime pannakse; 2) kui müügile tulevate piletite koguhind on 25.000 — 100.000 margani ja võitudeks on asjad või raha, viimasel juhtumisel ka siis, kui piletite koguhind on vähem kui 25.000 marka—siseminister;

3) Kui müügile tulevate piletite koguhind on 100.000 — 1.000.000 margani — siseminister kokkuleppel rahaministriga;

4) Kui müügile tulevate piletite koguhind on üle 1.000.000 marga, või kui loteriid toime panna tahetakse sellekohases seaduses (R. T. nr 53, 1919 a.) mitte ettenähtud korras ehk alustel—vabariigi valitsus.

Lubaandjatel ametiasutustel on õigus nõuda, et loteriide korraldajad loteriist osavõtjate (pileti omanikkude) huvide kaitseks kindlustuse annaks tagatissumma, pandi, käsimehe jne. kujul.

Võitude arv ei tohi mitte vähem olla, kui $^1/_{100}$ müügile tulevatest piletitest (loosidest ja võitude koguväärtus mitte vähem kui $^1/_5$ piletite (looside) hinnast.

Asjad, mis võiduks määratud, hinnatakse enne väljaloosimist ära lubaandja asutuse poolt nimetatud isikute läbi loterii toimepanijate kulul. Kui hindamise juures avalikuks tuleb, et asja väärtus väljakuulutatud hinnale ei vasta, tuleb võitjale vahesumma rahas juure maksta.

Võitude loosimine peab sündima avalikult, nii et osavõtjad (piletite, looside omanikud), niipalju kui ruumid seda lubavad, loosimise pealtvaatajateks võiks olla.

Palvekirjad loteriide pidamiseks luba saamise asjus peavad sisaldama teateid müügile tulevate piletite (looside) ja võitude arvu ja hindade üle, niisama ka loosimise viisi, aja, koha ja vastutust kandvate isikute üle. Need teated peavad ka väljaantud lubadele märgitud olema. Igast loterii lubakirjast saadetakse üks ärakiri riigikontrollile.

Müüdavatel piletitel (loosidel), väljarvatud loteriiallegrii loosid, peab äratähendatud olema looside (piletite) ja võitude hind ja arv, loosimise aeg ja koht.

Võitusid võib välja loosida ainult äramüüdud piletite (looside) vahel.

See nõue ei käi loterii-allegriide kohta.

Keelatud on mitut iseseisvat loteriid ühendada ja võitusid, mis ostetud loosidest oodatakse, edasi loosida.

Loteriidel saadud võitudelt nõutakse riigi heaks maksu järgmisel määral: võitudelt, mille hind 100 kuni 1000 mk. —10%, mille hind 1000 kuni 10.000 marka — 15%, mille hind üle 10.000 marga — 20%, kuna võidud, mille hind alla 100 marga, maksust vabad on.

Loteriide toimepanijad on kohustatud eelpool nimetatud maksu võitude väljaandmisel sisse nõudma ja mitte hiljem, kui ühe kuu jooksul renteisse riigikassa arvele ära maksma.

Võitudelt, mis väljavõtmata jäänud, tagasi kingitud või loterii-allegrii juures tagasi jäänud, kannavad maksu loteriide toimepanijad.

Väljamail toimepandavate loteriide ja võidulaenude piletite müük võib sündida ainult rahaministri lubaga.

Kõik kirjavahetus loteriide toimepanekuks lubasaamise asjus käib margimaksu alla.

Politsei ei luba loterii piletite laialilaotamist: 1) kui luba ei ole välja antud seaduslikus korras; 2) väljaspool seda piirkonda, kus müük ja laialilaotamine lubatud. Peale selle valvab veel politsei selle järele, et mitut iseseisvat loteriid ei saaks ühendatud ehk võitusid, mis ostetud loosidest oodatud, edasi lositud.

Loteriisid toime panna on lubatud seltsidele ja asutustele ainult heakstegevaks, kunstilisteks või teaduslikkudeks otstarveteks.

Avalikud korjandused, näitemüügid, märkide, lillede ja lipukeste müümine ükskõik kelle poolt ja missuguseks otstarbeks nad ka toime ei panda, on ilma sellekohase politsei peavalitsuse lubata keelatud ja politsei on kohustatud selle järele valvama, iga lubata korjanduse, näitemüügi jne. ära keelama, selle kohta igakord protokolli tegema süüdlaste vastutusele võtmiseks, asjad ja raha kinni pitseerima ning hoiule võtma ja sellest viibimata politsei peavalitsusele teatama.

Palvekirjad korjanduste, näitemüükide jne. toimepanemiseks peavad sisaldama järgmisi teateid: paluja seltsi ehk organisatsiooni nimi ja aadress, organisatsiooni põhikiri, läinud aasta aruanne ja käesoleva aasta eelarve,

korjanduse toimepanemise aeg, korjandusest saadud raha tarvitamise eesmärk, korjanduse kord ja selle eest vastutaja.

Politsei ei võimalda väljamaa loteriisid ilma sellekohase rahaministeeriumi lubata (R. T. nr. 4, 13, 15, 37 ja 53—1919 a.).

Politsei tegevus ühingute ja liitude tegevuse järelvalve alal.

Ühingute ja liitude asutamiseks mingisugust luba vaja ei ole (E. V. Põhiseadus R. T. nr. 113-114—1920 a. § 18), välja arvatud ühingud, mis ehitud majandusliku kasusaamise otstarbel, nagu igasugused osaühisused jne. (Waata R. T. nr. 18—1919 a. § 2 ja 4; R. T. nr. 88-89—1921 a. ja W. S. K. X k. I jagu).

Väljamaalastel on ühel alusel vabariigi kodanikkudega õigus ühinguid ja liite asutada, kuid sarnaste ühingute ja liitude tegevus võib vastavate võimude poolt igal ajal lõpetatud saada.

Kõik ühingud ja liidud, kes tahavad juriidilise isiku õigused saada, on kohustatud ennast enne oma tegevuse algamist registreerima.

Registreerimine allub rahukogule ja kõrgemale riigikohtule.

Ühingute ja liitude asutajateks võivad alla kõik õiguse ja teguvõimelised isikud, arvu poolest mitte alla kolme.

Ühingute ja liitude põhikirja muutmiste ja täienduste registreerimine sünnib samas korras, kui ühingute ja liitude registreerimine.

Ühing ehk liit loetakse registreerituks, kui viimase põhikirja teisele—kätteantavale—eksemplaarile sellekohane rahukogu märkus registreerimise üle tehtud ja selle üle „Riigi Teatajas" kuulutatud.

Politsei kohus ühingute ja liitude suhtes on: valvata selle järele, et need oma põhikirja piirides töötaks ja ei lubaks sellekohastest seadustest ja määrustest kõrvalekaldumisi ning ei ähvardaks oma tegevusega avalikku julgeolekut ja korda ja ei omaks nähtavalt kõlblusvastaliisi sihte. Pikemalt vaata „Politseileht" nr. 43—1922. a.

Politsei tegevus trükiseaduse täitmise järelvalve alal. *)

Trükitoodete all tuleb mõista igasuguseid trükimasina ehk mõne muu mehaanilise või keemilise abinõuga paljundatud ja publikumile avaldamiseks määratud kirjutusi, maale, joonistusi, gravüüre, kujutusi, plaane, kaarte ja helitöid tekstiga või sõnalise seletusega.

Trükitööde avaldamise all tuleb mõista trükitööde laialilaotamist müügi või mõnel muul teel ja trükitööde publikumile nähtavale kohale väljapanemist.

Igasugune kirjastamine Eestis on vaba, niisama ka trükiasjadega kauplemine.

*) Trükiseadus on praegu Riigikogus arutusel. Kui ilmub, mahutakse raamatu lõppu. Seega oleks senine kord muudetud.

Igaüks kes soovib ajalehte ehk ajakirja välja anda, peab Tallinnas, Tartus ja Narvas siseministrile, mujal maakonnavalitsuse esimehele sellekohase teadaande sisse andma.

Teadaanded peavad sisaldama teateid järgmiste küsimuste kohta: 1) koht, kus ajaleht ehk ajakiri ilmub; 2) väljaande nimetus, ilmumise tähtajad ning tellimise hind; 3) ajalehe ehk ajakirja väljaandja ning vastutaja toimetaja ees- ja liignimi ning elukoht ja vanadus, kui neid mitu on, siis kõikide elukoht ja vanadus; 4) trükikoda, kus väljaanne ilmub. Teadaande vastuvõtmise üle antakse teadaande sisseandjale kviitung ja üksnes viimase ettenäitamisel võivad trükikojad ajalehti ja ajakirju trükkida.

Vastutavateks toimetajateks võivad olla isikud, kes vabariigi piirides elavad, täieealised on ja kelle õigused kohtuotsuse põhjal kitsendatud ei ole.

Ülesloetud teadetes ettetulnud muudatuste üle tuleb viibimata teatada sama korra järele.

Igas ajakirja ja ajalehe numbris peab ära tähendatud olema: vastutava toimetaja, väljaandja ja trükikoja kus trükitud, nimi kui ka toimetuse aadress.

Need nõudmised ei ole maksvad trükiasjade kohta, mis igapäevaste elutarviduste täitmiseks on määratud, nagu nimekaardid, koosolekute kutsed jne.

Kui ajalehe ehk ajakirja numbrid, mis eelpool ülesloetud teateid ei sisalda, müügile lastakse, tulevad viimased konfiskeerida ja selle üle protokoll teha. Leidub neis kirjutusi, mis trahviväärilised, tulevad nende müüjad ja laialilaotajad seaduslikus korras vastutusele võtta.

Trükikojad on kohustatud kõigist trükitöödest, mis nad trükivad, (peale nimekaartide, kuulutuste jne.) 6 eksempl. trükiasjade osakonnale saatma.

Kõik, kes soovivad trükikoda, litograafiat, metallograafiat või teist sarnast ettevõtet avada, peavad kohalikule politseiülemale sellekohase kirjaliku teadaande saatma, kus äratähendatud peab olema ettevõtte omaniku ees- ja perekonnanimi, trükikoja asukoht ja ettevõttes töötavate tööliste arv.

Samuti tuleb teatada ka muudatustest trükikodades, metallograafiates, litograafiates ja teistes suuremates ettevõtetes. Eelpool tähendatud teadaandele peavad ettevõtte omanikud juure lisama nöörraamatu, kuhu päev-päevalt sisse tulevad kanda kõik ettevõttele antavad tööd, väljaarvatud vähese tähtsusega trükitooted, mis puhtärilisel, tööstuslisel või harilikul läbikäimise tarvitusel välja antud, nagu: nimekaardid jne. ja ka valimisbülletinid, kui nad vastavad vormile, mis seadusega ehk valitsuse määrusega kindlaks määratud. Nöörraamat tuleb kolme päeva jooksul, sisse-

andmise päevast arvates, lehtede kaupa kinnitatult sisseandjale ühes kviitungiga eelpooltähendatud teadaande vastuvõtmise üle tagasi anda.

Trükiseaduse rikkumise puhul ei ole politseil õigust algata niisuguseid trükiteel tehtud süütegusid, mis algatavad erakaebuse korras ehk prokuröörivalve ettepanekul (Kr. Kp. S. § 1213—4, 5).

Iga teadaande vastuvõtmise üle peab politsei siseministeeriumi trükiasjade osakonnale teatama, teadaande vastuvõtmise üle välja antud kviitungi ärakirja juure lisades.

Trükiasjade kohta käivatest määrustest üleastujad ja nende vastu eksijad tulevad seaduslikus korras vastutusele võtta. (R. T. nr. 1—1918 a). Pikemalt vaata „Politsei leht" nr. 37—1922 a.

Politsei tegevus avalikkude ettekannete järelvalve alal*).

Kriminaal- ja kohtupidamise seaduste määrused kuritegude kohta, mis trüki kaudu tehtakse ja kaelakohtulikule vastutusele võtmise kord on vastavalt maksvad ka avalikkude etenduste kohta.

Isikud ja seltsid, kes etendusi, kontserte ja muid lõbustusi toime panevad, on kohustatud selle üle linnas 24 tundi ja maal 3 päeva enne nende toimepanemist linna ja maakonna politseiülemale teatama ja eeskavad kahes eksemplaaris registreerimise otstarbel juure lisama.

Kino- ja grammofonietenduste alal on kinoomanikud kohustatud iga uue filmi proovietendusest politseile teatama.

Piletid peavad kolmest osast koos seisma: konts, pilet ja kontramark. Kontramark võib kontroleerimise otstarbel äravõetud saada, kuid pilet peab inimesele kätte jääma.

Esimesed eksempl. sisseantud eeskavast annab politsei peale registreerimist pidu toimepanijale tagasi, kuna teised eksempl. siseministeeriumi trükiasjade peavalitsusele saata tulevad.

Politsei esitajal on õigus etenduste peaproovil viibida.

Etenduste järelvaatajal ametnikul on õigus etenduse ruumis nõuda ruumi suuruse järele 1 — 4 kohta, kusjuures 1 koht mitte kaugemal, kui 3 rida parteris olla ei tohi.

Kui etendus segadust sünnitab, mis seltskondlist korda või julgeolekut ähvardab, või kui see on kõlblusevastalise

*) Avalikkude ettekannete seadus on Riigikogus arutusel. Kui ilmub, mahutakse raamatu lõppu. See muudaks siis praeguse korra.

sisuga (kurit. ärahoidm. sead. §§ 136, 142), ehk kui etendus on ülesässitava sihiga—on avalikkude etenduste järelvalvajal võimul õigus etendust seisma panna.

Kui järelvalve ametnik leiab etenduses või kujutuses kuriteo märkisid, võib tema ühes teadaandega vastavale võimule süüdlase kohtulikule vastutusele võtmiseks ka etenduse kordamise ära keelata, kusjuures tema asja kohalikule rahukohtunikule otsustada annab, kordamise keeldu jätta või mitte, kuni süüdistus läbi vaadatud. Rahukohtuniku otsuse peale võivad etenduse toimepanijad edasi kaevata erakaebuse korras.

Esialgne dramaatiline tsensuur on kaotatud.

Kinode pidajad on kohustatud kinofilmide pealkirju (tekstisid) esimesel kohal riigikeeles demonstreerima, kus juures pealkirjad teistes keeltes järgnevatel kohtadel lubatud on. Pealkirjad peavad ilma õigekirjutuse vigadeta olema. Selles süüdlasi tuleb vastutusele võtta Rhk. N.-S. § 29 järele. (R. T. nr. 26-27 ja 95-96 1920 a.). Pikemalt vaata „Politsei leht" nr.nr. 41, 42, 43—1922 a.

I.

Kodakondsuse seadus.

Eesti Vabariigi kodaniku õigused ja kohustused on kõigil isikutel, kes järgmisele kolmele nõudele vastavad:

1) kellel Eesti vabariigi piirides kuni selle seaduse maksmahakkamiseni alaline elukoht;

2) kuni 1918 a. veebruarikuu 24. päevani endise Vene riigi alamluses olid ning kuni selle seaduse maksmahakkamiseni mõne teise riigi kodakondsusse astunud ei ole;

3) kes ise või kelle vanemad olid praegu Eestit moodustaval maaalal kogukondade või seisusliste asutuste hingekirjades (§ 1).

Samuti on Eesti Vabariigi kodanikud:

1) isikud, kes Eesti vabariigi kodakondsusesse vastu võetud maanõukogu määruse §§ 2 ja 6 põhjal Eesti demokraatliku vabariigi kodakondsuse kohta (R. T. nr. 4 — 1918 a.

2) isikud, kes Eesti vabariigi kodanikuks tunnistatud Eesti vabariigi poolt sõlmitud rahvusvaheliste lepingute põhjal;

3) Eesti vabariigi territooriumil või väljaspool sündinud lapsed nende isa Eesti kodakondsuses olemise ajal:

4) Eesti kodanikust ema väljaspool abielu sündinud lapsed;

5) Eesti kodaniku naine või lesknaine;

6) Eesti kodaniku poott seaduslikus korras adopteeritud ja legitimeeritud lapsed;

7) väljamaalaste alaealised ning vallaslapsed kuni 18 aasta vanaduseni nende vanemate Eesti kodakondsusesse vastuvõtmise päevast arvates, välja arvatud mehelolijad ning mehelolnud tütred;

8) Eesti vabariigi piirides leitud lapsed kuni vastupipidist ei ole tõendatud;

9) endine Eesti naiskodanik, kui tema abielu väljamaalasega Eestis tühistatud, samuti ka lapsed sellest abielust (§ 2).

Isikud, kes vastavad ainult kodakondsuse seaduse § 1 p.p. 1 ja 2 nõuetele, peavad, et Eesti vabariigi kodaniku õigusi omandada, sellekohase teadaande ühes tarvilikkude tõendustega kohalikule maakonnavalitsuse esimehele või linnapeale esitama kuue kuu jooksul selle seaduse jõusse astumise päevast arvates, kui nad teadaande esitamiseni Eesti vabariigi piirides vähemalt kuus aastat alaliselt asunud (§ 3).

Kui kodakondsuse seaduse § 3 tähendatud nõuded tõendatud, annab maakonnavalitsuse esimees ehk linnapea sellekohase kodakondsuse tunnistuse välja.

Maakonnavalitsuse esimehe või linnapea eitava otsuse peale võib rahukogule administratiiv-kohtu korras kaevata (§ 4).

Väljaspool kodakondsuse seaduse § 1 ettenähtud tingimusi võivad Eesti vabariigi kodakondsust omandada endise Vene riigi Eesti soost alamad, kes mõne teise riigi kodakondsusesse ei ole astunud, või tunnistatud Eesti vabariigi piirides elades vastavale maakonnavalitsuse esimehele või linnapeale, väljamaal viibides aga lähemale Eesti vabariigi ametlikule konsulile või diplomaatilisele esitajale või siseministrile ühe aasta jooksul selle seaduse õusseastumise päevast arvates sellekohast teadaannet saates, mille järele tähendatud ametnikkude poolt sellekohane Eesti vabariigi kodakondsuse tunnistus välja antakse (§ 5)

Eesti vabariigi kodanik ei või ühel ajal mõne teise riigi kodanik olla (§ 6).

II.

Eesti vabariigi kodakondsust võib omandada naturalisatsiooni korras (§ 7).

Kodakondsuse naturalisatsiooni teel omandamiseks

nõutakse, et kodakondsusesse astumise soovi avaldaja kuni soovi avaldamise päevani vähemalt kaks aastat ja peale soovi avaldamist ühe aasta alaliselt Eesti vabariigi territooriumil elanud. Kodakondsusesse astujalt nõutakse Eesti keele tundmist. (§ 8).

Kodakondsuse seaduse § 8 ettenähtud nõudmised aja määra ja keele kohta võivad ära jäetud saada väljamaalaste kodakondsusesse vastuvõtmise juures, kui nendel iseäralised teenused seltskondlisel, riigiteenistuse või sõjaasjanduse alal vabariigi kasuks või kui nad tuntud oma annete, teadmiste ja tööde tõttu, ehk kui nad Eesti soost. (§ 9).

Naturalisatsiooni korras Eesti vabariigi kodakondsusesse astuda soovijad peavad vähemalt 18 aastat vanad olema. Nooremad peavad selleks oma eestkostjate või hooldajate nõusoleku muretsema (§ 10)

Väljamaalaste naised ja lapsed võivad kodakondsusesse astumiseks soovi avaldada vaatamata oma mehe või isa tahtmise peale, kui nad vastavad naturalisatsiooni nõuetele (§ 11).

Sooviavalduses Eesti vabariigi kodakondsusesse astumiseks naturalisatsiooni teel peab äratähendatud olema:

1) sooviavaldaja nimi ja perekonnanimi;
2) vanadus;
3) perekondline seis;
4) naise ja laste nimed ja vanadus;
5) kodakondsus;
6) elukoht;
7) mis ajast alaliselt Eesti vabariigi territooriumil elab;
8) elukutse;
9) varandusline seisukord;
10) teated karistavuse kohta ja
11) kas sooviavaldaja Eesti keelt tunneb (§ 12).

Naturalisatsiooni korras kodakondsusesse astumise sooviavaldused esitatakse siseministrile ühes tarvilikkude tunnistustega kodakondsuse seaduse § 12 tähendatud asjaolude kohta või kinnitatud tunnistuste ärakirjadega. Kui sooviavaldaja vastab naturalisatsiooni nõuetele ja riigi ning seltskonna suhtes kahjulik ei leita olevat, antakse siseministri korraldusel temale vastav kodakondsuse tunnistus välja.

Nimetatud otsuste peale edasikaebust ei ole.

Märkus: Kodakondsusesse vastuvõetuteks loetakse ainult kodakondsuse tunnistuses äratähendatud isikud. (§ 13).

Eesti naiskodanik, kes väljamaalasega abiellu astunud, võib mehe surma või abielu lahutamise puhul või abielu tühistamise tagajärjel väljamaal Eesti kodakondsusesse tagasi astuda, selle üle Eesti vabariigi piirides viibides vastava maakonnavalitsuse esimehele või linnapeale, väljamaal aga lähemale Eesti vabariigi ametlikule konsulile või diplomaatlisele esitajale või siseministrile teadaannet ühes vastava tunnistusega abielu lõpetamise kohta saates. (§ 14).

Kodakondsuse seaduse § 14 nimetatud lese või lahutatud naise, samuti ka väljamaalasele mehele läinud alaliselt Eesti vabariigi piirides elava Eesti naiskodaniku lapsed omandavad Eesti vabariigi kodakondsuse, kui nad 18 aastat vanaks saades ühe aasta jooksul K. S. § 14 kindlaks määratud korras soovi ei avalda nende isa kodakondsusse jääda. (§ 15).

Kodakondsuse seaduse § 14 ettenähtud korras võivad Eesti kodakondsusesse tagasi astuda endised Eesti Vabariigi kodanikud, kes Eesti Vabariigi kodakondsusest vabastatud, ja ka need endised Eesti Vabariigi kodanikud, kes lapsealsuse tõttu nende vanematega Eesti kodakondsusest vabastatud (§ 16).

Eesti kodakondsust arvatakse selles seaduses ettenähtud kodakondsuse tunnistuse väljaandmise päevast. (§ 17).

III.

Eesti vabariigi kodakondsus kaob kodakondsusest vabastamisega. (§ 18).

Kodakondsusest loetakse vabastatuteks:

1) väljamaalastega abiellu astunud Eesti naiskodanikud, kui nad kahe nädala jooksul abielu sõlmimise päevast arvates vabariigi piirides vastavale maakonnavalitsuse esimehele või linnapeale, väljamaal viibides aga lähemale Eesti vabariigi ametlikule konsulile või diplomaatlisele esitajale või siseministrile Eesti kodakondsusesse jäämise soovi ei avalda;

2) kodakondsuse seaduse § 20 ettenähtud korras kodakondsusest vabastatud isikud. (§ 19).

Eesti vabariigi kodanikud peavad, kui nad vabariigi kodakondsusest soovivad lahkuda, sellekohase teadaande siseministrile saatma, milleks alaealistel alla 18 aasta vanaduse tarvilik vanemate või eestkostjate nõusolek. Teadandes peab öeldud olema, missuguse riigi alamaks soovi-

takse astuda, samuti peab teadaande juures olema tarvilik tõendus vastuvõtmise nõusolekust teise riigi poolt.

Kui sooviavaldaja kaitseväe teenistuses ei seisa ja muud kodaniku peal lasuvad kohustused täitnud, otsustab siseminister sooviavaldajat kodakondsusest vabastada. Seisab aga sooviavaldaja kaitseväe teenistuses, siis tuleb lahkumisteadaandele juure lisada sõjaministri nõusolek.

Siseministri eitava otsuse peale võib edasikaebust tõsta administratiiv kohtu korras. (§ 20).

Kodakondsusest vabastamine kaotab maksvuse, kui vabastatud isik üheks aastaks, lõpuliku vabastamise otsuse päevast arvates, alaliselt vabariigi piirides edasi elama jääb. (§ 21).

Kodakondsusest vabastamise otsus ei käi vabastatava isiku üle 18 aasta vanade laste kohta, samuti ka tema naise kohta, kui viimane soovi ei avalda Eesti kodakondsusest lahkumiseks. Lapsed alla 18 aasta omandavad isa uue kodakondsuse ainult nende ema nõusolekul. (§ 22).

Siseministrile antakse õigus selle seaduse teostamiseks täiendavaid määrusi ja juhtnööre välja anda. (§ 23). (Riigi Teataja nr. 136—1922 a.).

Juhtnöörid kodakondsuse seaduse kohta.

Kodakondsuse seaduse § 1 tähendatud isikud, kes kõigile kolmele selles paragrahvis ettenähtud nõudele vastavad, kuuluvad juba seaduse põhjal Vabariigi kodakondsusesse. Selle juures a) tuleb p. 1 tähendatud alalise elukoha all mõista seda linna, alevit või valda, kus isik oma teenistuse, töö, ettevõtte pärast alaliselt elab, ehk kus temal liikumata varandus või kodune sissesead on (Rasd V., Ukasa 5. X 1906 a. ja Riigikohtu seletused 22. veebruarist ja 30. aprillist 1921 a.); b) p. 2 lõpus tähendatud teiste riikide mõiste alla käivad ka endise Vene riigi osadest tekkinud riigid; d) p. 3 tähendatud hingekirjade all mõistetakse valla hingekirju, linna maksukogukondade nimekirju ja aadeli metriklid (§ 1).

Isikud, kes kodakondsuse seaduse § 3 korras soovivad Vabariigi kodakondsust omandada, peavad nõuetavas teadaandes järgmisi teateid tähendama: a) perekonnanimi ja nimi (kui mitu nime, siis kõik, abielu- ja lesknaistel ka vallaspõlve perekonnanimi); b) sündimise aeg; d) kodakondsus; e) perekonna seis (abielus või mitte, lesk, lapsed kuni 18 a. vanaduseni); g) kui kaua Vabariigi piirides elab; h) alaline elukoht. Abielunaise ja laste kohta tuleb üles anda: nimi (kui mitu nime, siis kõik, naisel ka vallaspõlve perekonnanimi) ja sündimise aeg.

Eelpool punktides a, b, d, e tähendatud, samuti ka naise ning laste kohta nõuetavate teadete tõestamiseks tuleb ette panna algdokumendid (meetrikud ja teised perekonna seisu aktid jne.) või seaduslikus korras kinnitatud ärakirjad nendest dokumentidest ehk tähendatud dokumentide põhjal väljaantud teised tunnistused, teenistuslehed, kaitseväest vabastamise tunnistused, passid või muud isikutunnistused jne.), kui nad kahtlust ei avalda, et tõesti algdokumentide põhjal välja antud.

Eelpool punktides g ja h tähendatud teadete tõestamiseks võib ette panna politsei ehk vallavalitsuse poolt väljaantud sellekohased tunnistused, ehk kui isik riigi või omavalitsuse asutuses või ettevõttes teenib, siis teenistuskoha tunnistus (§ 2).

Isikud, kes kodakondsuse seaduse § 5 korras soovivad Vabariigi kodakondsust omandada, peavad nõuetavas teadaandes järgmisi teateid tähendama: a) perekonnanimi ja nimi (kui mitu nime, siis kõik, abielu- ja lesknaistel ka vallaspõlve perekonnanimi); b) sündimise aeg; d) kodakondsus; e) perekonnaseis (abielus või mitte, lesk, lapsed kuni 18 a. vanaduseni) ja g) elukoht, ning et teadaande esitaja Eesti soost. Abielunaiste ja laste kohta tuleb ülesanda: nimi (kui mitu nime, siis kõik, naisel ka vallaspõlve perekonnnnimi) ja sündimise aeg.

Eesti soost isikuteks tuleb lugeda neid, kelle vanemad või kelle isad eestlased, väljaspool abielu sündinud, kui nende emad eestlased.

Eelpooltähendatud teated tõestatakse juhatuskirja paragrahv 2 ettenähtud dokumentidega (§ 3).

Kodakondsuse seaduse §§ 3, 5, 14 ja 16 teadaanded esitatakse tähendatud paragrahvides ettenähtud ametnikkude nimele ja otsustatakse isiklikult tähendatud ametnikkude poolt (§ 4).

Kodakondsuse seaduse §§ 4, 5, 14 ja 16 järele kodakondsust omandavatelt isikutelt ei võeta kodakondsuse maksu (§ 5).

Kodakondsuse seaduse §§ 4, 5, 14 ja 16 põhjal väljaantavate tunnistuste vorm on R. T. nr. 148—1922 a. ettenähtud (§ 6).

Kodakondsuse tunnistuse väljaandmise juures võetakse isikutelt endised passid ehk nende aset täitvad isikutunnistused ära (§ 7).

Kodakondsuse seaduse § 8 tähendatud Eesti keele tundmise nõuet tuleb niiviisi mõista, et kodakondsusesse astumise sooviavaldaja eestikeelsest kõnest ja kirjast aru saab (§ 8).

Kodakondsuse seaduse § 12, p.p 1—7 tähendatud teated tõestatakse juhatuskirja § 2 ettenähtud dokumen-

tidega. Elukutse — sellekohaste kutse-, teenistus- kui ka politsei poolt välja antud tunnistustega; varandusline seisukord — äritunnistustega, kreposti aktidega, maksuinspektori tunnistustega jne. Eesti keele tundmist võib tõestada koolitunnistustega, teenistuskohtade tunnistustega, kui sooviavaldaja riigi- või omavalitsuse asutustes teenib või vallavalitsuse poolt antud sellekohaste tunnistustega. Enne tunnistuse väljaandmist omavalitsuse asutuselt peab sooviavaldajat Eesti keele kõne- ja kirja arusaamises katsuma (§ 9).

Naturalisatsiooni korras kodakondsusesse vastuvõetavad isikud käivad kodakondsuse maksukohustuse alla (§ 10).

Otsustamata palved, mis maanõukogu määruse põhjal Eesti demokraatlise vabariigi kodakondsuse kohta (R. T. nr. 4 — 1918 a.) naturalisatsiooni korras kodakondsuse omandamiseks esitatud, loetakse esitatuks kodakondsuse seaduse maksmahakkamise päevast, s. o. 16. novembrist 1922 a.

Kodakondsuse seaduse maksmahakkamiseni otsustamata kodakondsuse palved, kui nad esitatud isikute poolt, kes vastavad kodakondsuse seaduse §§ 3, 5, 14 ehk 16 nõuetele, lahendatakse neis paragrahvides ettenähtud isikute kodakondsuse omandamiseks kindlaksmääratud korras, kuna teistel juhustel kodakondsuse seaduses naturalisatsiooni teel kodakondsuse omandamiseks ettenähtud korras talitatakse (§ 11). (R. T. nr. 148-149—1922 a.).

Jsikutunnistuste väljaandmise kord. Jgal vabariigi kodanikul, kes 15 aastat vanaks saanud, peab isikutunnistus alati kaasas olema, kui tema oma kodukohast 30 versta eemale läheb. Linnade ja alevite elanikkudel mainitud vanaduses peab isikutunnistus alati kaasas olema, kui nemad oma korterist väljaspool viibivad.

Uued isikutunnistused antakse välja elukoha järele vallavalitsustest ehk politseivalitsusest või jaoskondadest. Raudteelased saavad tunnistusi raudteepolitsei ülema käest. Jsikutunnistuse formulaari ja väljaandmise korra äramääramine jääb siseministri hooleks. Tunnistuse väljaandmise kulude katmiseks võetakse iga tunnistuse eest 50 marka maksu. Ruhno saare elanikkudelt võetakse isikutunnistuse eest 1 mark.

Jsikutunnistuse peal antud allkirjaga tunnistab allakirjutaja õigeks tunnistusele ülesmärgitud andmed. Valeteadete andmise eest võetakse süüdlased vastutusele sellekohaste trahviseaduste paragrahvide järele, niisama ka need, kes võõra ehk võltsitud tunnistuse ette näitavad,

ehk enese juures kannavad, või kes oma tunnistust teisele tarvitada annavad.

Surma puhul tuleb tunnistus 3 päeva jooksul asutusele, kelle poolt välja antud, tagasi tuua ehk lähemasse politsei- või vallavalitsusse anda ärasaatmiseks väljaandjale asutusele. Tunnistuse peale tehakse märkus, nii et teda enam tarvitada ei saa.

Tunnistuse kaotamise puhul tuleb sellest kohalikule politseiülemale teatada, kes selle kohta akti teeb ja kaotaja kulul „Riigi Teatajas" ja teistes kohalistes ajalehtedes selle üle kuulutab. Uus isikutunnistus antakse välja, kui kaotaja 100 marka riigikassa heaks sisse on maksnud. Sel juhusel isikutunnistuse eest maksu enam ei võeta.

Politsei poolt väljaantud tunnistuse ettenäitamisel maksujõuetuse kohta võib isikut vabastada isikutunnistuse eest võetavast tasust ja isikutunnistuse kaotamise puhul riigikassa heaks võetavast maksust.

Isikutunnistused võivad välja antud saada ainult neile isikutele, kes Eesti vabariigi kodakondsuses seisavad (R. T. nr.nr. 91-92, 97-98—1919 a, 151-152—1920 a. ja 10-11 ning 34-35—1921 a.).

Rahvuse muutmise kord isikutunnistustel.

Isikutunnistustes võivad rahvust muuta need, kellele isikutunnistus enne 20. dets. 1920 a. välja antud ja kui seal tunnistuse omaniku rahvuse juures eksitus juhtunud. Selleks peab isikutunnistuse omanik kohalikule politseiülemale kirjaliku palve andma, juure lisades isikutunnistuse ärakirja ja teisi tõendusi oma rahvuse üle. Tähendatud palve ühes lisadega tuleb saata administratiivasjade peavalitsusele otsustamiseks, kes ka jaatava otsuse korral vastava korralduse asutusele, kust isikutunnistus välja antud, teeb. Tõendavate dokumentide puudumise korral tuleb sellekohane protokoll kokku seada ja administratiivasjade peavalitsusele saata (R. T. nr. 65-66—21 a).

Ajutiste tunnistuste väljaandmise kord.

Kõigile väljaspool opteerimise korda vabariigi piiridesse tulnud isikutele, kes ise ehk nende vanemad kohalikkude elanikkude nimekirjades (hingekirjades) seisavad ja pikemat aega vabariigis elavad, antakse kohalikkudest politseijaoskondadest ajutised tunnistused maksuta välja. Nimetatud tunnistuse saamiseks tuleb igakord sellekohase tempelmaksuga varustatud palvekirjaga esineda. Tunnistus antakse välja maksvusega kolmeks kuuks ja täidab peatusloa aset. Ühtlasi tuleb tunnistusel äratähendada, et see kuni kodakondsuse lahendamiseni välja antud.

Peale selle võtab politsei isikult kodakondsusse astumise palve vastu, kuhu juure tuleb lisada kõik isikut tõendavad dokumendid ja saadab selle ühes kogutud teadetega administratiivasjade peavalitsusele otsustamiseks. (Adm. asjade peav. ringkiri 30 IX.21 a.).

Politsei ülesanded passiseadustiku rikkumise alal.

Politsei valvab selle järele, et elamistähtede kohta maksvad seadused ja määrused ei saaks rikutud ja võtab selles süüdlased seaduslikus korras vastutusele (Rhk. N.-S. §§ 58—62 ja R. T. nr. 147-148—1920 a.).

Politsei valvab selle järele, et isikud, kes sellekohaste kohtu- ehk valitsusvõimude seaduslikkude korralduste põhjal teatud kohta elama määratud, neist kohtist omavoliliselt ei lahkuks ega kohta, kust nad välja saadetud, tagasi ei tuleks ja võtab selles süüdlased seaduslikus korras vastutusele. (Rhk. N.-S. § 63).

Politsei valvab selle järele, et ei saaks kuritahtliselt isikuid varjatud, keda rahukohtuniku ees süüdistatakse ehk kes arresti või vangi mõistetud ja võtab selles süüdlased seaduslikus korras vastutusele (Rhk. N.-S. § 64).

Politsei valvab selle järele, et ei saaks vale elamistähti kokku seatud ega õigeid muudetud ja samuti ka selle järele, et ei saaks elamistähti kõrvalistele isikutele edasi antud ega neid viimaste poolt tarvitatud ja võtab selles süüdlased seaduslikus korras vastutusele (N.-S. §§ 975 ja 977)

Hobusepassside väljaandmise kord.

Hobusepassid antakse välja maal — vallavalitsustest ja linnas politseijaoskondadest.

Hobusepassi peal peab äratähendatud olema: hobuseomaniku nimi ja aadress, hobuse vanadus ja tundemärgid ning kas oma kasvatatud või ostetud.

Passid varsade kohta on sunduslikud kuuest kuust peale.

Väljastpoolt sissetoodud hobuste kohta hakkab passikohustus maksma 2 nädala jooksul. Hobusega valla või linna piirist väljasõidu korral peab hobusepass alati kaasas olema (R. T. nr. 187-188—1920 a.).

Juhtnöörid uute isikutunnistuste ja

Endiste isikutunnistuste ja hobusepasside asemel võib uusi välja anda neile, kes seda soovivad.

Uusi isikutunnistusi välja andes, iseäranis muulastele

(mitte Eesti rahvusest), tuleb enne selgusele jõuda, kas nad tõesti Eesti Vabariigi kodakondsuses seisavad.

hobusepasside väljaandmise kohta.

Uute isikutunnistuste ja hobusepasside väljaandmisel võetakse vanad ära ja nende peale tehakse kas templiga või värvilise tindiga märkused uute väljaandmise üle. Vanad hoitakse alal asutuses, kes uue välja annab.

Uue isikutunnistuse ehk hobusepassi väljaandmisest teatatakse asutusele, kust vana väljaantud sai, äratähendades nii endise, kui ka uue numbrit ja väljaandmise aega. Viimane, s t. vana dokumendi väljaandja asutus selgitab, kas tema poolt oli tõesti tähendatud dokument välja antud ja märgib jaataval korral kirjavahetuse kausta; eitaval korral aga teatab sellest uue dokumendi väljaandjale asutusele.

Isikutunnistuse ja hobusepassi ümbervahetamisel uue vastu tuleb maksu võtta harilikus korras, nagu esimest korda väljaantava eest.

Uued isikutunnistused tulevad võimalikult päevapildiga varustada. Kuid nendega varustamine ei ole sundus-lik. Nende pealekleepimine sündigu korralikult, et pildi ümbervahetamine mitte võimalik ei oleks. Kleebitud päevapilt kinnitatakse tunnistust väljaandja asutuse pitsatiga. Pitsat pannakse peale selgelt ja nõnda, et umbes üks pool pitsati kirjast päevapildi ja teine pool blanketi lehe peale jääb. Teine eksemplaar päevapildist hoitakse asutuses alal. Soovitav oleks, et isikutunnistuse saamiseks esinetakse lühikese kirjaliku palvega ehk veel parem kui selleks otstarbeks eraldi küsimuslehed sisseseatud saavad.

Palved esialgse isikutunnistuse saamise kohta on tempelmaksust vabad tariifi nr. 17 p. 7, lit. c põhjal, kuid palvekirjad isikutunnistuste uuendamise, ümbervahetamise ehk kaotsimineku korral käivad 10 margalise tempelmaksu alla tariifi nr. 17 p. 7 järele (R. T. nr. 71-72—1920 a.). Kui palvekirja peale antakse eraldi kirjalik vastus (peale isikutunnistuse), siis käib vastus ka 10 margalise tempelmaksu alla.

(Politsei Peav. ringkiri 29.XII 22 a. nr. 10474-84911).

Politsei tegevus väljamaalaste kohta maksvate seaduste ja määruste täitmise alal.

Väljamaalasteks loetakse kõik need isikud, kes Eesti kodakondsuses ei seisa.

Iga väljamaalane, kes Eesti vabariiki sisse sõidab ehk siin juba elab, peab rahvuspassiga varustatud olema.

Väljamaalased, kes vabariigi piirides elavad ja kellel poliitilistel põhjustel võimata kodakondsuse järele passi

muretseda, varustatakse kohaliste politseiülemate poolt ajutiste isikutunnistustega. Selleks peavad nad sellekohase kirjaliku palvega esinema 2 päevapilti juure lisades ja dokumentide ja teiste tõenduste varal oma isiku kindlaks tegema ning tõendusi muretsema, et neil poliitilistel põhjustel võimata on rahvuspassi saada. Ajutine isikutunnistus elamisloa (peatusloa) aset ei täida.

Igal sissesõitjal peab pass sissesõiduks viseeritud olema Eesti välisministeeriumi, saatkonna, konsulaadi ehk Politsei Peavalitsuse poolt.

Üle piiri sisse ja välja sõita võib ainult selleks määratud piiripunktide kaudu.

Piiri peal peab väljamaalane oma passi piiripolitsei ametnikule ette näitama, kes passi peale vastava pealkirja teeb, sissesõidu päeva äramärkides.

Väljamaalane, kel viisum ainult läbisõiduks, ei või vabariigi piirides mitte üle 48 tunni viibida.

Väljamaalased, kes vabariigi piirides üle 48 tunni peatavad, peavad oma elukohale vastava maakonna ehk linna politseiülema juures endid 5 päeva jooksul, üle piiri tuleku päevast arvates, registreerima ja peatusload muretsema.

Registreerimise juures peab väljamaalane kaks päevapilti nii oma kui ka teiste tema perekonnaliikmete kohta, kes tema passile märgitud ning kes temaga ühes sõidavad, peale laste alla 12 aastat, ära andma ning vastava küsimuslehe täitma. Registreerimise kulude katmiseks peab väljamaalane maksma 50 Emk.

Peatusload märgitakse passidele, kusjuures ära tähendatakse peatusloa väljaandmise ja selle maksvuse aeg, maksusumma, number ning peatusloa andja allkiri.

Diplomaatiliste passide omanikud registreerivad endid ja saavad peatusload välisministeeriumist. Ministeriaal- (amet) ja kullerpasside omanikud registreerivad endid ja saavad peatusload välisministeeriumist ainult siis, kui nad asuvad eksterritoriaalsetes välisesituste ruumides.

Peatuslubade andmise juures võetakse maksu vastavate kulude katmiseks järgmiselt:

1) väljamaalastelt, kes enne 1. jaanuari 1919 a. vabariigi piiridesse elama asunud ning siin päriselt elavad, à 10 marka nädalas;

2) kes peale seda aega asunud, à 20 marka nädalas. Selle maksu alla käivad ka kõik passiomaniku passi peal olevad perekonnaliikmed, kes üle 18 aasta vanad. Peatusloa maksu võetakse sissesõidu päevale järgnevast päevast arvates. Registreerimine ja peatuslubade andmine välisministeeriumis on maksuta.

Maksust on vabastatud: a) ministeriaal- (amet) ja kulleripasside omanikud, b) valitsusasutuste poolt väljakutsutud eriteadlased ja nende ülevalpidamisel olevad perokonnaliikmed, c) isikud, kes vastava akti ehk protokolli põhjal maksujõuetuteks tunnistatud, d) välisriikidest sissesõitnud ajakirjanikud, kes sellekohased tõendused ette näitavad, e) kõigi riikide Punase Risti esitajad ja välisriikidest komandeeritud teiste heategevate asutuste esitajad, f) supelushooajal — 1. maist kuni 15. septembrini — need supelusvõõrad — väljamaalased, kes Eesti supelusasutustesse tervisparanduse otstarbel väljamaalt on sissesõitnud ja g) välisriikidest tulnud ekskursioonide liikmed, kui ekskursioonid mitte üle 2 nädala ei kesta.

Väljasõidu puhul on kõik väljamaalased, väljaarvatud diplomaatiliste, ministeriaal- ja kulleripasside omanikud, kohustatud, kui nad rohkem kui 5 päeva vabariigi piirides on peatanud, vastava maakonna ehk linna politseiülemalt väljasõidu viisumi võtma, missugune viisum peale tema väljaandmist viie päeva jooksul maksev on.

Väljamaalased, kes ilma elamisloata ehk iganenud elamisloaga vabariigis asuvad, võetakse vastutusele politseilises korras vabariigi valitsuse poolt 6. sept. 1920 a. vastuvõetud ajutise seaduse, R. T. nr. 147-148—1920 a. (R. N.-S. § 61), põhjal.

Siseministeeriumil on õigus keelata väljamaa alamate asumist teatavatesse vabariigi maakohtadesse ja linnadesse, niisama elamislubade andmist üksikutele väljamaalastele.

Peatuslubade andmise juures võetavad maksud tulevad renteidesse maksta riigi sissetulekute arvele. Registreerimise maks läheb siseministeeriumi politsei peavalitsuse kantselei kuludeks, viimasest ülejääk ka riigi sissetulekute arvele.

Politsei on kohustatud peatusload äramärkima ainult väljamaalaste rahvuspassidele. Kui aga väljamaalasel rahvuspassi ei ole, siis tuleb temale ette panna niisugune kiires korras muretseda. Juhtumisel, kui temal seda poliitilistel põhjustel võimata teha, tuleb viimasele ajutine isikutunnistus välja anda, missuguse peale peatusluba äramärkida.

Sissetulnud väljamaalaste passide läbivaatamisel tuleb politseil tähele panna, et nende peal sissesõidu viisum ning piiripolitsei tempel oleks ning, et passi tarvitaja tõesti sama isik oleks, kellele pass välja antud. Iseäranis tuleb tähele panna passiomaniku kaaslasi: naist ja lapsi, sest võib kergesti juhtuda, et nende asemel teised isikud on sisse sõitnud.

Väljamaalased, kelle pass ainult läbisõiduks viseeritud, võivad vabariigi piirides peatada 48 tundi. Nende üle piiri tuleku puhul peab piiripolitsei nende passidele peale kuupäeva ka sissesõidu tunni 24 tunnilise süsteemi järele äramärkima. Politseiülemad on kohustatud valvet korraldama, et tähendatud väljamaalased 48 tunni jooksul tegelikult riigi piiridest lahkuks. On aga siiski kellegil tähendatud väljamaalastest ettenägemata kaaluvate olude tõttu võimata selle aja jooksul edasi sõita, siis peab peatamiseks politsei peavalitsusest luba küsima, põhjust äraseletades. Sel puhul kannab telegraafi kulud väljamaalane. Väljamaalased, kes kaks päeva ehk vähem vabariigi piirides peatavad, ei ole kohustatud ennast registreerima ning peatusluba võtma. Saab aga väljamaalane, kellel pass ainult läbisõiduks viseeritud, luba pikemalt kui kaks päeva peatada, siis peab tema ennast registreerima ja peatusluba üldises korras võtma.

Väljamaalased, kes siin rohkem kui kaks päeva peatavad, päevad endid viie päeva jooksul registreerima ja peatusluba võtma. Tähtaega loetakse mõlemil juhtumisel sissetuleku päevale järgnevast päevast alates. Registreerimise juures täidetakse registreerimise leht ja kaks registreerimise kaarti. Üks päevapiltidest kinnitatakse registreerimise lehele, teine ühe registreerimise kaardi tagumisele poolele.

Päevapildid varustatakse registreeriva asutuse pitsatiga niiviisi, et umbes pool pitsatit pildide tuleks. Samal ehk kõige hiljem järgmisel päeval peale registreerimist saadetakse registreerimise leht ja üks kaart politsei peavalitsusse, teine kaart (päevapildiga) kaitsepolitsei peavalitsusse, kuna ärakiri registreerimise lehest asutusele, kus registreerimist toimetati, tarvitamiseks jääb. Kõige aja jooksul, mis väljamaalane vahetpidamata vabariigi piirides viibib, toimetatakse registreerimist üks ainus kord, kui ta ka selle aja jooksul mitu korda peatusluba ühest ehk teisest politseivalitsusest, oma elukoha järele, peaks võtma. Sõidab aga väljamaalane E. V. piiridest välja ja tuleb tagasi, peab teda uuesti registreerima, selle peale vaatamata, kas temale enne väljasõitu väljaantud peatusluba maksev on ehk mitte. Viimasel juhtumisel, s. o., kui väljamaalane juba kord sellessamas politsei asutuses registreeritud on, tuleks aga tema registreerimist igapidi lihtsustada püüda, näituseks võib päevapildid nõudmata jätta, kui politsei kindel on, et see seesama isik, on, kes ennem registreeritud sai. Ka võib allkirja nõudmine registreerimise lehel ära jääda ning tähendatud leht võib kokkuseatud saada endise registreerimise lehe järele.

Niisugusel juhtumisel on aga tarvis registreerimise

lehele märkus teha, et isik juba varemalt siis ja siis registreeritud. Iseäralistel juhtumistel võib ka esimesel registreerimisel päevapilt panemata jääda, näituseks, kui inimene on raskesti haige, vana ja nõrk, et päevapiltniku juure ei suuda minna ehk lähekonnas ei ole päevapiltnikku jne. Ka niisugusel korral on tarvis põhjus registreerimise lehele äramärkida. Registreerimise juures tehakse, võimalikult templiga allpool peatusloa templit, väljamaalase passile pealkiri järgmise vormi järele näituseks: „Reg. Võru. maak. pol. val. 3. juunil 1922 a. nr. 373". Registreerimise kohta peetakse politseivalitsuses iseäraline raamat, kus järjekorra numbrite all kõik registreerimised ära märgitakse ja ära tähendatakse: registreerimise aeg, registreeritava täieline nimi ja registreerimise eest sissenõutud summa. Summad makstakse nende kogumise järgi, aga mitte harvemini kui kaks korda kuus, Tallinna renteis oleva politsei peavalitsuse ülema jooksvale arvele nr. 138, mille üle kohe teatada tuleb politsei peavalitsusele.

Väljamaalastele, kes juba vabariigi piirides elavad ning peatusluba uuendada soovivad, antakse need välja järgmistel alustel: a) neile, kel viimane peatusluba ilma mingisuguse kitsendava märkuseta välja antud oli, soovitava aja peale politseiülema äranägemise järele, b) neile, kel mõnesugune kitsendus elamise piirkonna kohta oli,— ainult selles piirkonnas, mis viimasel peatuslubal lubatud oli; politseiülemal ei ole õigust ilma politsei peavalitsuse sellekohase korralduseta seda piirkonda laiendada. Ei ole aga mitte tarvis selleks otstarbeks inimest isiklikult politsei peavalitsusse juhtida, vaid tema käest vastav palvekiri vastu võtta, ning politseiülema arvamisega politsei peavalitsusse saata.

Väljamaalastele, kelle peatusloale märkus tehtud oli „viimast korda" võib peatusluba antud saada ainult politsei peavalitsuse loaga, politseiülema motiveeritud ettepanekul.

Väljamaalastele, kes väljamaalt alles sissesõitnud, annavad politseiülemad peatusload ainult aja peale, mis sissesõidu viisumil märgitud. Niisugusel juhtumisel rohkema aja peale võib peatusluba anda ainult politsei peavalitsuse korraldusel. Ei ole aga viisumil aega tähendatud, annavad politseiülemad peatusloa 14 päevaks. Kui selle aja jooksul politsei peavalitsusest kitsendavaid korraldusi ei tule, võib politseiülem ka pikema aja peale peatusluba välja anda, seal juures peatusloale märkus teha „a j u t i s e l t".

Politseiülem, oma äranägemise järele ei ole õigustatud elamist keelata, ega elamise piirkonda kitsendada, ehk temale koguni elamist vabariigi piirides keelata, tu-

leb politseiülemal esineda sellekohase kindlasti motiveeritud ettekandega politsei peavalitsusele.

Väljaantud peatuslubade üle peavad politseiülemad iseäralist raamatut, kuhu kõik väljaantud peatusload järjekorra numbrite all sisse kantakse. Raamatus tuleb äramärkida väljaandmise kuupäev, väljamaalase täieline nimi, registreerimise number, kui kauaks peatusluba välja antud, mis ajast saadik Eestis elab, sissenõutud summa ning millal ja kuhu see summa sissemakstud. Peatuslubade eest saadud summad maksetakse riigi sissetulekute arvele renteisse nende kogumise järele, aga mitte harvem kui kaks korda kuus. Kuu-aruanded saata siseministeeriumi arvdosakonnale iga järgneva kuu 5. päevaks. Samaks kuupäevaks saata politsei peavalitsusse täieline väljavõte väljaantud peatuslubade üle, peatuslubade raamatust möödaläinud kuu eest.

Peatusluba maksu tuleb võtta täisnädalate arvu järele; pooliku nädala eest võetakse maksu nagu täisnädala eest.

(R. T. nr. 114—1921 a. ja Pol. Peav. ringkiri nr. 309 20.XII.21 a.).

Politsei peavalitsuse ülema ringkiri nr. 309 on järgmiselt muudetud: Politseiülemad on õigustatud ilma peavalitsusest nõusolekut küsimata peatuslubasid andma kõigile väljamaalastele, väljaarvatud mõned liigid väljamaalasi (kodakondsuse, elukutse ja rahvuse järele) kes peale 1. jaanuari 1921 a. Eestisse elama asunud ja sissesõitnud.

(Pol. peav. ringkiri nr. 166—20.IX.22 a.).

Välispassside väljaandmise kord.

Vabarigi kodanikkudele, kes väljamaale sõita soovivad, antakse välispassid siseministeeriumi politsei peavalitsuse passiosakonnast.

Välispassi soovija peab esitama:

1) kohaliku politseiülema ehk jaoskonnaülema tunnistuse, et tema kohtu ehk eeluurimise all ei seisa, millega vaba liikumise kitsendused seotud oleks, ning et tähendatud isiku kohta ei ole politseisse tulnud ei erakreditooride nii ka riigi- ehk omavalitsuse asutuste poolt muid seaduslisi nõudmisi, mille täitmata jätmine väljasõitu takistab (Passisead. § 167);

2) kaks päevapilti, neist üks kinnitatud;

3) isikutunnistuse;

4) meeskodanikud, 17 aasta vanadusest alates kuni sõjaväe teenistusse kutsumiseni rahvaväe ülema tunnis-

tuse, et täiendavasse sõjaväeteenistuse kohustusliste nimekirja sissekantud (Passisead § 171);

5) tegevas sõjaväes teenijad — luba oma ülemuselt;

6) meeskodanikud, peale sõjaväeteenistuse lõppu ehk üldse sõjaväeteenistusest vabastatud meeskodanikud— sõjaväest vabastamise tunnistuse (Passisead. § 171).

7) ohvitserid, sõjaväeametnikud ja arstid, kes reservi lastud — tunnistuse väljamaale sõiduks registreerimise üle sõjaväe korraldusvalitsuse inspektori osakonnast (Sv. teenistuse sead. §§ 380 ja 381);

8) kõik alla 17 aastat vanad isikud, kui nad ilma vanemateta ehk eestkostjateta sõita kavatsevad—viimaste poolt tunnistuse, et nende poolt väljamaale sõiduks takistusi ei ole, missugustel tunnistustel allkiri politsei ehk notaariuse poolt kinnitatud peab olema (B. E. S. § 208).

Kõigi eelpool tähendatud nõuete täitmise kohta võivad politseiülemad ehk jaoskonnaülemad üldise tunnistuse välja anda.

Politsei tegevus majade sisemise korra järelvalve alal.

Kõik majaomanikud, nii maal kui linnas, ehk nende volinikud või asemikud on kohustatud majaelanikkude üle majaraamatut pidama.

Mõisa- ehk talumaadel eraldi olevate majade peale tulevad majaraamatud eraldi pidada.

Võõrastemajade ja möbleeritud tubade pidajad on kohustatud sissesõitjate üle eraldi majaraamatut pidama.

Majaraamatusse tuleb iga isiku kohta järgmised teated kanda: 1) ees- ja perekonnanimi, 2) sündimise aeg; 3) kodakondsus; 4) perekonnaseis; 5) amet; 6) dokumendi nr., väljaandmise aeg ja koht, mille järele isik elab; 7) millal ja kust tulnud ja 8) millal ja kuhu läinud.

Kõik majasse juuretulnud isikud tulevad viibimata majaraamatusse kanda, niisama majast lahkumise puhul välja kirjutada, millest majaraamatut ette näidates teatada a) maal vallavalitsusele 7 päeva jooksul ja b) linnas ja alevis politseijaoskonnale 24 tunni jooksul, isiku juuretuleku ehk äramineku päevast arvates.

Linnas tuleb iga juuretulnud isiku peale majaraamatu pidajal ka sellekohane küsimusleht täita ja 24 tunni jooksul politseijaoskonda ära anda.

Valdades isikute üle, kes vähem kui 7 päeva majas peatavad, vallavalitsusele teatamine ei ole sunduslik.

Isikuid võib majaraamatusse kirjutada: Eesti vabariigi kodanikka — isikutunnistuse ja väljamaalasi — tarvilise elamisloa järele. Juhtumisel aga, kui isikul tarvili-

sed dokumendid puuduvad, tuleb neid suusõnalise üteluse järele majaraamatusse kanda, nende ilmumise üle aga viibimata lähemale politseiametnikule ehk asutusele teatada.

Politsei kohus on selle järele valvata, et majaraamatud korras peetakse ning et kõik sisse- ja väljaläinud isikud õigel ajal ja tarviliselt majaraamatusse sisse kantud saaks. Politseil on õigus majaraamatuid igal ajal revideerida.

Süüdlased võtab politsei vastutusele ja karistab R. T. nr. 147-148—1920 a. väljakuulutatud ajutise seaduse põhjal.

Samuti valvab politsei sunduslikkude määruste täitmise järele, mis maksma pandud kojameeste, uksehoidjate ja öövahtide teenistuse kohta; õuede, hoovide, treppide, ukseesiste valgustamise, õigel ajal uste ja väravate sulgumise ja majanumbrite kohta.

Politsei registreerib ka isikuid, kellel sellekohased dokumendid puuduvad, kuid kohustab viimaseid neid teatava aja jooksul muretsema. Vastasel korral võtab sarnased isikud ilma seaduslikkude dokumentideta elamise eest vastutusele. (R. T. nr. 5—1921 a.).

Politsei tegevus kaubandus- ja tööstusseadustiku täitmise järelvalve alal.

Seadus jaotab tööstuse kolme liiki: suur-, kesk- ja väiketööstus.

Suurtööstuse all on mõeldud tööstusettevõtted, kus:

1) tegevate tööliste ja ametnikkude arv ulatab üle 50;

2) tegevate tööliste ja ametnikkude arv ulatab üle 30, kui tähendatud ettevõttes tarvitusel on aurukatlad ja masinad, mille käimapanemiseks looduse (vesi, gaas, elekter jne.) ehk looma jõudu tarvitatakse.

Kesktööstuse all on mõeldud ettevõtted, milles on:

1) tegevate tööliste ja ametnikkude arv 50 ehk vähem, kuid mitte vähem kui 6, omanik kaasa arvamata;

2) tegevate tööliste ja ametnikkude arv 30 ehk vähem, kuid mitte vähem kui 4, omanik kaasa arvamata, kui tähendatud ettevõttes tarvitusel on aurakatlad ehk -masinad, mille käimapanemiseks looduse ehk looma jõudu tarvitatakse.

Väiketööstuse all on mõeldud ettevõtted, kus tööliste arv mitte üle viie ehk mitte üle 3 ei ulata, omanik kaasa arvamata.

Tööstusettevõtetesse puutuvad asjad, mahaarvatud ettevõtted, mis teiste ministeeriumide alla kuuluvad, allu-

vad kaubandus- ja tööstusministeeriumi tööstus-osakonnale, niipalju aga kui sellekohastes seadustes ettenähtud, töö- ja hoolekandeministeeriumile. Käsitöökodade tööaja pikkuse, töö alguse ja igapäevase töö lõpu ning neis töötavate alaealiste kaitse kohta määruste andmine allub kohalikkudele maakonna- ja linnaomavalitsustele.

Tööstusettevõtted käivad tööstusmaksu alla otsekoheste maksude seaduse põhjal (1903 a. väljaanne ja järgmised).

Tööstusettevõtete ehitus ja sissesead peab vastama ehitusseaduste, tööliste elu ja hädaohuta oleku kaitseks antud määruste ja omavalitsuse tervishoiu määruste nõuetele.

Tööstusasutuste tegevuse juhtimine peab sündima sellekohaste seaduste ja üldiste heakorra nõuete järele.

Tööstusettevõtted, mis ümbrusele kahjulikud ehk hädaohtlikud, peavad korraldama vastavad kaitseabinõud. Tööliste elu ja hädaohuta seisukorra kaitseks määruste andmine allub töö- ja hoolekandeministeeriumile.

Suurtööstuse sisseseadmise luba saamiseks tuleb palvekiri anda linna- ehk maakonnavalitsuse kaudu kaubandus- ja tööstusministeeriumi tööstusosakonda. Nimetatud palvekirjadele tuleb juure lisada järgmised dokumendid:

1) tööstusettevõtte üldine seisukoha plaan;
2) tööstusettevõtte ehitusplaan ja
3) ettevõtte kirjeldus.

Tööstusettevõtte asutamise loa palve tagasilükkamisest ja selle põhjustest peab ministeerium teatama vastava omavalitsuse kaudu ettevõtte omanikule ehk selle volinikule mitte hiljem, kui kuu aja jooksul materjaali ministeeriumi jõudmise päevast arvates.

Aurukatelde ja teiste tegevuse juures hädaohtlikkude aparaatide ja mehanismide sisseseadmiseks ja käimapanemiseks tuleb eraldi luba muretseda.

Enne kui tööd uues ettevõttes alustatakse, pöörab ettevõtte omanik ehk tema volinik kaubandus- ja tööstusministeeriumi tööstusosakonna poole palvega töö algamise luba saamiseks.

Kaubandus- ja tööstusministeerium võib sellekohasele omavalitsusele õiguse jätta iseseisvalt uue ettevõtte töö algamiseks luba anda, kaubandus- ja tööstusminis-

teeriumile sellest teatades. Tähendatud õiguse annab omavalitsus ainuüksi kaubandus- ja tööstusministeeriumi loal.

Soovib ettevõtte omanik ettevõtte sisseseadet kui ka saaduste väljatöötamise määra ja töötamise viisi muuta, mis tuntavalt vastu käiks tingimustele, mille põhjal ettevõtte avamine oli lubatud, siis tuleb selleks eelpool ettenähtud üldises korras iseäraline luba nõutada.

Kesktööstuse ettevõtete asutamisel tuleb sama korra järele käia, kui suurtööstuse asutamiselgi, ainult selle vahega, et kesktööstusettevõtete loanõutamise palvekirjadele ei ole sunduslik üldise kui ka ettevõtte hoone plaani juure lisamine, kui neis ettevõtetes ei tarvitata aurukatlaid ega muid loodusjõul käimapandavaid masinaid ja kui ettevõtte asukoht ning ruumide suurus sisseantud palves küllalt selgesti kirjeldatud.

Väiketööstusettevõtete asutamiseks mingisugust luba tarvis ei ole, neid tuleb ainult linna- ehk omavalitsusasutuses registreerida.

Käsitööstuse asutused, kui neis mitte üle 20 töölise ei tööta, käivad avamise korras väiketööstuse alla.

Ehitustööstus käib avamise korras väiketööstuse alla tööliste arvu peale vaatamata, kui temas jõumasinaid ei tarvitata.

Vabriku hoonete ehitamisel tuleb ehitusseaduse §§ 166-172—1900 a. väljaanne ja 165[1]—1912 a. v. järele käia (R. T. nr. 28—1920 v).

Politsei valvab selle järele, et keegi ei asuks tehase, vabriku ehk muu sarnase kaubanduslise ehk tööstuslise ettevõtte ehitamisele ja ei avaks neid ilma sellekohaste seadustes ehk sunduslikkudes määrustes ette nähtud lubadeta.

Politsei valvab selle järele, et kõik kaubandus- ja tööstusettevõtted saaksid seadustes ehk sunduslikkudes määrustes ettenähtud tundidel avatud ning ka sulutud.

Politsei valvab selle järele, et vaateakendele väljapandud kaupadel hinnad juures oleks (R. T. nr. 14-15 — 1920 a., sead. nr. 73 § 19)

Politsei valvab selle järele, et kõik kaalud ja mõõdud, mis kaupluse otstarbel tarvitatakse, vastavalt tembel-

datud oleks ja et püstinäitajaid lauakaalusid kauplemiseks tarvitatud ei saaks, samuti ka aukliste põhjadega vihtisid ning kettkaalusid nööridega riputatud puust kaussidega (R. T. nr. 108—1919 a. ja nr. 49—1922 a.).

Politsei valvab selle järele, et kommisjonikauplused töötaks sellekohastes seadustes ja määrustes ettenähtud korras (R. T. nr. 37-38—1920 a.).

Politsei valvab selle järele, et käsikauplemine sünniks kokkukõlas sellekohaste maksvate seaduste ehk sunduslikkude määruste nõuetega ja võtab üleastujad vastutusele.

Politsei valvab selle järele, et pakikandjad, teejuhid, käsivoorimehed ja teised sarnase ameti pidajad ei ajaks oma äri ilma sellekohaste lubadeta ja seaduste ehk sunduslikkude määruste nõuetest kinnipidamata.

Politsei valvab selle järele, et kõlvatu ja kuritahtlise sisuga ehk kõlblusvastaste kujutustega pilte, portreesid, maalisid ja muid kujutusi ja samuti ka kirjutusi ei saaks nähtavale kohale välja pandud ega laiali laotatud (Heakorra ja julgeoleku Sead. § 87).

Kõik raamatud. ajalehed ja teised trükitööd, mis arresti alla pandud ehk hävitamisele määratud, saavad väljapanemise ehk laialilaotamise korral politsei poolt ära korjatud.

Politsei valvab selle järele: 1) et keegi ei avaks ega peaks joogikohta ilma sellekohase lubata ja ilma et oleks seadusega nõuetavad patendimaksud maksnud ja 2) et joogikohtis saaks lubatud mängud, muusika ja teised sarnased lõbustused ainult sellekohase politsei peavalitsuse luba põhjal.

Politsei valvab selle järele, et võõrastemajad, sissesõiduhoovid, möbleeritud toad ja korterid, kus mitte ühele isikule ehk perekonnale, vaid kahele ehk rohkem tube välja üüritakse, ei saaks avatud ega peetud ilma sellekohaste seaduste ja sunduslikkude määruste nõuete täitmata.

Politseil on õigus takistamata kõigisse üldistesse ja vabadesse võõrastemaja, sissesõiduhoovi, möbleeritud tubade ja korterite ruumidesse minna, et korraldada vaatust, kas kõik seaduse ja määruste nõuded omaniku ehk vastutava isiku poolt täitmist leiavad ja et neis üldtarvitamiseks antud kohtis seltskondlikku julgeolekut ja korda alal hoida.

Korra ja julgeoleku alalhoiu suhtes joogikohtis ja restoraanides talitab politsei aktsiisi määrustiku ja trahteri seaduse määruste järele.

Politsei valvab selle järele, et era-la ıukassasid (ombardisid) ei saaks avatud ilma sellekohaste valitsusvõimude lubata.

Politsei valvab selle järele, et ei saaks ilma sel ekohase lubata asutatud era-krediitasutusi, pangakontorid ehk vahetuspoode ehk nende osakondi.

Piirituse, viina ja likööride valmistamise ja müügi kord.

Piirituse ja viina valmistamise ning müügi ainuõigus on vabariigi valitsusel.

Valmistatava piirituse hulk määratakse iga hooaja jaoks vabariigi valitsuse poolt kindlaks. Muude üle $^1/_{20}$/o etüülalkoholi sisaldavate jookide (marja- ja puuviljaveinid, napsid, likööri d, õlu jne.) müügi otstarbeks valmistamise ja müügi jaoks on vabariigi valitsuse luba tarvilik.

Piiritust on luba müüa:

1) tervishoidlisteks otstarbeteks arstidele, hambaarstidele, ämmaemandatele, ambulatooriumidele ja apteekidele — tervishoiu peavalitsuse lubaga. Loomade arstimiseks — loomaarstidele tervishoiu peavalitsuse lubaga;

2) tehniliseks ja teadusliseks otstarbeks keemia, kosmeetika ja farmatsöitilistele laboratooriumidele põletamiseks ja valgustamiseks denatureeritud kujul—aktsiisi peavalitsuse lubaga;

3) väljamaale väljaveoks — rahaministeeriumi lubaga ja

4) isikliseks tarvituseks järgmistel tingimistel:

iga meesterahvas üle 20 a. vana võib nimelise luba järele osta igas kuus $^1/_2$ toopi 95° piiritust ehk 1 toobi 40° viina. Lubad antakse välja linna-, alevi- ehk vallavalitsuse poolt, kindlaks määratud maksu eest.

Linna- ja maakonnavalitsused võivad rahaministeeriumi nõusolekul I järgu restoraanides, seltside ja laevade einelaudades viinamüüki ilma kaartideta lubada. Raudtee einelaudadele viinamüügiks luba ei anta.

Viinaga kauplemise aja restoraanides määravad kindlaks linna- ja maakonna-nõukogud, kokkuleppel raha- ja siseministeeriumiga.

Piirituse- ja viinamüük isikliseks tarvitamiseks avatakse ainult seal, kus kohalik linna-, alevi- ehk vallavalitsus selleks nõusoleku annud. Nimetatud asutustel on õigus joogikohti igal ajal sulguda.

Piirituse hind määratakse rahaministeeriumi poolt kindlaks tema tarvitamise otstarbe järele.

Riigi kasuks võetakse patendimaksu restoraanidelt ja einelaudadelt aastas:

Tallinna linnas ja laevadel — 5000 marka
Tartus ja Narvas — 4000 „
Mujal — 3000 „

Kontroll viinamüügi üle kuulub aktsiisivalitsusele.

Kõik ruumid laevas, kus väljasaadetav piiritus sisse laaditud ehk üksikud piiritusnõud, peavad tolli- ja aktsiisivalitsuse plommidega kinnitatud olema ja plommide arv kauba saatekirjas äratähendatud saama.

Piiripolitsei on kohustatud laeva väljasõidust igakord rannavalvele teatama.

Laeva tagasituleku korral on laeva kapten kohustatud piiripolitsei tõendavad dokumendid ettenäitama, et laev tõesti väljamaa sadamas käinud on.

Salajase piirituse tagasitoomise korral meie randa konfiskeeritakse laev ja piiritus ning peale selle karistatakse laevajuhti ja tema kaassüüdlasi maksvate seaduste põhjal.

Tasuks määratakse tabajale $^2/_3$ osa konfiskeeritud laeva ja piirituse väärtusest ja tollivalitsusele $^1/_3$.

Raudteel võib piiritust ilma rahaministeeriumi iseäralise lubata ainult täie vaguni kaupa välja viia, kus juures vagun tolli- ja aktsiisi plommidega kinnitatakse.

Kui piirijaamas leitakse, et osa kaupa on kõrvale toimetatud, siis võetakse juurdluse ajaks kogu saadetus valve alla. Süüdlasi piirituse kõrvale toimetamises karistatakse vangistusega kuni 1 aastani. Leitakse saadetuse omanik ehk tema volinik piirituse kõrvaletoimetamises süüdi, konfiskeeritakse kogu saadetus ja väljaveo load kaotavad oma maksvuse.

Sooviavaldused I järgu restoraanides, seltsides ja laevade einelaudades viinamüügi loa saamiseks antakse linna- ehk maakonnavalitsusele, kes nad oma heaksarvamisega aktsiisi peavalitsusele edasi saadavad.

Aktsiisi peavalitsuse poolt antakse nõusolemise korral luba välja, mille järele renteist patent muretseda tuleb.

Load antakse välja ühe aasta peale. Luba kaotab oma maksvuse, kui kuu aja jooksul peale loa väljaandmist patenti ei ole muretsetud.

Pooleaasta patentisid antakse välja ainult teise poole aasta peale.

Peale maksvuse aja lõppu antakse load ja patendid aktsiisivalitsusele tagasi.

Luba ja patent registreeritakse kohalikus aktsiisiringkonnas ja viinamüük võib kohe peale registreerimist algada.

Aktsiisiringkonnast antakse einelauapidajatele selle-

kohased nöörraamatud välja, kus ära on tähendatud, missugusest ladust piiritust ehk viina võib osta.

Piiritust või viina ostes tehakse ladus raamatusse märkus väljaantud piirituse või viina hulga üle toopides, selle kanguse äratähendamisega ja ladu templi juurelisamisega.

Likööride ja napside müük restoraanides sünnib aktsiisi peavalitsuse luba järele.

Likööri sid võib ainult sellekohastest vabrikutest osta. Likööride jaoks antakse eraldi raamat välja.

Politsei on kohustatud selle järele valvama, et restoraanides ja einelaudades luba, patent ja hinnakiri nähtavas kohas ülespandud oleks.

Ohvitseride kasinodele antakse viina- ja likööri müügi load sõjaministeeriumi nõusolekul.

Piirituse müük restoraanides kui ka alkohoolliste jookide müük väljaviimiseks on keelatud.

Võõrastel ei ole õigust restoraanidesse ja einelaudadesse alkohoolilisi jookisid kaasa võtta ega välja viia.

Viina kangus peab müümise juures olema 40°. Kanguse mõõtmise juures ei loeta 1° ühele ega teisele poole seaduse rikkumiseks.

Viinale kui ka likööridele maitseainete juurelisamine restoraanides on keelatud.

Likööri ja napsi ei tohi pudelitest, milles need ostetud, teistesse pudelitesse ümber kallata, ega nendele viina ehk piiritust juure lisada.

Restoraanide- ja einelauapidajatele on lubatud ainult nöörraamatus tähendatud asutustest viina ja piiritust kui ka napsi osta. Mujalt ostmine on keelatud.

Restoraanid ja einelauad, kus viinamüük lubatud, peavad alkohoolimeetriga ja tembeldatud mõõduriistadega varustatud olema.

Teenijateks restoraanides ja einelaudades ei tohi isikuid pidada, kes külgehakkavat haigust põevad.

Alkohoolliste jookide tagavarasid võib peale puhvetiruumi ainult veel ühes teises selleks määratud ruumis alal hoida.

Alkohoolliste jookide müük restoraanidest ja einelaudadest on keelatud: palvepäeval, suurel reedel, 1 ülestõusmise, nelipühi ja jõulupühal.

Vastutajateks isikuteks restoraanides on nende omanikud, seltsides seltsi eestseisuse poolt nimetatud eestseisuse liige, laevadel—kapten.

Likööride ja napside hulka kuuluvad ka konjak, rumm, arak, vhiski, Rootsi punsh jne.

Ilma alkohoolita jooke likööride ehk teiste alkohoo-liliste jookide nime all müügile saata on keelatud.

Napside kangus ei tohi üle 40° ja likööride kangus üle 60° olla.

Napse ja likööre tohib ainult panderolli all müügile saata. Panderoll kleebitakse nii üle korgi, et mõlemad otsad pudeli kaela peale ulatavad (R. T. nr. 43-44, 65-66, 93-94 ja 103-104 – 1920 a.).

Piirituslaki ja polituuri valmistamine.

Piirituslakki ja polituuri tohivad valmistada ainult vabrikud ja töökojad, kes selleks aktsiisi peavalitsuselt luba saanud.

Laki ja polituuri valmistamiseks minevat piiritust võivad vabrikud ja töökojad ainult riigivalitsuse käest osta rahaministeeriumi poolt kindlaks määratud hinna eest.

Piiritus antakse laki ja polituuri tegemiseks välja ainult denatureeritud kujul. Denatureerimine sünnib ostja kulul, aktsiisi peavalitsuse poolt määratud ainetega. Schellaki ja muude lubatud vaikude juurelisamine sünnib aktsiisiametniku valve all.

Piirituslakk ja polituur ei tohi vähem kui 10% schellakki ehk sanderlakki sisaldada.

Muid vaiguained tohib ainult rahaministeeriumi loaga tarvitada.

Vabrikutest võib lakki ja polituuri ainult nendele kauplustele, asutustele ja isikutele välja anda, kellel nende ostmiseks aktsiisi peavaltsuse luba. Väljaandmise juures peab kaaskirjad kaasa antama.

Lakki ja polituuri võib väljamaale vedada ainult rahaministri loaga. Vabrikutes peetakse aktsiisi poolt kinnitatud raamatud.

Aktsiisiametnikul on õigus igal ajal laki ja polituuri valmistamise ja müügi kohti kontroleerida.

Piirituse saamiseks sisseantud nõudmised on margimaksust vabad.

Laki ja polituuri hoidmine kauplustes, milledel nende müügiks luba ei ole, on keelatud.

Laki ja polituuri ostmiseks antakse lubasid linnas— politsei ja maal— vallavalitsuse poolt.

Load on ühekordsed ja võetakse laki või polituuri väljaandmisel vabriku ehk kaupluse poolt ära.

Lubasid teistele tarvitamiseks edasi anda on keelatud, niisama keelatud on ka ostetud laki ja polituuri edasiandmine.

Laki ja polituuri hukkamineku juures õnnetute juhtumiste (tulikahju jne.) puhul, peab vabriku ehk kaupluse omanik sellest viibimata teatama politseile ja aktsiisiametnikule, kelle poolt kahe tunnistaja juuresolekul protokoll kokku seatakse ja aktsiisi-ringkonda saadetakse.

Aktsiisiametnikud on kohustatud polituuri ja laki valmistamise ning müügi kohti vähemalt üks kord kuus revideerima (R. T. nr. 145-146, 161-162—1920 a. ja nr. 39—1921 a.).

Tubakamaks; tubaka ja tubakasaaduste valmistamine, kasvatamine, vedu, müük; tubakavabrikud, paberossitehased ja tubakasaaduste rikkumise eest vastutusele võtmise kord.

Tubaka pealt võetakse riigi kasuks järgmised maksud:

a) aktsiisimaks valmistehtud tubaka ja tubakasaaduste pealt;

b) patendimaks: tubakavabrikutelt, paberossitehastelt, tubakaladudelt, tubakakauplustelt ja

c) tollimaks väljamaalt sissetoodava tubaka ja tubakasaaduste pealt.

Valmistehtud tubakas on pargitud, lehttubakas, lõigatud ehk puruks hõõrutud tubakas, piibu- ja ninatubakas. Tubakasaadused on paberossid, sigarid, sigaretid, kõrssigaretid jne.

Tubaka ja tubakasaaduste valmistamine võib ainult sellekohastes vabrikutes sündida. Tubakakasvatajatele lubatakse omakasvatatud tubakat enese ja oma pere tarvitamiseks valmistada ja lõigata ilma masinata. Kodune paberosside, sigarettide kui ka sigarite valmistamine on lubatud ainult tubakakasvatajatele. Teistele on see lubatud ainult panderolleeritud tubakast.

Aseaineid võib tubakale ainult rahaministeeriumi loaga juure lisada.

Toorest tubakat võib ainult tubakavabrikutele ja ladudele müüa, kellel ostmiseks aktsiisipeavalitsuse luba olemas.

Valmistöötatud tubakas pakitakse kastikestesse, pakkidesse ehk karpidesse, millel vabriku nimi, asukoht, tubaka kaal ja hind peal peab olema.

Paberossidel peab peale muude ka arv ülestähendatud olema.

Peale ülemaltähendatud pealkirjade peab paki peal selgelt loetav kiri olema, et tubakat ja tubakasaadusi ei tohi kallimalt müüa kui paki peal tähendatud.

Igaühel on õigus kauplusest ostes paki peal tähendatud hinda makstes tubakat ja tubakasaadusi osta, kaup-

lejatel ei ole õigust ettekäänet teha, nagu oleks need juba müüdud.

Tubakavabrikute ja paberossitehaste ruumid peavad tervishoiu nõuetele vastama.

Tubakalõikuse masinad, mille pidamiseks aktsiisivalitsuse luba puudub, konfiskeeritakse riigi kasuks.

Vabrikutes ülesseatavad masinad peavad vähemalt üks nädal enne ülesseadmist aktsiisivalitsusele registreerimiseks teatatud saama.

Vabrikutes ja tehastes peavad tembeldatud kaalud ja pommid 5 gr.—10 klgr. ehk 1 sol. 20 naelani olema.

Aktsiisi- ja politseiametnikkudel on luba vabrikuid, tehaseid, kauplusi, nende juure kuuluvad aitasid ja ladusid ning nendega ühenduses olevaid ruumisid, niisama ka vabrikute omaniku, juhataja ja teenijate ruumisid, kui need vabrikutega ehk tehastega ühe katuse all on — järele vaadata.

Rahaministeeriumil on õigus käesoleva seaduse piirides tarvilisi määrusi ja juhatuskirju välja anda.

Kõik, kellel üle 200 taime tubakat istutatud, on kohustatud kuni 1. juulini linnades — aktsiisivalitsusele, alevites — alevivalitsusele ja maal — kohalisele vallavalitsusele kirjalikult ülesandma: 1) tubaka all oleva maapinna suuruse, tubakataimede arvu ja 3) tubaka tarvitajate arvu omas perekonnas.

Tubakat ei ole lubatud teiste taimedega segamini istutada ega kasvatada.

Juuli- ja augustikuu jooksul vaatavad ülemalnimetatud ametikohtade poolt valitud isikud istandused üle ja võrdlevad neid ülesantud teadetega, kus juures eksitused ära parandada tulevad. Meelega valeteadete andjad langevad seaduslise karistuse alla.

Aktsiisi- ja politseiametnikkudel on õigus igal ajal teateid kontroleerida.

Kõik tubakas peab kasvataja ja tema pere tarvituse peale järgmise aasta 31. märtsiks äramüüdud olema asutustele ehk isikutele, kellel aktsiisi peavalitsuse luba selle ostmiseks olemas, ehk maalt välja veetama 1. aprilliks. Müümata jäänud tubakas konfiskeeritakse riigi kasuks. Igas tubakakasvatuses loetakse kasvataja enese ja tema pere tarvitamiseks 200 taime.

Eelpool nimetatud tähtajani on luba tubakat istanduse juures selle tarvis sisseseatud laduruumis alal hoida.

Toorest tubakat võib ainult § 20 ettenähtud asutuste poolt väljaantud veotunnistuse juures ühest kohast teise vedada, väljaarvatud veod istanduse juurest laduruumi.

Veotunnistuse dublikaat saadetakse selle aktsiisi-ringkonna valitsusele, kelle piirkonda tubakas veetakse.

Tubakaistanduste juures olevatest ladudest ei ole luba vähem kui üks puud tubakat korraga välja viia.

Ilma veotunnistuseta tubakas konfiskeeritakse riigi kasuks nende erandustega, mis § 26 tähendatud.

Alevi- ja vallavalitsustel on lubatud iga väljaantava veotunnistuse pealt seaduslikku tempelmaksu 2 marka oma kasuks võtta.

Raudteed ja laevad ei tohi ilma veo- või tollivalitsuse tunnistuseta toorest lehttubakat vedamiseks vastu võtta.

Aktsiisiametnikkudel on õigus raudteejaamades ja sadamates tubakasaadetusi kontroleerida.

Tubakavabrikud võivad ühest hoonest ehk mitmest ühe õue peal olevast hoonest koos seista. Neil hoonetel ei tohi sisemisi ühendusi olla muuks otstarbeks tarvitatavate ruumidega, peale niisuguste kus karbikesi ehk kastikesi tehakse tubakasaaduste pakkimiseks.

Vabrikul tohib tarvitamiseks ainult üksainus väljakäik tänavale olla, ehk õue kaudu, kui õuel teiste õuedega ehk hoonetega ühendust ei ole. Kõik teised uksed tänavale peavad lukkus ja aktsiisi pitsatiga pitseeritud ehk plombeeritud olema. Aktsiisivalitsusel on õigus nõuda, et akendele raudvõred ette pandaks.

Valmis paberossid pakitakse karpidesse ehk pakkidesse 5, 10, 25, 100 ehk 250 tükki.

Ilma panderollita ja ilma § 6—8 nõutud pealkirjata paberossid konfiskeeritakse riigi kasuks.

Ilma patendita leitud tehastes konfiskeeritakse leitud tubakas, paberossid, kestad ja masinad.

Valmistehtud tubakas ja tubakasaadused võivad ainult panderolleeritud kujul müügile tulla, niisama tohib neid kauplustes ainult panderolleeritult alal hoida, ümber vedada, ümber kanda ehk saata.

Panderolleerimata valmistubakas ja tubakasaadused konfiskeeritakse riigi kasuks.

Panderolleerimata tubaka saatmiseks võib aktsiisivalitsus tarbekorral luba anda.

Kauplustega ühenduses olevates eluruumides ei tohi lahtiselt alal hoida üle 1/4 n. tubakat, üle 10 sigareti ja 25 paberossi.

Reisijatel võib oma tarvituseks lahtiselt kuni 1/4 naela tubakat, kuni 100 sigaretti, ehk 250 paberossi kaasas olla.

Raudteede ja sadamate valitsused ning kõik asutu-

sed ja isikud on kohustatud ilma panderollita tubaka või tubakasaaduste veost aktsiisivalitsusele teatama.

Tubakaga kauplemine on lubatud ainult sellekohase patendiga.

Kauplustes ei tohi lahtiseid pakkisid tubakaga ehk tubakasaadustega alal hoida, niisama on neis keelatud alal hoida tühje karpisid tubakasaaduste alt.

Protokollid, mis tubakaseaduse rikkumise üle tehtud, saadetakse aktsiisi peavalitsusele, kes neid tarbekorral aktsiisi- või politseiametnikkude läbi täiendada laseb.

Aktsiisi peavalitsus saadab protokollid trahvisumma suuruse ettepanekuga rahukohtunikule süüdlase vastutusele võtmiseks.

Kohtuotsusest antakse aktsiisi peavalitsusele teada, kes tarbekorral edasi kaebada võib.

Revideerimise juures leitud väljamaalt salakaubana sissetoodud tubaka ja selle saaduste kohta tehtakse eriti protokoll, mis ühes leitud salakaubaga tollivalitsusele saadetakse.

(R. T. nr.nr. 65-66, 79-80, 111-112 ja 209-210—1920 a.).

Politsei tegevus tollisea-duste täitmise järelvalve alal.

Kaupade ja reisijate üle piiri laskmine võib sündida ainult kohtades kus tolliasutused olemas, väljaarvatud piiriäärsete elanikkude üle piiri laskmine sellekohaste tunnistustega.

Rahaministri loaga võib kaupade vedu üle piiri ka kohtades sündida, kus tolliasutusi ei ole. Sel juhtumisel tuleb kaupade läbilaskmiseks sinna tolliametnik komandeerida kaubaomaniku kulul.

Tolliasutuste tegevuse piirkonnas on tollivalitsus ainus korraldaja ja ükski teine asutus, ei kodanline ega sõjaväeline, ei tohi ennast tolliasjadesse segada ega tolliasjades korraldusi teha.

Igasugused läbiotsimised tolliraioonis salakauba suhtes, ka laevadel, rongidel jne. võivad sündida ainult tollivalitsuse poolt. Kui teiste võimude esitajatel tolliraioonis teateid on salakaubast, siis peavad nad sellest otsekohe kohalisele tollivalitsusele teatama ja nendel on õigus salakauba kinnipidamisest osa võtta.

Politsei ja teised kodanlised võimud, ning tolliraioonile kõige lähemal olejad piirivalvurid sõjaväelased on kohustatud tolliametnikkudele abiks olema nende esimese nõudmise peale.

Piiripolitsei ülesandeks tolliraioonis on reisijate ja

laevakomando kontroleerimine, mis otstarbeks ta ka iga tollivalitsuse poolt toimepandava läbiotsimise juures võib olla.

Piiripolitseil on õigus oma ülesannete täitmisel tolliraioonis läbiotsimisi toime panna, kuid ainult tollivalve juuresolekul.

Sadamavalitsus on kohustatud laevasid paigutama tolliraioonis seisukohtadele, mis tollivalitsus juhatab.

Piirivalve kohus on väljaspool tolliraiooni selle järele valvata, et kaubad üle riigi piiri ei valguks ja et reisijad seal läbi ei pääseks.

Tolliraiooniks loetakse maa-ala ühes rongide ja laevadega, kus tollioperatsioone toimetatakse ja tollivalve välja on pandud, missugune piirkond iga tolliasutuse kohta eraldi on määratud.

(R. T. nr. 221-222—1920 a.).

Politsei tegevus ehituste, teede, posti ja telegraafi seaduste ja määruste täitmise järelvalve alal.

Politsei valvab selle järele, et ehituse alal maksvad seadused ja sunduslikud määrused rikutud ei saaks ja võtab süüdlased seaduslikus korras vastutusele.

Ehitusseaduse rikkujad võetakse politsei poolt vastutusele Rhk. N.S- §§65—68, N.-S. §§ 1058—1075 ja § 1348 põhjal.

Protokollid vabrikute ehituse seaduse rikkumise alal seatakse kokku politsei ja teiste vastavate valitsuse võimu esitajate poolt ühiselt. (Kr. Kp. S. § 1225).

Kui ehitusseaduse rikkumine on ühenduses ehitatava maja ümberehitamise ehk mahalõhkumisega, siis on politseil õigus maja edasiehitamist seisma panna, kuid ehitatava maja ümberehitamine ehk mahalõhkumine süüaluse kulul võib sündida ainult sellekohase kohtuotsuse tagajärjel (Kr. Kp. S. § 1227).

Ehitusseaduse rikkumise puhul talitab politsei järgmiselt:

1) seab asjatundjate juuresolekul esialgse vaatlusprotokolli kokku;

2) seda protokolli ehituse omanikule ettenäidates, võtab temalt allkirjalise kohustuse teatud tähtaja jooksul vaatlusel leitud puuduste kõrvaldamiseks;

3) teeb antud tähtaja lõpul täiendava vaatlusprotokolliga kindlaks, kas nõuetavad parandused tehtud;

4) maja ümberehitamise ehk mahalõhkumise puhul teeb asjatundjate läbi ümberehitamise kulud kindlaks.

Ehitusseaduse rikkumine, mille juures maja ümberehitamise ehk mahalõhkumise kulud kuni 50.000 marka — allub rahukohtule, peale 50.000 marga — rahukogule.

Maja ümberehitamine ehk mahalõhkumine sünnib süüaluse kulul, mis temalt üldises korras tsiviil-kohtupidamise korra alusel sisse nõutakse. (Kr. Kp. S. § 1217).

Politsei valvab veel selle järele, et riigi ehk omavalitsuste päralt olevatel maadel asuvad vanaaja losside ja kindluste jäänused ja muud muinasaja mälestused ei saaks rikutud ega lõhutud, samuti ka parandatud ilma sellekohase lubata; paranduste tungiva vajaduse korral kannab ajaviitamata sellest politsei peavalitsuse ülemale ette.

Politsei kohus on selle järele valvata, et kõnniteed, purded, teed jne. saaks alati korras hoitud ja võtab selles süüdlased seaduslikus korras vastutusele. (Rhk. N.-S. § 71).

Politsei valvab selle järele, et et saaks sildasid, ülekäiguteid, parvesid jne. rikutud ega raudteerongide ja tänavaliikumisele takistusi tehtud ning võtab selles süüdlased seaduslikus korras vastutusele (Rhk. N.-S. §§ 72 ja 73).

Politsei valvab selle järele, et veovoori kohta käivad seadused ja määrused ei saaks rikutud ja võtab selles süüdlased seaduslikus korras vastutusele. (Rhk. N.-S. § 74).

Politsei valvab selle järele, et raudteest ülesõitu, ülekäimist ehk ülevedu keelatud ajal ei oleks ja võtab selles süüdlased seaduslikus korras vastutusele (Rhk. N.-S. § 76, 76^1, 76^2, 76^3).

Politsei valvab selle järele, et ei saaks laevasõidu ja parvetamise kohta maksvaid seadusi ning määrusi rikutud ja võtab selles süüdlased seaduslikus korras vastutusele. (Rhk. N.-S. §§ 77—83 ja N.-S §§ 1087—1097^1).

Politsei valvab seile järele, et ei saaks posti-, telefoni- ja telegraafi kohta maksvad seadused ja määrused rikutud ning võtab selles süüdlased seaduslikus korras vastutusele (Rhk. N.-S. § 101 js N.-S. §§ 1098—1148).

Politsei tegevus metsakaitse määrustiku rikkumise alal

Riigimetsad seisavad metskonna ametnikkude valve all; erametsad s. o. metsad, mis eraisikute päralt, valvatakse omanikkude endi ehk nende poolt ametisse pandud metsavahtide poolt.

Juhtumistel, kui politseiametnik oma raioonis ringi käies tähele paneb omavolilist metsa raiumist, teatab ta sellest ajaviitmata vastavale metskonna ametnikule ehk metsa omanikule a asub süüdlaste jälgimisele.

Süüdlasi omavolilises metsa raiumises erametsades võtab politsei ainult siis seadusiikus korras vastutusele, kui selleks olemas metsaomaniku kaebus, sest sarnased süüdistused alustatakse ainult erakaebuse korras; kuid juba valmisraiutud metsa (puude, palkide j. n. e.) vargus algatakse igal juhtumisel üldises korras ja sel juhtumisel ei ole tähtis kannatada saanud isiku kaebus.

Metsatulikahju korral on politsei kohustatud ajaviitmata põlemise kohale ilmuma ja abinõud tulele piiri panemiseks, kustutamiseks, tarvitusele võtma, kusjuures silmas tuleb pidada, et kustutuskulud, kui tulikahi riigimetsas, — riigi poolt ja erametsas — metsaomaniku poolt tasutakse. Politseinik ei tohi tulikahi kohta enne jätta, kuni kindlaks pole teinud, et tuli lõpulikult kustutatud ja et selle uuesti algamist enam karta pole. Ühtlasi on politsei kohus selgeks teha, millest tulikahi alguse saanud: juhusliselt, ettevaatamata tulega ümberkäimise ehk kuritahtlise süütamise läbi ja igal juhtumisel kannab sellest oma ülemusele ette, kuna asjale seadusliku käigu annab.

Metsatulikahid on: 1) maa-alune, kui põleb maapõues peituv turvas; 2) jooksev, kui põleb maapinnal asuv kiiresti tuldvõttev aine (sammal, kuivad oksad jne.), 3) latvusline, kui tuli laieneb puude latvades ja 4) üldine, kui põleb kogu mets. Harilikult kustutatakse metsatulikahid seeläbi, et tulikahi koht madala kraaviga ümber piiratakse ehk sihid raiutakse ja puud tule poole langeda lastakse.

Politsei keelab tulesüütamist asemete näol metsas, kui see ligemal, kui kaks sülda puudest ehk põõsastest ja valvab selle järele, et tuld ei saaks jäetud, vaid et see kustutatud saaks.

Politsei valvab selle järele, et ei saaks hävitatud noori puid.

Politsei valvab selle järele, et ei saaks ettevõetud omavolilisi laialisi metsade raiumisi.

Peale selle on olemas n. n. kaitsemetsad, s. t. metsad, mis varjavad maju, põldusid, heinamaid ja külasid

lumetuisu ja tuiskava liiva eest. Kui sarnased metsad olemas, siis tuleb silmas pidada, et niisugustes metsades mitte ainult puude raiumine, vaid ka igasugune kändude ja juurte kui ka okste ning lehtede korjamine keelatud on; lubatud on ainult kuivanud puid ja langenud oksi korjata.

(R. N.-S §§ 18, 18[1], 154 - 168[1] ja V. S. K. VIII k. 1 j.).

Metsakaitse seaduse rikkumise alal alustab politsei juurdlust metsade peavalitsuse ehk metsaülemate ettepanekul.

(Kr. Kp. S. § 1216[3]).

Politsei tegevus jahipidamise seaduste ja määruste alal.

Jahipidamine ilma sellekohase jahitunnistuseta on kõigile keelatud ja selles süüdlased tulevad seaduslikus korras vastutusele võtta.

(Põllumajand. sead. § 323 V. S. K. XII k. II j. ja R. N.-S. § 56[1]).

Maksulisi jahitunnistusi annab välja kohalik maakonnavalitsus ühe aasta peale.

(Põllumajand. sead § 326 V. S. K. XII k. II j.)

Jahitunnistus on maksev, kuni temale märgitud tähtaeg mööda ei ole ja jahipidamiseks ainult kohtis, kus see seadusega lubatud.

(Põllumajand. sead § 327 V. S. K. XII k. II j.).

Jahimehel peab alati jahitunnistus kaasas olema ja on kohustatud esimesel nõudmisel seda ette näitama võimudele, kelle peale pandud jahipidamise järele valvamine ja selles süüdlased tulevad seaduslikus korras vastutusele võtta. (Põllumajand. sead. § 331 V. S. K. XII k. II j. ja R. N.-S. § 56[3]).

Võõra maa peal omavoliline jahipidamine on keelatud.

Võõra maa peal jahipidamiseks on tarvilik selle maa omaniku kirjalik luba. Omavalitsuste päralt olevatel maadel jahipidamiseks annab lubasid vastav omavalitsusasutus; riigi metsades — vastav metsaülem ja maakorralduse peavalitsuse alla kuuluvates metsades maakorralduse peavalitsus ning eramaadel maa omanik, kelle päralt mets on.

Selles süüdlased tulevad seaduslikus korras vastutusele võtta.

(Põllumajand. sead. §§ 332, 333, 336, V. S. K. XII k. II j. ja R. N.-S. § 146[1]).

Jahipidamine on keelatud:

1) emapõtrade, emahirvede ja metskitsede peale kogu aasta;

2) isapõtrade (Cervus alces Elch) 13. jaanuarist kuni 28. augustini;

3) metssikkude peale 13. novembrist kuni 13. juunini;

4, 5) isamõtuste ja isatetrede peale 28. maist kuni 28. juulini;

6) valdsneppide peale 13. juunist kuni 28. juulini.

7, 8) hanede ja luikede peale 13. maist kuni 12. juulini.

9) isapartide peale 13. juunist kuni 12. juulini;

10) emapartide, topelsneppide, mudasneppide ja teiste ülemaltähendamata sneppide ja veelindude peale 13. märtsist kuni 12. juulini.

11) põldpüüde peale 13. detsembrist kuni 28. augustini;

12, 13) jäneste ja fasaanide peale 13. veebruarist kuni 13. septembrini;

14) ematetrede, emamõtuste, laanepüüde ja sookanade peale 13. märtsist kuni 28. juulini;

15) kõikide teiste jahiloomade peale 13. märtsist kuni 12. juulini.

Neile tähtaegadele tuleb 13 päeva juure arvata.

(Põllumajand. sead. § 337 V. S. K. XII k. II j. ja R. T. nr. 101-102—1920 a.).

Röövjaht igasuguste abinõudega, nagu: silmustega, kapkaanidega jne. ja samuti ka linnupesade kui ka poegade hävitamine ning tapmine, peale röövlindude, on keelatud kogu aasta.

(Põllumajand. sead. § 338 V. S. K. XII k. II j.).

Röövlindude ja röövloomade ning nende pesade kui ka poegade hävitamine ja tapmine ilma kihvtiainete tarvitamiseta on lubatud kogu aasta.

Samuti on ka lubatud metsades ja väljade hulkuvate koerte ja kasside hävitamine kogu aasta.

(Põllumajand. sead. § 340, V. S. K. XII k. II j.).

Röövloomadeks loetakse: karu, hunt, rebane, sakal (Canis aureus), määr (Meles faxus), jäärebane (Canis lagopus), tuhkur, metskass ja orav. Röövlinnud on: kotkas (Aguila), kaljukotkas, raud- (Falco), küti- (Falco gyrofalco) ja kõik teised kullid, harakas, ronk, vares, akk, soja uba (Soya hispida), öökull (Filin), räätskull (Stnix, Sova) ja varblased.

(Põllumajand. sead. § 341 V. S. K. XII k. II j.).

Röövloomade tapmine, kes inimesele ja koduloomadele kardetavad, võõra maa peal on lubatud ilma omaniku sellekohase loata ainult siis, kui inimene viimasega

otsekohe kokku puutub ehk kui ametivõimud selleks käsu annud.

(Põllumajand. sead § 342, V. S. K. XII k. II j. ja Üld. Kub. Asut. s. § 790 ja märkus selle juure).

Jahiseaduste täitmise järelvalve on politsei- ja metskonnaametnikkude, nagu: metsaülemate, metskonnaülemate, metsavahtide jne. kohus.

(Põllum. sead. § 348, V. S. K. XII k. II j.)

Jahipidamise seaduste rikkumise kohta seatakse protokollid kokku K. Kp. S. §§ 1133-1136, 1140-1142, 1150 ja 1151 põhjal, kus juures tähendatud protokollides tuleb äramärkida missugused jahiabinõud ja kui suurel arvul jahisaaki süüdlase juurest leitud.

(Põllumajand. s. § 351, V. S. K. 1900 a. v. XII k. II j.)

Jahipidamise seaduste rikkumises süüdlaste juures leitud jahisaak antakse ajaviitmata maa omanikkudele ehk jahirentnikkudele edasi, kuid kui teadmata, kus kohas saak saadud, müüakse ehk hävitatakse see politsei korraldusel ära.

(Põllum. Sead. 353 V. S. K. XII k. II j.)

Süüdistused jahiseaduste rikkumise üle (R. N.-S. § 146[1]) alustatakse üldises korras, väljaarvatud omavoliline jahipidamine võõrastel era-maadel, missugused ainult erakaebuse korras alustatakse.

(Põllumajand. s. § 355, V. S. K. XII k. II j.)

R. N.-S. §§ 56[1]—56[3] ettenähtud kuritegude juurdlemine ja süüdistuste tõstmine lasub politsei peal.

(Põllumajand. s. § 354, V. S. K. XII k. II j.)

Politsei tegevus kalapüügi määruste alal.

Kala- ja vähipüük ilma põllutööministeeriumi ehk tema poolt volitatud maakonnavalitsuste lubakirjata on keelatud. Püügiluba on maksev ainult selles äratähendatud kohal, püügiriistadega ja ajal ja peab püügi juures alati ette näidata olema. Tiigipidamised ja käsiõngedega kalapüüdmine oma vees selle korra alla ei käi.

Kalapüügi luba antakse ainult veekogu omanikule, rentnikule ja allrentnikule. Käsiõngedega kalapüügi lubad antakse välja ka enne veeomaniku loa saamist ja on maksvad üleriikliselt.

Kalapüügi lubasid lühema aja kui ühe kuu peale välja ei anta ja võivad pikendatud saada kuni aasta lõpuni.

Keelatud on kalu püüda uimastavate ja lõhkeainetega.

Keelatud on loomuse kohtasid veekogu põhja peale asetatud ja jää sisse pandud takistuste läbi rikkuda.

Keelatud on raiuda kalu ahingaga (västraga) niihästi veekogudes kui ka nende äärsetel üleujutatud luhtadel.

Keelatud on püüda ja müüa lõhesid ja angerjaid alla 18 tolli, sudakaid (kohasid) ja siigu alla 12 tolli, linaskid ja säinaid alla 7 tolli, vimmasid alla 6 tolli, lestasid ja vähkisid alla 4 tolli.

Kalade pikkust arvatakse ninaotsast sabajõhvide lõpuni ja vähkidel ninaotsast laka lõpuni.

Kalaaedade ja tõkete ehitamine ja seisupüügiriistade ülesseadmine jooksvatesse vetesse, millede kohta iseäralisi määrusi ei ole, on lubatud, kui vesi on ühe omaniku piirides kuni voolu keskkohani, aga kui voolu keskkoht piiriks, siis igal omanikul oma osa pooleni, kuna vähemalt pool voolavast veekogust täielikult igasugustest seisupüügiriistadest vaba peab olema.

Keelatud on jätta peale parvetamiste ja püügiriistade äraviimist vette teivaotsi ja vaiasid.

Kõik seisupüügiriistadega kalapüüdjad on kohustatud oma püügiriistade külge vee peale lauakesed kinnitama, oma nime ja elukohta selgesti äratähendades.

Jõgedes, noodaga püüdes, on keelatud üle kahe kolmandiku jõe laiusest korraga läbi tõmmata, niisama on keelatud mitut noota korraga ühe loomuse peale tarvitada.

Sokollide, tõkete ja suurte mõrdade tarvitamine Virtsjärves on keelatud.

Mutiga kalapüük Virtsjärves on keelatud.

Kalapüük Väikses-Emajões, Virtsjärvest alates kuni kahe versta kauguseni peale poole Pikkasilda on 1. aprillist kuni 1. maini keelatud.

Noodaga kalapüük Virtsjärvel on 15. maist kuni 10. juulini keelatud.

Sääsevõrgu tarvitamine Emajões ja Jõesuus (Emajõe Virtsjärvest väljavoolu ümbruses) on keelatud.

Emajões ei tohi ühegi püügiriista silmad alla 10 millimeetri olla. Silmade mõõtmist toimetatakse sõlmest sõlmeni ja nimetatud arv on märjalt mõõdetud püügiriistade kohta arvatud.

Seisupüügiriistade, nagu sokollide, tõkete, mõrdade ja teiste kalateesid sulguvate abinõude tarvitamine Emajões, Ulila ões, Koosa jões, Kallijões, Ahjajões, Ahijärvest kuni Emajõeni ja kõigi Peipsisse ja Virtsjärve voolavate jõgede suudes on 1. veebruarist kuni 1. nov. ja Emajõe suus (Jõesuus) igal ajal keelatud.

Emajõe suuks (Jõesuuks) arvatakse Emajõe suud ümbritsev veepind kuni kahe versta kauguseni Peipsi pool järgmist joont: pool versta põhja poolt Siivaninat järve kallast mööda kuni Braaga kõige järvepoolsemate kalapüüdjate elumajadeni, sealt edasi Braaga kõige hommikupoolsema maanina peale ja sealt otsejoones Kaevandu kõige hommikupoolsema maanina peale ning viimasest otsejoones Pedaspää kõige põhjapoolsema nurga peale (Emajõe Virtsjärvest väljavoolu ümbruses). Teiste vähemate jõgede suudeks loetakse kõik hariliku veeseisu aeg jõesuusid ümbritsev veepind ühe versta kauguseni.

Peipsil tarvitusel oleva tindimõrra siiv ei tohi üle kahekümne sülla pikk olla ja Peipsisse pandud tindimõrdade vahele peab kõige vähemalt kümne sülla laiune püügiriistadest vaba vesi jäetama kalade läbikäigu teeks.

Jägala jõe joomas (suus) ei tohi mingisuguste püügiriistadega kalu püüda.

Jägala jõe joomaks (suuks) loetakse veepind jõe merdevoolu kohalt lahte kolme versta sügavuselt ja poole versta laiuselt.

Jägala vabriku päralt olevas Jägala jõe osas on lubatud ehitada kividest silmutõkkeid risti üle jõe, kuid tõkete vahe ei tohi alla 200 sülla olla ja igale tõkkele peab jõe keskkohta kõigevähemalt kahe sülla laiune avaus kaladele läbikäiguks jäetama.

Jägala jõkke, Jägala vabriku piirist kuni mereni, lubatakse neli rida silmutõkkeid ehitada, milledele jõe keskpaika kohastikku kõige vähemalt kahe sülla laiused avaused kaladele läbikäiguks peab jäetama.

Jägala jões, silmutõketest kuni mereni, lubatakse püüda poolest jõest noodaga ja võrkudega, mille juures nende vahe pikuti jõge alla kahekümne sülla olla ei tohi.

Kalapüügi määruste vastu eksijad võetakse vastutusele ja karistatakse R. N.-S. § 29 järele (R. T. nr. 59-60 — 1920 a.).

Juhatuskiri riigi- ja omavalitsuse maksuvõlgade sissenõudmise kohta.

Nagu maksvate seaduste mõttest ja nende võrdlemistest näha (Kub. Asut. Sead. 1892 a. väljaanne §§ 682 p. 1 ja 2; Otsek. maksude sead. 1903 a. väljaanne §§ 22, 108, 266, 524, 618 ja Vastuvaidlemata sissenõuetavate maksude sead. 1910 a. väljaanne §§ 45 ja 46) ei tule riigi- ja omavalitsusmaksuvõlgade sissenõudmise all politsei kaudu mitte mõista maksusummade otsekohest vastuvõtmist politsei poolt ja nende edasiandmist vastavatesse kassadesse, vaid politsei peale pandud kohustust:

1) kodanikkudele teatada nende peale pandud maksudest ja

2) sunniabinõude tarvitusele võtmist, et tähendatud maksud kodanikkude poolt õigeks ajaks äratasutud saaksid.

Esimesel juhtumisel seisaksid politsei ülesanded kõiksugu maksulehtede, maksukuulutuste jne. edasiandmises allkirja vastu maksualustele; teisel juhtumisel aga, kui maks tähendatud tähtajaks maksualuse poolt vabatahtlikult ei õiendata — sunduslises maksude sissenõudmises, s. t. korratuma maksuvõlgniku varanduse ülesotsimises selle üleskirjutamises ja hindamises, oksjoni teel äramüümises ja sissetulnud raha vastavasse kassasse edasiandmises ehk muude tema tuluallikate ülesotsimises, mille peale sunduslik sissenõudmine pööratud võiks saada. Selle juures võiks ainukeseks juhtumiseks olla, millal politsei otsekohe maksusumma rahas maksualuse käest vastu võtab, nimelt see, kui viimane temalt nõuetava summa oksjoni päeval politseiametnikule ära annab.

Sellest väljaminnes ja silmaspidades „Juhatuskirja riigi- ja omavalitsuste maksuvõlgade sissenõudmise kohta 1 dets. 1922 a." kohustan kõiki politseiasutusi ja ametnikke käsitamiseks ja täitmiseks võtta järgmist:

1) Jga maksualune isik on kohustatud oma riigi- ja omavalitsusmaksud ise vastavas kassas õiendama ja tarbekorral tõenduse (kviitungi) selle üle politseile ette näitama.

2) Politseiasutused ja -ametnikud ei ole õigustatud ega kohustatud mingisuguseid riigi- või omavalitsusmaksusid edasimaksmiseks vastavatesse kassadesse vastu võtma, väljaarvatud juhtumised, kui maks saab neile äraantud oksjoni päeval kuni kella 11 hommikul, või kui maks saab sissenõutud sunniteel, s. o. oksjoni teel äramüüdud varandusest, või keelu alla pandud sissetulekutest.

3) Politseiametnik, saades maksunõudelehe maksu sunduslise sissenõudmise üle, kuulutab sellest kirjalikult allkirja vastu maksualusele isikule, et tema on kohustatud ühe kuu jooksul vastavasse kassasse oma maksu ära maksma ning et vastasel korral võlg sunnteel tema varandusest ehk sissetulekutest sissenõutud saab.

4) Kui eelmise punkti järele kuulutatud tähtajaks maks õiendatud ei ole (isikul ei ole maksukviitungi ette näidata) asub politsei korratu maksualuse varanduse üleskirjutamisele ja selle hindamisele ja määrab varanduse müümiseks tähtaja, ehk pöörab sissenõudmise isiku palga, pensiooni, või muude tema sissetulekute peale.

5) Punkt 4 tähendatud varanduse üleskirjutamist ja hindamist toimetab vastava politseijaoskonna ülem, ehk tema vastutusel ja korraldusel jaoskonnaülema abi ehk politseiraiooni ülem. Liikumata varanduse üleskirjutamine võib toimetatud saada politseijaoskonna ülema, tema vastutusel ja korraldusel jaoskonnaülema abi, ehk neist kõrgemal teenistusastmel seisva politseiametniku, mingil tingimisel aga raiooniülema poolt.

Märkus. Varanduse üleskirjutamine ja hindamine lõpetatakse, kui äratasumise üle vastav tõendus (kviitung) ettenäidatud saab. Politseiametnikul ei ole aga lubatud raha maksu õiendamiseks vastu võtta.

6) Üleskirjutatud varanduse müümist, sama ka p. 4 tähendatud maksualuse palga, pensiooni ehk muude tema sissetulekute keelu alla panemist ja sellest sissetulnud raha vastuvõtmist, to metab politseijaoskonna ülem, tema vastutusel ja korraldusel jaoskonnaülema abi ehk neist kõrgemal teenistusastmel seisev politseiametnik. Maal aga väljaspool politsei jaoskonnaülemate asukohta, võib see, kui sissenõuetav summa mitte üle 10.000 marga ei ole, ka politseijaoskonna ülema vastutusel ja korraldusel, politseiraiooni ülema peale pandud saada.

Müümist ei toimetata ja üleskirjutatud varandus vabastatakse keelu alt, kui maksu äratasumise üle tõendus ehk kviitung hiljemalt müümise päeval kella 11 hommikul ettenäidatud saab. Oksjoni päeval kuni kella 11 hommikuni võib politsei poolt vastav maksusumma ka rahas vastu võetud saada, nagu see eelpool p. 2 öeldud.

7) Politseiraiooni ülem ei ole õigustatud mingisugusele raha sissenõudmisele asuma, ilma et tema selleks oma otsekohese ülemuse käest korraldust ei oleks saanud. Sellepärast tuleb neil kõik kirjavahetused, mis maksunõudvate asutuste poolt neile otsekohe sunduslikuks maksu sissenõudmiseks saadetud, tähendatud asutusele tagasi saata, seletusega, et „Juhatuskirja riigi- ja omavalitsusmaksuvõlgade sissenõudmise kohta", p. 1. märkus 2 järele kirjavahetus vastavale politseijaoskonna ülemale või politseivalitsusele saata tuleb.

8) Kõikide sissenõutud summade üle annab politseiametnik ehk asutus kviitungi selleks otstarbeks sisseseatud kviitungiraamatust. Mingisuguseid era-kviitunge politseiametnik ehk asutus sissenõutud summade vastu anda ei või.

9) Kviitungiraamatud, sama ka nende lehed peavad nummerdatud ja vastavate asutuste poolt kinnitatud olema. Politseiülemad ja politseijaoskonna ülemad on kohustatud pidama alalisi täielisi aruandeid nendele alluvate asu-

tuste ehk ametkonna käes olevate kviitungiraamatute üle (Ajut. Val. määrus 11. III. 1919. R. T. nr. 16—1919 a.).

10) Varanduste üleskirjutamist, nende hindamist ja müümist, samuti ka maksualuse palga, pensiooni ja muude tema sissetulekute keelu alla panemist korraldab politsei, kinni pidades vastuvaidlemata korras sissenõutavate maksude seadusest (Sead. Kogu XVI köide), sama ka kõigist teistest maksvatest seadustest ja korraldustest.

11) Politseiülemad on kohustatud selle eest hoolt kandma ja valvama, et neile alluvad ametnikud eelmises punktis tähendatud seadusi ja korraldusi tunneksid ning et viimased maksude sissenõudmiste juures mingisuguseid kõrvalekaldumisi maksvatest seadustest ja korraldustest ei lubaks, selleks otstarbeks sagedaid ja ootamatuid revisjoone tehes ning aeg-ajalt seaduste ja korralduste teadmiste katsumisi toimetades.

12) Käesoleva korra alla ei käi kõiksuguste trahvide (kohtu-, administratiiv-, politseiliste, tolli-, aktsiisi- ja teiste) kohtumaksude ja muude rahasummade sissenõudmised, mis riigi- ja omavalitsuste maksude hulka ei kuulu.

Tähendatud summad saavad sissenõutud üldises korras politseijaoskonna ülemate poolt ehk nende korraldusel ja vastutusel jaoskonna ülemate abide poolt, käsitades vastavaid seadusi ja korraldusi. Raiooniülemate peale võib nende sissenõudmine jaoskonnaülemate vastutusel ja korraldusel pandud saada, siis kui sissenõuetav summa mitte üle 30.000 marga ei ole. Tähendatud maksud peavad samuti ja samadel tähtaegadel nagu riigi- ja omavalitsusmaksud vastavatesse kassadesse politsei poolt ära antama. Nende korraliku sisseandmise ja vastavatesse kassadesse äraandmise eest vastutab politseijaoskonna ülem.

(Pol. Peav. ringkiri nr. 177—1922 a.)

Politsei ülesanded riigi- ja omavalitsuse maksuvõlgade sissenõudmise alal.

Riiklised ja kogukondlised asutused ja ametnikud, kel seaduse järele õigus on pöörata politsei abi poole maksuvõlgade sundusliku sissenõudmise asjus, saadavad politseile iga maksuvõlgniku kohta eraldi nõudmise kindlaks määratud vormil (võlakaart, nõudeleht jne.).

Maksumäärade ja vabatahtliku tasumise tähtaegade teatelehed võidakse politsei kaudu maksualustele kätte saata ainult siis, kui teatelehe vastuvõtmise üle seaduse järele allkiri nõuetav on. Teistel kordadel saadavad ülemaltähendatud asutused teatelehed laiali kas posti kaudu

või oma käskjalga- a nagu valdades teenijad, külavanemad jne.)

Sunduslikule sissenõudmisele määratud võlakaardid, nõudelehed jne., samuti ka muud nõude- ja täitmislehed, mille järele politsei on õigustatud otsekohe rahalisele sissenõudmisele asuma, tulevad saata vastavatele politseijaoskonna ülematele või vastavatele politseivalitsustele, mitte aga politsei raiooniülematele. Teatelehti, mis politsei kaudu laiali saadetakse I. märkuse korras, võib täitmiseks anda otsekohe raiooniülematele.

Politseiasutused, kes makse sisse nõuavad, on kohustatud pidama võlgade nõudmiste asjus era lauajuhendid ja iga ametniku jaoks, kes neid kirjavahetusi tegelikult täidab, eraldi kontrollraamatud sisse seadma. Kõik võlanõudmised peavad üksikult nii lauajuhendisse kui ka kontrollraamatusse sissekantud saama.

Iga eelpool tähendatud nõudmise kohta teatab politsei maksuvõlgnikule allkirja vastu, et ta kohustatud on hiljemalt ühe kuu jooksul esitama politseile rentei (panga osakonna) ehk vastava omavalitsuse kassa kviitungi maksuvõla, trahvide ja 5% sissenõudmise raha tasumise üle.

Kui tähendatud aja jooksul kviitung täie võla tasumise kohta ei ole esitatud, asub politsei viibimata sundslisele sissenõudmisele. Sundusline sissenõudmine pannakse seisma ainult seaduses ettenähtud juhtumistel, ehk kui sissenõudmise seismapanemise kohta järgneb vastava ametkonna kirjalik teadaanne.

Politsei võib maksuvõlgniku käest raha vastu võtta ainult oksjoni päeval kuni kella 11 hommikul, et maksuvõlgniku varanduse sunniteel äramüümisest hoiduda ja ka ainult siis, kui võlgnikul võimalus puudub raha selleks ajaks vastavasse kassasse ära anda ja kviitungi vastu saada Samuti võib politseiametnik raha vastu võtta, kui sunniviisiline sissenõudmine pööratud võlgniku tulude peale nagu palk, pensioon, rendid, tulud äridest j n. e., kui need summad vastava asutuse, ettevõtte, isiku või võlgniku enese poolt renteisse või kassadesse ära ei makseta. Kõigil teistel kordadel ei võta politseiametnik raha vastu, vaid juhib võlgniku tähendatud p. 3 kassadesse ja nõuab nende kassade kviitungi ettenäitamist.

Raha vastuvõtmise üle annab politsei maksuvõlgnikule kviitungi sisseseatud vormil, milline kviitung tõenduseks on selle kohta, et nõutavad maksud tasutud on.

Politseijaoskonna ülem kannab täit vastutust tema jaoskonna kaudu toimetatavate nõudmiste õigel ajal ja

seadustega kokkukõlas täitmise suhtes. Eriti, et nõudmised maksualustele viibimata kättetoimetatud saaks, et peale antud tähtaja saaks viibimata sunduslikule sissenõudmisele asutud ja et sissenõutud summad käesolevas määruses ettenähtud tähtaegadeks saaks edasi antud.

Maksuvõlgniku käest sissenõutud raha peab üle antama kuuluvuse järele renteile (panga osakonnale) ehk omavalitsuse kassale sissenõudmise päeval, igatahes mitte hiljem, kui järgmisel tööpäeval kella 2, peale raha vastuvõtmist. On rentei ehk kassa väljaspool raha vastuvõtja politseiasutuse ehk ametniku asukohta, siis lubatakse raha posti kaudu ära saata, kattes posti kulusid ärasaadetavast summast, missugune ärasaatmine või ka äraandmine kassasse peab sündima hiljemalt kolmandal päeval peale raha vastuvõtmise.

Peaks selguma, et nõudmises tähendatud adressil maksuvõlgnik ei ela, siis otsib politsei tema uue elukoha üles ja saadab sinna kõik kirjavahetuse maksuvõla sissenõudmise asjus täitmiseks.

Niipea kui maksuvõlg tasutud, saadab politsei võlakaardi, nõudelehe j. n. e. asutusele, kelle poolt see väljasaadetud oli, äratähendades millal ja kui palju raha makstud, ning rentei (kassa) kviitungi nr, mille all raha sissekantud (sissemakstud).

Politseiametnik, kelle otsekohesel vastutusel maksude sissenõudmist toimetatakse, on kohustatud võlakaardid, nõudelehed j. n. e. tagasi saatma asutusele, kes temale need välja saatnud, mitte hiljem kui nelja kuu pärast peale võla nõudelehtede kättesaatmist, täpipealt äratähendades põhjusi, miks võlg veel tasumata ja millised abinõud politsei poolt on tarvitusele võetud nende rutulisemaks äramaksmiseks. Juhtumistel, kui võlgnik pole ülesleitud, ehk kui võlg tasumata jääb võlgniku vaesuse tõttu, lisatakse juure maksuvõla nõudmisele kindlaksmääratud korras kokkuseatud akt. Aktid vaesuse kohta peab kokku seadma äärmise ettevaatlikkusega, sest politsei vastutab selle eest, et nad tõesti õiged on.

Asutuste kohus, kes maksuvõla nõudmisi (võlakaardid) politseile täitmiseks välja saadavad, on kindlat valvet selle järele pidada, et politsei oma juures nõudmisi kinni ei peaks kauem p. 9 määratud tähtaega, saates viimasele, tarbekorral meeletuletusi ja pöörates tema otsekohese ülemuse poole, kui vastus saamata jääb. Seal juures tuleb aga silmas pidada viivituse võimaluse juhtumisi kirjavahetuse üleandmise puhul võlgniku uue elukoha järele.

Renteid (panga osakonnad) ja omavalitsuse kassad

on kohustatud vastu võtma politsei poolt sissenõutud maksuvõlgasid väljaspool järjekorda, sest et politsei käesoleval juhtumisel ei esine hariliku kliendida, vaid riigimaksu sissenõudjana.

Et politsei kätte suuremaid summasid ei koguks, lubatakse abutiselt nende hoiule andmisi Tallinnas renteisse ka õhtutel kella 6½ - 7 vahel. Raha peab olema ümbrikus, kinnipitseeritud politseijaoskonna pitsatiga, ja hoiule üleantud kirjaga, milles öeldud oleks, missuguse asutuse poolt ta saadetakse ja kui suur summa nimelt (tähtedega). Kinnipitseeritud ümbrik avatakse ning raha loetakse üle, politsei esitaja juuresolekul järgmisel päeval.

(„Riigi Teataja" nr. 148-149—1922 a.).

Politsei tegevus laskeriistade hoidmise ja kandmise kui ka sõja- ja laskeriistadega ning laskemoonaga kauplemise alal.

Laskeriistade hoidmine ja kandmine kui ka sõja- ja laskeriistadega ning laskemoonaga kauplemine on ilma sellekohase loata keelatud.

Sõjaväelastel teenistuskohuste täitmisel väeosa poolt antud kaitseriistade kandmiseks luba tarvis ei ole.

Sõjaväes tarvitusel olevate vintpüsside, naganrevolvrite ja suurte automaatpüstolite (brovning), mauser, kolt ja parabellum) hoidmiseks ja kandmiseks luba ei anta.

Sõjaväelastele isiklikkude kaitseriistade hoidmiseks ja kandmiseks väljaspool teenistust antakse load välja vastavate väeosade ülemate poolt.

Riigimetsade, politsei ja tollivalve teenijad kannavad laskeriistu oma keskvalitsuse korralduste järele.

Kaitseliitlastele sõjaväes tarvitusel olevate vintpüsside hoidmiseks ja kandmiseks antakse load vabariigi kaitseliidu ülema korraldusel.

Palvekirjad sõjariistade kandmise ja hoidmise luba saamiseks antakse ära linnades politseijaoskonna ülemale ja maal politseiraiooni ülemale, kahte päevapilti uure lisades.

Sõjariistade kandmiseks ja hoidmiseks antakse load välja kohaliku linna- ehk maakonnapolitsei ülema poolt kuni viie aastani.

Jga loa eest tuleb selle kättesaamisel sada marka aastas maksta ja kviitung ettenäidata, et kohaliku maakonnavalitsuse heaks 50 marka iga aasta eest makstud on.

Loa kättesaamise ehk juba peetava laskeriista uuendamise korral näitab loa omanik muretsetud ehk uuendatud riista ühes loaga ette, linnas — politseijaoskonna ülemale ja maal — valla- ehk alevipolitsei raiooniülemale

ja mittę hiljem, kui kahe nädala jooksul loa kättesaamisest ehk riista uuendamisest arvates, kus lubale laskeriista süsteem ja nr. üles märgitakse.

Laskeriista edasiandmine ehk müümine isikutele, kellel selle pidamiseks ehk hoidmiseks tarvilik luba puudub, on keelatud.

Lubade kadumise korral tunnistatakse need maksvusetaks kuulutamise läbi „Riigi Teatajas" omaniku kulul, kes uue loa väljaandmist endises korras võib paluda.

Sõja- ja laskeriistadega kui ka laskemoonaga kauplemiseks antakse load välja politsei peavalitsuse poolt üheks aastaks, missuguste eest 500 marka maksta tuleb. Need summad kantakse renteisse riigi sissetulekute arvele.

Tähendatud luba ei vabasta sarnase kaupluse omanikku üldise korralduse põhjal nõutava äritunnistuse omandamise ja ärimaksu kohustustest.

Tähendatud loa omanik võib sõja- ehk laskeriistu müüa ehk parandada ainult isikute soovil, kes sellekohase laskeriista kandmise loa ette näitab.

Müüdavate riistade üle peetakse kaupluses sellekohane politsei peavalitsuse poolt nööritud raamat, kuhu laskeriista ehk laskemoona müügi korral kohe sisse kantakse müüdud laskemoona nimetus ja paljus, müüdud riista liik, süsteem, number, ostja nimi, elukoht ja kelle poolt, millal ja missuguse nr. all ostetava riista kandmiseks ja hoidmiseks ostjale luba välja antud. Samasugune raamat ja samas korras peetakse ka sõja- ja laskeriistade valmistamiseks.

Siseministril on õigus väljaantud luba tühistada. (R. T. nr. 13—1921 a.).

Politsei valvab selle järele, et püssirohuga ja teiste lõhkeainetega kauplemine ei sünniks eraisikute poolt ilma sellekohase politsei peavalitsuse poolt väljaantud loata ja et püssirohuga ja lõhkeainetega kauplemise, hoidmise ning vedamise juures saaks alati silmas peetud sellekohased tööstusseaduse määrused.

(Tööstussead § 276 märkuse lisa).

Politsei valvab selle järele, et ei sünniks püssilaskmist avalikkudes kohtades, kui ka neis kohtis, kus iga minut inimesi võib liikuda ja võtab süüdlased seaduslikus korras vastutusele. (Heakorra ja julgeoleku sead. § 170 ja R. N.-S. § 117).

Politsei kohus on selle järele valvata, et isikud, kellele see seadusega lubatud ei ole, ei ostaks, hoiaks ega kannaks sõjariistu ilma sellekohase loata ja võtab selles

süüdlased seaduslikus korras vastutusele (R. T. nr. 13—1921 a. ja R. N.-S. 118).

Sõjariista kandmiseks ja hoidmiseks ei ole soovitav luba anda: 1) alaealistele; 2) vaimuhaigetele; 3) neile, kes kohtu ehk eeluurimise all seisavad ehk kes karistatud kuritegude eest, mis mitte vähem kui türmiga karistatavad; 4) kellel puudub alaline elukoht ja 5) kõigile neile, kes enne seda endale lubanud sõjariista kurjasti tarvitamist.

Sõjariista kandmise ja hoidmise load antakse välja tunnistuste näol, kus äratähendatud peab saama väljaandmise aeg ja koht, amet, nimi, perekonnanimi ja isiku alaline elukoht, kelle palvel luba välja antud, samuti ka sõjariista süsteem ja number. Tunnistusele kirjutab alla see politseiülem, kes viimase välja annab.

Sõjariista kandmise ja hoidmise loa ettenäitamist on politsei õigustatud igal ajal nõudma.

Sõjariista kandmise ja hoidmise luba võib igal ajal tühistatud ja äravõetud saada politsei peavalitsuse ülema poolt, kui isik, kellele see välja antud, neile nõuetele enam ei vasta, mis sõjariista kandmise ja hoidmise luba väljaandmisel nõuetavad on.

Kui politseiülem ei leia võimaliku olevat eelpool ülesloetud põhjustel sõjariista kandmise luba välja anda, teatab ta sellest palujale mitte hiljem, kui kahe nädala ooksul palvekirja sisseandmise päevast arvates.

Politsei kohus on selle järele valvata, et püssirohu ja teiste lõhkeainete valmistamine sünniks ainult isikute poolt, kellel sellekohased lubad olemas ehk kellel selleks seaduse järele õigus. (Tööstussead. § 264).

Politsei tegevus rahva tervishoiu jakomblusvalve kohta käivate seaduste ja sunduslikkude määruste järelvalve alal.

Politsei kohus on selle järele valvata, et rahva tervishoiu alal maksvad seadused ja kohalised sunduslikud määrused saaks alati täpipealselt täidetud.

Politsei, tähele pannes sarnaste seaduste ja määruste rikkumist, võtab seadusega lubatud abinõud tarvitusele seesuguste üleastumiste kõrvaldamiseks. Juhtumisel aga, kui politsei märkab sel alal mitte tarvilist järelvalvet selleks määratud isikute poolt, teatab sellest viibimata vastava ametniku kui ka oma otsekohesele ülemusele. (Arstisead. § 640).

Politsei valvab linna tänavate, aedade, platside ja teiste avalikkude kohtade, kui ka õuede ja hoovide puhtuse järele ja teeb tarvilisi korraldusi õhku rikkuvate ainete eemaldamiseks nimetatud kohtist, ning võtab selles süüdlased seaduslikus korras vastutusele.

(Arstisead. §§ 650, 651, 652, 653, 657 ja R. N.-S. § 55, R. T. 147-148 – 1920 a.).

Politsei kohus on valvata selle järele, et müügile ei lastaks rikutud, rikkiläinud ehk kahjulikka aineid sisaldavaid ja tervisele kahjulikka toiduaineid ning jooke.

(Arstisead. §§ 659,– 667. R. N.-S. § 115 ja 116).

Politsei valvab selle järele, et kohti, kust vett joogiks, tarvitamiseks ehk loomade jootmiseks võetakse, ei saaks mustusega täidetud ega kihvtiseid aineid sinna heidetud, valatud.

(Arstisead. § 658 ja R. N.-S. § 111).

Politsei valvab selle järele, et kangete-kihvtiste- ja arstimisainetega kauplemise juures saaks sellekohased seaduste, korralduste ja sunduslikkude määruste nõuded täidetud.

(Arstisead. § 677 ja järgmised ning R N.-S. §§ 104, 104^1, 104^2, 106 ja 106^1).

Politsei valvab selle järele, et erahaigemajad ja apteegid saaks avatud ainult sellekohase asutuse poolt väljaantud lubade põhjal.

(Arstisead §§ 352, 353, 354 ja R. T. nr. 91-92— 1922 a.).

Politsei valvab selle järele, et surnuaiad saaks asutatud sellekohaste seaduste ehk sunduslikkude määruste nõuete ja tingimiste kohaselt ning et neid ei saaks tarvitatud muuks otstarbeks

(Arstisead. §§ 704 – 712)

Politsei valvab selle järele, et surnute matmine, vedamine ja juba maetud surnukehade ülesvõtmine sünniks sellekohastes seadustes ehk sunduslikkudes määrustes ettenähtud korras ja tervishoiu peavalitsuse lubaga

(Arstisead. §§ 713—730 ja Rhk. N.-S. §§ 107, 108 ja 109).

Tundmata surnukehade matmine sünnib politsei korraldusel.

(Arstisead. § 716).

Politsei on kohustatud külgehakkavate haiguste ilmsikstuleku korral sellekohastes seadustes ja sunduslikkudes määrustes lubatud abinõud taudi laialilagunemisele piiri panemiseks tarvitusele võtma.

(Arstisead. §§ 740—760).

Politsei on kohustatud loomakatku ilmsikstuleku korral kõik sellekohastes seadustes ja sunduslikkudes määruses ettenähtud abinõud katkule piiri panemiseks tarvitusele võtma.

Politsei võtab abinõud tarvitusele, et kõik loomad, kes marutõbise tundemärka avaldavad, saaks ajaviitmata surmatud ja viimaste poolt hammustatud loomad, kui nende omanik selleks oma nõusoleku annud, ära hukatud

ehk kuni hammustuse tagajärgede selgumiseni, selleks eraldi lukustatud ruumides kinni hoitud.

(Arstisead. §§ 1123–1190, R. T. nr. 48–1919 a., nr. 7 ja 36–1921 a. ja nr. 56-57–1922 a.).

Politsei valvab selle järele, et kõik isikud, kelle korteris lõbunaisterahvad elavad ehk elama asuvad, sellest 48 tunni jooksul maakonnas — kohalikule maakonna tervishoiuosakonnale ja linnas — kohalikule linna tervishoiuosakonnale teada annaks.

Politsei valvab selle järele, et lõbunaisterahvad ainult neis ruumides oma äri ajavad, mis sellekohaste nõuete kohaselt sisse seatud ja mis kohaliku tervishoiu osakonna poolt registreeritud.

Politsei valvab selle järele, et korteripidaja mingisugust survet lõbunaisterahvaste peale, samuti ka nende vahekorra peale vastuvõetavate meesvõõrastega ei avaldaks ning sellest omale liigkasu ei püüaks

Politsei valvab selle järele, et korteripidaja lõbunaisterahva ärasõidu kui ka elukoha muutmise korral sellest 24 tunni jooksul vastavale tervishoiu osakonnale teataks.

Politsei valvab selle järele, et kõik prostitutsioonist elutsevad naisterahvad määratud päevadel selleks määratud kohtadesse arstlisele läbivaatusele ilmuks ja et lõbunaisterahva haiguse ehk mõne takistava juhtumise korral korteri omanik sellest 24 tunni jooksul vastavale tervishoiuosakonnale teataks.

Politsei on õigustatud kõigilt kahtlastelt naisterahvastelt tervise tunnistust ja lähemaid teateid tema isiku, elukoha ja elukutse üle nõudma.

Kahtlasteks tulevad seesugused naisterahvad lugeda, kelle kohta põhjendatud ja usaldusväärilisi kaebusi on tulnud ehk kes avalikkudes kohtades oma ülespidamisega kõlblustunnet lausa rikuvad.

Usaldusväärilisteks tulevad ainult niisugused kaebused lugeda, kus kaebaja oma nime ja aadressi õieti üles annud ja kus tõeolusid ette tuuakse. Kaebaja soovil tuleb tema nimi saladuses hoida.

Kui kahtlasel naisterahval tervise tunnistust ette näidata ei ole, on politsei kohustatud selle muretsemist ja 24 tunni jooksul ettepanemist nõudma.

Tervisetunnistused antakse vastava tervishoiuarsti poolt maksuta välja. Tervishoiuosakonna loaga on ka eraarstidel seesuguseid tunnistusi õigus välja anda.

Suguhaigeteks loetakse tripperi, siifilisi ja pehmet schankeri põdeja, ükskõik missuguses kehaosas haigus ennast avaldab.

Mees- ja naissuguhaiged, kellest haiguse edasiand-

mist karta, ravitsetakse sunduslikult, neid vastavatesse haigemajadesse paigutades.

Isikul, kes pôeb suguhaigust külgehakkavas järgus, on teise isikuga suguliselt läbikäimine keelatud.

Lôbunaisterahvaste meestel ja armukestel on keelatud lôbunaisterahvaste kohta käivate politsei korralduste elluviimist takistada.

(R. T. nr 18-19—1921 a.).

Politsei valvab selle järele, et keegi ei saaks vastu oma tahtmist ja vägivaldselt lôbumajasse paigutatud ehk seal kinni hoitud.

Politsei valvab selle järele, et prostitutsioonist elutsevad naisterahvad, kui nad seda enam ei taha, ei saaks takistatud sellest loobumast.

Politsei valvab selle järele, et kohtadesse, kus lõbunaisterahvad oma äri ajavad, ei saaks lastud lapsi ja alaealisi kooliõpilasi.

Politsei valvab selle järele, et linna tänavatel, platsidel ja teistes sarnastes üldtarvitamiseks antud kohtades ei saaks toimetatud mingisugust komblusvastast tegevust, mis ümbruskonna kôlblustunnet rikub (R. N.-S. § 43).

Protokollid rahva tervishoiu määruste rikkumise üle seab politsei arsti ja tunnistajate juuresolekul kokku (Kr. Kp. S. § 1224).

Politsei ülesannete hulka kuulub kriminaal-süüdistuste tõstmine rahva tervishoiu määruste rikkumise alal, nagu margariini segamine võiga jne.

Protokollid sanitaar-määruste rikkumise alal, mis otsekohe arsti alasse kuuluvad, nagu külgehakkava haiguse laialilagunemise mittetakistamine, ôhu kihvtitamine jne. tulevad arsti juuresolekul kokku seada ja viimase poolt allakirjutada lasta; protokollisid sarnaste sanitaarmääruste rikkumise üle, nagu veerikkumine mustuse läbi jne, mille kindlaks tegemine iseäralisi teadmisi ei nõua võib ilma arsti juuresolekuta kokku seada.

Kr. Kp. S. § 1224 alusel kokkuseatud protokollide juures ei nõuta vaatlusel leitud asjade alalhoidmist.

Politsei ülesanded kodanikkude varanduslise julgeoleku alal.

Politsei kohuseks on selle järele valvata, ei ei saaks korraldatud kaardi- ega muid mänge raha peale, millel hasartiseloom ning mis seaduses keelatud.

(Heakorra ja julgeoleku sead. § 173).

Hasartmänguks loetakse kõik sarnased mängud, kus võit oleneb ainult juhtumisest.

Selleks otstarbeks on politsei kohustatud kõige kindlamat järelvalvet pidama selle üle, et ei saaks asutatud

sala-mängukohti ja et niisugused kohad otsekohe avalikuks saaks.

(Heakorra ja julgeoleku sead. § 174).

Keelatud mängude avalikuks tegemise korral on politsei ülesandeks selgitada:

1) missugust mängu mängiti;
2) kui suure summa raha peale mängiti;
3) millega mängiti;
4) aeg, millal mängiti;
5) koht, kus mängiti;
6) ligemad tõendused mängu iseloomu ja sisu kohta ja
7) kes mängis.

(Heakorra ja julgeoleku sead § 175).

Keelatud mängukoha avalikuks tegemisele asudes peab politsei äärmiselt ettevaatlikult talitama, sest kergesti võib juhtuda, et politsei kavatsustest teada saadakse ja igasugused jäljed juba aegsasti kaotatakse ning pärast politseid asjata tülitamises süüdistama hakatakse. Samuti tuleb siin ka silmas pidada põhiseaduse nõuet isiku ta kodu puutumatuse kohta. Kui kindlad andmed ja tõendused sala-mängukoha kohta olemas, alles siis tuleb selle tabamisele asuda ja ajal, mil politseid seal kõige vähem oodata võidakse.

Heakorra ja julgeoleku sead. § 176).

Keelatud on vägivaldne omandamine üldse ja ka siis, kui omandajal sellekohased tõendused asja pärivuse kohta olemas, sest keegi ei tohi omapeast seaduse vastaliselt talitada.

(Heakorra ja julgeoleku sead. § 179).

Kuritahtlise sihiga omandatud ehk ärakistud asjad antakse nende omanikkudele tagasi, kuid siin tuleb piinlikult üldisest kohtupidamise korrast kinni pidada ja selle järele talitada. Kui nimetatud asjade omanikud nende järele ei ilmu ehk kui need teadmata, siis tuleb neid avaliku väljakuulutamise läbi asjade järele kutsuda ja viimased allkirja vastu kätte anda. Ei ilmu aga omanikud väljakuulutatud ajaks mitte, siis annab politsei asjad, nagu kallismetallid ja -kivid nende täielikku kirjeldust ja kaalu juure lisades, riigipanka hoiule, kuna aga asjad, nagu riided, nahad jne. ja ka loomad enampakkumisel ära müüakse ja müügi teel saadud raha riigipanka hoiule antakse, kuni omanik leidub. Jäävad aga asjade omanikud kümne aasta jooksul, arvates väljakuulutamise ajast leidmataks ehk ei ilmu nad asjade järele, läheb asjade müügi teel saadud raha riigi sissetulekuks.

(Heakorra ja julgeoleku sead. § 183).

Üldse on politsei kohuseks abinõude tarvitusele

võtmine kuritahtlise sihiga omandatud ehk vägivaldselt ärakistud asjade, varanduste ülesleidmine ja omanikule kättetoimetamine allkirja vastu, kui need asitõendusena alal ei hoita.

Kuritahtlise sihiga omandatud asju, kui need sarnaste asjade hulka kuuluvad, mille sissevedu keelatud, omanikkudele tagasi ei anta, vaid nendega tuleb kui kontrabandiga ümberkäia ja kuuluvad, nende omadusi silmas pidades, kas hävitamisele ehk konfiskeerimisele riigi kasuks.

Politsei hoiab ka alal asjad, mis politseiametnikkude ehk kõrvaliste isikute poolt leitud ja politseisse hoiule antud, kus samuti kuulutuste abil ehk ka muul teel omanikke leida püüab.

Kaotatud asjaks loetakse sarnane asi, mille omanik ei tea kust teda otsida ehk kelle käest nõuda ja üldse kui omanikul teadmata, mil viisil võiks tema asja tagasi saada. (B. E. S. § 733).

Leitud asjadega, mis politseisse hoiule toodud ehk mis politsei enda poolt leitud, talitab politsei samuti kui kuritahtlise sihiga omandatud asjadega, kuid selle vahega, et:

1) leitud asjadest müügi teel saadud raha jaotatakse leidja ja omaniku vahel seaduslikult ära, kui leidja seda soovib ja

2) et leitud asja omaniku mitteleidmise korral ehk kui viimane asja järele ei ilmu ühe aasta jooksul, arvates ajast, mil asja leiust avalikult kuulutatud, läheb asi ehk selle müügi teel saadud raha leidja kasuks. Kui leidja aga seda ei soovi ehk ei ole seaduse järele õigustatud saama, läheb see riigi kasuks. (B. E. S. §§ 739, 740 ja 741).

Leitud ehk kuritahtlise sihiga omandatud asjadest müüakse need ajaviitmata avalikul enampakkumisel, kui omanik leidmata, ära, mille hoidmine seotud teatud raskustega, ehk mis kergesti rikkiminevad ja sellega oma väärtuse kaotavad, kuna müügi teel saadud raha eelpool tähendatud tähtajani alal hoida tuleb.

(B. E. S. §§ 736 ja 741).

Tasu asja leidjale igal juhtumisel, mis eelpool nähtud, kui see avalikult omaniku poolt lubatud pole ehk kui selles omavahel kokku ei lepita, määrab kohus, kuid mitte rohkem kui üks kolmandik asja väärtusest, kuulutamise ja teised kulud maha arvatud.

(B. E. S. § 738 ja 741).

Kuritahtlise sihiga omandatud asjade leiu eest e ole politseiametnik õigustatud tasu saama.

(B. E. S. § 741 ja N.-S. 664.

Leitud kui ka kuritahtlise sihiga omandatud asjade hoiu, omaniku otsimise, asja müügi jne. teel tekkinud kulud tasutakse igakord asja väärtusest.

(B. E. S. §§ 739 ja 741).

Asjade leiust, mis sõjaväe varustuse hulka kuuluvad, nagu: sõjariistad, laskemoon, munitsioon jne., annab politsei vastavale sõjaväe ülemusele teada ja saadab asjad tema korraldusse. Tasu maksmise leidjale otsustab siin sõjaväe ülemus.

(B. E. S. § 734 ja 741).

Asjadega, mis leitud jõgede ehk mere äärest, talitab politsei kaubandusseaduses ettenähtud korras.

Haruldaste kui ka muinasasjade leiust tuleb politsei peavalitsuse ülemale ette kanda ja asjad kuni korralduseni oma hoiu alla jätta.

Leitud kariloomadega talitab politsei tsiviil-kohtu seaduste § 539 lisa järele.

(V. S. K. X k. I j.)

Politsei tegevus vägivalla ja õnnetute juhtumiste ärahoidmise alal.

Politsei on kohustatud teedel ja muudes avalikkudes kohtades kuritegude ja õnnetute juhtumiste ärahoidmiseks kõik temale lubatud abinõud tarvitusele võtma.

Politsei valvab selle järele, et sõjaväe laskeplatsidele harjutuse ajal ei pääseks kõrvalised isikud.

Abiandmisel isikutele, kes kuritöö ehk õnnetu juhtumise läbi kannatada saanud, samuti ka neile, keda tänaval ootamata raske haigus tabanud, on politsei õigustatud ja kohustatud, kui selleks mõjuvad põhjused, õnnetuse kohale arsti välja kutsuma ja tarviduse korral ka haiget ehk õnnetu juhtumise läbi kannatada saanut haigemajasse toimetama.

Eelpool tähendatud juhtumistel, kui hädapärane vajadus haige ehk kannatada saanud isiku oma elukohta, ligemasse haigemajasse, apteeki ehk kohta, kus esimene arstiabi andmine võimalik, toimetamiseks on politseil õigus kõiki üldtarvitusel olevaid liikumisabinõusid, nagu voorimeeste sõiduriistu, paatisid jne. tarvitada.

Õnnetu juhtumise läbi kannatanutele on politsei kohustatud nende palve peale seile juhtumise üle kokkuseatud protokolli ärakirja välja andma.

Leitud lapsed, kelle vanemad teadmata, samuti ka eksinud ja vaesedlapsed, kes järelvaatust tarvitavad, annab politsei ustavatele ja teatud isikutele nende soovil kasvatada ehk viimaste puudumisel paigutab niisugused kasvatusmajadesse ehk muudesse sarnastesse asutustesse.

Politsei valvab selle järele, et õnnetuse juhtumiste (tulikahjude jne.) ärahoidmiseks maksma pandud seadused ehk sunduslikud määrused täidetud saaks.

Politsei valvab selle järele: 1) et hoovides, linna tänavatel, platsidel ja teistes avalikkudes kohtades ei saaks ilma sellekohase loata tulesid süüdatud ehk ilutulestusi toime pandud ja 2) et 50 versta kaugusel merirannast, kus seaduslik tuletorn (majak) asub, ilma sellekohase loata ei ehitataks teisi tuletorne ning ei süütataks kestvaid tulesid merirannas jää minekust kuni mere kinnikülmamiseni.

Politsei valvab selle järele, et valgustusainete, nagu petrooleumi ja selle algainete suur-müügi ladusid ei asutataks ilma sellekohase siseministeeriumi poolt väljaantud loata. (Tööstussead. § 258 märk. 3 lisa).

Politsei valvab tuleõnnetuse kordadel kohapeal korra järele ja võtab oma järelvaatuse alla päästetud varandused ning hoolitseb selle eest, et neid asjatult ei rikutaks ja kuritahtliselt kõrvale ei toimetataks.

Politseil on õigus igaühte tuleõnnetuse kohalt kõrvaldada, kui selleks vajadus korra alalhoidmise mõttes.

Tulele piiri panemiseks on politseil õigus kõiki ligiduses olevaid tulekustutusabinõusid kui ka veeaparaate ning kaevusid, ilma selle peale vaatamata, kelle päralt need on, tarvitada.

Metsade, põldude, turbasoode jne. põlemise kordadel võtab politsei abinõud tarvitusele tulele piiri panemiseks ja selle kustutamiseks. Sarnastel juhtumistel on politsei õigustatud kohalikkudelt elanikkudelt kaasabi nõudma.

Politsei valvab selle järele, et leitud surnukehad ilma sellekohase loata maha ei maetaks. Samuti on ka politsei kohustatud avalikkudes kohtades leitud surnukehade järelvaatuse ja lahtilõikuse juures viibima. (Arstisead. §§ 713—715).

Kõigi õnnetute juhtumiste üle seab politsei protokolli kokku ja annab sellele tarvilise käigu.

Politsei tegevus üldtarvitamiseks antud kohtade korrashoiu ja korra järel-

Politsei valvab selle järele, et kõik seadustes ja sellekohastes sunduslikkudes määrustes ettenähtud nõuded tänavate, trotuaaride, sildade, teede, parkide, puiesteede, hoovide, samuti ka kaanalite, tiikide, kaevude, kraavide ülekäiguteede, allasõidu, üleveo- ja teiste sarnaste kohtade korrashoiu kohta kõigi poolt täidetud saaks, vastasel kor-

ral võtab süüdlased seaduslikus korras vastutusele. (Rhk. N.-S. §§ 67, 69, 70 ja 72).

valve alal nimetatud kohtades.

Politsei valvab selle järele, et avalikkudes kohtades ja teedel, mis üldtarvitamiseks antud, saaks õigel ajal üles seatud tarvilised hoiatusmärgid ja samuti ka selle järele, et tänavad, platsid, sillad ja teed õigel ajal, kui see vastava määrusega nõuetav, valgustatud saaks.

Politsei valvab selle järele, et isikud, kes sõiduriistu juhivad — nagu: voorimehed, autojuhid, tramvaijuhid, jalgrattasõitjad j.n.e. ja samuti ka nimetatud sõiduriistade omanikud ehk asutused, kelle päralt tähendatud liikumisabinõud on, sellekohastes seadustes ja sunduslikkudes määrustes ettenähtud nõudeid liikumise kohta tänavatel ja teedel täidaks—vastasel korral võtab süüdlased seaduslikus korras vastutusele. (Rhk. N.-S. §§ 123 ja 29, R. T. nr. 147-148—1920 a.).

Politseil on õigus, õnnetute juhtumiste ärahoidmiseks, teataval kohal linna tänaval, jõel ehk maanteel korraldada tasemat sõitu ehk käiku ja ajutist liikumisseisakut.

Politsei valvab selle järele, et hädasignaale saaks tarvitatud ainult tõsiste hädaohtude puhul, näituseks: tulikahjude, veeuputuste ja teiste sarnaste õnnetusjuhtumiste kordadel.

(Heakorra ja julgeoleku sead. § 84).

Politsei kohus on selle järele valvata, et vaimuhaiged, hullud ja nõdrameelsed, kes ümbruskonnale hädaohtlikud võivad olla, ei ilmuks ilma sellekohase järelvalveta üldtarvitamiseks antud kohtisse ja võtab abinõud tarvitusele viimaste kõrvaldamiseks.

(R. T. nr. 3—1921 a.).

Politsei valvab selle järele, et keegi ei ilmuks linna tänavale ehk muusse sarnasesse avalikku kohta nähtavalt purjus olekus, mille tagajärjel tema isik hädaohtlikku seisukorda võiks sattuda, ise ümbruskonnale kardetavaks saada, rahu rikkuda, kõlblusvastaselt end üleval pidada jne. ja sellepärast on politsei kohus sarnast isikut avalikust kohast kõrvaldada — väljamagamisele viia ja peale kaineks saamist selle üle protokoll kokku seada, sarnane isik seaduslikus korras vastutusele võtta. (Rhk. N.-S. § 42).

Politsei valvab selle järele, et selleks keelatud kohtis ei korraldataks avalikke joominguid ja võtab selles süüdlased seaduslikus korras vastutusele (Rhk. N.-S. §§ 42^1 ja 42^2).

Politsei kohus on selle järele valvata, et ei pandaks toime avalikke loteriisid ja korjandusi ilma sellekohase

politsei peavalitsuse loata ja et avalikku kerjamist tänavatel ja platsidel ette ei tuleks.

(Rhk. N.-S. §§ 47, 49, 50, 51 ja Heakorra ja julgeoleku sead. §§ 314, 316—323).

Politsei valvab selle järele, et koduloomi asjata ei piinataks ja võtab selles süüdlased seaduslikus korras vastutusele.

(Rhk. N.-S. § 43[1]).

Asjata looma piinamiseks tuleb lugeda:

1) kui nähtavalt haigeid, jõuetuid, haavadega ja lonkavaid loomi töö jaoks tarvitatakse;

2) kui loomi peksetakse kõvade ja teravate asjadega (kaigastega, konksudega jne.);

3) kui loomade pea, kõhu ja suguosade pihta peksetakse;

4) kui loomale ränk koorem vedamiseks peale pannakse, mis tema jõule ja tee seisukorrale ei vasta;

5) kui jääl ja libedal jääsel teel rauduta ehk nüridalt raudus hobust koormat vedama sunnitakse;

6) kui nähtavalt raske koormaga hobust ruttu sõitma sunnitakse ehk ise koorma otsas istutakse;

7) kui rakkes mahakukkunud hobust, ilma et rakkest lahti päästetaks, löökidega ülestõusmisele sunnitakse;

8) kui vasikaid, lambaid ja teisi väikseid loomi hunnikus üksteise peal ja rippuvate ehk veoriista vastu peksvate peadaga veetakse;

9) kui koormal veetavate loomade peal istutakse;

10) kui sabast väänamisega ja kiskumisega loomi liikumisele sunnitakse;

11) kui soojaks aetud loomi ilma katteta külma kätte jäetakse jne.

Juhtumistel, kui avalikkudes kohtades rahurikkumised ette tulevad, palub politsei kokkukogujaid viibimata laiali minna ja võtab abinõud tarvitusele mittesõnakuuljate laialiajamiseks ning süüdlaste vastutusele võtmiseks seaduslikus korras.

(Heakorra ja julgeoleku sead. § 88).

Politsei ülesanded korra järele valvamises avalikkudes kohtades on: korraldada ja reguleerida linna tänavatel liikumist, keelata voorimeestel, autodel jne. seismist kohtadel, kus see lubatud ei ole, keelata sõitmist kõnniteedel jne.; lõpetada riidu, tüli ja rahurikkumist, keelata tüli ja riidu joogikohtades, valvata selle järele, et trahte-

rid, joogikohad ja ka teised kauplused ei saaks enne kauplemise aega avatud, ega peale lubatud aja lahti hoitud, ning valvata korra järele teatrites etenduste ajal j. n. e.

Vaimuhaigetega ja nõdrameelsetega talitamise kord

Iga nõdrameelse üle, kelle kohta kas omavalitsusasutuse või omaste poolt soovi avaldatakse, et ta riigi kulul kuhugi asutusse paigutataks, paneb töö-hoolekandeministeerium tervishoiu peavalitsusele ette selgusele jõuda: 1) kas nõdrameelne ümbruskonnale hädaohtlik on või, 2) kas nõdrameelse tervislikku seisukorda ja haiguse iseloomu silmas pidades tarviline on teda asutusse paigutada. Nendel ja igasugustel teistel juhtumistel määrab tervishoiu peavalitsus kindlaks, kas ja missugusesse asutusse oleks võimalik nõdrameelset paigutada ja annab sellest töö-hoolekandeministeeriumile teada.

Samal ajal muretseb töö-hoolekandeministeerium teateid nõdrameelse ja tema omaste (kui sarnaseid on) varandusliku seisukorra üle, et selgusele jõuda, kas võimalik ei ole nõdrameelset tema enese või tema omaste kulul asutusse paigutada.

Peale eelmistes paragrahvides tähendatud andmete kättesaamist teeb töö-hoolekandeministeerium otsekohe vastavale omavalitsusasutusele korralduse nende nõdrameelsete riigi kulul asutusse paigutamise üle, kelle kohta tervishoiu peavalitsus selle tarvilise leiab olevat eelpool tähendatud põhjustel ja keda võimalik ei ole asutusse paigutada enese või omaste kulul.

Samuti paigutatakse riigi kulul tervishoiu peavalitsuse poolt juhatatud asutusse need nõdrameelsed, kelle ülevalpidamine riigi kulul hoolekande seaduse § 168 ette nähtud (V. S. K. XIII, 1915 a. v, Ust. ob obshtshestv. prisr.). Viimaks, ruumi mahutavuse järele, paigutatakse riigi kulul varjupaika teised nõdrameelse töö-hoolekandeministeeriumi otsuse järele, kes otsuse tegemisel nõdrameelsete omaste ja nende eneste varanduslikku seisukorda ja nõdrameelse elujärge silmas peab.

Nõdrameelsete varjupaikades ülevalpidamise kulud katab töö-koolekandeministeerium iga kuu algul möödaläinud kuu eest.

(R. T. nr. 3-4—1921 a.).

Politsei ei ole õigustatud oma äranägemise järele nõdrameelseid varjupaikadesse paigutama.

Politsei tegevus riigilipu kohta maksvate seaduste ja määruste täitmise järelvalve alal.

Eesti riigilipuks on taevasinine- (rukkilillesinine) must-valge lipp.

Lipu laiud on ühelaiused. Lipu laiuse ja pikkuse vahekord on 7:11. Lipu normaalsuurus on 105 korda 165 sentimeetrit.

Riigivanema lipuks on riigilipp, keskel — riigivapp.

Riigiasutuste lipuks on riiglipp, kuhu sellekohased erimärgid võivad mahutatud saada.

Peale 20. veebruari 1923 a. on keelatud riigilipuna tarvitada lippusid, mis mitte täpipealselt riigilipu seaduse kirjeldusele ei vasta nii värvide kui ka suuruse (laiuse ja pikkuse vahekord 7:11) poolest.

Ei ole keelatud peale väljapandud riigilipu muus laiuse ja pikkuse vahekorras valmistatud lipuvärvilisi ilustusi hoonete ehk muude ehteks tarvitada.

Lipud peavad täiesti korras, s. o. terved ja puhtad olema. Neid peab väärilistele kohtadele väljapandama ja niiviisi paigutama, et lipu alumine ots maapinnale mitte lähemale kui 3 meetrit ei ulataks.

Politsei kohus on selle järele valvata, et riigilipu kohta maksvad seadused ja määrused kõigi poolt täitmist leiaks ja võtab süüdlased seaduslikus korras R. N.-S. § 29 järele vastutusele.

(R. T. nr. 84-85—1922 ja nr. 15-16—1923 a.)

Ajutine seadus karistuse ja kohtupidamise korra muutmise kohta mõnesuguste süütegude asjus.

Karistust R. N.-S. § 38 järele on kõrgendatud ja määratakse: 1. jao kohta — arrest kuni ühe kuuni ehk rahatrahv kuni kahetuhande margani ja 2. jao kohta — arrest kuni 2 kuuni ehk rahatrahv kuni neljatuhande margani.

Karistust sama seaduse § 39 järele on kõrgendatud ja määratakse arrest kuni ühe kuuni ja rahatrahv kuni kahetuhande margani.

Karistust sama seaduse § 117 järele on kõrgendatud ja määratakse arrest kuni ühe kuuni ja rahatrahv kuni kahetuhande margani.

Süüteoasjus, mis on ette nähtud R. N.-S. §§ 38, 39, 42, 42^1, 42^2 (viimased kolm 1917 a. redaktsioonis—nr. 123), 43 ja 117, on politsei kohustatud süüdlasi otsekohe vahialla võtma ja asja kohta üksikasjalise protokolli kokku seadma, tunnistajaid üle kuulates.

Vahialla võtmise määrusest saadab politsei ajaviitmata ärakirja kohalikule prokuratuuri esitajale.

Asja kohta kokkuseatud protokolli ühes vahialla võtmise määrusega saadab politsei 24 tunni jooksul, vahialla võtmisest arvates, vastavale rahukohtunikule.

Kui ettepandud süüdistusmaterjaal täiendamist ei nõua, siis otsustab rahukohtunik asja kohtu käskotsuse korras hiljemalt järgmisel äripäeval peale protokolli kättesaamist. Kohtu käskotsus on lõpulik, saadetakse kohe täide ja tema peale ei ole edasikaebamist.

Kui aga ettepandud süüdistusmaterjaal liig puudulik on, siis määrab kohtunik asja harutamisele üldises kohtupidamise korras, toimetades kohtu eest kõrvalehoidmise takistusabinõude valimisel sama üldise korra järele.

Käesolev seadus laiendatakse ka kõigi sõjaväelaste kohta, igast sõjaväelase vahialla võtmise määrusest saadab politsei ärakirja tema ülemusele ehk kohalikule komandandile teadmiseks. Kuid siin juures tuleb ka silmas pidada sellekohaseid juhtnööre.

(R. T. nr. 147-148—1920.)

Ajutine seadus politseilise karistamise kohta üksikute seaduste ja sunduslikkude määruste rikkumise eest.

Isikuid, kes on süüdlased: 1) üleastumistes, mis ette on nähtud R. N.-S. §§ 58, 59, 59[1], 61 ja 123; 2) sunduslikkude määruste rikkumises, mis käivad puhtuse ja tervishoiu, avalikkude kohtade, aedade ja puiestikkude korrashoiu ja automobiilide ning voorimeeste sõidu kohta, karistatakse politseilises korras rahatrahviga kuni 3000 margani.

Peale selle võib voorimehi ja autojuhtisid karistada ka sõiduõiguse äravõtmisega kuni 7 päevani.

Eelpool tähendatud süütegude eest on karistamise õigus kõigil maakondade, Tallinna, Tartu, Narva linnade ja raudteepolitsei ülematel.

Politseiline karistamine sünnib politseiülema poolt, kelle raioonis süütegu korda on saadetud, sellekohase määrusega, kuhu üles tähendatakse:

1) määruse kokkuseadmise aeg ja koht;

2) isiku ees-, isa- ja perekonnanimi, keda käesolevas asjas süüdistatakse;

3) süüteo kordasaatmise aeg ja koht;

4) süüteo kirjeldus ja süüdistatava seletus;

5) seaduse ehk sundusliku määruse nimetus, mille järele süüdistatakse;

6) trahvi suurus;

7) tähtaeg, mille jooksul määrus täide viiakse.

Trahvi määrus kuulutatakse süüdistatavale allkirja vastu.

Politseilise trahvimääruse peale võib süüalune kae-

bust tõsta rahukohtuniku ees, kes asja harilikus kohtukorras läbi vaatab ja süüalusele vastavate seaduste põhjal ka suurema karistuse võib määrata, kui politsei poolt on määratud ja peale rahatrahvi ka arresti.

Kaebused antakse ära kas otsekohe rahukohtunikule ehk trahvi määrajale politseiülemale 7 päeva jooksul, süüdlasele trahvimääruse kuulutamise päevast arvates, viimane on kohustatud kaebust ühes asjaga edasi saatma rahukohtunikule 2 päeva jooksul.

Kaebuse sisseandmine ei takista trahvimääruse täidesaatmist.

Sissenõutud rahatrahvid lähevad riigi kasuks ja maksetakse renteisse riigi sissetulekute arvele.

Kui trahv kohtulikult ära muudetakse ehk vähendatakse, siis makselakse trahv ehk vastav osa temast tagasi. (R. T. nr. 147-148—1920 a.)

Politsei valve. Politsei valve jaguneb kahte liiki: avalik ja mitteavalik politsei valve.

Avalik politsei valve on: iseäraline politsei valve, politsei valve kohtuotsuse tagajärjel ja avalik politsei valve administratiivkorraldusel.

Jseäralise politsei valve alla antakse isikud ainult sellekohaste kohtuvõimude (kohtu-uurija) määruse põhjal. Nimetatud valve, kui abinõu kohtu ehk eeluurimise eest kõrvale hoidmise takistamiseks teostatakse Kr. Kp. S. § 416 p. 2 alusel ja on maksev määramata aja peale, s. o. seni, kui võimud, kes isiku politsei valve alla annud, oma määrust sellekohase kirjaliku korraldusega muutnud pole. Kohtuvõimude määrust isiku iseäralise politsei valve alla andmise üle saades talitab politsei järgmiselt:

1) kuulutab isikule politsei valve alla andmise määruse sisu, mille üle viimaselt sellekohase allkirja määruse teisel küljel võtab ja

2) võtab isikult kirjaliku kohustuse, et tema ilma politseile teatamata oma elukohast ei lahku. Mingisuguseid dokumente (isikutunnistust jne.) politsei iseäralise politsei valvealuselt ära ei võta.

Jseäralise politsei valve all seisev isik võib oma elukohta muuta ja teise kohta elama asuda, kuid peab igakord, kui soovib kohtu-uurija piirkonnast, kes tema politsei valve alla annud, lahkuda, viimaselt sellekohase kirjaliku loa tooma ja selle politseile ette näitama (Kr. Kp.

S. § 415). Kui aga nimetatud valvealuste liiki kuuluv isik soovib oma elukohta muuta kohtu-uurijale alluvas piirkonnas, siis on viimane kohustatud sellest ainult kohalikule politseile teatama, kes valvealuse elukoha muutmise suhtes nimetatud piirkonnas mingisuguseid takistusi ei ole õigustatud tegema. On iseäralise politsei valve all seisev isik eelpool tähendatud tingimistel teise kohta elama asunud, saadetakse tema kohta käiv kirjavahetus (kohtu-uurija määrus jne.) sinna politseiasutusse ehk ametnikule, kelle alluvuspiirkonda viimane elama asus, edasi.

Lahkub aga iseäralise politsei valve alla antud isik oma elukohast omavoliliselt, ilma et politseile teataks, teadustab politsei sellest ajaviitmata vastavale kohtu-uurijale ja asub tähendatud isiku otsimisele.

Politsei valve kohtuotsuste tagajärjel teostatakse isikute üle ainult sellekohaste kohtuotsuste põhjal ja tähendatud valve on maksev aja peale, mis kohtuotsuses igakord märgitud. Kui kohtuotsuses valve kestvuse aeg tähendamata, võib isikut, kes kohtuotsusega politsei valve alla antud, valve alt vabastada ainult prokuröri sellekohase korralduse põhjal.

Isikutele, kes kohtuotsusega politsei valve alla antud, annab politsei kohtuotsuse sisu teada ja seletab ära need tagajärjed, mis N.-S. § 58^2 valvealusele peale paneb. Ühtlasi võtab ka politsei valvealuselt viimase poolt allakirjutatud kirjaliku kohustuse, et ta temale määratud elukohast ei lahku ega politsei eest kõrvale hoidma ei saa. Juhtumisel, kui valvealune, kes kohtuotsusega politsei valve alla antud, omavoliliselt temale elamiseks määratud kohast lahkub, tuleb ta vastutusele võtta R. N.-S. § 63 põhjal. Samuti tuleb ka talitada siis, kui valvealune keelatud kohta elama asub.

Kohtuotsuse põhjal politsei valve alla antud isikutele politsei elamisdokumente kätte ei anna, vaid teeb seda ainult siis, kui viimane valve alt vabastatud saab. Isiku politsei valve all olemise ajaks annab politsei viimasele sellekohase ajutise tunnistuse välja, kus muuseas ka äramärgitud kohtuotsuse sisu ja süü, mille eest isik karistatud (Passisead. § 24).

Kohtuotsuse põhjal politsei valve alla antud isikutele võib lubada elukohta muuta ainult N.-S. § 58^2 ja Passisead. § 24 ettenähtud korras ja kohtisse, kuhu see seadusega lubatud.

Väljamaalasi, kes kohtuotsuse põhjal politsei valve alla antud, võib siseminister riigi piiridest välja saata (N. S. § 58^3).

Avalik politsei valve administratiiv-korraldusel, kui abinõu kuritegude ärahoidmiseks maksva riigikorra ja seltskondliku julgeoleku vastu teostatakse isikute üle sõjaseisukorra kestvuse ajal ainult siseministri poolt Üld. Kub. Asut. Sead. § 23 lisa § 18 p. 17 alusel ja on maksev aja peale, mis sellekohases siseministri määruses igakord tähendatud.

Administratiiv-korras avaliku politsei valve alla antud isikute suhtes talitab politsei järgmiselt:

1) kuulutab isikule, kes nimetatud politsei valve alla antud, allkirja vastu siseministri määruse;

2) küsib isikult, kus kohas elutsema saab ja

3) võtab isikult sellekohase allkirja, et elukoha muutmisel sellest politseile teatab.

Nimetatud kord on ettenähtud Heakorra ja julgeoleku sead. § 127—166, kuid siin tuleb maksvaks lugeda ainult see, mis põhiseadusega otsekoheses vastuolus ei seisa.

Mitteavaliku politsei valve kohta seaduses kindlaid määrusi ei leidu ja nimetatud valve on kui abinõu otsekohese kuritegija leidmiseks ehk kavatsetava kuriteo ärahoidmiseks.

Tähendatud liigi politsei valve kohta võiks vast niipalju öelda, et nimetatud valve teostatakse isiku üle temale teadmata—täitsa salajaselt ja ainult siis, kui kindlad andmed olemas ja eksimata oletada võib, et viimane kuritöö korda saatnud ehk seda korda saata kavatseb. Muudel juhtumistel mitteavalikku politsei valvet üldse ei tarvitata — oleks põhiseaduse vastane lubamata teguviis.

Mitteavaliku politsei valve teostamiseks mingisuguseid võimude määrusi vaja ei ole, vaid politsei teostab seda ülemaltoodud tingimiste tarviduse järele iseseisvalt.

Iga liigi valvealuste kohta peetakse politseis (jaoskondades) sellekohane eraldi valvealuste raamat, kuhu kõik valvealused järjekorras sisse kantakse. Valvealuste raamat peab sisaldama järgmised lahtrid:

1) järjekorra number;

2) ees-, isa- ja perekonnanimi ja kust pärit;

3) vanadus;

4) kelle poolt ja mis eest valve alla antud;

5) mis ajast valve all;

6) Kui kauaks valve alla antud ja missuguse (salajase, iseäralise jne);

7) kus kohas valve all on (kodus või välja saadetud);
8) perekonnaseis ja asukoht;
9) kui surnud, siis kus kohas ja millal;
10) kui valve alt ära läinud, siis kuhu ja kelle loaga;
11) kuidas ennast üleval peab ja
12) märkused.

Kirjavahetus valvealuste kohta hoitakse igaühe kohta eraldi kaustikus, mille kaanele äratähendatud: missuguse politsei valve alla (liik) antud, valvealuse nimi ja järjekorra number valvealuste raamatu järele ja millal valve alla võetud (kuup. ja aasta). Jgakord, kui valvealune teise kohta elama asub, tuleb tähendatud kaustik sinna politseiasutusse saata, kelle alluvuspiirkonda valvealune ümber asus ja raamatusse sellekohane märkus teha.

Juhtnöörid tööjaotuse kohta kriminaal- ja välispolitsei vahel kuritegevuse vastu võitlemise alal.

Kriminaal-politsei otsekohesesse toimetusesse kuuluvad kõik kriminaal-kuriteod, väljaarvatud:

a) administratiiv-määruste vastu eksimised ja

b) muud väiksemad rahatrahviga ehk vangistusega karistatavad süüteod, mille selgitamine erilist otsimist ei nõua.

Kriminaal-politsei on kohustatud ülesandmisi vastuvõtma ja juurdlust algama, kui kahjukannataja kuriteost temale otsekohe teatab, samuti ka oma algatusel juurdlusi alustama. (§ 2).

Välispolitsei on kohustatud kriminaal-kuriteost teateid saades sellest viibimata kriminaal-politseile teatama ja kuriteo jälgede alalhoidmiseks vastavad abinõud tarvitusele võtma.

Raudteede politsei teatab raudteede piirkonnas ettetulnud kuritegudest sellele kriminaal-politsei osakonnale, kelle piirides kuritegu ilmsiks tulnud.

Kahjukannatajal ehk ülesandjal on õigus asjus, mis kuuluvad kriminaal-politsei otsekohesesse toimetusse, ülesandmisega pöörata ka kohalise välispolitseiametniku poole. Välispolitseiametnik on kohustatud ülesandmist seaduses ettenähtud korras protokolleerima ja sündmusest viibimata otsekohe kriminaalpolitsei osakonnale ehk lähemale krim. pol. ametnikule teatama.

Raskemate kuritegude, nagu tapmiste, surnukehade leidmiste, röövimiste, tulisüütamiste, murd- ning hobusevarguste jne., teatavaks saamisest on välispolitsei kohustatud ajaviitmata ja otsekohe kriminaal-politsei osakonnale teatama, tarvitades telefoni (telefonogrammide näol), telegraafi ehk kiirkäskjalga.

Sündmuse kohta teadaannet saades saadab kriminaal-politsei ülem ehk tema asetäitja ametniku sündmuse kohale, kes edaspidisele jälgimisele ja juurdlemisele asub.

Kui sündmuse kohale saadetakse agent, siis jääb tema asja juurdlemise toimetamiseks kuni edaspidise korralduseni, juurdlust toimetava välispolitsei ametniku käsutada.

Asjus, milledes teadaannet kohtu-uurijale ja prokuratuuri esitajale saata vaja ei ole, samuti asjus, kus see küll tarvilik on, aga teadaanne juba enne kriminaal-politsei ametniku kohale jõudmist on ära saadetud, annab välispolitsei ametnik kõik tema käes oleva juurdlusmaterjaali ja kogutud teated kriminaalpolitsei ametnikule edasi. Vastasel korral teeb viimane enesele algatud juurdlusest tarvilikud väljavõtted, kuna juurdlus ise vastavale välispolitsei jaoskonnaülemale saadetakse

Kuni kriminaalpolitsei ametniku kohalejõudmiseni — iseäranis maakonna kaugemates punktides — toimetab välispolitsei juurdlemist ja jälgimist.

Kui välispolitseil läheb korda kuritegu avalikuks teha enne kriminaalpolitsei ametniku päralejõudmist, siis teatab ta sellest viibimata kohalisele kriminaalpolitsei osakonnale ja saadab lõpetatud juurdluse alluvuse järele. Linnades ja maakondades, millede kantseleid linnas asuvad, ehk mis alluvad linnas asuvale kohtule, saadab välispolitsei lõpetud juurdluse ühes süüalusega, kui see vahialla võetud, kohalisele kriminaalpolitsei osakonnale registreerimiseks ja kohtule edasiandmiseks.

Välispolitsei poolt kriminaalpolitseile edasiantavad juurdlused saadab viimane peale juurdlemise lõpetamist otsekohe alluvuse järele kohtuvõimudele.

Asjus, mis juhtnööride § 2 korras ülesvõetud, saadab välispolitsei teadaanded kohtu-uurijale ja prokuratuuri esitajale, kui see seaduse nõudel tarvilik.

Kriminaalpolitsei ülem saadab kohalisele politseiülemale kirjalikka teateid niisuguste maakonna ehk linna piirides ettetulnud tähtsamate kuritegude ja nende kohta toime pandud juurdlemiste tagajärgede üle, mis tema otsekoheses toimetuses olnud.

Otsimisest. Välispolitsei linnade-, maakondade- ja jaoskondade ülemad saadavad kõik otsimisesse puutuvad vahekirjad ja andmed otsimise ringkirjade kokkuseadmiseks kohalisele kriminaalpolitsei osakonnale.

Kriminaalpolitsei ülem paigutab oma osakonna välispolitsei kui ka teiste asutuste nõudmisel alustatud otsi-

mised oma järjekorralisesse otsimiskirja, otsimise tähtsuse järele, ja saadab ärakirjad kõikidele kriminaal- ja välispolitsei ülematele ning oma osakonna jaoskonnaülematele.

Välispolitsei ülemad, väljaarvatud selle maakonna ehk linna ülem, kus otsimine alustatud, saadavad sissetulnud otsimiskirjad neile alluvatele ametnikkudele.

Otsimise lõpetamine sünnib samas korras kui alustamine.

Vastastikune abiandmine. Mõlemad politseid on kohustatud nii suuremate ettekavatsetud läbiotsimiste ja kinnivõtmiste puhul kui ka üksikutel ettenägemata juhtumistel sellekohase nõudmise peale üksteisele vastastikku abi andma.

Suuremate ettekavatsetud läbiotsimiste ja kinnivõtmiste puhul peab abitarvitaja politseiülem vastava nõudmisega esinema teise politsei kohalikule ülemale, äratähendades, millal ja kui suurel määral on abi vaja. Abiks antud ametnikkude tegevuse juhtimine pannakse täiesti asja algataja politsei vastava ametniku peale.

Üksikutel ettenägemata juhtumistel, nagu: juhtumisi märgatud kardetava kuritegija kinnitabamiseks, uste ja akende valvealla võtmiseks läbiotsimiste puhul, kui läbiotsimise tarvidus on tekkinud koha peal toimetataval juurdlemisel ja ei salli edasilükkamist, kinnivõetud kuritegija konvoeerimiseks lähemasse kinnipidamise kohta, põgeneva vangi kinnipüüdmiseks, surnukehade alalhoidmiseks ning ärakoristamiseks, suuremate asitõenduste edasitoimetamiseks jne., on juurdlust toimetaval kriminaalpolitsei ametnikul õigus kohal viibivalt välispolitsei ametnikult abiandmist nõuda.

See korraldus on maksev ka vastastikuses abiandmises kaitsepolitsei vahel.

Abitarvitaja ametnik peab abiandavale ametnikule lühidalt ära seletama, milleks tema abi vaja läheb, ja temale nõudmise peale tõenduse välja andma selle üle, mis otstarbeks ja missuguse aja jooksul on abi saadud.

Neljas jagu.

Politseiteenistuse kord.

Kokku seadnud M TANG.

I.

Riideskäimine. Riided olgu alati puhtad, korralikud, terved ja haagid ning nööbid kinni.

Määrdinud ja rebitud riietega politseiametnik kuhugile ei ilmu. Saapad olgu puhtad.

Määratud kaitseriist — revolver — olgu alati ühes kui politseinik vormiriides.

Mütsi kanda viisakalt, aga mitte väljakutsuvalt ühe külje peal ehk kuklas.

Juuksed ei tohi mütsi alt välja rippuda — on kasimatuse ja lohakuse esimene tundemärk ning politseiametnikule täiesti lubamata.

Habe ja juuksed olgu alati korralikult aetud ehk siledalt kammitud.

Vöörihma kanda otsekohestel kohuste täitmisel olles mundri peal ja palitu peal ainult siis, kui postil ehk välisteenistuses ollakse. Kantseleiteenistust pidades ei ole rihma kandmine sunduslik.

Politseiametnikud jaoskonnaülema abist alates kannavad tohlu ainult igakordse sellekohase korralduse järele.

Õlarihmaga mõõka kanda politseiametnikkudel ja teenijatel teenistuskohuste täitmisel viibides alati mundri ehk palitu peal, kusjuures ka vöörihm peal peab olema. — Väljaspool teenistust mõõka õlarihmaga ei kanta.

Mõõka vöörihmaga kannavad politseiametnikud raiooniülemast alates — teenistuses olles mundri peal ja väljaspool teenistust mundri all.

Kortikut kannavad politseiametnikud, kellele see ette nähtud, samuti, kui mõõka vöörihmagagi.

Tääk kantakse nii palitul kui ka mundril pahemal puusal selja pahema õmbluse kohal. Vöörihma külge

tuleb tääk kinnitada nii, et täägi rihma pannal oleks umbes üks c/m kõrgemal täägi käepideme ülemisest otsast, nõnda, et täägi rihma pannal käepideme otsa ei ôõruks, kus juures üks täägi rihma liikuvatest rullikutest hoiaks kinni täägi rihma otsa ja seisaks vöörihma alumise ääre vastu, mis ära hoiab täägi edasi-tagasi nihkumist mööda vöörihma; teine liikuv rullik peab seisma täägi aasa juures, millest täägi rihm läbi käib, mis hoiab ära täägi kerkimist ülespoole mööda täägi rihma.

Revolvri tohl kantakse paremal küljel — palitul nii, et tohlu eesmine äär joondub parema poolse nööbi reaga; mundril — eelpool parema külje taskut nii, et tohlu tagumine äär tasku esimese äärega liinduks.

Tääki ja revolvert tohlus tuleb korraga kanda ainult välisposti teenistuses ehk sisemises vahiteenistuses (vahialuste vahtimisel, korrapidajana vahitubades politsei asutuste juures jne.) olles, kuna kõigil muil teenistuse kohuste täitmisel, nagu korrapidaja teatrites, kohtu eesruumides, koosolekutel jne. olles, tuleb ainult tääki kanda, revolver aga taskus. Politseiülematel on õigus tarviduse korral oma äranägemise järele ük ikutel juhtumistel seda korda muuta. (Pol. Peav. Ülema pvk. nr. 9 § 3 — 1923 a.)

Tääki kanda ainult teenistuses olles ja vöörihma küljes mundri ehk palitu peal. Väljaspool teenistuskohuste täitmist võivad politseinikud külma sõjariista kanda, kui nad seda soovivad.

Tervitamine.

Et igat politseiametniku liigutust seltskond ja rahvas tähelepanelikult jälgib ning arvustab, peab politseinik ennast alati sõjamehelikult sirgelt hoidma ja iga möödaminejat tähele panema. Vilunud ja hea politseinik on see, kes midagi tähelepanematalt mööda ei lase, vaid kõiki ja kõik näeb, mis tema silmapiiril sünnib.

Silmab politseinik tänaval ülemat või mõnda teist vormikandjat politseinikku, tõstab ta, nelja sammu kaugusel olles, parema käe mütsi ääre pead tervitatava poole pöörates. Teha seda meeldivalt ja viisakalt nagu seda vormikandjalt nõutakse.

Pöörab ülemus mingisuguse küsimusega kohtatava ametniku poole, viibimata seisma jääda ja käsi mütsi ääre tõsta.

Tervitab ülemus üksikult kordnikku, või vanemkordnikku, vastata: „Tervist, herra politseiülem!“ jne. — seal juures mitte unustada ameti nimetust juure lisada.

Politseinik tervitamiseks mütsi maha ei võta.

Ülemuse küsimuse peale jaatavalt vastates tuleb vastata: „Just nii!“ hra see ehk see; eitava vastuse korral — „Ei mitte!“ hra see ehk see. Ei ole soovitav vastata „ei-ei“ ehk „ja-jah“ jne.

Ülemaga kõneldes vastata lühidalt, selgelt.

Seletab ülem midagi ja see arusaadav ning selge on — vastata: „Kuulen, h-ra politsei-inspektor!" jne.

Ülema tervituse peale vastates peab seda viisakalt ja aukohaselt tegema aga mitte vastamata jätma ehk haavavalt, ükskõikselt seda tegema.

Matuserongi kohtades tõstetakse austamiseks käsi mütsi ääre. (Greeka-õigeusulised, kes soovivad ristitähte ette lüüa, võtavad mütsi peast ja see on ainuke juhtumine, kus politseinik austamiseks mütsi peast võtab).

Kiriklistel tseremoniidel ollakse ilma peakatteta (mütsita).

Vangide saatmisel, jälgimistel, läbiotsimistel, kinnipüütavate tagaajamisel ja muudel sarnastel erakorralistel juhtumistel teenistuse suhtes ei tervita politseinik kedagi.

Ülemuse ilmumisel vahituppa, kasarmu, komandab vanem sealolijaist „Püsti! Vait!" mille peale kõik seesolijad, peale naisterahvaste, püsti tõusevad ja alles ülemuse sellekohase luba järele istuvad.

Ilmub ülemus kantseleiruumidesse, tõusevad kõik meesametnikud teretamiseks püsti, kuna naisametnikud peakummardusega ülemust tervitavad.

Ministri ilmumisel tõusevad kõik püsti

Tervitamine sõiduriistadel.

Sõites automobiilis, vankril ehk mõnes muus sõiduriistas, tervitamiseks püsti ei tõusta, vaid tõstetakse ainult käsi mütsi ääre juure.

Viisakus nõuab, et noorem teenistuses oma istekoha vanemale kaasteenijale pakub, kui viimane tramvaisse, vagunisse ehk laevale ilmub ja ruumi puudusel kohata jääb. Samuti talitatakse ka naisterahvaste, vanadusest jõuetute ning nõrkade suhtes.

Ratsa ja jalgrattal sõites tõstetakse tervitamiseks parem käsi mütsi ääre juure.

Sõiduriistadel, mis vagusi liiguvad ja kus tegevus teisi kaareisijaid ei tülita, nagu raudteevagunis ehk laeval, tõustakse tervitamiseks püsti.

Ratsutades hobusel, kellel suurauda suus ei ole ja

ratsmeid kahe käega hoida tuleb, tervitatakse pead tervitatava poole pööramisega. Sõiduriistas istuja ja hobust juhtija ning mõlemis kätes pakke kandja vormikandja ametnik tervitab samuti.

Tervitamine komandodega.

Surnukehasaatja komando kedagi ei tervita.

Rivis komando tervitamiseks, peale komandot saatja ametniku, kes, peale komando „Vait! Paremale (vasakule) vaat! (a), käe mütsi ääre tõstab, kätt mütsi ääre ei tõsta. On rivis peale komando saatja ametniku veel ülemaid (jaoskonna ülemad jne.), komandab komandot saatja ametnik: „Vait! Paremale (vasakule) vaat! (a) herrad jaoskonnaülemad" kus juures ka viimased käe mütsi ääre tõstavad, pead ülemuse poole pöörates.

Komando, peale komandot „Vait! Paremale (vasakule) vaat! (a)", pöörab kui üks mees pead kästud poole ja, käsa liikumalt kõrval hoides, sammub tugeval sammul ülemusest mööda. Tervitab ülemus, vastab komando „Tervist!",—möödub komando ülemast, komandab komandot saatja ametnik „Vabalt".

Ausus ametikohuste täitmisel ja oma ametist lugupidamine.

Kui osav, hea ja kärmas politseinik ka ei oleks, siiski ei või ta teenistuses sallitav olla kui temast märgata on, et ta silmakirjalik kohustäitmises, mitte erapooletu kohtus, meelega kedagi süüdistamas ehk et ta ennast annetega ärameelitada laseb.

Tuleb silmas pidada, et iga ametnik peab teenima ennastsalgavalt, eeskujulikult ja ausalt mitte ainult oma ülema silma ees olles, vaid igal pool ja alati.

Ei ole kõlbulik oma asutust, ülemaid, kaasteenijaid ning nende tegevust seltskonnas arvustada, naerda ehk neist pilkavalt rääkida.

Suitsetamine avalikus kohas — tänaval — vormiriietes politseiametniku poolt ei ole ilus ja ametikohuste täitmise juures täiesti lubamata.

Raporteerimine.

Viisakustunne nõuab, et iga politseiametnik, kes juhusliselt ehk teenistuskohuste sunnil juures viibib, kui ülemusele raporteeritakse, viibimata püsti tõuseb, käe mütsi ääre juure tõstab ja vait seisab kuni raporteerimise lõpetamiseni.

Kui raporteerimine ruumis sünnib ja juuresolejad

ilma peakatteta, seistakse sõjamehelikult — kannad koos käsa kõrval hoides — vait.

Ülemuse elukorteris sünnib raporteerimine ilma peakatteta.

Kõrgema ülemuse ilmumisest teatab korrapidaja politseiametnik viibimata vastavatele ülematele.

Kui ühe asutuse ülemad kokku tulnud ja koos viibivad, ei raporteeri mitte korrapidaja ametnik, vaid vanem koosolejatest. Raporteerides olla ülemusest 2 sammu eemal, kannad koos ja parem käsi mütsi ääres.

Raporteerida kuuldavalt — selge aga mitte kisendava häälega ja arusaadavalt: „Herra politseiülem! (peavalitsuse ülem, politsei-inspektor, jaoskonnaülem, minister, riigivanem jne.) Minu vahikorra ajal postil nr. 24 iseäralisi juhtumisi olnud ei ole". Kui aga on olnud, siis lühidalt ütelda mis olnud, näituseks: „Herra politsei-inspektor! Minu postil nr 3, II jaoskonnas, Narva maanteel maja nr. 25 kohal jäi keegi minule tundmata naisterahvas sõiduvoorimehe nr. 315 alla, kusjuures jalaluu murdus. Õnnetu on haigemajasse saadetud, voorimees kinni peetud". Raporteerimist lõpetades astuda kõrvale, et ülemat mööda lasta.

Ülema edasi- ehk tagasimineku puhul, olgu väljas ehk maja sees, saata teda oma piirkonna lõpuni, kui selleks eitavat käsku pole olnud.

Raporteerimise ajal on müts peas: vahitubades, kasarmudes, peavahtides, jaamades ja seltsimajade eesruumides, kus üliriided maha võetakse. Kui aga korrapidaja politseiametnik teatri ehk seltsimaja sisemistesse ruumidesse astub, s. o. seltsi-, pidu-, näite- ehk kontsertsaali, võtab peakatte (mütsi) t i n g i m a t a maha ja hoiab enda juures — käes.

Kui korrapidajal ametnikul teada, et ülemus teatrisse, kontserdile, pidule ehk jaama ilmub, võtab ametnik teda välistrepil vastu. Ilmub aga ülemus teadmata ehk juhusliselt neisse kohtisse, siis astub esimesel kohtamise võimalusel vastav ametnik temale vastu ja raporteerib, kusjuures müts, põhi ettepoole vasakus käes, pöial keset mütsi sirmi mütsimärgi kohal, hoitakse.

Sisemistes ruumides, kus rahvas liigub, raporteeritakse tasase häälega.

Ülemuse märguandmise peale, et raporteerida ei ole vaja — astub ametnik kõrvale ja saadab ülemat. Kui ka siin eitava käsu saab — täidab kohapeal oma ülesannet.

Juhtumisel, kui ülemus nägematult ilmub, näituseks teatrisaali ja korrapidaja teda alles etenduse ajal tähele paneb, esineb korrapidaja ametnik esimesel võimalusel, kui ülemus üldruumi ilmub, temale rapordiga.

Olles täies vormiriides — mõõk ehk tääk vööl, revolver tohluga küljel, peakate peas ja kindad käes toimkonnas, siis, toimkonnas, paraadil ja välisteenistuses üldse, peale raporteerimist teretamiseks kätt kindast ei vabastata. Seisab aga ametnik sisemises toimkonnas, nagu seltsi-, pidu-, teatri-, kontserdi-, ehk basaarisaalis, on müts peast ära ja hoitakse ühes parema käe kindaga vasakus käes. Sarnasel juhtumisel sünnib teretamine peale raporteerimist ilma kindata. Kindad olgu alati puhtad.

Etendusvaheaegadel jätab korrapidaja oma istekoha ja valvab teatri sees kui ka väljas korra järele ning asub oma kohale alles etenduste algul.

Ülespidamine ülemuse juuresolekul ja seltskonnas.

Kõrgema ehk teenistuses vanema ametnikuga ühes olles mitte enne istuda (kuigi viimane istub), kui selleks vanemalt luba küsitud on.

Millalgi mitte enne istuda, kui kõrgem ehk vanem kaasteenija seda teinud pole.

Mitte enne suitsetada, kui selleks luba küsitud pole. Viisakus nõuab, et seltskonnas, kus naisterahvad, ka viimastelt suitsetamiseks luba palutakse. Kodanikkude vastu piinlikult viisakas olla. Tuleb keegi vahi-, teenistustuppa ehk kantseleisse, püsti tõusta ja paluda võõrast istuda, kuid ise mitte enne istuda, kuni võõras seda teinud pole.

Võimalikult ruttu tulija soov ärakuulata.

Juhtumisel, kui võõras püsti jääb, peab ka politseinik sedasama tegema (mahaarvatud juhtumised, kui juurdlust toimetatakse, ehk kiire töö kallal tegev ollakse, mis ühenduses teenistuse asjus väljakutsutud isikuga).

Ülespidamine postil olles.

Seisab politseinik postil ja keegi mingisuguse küsimusega tema poole pöörab, kohe omada viisakas, politseinikule vastav seisak ja käsi tervituseks mütsi ääre tõsta ning kohe jälle alla lasta.

Ärakuulates, mida küsija soovib, anda lühikene ja selge vastus. Mitte asjata juttu ajada, mis postil seisjale lubamata ja teenistuskohuste täitmist takistab. Isiku lahkumisel jällegi käsi mütsi ääre tõsta, nagu tervitateski, kuid sealjuures mitte peaga ehk kehaga kummardusi teha.

Postil seisjad kordnikud olgu alati ilma nõuete kohaselt riides — kas kõik sinelites ehk frentschides, mitte aga ühed sinelites, teised ilma jne.

Selle korraldamine on politseiülema kohus.

Iga politseinik peab oskama küsijaile õigeid juhatusi anda, selleks teadku kõikide tähtsamate asutuste ja isikute asukohad ja aadressid, mis ehk kes tema piirkonnas ja kohalikus linnas asuvad ehk elavad.

Ülespidamine ametikohuste täitmisel.

Politseiametnik, nõudes seadusliste ehk politseiliste korralduste täitmist, tehku seda auseisuse kohaselt — kindlalt ja järeleandmatalt, kuid mitte toorelt, ehk haavavas toonis, ükskõik missuguse isikuga tegemist on.

Kuigi politseinik ise kellegi poolt ühel ehk teisel moel haavatud saab, ei tohi ta ometi enesele lubada mingisugust isiklikku võimu tarvitust.

Kui keegi väljakutsuvalt politseiniku vastu üles astub, teda haavab sõnaga ehk teoga, olla kannatlik ja külmaveline. Sarnastel juhtumistel tuleb süüdlase isik kindlaks teha ja seaduslikus korras vastutusele võtta.

Samuti mitte lubada vägivalla tarvitamist kinnipeetavate, iseäranis aga joodikute juures, meeles pidades, et viimaste peale kui haigete peale vaadata tuleb.

Laitmata ja piinlikult korrekt ülevalpidamine politsei poolt kõigis ülemalkirjeldatud juhtumistes on tema jõud.

Ülespidamine paraadidel, pidudel jne.

Kordnik, kes postil ja ka kõrgem politseiametnik, kes määratud kuhugile toimkonda, kas paraadile ehk mujale rahva- ehk pidukohta, peab seisma sõjamehelikult ja kindad käes, aga mitte käed selja peal ehk taskus, ja kusagile seina, puu, aia ehk ükskõik mille vastu toetades. Suitsetada, kõvasti naerda, omavahelist kodust juttu ajada jne. on keelatud,

Alati tuleb meeles pidada, et rahvas kedagi nii teravalt tähele ei pane, kui politseinikku. Iga vähem tema liigutus saab rahva poolt märgatud sellepärast, et politseiametnik seaduste, määruste ja kõlblusnõuete täitmises järelvalvaja on. Nii siis on see täiesti loomulik, et rahvas tähele paneb, kuidas politseiametnik ise seadusi, määrusi jne. täidab.

Iseäranis paraadidel, kus politseiametnikud korda peavad, peab igas asjas piinlikult tähelepanelik olema, et eksisammude ja üleastumistega omale mitte häbi ehk kahju teha.

Keegi ei tohi ilma oma ülema teadmata ehk loata temale määratud kohalt lahkuda.

Oma kohustest lugupidamine.

Iga politseiametnik peab tema peale pandud kohusi ja ülesandeid ausalt ning täpipealselt täitma ja ühtlasi ka selle järele valvama, et tema kaasteenijad sedasama teeks.

Suur eksisamm oleks, kui politseiametnik ainult oma ausust ja korralikku isikut silmas peab ja seal juures, teades kaasteenija halbu külgi, sellest osavõtmatalt vaikib ehk koguni erapooletuks jääb ning juhtumisest, vea kõrvaldamiseks, oma ülemale ette ei kanna, lootes, et sarnane teguviis tema autoriteeti ülemuse silmis tõstab.

Kunagi ei tohi unustada, et ametnik, teades oma kaasteenija mitte politseiametnikukohasest ülevalpidamisest ja sellest oma ülemale ette ei kanna, sellega kaastegelane ja varjaja on.

Sarnane teguviis on lubamata, sest et see tervet politseiametnikkude kogu määrib, tema peale soovimata varju heites.

Mida peab politseiametnik tegema, kui tema kellegilt märkuse saab.

Kui politseiametnikule ükskõik kus kohal ehk kelle, kas ülemalt ehk mõne kõrgema võimukandja poolt mingisugune märkus tehakse, peab ametnik sellest viibimata oma otsekohesele ülemale ette kandma, mis sellepärast tarvilik, et siis vastav ülem oma alluva ametniku kaitseks tarvilisel korral teab sellekohaseid samme astuda enne, kui kaebusega teiselt poolt esinetakse ja kaebealuse politseiniku kahjuks asja koguni teisest küljest valgustada jõutakse, mis mitte soovitav ei ole. Niisama võidakse kaebealuse ülemalt asja kohta seletust küsida, mida sel puhul, kui juhtumisest ette kantud ei ole, anda ei või. Sarnasel korral aga saadakse mulje, et asutuses nõuetav kord ja distsipliin puudub ja seega kogu asutuse autoriteedi peale ühe ametniku pärast halb vari langeb.

Ülemate kohused.

Iga ülem olgu esiteks ise igatepidi eeskujulik ja alles siis nõudku seda oma alluvatelt ametnikkudelt.

On ülem viisakas ja korrekt—püüavad seda ka temale alluvad kaasteenijad olla.

Iga ülema otsekohene ülesanne ja kohus on kasvatada ning juhtida oma alamaid nii, et viimased teenistuses igatepidi oma ülesannetele vastaksid ja ka eraelus — seltskonnas — oma ametiau kohaselt ennast üleval peaksid.

Selle palgaks on rahva lugupidamine. Sellepärast peab iga ülem oma alluvate ametnikkude teguviiside, vastu teenistuses kui ka eraelus rohkem huvi tundma, s. o. peab võimalikult sagedasti nende teenistust ja tegevust revideerima, peab teadma, missuguste kalduvustega on temale alluvad ametnikud ja kudas nad ennast teenistuses kui ka eraelus üleval peavad Selleks koguneda võimalikult tihti kokku, et läbirääkida ja kuulata, mida keegi neist töö alal teinud, kuidas täidab oma kohuseid, mis on nende soovid ehk tahtmised ja kas teenijad on kohusetundelised ning kas nad mitte silmakirjaliselt teenistust ei kanna.

Iga ülem kannab täielikku vastutust oma alluvate ametnikkude ülespidamise ja eluviiside eest.

Oma alluvate ametnikkude hingeelu tundmaõppi-

Peale teenistuse peab iga ülem tundma ka oma alluvate ametnikkude eraelu, s. o. kodust elu ja olukorda.

On tähele pandud, et hea, aus ja truu teenija ametnik järsku teenistuse vastu loiuks jääb ja oma kohuseid

mine ja nendega läbikäimine.

ükskõikselt täitma hakkab. Niisugune pööre, mis muidugi mõista, politseiteenistusele ütlemata kahjulik, on väga tihti tingitud mingist põhjusest. Et seda põhjust avalikuks teha, mis võimaldaks juba varakult selle tagajärgede vastu abinõude tarvitusele võtmist, peab iga ülem teadma: 1) kas temale alluv ametnik on poiss- või naisemees; 2) kui suur on tema perekond; 3) missuguses vahekorras perekonnaga; 4) kas on raskes, sagedasti väljapääsemata seisukorras (suure pere ehk haiguse tõttu); 5) kas tarvitab joovastavaid jookisid; 6) kas mängib kaarta ehk muid hasart-mänge. Viimane on iseäranis tähtis teada sellepärast, et on see kordnik, siis mängib ta oma palga maha ja sealjuures, kui kuupalgast elav inimene, kannatab puudust ning nälga, mis sagedasti inimesi soovimata tegudele sunnib, on see aga mõni kõrgem ametnik, kellel riigi rahaga tegemist ja selle maha mängib, langevad niihästi esimene kui viimane kohtu alla ja sealt — võib olla, vangimajasse. On aga ülem valvel ja tunneb omale alluvaid ametnikke kõigekülgselt, siis seisab alati tema võimuses neid mõnesuguste abinõudega, nagu seltsimeheliku nõuandega, noomitusega, üleastumiste tagajärgede meeldetuletamisega jne. — ausal teel hoida, sellega neid õnnetusest päästes.

Alluvaid ametnikke distsiplinaar korras karistades olgu iga ülem piinlikult ettevaatlik, sest miski muu ei mõju nii halvavalt ametniku peale, kui asjata ja ülekohtune karistus ülemuse poolt. On aga ametnik tõesti süüdi—p e a b t e m a t i n g i m a t a k a r i s t a t u d s a a m a.

Enese ja oma ametivendade au kaitsmine.

Ükski politseiametnik ei tohi ilmuda tänavale, seltskonda, teatrisse ja ülepea rahva hulka viinastanud ehk viinast lõhnavas olekus.

Samuti on politseiametnikule keelatud vormiriietes joogikohtadesse, nagu: restoraani, trahterisse jne. ilmuda siis, kui ta ametikohusi ei täida. Iga politseiametnik, kes oma ametivenda viinastanud ehk niisuguses olekus, mis kogu (korporatsiooni) au ja mundrit määrib, näeb, on kohustatud viibimata teda kõrvale toimetama ja ära viima võimalikult nii, et seda keegi ei näeks ja tähele ei paneks. Seda peab tegema „ü k s k õ i k i d e e e s t j a k õ i k ü h e e e s t“ juhtumisest oma ülemale ette kandes. Üldse on joomine politseis lubamata ja sallimata nähtus.

Rahvustunne ja isamaast lugupidamine.

Peale hariliku viisakuse ja ümberkäimise kõikidega tuleb äärmiselt tähelepanelik olla väljamaalaste vastu, sest kõik meie head kombed ja väärnähtused paistavad neile hõlpsamini silma, kui meile endile ja juba meie riigi ning rahva au ja uhkuse pärast peame selle eest hoolt kandma,

et iga väljamaalane meist ja meie rahvast kõige paremad mälestused kaasa viiks, selleks olla iseäranis piinlikult viisakas, korrekt ja vastutulelik iga väljamaalase vastu.

Politseiametnik kui auvõõras seltskonnas.

Kui politseiametnik alati seaduse piirides töötab, oma teenistuses aus ja korralik, kodanikkude vastu viisakas, korrekt ja oma ülevalpidamises kaine, ilusa ja puhta väljanägemisega on, võib rohkem kui kindel olla, et iga niisugune politseiamatnik igas seltskonnas heameelega nähtud ja soovitav liige on, ning kui riigi võimukandja, seega ka — auvõõras. Vastasel korral on aga tema isik põlatud, niisama ka see asutus kus ta teenib.

Riigihümn.

Riigihümni laulmine ehk mängimine on rahvustunde suurim auavaldusmoment ja alati tuleb meeles pidada, et igal riigil oma rahvalaul (hymne) on, milles kogu rahva mured ja rõõmud — rahva hing —väljenduvad. Riigihümni austades austame iseendid, kogu rahvast ja seda riiki, kelle hümni lauldakse ehk mängitakse.

Paraadidel, pidulikkudel aktustel, väljamaalaste vastuvõtmistel ja kõigis teistes kohtades, kus lauldakse ehk orkestri poolt mängitakse oma ehk välisriigi hümni, tuleb kuni selle lõpuni vastava sõjamehelise seisakuga, kätt mütsi ääres hoides, püsti seista. Ollakse aga ilma peakatteta — seista sõjamehelikult sirgelt.

Välisriikide hümni mängitakse nende riikide saadikute, esitajate ja teiste vastuvõtmise puhul ja veel mõnel teisel juhtumisel.

Paneb politseinik tähele, et mõni kodanik riigihümni laulmise ehk mängimise ajal oma kodaniku kohust ei täida — peakatet maha ei võta — ei tohi politseiametnik ometi seda kodanikult n õ u d a.

Sunduslikkude määruste täitmise järelvalve.

Iga politseiametnik on kohustatud piinliku hoolega selle järele valvama, et kõik kohaliku linna- ehk maakonnavalitsuse poolt väljaantud ning maksmapandud sunduslikud määrused nende poolt, kellesse asi puutub, täpipealset täitmist leiaks, millepärast olgu iga politseiametnik ise viimastega hästi tuttav ja ärgu jätku kahe silma vahele ühtegi nende rikkumiskatset.

Korraldus rongikäikude ja muude suuremate rahvakogumiste alal.

Liigub tänaval matuse- ehk meeleavaldajate rong (mis valitsusvõimude poolt lubatud ehk seaduslikus korras registreeritud), sõjaväe ehk tuletõrjujate komandod, tuleb kõiki vastusõitjaid autosid, töö- ja sõiduvoorimehi ning ratsasõitjaid, kui need liikumist takistavad, kõrvaltänavaisse juhtida ehk neid seisma jättes rongide, komandode jne. eest tee vaba hoida kuni järgmise kordniku piirini, kes omakord samuti toimetab järgmise kordnikuni jne.

Korra jalaleseadmine rahvarikkas kohas mitmesugustel juhtumistel.

Olla korrekt ja külmavereline, et politseiametniku ülevalpidamine ei annaks põhjust ja hoogu korralageduse suurenemiseks.

Praktika näitab, et kui politseinik osav ja taktiline tegevuses ning ümberkäimises nendega, kes korralageduse sünnitajad, saavad niisugused juhtumised sagedasti ja pea enamasti alati likvideeritud politseiniku osavuse ja oskamise tõttu ilma suurema vaevata ja võimu tarvitamiseta. Ilmub aga politseinik kohale äritatud, närviline ja ei vali rahvaga rääkides sõ u, on oma väljaastumistes ettevaatamata, toores, vehkleb kätega jne., ei või korralageduse lõpetamisest juttugi olla, vaid tuleb koguni abi välja saata, kes sarnase politseiniku lärmitseja rahva käest päästma peab.

Kui kohal üht ehk teist viisi võimata isiklikult korda jalale seada, peab politseiametnik võimalikult ise kohale jääma ja ajaviitmata võimalusi leidma lähemast politseiasutusest endale tarviliku abi palumiseks.

Iga politseiametnik peab käsku ootamata jalamaid teisele abiks tõttama kui see mõnesugustel juhtumistel abi tarvitab, ükskõik mil kombel ta sellest teada saanud.

Üldse peab tähendama, et politseinik korra alalhoidmise ehk selle jal leseadmise juures kunagi ilma tungiva tarviduseta kedagi oma tegevusega ei tülitaks.

Väljavõte distsiplinaarseadusest.

Distsipliin on kord, mida valjult peab täitma, nagu ettekirjutatud valitsusvõimude poolt. Sel epärast tuleb vastupanemata ja täpipealselt täita ülemate korraldusi ning käske. Hoida omas komandos korda, õiglaselt täita oma teenistuskohusi ja mitte karistamata jätta alluvate ametnikkude üleastumisi teenistuse alal.

Antud käskude täitmise tagajärgede eest on ülem, kelle poolt need antud, üksi vastutav, mahaarvatud juhtumised, kui antud käsu täitmine kuriteo toimepanemiseks välja kujuneb ehk selle täitmine muidu seadusevastane või ka kahjulik on. Kuritegelised käsud tulevad täitmata jätta.

Seadusevastaliste ja kahjulikkude käskude saaja on kohustatud käsuandja tähelepanu käsu seadusevastalikkuse või kahjulikkuse peale juhtima; kui käsuandja siiski oma nõudmise juure kindlaks jääb — tuleb käsk täita.

Viisakuse ja austamise suhtes on noorem kohustatud aupaklik olema vanema ehk ülema vastu, niihästi teenistuses kui ka väljaspool teenistust.

Distsiplinaar-karistus on nuhtlus, mida ülem ilma kohtuta — oma võimuga alluvatele peale paneb.

Distsiplinaar korras karistamise alla käivad vähemad üleastumised ametnikkude ja teenijate poolt, missugused ei allu kohtuvõimudele.

Kui ülem leiab, et tema karistus, mida ta kõige suuremana võib ametnikule peale panna, üleastumise järele väike on, siis võib tema süüalust kõrgemale ülemusele suurema karistuse määramiseks ette panna.

Iga distsiplinaar-karistus peab vastama tehtud üleastumise väärtusele.

Karistuse määramisel võetakse arvesse:

1) üleastuja teguviis;

2) olukord, millega see ühenduses ja karistatava endine ülevalpidamine.

Kordadel, kus karistust määratakse teenistuskohuste mittetäitmise eest, tuleb arvesse võtta: kaua karistatav teenistuses olnud ja samuti ka tema teenistuskohuste tundmine.

Ülem, kes distsiplinaar-karistust määrab, peab enne süüdlase kuriteo kindlaks tegema. Juhtumisel, kui tekib kahtlus, kas süüalust distsiplinaarkorras karistada või kohtu alla anda, tuleb juurdlust toimetada.

Kui on märgatud, et süüdlane mitmed korrad trahvitud ühe ja samalaadilise süüteo pärast, tuleb karistust suurendada.

Alluva teadaanne korralduste kohta, mida tema enda suhtes seaduslikkudeks ei pea, nimetatakse kaebuseks.

Kaebust võib ainult isiklikult oma eest tõsta. Teise eest ehk kokkuräägitud ühingus kaebust anda ehk selleks kokku koguda, et kaebuse avaldamise kohta läbirääkimisi pidada, on keelatud.

Pealepandud distsiplinaar-karistuse täideviimist ei või sel puhul seisma jätta, kui ülema peale kaebus antud enne, kui ei ole järgnenud kõrgema ülema korraldus karistuse muutmise kohta.

Peavahis arreteeritu juurest tulevad ära võtta tema sõjariistad.

Distsiplinaar-karistust ei viida täide joobnud isikute juures, samuti ei selgitata nende süütegu enne, kui peale esialgse arresti äraistumist ja kaineks saamist.

Isikud, kes mingisugustel mõjuvatel põhjustel puuduvad inspektorvaatusel, võivad kaebusi anda otsekohe inspektorvaatust toimetaja ülema nime peale.

Kaebusi ei või ette tuua rinnes, ehk ülepea teenistuskohuste täitmisel, näituseks: postil, vahikorras, korrapidajaks jne. olles.

Kaebusi kantakse ette inspektorvaatustel politseiülemale, politsei-inspektorile, politsei peavalitsuse ülemale, siseministrile ehk ka muul ajal. Viimasel juhtumisel võib seda teha suusõnaliselt kui ka kirjalikult otsekohe sellele ülemale, kellele allub kaebealune. Juhtumistel, kui kaebaja ei tea, kelle süü läbi tema õigused rikutud, antakse kaebus oma otsekohesele ülemale edasitoimetamiseks.

Ei või ülemale vale- ehk põhjendamata kaebusi ette tuua, samuti ka niisuguseid, mis haavavas või toores toonis kirjutatud.

Ülemate üldkohused oma alluvate ametnikkude vastu.

Iga ülem peab oma alluvatele ametnikkudele selgeks tama: 1) kes on määratud riigi kaitseks väliste kui ka sisemiste vaenlaste vastu ja 2) laiendama nendes kohusening truudustunnet oma isamaa ja vabariigi valitsuse vastu. Oma alluvas komandos peab ta: 1) hoidma distsipliini ja 2) vastutust kandma teenistuskorra rikkumiste eest.

Ülem peab olema oma alluvate vastu õiglane, rahulik, alati ühesugune ja järelandmata nõudmistes, olles ise seal juures alati eeskujulik ülevalpidamises, täpipealne seaduste, distsipliini ja ülemuse käskude ning korralduste täitmistes.

Teeb oma võimu piirides, mis temale usaldatud ehk teenistuse järele peale pandud, igasuguseid korraldusi teenistuse alal.

Nõuab täpipealset ja vastuvaidlemata täitmist tehtud korralduste suhtes. Kontroleerib ja on vastutav igasuguste tagajärgede eest.

Hoolitseb alluvate tervislise seisukorra eest. on vastutulelik nende hädadele ja soovidele; tarvilisel korral on neile nõuandjaks, juhtijaks ja eeskostjaks ülemate ning võimukandjate ees.

Vanemad ülemate hulgast vaatavad nooremate korraliku ja õiglase teenistuse järele, kuna viimased omakorda samas sihis endast nooremate tegevuse järele valvama peavad.

Üldine järelvalve kõikide kohta on vanemate kohus.

Sõjariistade tarvitamine.

Sõjariist peab alati puhtalt ja korralikult hoitud saama. Tule- ehk terakaitseriista mitte seest- ehk väljaspoolt roostetama lasta minna, neid alati kergelt õliga määrida, iseäranis aga külmal ajal. Iga politseiametnik peab oskama oma sõjariista lahti võtta, seda puhastada ja kokku panna.

Kaotatud ehk meelega rikutud sõjariista väärtus nõutakse süüaluselt sisse tema palgast.

Peab alati meeles pidama: kui kaitseriist korras — on ta politseiniku elupäästja, on see aga korratu hoidmise tõttu rikkes — tema hukatus.

Oma ametikohuste täitmisel võib sõjariista — tuleriista tarvitada ainult äärmistel juhtumistel ja ainult siis, kui koguni muud teist teed üle ei jää.

Tuleriista võib ainult siis tarvitada, kui terariista tarvitamine võimata, ehk mitte otstarbekohane.

Teenistusse ilmudes peab politseinikul revolvri padrunisalves padrunid täiel arvul olema. Ühe üleliigse kuuli hoidmine revolvri rauas, mis padrunisalve ei mahu, ei ole soovitav õnnetute juhtumiste ärahoidmise mõttes.

Haavatute eest hoolitsemine on politsei kohus.

Tuleriista tarvitamisel tuleb piinlikult ettevaatlik olla, et mitte asjata kahju teha.

Tuleriistade tarvitamisel peab mittesõnakuuljaid kolm korda kõva häälega hoiatama. Kui politseinikul aga siiski selgesti näha ja arusaadav, et röövel ehk mõrtsukas sõjariistus politseinikule vastu hakkab — võib kohe sõjariista tarvitada.

Tuleriistadest õhku ehk tühjade padrunitega laskmine on keelatud. V. S. K. II. k. § 688 märkuse lisa. (Vaata politsei korraldus).

Kõigist sarnastest juhtumistest ja nende järeldustest tuleb viibimata, kas telefoni ehk telegraafi teel kirjalikult ehk käskjalaga, oma otsekohesele ülemusele ette kanda.

II. Reaõppus.

Reaõppust tuleb politseiametnikul sellevõrra õppida, kuivõrra seda tarvis läheb, et 1) kõik politseiametnikud, kui vormikandjad, vastaksid oma välimusele sõjameheli-sest küljest, ja 2) et rivikorda nõndapalju teada, et iga ülem oskaks oma alluvaid, kas vaatusele ehk kuhugile toimkonda määramisel, nõnda esitada, et politseinikkude kogu ei esineks mingisuguse korratu salgana, vaid kui tea-tav sõjaväeline komando.

I. peatükk.

Jalaväe rivid ja nende juhatamine.

Jalaväe tähtsamaks õpetamiseks, hõlpsamaks liiku-miseks ja toimetamiseks on vaja, et sõjamehed teatud kor-ras oleksid, kus igal mehel oma seaduses kindlaks mää-ratud koht.

Niisugune kindlaksmääratud sõjameeste mahutamine nende vastastikuse vahekorra, liikumise ja toimimise tar-vis, nimetatakse — riviks.

Rivide ühendamine ühiseks tegevuseks ühe isiku ju-hatuse all nimetatakse korraks.

Kui sõjamehed rivis ühes joones üksteise kõrvale on seatud, siis nimetatakse niisugune rivi — viiruks.

Viiru otsad nimetatakse tiibadeks: paremaks ja pahe-maks. Tiibade nimetusi rivi pööramine ei muuda.

Kui sõjamehed nõnda rivis seisavad, et rivi parem tiib nende paremal ja pahem tiib pahemal käel, siis ni-metatakse see rivi külg, kuhu meeste silmad pöördud — rindeks.

Kui sõjamehed mainitud olekust ümber pöörda, siis jääb rinne nende taha.

Reaks nimetatakse kahte, kolme jne. sõjameest, kes üksteise taga seisavad.

Kui kaks viirgu, mõlemis 10 sõjameest, üksteise taha seatakse, siis saadakse 10 rida. Kui aga ühes viirus üks sõjamees vähem on, siis nimetatakse see rida poolikreaks. Enamasti seatakse see rida viiru pahema tiiva teiseks reaks, kusjuures tühi koht nimelt tagumises viirus peab olema ja nimetatakse ta siis veel ebareaks.

Kahest üksteise seljataga seisvast viirust nimetatakse esimene eelviiruks, tagumine — tagaviiruks, ehk esimene ja teine viirg. Viirgude ümberpööramisest need nimetused ei muutu. Kui aga viirud ümber pööratakse ja viirgudes poolik- ehk ebarida leidub, siis astub poolik- ehk ebareas seisja eesolevasse viirgu, nii et sealpool, kuhu viirusolijad sõjamehed vaatavad, ikka täied kohad leiduks. Vähem kui neli meest seatakse ikka ühte viirgu. Viirus seatakse mehed kasvu järele paremast tiivast alates kuni pahema tiiva lõpuni. Kuju järele on jalaväe rivisid kolme laadi: koondrivi, lahkrivi ja ahelrivi.

Politseis on tarvilik ainult koondrivi õppus, mille juure siin jäämegi. Koondrivis seisavad sõjamehed kõrvuti, nõnda, et nende küünarnukkide vahel üks kämmel vaba ruumi jääb. See rivi võib ühe ehk kaheviiruline olla. Kui sõjamehed ühes ehk kahes viirus kõik ühes joones seisavad, siis hüütakse seda hargriviks. Kui aga koondrivi järgud üksteise taha on paigutatud, siis sünnitavad need kolonni. Esimene järk nimetatakse kolonni algeks, tagumine — kolonni lõpuks. Nende vahe nimetatakse kolonni ulatuseks, kuna allseisva järgu viimase viiru ja järgneva järgu esimese viiru vahe kauguseks nimetatakse Koondrivis vaadatagu otse ette, seistagu liikumata, peetagu sammu ja joondugu rinde järele ja otsejoones.

Rivis valitseb täielik vaikus ja tähelepanek. Ilma loata ärgu lahkugu keegi rivist.

Rivi juhatamine.

Kõik liikumised ja tegevus rivis sünnivad pealiku käsutuse järele.

Käsklus on kahesugune: ettevalmistav ja sundiv. Ettevalmistavat käsklust hääldatakse pikkamisi ja selgesti, et iga sõna arusaadav oleks; sundivat käsklust — valjusti, järsku ja jõuga. Hääle paisutus sündigu rivi pikkuse kohaselt.

Rühma koondrivid.

Koondrividest tarvitab rühm hargrivi, jaokolonni ja reakolonni.

Rühma hargrivi.

Rühma koondatud hargrivis rivineb iga rühm jagude kaupa. Jaod rivinevad kahte viirgu ja seatakse numbrite järele paremalt poolt pahemale poole üksteise kõrvale nõnda, et kõigi sõjameeste saapaninad ühes joones oleksid. Jagusid käsutavad nende alalised ülemad. Poolikread jäetakse jagude keskele.

Rühmas loevad read, paremast tiivast pahemale poole endid paariks.

Rühma ülema koht on seal, kust tal parem on käsutada ja käsutuste täitmise järele valvata. Roodu rivis on ta oma rühma paremal tiival.

Jaokolonn. Rühm rivineb ainult jaokolonni, mis asetatakse üks jagu teise taha, iga jao vahele ühe jao osa ruumi jättes.

II. peatükk.

Komando sõnad.

Seisak: . . . . . Стойка.
a) PAIGALE! . . . . . Становись!
Paremale / Vasakule / Keskele } JOONDU! . . . На право / На лѣво / На середину } Равняйсь!
(Valvel) — VAIK! . . . . (Вниманіе) Смирно!
b) VABALT! . . . . . Вольно!
c) KOHENDA! . . . . . Оправиться!
JÄTTA! . . . . . Оставить!
ÜLES! . . . . . Встать!

Seletus: Komando a) kui mehed on laialt lastud koha pealt,

b) mehed rinnes lasevad ühe ehk teise jala põlvest lõdvaks,

c) nõndasama, kuid võivad ka riideid seada, nina nuusata j. n. e.

Seisak — sirge seis, mitte küürus, pea kõrgel, kannad koos, käed kõrval maha lastud, sõrmed painutatud kergelt peopesa ligidale.

Tervituseks. Paremale / Vasakule / Keskele } VAAT(A)! . . . Равненіе } на право! / на лѣво! / на середину!

Seletus: Kõik pööravad korraga pead sinna, kuhu näidatud ja kui ülem mööda rinnet läheb, saata teda silmadega, s. o. peab pead pöörama tema käigu järele.

Kirikliste talituste ehk matuste tseremoniide juures tuleb tarvis komando sõnu:

Palvele. Palvele mütsid maha VÕTT(A)! на молитву шапки долой!
Mütsid — PÄHE! . . . . накройсь!

Märkus: Täitekomandos võidakse sõnadel „võtt(a)", „vaat(a)" viimast silpi (a) hääldamata jätta.

Pöörded: . . . . . Повороты.
Parem — POOL(e)! . . . на право!
Vasak — POOL(e)! . . . на лѣво!
Poolpööret parem POOL(e)! . полъ-оборота на-право!
Poolpööret vasak POOL(e)! . полъ-оборота на-лѣво!
Ümber — PÖÖRD! . . . . кругомъ!

Seletus: Pööre paremale on seisaku muutus veerand ringi parema käe poole, vasakule — nõndasama vasaku käe poole. Pöörded täidetakse paremale poole parema jala kanna peal ja vasaku jala ninal, vasakule poole — vasakjalalt. Peale pööret jalga, mis maha jäänud, teise jala juure panna — sammu taktis.

Ümber-pöörd — pööre poolringi vasaku käe poole, vasaku jala kannal ja parema jala ninal.

Liikumised: . . . . . Движеніе.
Käies — MARSS! . . . . Шагомъ-Маршъ!
Joostes — MARSS! . . . . Бѣгомъ-Маршъ!
Ümber — MARSS! . . . . Кругомъ-Маршъ!
(venitades) (протяжно)
Jooks — MARSS! (marsist jooksu) Бѣгомъ-маршъ!
(lühidalt) (коротко)
SEIS! . . . . . Стой!
PAIGAL! . . . . . на мѣстѣ!
EDASI! (otse) . . . . . прямо!
(liikumise jatkamiseks)

Seletus: Peale komando „Käies — MARSS!“ algab liikumine vasaku jalaga.

Komando „Ümber — MARSS!“ antakse parema jala pealt, vasaku jalaga tehakse veel üks samm, mis peal järsku ümber pööratakse — jatkates marssimist.

Komando „SEIS!“ antakse parema jala pealt, vasaku jalaga tehakse veel üks samm ja parem jalg pannakse vasakule juure.

III. peatükk.

I. jagu.

Viirg: . . . . . Шеренга.
Viiru õppus . . . . . Шереножное ученье.
Viiru ridastus ja jaotus . . . Построеніе и разсчеты шеренги.
Järjes — LOE! . . . . . по порядку — Расчитайсь!

Paariks (kolmeks, neljaks, viieks jne.) — LOE! (loetakse: üks — kaks).	на первый, второй (и. т д.) Расчитайсь!
Kahte — RITTA!	Ряды-Вздвой!
Ühte — RITTA!	Ряды-Стройся!

Seletus: a) Ridastus kahte ritta tehakse järgmiselt: Teises reas seisjad esimesed Nr. Nr. teevad pool sammu tagasi, teised Nr. Nr. mõlemates viirgudes teevad vasaku jalaga samm tagasi, parema jalaga samm paremale, vasakut jalga juure pannes — seisavad esimeste Nr. Nr. selja taha.

b) Kui viirg ehk rühm saab ümber pöördud, astuvad esimesed Nr. Nr. pool sammu edasi, aga teised Nr. Nr. mõlemates viirgudes astuvad vasakule esimeste Nr. Nr. selja taha.

c) Kui rinne on pöördud parema tiiva poole, esimesed Nr. Nr. astuvad esimeste Nr. Nr. liinisse (joonde).

d) Kui rinne pöördud pahema tiiva poole, esimesed Nr.Nr. teises viirus astuvad 1/2 sammu vasakule, teised Nr.Nr. mõlemates viirgudes — astuvad vasakule, samm tagasi — seistes esimeste Nr.Nr. liini (joonde).

e) Liikumisel tehakse ridastus nõndasama, kui paigal — ainult vahega, et liikumisel paremal tiival — teise viiru rinnega — esimesed numbrid aga liikumisel vasaktiival — esimese viiru rinnal, teised Nr.Nr. — löövad üks samm paigal.

f) Komando järele „ühte RITTA!" teised Nr.Nr. mõlemates viirgudes, nende järele ka esimesed Nr.Nr. teises viirus astuvad oma kohtadele. Ridastus kahte ja ühte ritta — kohapeal täidetakse 3 järgus.

Viiru õppus.

Viiru õppus	Шереножное ученье.
Viirg — PAIGAL!	Шеренга-становись!
Pidage — JOONT!	Держите равненіе!
Viirg — VASAKULE! (paremale, keskelt nii mitu sammu vahet)	Шеренга налѣво! (направо, отъ середины настолькото шаговъ).
Harvene — MARSS! . . .	Разомкнись!
Viirg paremale (vasakule, keskele) koondu — MARSS!	Шеренга направо (налѣво, къ серединѣ) сомкнись!

Seletus: Peale antud komando harveneda vasakule, kui ei ole öeldud komando sõnas, kui palju sammusid, pööravad kõik peale esimese mehe pare-

mal tiival — vasakule. Peale tehtud sammu jäävad seisma — pöörates jälle paremale, nagu ennegi. Nõndasamuti ka teha, kui komando antakse harveneda vasaktiivast. Kui on komando keskelt harveneda, samas korras mõlematele pooltele.

Viiru liikumised . . . . . Движенія шеренги.

Joondumine.

Joonduda paremale! Vasakule! Keskele!

a) Viiru kaarkäiguga . . . Захожденіе шеренги плечомъ.

1) Viirg, kaares, vasakult (paremalt) . . . . . Шеренга лѣвое (правое) плечо впередъ!

2) Käies — MARSS! . . . Шагомъ-Маршъ!
Käigul — MARSS! . . . На ходу-Маршъ!

Seletus: Kaare liikumisel tähele panna, et peale antud esimese komando (näituseks vasakult) kõigil meestel, maha arvatud viimane mees vasaktiivas, pööravad pea vasakule poole, aga viimane mees vasaktiival paremale poole. Komando järele „MARSS!" viirg jatkab liikumist edasi, mis juures vasaktiivas olejal minna täiel sammul. Paremtiival oleja teeb paigal samm, käigu ajal pöörates ennast rinne liikumisega ühes paremale poole. Kõigil teistel teha vasaktiivast samm seda lühem — mida ligemal tema paremtiivale. Kui meeskond nõuetava pöörangu teinud — antakse komando „SEIS"! ehk „OTSE"!

II. jagu.

Rühma õppus . . . . Взводное ученье.

Koondridam . . . . . Сомкнутый строй.

Rühma ridastus ja jaotus . . Построеніе и разсчеты взвода.

Edasi liikumisega ehk käigul Съ движеніемъ впередъ или на ходу.

Kolonn, tema ridastus, ridami muutus (harutus) . Колонна, ея построеніе и развертываніе.

1) Rühm paremalt (vasakult) jaokaupa . . . . . Взводъ справа (слѣва) по отдѣленіямъ.

2) Käies — MARSS! . . . Шагомъ-Маршъ!

Seletus: Kui on tarvis kahe viiru ridamid teha üheviiruliseks — siis lasta rühm harveneda, peale seda anda komando: „Ühte viirgu — RIDANE"!

Selle komando järele teise viiru mehed astuvad esimesse viirgu, tehes üks samm vasakule, parema jalaga samm edasi, vasakjalga juure pannes.

Ümber — tagasi — kahte viirgu. Komando järele „Kahte viirgu — RIDANE!“ teise viiru mehed teevad samm tagasi, samm paremale, astuvad esimese viiru meeste selja taha, kui tarvis rühm koonduda.

1) Jaokaupa kaares vasakult (paremelt)	Отдѣленіями лѣвыя (правыя) плечи впередъ
2) Käies — MARSS! . . . (käigul) MARSS! . . .	Шагомъ — маршъ! (на ходу) маршъ!
3) Rühm — SEIS(a)! ehk OTSE!	Взводъ — стой или прямо!
1) Ühte — RITTA! . . . . (kui oli lahutatud)	Ряды — стройся! (если были вздвоены)
2) Jaod ridane vasakule (paremale)	Отдѣленія стройся влѣво (вправо)
3) Käies — MARSS! . . . (käigul) MARSS!	Шагомъ — маршъ! (на ходу) маршъ!
1) Rühm parem — POOL! (e)	Взводъ на-пра-во!
4) OTSE!	Прямо!
5) Kahte — ritta!	Ряды-вздвой!
Rühm ridane vasakule (paremale) käies — MARSS!	Взводъ стройся влѣво (вправо) шагомъ-Маршъ!
1) Rühm esijas suunas ridane vasakule (paremale)	По головному отдѣленію взводъ стройся влѣво (вправо).
2) MARSS!	Маршъ!
Jagu — SEIS!	Отдѣленіе-Стой!
1) Ühte — RITTA! . . . . (kui on lahutatud).	Ряды-стройся!
2) Rühm ridane vasakule (paremale).	Взводъ стройся влѣво (вправо).
3) Käies (jookstes) — MARSS!	Шагомъ (бѣгомъ) Маршъ!
(Käigul, jooksul) — MARSS!	(на ходу бѣгомъ) маршъ!
Rühm kaares paremalt (vasakult) käies (käigul)	Взводъ правое (лѣвое) плечо впередъ!
MARSS!	Маршъ!
OTSE!	Прямо!

III. jagu.

Roodu õppus	Ротное ученье.
(nii palju, kui seda tarvis läheb suurema arvu inimestega.)	
Rühm ridam	Строй по взводно.
Roodu juhtimine.	Управленіе ротою.
Roodu joondumine	Выравненіе роты.
Pöörded, ridade lahutamine ja liitmine, harvendamine ja koondumine; ridami üheks viiruks muutmine.	Повороты, вздваиваніе рядовъ, размыканіе и смыканіе, перестроеніе въ одинъ шереночный строй.

IV. peatükk.

Roodu liikumised.

Rühm kolonn . . . . . Взводная колонна.
a) Kolonnide käik kaares, paremalt ehk vasakult poolt. Захожденіе колонны правымъ илилѣвымъплечомъ.
1) Rood kaares paremalt (vasakult). Рота правое (лѣвое) плечо впередъ.
2) Käies — MARSS! (käigul)— MARSS! Шагомъ-маршъ!
Esirühmadele (venitades) OTSE! . . . . . Головному взводу. Прямо!
3) Edasi! ehk SEIS! . . . Прямо или стой!
Kolonnide ridastus . . . Построеніе колонны.
Harutud ridamast ja ridadest. Изъ развернутаго строя и изъ рядовъ.
1) Rood paremalt (vasakult) rühma kolonni Рота справа (слѣва) во взводную колонну.
2) Käies (jookstes) — MARSS! Шагомъ-маршъ!
Rühmade ülemad:
Rühm — SEIS!

V. peatükk.

Edasi liikumisega.

1) Rood rühma kaupa paremalt (vasakult).
2) Käies — MARSS!
Rühma ülemad: Pool pööret vasak — POOL!
Pool pööret parem — POOL!
Pool sammu.
3) EDASI! ehk SEIS! (a).
Rühma kolonni ridastus ridadest: Построеніе изъ рядовъ взводныя колонны.
1) Ühte — RITTA! . . . . Ряды-стройся!
2) Rühma kolonni vasakule (paremale). Влѣво (вправо) во взводную колонну.
3) Käies (jookstes) — MARSS! (Käigui — MARSS!) Шагомъ (бѣгомъ) маршъ! (на ходу — маршъ!)
1) Rood jagude kaupa paramalt (vasakult) Рота справа (слѣва) по отдѣленіямъ.
2) Käies — MARSS! (Käigul — MARSS!).
Rühma kolonni edasi liikumine ridades.
1) Rood parem — POOL!
2) Kahte — RITTA!
3) Rühmade kaupa kaares paremalt (vasakult)
4) Käies — MARSS! (Käigul — MARSS!).
5) OTSE! . . . . . Прямо!
Rühma ülemad MARSS!
Jao kolonni muutmine rühma kolonniks.
1) Rood-rühma kolonni vasakule (paremale).
2) Käies — MARSS! (Käigul — MARSS!).
Rühma ülemad: 3) SEIS! (Paigal)
Roodu ülem: 4) SEIS! (a) ehk EDASI!
Kolonnide harutamine:

1) Rood ridane vasakule (paremale).
2) Käies — MARSS! (Käigul — MARSS!).

Paigalseisva rühma kolonni harutamine.

1) Rood ridane vasakule (paremale).
2) Käies — MARSS! Jookstes — MARSS!

Rühma ülemad: Parem — POOL! (Vasak — POOL!)
Rühm — SEIS! (a).

Rühma harutamine käigul.

a) Edasi liikumisega:
1) Rood ridane vasakule (paremale).
2) Jookstes — MARSS!

b) Rühma peatustega:
1) Rood ridane esirühma suuna vasakule (paremale).
2) MARSS! (Jookstes — MARSS!)

Roodu paraad-marss.

Terve rooduga. Paraad-marsile!
1) Rood joondu paremale!
2) Käies — MARSS!

Märkus: 1) Kui ülema vastuvõtmiseks, ehk komandode ja jagude esinemine on, kus antud komando — „VAIK!“ Paremale (vasakule) „VAAT!“ ja seal juures ülem teretab — vastavad kõik ridamis olijad korraga — „TERVIST!“

Kui ülem mööda rinnet läheb, tuleb teda silmadega saata.

2) Kui ülem kiidab ehk tänab komando mehi— vastatakse „MEIE KOHUS!“

3) Kui ülem kõnet peab ja seletab (näitlikult), et ta loodab, et meeskond saab täitma hoolega antud õppust, ehk saab hästi ennast ülevalpidama jne. vastab meeskond — „PÜÜAME!“

III. Keda peab iga politseinik tundma.

1) Teenistuse, nime ja näo järele.

1) Riigikogu esimeest.
2) Riigivanemat.
3) Siseministrit ja tema abi.
4) Politsei peavalits. ülemat.
5) Politsei peavalitsuse ülema abi.
6) Politseiinspektorit.
7) Kohaliku politsei ülemat ja tema abi.
8) Kohaliku kaitse- ja kriminaalpolitsei ülemat.
9) Oma jaosk. ülemat, tema abi ja kõiki raiooniülemaid omas jaoskonnas.
10) Kohtu-uurijat ja jaosk. prokuröri abi ning Tallinnas ka kohtupalati prokuröri.

2) Nime järele.

1) Kõiki ministrid, riigikontrolööri ja riigisekretääri.
2) Rahukogu esimeest ja rahukogu prokuröri.
3) Kohaliku garnisooni ülemat.
4) Komandanti (kohalik).
5) Kohalikku linnapead ehk maakonnavalitsuse esimeest.
6) Kõiki siseministeeriumi peavalitsuste juhatajaid ja piirivalve ülemat.
7) Kriminaal- ja kaitsepolitsei peavalitsuse ülemat.
8) Tolli- ja aktsiisi- peavalitsuste juhatajaid.

LISA.

Eesti Vabariigi Põhiseadus.

(R. T. Nr. 113/114—20 a.)

Eesti rahvas, kõikumatus usus ja vankumatus tahtmises luua riiki, mis on rajatud õiglusele, seadusele ja vabadusele, kaitseks sisemisele ja välisele rahule ning pandiks praegustele ja tulevatele põlvedele nende ühiskondlikus edus ja üleüldises kasus, võttis vastu ja määras Asutava Kogu kaudu järgmise põhiseaduse:

Üleüldised määrused. Peatükk I.

§ 1. Eesti on iseseisev, rippumatu vabariik, kus riigi võim on rahva käes.

§ 2. Eesti maa-alasse kuuluvad Harjumaa, Läänemaa, Järvamaa, Virumaa ühes Narva linna ja ümbruskonnaga, Tartumaa, Viljandimaa, Pärnumaa, Valga linn, Võrumaa, Petserimaa ja muud piiriäärsed mannermaa kohad, kus Eesti rahvast asumas, Saaremaa, Muhumaa, Hiiumaa ja muud Eesti vetes olevad saared ja leetseljakud.

Eesti piiride kindlaksmääramine sünnib rahvusvaheliste lepingute läbi.

§ 3. Eesti riigivõimu ei saa keegi teostada muidu, kui põhiseaduse või selle alusel antud seaduste põhjal.

§ 4. Eestis maksavad tema enese asutuste poolt antud või tunnistatud seadused. Rahvusvahelise õiguse üldtunnistatud määrused maksavad Eestis tema õigusliku korra lahutamata osadena.

Keegi ei või end vabandada seaduse mitteteadmisega.

§ 5. Eesti vabariigi riigikeeleks on Eesti keel.

Eesti kodanikkude põhiõigustest. Peatükk II.

§ 6. Kõik Eesti kodanikud on seaduse ees ühetaolised. Ei või olla avalikõiguslikke eesõigusi ja paheõigusi, mis olenevad sündimisest, usust, soost, seisusest või rahvusest. Seisusi ja seisuslikke tiitlid Eestis ei ole.

§ 7. Eesti vabariik ei anna autähti ja aumärke oma kodanikkudele, väljaarvatud kaitseväelastele sõja ajal. Samuti ei ole Eesti kodanikkudel õigust vastu võtta võõraste riikide aumärke ja autähti.

§ 8. Isikupuutumatus on Eestis kindlustatud.

Kedagi ei või jälgida muidu kui seadustes ettenähtud juhtumistel ja korras.

Väljaarvatud kuriteolt tabamisel, ei või kedagi vangistada või kitsendada isiklikes vabaduses muidu kui kohtuvõimude otsusel, kusjuures see otsus põhjendatuna peab olema kuulutatud vangistatule mitte hiljemalt kui 3 päeva peale vangistamise. Otsuse kuulutamist vangistatule on õigus nõuda igal kodanikul, kui kuulutamine mitte sündinud ei ole eelnimetatud tähtajal.

Ühtki kodanikku ei või vastu tema tahtmist temale seaduse poolt määratud kohtu alt üle viia teise alla.

§ 9. Eestis ei või karistada kedagi tema teo pärast ilma, et see tegu karistusvääriliseks oleks tunnistatud seaduses, mis enne selle teo kordasaatmist maksma hakanud.

§ 10. Kodu on puutumatu. Ei või olla tungimist eluasemesse või selle läbiotsimisi muidu kui juhtumistel ja nõuete täitmisel, mis on seaduses tähendatud.

§ 11. Eestis on usu- ja südametunnistusevabadus. Keegi ei ole kohustatud korda saatma usutunnistuslikke tegusid, olema usutunnistusliku ühingu liige ega kandma selle kasuks avalikke kohustusi.

Usuliste talituste täitmine on takistamatu, kui see ei käi avaliku korra ja kõlbluse vastu.

Usutunnistus ega ilmavaade ei või vabanduseks olla kuriteo kordasaatmisele või kodaniku kohuste täitmisest kõrvalehoidmisele.

Riigiusku Eestis ei ole.

§ 12. Teadus, kunst ja nende õpetus on Eestis vaba. Õpetus on koolikohustuslastele lastele sunduslik ja rahvakoolides maksuta. Vähemusrahvustele kindlustakse emakeelne õpetus. Õpetusandmine seisab riigi ülevalve all.

Kõrgematele õpeasutustele kindlustakse autonoomia neis piirides nagu seda ette näeb nende asutuste seadusandlikul teel kinnitatud põhikiri.

§ 13. Eestis on vabadus omi mõtteid avaldada sõnas, trükis, kirjas, pildis või kujutuses. Seda vabadust võib kitsendada ainult kõlbluse ja riigi kaitseks.

Tsensuuri Eestis ei ole.

§ 14. Eestis on kindlustatud sõnumite ja kirjade saladus, mis edasi antakse posti, telegraafi ja telefoni või mõ-

nel muul üldtarvitataval teel. Erandid teha on õigus kohtuvõimudel seadustes ettenähtud juhtumistel.

§ 15. Eestis on kindlustatud õigus pöörata kaebustega ja palvetega vastavate avalikkude asutuste poole. Pööramiste kaasas ei tohi käia mingi surveabinõu. Vastavad asutused on kohustatud asjale andma seadusliku käigu.

§ 16. Ei ole tarvis mingisugust eelluba riigiametnikkude kohtulikule vastutusele võtmiseks.

§ 17. Liikumine ja elukoha muutmine on Eestis vaba. Selles vabaduses ei või kitsendada ega takistada kedagi muidu kui kohtuvõimude poolt.

Tervishoidlistel põhjustel võivad seda vabadust kitsendada või takistada ka teised võimud vastavais seadustes ettenähtud juhtumistel ja korras.

§ 18. Kõigil Eesti kodanikkudel on õigus avalikku rahu rikkumata koosolekuid pidada sõjariistadeta.

Ühinguisse ja liitudesse koondumine on Eestis vaba.

Streigivabadus on Eestis kindlustatud.

Neid õigusi võib seadus piirata ainult avaliku julgeoleku huvides.

§ 19. Eestis on kindlustatud vabadus elukutset valida ja ettevõtteid avada ning kasutada põllutöös, kaubanduses, tööstuses, samuti muil majandusaladel. Selles vabaduses ei või kedagi kitsendada või takistada muidu kui seaduste põhjal ja piirides.

§ 20. Iga Eesti kodanik on vaba oma rahvuse määramises. Juhtumistel, mil isiklik määramine võimalik ei ole, sünnib see seaduses ettenähtud korras.

§ 21. Eesti piirides elavate vähemusrahvaste liikmed võivad ellu kutsuda oma rahvuskultuurilistes ja hoolekande huvides sellekohaseid autonoomseid asutusi, niipalju kui nad vastu ei käi riigi huvidele.

§ 22. Neis kohtades, kus elanikkude enamus ei ole Eesti, vaid kohalikul vähemusrahvusel, võib kohalikkude omavalitsusasutuste asjaajamise keeleks olla selle vähemusrahvuse keel, kusjuures igal ühel õigus on tarvitada neis asutustes riigikeelt. Kohalikud omavalitsusasutused, kus vähemusrahvuse keel tarvitusel, peavad riigikeelt tarvitama läbikäimises riiklikkude asutustega, kui ka nende teiste omavalitsusasutustega, kus ei ole tarvitusel sama vähemusrahvuse keel.

§ 23. Saksa, Vene ja Rootsi rahvusest kodanikkudel on õigus pöörata riiklikkudesse keskasutustesse kirjalikult omas keeles. Eriseaduses määratakse ligemalt nende rahvuste keelte tarvitamine kohtus ja kohalikkudes riiklikkudes asutustes kui ka omavalitsusasutustes.

§ 24. Eraomandus on Eestis igale kodanikule kindlustatud. Ilma omaniku nõusolekuta võib seda võõrandada ainult üleüldistes huvides seaduste põhjal ja seadustes ettenähtud korras.

§ 25. Majandusliku elu korraldamine Eestis peab vastama õigluse põhimõtteile, mille sihiks on inimesevääriline ülespidamise kindlustamine sellekohaste seaduste läbi, mis käivad harimiseks maasaamise, eluaseme- ja töösaamise, samuti omakaitse, tööjõukaitse ning nooruse, vanaduse, töövõimetuse või õnnetuste puhul tarviliku toetuse saamise kohta.

§ 26. Kodanikkude õiguste ja vabaduste ülesluge-mise eelseisvais §§ (6—24) ei kõrvalda mitte teisi õigusi, mis järgnevad selle põhiseaduse mõttest ehk on temaga kokkukõlas.

Kodanikkude vabaduste ja põhiõiguste erakorralised kitsendused astuvad jõusse seaduslikus korras kindla tähtajani väljakuulutatud kaitseseisukorra puhul vastavate seaduste põhjal ja piirides.

Peatükk III.
Rahvast.

§ 27. Riigivõimu kõrgemaks teostajaks Eestis on rahvas ise oma hääleõiguslikkude kodanikkude näol. Hääleõiguslik on iga kodanik, kes on saanud kakskümmend aastat vanaks ja on olnud vahetpidamata vähemalt ühe aasta Eesti kodakondsuses.

§ 28. Hääleõiguslikud ei ole kodanikud: 1) kes seaduslikus korras on tunnistatud nõdra- või hullumeelseks ja 2) pimedad, kurttummad ja pillajad, kui nad on eestkostmise all.

Hääleõigusest jäetakse ilma mõned liigid kuritegijaid Riigikogu valimisseaduse põhjal.

§ 29. Rahvas teostab riigivõimu: 1) rahvahääletamise, 2) rahvaalgatamise ja 3) Riigikogu valimise teel.

§ 30. Iga Riigikogu poolt vastuvõetud seadus jääb väljakuulutamata kahe kuu kestes tema vastuvõtmise päevast arvates, kui seda nõuab kolmas osa Riigikogu seaduslikust koosseisust. Kui selle aja jooksul kakskümmendviis tuhat hääleõiguslikku kodanikku nõuavad, et nimetatud seadus esitatakse rahvale vastuvõtmiseks või tagasilükkamiseks, siis oleneb pärastine väljakuulutus rahvahääleuse tagajärgedest.

§ 31. Rahvaalgatamise korras on kahekümnelviiel tuhandel hääleõiguslikul kodanikul õigus nõuda, et seadus antaks, muudetaks või tunnistataks maksvusetuks. Sellekohane nõudmine antakse väljatöötatud seaduseelnõuna Riigikogule. Riigikogu võib eelnõu seadusena välja anda või tagasi lükata. Viimasel juhtumisel pannakse eelnõu

rahvale ette vastuvõtmiseks või tagasilükkamiseks rahvahääletamise korras. Tunnistab rahvahääletusest osavõtjate enamus eelnõu vastuvõetuks, omandab ta seadusliku jõu.

§ 32. Kui rahvas lükkab tagasi Riigikogu poolt vastuvõetud seaduse või võtab vastu Riigikogu poolt tagasilükatud seaduse, kuulutatakse välja uued Riigikogu valimised, mis võetakse ette hiljemalt seitsekümmendviis päeva pärast rahvahääletamist.

§ 33. Rahvahääletused sünnivad Riigikogu juhatuse ülevalvel. Rahvahääletamise alused ja kord määratakse eriseaduses.

§ 34. Rahvahääletamisele ei kuulu ega või rahvaalgatamise teel otsustamisele tulla eelarve ja laenude tegemine, maksuseadused, sõjakuulutamine ja rahutegemine, kaitseseisukorra väljakuulutamine ja lõpetamine, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni väljakuulutamine, samuti ka lepingud võõraste riikidega.

Riigikogu. Peatükk IV.

§ 35 Rahvaesitajana teostab riigi seadusandlikku võimu Riigikogu.

§ 36. Riigikogus on sada liiget, kes valitakse üleüldisel, ühetaolisel, otsekohesel ja salajasel hääletamisel proportsionaalsuse põhimõtete alusel.

Riigikogul on õigus oma liigete arvu suurendada; sellekohane seadus hakkab maksma järgmistel Riigikogu valimistel.

Riigikogu valimisseadus antakse välja eriseadusena.

§ 37. Õigus Riigikogu liigete valimisest osa võtta või ennast Riigikogu liikmeks valida lasta on igal Eesti kodanikul, kes on hääleõiguslik.

§ 38. Riigikogu liikmed, väljaarvatud vabariigi valitsuse liigete abid, ei või olla vabariigi valitsuse ega tema asutuste poolt nimetatud ametites.

§ 39. Iga kolme aasta järele võetakse ette uued Riigikogu valimised. Riigikogu liigete volituste algus arvatakse Riigikogu valimiste tagajärgede väljakuulutamise päevast.

§ 40. Juhtumisel, kui Riigikogu liige kaotab oma valimisõiguse, on vangistatud Riigikogu loal, lahkub surma läbi või volitusi maha pannes, astub tema asemele valimisseaduse korras uus liige eelmises paragrahvis ettenähtud tähtajani.

§ 41. Riigikogu astub kokku korraliseks istungjärguks igal aastal oktoobrikuu esimesel esmaspäeval.

§ 42. Riigikogu juhatus võib Riigikogu kokku kutsuda ka erakorralisteks istungiteks, kui asjaolud seda

nõuavad. Ta peab seda tegema, kui seda nõuab vabariigi valitsus või 1/4 Riigikogu seaduslikust koosseisust.

§ 43. Riigikogu valib oma esimesel peale valimist istungil esimehe ja teised juhatuse liikmed. Seda istungit juhatab kuni esimehe valimiseni eelmise Riigikogu esimees.

§ 44. Riigikogu annab välja oma kodukorra, mis avaldatakse seadusena.

§ 45. Riigikogu liikmed ei ole seotud mandaatide läbi.

§ 46. Riigikogu on otsusvõimuline, kui on koos vähemalt pooled liikmed tema seaduslikust koosseisust.

§ 47. Riigikogu koosolekud on avalikud. Ainult erakorralistel juhtumistel, kui sellega on nõus 2/3 koosolijaist liigetest, võib kuulutada Riigikogu koosoleku kinniseks.

§ 48. Riigikogu liige ei kanna mingisugust vastutust, peale kodukorras ettenähtud poliitiliste avalduste eest, mis ta on teinud Riigikogus ja tema kommisjonides.

§ 49. Ilma Riigikogu nõusolekuta ei või tema liiget vangistada, väljaarvatud juhtumised, mil ta on tabatud kuriteolt. Niisugusel juhtumisel antakse vangistusest teada ühes selle põhjustega mitte hiljem kui 48 tunni kestes Riigikogu juhatusele, kes paneb selle ette Riigikogule otsustamiseks järgmisel koosolekul.

Riigikogul on õigus oma liigetele määratud vangistust või teist kitsendust edasi lükata kuni Riigikogu istungjärgu vaheajani või volituste lõpuni.

§ 50. Riigikogu liikmed vabastatakse nende volituste kestusel riigikaitse teenistusest.

§ 51. Riigikogu liikmed saavad sõiduraha ja tasu, mille suurus määratakse kindlaks seaduses ja mida Riigikogu võib muuta ainult järgnevate Riigikogu koosseisude kohta.

§ 52. Riigikogu annab välja seadusi, määrusi, riigi sissetulekute ja väljaminekute eelarve, otsustab laenude tegemise ja muid asju põhiseaduse alusel.

§ 53. Riigikogu poolt vastuvõetud seadused kuulutab välja Riigikogu juhatus.

§ 54. Kui seaduses eneses muud korda ja tähtaega ei ole ette nähtud, hakkab ta maksma kümnendal päeval peale avaldamist „Riigi Teatajas".

§ 55. Riigikogu teostab riigi asutuste ja ettevõtete majandusliku tegevuse ja riigi eelarve täitmise kontrolli tema poolt ametisse seatavate vastavate asutuste kaudu.

§ 56. Igal Riigikogu liikmel on õigus Riigikogu koosolekul küsimustega valitsuse poole pöörata. Ühel

neljandikul Riigikogu seaduslikust koosseisust on õigus valitsuselt aru pärida, mille peale tuleb seletus anda.

Valitsusest. Peatükk V.

§ 57. Valitsemise võimu teostab Eestis vabariigi valitsus.

§ 58. Valitsus seisab koos riigivanemast ja ministritest. Viimaste arv, tööjaotus nende vahel, kui ka lähem asjaajamise kord määratakse kindlaks eriseaduses.

§ 59. Vabariigi valitsuse kutsub ametisse ja vabastab sellest Riigikogu. Üksiku ministri lahkumise puhul täidab tema kohuseid uue ametisse astumiseni üks vabariigi valitsuse liigetest valitsuse määramisel.

§ 60. Vabariigi valitsus juhib riigi sise- ja välispoliitikat, hoolitseb riigi välise puutumatuse, sisemise julgeoleku ja seaduste täitmise eest. Tema

1) seab kokku riigi sissetulekute ja väljaminekute eelarve ja esitab selle Riigikogule kinnitamiseks;

2) nimetab ametisse ja vabastab sellest kaitseväelisi ja kodanlisi ametnikke, kuivõrd see ülesanne ei ole usaldatud seaduste järele teiste ametasutuste kätte;

3) teeb Eesti vabariigi nimel lepinguid võõraste riikidega ja esitab need Riigikogule kinnitamiseks;

4) kuulutab sõja ja teeb rahu Riigikogu vastava otsuse põhjal;

5) kuulutab välja kaitseseisukorra nii üksikuis riigiosades, kui ka kogu riigis ja esitab selle Riigikogule kinnitamiseks;

6) esitab seaduseelnõusid Riigikogule;

7) annab välja seadustega kokkukõlas määrusi ja korraldusi ja

8) otsustab armuandmise palved.

§ 61. Riigivanem esitab Eesti vabariiki, juhib ja ühtlustab vabariigi valitsuse tegevust, juhatab valitsuse istungid ja võib aru pärida üksikuilt ministritelt nende tegevuse kohta.

§ 62 Riigivanemale määrab vabariigi valitsus oma liigete hulgast asetäitja.

§ 63. Valitsuse istungid on kinnised. Ainult iseäralistel pidulikkel juhtumistel võib neid lahtisteks kuulutada.

§ 64. Vabariigi valitsusel peab olema Riigikogu usaldus. Valitsus või tema üksikud liikmed lahkuvad ametist, kui Riigikogu neile avaldab otsekohest umbusaldust.

§ 65. Vabariigi valitsuse juures on riigikantselei, mis seisab riigivanema valve all. Riigikantseleid juhatab riigisekretäär, kelle nimetab ametisse vabariigi valitsus.

§ 66. Kõik valitsemise aktid, mis antakse valitsuse poolt, peavad kandma riigivanema, vastava ministri ja riigisekretääri allkirja.

§ 67. Riigivanema ja ministrite kohtulikule vastutusele võtmine ametalaste süütegude eest võib sündida üksnes Riigikogu sellekohase otsuse põhjal. Asja harutamine allub riigikohtule.

Peatükk VI. Kohtust.

§ 68. Õiguse mõistmist Eestis teostavad omas tegevuses rippumatud kohtud.

§ 69. Ülemat kohtuvõimu Eestis teostab Riigikogu poolt valitud riigikohtunikkudest koosseisev riigikohus.

§ 70. Kohtunikke, kui nad seaduse järele ei ole valitavad, nimetab ametisse riigikohus.

§ 71. Kohtunikke võib tagandada ametist ainult kohtu teel.

Kohtunikke võib vastu nende tahtmist paigutada ühest kohast teise ainult seaduse täitmisest tingitud juhtumistel.

§ 72. Kohtunikud ei või pidada peale seadustes ettenähtud juhtumiste kõrvalist palgalist ametit.

§ 73. Sellekohaste seaduste alusel ja korral alluvad üksikud liigid kriminaalasju vandekohtule. Vandekohtunikke ei seo eelmise paragrahvi nõuded.

§ 74. Erakorralised kohtud on lubatud sellekohase seaduse piirides ainult sõja ajal, kaitseseisukorras ja sõjalaevadel.

Peatükk VII. Omavalitsusest.

§ 75. Omavalitsuste kaudu teostab valitsemist kohal riigivõim, kuivõrd seaduses selleks ei ole loodud eriasutusi.

§ 76. Omavalitsusüksuste esituskogud valitakse üleüldisel, ühetaolisel, otsekohesel ja salajasel hääletamisel proportsionaalsuse põhimõtete alusel.

§ 77. Omavalitsusüksustel on õigus oma ülesannete täitmiseks maksusid võtta ja koormatusi peale panna seaduses kindlaksmääratud piirides ja korras.

Peatükk VIII. Riigikaitsest

§ 78. Kõik Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma vabariigi kaitsest seaduses ettenähtud alustel ja korras.

§ 79. Vabariigi kaitseks moodustatakse kaitseväed, mille korraldus määratakse kindlaks eriseaduses.

§ 80. Mobilisatsiooni väljakuulutamise kui ka sõja alguse korral läheb vabariigi kaitsevägede juhatamine vabariigi valitsuselt tema poolt määratud iseäralise kaitsevägede ülemjuhataja kätte, kelle võimupiirid on kindlaks määratud eriseaduses.

§ 81. Vabariigi valitsusel on õigus välja anda eriseaduses ettenähtud alustel ja korras kaitsevägedesse puutuvaid seadlusi ja määrusi.

§ 82. Vabariigi kaitsejõudude mobilisatsiooni väljakuulutamise otsustab Riigikogu.

Vabariigi valitsusel on õigus ilma Riigikogu otsust ootamata mobilisatsiooni välja kuulutada, kui võõras riik on kuulutanud vabariigile sõja, alanud sõjalise tegevuse või välja kuulutanud vabariigi vastu mobilisatsiooni.

Peatükk IX. Riigi maksudest ja eelarvest.

§ 83. Ühtegi avalikku maksu või koormatust ei või kellelegi peale panna muidu kui seaduse alusel.

§ 84. Ei tohi kellelegi riigi kulul paiukit, vaevatasu või muud tasu määrata muidu kui sellekohase seaduse põhjal.

§ 85. Iga aasta jaoks seatakse riigi sissetulekute ja väljaminekute üleüldine eelarve kokku. Seadusandlikul teel võib selle maksvust jaoliselt pikendada kuni uue eelarve vastuvõtmiseni.

Peatükk X. Põhiseaduse jõust ja muutmisest.

§ 86. Põhiseadus on vankumatuks juhtnööriks Riigikogu ning kohtu- ja valitsusasutuste tegevuses.

§ 87. Põhiseaduse muutmise algatamise õigus on rahval rahvaalgatuse korras, kui ka Riigikogul harilikus korras.

§ 88. Rahvas otsustab rahvahääletusel põhiseaduse muutmise, olgu see algatatud kas rahvaalgatuse korras või Riigikogu poolt.

§ 89. Põhiseaduse muutmise eelnõu peab rahvale teada antama vähemalt kolm kuud enne rahvahääletuse päeva.

Asutava Kogu esimees: **A. Rei.**

Sekretäär: *H. Martna.*

Riigikogu valimise, rahvahääletamise ja rahva algatamise õiguse seadus.

(R. T. nr. 105/106 — 1920.)

Valimise ja hääletamise ringkondadest ning jaoskondadest.

§ 1. Riigikogu valimisteks moodustab Eesti kümme valimisringkonda, mis häälte äraandmiseks jaoskondadeks jagatakse.

Iseseisva valimisringkonna moodustavad omis administratiivsetes piirides: Tallinna linn, Harju, Lääne, Pärnu, Saare, Järva, Tartu, Viru ja Viljandi maakonnad igaüks eraldi, kuna Võru, Valga ja Petseri maakonnad nende administratiivsetes piirides kokku ühe ringkonna sünnitavad. Maakondade piirides asuvad linnad kuuluvad vastava maakonna ringkonda.

Rahvahääletamiseks moodustab Eesti ühe hääletamisringkonna, mis häälte äraandmiseks jaoskondadesse jagatakse.

§ 2. Jaoskonnad määrab kindlaks iga kolme aasta jaoks siseminister nii, et ükski hääletaja võimalikult üle 5 versta hääletamise ruumist eemal ei asuks. Kaitseväe osade jaoskonnad määrab kindlaks § 12 ettenähtud väeosa ülem, igakord enne § 17 teises osas tähendatud nimekirjade täienduste ja paranduste algust.

Hääleõigusest.

§ 3. Igal hääleõiguslikul kodanikul on üks hääl, nii Riigikogu valimisel kui ka rahvahääletamisel ja rahva algatamise õiguse tarvitamisel.

§ 4. Hääleõigusest jäävad ilma:

1) Kes seaduslikku jõusse astunud kohtuotsuse järele on mõistetud, kui nad varemini õigusi ei ole tagasi saanud:

a) sunnitööle, — kümne aasta jooksul peale karistusaja lõppu;

b) asumisele vangiroodu, parandusmaija, vangimaija või kindlusesse õiguste kaotamise või kitsendamisega, — viie aasta jooksul peale karistusaja lõppu;

2) kes süüdlaseks mõistetud varguses, väljaarvatud juhtumised, mis end. Vene riigi rahukohtu trahviseaduse § 171 p. 2 (V. s. k. XV ja 1914 a. väljaanne) ette nähtud, petmises kätteusaldatud varanduse omandamises või rais-

kamises, väljaarvatud raiskamised, mis sama trahviseaduse § 177 p. 2-s ja karistusseaduse (V. s. k. XV) § 1681 p. 2-s ette nähtud, varastatud asjade varjamises, teadupärast varastatud asjade ostmises või pandiks võtmises alalisena ametina, võltsimises, liiakasu võtmises, altkäemaksu võtmises, kupeldamises ja kõlvatule elule avatlemises (V. s. k. XV, kriminaalseadus 1909 a. väljaanne §§ 524—526, 526[1], 527 ja 529), niisama tegudes, mille sihiks riigikogu ja omavalitsuse asutuste valimise, rahvahääletamise ja rahva algatamise vabaduse ja õige korra rikkumine, — kolme aasta jooksul peale karistusaja lõppu.

§ 5. Riigikogu valimistest, rahvahääletamisest ja rahva algatamisõiguse tarvitamisest ei võta osa kodanikud, kes valimiste, rahvahääletamise või rahva algatamise ajal kinni istuvad kas seaduslikku jõusse astunud kohtuotsuse põhjal või kohtuvõimude poolt mõnesuguses kuritöös vastutusele võtmise pärast.

Sarnane kinniistumine ei ole aga takistuseks kinniistuja ülesvõtmiseks kandidaatide nimekirja ja tema valimiseks riigikogu liikmeks, kui tema käesoleva seaduse § 4 põhjal hääleõigusest ilma ei ole jäänud.

Asutustest, mis Riigikogu valimiste ja rahvahääletamise toimetamist korraldavad.

§ 6. Riigikogu valimisi ja rahvahääletamisi toimetavad: Riigikogu juhatus, ringkonna komiteed ja jaoskondade kommisjonid.

§ 7. Kolm päeva pärast kandidaatide nimekirjade sisseandmise tähtaja lõppu astub iga nimekirjade ühenduse (§ 42) poolt ühendusse liitunud nimekirjade esitajate teadaande põhjal Riigikogu juhatusele üks isik Riigikogu juhatuse juure hääleõigusega kõigis asjades, mis käesoleva seaduse põhjal Riigikogu juhatusele ülesandeks. On teadaannetes aga mitu isikut tähendatud, loetakse määratuks see, kelle nimega kõige rohkem teadaandeid ühinenud, kuna ühesuuruse arvu korral liisk otsustab.

§ 8. Riigikogu juhatuse ülesandeks on:

1) Riigikogu valimiste ja rahvahääletamise väljakuulutamine ning nende üleüldise käigu järele valvamine ja selle hõlbustamiseks ning kiirendamiseks tarvisminevate abinõude läbiharutamine.

2) selle järele valvamine, et § 17 ettenähtud hääleõiguslikkude kodanikkude nimekirjad korras oleksid;

3) käesoleva seaduse seletamiseks juhatuskirjade väljaandmine;

4) rahvahääletamise ja rahva algatamise nõudmiste vastuvõtmine ja nende seaduslikkuse üle otsustamine;

5) selle järele valvamine, et ringkonna komiteed õigel ajal tegevuse avaksid;

6) kandidaatide nimekirjade liitunud ühenduseks liitumise teadaannete vastuvõtmine ja lõpuliku liitumise üleüldiseks teadmiseks väljakuulutamine;

7) valimise ja hääletamise ümbrikkude ja sedelite, trükitud kandidaatide nimekirjade jne. valmistamise ja edasitoimetamise korraldamine jaoskonna kommisjonidele;

8) rahvahääletamisele tuleva seaduse või seadus-eelnõu teksti valmistamise ja edasitoimetamise korraldamine jaoskonna kommisjonidele;

9) ringkonna valimiste tagajärgede kokkuvõtmine, Riigikogu liikmeks valitud isikute nimekirja kokkuseadmine ja Riigikogu liigetele sellekohase tunnistuse väljaandmine;

10) rahvahääletamiste tagajärgede lõpulik kokkuvõtmine ja väljakuulutamine;

11) korralduste tegemine krediidi asjus, mis valimiste ja rahvahääletamise toimetamiseks määratud;

12) jaoskonna kommisjonide istumiste protokollide blankide kättetoimetamine jaoskonna kommisjonidele,

§ 9. Ringkonna komitee seisab koos: Tallinna linna ringkonnas: esimehest — linnavolikogu esimehest või tema abist, neljast liikmest linnavolikogu valikul; maakondade ringkondades: esimehest — maakonna nõukogu esimehest või tema abist, kahest liikmest maakonna nõukogu ja kahest liikmest maakonna linna linnavolikogu valikul; Harju ringkonnas: esimehest — Harju maakonna esimehest või tema abist, kahest liikmest Harju maakonna nõukogu ja kahest Baltiski linnavolikogu valikul; Viru ringkonnas: esimehest — Viru maakonna nõukogu esimehest või tema abist, kahest liikmest maakonna nõukogu, ühest Narva linnavolikogu ja ühest Rakvere linnavolikogu valikul; Võru-Valga-Petseri ringkonnas aga esimehest — Võru maakonna nõukogu esimehest või tema abist, ühest liikmest Võru maakonna nõukogu ja ühest Petseri maakonna nõukogu, ühest Võru linnavolikogu ja ühest Valga linnavolikogu valikul.

Ringkonna komiteede asukoht on: Tallinna ringkonnas — Tallinnas, Harju ringkonnas — Tallinnas, maakondade ringkondades — vastavas maakonna linnas, Võru-Valga-Petseri ringkonnas — Võru linnas.

§ 10. Peale eelmises (§ 9) paragrahvis ettenähtud koosseisu astub ringkonna komiteesse Riigikogu valimiste ajaks kolm päeva pärast kandidaatide nimekirjade sisseandmise tähtaja lõppu liikme õigustega üks isik iga kandidaatide nimekirja poolt sisseandjate valijate nimetusel.

§ 11. Ringkonna komitee ülesandeks on:

1) valvamine selle järele, et jaoskonna kommisjonid õigel ajal asutataks ja oma tegevust algaks;

2) linna-, alevi- ning vallavalitsuste õige korra vastase tegevuse kohta antud kaebuste ja protestide läbivaatamine

3) kandidaatide nimekirjade vastuvõtmine ja läbivaatamine, nende nummerdamine ja avalikuks nägemiseks väljapanemine;

4) abinõude tarvitusele võtmine, et kodanikud kandidaatide nimekirjade ja rahvahääletamisele tuleva seaduse või seaduseega eelnõuga saaksid tutvuneda;

5) kandidaatide nimekirjade ärakirjade saatmine hiljemalt kaks päeva peale nende sisseandmise tähtaja lõppu Riigikogu juhatusele;

6) ringkonna kandidaatide nimekirjadele ja viimaste piirides üksikutele kandidaatidele antud häälte arvu kokkuvõtmine;

7) ringkonna piirides rahvahääletamisel antud häälte arvu kokkuvõtmine;

8) valimise ja rahvahääletuse materjaalide edasiandmine Riigikogu juhatusele.

§ 12. Jaoskonna kommisjonid seisavad koos linnas — linnavolikogude, alevis — alevivolikogude ja vallas — vallanõukogude poolt valitud neljast liikmest, kelle hulka kuuluvad esimees ja sekretäär.

Kaitseväe jaoskonna kommisjonid asutatakse polkudes ja neile vastavates väeosades, kusjuures vähemaid väeosi valimiste ja rahvahääletamise läbiviimiseks teiste väeosade külge võib liita. Kui polk ehk temale vastav väeosa üheskoos ei asu, võib selles tarviduse järele mitu jaoskonna kommisjoni nimetada, ehk mõnda polgu osa ligidaloleva teise väeosa külge liita.

Kaitseväe jaoskonna kommisjonid seisavad koos vastavate väeosade ülemate poolt nimetatud neljast liikmest, kelle hulka kuuluvad ka eesistuja ja sekretäär.

§ 13. Peale eelmises (12) paragrahvis ettenähtud koosseisu astub jaoskonna kommisjoni Riigikogu valimiste ajaks kolm päeva pärast kandidaatide nimekirjade sisseandmise tähtaja lõppu liikme õigustega üks isik iga valiate rühma poolt, kes kandidaatide nimekirja sisse annud ja oma esitaja nimetanud.

§ 14. Jaoskonna kommisjoni ülesandeks on valimise ja hääletamise sedelite vastuvõtmine ja nende esialgne ülelugemine omas jaoskonnas.

§ 15. Kohalikud valitsus- ja omavalitsusasutused peavad ringkonna komiteedele ja jaoskonna kommisjonidele abiks olema seaduse põhjal viimaste peale pandud kohuste täitmisel.

§ 16. Igasugused aktid ja paberid, mis valimiste ja rahvahääletamise ning rahva algatamise asjus kokku seatakse, olgu need valitsuse, kohtu, administratsiooni ja ühiskondlikkudele asutustele ning kõigi ametkondade ja asutuste ametnikkudele antavad või jälle kõigi nende ametkondade ja nende ametnikkude poolt väljaantavad, vabastatakse tempelmaksust ja muist maksudest.

Hääleõiguslikkude kodanikkude nimekirjadest.

§ 17. Riigikogu valimiste ja rahvahääletamise toimetamiseks peetakse linna-, alevi- ja vallavalitsuse poolt iga hääletamisjaoskonna jaoks alalisi hääleõiguslikkude kodanikkude nimekirju. Iga aasta võetakse ette kaks korda järjekorralised nimekirjade parandused ja täiendused, nimelt 10. kuni 25. maini ja 30 oktoobrist kuni 15. novembrini. Tallinna, Tartu ja Narva linnades aga 1. kuni 15. veebruarini ja 30. oktoobrist kuni 15. novembrini.

Samasuguseid alalisi nimekirju peetakse igas § 12. ettenähtud kaitseväe osas, kusjuures järjekorralised parandused ja täiendused võetakse ette iga kolme kuu järgi 1. kuni 10. kuupäevani 1. jaanuarist arvates.

§ 18. Alalistesse nimekirjadesse kantakse kodanikud, kes nimekirja täienduse ja paranduse ajaks vastavasse hääletamisjaoskonda elama asunud, vastavasse kaitseväe jaoskonda paigutatud, või jälle hääleõiguslikuks saanud.

Alalistest nimekirjadest kustutatakse maha kodanikud, kes nimekirja täienduse ja paranduse ajaks hääletamisjaoskonnast või vastavast väeosa jaoskonnast lahkunud, või jälle hääleõiguse kaotanud.

Keegi ei või rohkem kui ühes jaoskonnas nimekirjas olla.

§ 19. Nimekirja tähendatakse üles hääleõigusliku kodaniku perekonnanimi ja nimi, vanus ja elukoht. Nimekiri seatakse perekonnanimede järele tähestiku järjekorras kokku.

§ 20. Nimekirjad pannakse järgmisel päeval peale § 17. ettenähtud paranduste ja täienduste tähtaja lõppu linna-, alevi- või vallavalitsuse või vastava väeosa staabi ruumides välja üleüldiseks järelvaatamiseks, kus nad kuni järgmiste paranduste ja täienduste tähtaja alguseni püsivad.

§ 21. Iga hääleõiguslik kodanik võib kaebusi sisse anda nimekirjas leiduvate eksimuste ja puuduste kohta nimekirja kokkuseadvale asutusele, kes kohustatud on kaebusi 7 päeva jooksul läbi vaatama ja nende põhjendatuse korral neid arvesse võtma. Vastasel juhtumisel saadavad nad kaebused oma seletust juure lisades vastavale administratiivkohtule otsustamiseks, kes asja esimeses järjekorras bi vaatab.

§ 22. Iga hääleõiguslik kodanik, kel õigus on nimekirjas olla, kuid kes nimekirja võtmata on jäänud, on õigustatud igal ajal nimekirja kokkuseadvalt asutuselt nõudma, et teda ajaviitmata nimekirja võetakse. Oma hääleõigus tuleb sarnasel korral hääleõigust tõestavate dokumentidega tõeks teha.

Märkus: Käesolevas paragrahvis ettenähtud õigus lõpeb valimiste ja rahvahääletamiste ajaks kaks päeva enne valimiste või rahvahääletamiste esimest päeva.

Rahvahääletamise nõudmisest ja rahva algatamise õiguse tarvitamisest.

§ 23. Rahvahääletamise ja rahvaalgatamise nõudmine antakse kirjalikult Riigikogu juhatusele.

§ 24. Rahvahääletamise nõudmises peab selgelt tähendatama, missugust seadust tahetakse panna rahvahääletamisele. On nõudmises mitu seadust üles loetud, tunnistatakse nõudmine ainult esimesena toodud seaduse kohta käivaks.

§ 25. Rahva algatamise nõudmine võib ainult üht seaduseelnõu sisaldada. Vastasel juhtumisel talitatakse eelmise (24) paragrahvi korras.

§ 26. Hääleõiguslik kodanik, kes rahvahääletamise või rahva algatamise nõudmisega ühineb, peab seda nõudmisel oma allkirjaga kinnitama, sealjuures üles tähendades oma vanuse ja elukoha.

§ 27. Allakirjutajate kodanikkude hääleõigus kinnitatakse § 17. ettenähtud asutuste poolt sealsamas ettenähtud nimekirjade põhjal.

§ 28. Kui vabariigi põhiseaduse § 30. ettenähtud tähtaja jooksul rahvahääletamise nõudmist pole avaldatud, või nõudmisel tarvilik arv seaduslikka allkirju puudub, talitab Riigikogu juhatus vabariigi põhiseaduse § 30. põhjal väljakuulutamata jäetud seadusega põhiseaduse § 53. korras.

§ 29. Vastab rahvahääletamise nõudmine seadustes ettenähtud tingimistele, kuulutab Riigikogu juhatus välja rahvahääletamise, mis võetakse ette hiljemalt neli kuud peale nõudmise avaldamise.

§ 30. Põhiseaduse muutmine loetakse rahvahääletamisel vastuvõetuks, kui tema poolt on vähemalt pool kogu vabariigi hääleõiguslikkude kodanikkude (§ 17) arvust.

Riigikogu poolt vastuvõetud seadus, kui see vabariigi põhiseaduse § 30. põhjal rahvahääletamisele pannakse, loetakse rahvahääletusel vastuvõetuks, kui tema poolt on sellest hääletamisest osavõtjate enamus.

Riigikogu poolt vastuvõetud seadus, kui see vabariigi põhiseaduse § 30. põhjal rahvahääletamisele pan-

nakse, loetakse tagasilükatuks, ja rahvaalgatuse korras riigikogule ettepandud ja selle kogu poolt tagasilükatud seaduseelnõu (vabariigi põhiseaduse § 31) loetakse vastuvõetuks, kui esimesel juhtumisel seaduse vastu ja teisel juhtumisel seaduseelnõu poolt rahvahääletamisest osavõtjate enamus on ja see enamus moodustab vähemalt poole nende hääleõiguslikkude kodanikkude arvust, kes viimastest Riigikogu valimistest osa võtsid.

§ 31. Vastab rahva algatamise nõudmine seadustes ettenähtud tingimustele, paneb Riigikogu juhatus nõudmises toodud seaduse eelnõu seisukoha võtmiseks ette Riigikogule, kes hiljemalt nelja kuu jooksul algatamise nõudmise sisseandmise päevast arvates eelnõu kohta oma lõpuliku otsuse peab andma: kas ta eelnõu seadusena vastu võtab, või jälle tagasi lükkab. Viimasel juhtumisel kuulutab Riigikogu juhatus välja rahvahääletamise, mis hiljemalt kaks kuud peale Riigikogu lõpulikku otsust ette võetakse, korras, nagu see vabariigi põhiseaduse § 30. põhjal ettevõetava rahvahääletamise kohta ette on nähtud.

Märkus: Käesolev (31) paragrahv ei ole maksev põhiseaduse muutmise nõudmise kohta, mille Riigikogu juhatus paneb otsekohe rahvahääletamisele põhiseaduse § 89 nõudmist arvesse võttes.

§ 32. Vabariigi põhiseaduse § 32. ettenähtud uued Riigikogu valimised kuulutab välja Riigikogu juhatus.

§ 33. Rahvahääletamisele tuleva seaduse ja seaduseelnõu ametlik tekst saadetakse Riigikogu juhatuse poolt § 17. ettenähtud asutusele, kes teksti hiljemalt 20 päeva enne hääletamise esimest päeva asetavad oma ruumi üleüldiseks nägemiseks.

Kandidaatide nimekirjadest.

§ 34. Riigikogu valimisi toimetatakse häälte andmise kaudu ühele selle valimisringkonna kandidaatide nimekirjale, kus kodanik hääletab.

§ 35. Kandidaatide nimekirjad antakse ringkonna komiteele, hääleõiguslikkude kodanikkude poolt hiljemalt nelikümmend viis päeva enne valimiste esimest päeva.

§ 36. Iga kandidaatide nimekiri peab vähemalt 50 hääleõigusliku kodaniku poolt allakirjutatud olema. Nimekirjas peab olema tähendatud iga ettepandava kandidaadi perekonnanimi, nimi ja elukoht. Nimekirjale peab juure lisatama kõikide kandidaatide poolt teadustused, et nad nõus on endid selle nimekirja järele hääletada laskma. Teadustused võib ka peale kandidaatide nimekirja äraandmist ringkonna komiteele anda, kuid hiljemalt nelikümmend päeva enne valimiste esimest päeva.

Nimekirjale võib ka ta ettepanija organisatsiooni nimetus juure lisatud olla, niipalju kui see seadusele ja kõlblusele vastu ei käi, mille üle ringkonna komitee otsustab.

§ 37. Kandidaatide nimekirja sisseandja kodanikkude rühm peab nimetama oma esitaja, kes tema poolt valitud on ringkonna komiteega asjade ajamiseks ja sellest komiteest osavõtmiseks. Kui esitajat nimetatud ei ole, siis tunnistatakse selleks esimene neist, kes kandidaatide nimekirjale alla kirjutanud.

§ 38. Eelmises (37) paragrahvis tähendatud esitaja nimetab oma äranägemise järele oma kandidaatide nimekirja esitajad jaoskonna kommisjonidesse.

§ 39. Iga hääleõiguslik kodanik võib ainult ühele kandidaatide nimekirjale alla kirjutada. Sel juhtumisel, kui üks ja sama kodanik mitmele nimekirjale on alla kirutanud, loetakse tema allkiri ainult sel nimekirjal maksvaks, mis esimesena ringkonna komiteele antud.

§ 40. Nimekirjas ettepandavate kandidaatide arv ei või alla viie ega üle kolmekümne olla. On neid vähem, ei võeta nimekirja vastu, on aga rohkem, loetakse nimekirjas olevateks ainult esimesed kolmkümmend.

§ 41. Ühte ja sedasama isikut ei või ühes ringkonnas mitmes kandidaatide nimekirjas üles seada. Üht ja sedasama isikut võib kolmes ringkonnas kandidaadina üles seada.

Isik, kes mitmes ringkonnas kandidaadina üles seatud, annab hiljemalt viis päeva pärast viimast valimise päeva Riigikogu juhatusele teada, missuguses ringkonnas ta soovib ennast valituna näha esimeses, missuguses teises jne. järjekorras. Ei ole sarnast teadaannet Riigikogu juhatusele antud, otsustab viimane järjekorra selle ringkonna kasuks, kus kandidaat nimekirjas esimesele kandidaadile järjekorras lähemal. Ühesuguse järjekorra juures otsustatakse küsimus selle ringkonna kasuks, kus kandidaat rohkem nimelisi hääli saanud, nende puudusel ehk nende ühesuuruse arvu korral aga selle ringkonna kasuks, kus vastav kandidaatide nimekiri ringkonna komiteele varem ära antud.

§ 42. Kodanikkude rühmad, kes kandidaatide nimekirju sisse annavad, võivad nimekirjal teadustada, et nimekiri liitub kõigi samanimeliste organisatsioonide kandidaatide nimekirjadega kogu vabariigis nimekirjade ühenduseks.

Ei ole sisseantaval nimekirjal sarnast teadaannet tehtud, loetakse kandidaatide nimekiri iseseisvaks.

Üks ja sama kandidaatide nimekiri ei või olla rohkem kui ühes üleriiklises nimekirjade ühenduses. On nimekirjal tähendatud mitu liitumise teadaannet, loetakse maksvaks ainult esimesena toodud teadaanne.

Liitumise teadaanne on tagasivõtmatu, samuti nagu kandidaatide nimekirigi.

§ 43. Juhtumisel, kui kandidaatide nimekiri käesoleva peatüki nõuetele ei vasta, teatab ringkonna komitee seda kolmepäevasel tähtajal kandidaatide nimekirja esitajale. Teadustusi tähendatud puuduse kõrvaldamiseks võib hiljemalt kolmkümmend seitse päeva enne valimise esimest päeva sisse anda.

§ 44. Sisseantud kandidaatide nimekirjad, mis käesoleva peatüki nõuetele vastavad, nummerdatakse ringkonna komitees sisseandmise järjekorras ning märgitakse nimekirjale, mis kuupäeval ja tunnil ta vastu võetud. Nende andmetega kviitung antakse nimekirja sisseaandjale.

§ 45 Käesoleva seaduse §§ 42 ja 44 ettenähtud andmed iga nimekirja kohta saadetakse ühes selle nimekirja ärakirjaga ringkonna komitee poolt ajaviitmata peale § 43 ettenähtud tähtaja Riigikogu juhatusele, kes nimekirjadest kui ka nende ühendusest otsekohe teada annab vastava ringkonna jaoskonna kommisjonidele ning avaldab nad üleüldiseks teadmiseks.

§ 46. Käesoleva seaduse § 44 tähendatud numbrite alla ja organisatsioonide nimetustega, kui need nimekirjadele juure on lisatud, seatakse kandidaatide nimekirjad üles ringkonna komitee ruumides hiljemalt kolmkümmend viis päeva enne esimest valimise päeva.

Valimis- ja hääletamissedelite äraandmisest ja ülelugemisest.

§ 47. Riigikogu valimised sünnivad valimissedelite isiklikul äraandmise teel, rahvahääletamised hääletamissedelite isikliku äraandmise teel hääleõiguslikkude kodanikkude poolt, kes võetud § 17 ettenähtud nimekirjadesse.

§ 48 Õigus hääletada on hääleõiguslikul kodanikul ainult selles hääletamisjaoskonnas, kus ta võetud hääleõiguslikkude kodanikkude nimekirja.

Mõjuvail põhjusil võib hääleõiguslik kodanik ka mujal jaoskonnas hääletada. Sellekohase märkuse, et kodanikul on õigus igas jaoskonnas omal valikul hääletada, teeb kodaniku nimelisele tunnistusele § 17 ettenähtud asutus, kus kodanik nimekirjas. Selle kohta tehakse tähendus jaoskonna hääleõiguslikkude kodanikkude nimekirjas, enne valimist või rahvahääletamist § 17 ettenähtud asutuse poolt, valimiste või rahvahääletamise ajal aga jaoskonna kommisjoni poolt § 17 ettenähtud asutuse teadaandel.

§ 49. Valimissedelid peavad olema välise kuju poolest ühesarnased, samuti nagu hääletamissedelidki. Nende kuju määratakse kindlaks Riigikogu juhatuse poolt ja kuulutatakse üleüldiseks teadmiseks välja hiljemalt kolm-

kümmend päeva enne valimiste või rahvahääletamise esimest päeva.

§ 50. Iga valimissedel peab endas sisaldama ühe vastava ringkonna kandidaatide nimekirja ilma mingi muutuse ja ümberpaigutuseta, selle nimekirja numbri ja tema sisseandja organisatsiooni nimetuse, kui nimekiri oli sellega varustatud.

§ 51. Hääleõiguslik kodanik võib valimissedeli ära anda muutmata kujul, sellega tähendades, et ta hääletab kandidaatide nimekirja poolt ja on seal ülesloetud kandidaatide järjekorraga nõus. Ta võib aga ka ühe kandidaadi nimekirjas selle nime allakriipsutamisega märkida, sellega tähendades, et ta annab oma hääle esimeses järjekorras kandidaatide nimekirjale, selle piirides aga oma poolt märgitud kandidaadile.

On nimekirjas mitu kandidaati märgitud, loetakse märkimine maksvusetuks, kuna valimissedel nimekirjale ilma üksikut kandidaati ülestähendamata hääleks arvatakse.

§ 52. Rahvahääletamissedelid on kahesugused: pealkirjaga „poolt" ja „vastu". Hääletamissedeli pealkirjaga „poolt" andes tähendab hääletaja, et ta on rahvahääletamisel oleva seaduse või seaduseelnõu vastuvõtmise poolt, pealkirjaga „vastu" andes aga, et ta on rahvahääletamisel oleva seaduse või seaduseelnõu tagasilükkamise poolt

§ 53. Valimis- ja hääletamissedelite ümbrikud peavad olema ühesugused, läbipaistmatud ja ilma mingisuguste märkusteta ning Riigikogu juhatuse templiga märgitud.

§ 54 Valimis- ja hääletamissedelid ning nende ümbrikud tehakse aegsasti valmis Riigikogu juhatuse korraldusel.

Kõigi sisseantud ringkonna kandidaatide nimekirjade tarvis valmistatakse ühesugune arv valimissedelid. Ühesugusel arvul valmistatakse samuti ka mõlema pealkirjaga hääletamissedelid.

§ 55 Valimis- ja rahvahääletamissedelite arvu määramisel võetakse aluseks ringkonna hääleõiguslikkude kodanikkude arv. Viimaste nimekirju kokkuseadvad asutused teatavad nende poolt nimekirja ülesvõetud hääleõiguslikkude kodanikkude arvust hiljemalt nelikümmend päeva enne valimiste või rahvahääletamiste esimest päeva ringkonna komiteele, kes annab Riigikogu juhatusele teada ringkonna hääleõiguslikkude kodanikkude arvu hiljemalt viie päeva jooksul.

§ 56. Kandidaatide nimekirjade tekst trükitakse valimissedelitele Eesti keeles, nimekirja sisseandja rühm võib aga nimekirjade sisseandmise juures nõuda, et selle-

kohastele valimissedelitete mahutatakse teksti tõlge teises, rühma poolt nimetatud keeles.

Sarnase nõudmise korral peab rühm ühel ajal ka teksti tõlke juure lisama. Sarnase nõudmise ja teksti tõlke saadab ringkonna komitee üheskoos ja ühel ajal § 45 ettenähtud andmetega Riigikogu juhatusele.

§ 57. Valimis- ja rahvahääletussedelid ning nende ümbrikud saadetakse Riigikogu juhatuse poolt § 17 ettenähtud asutustele, kes valmistavad aegsasti kõigi sealsamas ettenähtud hääleõiguslikkude kodanikkude tarvis nimelised tunnistused blankidel, mis valmistatakse Riigikogu juhatuse poolt ja saadetakse kätte eelnimetatud asutustele.

Nendes tunnistustes tähendatakse ära kodaniku nimi ja perekonnanimi, tema elukoht, valimisjaoskond ja number, mille all kodanik seisab nimekirjas, samuti ka hääletamise aeg ja koht.

§ 58. § 17. ettenähtud asutused saadavad valimissedelid, ühe iga sisseantud kandidaatide nimekirja kohta, igale nende poolt kokkuseatud hääleõiguslikkude kodanikkude nimekirjas seisvale kodanikule mitte hiljem kui viis päeva enne valimiste esimest päeva.

Samal tähtajal saadavad samad asutused igale hääleõiguslikkude kodanikkude nimekirja ülesvõetule valimiste kui ka rahvahääletamise korral eelmises (57) paragrahvis nimetatud nimelised tunnistused.

Kodanikkudele, kel õigus on nimelisi tunnistusi saada, kes aga neid saanud ei ole, antakse need välja § 17 ettenähtud asutustest enne esimest valimispäeva. Valimis- ja hääletamissedelid on saada jaoskonna kommisjonist valimiste ja hääletamiste toimetamise ajal.

§ 59. § 17. ettenähtud asutused valmistavad valimis- ja hääletamissedelite sisselaskmise jaoks ühe avausega kastid ja annavad need jaoskonna kommisjonidele tarvitada.

§ 60 § 17. ettenähtud asutused annavad jaoskonna kommisjonidele igas jaoskonnas sellekohased ruumid tarvitada.

Igas sarnases ruumis korraldatakse hääletamise saladuse kindlustamiseks üks või mitu eraldatud kohta, kus hääletajad kodanikud tunnistajate juuresolekuta valimis- või hääletamissedeli ümbrikku panevad.

§ 61. Jaoskonna kommisjoni istumised on avalikud. Häälte andmiseks määratud päeval kuulutab kommisjoni eesistuja kommisjoni istumise tema liigete ja selleks ajaks kokkutulnud kodanikkude juuresolekul avatuks. Eesistuja vaatab järele, et hääletuse kastid on terved ja tühjad, ja et nad on kõik ühe avausega, paneb kastid pitseriga kinni

ja kutsub kodanikud sedelid andma. Kogu sedelite andmise ajal on tarvilik, et kommisjoni istumisest võtaks osa vähemalt kolm liiget.

§ 62. Hääletamisruumides toimetatakse ainult hääletamist. Üleskutsete väljapanemine, lendkirjade ja kuulutuste väljajagamine, sedelite laialilaotamine, kõnede pidamine ja üleüldse igasugune hääletuseelne kihutustöö on keelatud niihästi neis ruumides, kus sedelid vastu võetakse, kui ka neisse ruumidesse viivatel treppidel, läbikäikudel ja koridorides, ning nende välistel sissekäigu kohtadel.

Jaoskonna kommisjoni eesistuja valvab selle järele, et hääletamise ruumides kogu hääletamise ajal täielik kord alal hoitaks, ja kõrvaldab viibimata selle rikkujad.

§ 63. Hääletamisruumidesse ei lasta: 1) sõjariistus isikuid ja 2) isikuid, kes karskes olekus ei ole.

§ 64. Eesistujal on tarbekorral õigus nõuda kommisjoni otsuse järele sellekohastelt kodanlistelt ja kaitseväelistelt võimudelt politseiametnikkude või kaitseväeosade kohalesaatmist. Tähendatud politseiametnikud või kaitseväeosad on tegevad ainult eesistuja juhatusel.

§ 65. Korrarikkumise puhul, või kui keegi kommisjoni ehk selle eesistuja määruste alla ei paendu, võib kommisjon otsustada hääletamisruumidesse sisse tuua politseiametnikke või kaitseväeosasid.

Hääletamisruumidesse ei või eesistuja nõudmiseta sisse tuua ühtegi sõjariistus võimu.

§ 66. Valimised kui ka rahvahääletamised algavad riigikogu juhatuse poolt määratud ajal ja kestavad kolm päeva. Jaoskonna kommisjonid peavad avatud olema sedelite vastuvõtmiseks esimese kahe päeva jooksul hommiku kella üheksast kuni õhtu kella üheksani; kolmandal päeval aga hommiku kella üheksast kuni päeval kella kaheni.

§ 67. Hääleõiguslik kodanik annab oma nimelise tunnistuse jaoskonna kommisjoni liikme kätte, kes tema ilmumise kohta hääleõiguslikkude kodanikkude nimekirjas märkuse teeb ja saab kommisjonilt ümbriku valimis- või hääletamissedeli sissepanemiseks. Kahtluse korral on kommisjonil õigus enne ümbriku väljaandmist nõuda hääleõiguslikult kodanikult isikutõendust.

Märkus: § 17. ettenähtud nimekirjad on valimiste ja rahvahääletuse päevadel jaoskonna kommisjonide tarvitada.

§ 68. Ümbriku kättesaamise järele läheb hääleõiguslik kodanik eraldatud kohta, kus ta sedeli ümbrikku paneb. Tagasi tulles annab ta ümbriku kinnikleebitult

jaoskonna kommisjoni liikme kätte, kes laseb ümbriku tema nähes kasti.

§ 69. Esimesel kahel päeval pannakse õhtu kell üheksa hääletamisruumide uksed kinni, mille järele sünnib sedelite vastuvõtmine ainult neilt kodanikkudelt, kes enne tähendatud aega hääletamisruumidesse ilmunud. Sedelite vastuvõtmise lõpetamise järele kuulutab eesistuja sedelite äraandmise seks päevaks lõpetatuks ja pitseerib kastide avaused kinni. Peale selle lahkuvad koosolijad ruumist, kus hääletamine sündis, ja see ruum pannakse eesistuja korraldusel pitseriga kuni järgmise päevani kinni ning asetatakse ustele vahid.

§ 70. Kolmandal päeval lõpetatakse kodanikkude sisselaskmine hääletamisruumi kell kaks päeval, mille järele sünnib sedelite vastuvõtmine ainult neilt kodanikkudelt, kes enne tähendatud aega hääletamisruumi ilmunud. Sedelite äraandmise lõpetamise järele kuulutab eesistuja hääletamise lõppenuks ja teeb korralduse hääletamisruumi uste avamiseks.

Selle järele loeb kommisjon ümbrikud üle, neid avamata jättes. Kui ümbrikkude arv kodanikkude arvuga, kelle ilmumise kohta hääleõiguslikkude kodanikkude nimekirja märkus tehtud, ühte ei lange, tehakse selle kohta protokolli sellekohane märkus. Peale selle avatakse ümbrikud ja loetakse ära sedelid, mis igale kandidaatide nimekirjale antud. Samuti loetakse ära rahvahääletusel hääletamissedelid, palju neist antud pealkirjaga „poolt", palju „vastu".

§ 71. Maksvusetaks tunnistatakse valimisedelid: 1) mis ei vasta §§ 49, 50 ja 56 nõudmistele; 2) mis kodaniku poolt allakirjutatud või milles leiduvad otsekohesed tunnismärgid, mille järele võib otsustada, kes valija olnud; 3) mis selgust ei anna, missuguse nimekirja poolt kodanik on hääletanud; 4) mida ühest rohkemal arvul ümbrikkudesse pandud, kui nende sisu sama ei ole; on nende sisu aga sama, loetakse ainult üks neist maksvaks.

§ 72. Maksvusetaks tunnistatakse hääletamissedelid: 1) mis ei vasta §§ 49 ja 50 nõudmistele; 2) mis kodaniku poolt allakirjutatud või milles leiduvad otsekohesed tunnismärgid, mille järele võib otsustada, kes hääletaja olnud; 3) mis selgust ei anna, missuguse otsuse hääletaja annud hääletamisel oleva seaduse või seaduseelnõu kohta; 4) mida ühest rohkemal arvul ümbrikkudesse pandud, kui nende sisu sama ei ole; on nende sisu aga sama, loetakse ainult üks neist maksvaks.

§ 73. Valimis- ja hääletamissedelite maksvuse küsimust otsustatakse kahtluse korral jaoskonna kommisjoni

poolt häälteenamusega. Häälte pooleksjagunemisel annab eesistuja hääl ülekaalu.

§ 74. Kõige selle kohta, mis jaoskonna kommisjonis istungi avamisest kuni lõpuni sünnib, tehakse protokoll, kuhu tähendatakse eraldi üles kõik eesistuja korraldused, kommisjoni otsused kui ka teadaanded, mis tehtud kommisjoni ruumides viibivate kodanikkude poolt, samuti ka kodanikkude nimed, kes hääletasid jaoskonnas § 48. teises osas ettenähtud nimeliste tunnistuste põhjal. Edasi tähendatakse protokollis: a) Riigikogu valimiste korral: 1) igale kandidaatide nimekirjale antud sedelite arv, kuhu hulka kuuluvad ka üksikut kandidaati märkivad sedelid, 2) sedelite arv, mida saanud nimekirja piirides äramärgitud üksikud kandidaadid, 3) sedelite arv, mida saanud iga kandidaatide nimekiri ilma üksikut kandidaati märkimata, 4) maksvusetaks tunnistatud sedelite arv ühes põhjuste seletustega, miks need niisugusiks tunnistatud ; b) rahvahääletamise korral: 1) „poolt" pealkirja ja „vastu" pealkirja kandvate sedelite arv, ning 2) maksvusetaks tunnistatud sedelite arv ühes põhjuste seletustega, miks need niisugusiks tunnistatud.

Protokollile kirjutavad alla eesistuja, kommisjoni liikmed ja kõik koosolijad, kes seda soovivad.

§ 75. Jaoskonna kommisjoni protokoll saadetakse ringkonna komiteele. Protokollile lisatakse juure eraldi pakkides: 1) kommisjoni poolt maksvaks tunnistatud sedelid; 2) need kommisjonis maksvaks tunnistatud sedelid, mille maksvuse kohta mõni kommisjoni liige on vaielnud; 3) need sedelid, mis kommisjon tema üksikute liikmete arvamise vastu maksvusetaks tunnistanud ja 4) kommisjoni poolt ühel häälel maksvusetaks tunnistatud sedelid.

§ 76. Ringkonna komitee määrab jaoskonna kommisjoni protokollide ja sellele juure lisatud sedelite läbivaatamise järele lõpulikult kindlaks iga jaoskonna kui ka kogu ringkonna kohta: a) Riigikogu valimise korral: 1) maksvate sedelite üleüldise arvu; 2) igale kandidaatide nimekirjale antud sedelite arvu, kuhu hulka kuuluvad ka üksikut kandidaati märkivad sedelid; 3) sedelite arvu, mille saanud nimekirja piirides märgitud ühsikud kandidaadid; 4) sedelite arvu, mille saanud iga kandidaatide nimekirl ilma üksikut kandidaati märkimata; — b) rahvahääletamise korral: 1) maksvate sedelite üleüldise arvu; 2) pealkirjaga „poolt" ja pealkirjaga „vastu" antud sedelite arvu.

§ 77. Ringkonna komitee istumiste protokoll, mille komitee liikmed oma allkirjaga kinnitavad, saadetakse ühes jaoskonna protokollidega ja kõigi valimis- ning hääletamis-

sedelitega Riigikogu juhatusele, kusjuures eraldi pakkidena juure lisatakse § 75. pp. 2—4 tähendatud sedelid.

§ 78. Avalikud on ringkonna komiteede istumised, kus toimetatakse jaoskonna kommisjonide protokollide läbivaatamist ja antud sedelite ülelugemist.

Riigikogu valimiste otsuse määramisest.

§ 79. Kui valimised määratud tähtajal ühes ehk mitmes jaoskonnas korda ei lähe ning kui selle tagajärjel üleüldine valimistest osavõtmata jäänud hääleõiguslikkude kodanikkude arv, kes § 17. ettenähtud nimekirjadesse võetud, neis jaoskondades moodustab mitte vähem kui ühe kümnendiku kogu § 17. ettenähtud hääleõiguslikkude kodanikkude üldarvust vabariigis, siis määrab Riigikogu juhatus neis jaoskondades viibimata uued valimised. Kui aga sarnane hääleõiguslikkude kodanikkude arv tähendatud jaoskondades mitte tähendatud arvuni ei tõuse, ehk kui ka teistkordiste valimiste määramisel need mitte korda ei lähe, siis ei võeta Riigikogu juhatuses häälte üleüldisel kokkuvõtmisel arvesse niisuguseid jaoskondi, kus valimised korda ei ole läinud.

§ 80. Riigikogu juhatus teeb ringkonna komiteede istumiste protokollide põhjal igale nimekirjade ühendusele (§ 42) antud häälte üldkokkuvõtte.

§ 81. Häälte arv, mis igale nimekirjade ühendusele, samuti on ka igale iseseisvale kandidaatide nimekirjale antud, jagatakse järgimööda arvudega 1, 2, 3, 4 jne.; jagamisel saadud arvudest eraldatakse nii mitu kõige suuremat arvu välja, kui palju Riigikogu liikmeid valitakse; need arvud seatakse vähenevas järjekorras ritta. Viimane tähendatud arvudest on valimise jagaja.

Riigikogu liigete kohtade arv, mis iga nimekirjade ühenduse, samuti ka iseseisva nimekirja peale langeb, määratakse ära kui nimekirjade ühendusele, nii ka iseseisvale kandidaatide nimekirjale antud häälte arvu jagamise kaudu valimise jagajaga.

Kui niisugusel Riigikogu liigete kohtade jaotamisel nimekirjade ühenduste või iseseisvate kandidaatide nimekirjade keskel viimane koht mitme ühenduse või iseseisvale kandidaatide nimekirjale langeb, siis antakse eesõigus sellele ühendusele või nimekirjale, millele kõige rohkem hääli on antud. Ühesuguse häälte arvu juures otsustatakse küsimus liisu läbi.

§ 82. Kui eelmises (81) paragrahvis ettenähtud jaotamisel mõne iseseisva kandidaatide nimekirja kohta rohkem Riigikogu liigete kohti langeb, kui selles nimekirjas kandidaate on üles tähendatud, jaotatakse ülejäänud Riigikogu liigete kohad eelmise paragrahvi korras kõigi nime-

kirjade ühenduste ja iseseisvate kandidaatide nimekirjade vahel.

Samas korras talitatakse ka siis, kui hiljem iseseisvas kandidaatide nimekirjas ei leidu kandidaate vabanenud Riigikogu liigete kohtade täitmiseks.

§ 83. Häälte arv, mis igale nimekirjade ühendusele antud, jagatakse järgimööda arvudega 1, 2, 3, 4 jne.; jagamisel saadud arvudest eraldatakse nii mitu kõige suuremat arvu väjla, kui palju nimekirjade ühendusele langenud Riigikogu liigete kohti § 81 järele; need arvud seatakse vähenevas järjekorras ritta. Viimane tähendatud arvudest on ühenduse jagaja.

Riigikogu liigete kohtade arv igale ühendusse liitunud kandidaatide nimekirjale määratakse nimekirjale antud häälte arvu jagamise kaudu ühenduse jagajale.

§ 84 Kandidaatide arvu puudujäämisel mõnes nimekirjade ühendusse kuuluvas kandidaatide nimekirjas tunnistatakse Riigikogu liigete kohtadele valituks vastav arv selle ühendusse kuuluva kandidaatide nimekirja hulgast, mis kõige enam hääli saanud; on viimaseid aga ühesuuruse häältearvuga mitu, siis selle nimekirja hulgast, mille üksik kandidaat kõige rohkem nimelisi hääli saanud; viimaste ühesuurususe korral aga sest nimekirjast, mille suurema arvu nimeliste häältega kandidaat vanem on.

Juhtumisel, kui vabanenud Riigikogu liigete kohtade täitmiseks üheski nimekirjade ühendusse kuuluvas kandidaatide nimekirjas enam kandidaate ei ole üle jäänud, jaotatakse vabanenud Riigikogu liigete kohad kõigi teiste ühenduste vahel, viimaste puuudusel või neisse kuuluvates iseseisvates kandidaatide nimekirjades kandidaatide puudusel aga kõigi teiste iseseisvate nimekirjade vahel § 81 korras.

§ 85. Kandidaatide nimekirja piirides tunnistatakse Riigikogu liikmeks valituiks kõige pealt need kandidaadid, kes on saanud vähemalt nii palju nimelisi hääli, kui suur on valimise jagaja (§ 81).

§ 86 On kandidaatide nimekiri rohkem Riigikogu liigete kohti saanud kui eelmises (85) paragrahvis ettenähtud väljaarvamine määrab, jaotatakse ülejäänud Riigikogu liigete kohad veel mitte valituiks tunnistatud kandidaatide vahel järgmiselt: Nimekirjale ilma üksikut kandidaati märkimata antud häälte arvust arvatakse nimekirjas seismise järjekorras esimesele, teisele, kolmandale jne. kandidaadile temale antud nimeliste häälte arvu juure, — kui tal aga neid olemas ei ole, siis on tema nimele, — nii palju hääli, et valimise jagaja täis saab. Ei tee üksikut kandidaati tähendamata antud häälte arvu ülejääk ka

nimekirjas järgneva kandidaadi nimeliste häältega koos valimise jagajat välja, arvatakse ülejääk sellele nimekirjas seisvale kandidaadile, kelle nimeliste häälte arv ühes ülejäägiga valimise jagaja välja teeb. Ei leidu aga ka sarnast kandidaati, ehk jääb ka siis veel ülejääk, arvatakse ülejääk sellele kandidaadile, kes rohkem nimelisi hääli saanud, kusjuures ühesuuruse nimeliste häälte arvu juures annab nimekirja järjekord eesõiguse. Nimeliste häältega kandidaadi puudusel arvatakse ülejääk kandidaatidele nimekirja järjekorras. Ülejäägi puudumisel otsustab nimekirja järjekord.

§ 87. Ei ole nimelisi hääli aga üleüldse antud, loetakse kandidaadid valituiks nimekirja järjekorras.

Ei ole üksikut kandidaati tähendamata hääli üleüldse antud, loetakse kandidaadid valituiks nende nimeliste häälte arvu suuruse järjekorras.

§ 88. On üks ja sama isik mitmes ringkonnas kandidaatide nimekirja võetud ja mitmes ringkonnas valituks tunnistatud, arvatakse tema nimelised hääled peale § 41 korras talitamise teistes ringkondades nimekirjale üksikut kandidaati tähendamata häältena.

§ 89. Põhiseaduse § 40 korras vabanenud Riigikogu liikme aset täidab kandidaat sellest nimekirjast, mille järele lahkuja Riigikogu liige oli valitud. Asetäitja määramisel talitab Riigikogu juhatus käesoleva seaduse §§ 84—87 korras.

§ 90. Lõppotsuse oma ja liigete volituste seaduslikkuse kohta annab kokkuastunud Riigikogu.

Hääletamise ja valimise vabaduse ja õige korra kindlustamisest.

§ 91. Kes süüdlane avalikult ülespandud valimise või rahvahääletamise üleskutsete, teadaannete või nimekirjade omavolilises mahavõtmises, katkirebimises, kinnikatmises või muutmises, seda karistatakse vangistusega mitte üle kuue kuu, või rahatrahviga mitte üle kümne tuhande marga.

§ 92. Kes süüdlane omavolilises sissetungimises ruumidesse, mis määratud valimis- või rahvahääletamiseelse kihutustöö tarvis; kihutustööd tegeva organisatsiooni päralt oleva kirjanduse hävitamises või rikkumises; nende isikute ähvardamises või nende vastu vägivalla tarvitamises, kes selle organisatsiooni nimel tegevad, seda karistatakse vangistusega.

§ 93. Kes süüdlane teadupärast valeteadete avaldamises, mis kandidaadi isikusse ehk eraelusse puutuvad, tema või tema esitatud organisatsiooni vastu usalduse hävitamise või teiste kandidaatide valimise läbiviimise sihiga, seda karistatakse vangistusega.

§ 94. Kes süüdlane kandidaadi teadaandmise võltsimises või ümbertegemises, mis § 36 põhjal nõutakse ja milles kandidaat oma nõusolekut avaldab ennast Riigikogu valimiste hääletamisest osa võtta laskmiseks käesoleva kandidaatide nimekirja järele, seda karistatakse parandusmaija heitmisega.

Sama karistuse osaliseks langeb süüdlane, kes ringkonna komiteesse annab teadupärast võltsitud või ümbertehtud kandidaadi teadaandmise tema nõusoleku avaldamiseks end käesoleva nimekirja järele hääletada lasta.

§ 95. Kes süüdlane valimis- või rahvahääletamiseelsete koosolekute või Riigikogu juhatuse, ringkonna komitee või jaoskonna kommisjoni tegevuse takistamises vägivallategude, ähvarduste, valitsusvõimu kurjasti tarvitamise või korratuste sünnitamisega, seda karistatakse vangistusega.

Kui sama tegu mitme sõjariistus isiku poolt korda saadetud ja selle tagajärjel tähendatud koosolekute ja asutuste tegevus seisma jäänud, karistatakse süüdlast parandusmaija heitmisega.

§ 96. Kes süüdlane selle kodaniku valimis- või hääletamisõiguse vaba teostamise takistamises, kel osavõtmise õigus Riigikogu valimistest või rahvahääletamisest, sarnase kodaniku kallal vägivalla tarvitamise, karistatava ähvarduse, petmise, valitsusvõimu kurjasti tarvitamise või majandusliku ärarippuvuse kaudu, seda karistatakse vangistusega.

Süüteokatse on karistatav.

§ 97. Kes süüdlane hääleõigusliku kodaniku seadusliku valimis- või rahvahääletamisõiguse takistamises korratuste tekitamise, hirmutamise või läbikäimisteede kinnipaneku kaudu, seda karistatakse parandusmaija heitmisega mitte üle kolme aasta.

Süüteokatse on karistatav.

§ 98. Kes süüdlane valimise või rahvahääletamise õige korra toimetamise takistamises jaoskonna kommisjoni ruumides vägivallategude, ähvarduste, korratuste, hääleõigusliste kodanikkude nimekirjade, valimis- või hääletamissedelite või kastide rikkumise või kommisjoni liigete kallal vägivallategude kaudu, seda karistatakse parandusmaija heitmisega.

Kui sama tegu mitme sõjariistus isiku poolt on korda saadetud ja selle tagajärjel hääletamine mitte korda ei võinud minna, karistatakse süüdlast sunnitööga mitte üle kuue aasta.

Süüteokatse on karistatav.

§ 99. Kes süüdlane valimis- või rahvahääletamiseelse kihutustöö tegemises ruumides, kus hääletamist toi-

metatakse, korra rikkumises hääletamise toimetamise ajal või kommisjoni eesistuja hääletamise ruumist lahkumise käsule vastutõrkumises, seda karistatakse arestiga.

§ 100. Kes süüdlane hääleõigusliku kodaniku peale mõjuavaldamises, et ta Riigikogu valimistest või rahvahääletamisest eemale hoiduks või teataval viisil neist osa võtaks, selleks hääletamisest osavõtjale või tema perekonnaliikmele ainelist või isikulist tasu andes, seda karistatakse vangistusega.

Süüteokatse on karistatav.

Sama karistuse osaliseks langeb hääleõiguslik kodanik, kes selles (100) paragrahvis tähendatud sihiga ainelist ehk muud isikulist tasu vastu võtab.

§ 101. Kes süüdlane rahvahääletamise või rahvaalgatamise nõudmisel teise allkirja võltsimises, seda karistatakse vangistusega.

Võltsimisele avatleja kannab vastutust ainult kordasaadetud võltsimise korral.

§ 102. Kes süüdlane Riigikogu valimistel või rahvahääletamisel hääletamisest osavõtmises teades, et tal seks õigus puudub, seda karistatakse vangistusega.

Sama karistuse osaliseks langeb süüdlane, kes enam kui ükskord Riigikogu valimistest või rahvahääletamisest hääletamise kaudu osa võtnud.

§ 103. Kes süüdlane teadlikult valeteadete andmises oma hääleõiguse kohta otstarbega ennast lasta hääleõiguslikkude kodanikkude nimekirja üles võtta, seda karistatakse vangistusega mitte üle kuue kuu.

§ 104. Kes süüdlane hääletamise lõppotsuse meelega moonutamises või hääletamissedelite andmise, ülelugemise või väljakuulutamise juures tehtud valimise või hääletamise aktide meelega rikkumises või äravõtmises, seadusevastases valimis- või hääletamissedelite juurelisamises, valimis- või hääletamisaktide sisu muutmises, seda karistatakse parandusmaija heitmisega mitte üle kolme aasta.

Süüteokatse on karistatav.

§ 105. Kes süüdlane Riigikogu valimiste või rahvahääletamise saladuse seadusevastases avaldamises, seda karistatakse arestiga.

§ 106. Jaoskonna kommisjoni või ringkonna komitee liige või ametnik, kes süüdlane käesoleva seaduse meelega rikkumises, et sellega valimise või hääletamise otsuse peale mõju avaldada, seda karistatakse vangistusega, kui sarnane tegu suurema karistuse alla ei käi.

§ 107. Peale eelmistes §§ nimetatud karistuste on kohtul õigus süüdlast mõista ametist tagandamisele, kui

süüdlane ametnik on, nende tegude kordasaatmisel, mis §§ 91, 95, 96, 100 ja 106 ette nähtud.

§ 108. Käesolevas (9) peatükis ettenähtud määruste juures võetakse tarvitusele 22. märtsi 1903 a. Vene kriminaalseaduse esimene peatükk (V. s k. XV 1909 a. väljaanne).

§ 109 Süüdistamise tõstmise õigus käesolevas peatükis ettenähtud süütegudes on kannatajaõigustel igal kodanikul, kes hääleõiguslikkude kodanikkude nimekirja üles võetud.

§ 110. Süüdistust võib tõsta süüdlaste vastu nende süütegudes, mis §§ 91, 94, 99 ja 105 ette nähtud, kolme kuu jooksul peale Riigikogu valimiste või rahvahääletamise esimest päeva, süüdlaste vastu teistes süütegudes käesoleva (9) peatüki järele kuue kuu jooksul samast tähtajast arvates.

Riigikogu valimiste ja rahvahääletamise kuludest.

§ 111. Hääleõiguslikkudele kodanikkudele, kes valimistest või hääletamistest osa võtavad, ei anta tasu ei aja kulutamise eest, ei ülespidamise väljaminekuteks ega sõidukuludeks.

§ 112. Hääleõiguslikkude kodanikkude nimekirjade pidamise kulud on § 17 ettenähtud asutuste kanda.

§ 113. Jaoskonna kommisjonide ja ringkonna komiteede asjaajamise kuludeks antakse Riigikogu juhatuse otsusel iseäralised summad nende krediitide arvel, mis Riigikogu valimisteks ja rahvahääletamiseks igaaastases riigieelarves määratud.

§ 114. Ringkonna komiteede ja jaoskonna kommisjonide liigetele võib vastavate maakonna, linna, alevi või valla asutuste poolt nende sellekohastest summadest tasu määrata.

Märkus: Käesoleva (114) paragrahvi määrused ei ole maksvad §§ 7, 10 ja 13 ettenähtud isikute kohta.

§ 115. Ringkonna komitee tarvitada antavate ruumide, nende ümbertegemise, kütmise ja valgustamise kulud on maakondade ringkondades maakonna ja selle piirides asuvate linnade, Võru-Valga-Petseri ringkonnas nende maakondade ja nende piirides asuvate linnade kanda proportsionaalselt nende hääleõiguslikkude kodanikkude arvule, Tallinna ringkonnas aga Tallinna linna kanda.

Samad kulud jaoskonna kommisjonide tarviduste jaoks on § 17 ettenähtud asutuste kanda.

Asutava Kogu esimees: *A. Rei.*

Sekretääri abi: *A. Jürmann.*

Seadus linnavolikogude valimiste kohta.

(R. T. nr. 147/148 — 1920 a.)

1. Linnavolikogude valimisi toimetatakse 15. aprillil ja 3. juunil 1917 a. Vene Ajutise Valitsuse poolt antud ja valitsuse seaduste ja korralduste kogu nr. nr. 95 ja 143 — 1917 a. väljakuulutatud ajutiste määruste põhjal allpool tehtud muudatustega.

2. Linnavolikogude liikmed valitakse tähtajaks, mis lõpeb 1. jaanuaril 1923 a. Linnavolinikkude arv linnades jääb muutmataks (§ 2).

3. Valimiste määruste § 3 muudetakse järgmiselt:

„Volinikkude valimise õigus on mõlemast soost Eesti vabariigi kodanikkudel, kes valimiste nimekirjade kokkuseadmise ajaks 20 aastat vanaks saanud, kui nad valimiste nimekirjade kokkuseadmise ajal selles linnas elavad, ehk kui neil linnas kodune sissesead on, ehk kui nad seal teeistuses, või neil on mingi muu kindel linnaga ühenduses seisev amet.

Sõjateenistuses seisvad isikud võtavad valimistest osa üleüldisel alusel".

4. Isikutest, kes eelmises punktis nimetatud tingimisi täidavad, ei võta linnavalimistest osa kodanikud: 1) kes seaduslikus korras on tunnistatud nõdra- või hullumeelseks, 2) pimedad, kurttummad ja pillajad, kui nad on eestkostmise all (§ 4).

5. § 5 pannakse järgmisel kujul maksma:

„valimisest osavõtmise õiguse kaotavad ära:

1) kes seaduslikku jõusse astunud kohtuotsuse järele on mõistetud, kui nad varemini õigusi ei ole tagasi saanud:

a) sunnitööline — kümne aasta jooksul peale karistusaja lõppu;

b) asumisele, vangiroodu, parandusmaija, vangimaija või kindlusesse õiguste kaotamise või kitsendamisega, — viie aasta jooksul peale karistusaja lõppu;

2) kes süüdlaseks mõistetud varguses, väljaarvatud juhtumised, mis end. Vene riigi rahukohtu trahviseaduse § 171 p. 2-s (V. s. k. XV. j., 1914 a. väljaanne) ette nähtud, petmises, kätteusaldatud varanduse omandamises või

raiskamises, väljaarvatud raiskamised, mis sama trahviseaduse § 177 p. 2—3 ja karistusseaduse (V. s. k. XV) § 1681 p. 2-s ette nähtud, varastatud asjade ostmises või pandiks andmises alalise ametina, võltsimises, liiakasu võtmises, altkäemaksu võtmises, salajase viinapõletamise ja viinamüümise eest, kupeldamises ja kõlvatule elule avatelemises (V. s k. XV, kriminaalseadus 1909 a. väljaanne §§ 524—526, 526[1], 527 ja 529), niisama tegudes, mille sihiks Riigikogu ja omavalitsus-asutuste valimise, rahvahääletamise ja rahva-algatamise vabaduse ja õige korra rikkumine, — kolme aasta jooksul peale karistusaja lõppu;

3) kes administratiiv teel karistatud salajase viinapõletamise ja viinamüümise eest — kahe aasta jooksul pärast karistuse määramist;

4) avalikkude majade pidajad.

6. § 8 muudetakse järgmiselt:

„Linnavalijate nimekirja seab kokku linnavalitsus siseministri poolt määratud tähtajaks".

7. §§ 10 ja 30 ettenähtud administratiiv-võimu esitaja aset protestide asjus täidab siseministeeriumi omavalitsuse asjade peavalitsus, Petserimaal aga § 10 ettenähtud kordadel maakonnaülem.

8 §§ 10, 32, 35 ja 37 ettenähtud valitseva senati asemele astub riigikohus.

9. § 14 pannakse järgmisel kujul maksma:

„Linnavalimisi toimetatakse häälte andmise kaudu ühele kandidaatide nimekirjale.

Kandidaatide nimekirjad antakse linnapeale (linnavanemale) valijate poolt hiljemalt kümme päeva enne valimisi.

Iga kandidaatide nimekiri peab niisuguse arvu valijate poolt allakirjutatud olema, mis mitte vähem kui poole selles linnas valitavate linnavolinikkude arvust välja teeb (§ 2). Nimekirjale peab juure lisatama kõikide kandidaatide poolt teadustused, et nad nõus on endid selle nimekirja järele hääletada laskma. Nimekirjas tähendatud kandidaatide arv ei tohi suurem olla üleüldisest linnavolinikkude arvust, mis selles linnas peab valima; nimekirjades, kus rohkem kandidaate, ei võeta üleliigseid kandidaate, kes nimekirjas viimastena seisavad, mitte arvesse.

Iga valija võib ainult ühele kandidaatide nimekirjale alla kirjutada. Sel juhtumisel, kui üks ja sama valija mitmele nimekirjale alla on kirjutanud, loetakse tema allkiri ainult sel nimekirjal maksvaks, mis esimesena linnapeale (linnavanemale) antakse.

Ühte ja sedasama isikut ei või ühes linnas mitmes kandidaatide nimekirjas üles seada.

Valijate rühmad, kes kandidaatide nimekirju sisse annavad, võivad nimekirjal teadustada, et nimekiri liitub teatavate organisatsioonide kandidaatide nimekirjadega kogu linnas nimekirjade ühenduseks.

Ei ole sisseantaval nimekirjal sarnast teadaannet tehtud, loetakse kandidaatide nimekiri iseseisvaks.

Üks ja sama kandidaatide nimekiri ei või olla rohkem kui ühes ülelinnalises nimekirjade ühenduses. On mitu liitumise teadaannet nimekirjal tähendatud, loetakse maksvaks ainult esimesena toodud teadaanne.

Liitumise teadaanne on tagasivõtmatu, samuti nagu kandidaatide nimekirigi.

Sisseantud kandidaatide nimekirjad, mis selles (14) paragrahvis tähendatud tingimistele vastavad, nummerdatakse linnapea (linnavanema) poolt sisseandmise järjekorras ning märgitakse nimekirjale, mis kuupäeval ja tunnil ta vastu võetud. Nende andmetega kviitung antakse nimekirja sisseandjale. Nimekirjad avaldatakse nendele antud numeretsiooniga, niisama ka, sisseandja soovi järele, organisatsiooni nimetusega, kelle poolt nad ette pandud, üleüldiseks teadmiseks, mitte hiljem, kui seitse päeva enne valimiste toimepanemist linnavolikogu poolt määratud viisil."

10. § 17 muudetakse järgmiselt:

„Iga valija isiku tunnistuseks on valimiskaart, kus ära on tähendatud valija nimi ja perekonnanimi, tema elukoht, valimisjaoskond ja number, mille all ta nimekirjas seisab, samuti ka hääletamisaeg ja koht. Selle kaardi peab iga valija linnaametist saama. Sealtsamast saab iga valija ka valimissedelid, ühe iga sisseantud kandidaatide nimekirja kohta. Valimiskommisjoni esimees on kohustatud valimistelt neid isikuid kõrvaldama, kellel tema käes olevate teadete järele valimisest osavõtmise õigust ei ole. Enne valimiste algust loetakse käesolevate ajutiste määruste p. 3–5 ette ja seletatakse valijatele, et valimistest seadusevastaselt osavõtnud isikud karistuse alla langevad, mis kaelakohtuseaduses määratud (§ 29)".

11. §§ 19 ja 20 asemele astuvad järgmised määrused:

§ 19. Linnavolikogu valimised sünnivad valimissedelite isikliku äraandmise teel valijate poolt, kes võetud § 8 ettenähtud nimekirja.

§ 20. Valimissedelid peavad olema välise kuju poolest ühesarnased. Nende kuju määratakse kindlaks linnavalitsuse poolt ja kuulutatakse aegsasti üleüldiseks teadmiseks välja.

§ 20[1]. Iga valimissedel peab endas sisaldama ühe kandidaatide nimekirja ilma mingi muutuse ja ümberpai-

gutamiseta, selle nimekirja numbri ja tema sisseandja organisatsiooni nimetuse, kui nimekiri oli sellega varustatud.

§ 20^2. Valija võib valimissedeli ära anda muutmata kujul, sellega tähendades, et ta hääletab kandidaatide nimekirja poolt ja on seal ülesloetud kandidaatide järjekorraga nõus. Ta võib aga ka ühe kandidaadi nimekirjas selle nime allakriipsutamisega märkida, sellega tähendades, et ta annab oma hääle esimeses järjekorras kandidaatide nimekirja piirides märgitud kandidaadile.

On nimekirjas mitu kandidaati märgitud, loetakse märkimine maksvusetaks, kuna valimissedel nimekirjale ilma üksikut kandidaati ülestähendamata hääleks arvatakse.

§ 20^3. Valija annab oma valimiskaardi (§ 17) jaoskonna kommisjoni liikme kätte, kes tema ilmumise kohta valijate nimekirjas märkuse teeb, ja saab kommisjonilt ümbriku valimissedeli sissepanemiseks. Kahtluse korral on kommisjonil õigus enne ümbriku väljaandmist nõuda valija isikutõendust. Ümbrikud peavad olema ühesugused, läbipaistmatud ja ilma mingisuguste märkusteta, valmistatakse linnavalitsuse korraldusel ja kannavad tema pitserit.

§ 20^4. Ümbriku kättesaamise järele läheb valija eraldatud kohta, kus ta sedeli ümbrikku paneb. Tagasi tulles annab ta ümbriku kinnikleebitult jaoskonna kommisjoni liikme kätte, kes ümbriku tema nähes kasti laseb.

12. §§ 22—28 ettenähtud määruste asemele pannakse maksma järgmised määrused:

§ 22. Järgmisel päeval pärast valimissedelite äraandmist ja äramääratud tunnil asuvad jaoskondade valimiskommisjonid ilmunud valijate juuresolekul avalikul istumisel valimiste tagajärgede selgitamisele. Kõigepealt loetakse ümbrikud üle, neid avamata jättes. Kui ümbrikkude arv valijate arvuga, kelle ilmumise kohta valijate nimekirjas märkus tehtud, ühte ei lange, tehakse selle kohta protokolli sellekohane märkus. Peale selle avatakse ümbrikud ja loetakse ära sedelid, mis igale kandidaatide nimekirjale antud.

§ 23. Maksvusetuks tunnistatakse valimissedelid: 1) mis ei vasta §§ 20 ja 20^1 nõudmistele, 2) mis valija poolt allakirjutatud või milles leiduvad otsekohesed tunnismärgid, mille järele võib otsustada, kes valija olnud, 3) mis selgust ei anna, missuguse nimekirja poolt valija on hääletanud, 4) mida ühest rohkemal arvul ümbrikkudesse pandud, kui nende sisu sama ei ole; on nende sisu aga sama, loetakse ainult üks neist maksvaks.

§ 24. Valimissedelite maksvuse küsimust otsustatakse kahtluse korral jaoskonna kommisjoni poolt häälteenamusega. Häälte pooleksjagunemisel annab eesistuja hääl ülekaalu.

§ 25. Kõige selle kohta, mis jaoskonnakommisjonis sünnib, tehakse protokoll, kuhu tähendatakse eraldi üles kõik eesistuja korraldused, kommisjoni otsused kui ka teadaanded, mis tehtud kommisjoni ruumides viibivate valijate poolt. Edasi tähendatakse protokollis: 1) igale kandidaatide nimekirjale antud sedelite arv, kuhu hulka kuuluvad ka üksikut kandidaati märkivad sedelid; 2) sedelite arv, mida saanud nimekirja piirides äramärgitud üksikud kandidaadid; 3) sedelite arv, mida saanud iga kandidaatide nimekiri ilma üksikut kandidaati märkimata; 4) maksvusetuks tunnistatud sedelite arv ühes põhjuste seletustega, miks need niisuguseks tunnistatud.

Protokollile kirjutavad alla eesistuja, kommisjoni liikmed ja kõik koosolijad, kes seda soovivad.

§ 26. Jaoskonnakommisjoni protokoll saadetakse selsamal päeval linna valimiskommisjonile. Protokollile lisatakse juure eraldi pakkides: 1) kommisjoni poolt maksvaks tunnistatud sedelid; 2) need kommisjonis maksvaks tunnistatud sedelid, mille maksvuse kohta mõni kommisjoni liige on vaielnud; 3) need sedelid, mis kommisjon tema üksikute liikmete arvamise vastu maksvusetuks tunnistanud ja 4) kommisjoni poolt ühel häälel maksvusetuks tunnistatud sedelid.

§ 27. Linnakommisjon määrab jaoskonnakommisjoni protokollide ja selle juure lisatud sedelite läbivaatamise järele lõpulikult kindlaks iga jaoskonna kui ka kogu linna kohta: 1) maksvate sedelite üleüldise arvu; 2) igale kandidaatide nimekirjale antud sedelite arvu, kuhu hulka kuuluvad ka üksikut kandidaati märkivad sedelid; 3) sedelite arvu, mille saanud nimekirja piirides märgitud üksikud kandidaadid; sedelite arvu, mille saanud iga kandidaatide nimekiri ilma üksikut kandidaati märkimata.

§ 28. Avalikud on linnakommisjoni istumised, kus toimetatakse jaoskonnakommisjonide protokollide läbivaatamist ja antud sedelite ülelugemist.

§ 28[1]. Linnakommisjon teeb jaoskonnakommisjonide istumiste protokollide põhjal igale nimekirjade ühendusele (§ 14) antud häälte üldkokkuvõtte.

§ 28[2]. Häälte arv, mis igale nimekirjade ühendusele, samuti ka igale iseseisvale kandidaatide nimekirjale antud, jagatakse järgimööda arvudega 1, 2, 3, 4 jne.; jagamisel saadud arvudest eraldatakse nii mitu kõige suuremat arvu välja, kui palju linnavolikogu liikmeid valitakse; need arvud seatakse vähenevas järjekorras ritta. Viimane tähendatud arvudest on valimise jagaja.

Linnavolikogu liigete kohtade arv, mis iga nimekirjade ühenduse, samuti ka iseseisva nimekirja peale langeb,

määratakse ära nii nimekirjade ühendusele, kui ka iseseisvale kandidaatide nimekirjale antud häälte arvu jagamise kaudu valimise jagajaga.

Kui niisugusel linnavolikogu liigete kohtade jaotamisel nimekirjade ühenduste või iseseisvate kandidaatide nimekirjade keskel viimane koht mitme ühenduse või iseseisvale kandidaatide nimekirjale langeb, siis antakse eesõigus sellele ühendusele või nimekirjale, millele kõige rohkem hääli on antud.

Ühesuguse häälte arvu juures otsustatakse küsimus liisu läbi.

§ 28^3. Kui eelmises (28^2) paragrahvis ettenähtud jaotamisel mõne iseseisva kandidaatide nimekirja kohta rohkem linnavolikogu liigete kohti langeb, kui selles nimekirjas kandidaate on üles tähendatud, jaotatakse ülejäänud linnavolikogu liigete kohad eelmise paragrahvi korras kõigi nimekirjade ühenduste ja iseseisvate kandidaatide nimekirjade vahel.

Samas korras talitatakse ka siis, kui hiljem iseseisvas kandidaatide nimekirjas ei leidu kandidaate vabanenud linnavolikogu liigete kohtade täitmiseks.

§ 28^4. Häälte arv, mis igale nimekirjade ühendusele antud, jagatakse järgimööda arvudega 1, 2, 3, 4 jne.; jagamisel saadud arvudest eraldatakse nii mitu suuremat arvu välja, kui palju nimekirjade ühendusele langenud linnavolikogu liigete kohti § 28^2 järele; need arvud seatakse vähenevas järjekorras ritta. Viimane tähendatud arvudest on ühenduse jagaja.

Linnavolikogu liigete kohtade arv igale ühendusse liitunud kandidaatide nimekirjale määratakse nimekirjale antud häälte arvu jagamise kaudu ühenduse jagajale.

§ 28^5. Kandidaatide arvu puudujäämisel mõnes nimekirjade ühendusse kuuluvas kandidaatide nimekirjas tunnistatakse linnavolikogu liigete kohtadele valituks vastav arv selle ühendusse kuuluva kandidaatide nimekirja hulgast, mis kõige enam hääli saanud; on viimaseid aga ühesuuruse häältearvuga mitu, siis selle nimekirja hulgast, mille üksik kandidaat kõige rohkem nimelisi hääli saanud; viimaste ühesuurususe korral aga sest nimekirjast, mille suurema arvu nimeliste häältega kandidaat vanem on.

Juhtumisel, kui vabanenud linnavolikogu liigete kohtade täitmiseks üheski nimekirjade ühendusse kuuluvas kandidaatide nimekirjas enam kandidaate ei ole üle jäänud, jaotatakse vabanenud linnavolikogu liigete kohad kõigi teiste ühenduste vahel, viimaste puudusel või neisse kuuluvates iseseisvates kandidaatide nimekirjades kandidaatide puudusel aga kõigi teiste iseseisvate nimekirjade vahel § 28^2 korras.

§ 28^{6}. Kandidaatide nimekirja piirides tunnistatakse linnavolikogu liikmeks valituks kõige pealt need kandidaadid, kes on saanud vähemalt niipalju nimelisi hääli, ui suur on valimise jagaja (§ 28^{2}).

§ 28^{7}. On kandidaatide nimekiri rohkem linnavolikogu liigete kohti saanud, kui eelmises (28^{6}) paragrahvis ettenähtud väljaarvamine määrab, jaotatakse ülejäänud linnavolikogu liigete kohad veel mitte valituks tunnistatud kandidaatide vahel järgmiselt: nimekirjale ilma üksikut kandidaati märkimata antud häälte arvust arvatakse nimekirjas seismise järjekorras esimesele, teisele, kolmandale jne. kandidaadile temale antud nimeliste häälte arvu juure, — kui tal aga neid olemas ei ole, siis tema nimele, — nii palju hääli, et valimise jagaja täis saab. Ei tee üksikut kandidaati tähendamata antud häälte arvu ülejääk ka nimekirjas järgneva kandidaadi nimeliste häältega koos valimise jagajat välja, arvatakse ülejääk sellele nimekirjas seisvale kandidaadile, kelle nimeliste häälte arv ühes ülejäägiga valimise jagaja välja teeb. Ei leidu aga ka sarnast kandidaati, ehk jääb ka siis veel ülejääk, arvatakse ülejääk sellele kandidaadile, kes rohkem nimelisi hääli saanud, kusjuures ühesuuruse nimeliste häälte arvu juures annab nimekirja järjekord eesõiguse. Nimeliste häältega kandidaadi puudusel arvatakse ülejääk kandidaatidele nimekirja järjekorras. Ülejäägi puudumisel otsustab nimekirja järjekord.

§ 28^{8}. Ei ole nimelisi hääli aga üleüldse antud, loetakse kandidaadid valituks nimekirja järjekorras.

Ei ole üksikut kandidaati tähendamata hääli üleüldse antud, loetakse kandidaadid valituks nende nimeliste häälte arvu suuruse järjekorras.

§ 28^{9}. Juhtumistel, kui linnavolikogu liige kaotab oma valimisõiguse, lahkub surma läbi või volitusi maha pannes, astub tema asemele kandidaat sellest nimekirjast, mille järele lahkuja linnavolikogu liige oli valitud. Kandidaadi määramisel talitab linnavalitsus valimisseaduse §§ 28^{5} - 28^{8} korras.

§ 28^{10}. Linnakommisjon peab kõige selle kohta, mis istumisel sünnib, protokolli, mille kommisjoni liikmed oma allkirjadega kinnitavad.

13. § 30 muudetakse järgmiselt:

„Pärast valimiste toimetamise lõppu pannakse valimiste kommisjonid kinni ja kogu valimiste asi ühes linna ja jaoskondade kommisjonide protokollidega ja § 26 p. p. 2—4 tähendatud sedelitega juhitakse kahe päeva jooksul siseministeeriumi omavalitsuse asjade peavalitsuse kätte, kes seitsmepäevase tähtaja jooksul oma protestid administratiivkohtu sellekohasesse instantsi võib anda."

14. § 32 teine osa pannakse järgmisel kujul maksma:

„Kui kohus üksikute linnavolinikkude valimise vildakuks tunnistab, siis heidab linnavalitsus nad linnavolinikkude nimekirjast välja ja võtab nende asemele sellekohasest kandidaatide nimekirjast kandidaadid, talitades nende määramisel valimisseaduse §§ 28^5—28^8 korras."

15. § 33 muudetakse järgmiselt:

„Pärast valimiste asja lõpetamist seab linnavalitsus kokku iga valijate poolt ettepandud nimekirja järele linnavolinikkude lõpuliku nimekirja. Linnavolinikkude nimekiri avaldatakse „Riigi Teatajas", niisama võib teda üleüldiseks teadmiseks ka teistel viisidel avaldada, nagu seda linnavolikogu määranud."

Peaminister: *J. Tõnisson.*

Siseminister: *Einbund.*

V. v. asjade valitseja: *K. Terras.*

Seadus alevivolikogude valimiste kohta.

(R. T. nr. 147/148 — 1920 a.)

1. Alevivolikogude valimisi toimetatakse 15. juulil 1917 a. Vene Ajutise Valitsuse poolt antud ja valitsuse seaduste ja korralduste kogu nr. 187 — 1917 a. väljakuulutatud aleviseaduse põhjal, selle seaduse kohta muudatusi vastavalt tarvitusele võttes, mis vabariigi valitsuse poolt 6. septembril 1920 a. vastuvõetud seaduses linnavolikogude valimiste kohta ette nähtud.

2. Alevivolikogude liikmed kui ka nende poolt valitud alevivalitsuse orgaanid loetakse valituks kunni 1. jaanuarini 1923 a.

Peaminister: *J. Tõnisson.*

Siseminister: *Einbund.*

V. v. asjade valitseja: *K. Terras.*

Seadus maakonnanõukogude valimise kohta.

(R. T. nr. 147/148 — 1920 a.)

Valimisringkondadest ja jaoskondadest.

§ 1. Maakonnanõukogude valimisteks moodustab iga maakond iseseisva valimisringkonna, mis häälte äraandmiseks jaoskondadeks jagatakse.

§ 2 Valimisjaoskondadeks loetakse samad jaoskonnad, mille järele Riigikogu valimisi toimetatakse.

Hääleõigusest.

§ 3. Valimistel on hääleõigus kõigil Eesti vabariigi kodanikkudel, kes valijate nimekirjade kokkuseadmise ajaks 20 a. vanaks on saanud, ja ühes maakonna piirides olevas vallas ehk alevis elavad ehk kellel seal kodune sissesead on.

§ 4. Isikutest, kes eelmises paragrahvis nimetatud tingimistele vastavad, ei võta valimisest osa: 1) kes seaduslikus korras on tunnistatud nõdra- või hullumeelseks, 2) pimedad, kurttummad ja pillajad, kui nad eestkostmise all.

§ 5 Hääleõigusest jäävad ilma:

1. Kes seaduslikku jõusse astunud kohtuotsuse järele on mõistetud, kui nad varemini õigusi ei ole tagasi saanud:

a) sunnitööle, — kümne aasta jooksul peale karistusaja lõppu;

b) asumisele, vangiroodu, parandusmaija, vangimaija või kindlusse õiguste kaotamise või kitsendamisega, — viie aasta jooksul peale karistusaja lõppu.

2) Kes süüdlaseks mõistetud varguses, väljaarvatud juhtumised, mis end. Vene riigi rahukohtu trahviseaduse § 171 p. 2-s (V. s. k. XV j. 1914 a. väljaanne) ette nähtud, petmises, kätteusaldatud varanduse omandamises või raiskamises, väljaarvatud raiskamised, mis sama trahviseaduse § 117 p. 2-s ja karistusseaduse (V. s. k. XV) § 1681 p. 2-s ette nähtud, varastatud asjade varjamises, teadupärast varastatud asjade ostmises või pandiks võtmises alalisena ametina, võltsimises, liigkasuvõtmises, altkäemaksu võtmises, salajase viinapõletamise ja viinamüümise eest, kupeldamises ja kõlvatule elule avatlemises (V. s. k. XV, krimi-

naalseadus 1909 a. väljaanne §§ 524—526, 526[1], 527 ja 529), niisama tegudes, mille sihiks Riigikogu ja omavalitsusasutuste valimise, rahvahääletamise ja rahvaalgatamise vabaduse ja õige korra rikkumine, — kolme aasta jooksul peale karistusaja lõppu.

3. Kes administratiivselt karistatud salajase viinapõletamise ja viinamüümise eest — kahe aasta jooksul pärast karistuse määramist.

Valimiskommisjonidest.

§ 6. Maakonnanõukogude valimisi toimetavad maakonnakomiteed ja jaoskondade kommisjonid.

§ 7. Maakonnakomiteed seisavad koos: esimehest, kelleks maakonnanõukogu esimees ehk tema abi, ja kahest liikmest maakonnanõukogu valikul. Maakonnakomitee asukohaks on vastav maakonnalinn.

§ 8. Peale kandidaatide nimekirja sisseandmist on igal nimekirja sisseandnul rühmal õigus omalt poolt ühte esitajat maakonnakomiteesse saata täieõiguslikuna komitee liikmena. Esitajaks loetakse rühma poolt sisseantavale kandidaatide nimekirjale esimene allakirjutaja ehk sisseandjate poolt eriti volitatud isik

§ 9. Maakonnakomitee ülesandeks on:

1) valvamine selle järele, et jaoskonnakommisjonid õigel ajal asutataks ja oma tegevust algaks;

2) kandidaatide nimekirjade vastuvõtmine ja läbivaatamine, nende nummerdamine ja avalikuks nägemiseks väljapanemine;

3) valimissedelite ja ümbrikkude, trükitud kandidaatide nimekirjade, jaoskonnakommisjonide istumiste protokollide, blankide jne. valmistamine ja edasitoimetamise korraldamine jaoskonnakommisjonidele;

4) valimiste tagajärgede kokkuvõtmine, nõukogu liikmeks valitud isikute nimekirja kokkuseadmine, selle avalikuks teadmiseks väljakuulutamine ja valitud liigetele sellekohaste tunnistuste väljaandmine;

5) valimismaterjaalide edasitoimetamine siseministeeriumi omavalitsus-asjade peavalitsusele.

§ 10. Jaoskonnakommisjonid seisavad koos vallanõugukode poolt valitud neljast liikmest, kes eneste hulgast valivad esimehe ja sekretääri.

§ 11. Peale kandidaatide nimekirja sisseandmist on igal nimekirja sisseandnul rühmal õigus omalt poolt ühte esitajat jaoskonnakommisjoni saata täieõiguslikuna kommisjoni liikmena. Esitajaks loetakse rühma poolt sisseantavale kandidaatide nimekirjale esimene allakirjutaja ehk sisseandjate poolt eriti volitatud isik.

§ 12. Jaoskonnakommisjoni ülesandeks on:

a) valijate nimekirjade avalikuks teadmiseks väljapanemine, nendes parandustetegemine ja edasikaebtuste vastuvõtmine ja edasitoimetamine administratiiv-kohtule;

b) valimissedelite vastuvõtmine, esialgne ülelugemine omas jaoskonnas ja nende edasitoimetamine maakonnakomiteele.

§ 13. Kohalikud valitsus- ja omavalitsus-asutused peavad maakonnakomiteele ja jaoskonnakommisjonidele abiks olema seaduse põhjal viimaste peale pandud kohuste täitmisel.

Valijate nimekirjadest.

§ 14. Valijate nimekirjad seatakse vallavalitsuste poolt kokku siseministri poolt äramääratud aja jooksul ja tähtajaks.

§ 15. Nimekirjadesse kantakse kodanikud, kes § 3 nõuetele vastavad ja kelle õigused §§ 4 ja 5 ettenähtud piirides kitsendatud ei ole.

§ 16. Keegi ei või rohkem kui ühes jaoskonnas nimekirjas olla.

§ 17. Nimekirja tähendatakse üles valija perekonnanime ja nimi, vanus ja elukoht. Nimekiri seatakse perekonnanime järele tähestiku järjekorras kokku.

Nimekirjade kontroleerimisest.

§ 18. Valijate nimekiri pannakse jaoskonnakommisjoni poolt hiljemalt nelikümmend päeva enne valimisi hääletusruumis ehk mõnes teises vallavalitsuse poolt määratud sündsas kohas avalikuks järelvaatamiseks välja, millest vähemalt 3 päeva enne väljapanemist kuulutuste abil elanikkudele teada antakse. Selles teadaandes peab ka ära tähendatud olema, millal jaoskonnakommisjoni esitajad paranduste ja täienduste vastuvõtmiseks hääletusruumides viibivad.

§ 19. Seitsme päeva jooksul nimekirjade väljapaneku ajast arvates, võivad valijad jaoskonnakommisjonile parandusi ja täiendusi sisse anda.

§ 20. Jaoskonnakommisjoni otsused paranduste kohta pannakse kolmandal päeval peale paranduste ülesandmise tähtaja lõppu hääletusruumis avalikuks teadmiseks välja, mille järele valijad kolme päeva jooksul kaebtusi tehtud otsuste peale jaoskonnakommisjoni kaudu administratiivkohtule võivad ära anda. Kaebtused ühes asjasse puutuva materjaaliga saadab jaoskonnakommisjon mitte hiljem kui teisel päeval peale kaebtuste sisseandmise tähtaja lõppu administratiivkohtule edasi.

§ 21. Administratiivkohus vaatab kaebtuse läbi ja teeb oma otsuse mitte hiljem kui 7 päeva jooksul kaeb-

tuse kättesaamise päevast arvates. Jaoskonnakommisjon on kohustatud administratiivkohtu otsuse läbi ettekirjutatud parandust või täiendust nimekirjades tegema. Administratiivkohtu otsused selles asjas on lõpulikud.

§ 22. Valijate nimekiri pannakse nende parandustega, mis §§ 19—21 ettenätud korras on tehtud, mitte hiljem kui kümme päeva enne valimisi üleüldiseks järelvaatamiseks välja.

§ 23. Isikud, kes nimekirjadesse pole kantud, ei võta valimisest osa.

Kandidaatide nimekirjadest.

§ 24. Maakonnanõukogu valimisi toimetatakse häälteandmise kaudu ühele vastava maakonnanõukogu kandidaatide nimekirjale.

§ 25. Kandidaatide nimekirjad antakse maakonnakomiteele valijate poolt hiljemalt kuusteistkümmend päeva enne valimiste esimest päeva, missugune tähtaeg maakonnakomitee poolt avalikuks teadmiseks välja kuulutatakse.

§ 26. Iga kandidaatide nimekiri peab vähemalt 25 valija poolt allakirjutatud olema; allkirjad tunnistab nimekirja sisseandja nimekirja peal kirjalikult õigeks, vastutust võltsimise eest oma peale võttes. Nimekirjas peab tähendatud olema iga ettepandava kandidaadi perekonnanimi, nimi ja elukoht. Nimekirjale peab juure lisatama kõigi kandidaatide poolt teadustused, et nad nõus on endid selle nimekirja järele hääletada laskma. Nimekirjale võib ka ta ettepanija organisatsiooni nimetus juure lisatud olla, niipalju kui see seadustele ja kõlbusele vastu ei käi, mille üle maakonnakomitee otsustab.

§ 27. Kandidaatide nimekirja sisseandja peab nimetama oma esitaja, kes tema poolt valitud on maakonnakomiteega asjade ajamiseks ja sellest komiteest osavõtmiseks. Kui esitajad nimetatud ei ole, siis tunnistatakse selleks esimene neist, kes kandidaatide nimekirjale alla kirjutanud.

§ 28. Eelmises (27) paragrahvis tähendatud esitaja nimetab oma äranägemisel oma kandidaatide nimekirja esitajad jaoskonnakommisjonidesse.

§ 29. Iga valija võib ainult ühele kandidaatide nimekirjale alla kirjutada. Sel juhtumisel kui üks ja sama valija mitmele nimekirjale on alla kirjutanud, loetakse tema allkiri ainult sel nimekirjal maksvaks, mis esimesena maakonnakomiteele antud.

§ 30. Kandidaate võib nimekirja poolteist korda niipalju üles võtta, kui palju maakonnanõukogu liikmeid valida on määratud. Nimekirjades, kus rohkem kandidaate, jäetakse viimased arvesse võtmata.

§ 31. Ühte ja sedasama isikut ei või ühes ringkonnas mitmes kandidaatide nimekirjas üles seada.

§ 32. Valijate rühmad, kes kandidaatide nimekirju sisse annavad, võivad nimekirjal teatustada, et nimekiri liitub kõigi samanimeliste organisatsioonide kandidaatide nimekirjadega kogu maakonnas. Ei ole sarnast teadaannet tehtud sisseantaval nimekirjal, loetakse kandidaatide nimekiri iseseisvaks.

§ 33. Nimekiri kui ka liitumise teadaanne on tagasivõtmatu.

§ 34. Juhtumisel, kui kandidaatide nimekiri käesoleva peatüki nõuetele ei vasta, teatab maakonnakomitee seda kahepäevasel tähtajal kandidaatide nimekirja esitajale Parandusi tähendatud puuduse kõrvaldamiseks võib hiljemalt kaksteistkümmend päeva enne valimiste esimest päeva sisse anda.

§ 35. Sisseantud kandidaatide nimekirjad, mis käesolevas seaduses ettenätud nõuetele vastavad, nummerdatakse makonnakomitees sisseandmise järjekorras ning märgitakse nimekirjale, mis kuupäeval ja tunnil ta vastu võetud. Nende andmetega kviitung antakse nimekirja sisseandjale.

§ 36. Käesoleva seaduse § 35 tähendatud numbrite alla ja organisatsioonide nimetustega, kui need nimekirjale juure on lisatud, seatakse kandidaatide nimekirjad maakonnakomitee ruumides üles hiljemalt 10 päeva enne esimest valimispäeva.

Valimissedelite äraandmisest.

§ 37. Maakonnanõukogude valimised sünnivad siseministri poolt kindlaksmääratud ajal kahe päeva jooksul, mille hulgas ka pühapäev on, valimissedelite isikliku äraandmise teel valijate poolt, kes on võetud § 14 ettenähtud nimekirjadesse.

§ 38. Valimise päeva, tunni, koha ja ruumi annavad jaoskonnakommisjonid mitte hiljem kui 2 nädalat enne esimest valimispäeva avalikult teada.

§ 39. Valimissedelid peavad olema välimise kuju poolest ühesarnased ja sisaldama ühe vastava maakonna kandidaatide nimekirja ilma mingi muutuse ja ümberpaigutamiseta, selle nimekirja numbri ja tema sisseandja organisatsiooni nimetuse, kui nimekiri oli sellega varustatud.

§ 40. Valimissedelid ning nende ümbrikud, mis maakonnakomitee poolt kindlaksmääratud kujul vastava maakonna kulul valmistatakse, saadetakse tähendatud komitee poolt tarvilisel arvul igale vallavalitsusele, kes iga sisseantud nimekirja kohta ühe igale valijale mitte hiljem

kui viis päeva enne esimest valimispäeva kätte saadab. Kodanikkudele, kellel õigus on neid valimissedelid saada, kuid neid saanud ei ole, antakse neid välja jaoskonnakommisjonidest valimiste toimetamise ajal.

§ 41. Valimisümbrikud peavad olema ühesugused läbipaistmatud ja ilma mingisuguste märkusteta ning vastava maakonnakomitee tempiga märgitud.

§ 42. Jga jaoskonna hääletusruumis korraldatakse hääletamise saladuse kindlustamiseks üks või mitu eraldatud kohta, kus hääletajad kodanikud tunnistajate juuresolekuta valimissedeli ümbrikusse panevad.

§ 43. Hääletusruumides toimetatakse ainult hääletamist. Üleskutsete väljapanemine, lendkirjade ja kuulutuste väljajagamine, sedelite laialilaotamine, kõnede pidamine ja üleüldse igasugune hääletuseelne kihutustöö on keelatud niihästi neis ruumides, kus sedelid vastu võetakse, kui ka neisse ruumidesse viivatel treppidel, läbikäikudel ja koridorides ning nende välistes sissekäigukohtadel. Jaoskonnakommisjoni esimees valvab selle järele, et hääletusruumides kogu hääletamise ajal täielik kord alal hoitakse, ja kõrvaldab viibimata selle rikkujad.

§ 44. Hääletusruumidesse ei lasta: 1) sõjariistus isikuid ja 2) isikuid, kes karskes olekus ei ole.

§ 45. Korrarikkumise puhul, või kui keegi kommisjoni ehk tema esimehe määruste alla ei paenuta, võib kommisjon otsustada hääletusruumidesse sisse tuua kui ka väljaspoole ruume korrapidamiseks tegevusse panna politseiametnikka või kaitseväeosasid.

Hääletusruumidesse ei või esimehe nõudmiseta sisse tuua ühtegi sõjariistus võimu.

§ 46. Jaoskonnakommisjonid peavad avatud olema valimissedelite vastuvõtmiseks esimese päeva jooksul hommiku kella üheksast kuni õhtu kella üheksani, teisel päeval aga hommiku kella üheksast kuni kella kaheni päeval.

§ 47. Jaoskonnakommisjoni istumised on avalikud. Hääletamiseks määratud päeval kuulutab kommisjoni esimees kommisjoni istumise tema liigete ja selleks ajaks kokkutulnud valijate juuresolekul avalikuks. Esimees vaatab järele, et hääletuskastid on terved ja tühjad ning ühe avausega, paneb kastid pitseriga kinni ja kutsub valijad sedelid andma. Kogu sedelite andmise aeg võtavad osa kommisjoni istumisest vähemalt kolm kommisjoni liiget.

§ 48. Hääleõiguslik kodanik võib valimissedeli ära anda muutmata kujul, sellega tähendades, et ta hääletab kandidaatide nimekirja poolt ja on seal ülesloetud kandidaatide järjekorraga nõus. Ta võib aga ka ühe kandi-

daadi nimekirjas selle nime allakriipsutamisega märkida, sellega tähendades, et ta annab oma hääle esimeses järjekorras kandidaatide nimekirja piirides märgitud kandidaadile. On nimekirjas mitu kandidaati märgitud, loetakse märkimine maksvusetaks, kuna valimissedel nimekirjale ilma üksikut kandidaati ülestähendamata hääleks arvatakse.

§ 49. Jga valija saab kommisjonilt, kes tema ilmumise kohta valijate nimekirjas märkuse teeb, ümbriku, läheb eraldatud kohta, kus ta valimissedeli ümbrikkusse paneb, ja annab tagasi tulles ümbriku kinnikleebitult jaoskonnakommisjoni esimehe ehk liikme kätte, kes ümbriku tema nähes kasti laseb.

§ 50. Kahtluse korral on kommisjonil õigus enne ümbriku väljaandmist nõuda valijalt isikutõendust.

§ 51. Esimesel päeval pannakse õhtu kell 9 hääletusruumide uksed kinni, mille järele sünnib sedelite vastuvõtmine ainult neilt valijatelt, kes enne tähendatud aega hääletusruumi ilmunud, ja kuulutatakse selle järele sedelite äraandmine seks päevaks lõpetatuks, kuna kastide avaused kui ka ruum, kus kast asub, kuni järgmise päevani kinni pitseeritakse ja ustele vahid asetatakse.

§ 52. Teisel päeval lõpetakse kell 2 sedelite vastuvõtmine samas korras. Selle järele loeb kommisjon ümbrikud üle, neid avamata jättes. Kui ümbrikute arv valijate arvuga, kelle ilmumise kohta valijate nimekirjas märkus tehtud, ühte ei lange, tehakse selle kohta protokolli märkus. Peale selle avatakse ümbrikud ja loetakse ära sedelid, mis iga kandidaatide nimekirjale antud.

§ 53. Maksvusetaks tunnistatakse valimissedelid: 1) mis ei vasta § 39 nõudmistele, 2) mis valija poolt allakirjutatud või milles leiduvad otsekohesed tunnismärgid, mille järele võib otsustada, kes hääletaja olnud, 3) mis selgust ei anna, missuguse nimekirja poolt valija on hääletanud, 4) mida ühest rohkemal arvul ümbrikutesse pandud, kui nende sisu samane ei ole; on nende sisu aga sama, loetakse ainult üks neist maksvaks.

§ 54. Valimissedelite maksvuse küsimust otsustatakse kahtluse korral jaoskonnakommisjoni poolt häältenamusega. Häälte pooleksjagunemisel annab esimehe hääl ülekaalu.

§ 55. Kõige selle kohta, mis jaoskonnakommisjonis istungi avamisest kuni lõpuni sünnib, tehakse protokoll, kuhu tähendatakse eraldi üles kõik esimehe korraldused, kommisjoni otsused kui ka teadaanded, mis tehtud kommisjoni ruumides viibivate valijate poolt. Üksikasjaliselt tähendatakse protokollis: 1) iga kandidaatide ni-

mekirjale antud sedelite arv, kuhu hulka kuuluvad ka üksikut kandidaati märkivad sedelid, 2) sedelite arv, mida saanud nimekirja piirides äramärgitud üksikud kandidaadid, 3) sedelite arv, mida saanud iga kandidaatide nimekiri ilma üksikut kandidaati märkimata, 4) maksvusetaks tunnistatud sedelite arv ühes põhjuste seletustega, miks need niisugusteks tunnistatud.

Protokollile kirjutavad alla esimees, kommisjoni liikmed ja kõik koosolijad, kes seda soovivad.

§ 56. Jaoskonnakommisjoni protokoll saadetakse maakonnakomiteele. Protokollile lisatakse juure: 1) kommisjoni poolt maksvaks tunnistatud sedelid, 2) need kommisjoni poolt maksvaks tunnistatud sedelid, mille maksvuse kohta mõni kommisjoni liige on vaielnud, 3) need sedelid, mis kommisjon tema üksikute liikmete arvamise vastu maksvusetaks tunnistanud ja 4) kommisjoni poolt ühel häälel maksvusetaks tunnistatud sedelid.

§ 57. Maakonnakomitee määrab jaoakonnakommisjoni protokollide ja sellele juure lisatud sedelite läbivaatamise järele lõpulikult kindlaks iga jaoskonna kui ka kogu ringkonna kohta: 1) maksvate sedelite üleüldise arvu, 2) igale kandidaatide nimekirjale antud sedelite arvu, kuhu kuuluvad ka üksikut kandidaati märkivad sedelid, 3) sedelite arvu, mille saanud nimekirja piirides märgitud üksikud kandidaadid, 4) sedelite arvu, mille saanud iga kandidaatide nimekiri, ilma üksikut kandidaati märkimata.

§ 58. Maakonnakomitee istumised, kus toimetatakse jaoskonnakommisjonide protokollide läbivaatamist ja antud sedelite ülelugemist, on avalikud.

Valimiste tagajärgede väljaarvamine.

§ 59. Maakonnakomitee teeb jaoskonnakommisjonide istumiste protokollide põhjal igale nimekirjade ühendusele (§ 32 ja 33) antud häälte üleüldise kokkuvõtte.

§ 60. Häälte arv, mis igale nimekirjade ühendusele, samuti ka igale iseseisvale kandidaatide nimekirjale antud, jagatakse järgimööda arvudega 1, 2, 3, 4 jne.; järgmiselt saadud arvudest eraldatakse nii mitu kõige suuremat arvu välja, kui palju maakonnanõukogu liikmeid valitakse; need arvud seatakse vähenevas järjekorras ritta. Viimane tähendatud arvudest on valimise jagaja.

Maakonnanõukogu liigete kohtade arv, mis iga nimekirjade ühenduse, samuti ka iseseisva nimekirja peale langeb, määratakse ära niihästi nimekirjade ühendusele

kui ka iseseisvate kandidaatide nimekirjale antud häälte arvu jagamise kaudu valimise jagajaga.

Kui niisugusel maakonnanõukogu liigete kohtade jaotamisel nimekirjade ühenduste või iseseisvate kandidaatide nimekirjade keskel viimane koht mitme ühenduse või iseseisvale kandidaatide nimekirjale langeb, siis antakse eesõigus sellele ühendusele või nimekirjale, millele kõige rohkem hääli on antud. Ühesuguse häälte arvu juures otsustatakse küsimus liisu läbi.

§ 61. Kui eelmises (60) § ettenähtud jaotamisel mõne iseseisva kandidaatide nimekirja kohta rohkem maakonnanõukogu liigete kohti langeb kui selles nimekirjas kandidaate on üles tähendatud, jaotatakse ülejäänud maakonnanõukogu liigete kohad eelmise paragrahvi korras kõigi nimekirjade ühenduste ja iseseisvate kandidaatide nimekirjade vahel. Samas korras talitatakse ka siis, kui hiljem iseseisvas kandidaatide nimekirjas ei leidu kandidaate vabanenud maakonnanõukogu liigete kohtade täitmiseks.

§ 62. Häälte arv, mis igale nimekirjade ühendusele antud, jagatakse järgimööda arvudega 1, 2, 3, 4 jne.; jagamisel saadud arvudest eraldatakse nii mitu kõige suuremat arvu välja, kui palju nimekirjade ühendusele langenud maanõukogu liigete kohti § 60 järele on, need arvud seatakse vähenevas järjekorras ritta. Viimane tähendatud arvudest on ühenduse jagaja.

Maakonnanõukogu liigete kohtade arv igale ühendusse liitunud kandidaatide nimekirjale määratakse nimekirjale antud häälte arvu jagamise kaudu ühenduse jagajale.

§ 63. Kandidaatide arvu puudujäämisel mõnes nimekirjade ühendusse kuuluvas kandidaatide nimekirjas tunnistatakse maakonnanõukogu liigete kohtadele valituks vastav arv selle ühendusse kuuluva kandidaatide nimekirja hulgast, mis kõige enam hääli saanud; on viimaseid aga ühesuuruse häälte arvuga mitu, siis selle nimekirja hulgast, mille üksik kandidaat kõige rohkem nimelisi hääli saanud; viimaste ühesuurususe korral aga sest nimekirjast, mille suurema arvu nimeliste häältega kandidaat vanem on.

Juhtumisel, kui vabanenud maakonnanõukogu liigete kohtade täitmiseks üheski nimekirjade ühendusse kuuluvas kandidaatide nimekirjas enam kandidaate ei ole üle jäänud, jaotatakse vabanenud maakonnanõukogu liigete kohad kõigi teiste ühenduste vahel, viimaste puudusel või neisse kuuluvates iseseisvates kandidaatide nimekirjades kandidaatide puudusel aga kõigi teiste iseseisvate nimekirjade vahel § 60 korras.

§ 64. Kandidaatide nimekirja piirides tunnistatakse maakonnanõukogu liikmeks valituks kõige pealt need kandidaadid, kes on saanud vähemalt nii palju nimelisi hääli, kui suur on valimise jagaja (§ 60).

§ 65. On kandidaatide nimekiri rohkem maakonnanõukogu liigete kohti saanud kui eelmises (64) paragrahwis ette nähtud väljaarvamine määrad, jaotatakse ülejäänud maakonnanõukogu liigete kohad veel mitte valituks tunnistatud kandidaatide vahel järgmiselt: Nimekirjad ilma üksikut kandidaati märkimata antud häälte arvust arvatakse nimekirjas seismise järjekorras esimesele, teisele, kolmandale jne. kandidaadile temale antud nimeliste häälte arvu juure, — kui tal aga neid olemas ei ole, siis tema nimele, — nii palju hääli, et valimise jagaja täis saab. Ei tee üksikut kandidaati tähendamata antud häälte arvu ülejääk ka nimekirjas järgneva kandidaadi nimeliste häältega koos valimise jagajat välja, arvatakse ülejääk sellele nimekirjas seisvale kandidaadile, kelle nimeliste häälte arv ühes ülejäägiga valimise jagaja välja teeb. Ei leidu aga sarnast kandidaati ehk jääb ka siis veel ülejääk, arvatakse ülejääk sellele kandidaadile, kes rohkem nimelisi hääli saanud, kusjuures ühesuuruse nimelise häälte arvu juures nimekirja järjekord eesõiguse annab. Nimeliste häältega kandidaadi puudusel arvatakse ülejääk kandidaatidele nimekirja järjekorras. Ülejäägi puudumisel otsustab nimekirja järjekord.

§ 66. Ei ole nimelisi hääli aga üleüldse antud, loetakse kandidaadid valituks nimekirja järjekorras.

Ei ole üksikut kandidaati tähendamata hääli üleüldse antud, loetakse kandidaadid valituks nende nimeliste häälte arvu suuruse järjekorras.

§ 67. Juhtumistel, kui maakonnanõukogu liige kaotab oma valimisõiguse, lahkub surma läbi või volitusi maha pannes, astub tema asemele kandidaat sellest nimekirjast, mille järele lahkuja maakonnanõukogu liige oli valitud. Kandidaadi määramisel talitab maakonnavalitsus valimisseaduse §§ 63—66 korras.

§ 68. Maakonnakomitee teeb kõige selle kohta, mis istumisel sünnib, protokolli, mille komitee liikmed oma allkirjadega kinnitavad.

§ 69. Isikud, kes süüdi on tegude toimepanekus, mille sihiks on maakonnanõukogu valimiste vabadust, õi-

Valimisvabaduse õige korra

kindlustamisest. gust ja korralikkust rikkuda, võetakse vastutusele kaelakohtu sead. § 328[1] ja 328[7] põhjal (1912 a. järg).

Valimise tegevuse kontroleerimine ja protesteerimise kord. § 70. Pärast valimiste toimetamise lõppu lõpetavad valimisteasutused oma tegevuse ja kogu valimiste asi ühes maakonnakomiteede ja jaoskonnakommisjonide protokollidega ja § 56 p. 2—4 tähendatud sedelitega saadetakse kahe päeva jooksul siseministeeriumi omavalitsusasjade peavalitsusele, kes seitsme päeva jooksul oma protestid vastavasse administratiivkohtusse võib anda.

§ 71. Kaebusi valimistel tehtud vildakuste kohta võivad ainult isikud tõsta, kellel valimistest osavõtmise õigus, ning 3 päeva jooksul pärast valimiste lõppu. Need kaebused antakse vastavale administratiivkohtule.

§ 72. Protestid ja kaebused, mis §§ 70—71 nimetatud, vaatab administratiivkohus läbi 7 päeva jooksul valimiste asja kättesaamise päevast arvates.

§ 73. Kui administratiivkohus toimepandud valimised terves ulatuses ära muudab teeb omavalitsus-asjade peavalitsus korraldused uute valimiste toimepanemiseks poolteise kuu jooksul. Kui kohus üksikute maakonnanõukogu liikmete valimised tühjaks tunnistab, siis loetakse nad nõukogu liikmete nimekirjast väljaarvatuks, kuna nende asemele maakonnavalitsuse selle seaduse §§ 63—66 korras vastavast kandidaatide nimekirjast uued kutsutakse.

Selles paragrahvis nimetatud asjus tehtud kohtuotsused tulevad ära täita, kuid nende peale võib ühe kuu jooksul pärast kohtuotsuse väljakuulutamist riigikohtule edasi kaebada.

§ 74. Pärast valimiste asja lõpetamist seab maakonnavalitsus kokku iga valijate poolt ettepandud nimekirjade järele maakonnanõukogu liikmete lõpuliku nimekirja, mis „Riigi Teatajas" kui ka teisel maakonnanõukogu poolt kindlaks määratud viisil avaldatakse.

§ 75. Kui riigikohus kogu maakonnanõukogu liigete valimised ära muudab, määratakse ülemaltoodud määruste põhjal uued valimised. Käesoleva (75) paragrahvi korras valitud maakonnanõukogu täidab oma kohuseid tähtaja jooksul, mis selle seaduse § 79 nimetatud.

§ 76. Maakonnanõukogu otsused, mis enne tehtud kui maakonnavalitsus kõige nõukogu kokkuseade valimiste tühjakstunnistamisest teate saanud, jäävad oma jõusse. Ametlikkudele isikutele, keda tühjakstunnistatud nõukogu kokkusead valinud, jäävad nende volitused alale, kuni uuestivalitava nõukogu poolt valitud ametnikud oma kohuste täitmisele asuvad.

§ 77. Kui riigikohus ühe osa maakonnanõukogu liigete kokkuseade valimised ära muudab, siis täidetakse puuduv osa kandidaatidega neist kandidaatide nimekirjadest, kuhu riigikohtu poolt kõrvaldatud nõukogu liikmed kuulusid.

§ 78. Arusaamatused, mis käesoleva seaduse käsitamisel tekivad, lahendab siseminister.

Maakonnanõukogude liikmete arv ja volituste kestvus.

§ 79. Käesoleva seaduse põhjal valitavate nõukogude ja nende poolt valitud ametnikkude valitused kestavad kuni 1. jaanuarini 1923 a.

§ 80. Maakonnanõukogude liikmete arv määratakse kindlaks elanikkude arvu järele iga täie ehk poole kümnetuhande elaniku kohta üks liige, vähemalt kümme liiget kokku.

Peaminister: **J. Tõnisson.**

Siseminister: **Einbund.**

V. v. asjade valitseja: **K. Terras.**

Seadus vallanõukogude valimise kohta.

(R. T. nr. 26 — 1921 a.).

Valimise ringkondadest ja jaoskondadest

§ 1. Vallanõukogude valimisteks moodustab iga vald iseseisva valimis-ringkonna, mis häälte äraandmiseks jaoskondadeks jagatakse.

§ 2. Valimise jaoskondadeks loetakse samad jaoskonnad, mille järele Riigikogu valimisi toimetatakse.

Hääleõigusest.

§ 3. Vallanõukogu liikmete valimise õigus on mõlemast soost Eesti vabariigi kodanikkudel, kes valimiste nimekirjade kokkuseadmise ajaks 20 aastat vanaks saanud, kui nad valimiste nimekirjade kokkuseadmise ajal vallas elavad ehk kui neil vallas kodune sissesead on, ehk kui nad seal teenistuses, või neil on mingi muu kindel vallaga ühenduses seisev amet.

Sõjateenistuses seisvad isikud võtavad valimistest osa üleüldisel alusel.

§ 4. Isikutest, kes eelmises punktis nimetatud tingimisi täidavad, ei võta vallanõukogu valimistest osa kodanikud: 1) kes seaduslikus korras on tunnistatud nõdra- või hullumeelseks, 2) pimedad, kurttummad ja pillajad, kui nad on eestkostmise all.

§ 5. Hääleõigusest jäävad ilma:

1) Kes seaduslikku jõusse astunud kohtuotsuse järele on mõistetud, kui nad varemini õigust ei ole tagasi saanud:

a) sunnitööle — kümne aasta jooksul peale karistusaja lõppu; b) asumisele, vangiroodu, parandusmaija, vangimaija või kindlusesse õiguste kaotamise või kitsendamisega, — viie aasta jooksul peale karistusaja lõppu;

2) Kes süüdlaseks mõistetud varguses, väljaarvatud juhtumised, mis end. Vene riigi rahukogu trahviseaduse § 171 p. 2-s (V. s k XV j. 1914 a. väljaanne) ette nähtud, petmises, kätteusaldatud varanduse omandamises või raiskamises, väljaarvatud raiskamised, mis sama trahviseaduse § 177 p. 2-s ja karistusseaduse (V. s. k. XV) § 1681 p. 2-s ette nähtud, varastatud asjade ostmises või pandiks võtmises, alalisena ametina võltsimises, liigkasu võtmises, altkäemaksu võtmises, salajase viinapõletamise ja viinamüümise eest, kupeldamises ja kõlvatule elule

avatlemises (V. s. k. XV, kriminaalseadus 1909 a. väljaanne §§ 524 — 526, 526[1], 527 ja 529), niisama tegudes, mille sihiks Riigikogu ja omavalitsuse-asutuste valimise, rahvahääletamise ja rahva algatamise vabaduse ja õige korra rikkumine, — kolme aasta jooksul peale karistusaja lõppu.

§ 6. Vallanõukogu liikmeteks võib valida niihästi neid, kellel valimistest osavõtmise õigus on, kui ka teisi isikuid, kes valla piirides ei ela ja kellel seal kodust sisseseadet, teenistust ega ametit ei ole (§ 3), muidu aga teistele tingimistele vastavad, mis valimistest osavõtmiseks määratud.

Valimiskommisjonidest.

§ 7. Vallanõukogude valimisi toimetavad vallakomiteed ja jaoskondade kommisjonid.

§ 8. Vallakomiteed seisavad koos: esimehest, kelleks vallavanem ehk tema abi, ja kahest liikmest vallanõukogu valikul. Vallakomitee asukohaks on vastav vallamaja.

§ 9. Peale kandidaatide nimekirja sisseandmist on igal nimekirja sisseandnud rühmal õigus omalt poolt ühte esitajat vallakomiteesse saata täisõigusliku komitee liikmena. Esitajaks loetakse rühma poolt sisseantavale kandidaatide nimekirjale esimene allakirjutaja, — kui rühmasse kuuluvad isikud seks eneste seast iseäralist isikut ei vali.

§ 10. Vallakomitee ülesandeks on:

1) valvamine selle järele, et jaoskonna-kommisjonid õigel ajal oma tegevust algaks;

2) kandidaatide nimekirjade vastuvõtmine ja läbivaatamine, nende nummerdamine ja avalikuks nägemiseks väljapanemine;

3) valimistähtede ja ümbrikkude ning jaoskonna-kommisjonide istumiste protokollide plankide jne. edasitoimetamise korraldamine jaoskonna-kommisjonidele;

4) valimiste tagajärgede kokkuvõtmine;

5) valimis-materjaalide edasitoimetamine vastavale maakonna-valitsusele.

§ 11. Jaoskonna-kommisjonid seisavad koos vallanõukogude poolt valitud neljast liikmest, kes eneste hulgast valivad esimehe ja sekretääri.

§ 12. Peale kandidaatide nimekirja sisseandmist on igal nimekirja sisseandnud rühmal õigus omalt poolt ühte esitajat jaoskonna-kommisjoni saata täisõigusliku kommisjoni-liikmena. Esitajaks loetakse kandidaatide nimekirjade sisseandjate poolt eriti volitatud isik.

§ 13. Jaoskonna-kommisjoni ülesandeks on:

1) Valijate nimekirjade avalikuks teadmiseks väljapanemine, nendes paranduste tegemine ja edasikaebuste vastuvõtmine ja edasitoimetamine administratiiv-kohtule;

2) Valimistähtede vastuvõtmine, esialgne ülelugemine omas jaoskonnas ja nende edasitoimetamine vallakomiteele.

§ 14. Kohalikud valitsuse- ja omavalitsuse-asutused peavad vallakomiteele ja jaoskonna-kommisjonidele abiks olema seaduse põhjal viimaste peale pandud kohuste täitmisel.

Valijate nimekirjadest.

§ 15. Valijate nimekirjad seatakse vallavalitsuste poolt kokku siseministri poolt äramääratud tähtajaks.

§ 16. Nimekirjadesse kantakse kodanikud, kes § 3 nõuetele vastavad ja kelle õigused §§ 4 ja 5 ettenähtud piirides kitsendatud ei ole.

§ 17. Ühel ajal valijate nimekirja kokkuseadmisega pöörab vallavalitsus valla piirides asuvate sõjaväe-osade ülemate poole ettepanekuga sõjaväes teenivate valimisõiguslikkude isikute nimekiri valimisjaoskondade järele kokku seada ja vallavalitsusele saata, vähemalt kolm päeva enne valijate nimekirja teistkordset väljapanemist avalikuks järelvaatamiseks.

§ 18. Keegi ei või valimise ringkonna piirides rohkem kui ühes jaoskonnas nimekirjas olla.

§ 19. Nimekirja tähendatakse üles valija perekonnanimi ja nimi, vanadus ja elukoht. Nimekiri seatakse perekonna-nimede järele tähestiku järjekorras kokku.

Nimekirjade kontroleerimisest.

§ 20. Valijate nimekiri pannakse jaoskonna-kommisjoni poolt hiljemelt 40 päeva enne valimist hääletusruumis ehk mõnes teises vallavalitsuse poolt määratud sündsas kohas avalikuks järelvaatamiseks välja, millest vähemalt kolm päeva enne väljapanemist kuulutuste abil elanikkudele teada antakse. Selles teadaandes peab ka äratähendatud olema, millal jaoskonna-kommisjoni esitajad paranduste ja täienduste vastuvõtmiseks hääletusruumides viibivad.

§ 21. Seitsme päeva jooksul, nimekirjade väljapaneku ajast arvates, võivad valijad jaoskonna-kommisjonile parandusi ja täiendusi anda.

§ 22. Jaoskonna - kommisjoni otsused paranduste kohta pannakse kolmandal päeval peale paranduste üles-

andmise tähtaja lõppu hääletusruumis avalikuks teadmiseks välja, mille järele valijad kolme päeva jooksul kaebtusi tehtud otsuste peale jaoskonna - kommisjoni kaudu administratiiv-kohtule võivad ära anda. Kaebused ühes asjasse puutuva materjaaliga saadab jaoskonna-kommisjon mitte hiljem kui teisel päeval peale kaebuste sisseandmise tähtaja lõppu administratiiv-kohtule edasi.

§ 23. Administratiivkohus vaatab kaebuse läbi ja teeb oma otsuse mitte hiljem kui seitsme päeva jooksul kaebuse kättesaamise päevast arvates. Jaoskonna - kommisjon on kohustatud administratiiv - kohtu otsuse läbi ettekirjutatud parandust või täiendust nimekirjades tegema. Administratiiv-kohtu otsused selles asjas on lõpulikud.

§ 24. Valijate nimekiri pannakse nende parandustega, mis §§ 21—23 ettenähtud korras on tehtud, mitte hiljem kui kümme päeva enne valimisi üleüldiseks järelvaatamiseks välja. Selles paragrahvis tähendatud nimekirja juure lisatakse sellekohaste väejagude poolt kokkuseatud ja nende poolt järelvaadatud nimekirjad islkute kohta, kes väeteenistuses seisavad ja kellel valimistest osavõtmise õigus on (§ 3).

§ 25. Isikud, kes valijate nimekirja pole sisse kantud või kes valimise õigused enne valimiste toimepanemisi kaotanud (§§ 4 ja 5), ei võta valimistest osa.

Kandidaatide-nimekirjadest.

§ 26. Vallanõukogude valimisi toimetatakse häleandmise kaudu ühele vastava vallanõukogu kandidaatide nimekirjale.

§ 27. Kandidaatide nimekirjad antakse vallakomiteele valjate poolt hiljemalt kuusteistkümmend päeva enne valimiste esimest päeva, missugune tähtaeg vallakomitee poolt avalikuks teadmiseks välja kuulutatakse.

§ 28. Iga kandidaatide nimekiri peab vähemalt kümne valija poolt allakirjutatud olema; allkirjad tunnistab nimekirja sisseandja nimekirja peal kirjalikult õigeks, vastutusi võltsimiste eest oma peale võttes. Nimekirjas peab tähendatud olema iga ettepandava kandidaadi perekonna-nimi, nimi, vanadus ja elukoht; needsamad teated on tarvilikud ka nimekirja allakirjutajate kohta. Nimekirjale peab juure lisatama kõigi kandidaatide poolt teadustused, et nad nõus on endid selle nimekirja järele häletada laskma. Nimekirjale võib ka ta ettepanija organisatsiooni nimetus juure lisatud olla, niipalju kui see seadustele ja kõlblusele vastu ei käi, mille üle vallakomitee otsustab.

§ 29. Iga valija võib ainult ühele kandidaatide nimekirjale alla kirjutada. Sel juhtumisel, kui üks ja sama valija mitmele nimekirjale on alla kirjutanud, loetakse tema allkiri ainult sel nimekirjal maksvaks, mis esimesena vallakomiteele antud.

§ 30. Kandidaate võib nimekirja poolteist korda niipalju üles võtta, kui palju vallanõukogu liikmeid valida on määratud. Nimekirjades, kus rohkem kandidaate, jäetakse viimased arvesse võtmata, väljaarvatud juhtumised, kus eelmised kandidaadid selle tõttu nimekirjast välja langenud, et nendel nõusolemine puudub endid hääletada lasta. Viimaste asemele astub vastav arv nendest kandidaatidest, kes kui üleliigsed nimekirja lõpul arvesse võtmata olid jäänud. Nad peavad aga viimasel korral § 28 määruse järele vallakomiteele kirjalikult teatama, et nad nõus on endid hääletada laskma.

§ 31. Ühte ja sedasama isikut ei või ühes ringkonnas mitmes kandidaatide nimekirjas üles seada.

§ 32. Nimekiri on tagasivõtmatu.

§ 33. Juhtumisel, kui kandidaatide nimekiri käesoleva peatüki nõuetele ei vasta, teatab vallakomitee sellest kahepäevasel tähtajal nimekirja sisseandjale. Parandusi tähendatud puuduse kõrvaldamiseks võib hiljemalt kümme päeva enne valimiste esimest päeva sisse anda.

§ 34 Sisseantud kandidaatide nimekirjad, mis käesolevas seaduses ettenähtud nõuetele vastavad, nummerdatakse vallakomitee sisseandmise järjekorras ning märgitakse nimekirjale, mis kuupäeval ja tunnil ta vastu võetud. Nende andmetega kviitung antakse nimekirja sisseandjale.

§ 35 Käesoleva seaduse § 34 tähendatud numbrite all ja organisatsioonide nimetustega, kui need nimekirja juure on lisatud, seatakse kandidaatide nimekirjad vallakomitee ruumides üles hiljemalt kaheksa päeva enne esimest valimispäeva.

Valimistähtede äraandmisest.

§ 36 Vallanõukogude valimised sünnivad siseministri poolt kindlaksmääratud ajal kahe päeva jooksul, mille hulgas ka pühapäev on.

§ 37. Valimise päeva, tunni, koha ja ruumi annavad jaoskonna-kommisjonid mitte hiljem kui kaks nädalat enne esimest valimispäeva avalikult teada.

§ 38. Valimisi toimetatakse nii, et valija hääletab ainult ühe nimekirja poolt, milles kandidaadid vallanõukogu jaoks on üles seatud. Valimisi toimetatakse kinnisel hääletamisel valimistähtede äraandmise teel.

§ 39. Igal valimistähel peab ülestähendatud olema selle kandidaatide nimekirja nummer, mille eest välja oma hääle annab.

§ 40. Valimis-tähed ning nende ümbrikud valmistatakse vallavalitsuse poolt viimase kulul. Vallakomitee saadab iga sisseantud nimekirja kohta jaoskonna-kommisjonide kaudu ühe valimistähe, igale valijale mitte hiljem kui viis päeva enne esimest valimispäeva kätte. Kodanikkudele, kellel õigus on neid valimistähti saada, kuid neid saanud ei ole, antakse neid välja jaoskonna-kommisjonidest valimiste toimetamise ajal.

§ 41. Valimisümbrikud peavad olema ühesugused läbipaistmatud ja ilma mingisuguste märkusteta ning vastava vallavalitsuse templiga märgitud.

§ 42. Iga jaoskonna hääletusruumis korraldatakse hääletamise saladuse kindlustamiseks üks või mitu eraldatud kohta, kus hääletajad kodanikud tunnistajate juuresolekuta valimistähe ümbrikku panevad.

§ 43. Hääletusruumides toimetatakse ainult hääletamist. Üleskutsete väljapanemine, lendkirjade ja kuulutuste väljajagamine, sedelite laialilaotamine, kõnede pidamine ja üleüldse igasugune hääletuseelne kihitustöö on keelatud, niihästi neis ruumidesse viivatel treppidel, läbikäikudel ja koridorides ning nende välistel sissekäigukohtadel. Jaoskonna-kommisjoni esimees valvab selle järele, et hääletusruumides kogu hääletamise ajal täielik kord alal hoitakse, ja kõrvaldab viibimata selle rikkujad.

§ 44) Hääletusruumidesse ei lasta: 1) sõjariistus isikuid, ja 2) isikuid, kes karskes olekus ei ole.

§ 45. Korrarikkumise puhul, või kui keegi end kommisjoni ehk tema esimehe määruste alla ei paenuta, võib kommisjon otsustada hääletusruumidesse sisse tuua kui ka väljaspoole ruumi korrapidamiseks tegevusse panna politseiametnikka või kaitseväe-osasid.

Hääletusruumidesse ei või esimehe nõudmiseta sisse tuua ühtegi sõjariistus võimu.

§ 46. Jaoskonna-kommisjonid peavad avatud olema valimistähtede vastuvõtmise esimese päeva jooksul hommiku kella üheksast kuni õhtu kella üheksani, teisel päeval aga hommiku kella üheksast kuni kella kaheni päeval.

§ 47. Jaoskonna-kommisjoni istumised on avalikud. Hääletamiseks määratud päeval kuulutab kommisjoni esimees kommisjoni istumise tema liigete ja selleks ajaks kokkutulnud valijate juuresolekul avatuks. Esimees vaatab järele, et hääletuskastid on terved ja tühjad ning ühe avausega, paneb kasti pitseriga kinni ja kutsub valijad

valimistähti andma. Kogu tähtede andmise aeg võtavad osa kommisjoni istumisest vähemalt kolm kommisjoni liiget.

§ 48. Iga valija saab kommisjonilt, kes tema ilmumise kohta valijate nimekirjas märkuse teeb, ümbriku, läheb eraldatud kohta, kus ta valimistähe ümbrikku paneb, ja annab tagasi tulles ümbriku kinnikleebitult jaoskonna-kommisjoni esimehe ehk liikme kätte, kes ümbriku tema nähes kasti laseb.

§ 49. Kahtluse korral on kommisjonil õigus enne ümbriku väljaandmist nõuda valijalt isikutõendust.

§ 50. Esimesel päeval pannakse õhtul kell 9 hääletusruumide uksed kinni, mille järele sünnib täntede vastuvõtmine ainult neilt valijatelt, kes enne tähendatud aega hääletusruumi ilmunud ja kuulutatakse selle järele tähtede äraandmine seks päevaks lõpetatuks, kuna kastide avausedkui ka ruum, kus kast asub, kuni järgmise päevani kinni pitseeritakse ja ustele vahid asetatakse.

§ 51. Teisel päeval lõpetatakse kell kaks valimistähtede vastuvõtmine samas korras. Selle järele loeb kommisjon ümbrikud üle, neid avamata jättes. Kui ümbrikkude arv valijate arvuga, kelle ilmumise kohta valijate nimekirja märkus tehtud, ühte ei lange, tehakse selle kohta protokolli märkus. Peale selle avatakse ümbrikud ja loetakse ära tähed, mis igale kandidaatide nimekirjale antud.

§ 52. Maksvusetaks tunnistatakse valimistähed: 1) mis ei vasta § 39 nõudmisele, 2) mis valija poolt allakirjutatud või milles leiduvad otsekohesed tundemärgid, mille järele võib otsustada, kes hääletaja olnud, 3) mida ühest rohkemal arvul ümbrikkudesse pandud, kui nende sisu sama ei ole; on nende numbrid ühed ja samad, loetakse ainult üks neist maksvaks, 4) milledel plekid ja parandused peal.

§ 53. Valimistähtede maksvuse küsimus otsustatakse kahtluse korral jaoskonna-kommisjoni poolt häälteenamusega. Häälte pooleks jagunemisel annab esimehe hääl ülekaalu.

§ 54 Kõige selle kohta, mis jaoskonna-kommisjonis koosoleku avamisest kuni lõpuni sünnib, tehakse protokoll, kuhu tähendatakse eraldi üles kõik esimehe korraldused, kommisjoni otsused kui ka teadaanded, mis tehtud kommisjoni ruumides viibivate valijate poolt. Üksikasjaliselt tähendatakse protokollis: 1) igale kandidaatide nimekirjale antud tähtede arv, 2) maksvusetaks tunnistatud tähtede arv ühes põhjuste seletustega, miks need niisugusteks tunnistatud.

Protokollile kirjutavad alla esimees, kommisjoni liikmed ja kõik koosolijad, kes seda soovivad.

§ 55. Jaoskonna-kommisjoni protokoll saadetakse vallakomiteele. Protokollile lisatakse juure: 1) kommisjoni poolt maksvaks tunnistatud valimistähed, 2) kommisjoni poolt maksvusetaks tunnistatud tähed.

§ 56. Vallakomitee määrab jaoskonna-kommisjoni protokollide ja selle juure lisatud valimistähtede läbivaatamise järele lõpulikult kindlaks iga jaoskonna kui ka kogu ringkonna kohta: 1) maksvate valimistähtede arvu, 2) igale kandidaatide nimekirjale antud tähtede arvu.

§ 57. Vallakomitee istumised, kus toimetatakse jaoskonna-kommisjonide protokollide läbivaatamist ja antud tähtede ülelugemist, on avalikud.

Valimiste tagajärgede väljaarvamine.

§ 58. Üleüldine vallanõukogu liikmete arv, mis kogu valimiste ringkonnas valida tuleb, jagatakse ettepandud kandidaatide nimekirjade vahel proportsioonaalselt häälte arvule, mis valimistel iga nimekirja poolt antud.

§ 59. Liikmete arvu äramääramiseks, mida igast nimekirjast valituks tuleb lugeda, kasvatatakse valitavate liikmete üleüldine arv häälte arvuga, mis teatava nimekirja poolt on antud, ja jagatakse siis selle häälte arvu peale, mis vallas kõigi nimekirjade peale kokku on antud. Sellest jagamisest saadud nummer määrab isikute arvu, mis igest nimekirjast valituks loetakse. Liikmeteks valituks arvatakse igast nimekirjast temas tähendatud kandidaatide korra järele, esimesest peale hakates, niisugune arv, mis jagamisest saadud arvule vastab. Kui jagamisest saadud arvus terved numbrid ühes murdudega on ehk ainult murrud, mille tõttu valitutega võrreldes üleüldisest valitavate liikmete arvust üks ehk enam puudu jääb, siis seatakse murdudega numbrid murdude suuruse korra järele üles, suuremast peale hakates ja puudujäänud liikmete arv jagatakse nende nimekirjade vahel, milledel kõige suuremad murrud on, igaühe nimekirja peale üks. Kui murrud ühesuurused on, siis otsustab liisk, missugusele nimekirjale koht jääb.

§ 60. Kui ühes ehk mitmes ülesantud liikmete kandikandidaatide nimekirjas kandidaate vähem on üles märgitud, kui neid eelmise (59) paragrahvi järele nimekirjast peab võtma, siis loetakse kõigepealt valituks kõik neis nimekirjades tähendatud kandidaadid; ülejäänud liikmete arv võetakse teistest nimekirjadest § 59 tähendatud korra järele, ainult selle vahega, et arvetegemise juures jagatav

ülejääk, kasvatatud häälte arvuga, mis teatava nimekirja poolt antud, ei jagata mitte häälte arvu peale, mis kõigi nimekirjade poolt kokku on antud, vaid häälte arvu peale, mis ainult nende nimekirjade poolt on antud, millede vahel jagamist toimetatakse.

§ 61. Kui valitud vallanõukogu liikmete üleüldine arv kindlaks tehtud ja nende nimekiri kokku seatud, kirjutab valimiste komitee kõik ülejäänud isikud, kes ettepandud nimekirjades üleval seisavad ja kes vallanõukogu liikmete nimekirja pole läinud, vallanõukogu liikmete kandidaatide nimekirja üles, neid sellekohaste ettepandud nimekirjade järel jaotades selle vanemuse järjekorras, milles nad üksteise järel nimekirjades seisavad.

§ 62. Juhtumistel, kui vallanõukogu liige kaotab oma valimise õiguse, lahkub surma läbi või volitusi maha pannes, astub tema asemele kandidaat sellest nimekirjast, mille järele lahkuja vallanõukogu liige oli valitud. Kandidaadi puudumisel talitab vallavalitsus valimiseseaduse § 60 korras.

§ 63. Vallakomitee teeb selle kohta, mis istumisel sünnib, protokolli, mille komitee liikmed oma allkirjadega tõendavad.

Valimise vabadusest ja õige korra kindlustamisest.

§ 64. Isikud, kes süüdi on tegude toimepanekus, mille sihiks on vallanõukogude valimiste vabadust, õigust ja korralikkust rikkuda, võetakse vastutusele Riigikogu valimise seaduse §§ 91—110 põhjal („Riigi Teataja" nr. 105-106—1920 a.).

Valimise tegevuse kontroleerimine ja protesteerimise kord.

§ 65. Pärast valimiste toimetamise lõppu lõpetavad valimisteasutused oma tegevuse ja kogu valimiste asi ühes vallakomiteede ja jaoskonnakommisjonide protokollidega ja § 55 p. 2 tähendatud valimise tähtedega saadetakse kolme päeva jooksul vastavale makonnavalitsusele, kes seitsme päeva jooksul oma protestid vastavasse administratiivkohtusse võib anda.

Märkus. Petseri maakonnas saadetakse käesolevas paragrahvis ettenähtud valimismaterjaal maaülemale kontroleerimiseks, kes tarviduse korral valimiste vastu protesti võib tõsta.

§ 66. Kaebusi valimistel tehtud vildakuste kohta võivad ainult isikud tõsta, kellel valimistest osavõtmise õigus, ning kolme päeva jooksul pärast valimiste lõppu. Need kaebused antakse vastavale administratiiv-kohtule.

§ 67. Protestid ja kaebused, mis §§ 65—66 nimetatud, vaatab administratiiv-kohus läbi seitsme päeva jooksul valimiste asja kättesaamise päevast arvates.

§ 68. Kui administratiiv-kohus toimepandud valimised terves ulatuses ära muudab, teeb vastav maakonnavalitsus, Petserimaal — maaülem, korralduse uute valimiste toimepanemiseks poolteise kuu jooksul. Kui kohus üksikute vallanõukogu liikmete valimised tühjaks tunnistab, siis loetakse nad nõukogu liikmete nimekirjast väljaarvatuks ja nende asemele kutsub vallavalitsus sellekohasest vallanõukogu liikmete kandidaatide nimekirjast (§ 61) järjekorralised kandidaadid.

Selles paragrahvis nimetatud asjus tehtud kohtuotsused tulevad täita, kuid nende peale võib ühe kuu jooksul pärast kohtuotsuse väljakuulutamist riigikohtule edasi kaebada.

§ 69. Pärast valimiste asja lõpetamist seab vallavalitsus kokku iga valijate poolt ettepandud nimekirja järele vallanõukogu liikmete ja nende kandidaatide lõpuliku nimekirja. See nimekiri kuulutatakse vallavalitsuse poolt üleüldiseks teadaandmiseks ning antakse maakonnavalitsusele teada.

Märkus: Petseri maakonnas tuleb see nimekiri maaülemale teada anda.

§ 70. Kui riigikohus kogu vallanõukogu liigete valimised ära muudab, määratakse ülemaltoodud määruste põhjal uued valimised. Käesoleva (70) paragrahvi korras valitud vallanõukogu täidab oma kohuseid tähtaja jooksul, mis selle seaduse § 74 nimetatud.

§ 71. Vallanõukogu otsused, mis enne tehtud, kui vallavalitsus kõige nõukogu kokkuseade valimiste tühjakstunnistamisest teate saanud, jäävad oma jõusse. Ametlikkudele isikutele, keda tühjakstunnistatud nõukogu kokkusead valinud, jäävad nende volitused alale, kuni uuestivalitava nõukogu poolt valitud ametnikud oma kohuste täitmisele asuvad.

§ 72. Kui riigikohus ühe osa vallanõukogu liigete kokkuseade valimised ära muuudab, siis täidetakse puuduv osa kandidaatidega neist kandidaatide nimekirjadest, kuhu riigikohtu poolt kõrvaldatud nõukogu liikmed kuulusid.

§ 73. Arusaamatused, mis käesoleva seaduse käsitamisel tekivad, lahendab siseministeerium.

§ 74. Käesoleva seaduse põhjal valitavate nõukogude ja nende poolt valitud ametnikkude volitused kestavad kuni 1. jaanuarini 1924 a. **Vallanõukogude liikmete arv ja voli-**

tuste kestvus.

§ 75. Vallanõukogude liikmete arv määratakse vallas, kus kuni 1500 elanikku on, viieteistkümne peale; iga 200 elaniku kohta, mis üle selle, määratakse üks liige, mitte aga üle kahekümneviie liikme ühtekokku. Liikmete arvu määrab kindlaks eelmine vallanõukogu.

Vallanõukogu ja vallavalitsus.

§ 76. Vallanõukogu koosolekuid juhatab vallavanem ehk tema abi ja kirjutab protokolli vallasekretäär. Neil kordadel, kui vallavalitsuse tegevust harutatakse, juhatab nõukogu koosolekut nõukogu liige, kes igal üksikul korral selleks valitakse, ja kirjutab protokolli nõukogu poolt valitud isik.

§ 77. Vallanõukogu on oma võimkonna piirides määravaks asutuseks. Tema otsustamise alla käivad kõik valla omavalitsusse puutuvad küsimused, täidesaatvate orgaanide valimine ja nende tegevuse järele valvamine.

§ 78. Vallanõukogu koosolekute kokkukutsujaks on vallavalitsus.

§ 79. Vallanõukogu koosolek on otsusvõimuline, kus on koos vähemalt pool kõigist nõukogu liikmetest.

§ 80. Vallanõukogu otsused tehakse hääletamisel, kui üksikud liikmed salajast hääletamist ei nõua. Häälte pooleks jagunemisel loetakse küsimus tagasilükatuks. Hääletamise juures erapooletuks jääjad loetakse koosolekul viibijateks, häälteenamus aga määratakse kindlaks äraantud häälte järele.

Tähendus 1. Üksikute nõukogu liikmete volituste tühjakstunnistamiseks ja ametis olevate isikute vastutusele võtmiseks on kõigi nõukogu liikmete $^2/_3$ häälteenamust tarvis.

Tähendus 2. Vallavalitsuse liikmete valimised, ametnikkude vastutusele võtmine, palga suuruse ning abirahade määramine üksikutele isikutele ja nõukogu liikmete volituste tühjaks tunnistamine sünnib salajasel hääletamisel.

§ 81. Nõukogu liige, kes ilma mõjuvate põhjusteta kolme kuu jooksul koosolekutest ei ole osa võtnud, arvatakse nõukogu otsuse järele nõukogu liikmete hulgast välja. Tema asemele astub järgmine kandidaat nimekirjast, mille järele lahkunud liige valitud.

§ 82. Vallavalitsuse asjaajamist kontroleerib revisjonikommisjon, kes nõukogu liikmete hulgast valitakse. Revisjonikommisjoni liikmete arvu määrab nõukogu tar-

viduse järele. Revisjonikommisjonil on õigus asjatundjaid oma töödest osa võtma kutsuda ja revideerimist oma üksikute liikmete hooleks anda.

§ 83. Valla asjadeajajaks orgaaniks on vallavalitsus, mis seisab koos vallavanemast, vähemalt ühest tema abist ja sekretäärist,

§ 84. Vallavalitsuse liikmed ja sekretäär valitakse vallanõukogu üleüldisel koosolekul. Valituks tunnistatakse need kandidaadid, kes üle poole koosolijate nõukogu liikmete häältest on saanud.

Tähendus: Valida võib ka neid, kes mitte vallanõukogu liikmed ei ole. Vallavalitsuse liikmetena on viimastel nõukogu koosolekutel sõnaõigus.

§ 85. Vallavalitsuse ametnikud määrab vallavalitsus.

§ 86. Jooksvate asjade ajamiseks peab vallavalitsus mitte vähem kui ükskord nädalas järjekorralisi koosolekud. Nende koosolekute päevad määratakse vallavalitsuse poolt kindlaks ja antakse sellest vallas üleüldiselt teada.

§ 87. Vallavalitsuse koosolekud on otsusvõimulised, kui nendest vähemalt kolm vallavalitsuse liiget osa võtavad. Koosolekut juhatab vallavanem, viimase puudumisel aga tema abi.

§ 88. Vallavalitsuse koosolekute otsused tehakse lihtsa hääleenamusega. Lähevad hääled pooleks, tuleb ettepanek tagasilükatuks arvata. Hääletamine sünnib avalikult.

Tähendus. Ametnikkude valimine peab salajane olema, kui üksikud liikmed seda nõuavad.

§ 89. Vallavalitsus tarvitab valla-omavalitsuse kassa summasid nõukogu poolt heakskiidetud eelarve piirides. Erakorralistel juhtumistel, kui asi edasilükkamist ei kannata, võib vallavalitsus summasid nõukogu poolt enne kindlaksmääratud suuruses ka üle eelarve välja anda. Viimased väljaminekud tulevad aga nõukogule lähemal koosolekul kinnitamiseks ja krediidi määramiseks ette panna.

§ 90. Eelarve järgneva aasta kohta tuleb vallavalitsuse poolt hiljemalt 1. oktoobriks vallanõukogule ette panna Aruanded läinud aasta kohta valmistab vallavalitsus hiljemalt 1. märtsiks.

§ 91. Oma tegevuse eest saavad vallavanem, tema abid ja sekretäär kindla palga vallanõukogu koosoleku otsuse järele. Palgamääramine sünnib enne valimisi.

§ 92. Selle seaduse maksmapanemisega kaotavad maksvuse ajutise Eesti kubermangu maanõukogu poolt 15. juulil 1917 a. väljaantud Eesti vallanõukogude valimiste ajutised määrused, Eesti Ajutise Valitsuse poolt 20. jaanuaril 1919 a. vastuvõetud määrus valla omavalitsuse asutuste valimiste kohta („Riigi Teataja" nr. 4 — 1919 a.), Ajutise Valitsuse määrus 29. jaanuarist 1919 a. („Riigi Teataja" nr. 7 — 1919 a.).

Riigivanem: **K. Päts.**

Siseminister: **Einbund.**

Riigisekretäär: **K. Terras.**

Et igale hääleõiguslisele kodanikule tegelikku võimalust anda vabalt oma sisemise veendumuse järele Riigikogu valimiste juures oma tahet avaldada ühe või teise võistleva partei kandidaatide nimekirja poolt hääletades, ehk ühe või teise seaduseelnõu rahvahääletamisel poolt või vastu häält andes, seab Riigikogu valimise, rahvahääletamise ja rahvaalgatamise õiguse seadus (R. T. nr. 105-106—20 a.) ühelt poolt üles terve rea õiguslisi kindlustusi, kuid teiselt poolt, ettenähes nende rikkumist, määrab kindlaks vastutuse tähendatud õiguse rikkumiste eest (peatükk 9) jättes tähendatud süütegudes süüdistamise õiguse igale kodanikule, kes hääleõiguslikkude kodanikkude nimekirja üles võetud (§ 109).

Kuid sellest, et nimetatud seadus igale hääleõiguslisele kodanikule tähendatud õiguse annab, ei tule järeldada, et üldised ametvõimud, eriti politsei, vastavate seadustega nende peale pandud kohustustest vabastatud oleksid tähendatud süütegude ärahoidmise ja takistamise suhtes, samuti ka teatud juhtumistel viimastes süüdistuse tõstmisest. Just vastuoksa on seadusega tahetud isikute ringi suurendada, kellel õigus neis süüdistust tõsta, kus juures aga vastavate võimude õigused ja kohustused puutumata on jäetud. Seadusega on viimaste õigused ja kohustused piiratud ainult valimiskommisjonide ruumides korra pidamise suhtes, kus need ülesanded kommisjoni eesistuja peale pandud ja kuhu politseiametnikkke, samuti ka kaitseväeosasid võib sisse viia ainult eesistuja kommisjoni otsusele rajatud korraldusel, kusjuures tähendatud politseiametnikud või kaitseväe osad tegevad on ainult eesistuja juhatusel (§§ 64-65). See kitsendus on seadusse võetud jälle selle kindlustamiseks, et kodanikud, täiesti rippumatult administratsioonist, valimiste või rahvahääletamise juures vabalt oma tahet võiksid avaldada.

Nagu viimase rahvahääletamise juures ilmsiks tuli, ei ole aga politseiametnikud tähendatud seadusega ning viimasega nende peale pandud kohustusega küllalt tuttavad, arvates nähtvasti, et seadusega antud valimiste ja rahvahääletamise vabaduse kindlustuste kaitsmine rikkumiste eest kodanikkude eneste hooleks jäetud.

Salleks, et politseiametnikud endid tulevikus rohkem teadlikult nende peale pandud ülesannete vastu ülesnäitaksid, loeme tarvilikuks ära tähendada neid hääletamise ja valimise vabaduse ja õige korra rikkumisi, millede kohta kõne all olevas seaduses karistusmäärad ette nähtud.

Nagu tähendatud, on need süüteod ülesloetud peatükk 9-as. Esimesena loetakse karistusvääriliseks avalikult ülespandud valimise või rahvahääletamise üleskutsete, teadaannete või nimekirjade omavolilist mahavõtmist, katkirebimist, kinnikatmist või muutmist (§ 91). Selle juures tuleb tähendada, et avalikult ülespandud üleskutsete, teadaannete või nimekirjade all niisuguseid mõistetakse, mis publikumile nähtavale kohale ülespandud Ei ole tähtis, et nad kellegi allkirja kannaks. Muidugi mõista peab sarnane avalik ülespanemine sündima kokkukõlas maksvate seadustega ja sunduslikkude määrustega. Nii näituseks, ei või kaupluste aknaid selleks tarvitada ilma äriomaniku loata jne. Politsei on kohustatud selle järele valvama, et ülespandud üleskutsed jne. midagi otsekohe riigi või kõlbluse vastast ei sisaldaks ning peab jaataval juhtumisel neid ärakorjama, asjale seaduslikku käiku andes.

Vaata uus trükiseadus § 5 avaldatud käesoleva raamatu lisas.

Edasi loetakse karistusvääriliseks sissetungimist ruumidesse, mis määratud valimis- või rahvahääletamiseelse kihutustöö tarvis, kihutustööd tegeva organisatsiooni päralt oleva kirjanduse hävitamist või rikkumist, nende isikute ähvardamist või nende vastu vägivalla tarvitamist, kes selle organisatsiooni nimel tegevad (§ 92).

§ 93 järele langevad karistuse alla need, kes süüdi teadupärast valeteadete avaldamises, mis kandidaadi isikusse ehk eraelusse puutuvad, tema või tema esitatud organisatsiooni vastu usalduse hävitamise või teiste kandidaatide valimise läbiviimise sihiga.

Karistusvääriliseks loetakse ka kandidaadi teadaandmise võltsimist või ümbertegemist, missugust teadaandmist § 36 põhjal nõutakse ja milles kandidaat oma nõusolekut avaldab ennast Riigikogu valimiste hääletamisest osavõtta laskmises käesoleva kandidaatide nimekirja järele.

Samuti loetakse karistusvääriliseks seda, kui keegi ringkonna komiteesse annab teadupärast võltsitud või ümbertehtud kandidaadi teadaandmise tema nõusoleku avaldamiseks end käesoleva nimekirja järele hääletada lasta (§ 94).

Ülesloetud süütegude hulka kuulub ka valimis- või rahvahääletamiseelsete koosolekute või Riigikogu juhatuse ringkonna komitee või jaoskonna kommisjoni tegevuse takistamine vägivallategude, ähvarduste, valitsusvõimu kurjasti tarvitamise või korratuste sünnitamisega (§ 95).

Järgmisena arvatakse süütegude hulka kodaniku valimis- või hääletamisõiguse vaba teostamise takistamist, kel Riigikogu valimistest või rahvahääletamisest osavõtmise õigus, sarnase kodaniku kallal vägivalla tarvitamist, karistatava ähvarduse, petmise, valitsusvõimu kurjasti tarvitamise või majandusliku ärarippuvuse kaudu.

Samuti karistatav on süüteo katse (§ 96).

Karistuse alla langevad need, kes süüdi hääleõigusliku kodaniku seadusliku valimis- või rahvahääletamisõiguse takistamises korratuste tekitamise, hirmutamise või läbikäimisteede kinnipaneku kaudu või selle süüteo katses (§ 97).

Kes süüdi valimise või rahvahääletamise õige korra toimetamise takistamises või selle katses jaoskonna kommisjoni ruumides vägivallategude, ähvarduste, korratuste, hääleõiguslikkude kodanikkude nimekirjade, valimis- või hääletamissedelite või kastide rikkumise või kommisjoni kallal vägivallategude kaudu, see langeb samuti seaduses ettenähtud karistuse alla.

Veel raskemaks süüteoks loetakse seda, kui sarnane tegu mitme sõjariistus isiku poolt on korda saadetud ja selle tagajärjel hääletamine mitte korda ei võinud minna (§ 98).

Edasi nimetatakse § 99 karistusväärilisena teona valimis- või rahvahääletamiseelse kihutustöö tegemist ruumides, kus hääletamist toimetatakse, korrarikkumist hääletamise toimetamise ajal või kommisjoni eesistuja hääletamise ruumist lahkumise käsule vastutõrkumist.

Samuti karistatavaks loetakse hääleõigusliku kodaniku peale mõjuavaldamist, et ta Riigikogu valimistest või rahvahääletamisest eemale hoiduks või teataval viisil neist osa võtaks, selleks hääletamisest osavõtjale või tema perekonnaliikmele ainelist või isiklist tasu andes. Ka tähendatud sihiga ainelise ehk muu isiklise tasu vastuvõtmine hääleõiguslise kodaniku poolt on süütegu (§ 100).

Süüteona nähtakse ette ka rahvahääletamise või rahvaalgatamise nõudmisel teise allkirja võltsimist.

Võltsimisele avatleja kannab vastutust ainult kordasaadetud võltsimise korral (§ 101).

Karistusväärilisek loetakse edasi:

Riigikogu valimistel või rahvahääletamisel hääletamisest osavõtmist teades, et selleks õigus puudub ehk enam kui üks kord Riigikogu valimistest või rahvahääletamisest hääletamise kaudu osavõtmist (102).

Teadlikult valeteadete andmist oma hääleõiguse kohta, otstarbega ennast lasta hääleõiguslikkude kodanikkude nimekirja üles võtta (103).

Hääletamise lõppotsuse meelega moonutamist või hääletamissedelite andmise, ülelugemise või väljakuulutamise juures tehtud valimise või hääletamise aktide meelega rikkumist või äravõtmist, seadusvastast valimis- või hääletamissedelite juurelisamist, valimis- või hääletamisaktide sisu muutmist ehk tähendatud süütegude katset (§ 104).

Lõpuks tuuakse niisuguse süüteona ette Riigikogu valimise või rahvahääletamise saladuse seadusevastast avaldamist. (§ 105).

Jaoskonna kommisjoni või ringkonna komitee liikmed või ametnikud, kes süüdi kõne all oleva seaduse rikkumises, et sellega valimise või hääletamise otsuse peale mõju avaldada, langevad samuti seaduses ettenähtud karistuse alla (§ 106).

Lõpetades nende süütegude ülevaadet, tähendame lõpuks veel kord, mille peale juba eelpool tähelepanu juhtisime, et kui niisugused süüteod ette tulevad, on politsei kohustatud harilikus korras vastava protokolli kokku seadma ning sellele seadusliku käigu andma.

Ajutine määrus isikutunnistuste kohta.

(„R. T.“ nr. 25—1923 a.)

§ 1. Jgale vabariigi kodanikule, kes 15 aastat vanaks saanud, antakse käesolevas määruses ettenähtud korras oma isiku tõestamiseks isikutunnistus.

Jsikutunnistuse kaasaskandmine ei ole sunduslik, väljaarvatud sõjaseisukorda kuulutatud piiriäärsed raioonid. Tähendatud raioonides on linnades ja alevites isikutunnistuse kaasaskandmine sunduslik, kuna aga maal isikutunnistus siis nõuetav on, kui isik oma elukohast üle 10 versta eemale läheb.

Märkus. Lapsed alla 15 aasta vanaduses märgitakse nende vanemate isikutunnistuse peale.

§ 2. Jsikutunnistusi annavad välja elukoha järele: maal — valla- ja alevivalitsus, linnades — politseijaoskonna ülemad.

§ 3. Jsikutunnistuse vormi ja väljaandmise korra määrab kindlaks siseminister.

§ 4. Jsikutunnistuse valmistamise ja väljaandmise kulude katteks võetakse iga wäljaantava isikutunnistuse pealt 50 marka.

Märkus. Ruhno saare elanikkudelt võetakse isikutunnistuse eest 20 marka.

§ 5. Jsikutunnistusi, mis vanaduse tõttu närused või teistel põhjustel rikutud, võib nende omanikkude soovil uute vastu ümber vahetada.

§ 6. Jsikutunnistuse omaniku surma puhul tuleb isikutunnistus kohalikule politseile ette panna, kus isikutunnistuse peale omaniku surma kohta vastav märkus tehakse ja isikutunnistus asutusele edasi saadetakse, kust isikutunnistus välja antud.

§ 7. Jsikutunnistuse kaotamise või hävinemise puhul tuleb sellest kohalikule politseile teatada, kus selle üle sellekohane akt kokku seatakse, ühtlasi tähendatud isikutunnistuse omanikku hoiatades karistuse eest, mis teda valeteadete andmise korral ähvardab. Jsikutunnistuse kaotamise juhtumisel tuleb peale selle isikutunnistuse omaniku kulul „Riigi Teatajas“ ja teistes politsei peavalitsuse poolt tähendatud lehtedes kuulutada.

Uute isikutunnistuste peale märgitakse, et antud kaotatud või hävitatud isikutunnistuse asemele.

§ 8. Politsei poolt väljaantud tunnistuse ettenäitamisel maksujõuetuse kohta võivad isikutunnistusi väljaandvad asutused isikut vabastada § 4 ja tema märkuses tähendatud maksust.

§ 9. Selle määruse väljakuulutamisega kaotavad oma maksvuse:

1) Vabariigi Valitsuse poolt 24. oktoobril 1919 a. vastuvõetud määrus isikutunnistuste kohta („R. T." nr. 91-92—1919 a.).

2) Vabariigi Valitsuse poolt 14. septembril 1920 a. vastuvõetud määrus isikutunnistuste kohta („R. T." nr. 151-152—1920 a.).

3) Vabariigi Valitsuse poolt 12. jaanuaril 1921 a. vastuvõetud täiendav määrus isikutunnistuste kohta („R. T." nr. 6 — 1921 a.).

4) Vabariigi Valitsuse poolt 1. veebruaril 1921 a. vastuvõetud täiendav määrus isikutunnistuste kohta („R. T." nr. 10—1921 a.).

5) Vabariigi Valitsuse poolt 4. märtsil 1921 a. vastuvõetud täiendav määrus isikutunnistuste kohta („R. T." nr. 17—1921 a.).

6) Vabariigi Valitsuse poolt 27. aprillil 1921 a. vastuvõetud täiendav määrus isikutunnistuste kohta („R. T." nr. 34—1921 a.).

7) Vabariigi Valitsuse poolt 27. juulil 1921 a. vastuvõetud täiendav määrus isikutunnistuste kohta („R. T." nr. 65—1921 a.).

Riigivanem **Joh. Kukk.**

Siseminister **Einbund.**

Riigisekretäär **K. Terras.**

Käesoleva määrusega on senine isikutunnistuste väljaandmise kord (vaata raamatu lehekülg 212) muudetud.

Koosolekute seadus.

(„Riigi Teataja“ nr. 79—1922 a.).

§ 1. Kõigil Eesti Vabariigi kodanikkudel, samuti ka seaduslikus korras registreeritud või asutatud ühingutel ja liitudel on õigus koosolekuid pidada nii lahtise taeva all kui ka kinnistes ruumides.

Avaliku rahu ja julgeoleku huvides on koosoleku pidamise õigus ja vabadus piiratud käesoleva seaduse alljärgnevate paragrahvidega.

§ 2. Tänavatel ja avalikkudel platsidel võib koosolekuid pidada niivõrd kui nad vaba liikumist ei takista.

§ 3. Koosolekuid ei või pidada: 1) roobasteedel; 2) ilma sellekohase loata lahtise taeva all poolekilomeetrilises kauguses hoonetest, kus Riigikogu või Vabariigi Valitsus tegelikult asuvad ja majade ees, kus asuvad välisriikide diplomaatilised esitused või Vabariigi kaitseväe osad.

§ 4. Koosolekuid võib pidada kinnistes ruumides igal ajal. Lahtise taeva all on koosolekute pidamine kella 11 õhtul kuni kella 6 hommikul keelatud.

§ 5. Koosolekutel ei tohi sõjariistus isikud viibida, väljaarvatud need, kes ametikohuste täitmise tõttu koosolekul viibivad ja kui neil sõjariistade kandmiseks ameti poolest sellekohane õigus.

§ 6. Koosolekute kokkukutsujateks ja koosolekute juhatuse liikmeteks võivad olla täisealised kodanikud, kelle õigused seaduse või kohtuotsuse põhjal kitsendatud ei ole.

§ 7. Koosolekute üle peavad kokkukutsujad teatama linnades politseiülematele ja maal ning alevites kohalikkudele politseijaoskonna ülematele või maakonna politseiülematele selle järele, kes neist lähemal asub, kirjalikult või isiklikult suusõnaliselt vähemalt:

1) 12 tundi enne koosoleku algust, kui koosoleku kavatsetud pidada lahtise taeva all;

2) 6 tundi — kui koosolekut kavatsetud pidada kinnises ruumis.

Märkus. Kui kavatsetakse pidada terve rida koosolekuid, siis võib selles §-is ettenähtud korras enne esimest koosolekut kõikide kavatsetavate koosolekute kohta teha üldine teadaanne, kuid ainult raioonis, mis kuulub politseiülema alla, kellele teadaanne esitatakse.

§ 8. Teadaandes tuleb ära tähendada koosoleku kokkukutsuja isiku nimi ja perekonnanimi ning elukoht, kui koosoleku kokkukutsuja on ühing või liit, siis tema vastutava esitaja nimi ja perekonnanimi ning elukoht. Kui on ette nähtud koosoleku juhatus, siis tuleb ülesanda kõikide juhatusliikmete kohta samad teated.

Märkus: Teadaanded ei käi tempelmaksu alla.

§ 9. Teadaande vastuvõtmise üle antakse koosoleku kokkukutsujale või viimase poolt teadaandes volitatud isikule viivitamata maksuta kviitung.

§ 10. Teadaandeid ei nõuta:

1) Riigikogu, linna-, alevi-, maakonna- ja valdade omavalitsuste valimiseelsete koosolekute kohta ametlikult valimiste väljakuulutamise päevast kuni valimiste lõpuni;

2) koosolekute kohta, mille üle publikumile avalikult teada antud politseiülema poolt selleks määratud avalikkude kuulutuste kohtadel, ehk linnades ühes kohalikus ajalehes vastavalt § 7. ettenähtud tähtaegadele ja § 8 äratähendatud sisuga.

§ 11. Rahvusvaheliste kongresside ja konverentside kokkukutsumiseks antakse luba siseministri poolt.

§ 12. Igal koosolekul peab olema juhatus. Juhtumisel, kui teadaandes juhatus ette ei ole nähtud, ja koosoleku kokkukutsuja koosolekule ette ei pane juhatust valida, on koosoleku juhatajaks koosoleku kokkukutsuja.

§ 13. Koosoleku juhatuse peale pannakse:

1) valve koosoleku korra järele ja selle üle, et koosolek vastaks teadaandele;

2) koosolekult isikute eemaldamine, kel õigust ei ole koosolekul viibida;

3) kuritegevusele ässitavate ning kuriteoliste kõnede ja vaieluste lõpetamine, samuti ka koosoleku enese lõpetamine, kui juhatuse poolt tarvitusele võetud abinõud tagajärjetuks jäänud.

§ 14. § 7. tähendatud politseivõimud võivad koosolekule oma esitaja saata. Politsei esitaja peab koosolekule ilmuma ametivormis ja koosoleku juhatusele oma ilmumisest teatama.

Temale antakse koosolekul juhatuse läheduses koht.

§ 15. Politsei esitaja lõpetab koosoleku:

1) kui seda palub koosoleku juhatus,

2) kui koosolek omab otsekohe avalikku julgeolekut ähvardava iseloomu,

3) kui koosolekul ette tulevad vägivaldsed kokkupõrkamised ja

4) neil juhtumistel, mis selle seaduse § 2. ettenähtud.

§ 16. On politsei esitaja koosoleku lõpetanud, peab ta kirjaliku protokolli tegema, ära tähendades koosoleku lõpetamise põhjused. Politseiametnik peab koosoleku juhatusele või kokkukutsujale nende soovi peale protokollist ärakirja andma.

§ 17. Koosolejad peavad otsekohe laiali minema, kui koosolek lõpetatuks tuunistatud. Vastasel korral sunnitakse neid seda tegema politseiliste abinõudega.

§ 18. Käesoleva seaduse §§ 6—17 alla ei käi:

1) valitsuse võimude poolt kokkukutsutavad koosolekud;

2) usulised ja palvekoosolekud selleks ususeltside poolt määratud kohtadel;

3) harilikus korras toimetatavad matuserongid;

4) ametnikkude või tööliste professionaal-koosolekud, millest ainult ühe asutuse ametnikud või töölised osa võtavad;

5) seaduslikus korras registreeritud või asutatud ühingute ja liitude koosolekud, millest osa võtavad ainult ühingu või liidu liikmed;

6) koosolekud, mis ära peetakse kinnises ruumis ja millest osavõtmine oleneb kokkukutsuja sellekohasest isiklikust kutsest.

§ 19. Käesoleva seaduse jõusse astumisega kaotavad oma maksvuse ajutised määrused koosolekute

kohta 4. märtsist 1906 a. heakorra ja seltskondliku julgeoleku seaduse 1916 a. väljaanne (Vene seaduste kogu XIV k. §§ 258–279), Vene ajut. valitsuse määrus koosolekute kohta 12. aprillist 1917 a. (Sobr. usak. i rasp. prav. art. 540 p. p 1—3), Eesti ajutise valitsuse poolt 25. veebruaril 1919 a. vastuvõetud määrus avalikkude koosolekute ärapidamise üle Asutava Kogu, linna-, valla- ja maakonnanõukogude liikmete valimise asjus (R. T. nr. 13—1919 a.), Vabariigi Valitsuse poolt ajutise valitsemise korra § 12-a põhjal 1. oktoobril 1921 a. vastuvõetud ajutine seadus koosolekute kohta maa-alal, kus sõjaseadus kaotatud (R. T. nr. 88-89—1921 a.).

Algkirjale allakirjutanud

Riigikogu esimees **Joh. Kukk.**

Sekretäär **A. Tupits.**

Üüriseadus.

(R. T. nr. 112—1921 a.).

§ 1. Üüriseaduse alla käivad kõigis Vabariigi linnades ja alevites:

1) kõik elukorterid, üksikud toad ja nurgad, mis elamiseks välja üüritakse;

2) kõik ruumid, kus asuvad valitsuse ja omavalitsuse ametkohad, koolid, haigemajad, heategevad ja kultuurhariduslised asutused;

3) kaupluste ning tööettevõtete rumid, kui nende peremehed samades ruumides elavad ja enese ega oma perekonna jaoks muud elukorterit ei pea.

§ 2. Linna- või alevivalitsusel on õigus majaomanikkudele, kelle majade eluruumid täiesti või osalt kõlbmatuse pärast tühjad seisavad, tähtaega määrata, mille jooksul need elamiseks kõlbulikuks parandatud peavad olema. Seesuguste parandatud eluruumide üüri määramine sünnib vaba kokkuleppe teel üürileandja ja üürilevõtja vahel, kui majaomanik ehk tema asemik maja meelega rikkunud ei ole.

Kui majaomanik määratud tähtaja jooksul täiesti või suuremalt osalt elamiseks kõlbmatuks jäänud maju ära ei paranda, siis võidakse neid maju ühes krundiga selleks otstarbeks linna- või alevivalitsusele õiglase tasu eest seaduslikus korras võõrandada.

Linna- või alevivalitsus on kohustatud oma piirides riigi või omavalitsuse päralt olevaid maju, kui nad tühjad, kõlbmatuses, elamiseks kõlbulikuks parandama.

§ 3. Keelatud on ilma linna- või alevivalitsuse loata elumaju maha lõhkuda ja elukorterid muuks otstarbeks ümber ehitada või tarvitada.

§ 4. Linna- või alevivolikogul on õigus peale maksvates seadustes ettenähtud juhtumiste sunduslikke määrusi korterite vahetalituse kohta maksma panna, tarvilikul korral eraisikutele seesugust vahetalitust keelates.

Vahetalituse kulude katteks võib linna- või alevivolikogu poolt määratud suuruses tasu võtta.

§ 5. Linna- või alevivalitsusel on õigus kortereid ja korteri osasid rekvireerida ja neid elamiseks välja üürida selles seaduses ettenähtud piirides:

1) kui korter tühi on või kui korteris selle pidaja ega tema perekond alaliselt ei ela, olgu korter teenija või mõne teise isiku valve all ehk ilma järelvalveta, selle juures aga ei loeta suvitamist alalise elamise katkestamiseks;

2) kui korteri suurus sellle pidaja perekonna suurusele lausa ei vasta, kusjuures korteripidaja elukutsele vastavad ruumid arvesse tulevad võtta.

Märkus: Punkt 1. tähendatud juhtumistel jäetakse korteripidajale ainult korteris oleva kraami alalhoidmiseks vastav ruum, kuna punkt 2. tähendatud juhtumistel rekvireerida võidakse ainult tube ilma köögi tarvitamiseta ja ainult korterist eralduvaid tube, nõnda et korterisse asetataval kaasüürnikul ei tarvitseks käia läbi korteriomaniku elutubade.

§ 6. Korteri normaal-suuruse, s. o. tubade arvu, korteri põrandapinna ja õhuruumi, vastavalt korteripidaja perekonna suurusele, määrab kindlaks linna- või alevivolikogu.

§ 7. Rekvireerimise korral § 5 punkt 2. põhjal on korteripidajal õigus kahe nädala jooksul, jõusse astunud rekvireerimise otsuse kuulutamise päevast arvates omale kaasüürilisi vabalt valida, kui ta aga seda teinud ei ole, siis määratakse kaasüürilised linna- või alevivalitsuse korraldusel.

§ 8. Selle seaduse kestuse ajal on üürileandjad õigustatud üüri võtma ainult selle seaduse põhjal määratud normides, kuna üle normi minevad üüritingimised maksvusetaks loetakse.

Märkus: Majad, mis peale 4. detsembri 1919 a. ehitatud, ei käi käesoleva üüriseaduse alla.

§ 9. Üürihind jaguneb:

a) põhiüüriks s. t. tasuks ruumide ja lisaruumide eest,

b) lisaüüriks, s. t. tasuks kütte, valgustuse, vee ja mööbli tarvitamise ja sisemise teenimise eest.

Märkus: Lisaüüri hulka ei kuulu maja sisemine ja väline remont, kojamehe palk, lume- ja prügivedu, assenisatsioon, majamaksud, tulekinnilus, kapitaali protsendid ja amortisatsioon.

§ 10. Põhiüüriks loetakse see üür, mis 19. juulil 1914 a. tõelikult makseti, kasvatatult: alammäär neljakümne kordseks ja ülemmäär kuuekümne kordseks.

Linna- ja alevivolikogudel on õigus oma linnades ja alevites nimetatud alam- ja ülemmäärade piirides üüri normeerida.

Märkus 1. Üürileandjal on õigus käesoleva seaduse maksmahakkamise päevast arvates selles paragrahvis ettenähtud alammäära suuruses üüri nõuda.

Märkus 2. Üürihinna väljaarvamisel loetakse 1 rubla — 1 mark.

§ 11. Majades, mis 19. juuli 1914 a. ja 4. detsembri 1919 a. vahel ehitatud, sama ka kordadel, kus võimata on 19. juuli 1914 a. üüri kõrgust kindlaks teha, võetakse 1914 a. põhiüüri väljaarvamise aluseks põhiüür, mis teiste samasuguste korterite eest 19. juulil 1914 a. makseti, kus juures arvesse võetakse korteri suurus, õhuruum, lisaruumid, tervishoidlikud omadused ja maja kaugus südalinnast.

§ 12. Põhiüüri väljaarvamiseks neil kordadel, kui 19. juulil 1914 a. ruum ühes küttega oli välja üüritud, arvatakse küttekuludeks: keskkütte juures 12% ja ahjudega kütte juures 15% sel ajal maksetud üürist.

§ 13. Põhiüüriks allüürnikule edasiüüritud ruumi eest loetakse viimase peale proportsionaalselt tulev osa korteri põhiüürist.

§ 14. Lisaüüri lubatakse võtta: kütte, valguse ja vee eest tõelikkude kulude suuruses, sisemise teenimise eest kuni 100 protsenti ja mööbli tarvitamise eest kuni 60 protsenti korteri ehk toa põhiüürist.

§ 15. Kui valitsuse asutused vajavad riigimaju riigiasutuste või riigiametnikkude mahutamiseks, siis käib üürivahekorra lõpetamine Balti Eraseaduse III köite määruste alla.

§ 16. Üürnikul on õigus üüri vahekorda lõpetada, kui ta sellest üürileandjale on ette teatanud seaduslikul tähtajal.

§ 17. Üürileandjal on õigus üürivahekorra lõpetamist nõuda:

a) kui üürnik, kellel korter ehk tuba ameti- või teenistuslepingu järele tarvitada oli, teenistusest lahkub ehk seaduslikus korras lahti lastakse;

b) kui üürnik ennast korduvalt niiviisi üleval peab, mis teistega ühes majas, korteris ehk toas kooselamise võimatuks teeb.

Märkus. Seesuguse üürniku väljatõstmist võivad nõuda ka need kaasüürnikud, kes selle all kannatavad.

c) Kui korter põhjalikku remonti tarvitab ja seda üürniku seesolemise ajal ei saa toimetada.

Märkus. Ühe nädala jooksul peale korteri remondi täideviimist on endisel üürnikul õigus seda korterit endale elamiseks tagasi nõuda.

d) Kui üürileandjale korterit ehk tuba on enesele või kojamehele elukorteriks tungivalt tarvis;

e) Kui üürnik üürileandjale selle seaduse põhjal määratud normides üüri maksab, allüürnikult aga mingisugust tasu või kõrgemat üüri võtab, hui käesolev seadus seda lubab;

f) kui maja või korterit on lubatud linna- või alevivalitsuse poolt käesoleva seaduse § 3 põhjal ümber ehitada ja seda üürniku seesolemise ajal ei saa toimetada.

g) Kui üürnik üürilepingut oluliselt on rikkunud.

Märkus. Oluliseks lepingu rikkumiseks loetakse:

1) Kui üür kuue nädala jooksul maksutähtaja päevast arvates ei ole ära makstud;

2) kui üürile võetud korterit ehk ruumi kasutatakse ilma üürileandja nõusolekuta teiseks otstarbeks, kui lepingus öeldud ja kui selle all korter või teised majaelanikud kannatavad;

3) kui korterit või ruumi sisseseadet meelega või hoolimatalt rikutakse ja hävitatakse;

4) kui üürnik ega tema perekond korteris alaliselt ei ela;

5) avalik-, sanitaar- ja tulekaitse-politseiliste eeskirjade mittetäitmist, mille läbi üürileandjat karistus võib tabada või temale kahju sündida;

6) ulualuse andmist teadvalt kriminaalkuritegijatele:

7) korteris seaduse poolt karistatavate ettevõtete ja äride pidamist.

§ 18. Tõrgub üürileandja üüri vastu võtmast, siis võib üürnik üüri vastava kohtu deposiiti maksta.

§ Kui üürnik üürileandjaga mõtete lahkumineku puhul käesoleva seaduse järele üüri väljaarvamise asjus niikaua sennise normi järele üüri ära maksab, kuni kohus vaielust üürihinna kohta ei ole otsustanud, siis ei loeta seda mitte oluliseks üürilepingu rikkumiseks.

§ 20. Kui maja uue omaniku kätte läheb, ei ole uuel omanikul õigust üürniku korterist väljatõstmist § 17 punkt **d** põhjal nõuda enne seda tähtaega, milleni üürnik endisele omanikule üüri ära on maksnud.

§ 21. Üürilevõetud korterite üksikute osade ehk tubade elamiseks edasiüürimist vastu majaperemehe tahtmist ei loeta mitte üürilepingu oluliseks rikkumiseks (§ 17) p. g märkuse p. 2), kui edasiüürimisel pole ärilist iseloomu (võõrastemajad või möbleeritud toad).

§ 22. Kui üürivahekord üürniku ja üürileandja vahel lõpeb, siis on üürnik kohustatud korterist välja kolima kõigi temast rippuvate kaaselanikkudega ja varandusega, kuna ainult neil kaasüürnikkudel, kes selle seaduse §§ 5—7 korras rekvireeritud tubadesse asusid, õigus jääb nendele määratud ruumidesse endiselt edasi jääda.

§ 23. On üürnik 25. nov. 1919 a. üürimaksu seaduse § 16 ehk 17 alusel korterit renoveerinud ehk veevärgi, elektri või gaasivalgustuse sisse seadnud ja sellepärast õigustatud kolme aasta jooksul üüri maksma sama seaduse § 8 p. a. järele ehk teatavat summat kuuüürist mahavõtma, siis jääb temale õigus ka käesoleva seaduse järele määratavast üürist endist vahesummat nimetatud tähtaja jooksul maha võtta.

§ 24. Keskküttemajades ei ole majaomanikul ilma üürnikkude nõusolekuta mitte õigust ennast kütmisest lahti öelda.

§ 25. Kui kohus majaomanikule korteri käesoleva seaduse § 17 p. d. põhjal mõistab ja kui majaomanik ise või tema kojamees sinna peale otsuse täitmist elama ei asu, vaid selle kolmandale isikule edasi annab, siis võib väljamõistetud üürnik oma endise korteri tagasi nõuda, kusjuures üürileping majaomaniku ja kolmanda isiku vahel maksvusetaks tunnistatakse.

§ 26. Süüdlast selles, kes mingisugust eraldi tasu või vahetasu võtab, mida käesolev seadus mitte ei luba, karistatakse arrestiga kuni 6 kuuni, või rahatrahviga kuni 30.000 margani, ehk mõlemate karistustega koos.

§ 27. Käesoleva seaduse § 3 ettenähtud määruste rikkumises süüdlasi karistatakse arrestiga kuni 3 kuuni või rahatrahviga kuni 15.000 margani.

§ 28. Korteripidajat, kes selle seaduse § 7. temale antud õigust kaasüürilise vabalt valimises petlikult tarvitab, andes üles oma kaasüüriliseks inimese, kes tema juures mitte alaliselt ei ela, karistatakse arrestiga kuni 3 kuuni.

§ 29. Korterikuulutustes peab pakutava korteri või toa ja üürileandja aadress täielikult ära tähendatama.

Need kuulutused ei tohi eneses sisaldada ei varjamata ega varjatud viisil mitte mingisuguse tasu nõudmist, lubamist ega pakkumist korterite muretsemise või juhatamise eest. Sellest üleastujaid karistatakse arrestiga kuni 3 kuuni või rahatrahviga kuni 15.000 margani.

§ 30. Käesoleva seaduse §§ 25, 26, 27, 28 ja 29 ettenähtud süüteod alluvad rahukohtunikkudele harilikus korras.

§ 31. Käesoleva seaduse väljakuulutamisega kaotab oma jõu üürimaksu seadus 25. novembrist 1919 a. (R. T. nr. 99-100 — 1919 a.).

§ 32. Lepituskodade ärakaotamise seaduse (R. T. nr. 71—1921 a. nr. 100) §§ 4 ja 5 kaotavad oma maksvuse.

Algkirjale allakirjutanud

Riigikogu abiesimees **A. Kerem.**

Abisekretäär **J. Bergman.**

Maaseadus.

(R. T. nr. 79-80—1919 a.)

Võõrandatav maa ja inventaar.

§ 1. Riikliku maatagavara loomiseks võõrandatakse riigi omanduseks kõik Eesti vabariigi piirides olevad mõisad ja maad, mis Balti Eraseaduse (1864 a. väljaanne) § 597 tähendatud, ühes kõigi nende päraltolemiste ja kõlbulise põllumajanduslise inventaariga, olgu viimane mõisa omaniku, pidaja ehk rentniku päralt.

Tähendus: Võõrandamise alla ei kuulu: 1) linnade, heategevate ja teadusliste asutuste, maakondade ja valdade päralt olevad mõisad ja maad, 2) maatükid (Landstellen, Balti Eraseaduse § 597 punkt 5) kui nad rüütlimõisa omanikkude päralt ei ole; 3) surnuaiad, kirikute ja kloostrite alune pind ühes tarviliku õuemaaga; 4) mõisa rentnikkude päralt olev ühe mõisa inventaar, kui nimetatud rentnikud enne 11. novembrit 1918 aastal rendilepingu põhjal mõisat ise tegelikult pidasid ja kui nad ei ole rüütlimõisa omanikud; 5) kirikumõisade ja maapidajate inventaar.

Tähendus 2. Endistelt võõrandatava maa pidajatelt, kui nad maad harimiseks saavad, jäetakse uue majapidamise sisseseadmiseks tarvilik elav ja eluta inventaar võõrandamata.

§ 2. Võõrandatavad maad ja inventaar lähevad üle Eesti vabariigi omanduseks selle seaduse jõusseastumise päevast alates ja vastutavad nende eest pidajad, kui ilma volituseta võõraste asjade ajajad (*negotiorum gestores*), Balti Eraseadus § 4423—4463) kuni varanduse üleandmiseni põllutööministeeriumile.

Võõrandatava varandusega ühendatud õigused ja kohustused.

§ 3. Kõik võõrandatava varandusega ühendatud õigused ja eesõigused lähevad senistelt omanikkudelt üle Eesti vabariigile, kohustused aga allpool, §§ 4—9 tähendatud määral.

§ 4. Võõrandatava maa osade kohta tehtud krepos-

teerimata müügilepingud tunnistatakse maksvusetaks, kui nad on tehtud peale 12. juuli 1917 a. ilma seadusliku kreposteerimise loata.

§ 5. Kõik võõrandatava maa peal tehtud a) rendilepingud b) metsa ja maapõuevaranduste kasutamise lepingud kaotavad maksvuse.

Tähendus: Põllutööministeeriumil on õigus neid lepinguid uuendada.

§ 6. Võõrandatavat maad koormavad:

a) asjalised servituudid (Balti Eraseadus § 1103, 1864 a. väljaanne) jäävad jõusse, niipalju, kui nad maa tarvitamist ja jagamist ei takista;

b) isiklikud servituudid (§§ 1199—1250 seals.) tunnistatakse lõppenuteks.

§ 7. Võõrandatavat maad koormavad reaalkohustused (§§ 1297 — 1321 seals.) riigi- ja omavalitsuseasutuste heaks jäävad maksma; reaalkohustused seisusliste asutuste, kirikute ja eraisikute heaks kaotatakse.

§ 8 Müügi ja jagamise keelud, tagasiostu õigus (§ 1613 seals.) ja sugukonna fideikomissõigused (2535 ja järgm. seals.) kaotatakse ja tunnistatakse tühjaks kõik seaduse määrused, kohustused ja lepingud, mis takistavad võõrandatava maa riigistamist, tarvitamist ehk jagamist.

§ 9. Selle seaduse §§ 5—8 tähendatud lepingute ja kohustuste ennetähtajalise lõpetamise eest tarbekorral tasu maksmise ja selle tasu suuruse määramine lahendatakse sellekohases eriseaduses.

Võõrandatava maa ja inventaari eest maksetav tasu.

§ 10. § 1 tähendatud võõrandatava maa eest tasu maksmise ja vastaval korral tasu suuruse kui ka ilma tasuta võõrandatavate maaliikide kindlaks määramine lahendatakse sellekohases eriseaduses.

§ 11. Elava inventaari eest tasu määramisel võetakse aluseks 1914 a. turuhind.

§ 12 Eluta inventaari alushinnaks võetakse inventaari hind sellest ajast, mil asi omandatud. Kui inventaar vananenud, siis arvatakse tema hinnast maha vastav vananemise protsent.

§ 13 Inventaari hindamist toimetavad kommisjonid, kes koos seisavad:

a) põllutööministeerimi esitajast esimehena,

b) maakonnavalitsuse esitajast ja

d) vallanõukogu esitajast.

Hindamise juure võib omanik saata oma esitaja.

Peale selle võivad kommisjon ja hinnatava inventaari omanik eksperte juure kutsuda.

§ 14. Võõrandatava varanduse hindamise kommisjoni otsuste üle võib edasi kaevata hindamise eeskirjade rikkumise korral hindamise peakommisjonile, kes koos seisab: kohtuministeeriumi, põllutööministeeriumi ja riigikontrolli esitajast ning kahest vabariigi valitsuse poolt nimetatud liikmest.

Riikliku maatagavara tarvitamine.

§ 15 Riikliku maatagavara maa antakse: a) põllumajapidamiseks põhiselt (pärandatavalt) tarvitada väikemaapidamistena sellekohase eriseaduse järele; b) haridus-listele, omavalitsuslistele, ühistegelistele, kaubanduslistele ja tööstuslistele asutustele pikaajaliseks tarvitamiseks kui ka artellidele ühisharimiseks; d) rendile lühikeseks ajaks üksikutele isikutele.

Tähendus: Riik võib maid ka oma kätte jätta pidamiseks.

§ 16. Maad antakse neile, kes seda harivad üksikult ehk teistega koos, olgu et nad endid ainult maapidamisest elatavad, ehk maad peavad kõrvaltööharuna.

§ 17. Põliseks tarvitamiseks antakse maad neile, kes ainult maapidamisest elavad ühe perekonna ja kahe hobuse töönormi suuruses, silmaspidades maa headust, seisupaika ja muid kohalisi olusid.

§ 18. Neile, kes maad peavad kõrvaltööharuna ehk aiapidamisena, antakse maa põliseks pidamiseks tarbe järele, kuid mitte üle § 17 määratud suuruse.

§ 19. Linnade ja alevite lähedusse jäetakse tarvilik osa maad linnade, alevite ja nende elanikkude vajadusteks.

§ 20. Väikemaapidamiseks maasaamise järjekorra määrab kindlaks maakonnavalitsus vallanõukogu ettepanekul.

§ 21. Esimestena saavad maad: 1) kodanikud, kes Eesti vabadussõjas väerinnal iseäralikku vahvust on üles näidanud; 2) sõdurid, kes vabadussõja võitlustes vigastatud; 3) vabadussõjas langenud sõdurite perekonnad; 4) sõdurid, kes vabadussõjas tegevusest vaenlase vastu osa võtnud, silmaspidades tegevuse kestust.

§ 22. Riigistatud maade saamiseks, mis seni väiketaludena rendil olid, antakse eesõigus nende talude rentnikkudele, kuid selle juures võib riik maid uuesti kruntida (§§ 17 ja 18 alusel).

§ 23. Võõrandatud mõisade metsad ei tule mitte jagamisele, vaid jäävad riigi omanduseks.

§ 24. Kehvematele maatarvitajatele annab riik abi ehituste, inventaari muretsemise ja maaparanduste jaoks pikaajalise kustutatava laenu näol. Suuremaulatuslised ja põhjalikumad maaparandused tehakse riigi ehk omavalitsuse kulul ja korraldusel.

§ 25. Inventaar antakse väikepõllupidajatele eraomanduseks väljaostu teel.

Maapõue loodusvarad. § 26. Kõik maapõues peituvad loodusvarad Eesti riigi piirides tunnistatakse riigi omaks. Maapõuevarade valitsemise ja kasutamise kohta antakse eriseadus.

Maapank. § 27. Kõigi maauuendusega ja tarvitamisega seotud rahaliste operatsioonide jaoks asutatakse Maapank.

Seaduse maksmapanemine. § 28. Selle seaduse tegelik maksmapanemine, ühes õigusega korraldavaid määrusi anda, jääb vabariigi valitsuse hooleks.

Asutava Kogu esimes: **A. Rei.**

Sekretääri abi **H. Raudsepp.**

Kodanliste võimude poolt nõuetava kaitseväelise kaasabi seadus.

(Riigikogu poolt 3. lugemisel 2. veebruaril 1923 aastal vastu võetud).

§ 1. Kodanlistel ametvõimudel on õigus kaitseväeosasid abiks kutsuda äärmistel kordadel, kui politseilised kaitseabinõud nende kõrvaldamiseks küllaldased ei ole:

1) tulekustutamisel igasugustel tulikahju kordadel, samuti ka metsade, soode või rabade põlemistel; varanduste järelvalvamiseks tulikahju ajal; veeuputuse või muil juhtumistel, mis üldise õnnetusega ähvardavad;

2) ärajooksnud vangide tabamiseks või kuritegijate püüdmiseks, kui nad suurel arvul või kui nende poolt sõjariistus vastuhakkamist võib oodata.

3) vangide märatsemise lõpetamiseks vangistuskohtades;

4) sõjariistadega varustatud salakaubavedajate salkade tabamiseks;

5) üldist julgeolekut ähvardavate korratuste lõpetamiseks, kodanlistele võimudele hulgalistel vastuhakkamistel, riisumistel, varanduste hävitamistel või rüüstamistel;

6) tähtsamate valitsuse ja seltskondliste asutuste kaitseks, kui neid hädaoht ähvardab.

§ 2. Peale § 1 tähendatud juhtumiste võib kaitseväe osasid abiks kutsuda teistes seadustes ettenähtud korras:

1) valveks riigivaranduste ja transportide saatmisel;

2) kohtuotsuste täitmisele;

3) kaasabiks kohtuvõimudele;

4) karauli pidamiseks.

§ 3. Ähvardavate korraduste ärahoidmiseks lubatakse kaitseväe osasid nende alalisest asukohast välja nõuda ainult nendesse kohtadesse, kus kaitseväge kohapeal ei ole ehk on liiga vähesel arvul.

Alalistes kaitseväe asukohtades on, ähvardavat häda-

ohtu nähes, kodanlisel võimul § 4 ettenähtud korras õigus nõuda, et erakorralisteks juhtumisteks valvemeeskond määratakse, kes kasarmutesse jäädes valmis oleks viibimata korratuste kohtadele ilmuma.

§ 4. Kaitseväe osa abikskutsumise õigus on siseministril ning linna- ja maakonna politseiülemal. Kaitseväeosade saatmist ühest maakonnast teise võib nõuda ainult siseminister.

Tähendatud ametvõimud pööravad nõudmisega kaitseväe abisaamiseks vastava garnisooni või väeosa ülema poole, kui kohapeal alalist garnisooni ei ole.

Kaitseväe osa abikskutsumisest teatavad politseiülemad siseministrile.

§ 5. Kohtu asutamisseaduse §§ 159 ja 316 ja Krim.-Kohtup. Sead. § 272 ettenähtud juhtumistel on õigus nõuda kaitseväe osade abi käesoleva seaduse § 4 teise lõike korras kohtu esimeestel otseteel, kohtu-uurijatel ja -priistavitel — politseiülema kaudu. Abiks tulnud väeosa tegevust käsutab politsei kohtuvõimu ülesandel.

§ 6. Kaitseväe osade abinõudmine avaldatakse kirjalikult. Juhtumistel, mil viivitada ei saa, võib nõudmist avaldada ka muul viisil, kuid nii, et garnisooni või väeosa ülem oleks selgusel, et nõudmine on selle isiku poolt, kes selleks õigustatud, ja et garnisooni või väeosa ülemal täpipealselt teada oleks, kuhu tema väeosa peab saatma. Muul viisil avaldatud nõudmine korratakse kirjalikult viivitamata esimesel võimalusel, hiljemalt aga kuue tunni jooksul.

§ 7. Nõudmises peab tähendatud olema, mis põhjustel kaitseväeosa abi tarvilik, väeosa soovitav suurus ja muud olukorda selgitavad andmed. Väljasaadetava väeosa suuruse ja liigi määrab lõpulikult ülem, kelle poole kaitseväelise abi nõudmisega pööratud.

Märkus. Kui garnisooni või väeosa ülem kodanliste võimude nõudmist õigeks ei tunnista, siis teatab ta sellest oma otsekohesele ülemusele, kusjuures ta aga abinõudmise viibimata täitma peab.

§ 8. Kodanliste võimude korraldusel võib väeosasid määratud kohale saata küüdi korras, samuti ka raudteel ja laevadel.

Kõik sõidu-, veoriistade ja laevade omanikud, eraasutused ja raudteed on kohustatud väeosasid nendele määratud kohale viima.

Veo- ja ülespidamise kulud kaetakse sõjaministeeriumi arvel.

§ 9. Hulgaliste korratuste lõpetamiseks peab kohale saatma mitte vähem, kui üks rood jalaväge või kuulipildujate komando, või eskadroon ratsaväge, või

kahurväeosa mitte vähem, kui kahe suurtükilises koosseisus, või soomusvägedest üks soomusauto või tank. Kui jala- või ratsaväge kohal ei ole, võib jalaväe meeskonda korraldada ka kahurväest ilma suurtükkideta vähemalt viiekümnemehelises salgas ning võimalikult ratsa. Jala- ja ratsaväeosale antakse tarbekorral kahur- või soomusväeosad kaasa.

§ 10. Abikssaadetava väeosa ülem peab ohvitser olema. Hulgaliste korratuste lõpetamise juures juhib väeosa tegevust ameti järele kõige vanem väljasaadetud väeosade ülematest.

§ 11. Kodanlised ametvõimud peavad kohaleilmunud väeosa ülemale asja seisukorra ära seletama ja teatama ülesande, mis väeosale täitmiseks antakse.

§ 12. Kodanlised ametvõimud pööravad kõigi oma nõudmistega abikstulnud väeosa ülema poole ja ei käsuta ise sõdurid.

§ 13. Kodanlised ametvõimud ei ole õigustatud abikstulnud kaitseväe osade ülemate peale panema iseseisvate politseile omaste kohuste täitmist, vaid võivad nendelt omale kaasabi nõuda. Kodanlistele võimudele jäävad kaitseväeosa tegevuse ajal alale kõik nende seaduslikud õigused ja kohustused niivõrd, kui need ei takista väeosa käsutamist ja ülesande täitmist.

§ 14. Kui väeosa kohaleilmumisel korratused ei lõpe, siis tehes viimast hoiatust, volitavad kodanlised ametvõimud kohaletulnud väeosa ülemat tarvitusele võtma tarvilikka abinõusid korratuste lõpetamiseks, rahvasalkade laialiajamiseks või nende kinnivõtmiseks.

§ 15. Abinõude tarvitamisel korratuste lõpetamiseks talitab väeosa ülem iseseisvalt, kuni tema leiab oma ülesande täidetud olevat. Kõik kohalolevad ametvõimud peavad väeosa ülemale ülesande täitmiseks toetust andma.

§ 16. Kui kodanlisi ametvõime korratuste kohal ei leidu, siis toimetab väeosa ülem kohale jõudes oma äranägemise järele kuni kodanliste ametvõimude kohale ilmumiseni.

§ 17. Kui korratusi ilma sõjariistade tarvitusele võtmiseta ei saa lõpetada, käsib väeosa ülem oma äranägemise järele tarvitusele võtta külmi sõjariistu või laskeriistu.

§ 18. Sõjariistu võib tarvitada:

I. Pärast volituste saamist kodanliselt ametvõimult ja peale kolmekordse hoiatuse pasuna- ehk trummisignaaliga;

1) sõnakuulmata rahvahulga laialiajamiseks;

2) rahvasalga vastu, kes takistab kaitseväe liikumist.

II. Kodanlise ametvõimu poolt volitusi ootamata, peale kolmekordse hoiatuse pasuna- ehk trummisignaaliga rahvahulga vastu, kes kaitseväge sõnadega haavab.

III. Kodanlise ametvõimu poolt volitusi ootamata ilma ühegi hoiatuseta:

1) vangide ehk rahvahulga vastu, kes kaitseväe peale tungivad;

2) nende vastu, kes kaitseväeosa juuresolekul isikute vastu vägivalda tarvitavad: kes vägivaldselt hävitavad varandust; nõndasama ka tulesüütajate ja tapjate vastu;

3) nende vastu, kes takistust teevad või vastu hakkavad arreteerimise alla käivate isikute kinnivõtmisel.

§ 19. Karaulid, tunnimehed ja teised kaitseväelased, kes olid määratud kodanlistele ametvõimudele abiks korratuste mahasurumisel, võivad sõjariistu tarvitada enese kaitseks, nõndasama ka isikute kaitseks, kes nende kätte ehk nende valvele olid usaldatud, kui ka vangistatud isiku vastu tema põgenemise juures.

§ 20. Abikskutsutud kaitseväeosa saadetakse tagasi, kui kodanlised võimud tema abi enam tarvilikuks ei pea.

§ 21. Selle seaduse maksmahakkamisega kaotab oma jõu üldise Kubermangu Asutamise Seaduse (V. S. K. II k.) lisa § 316 märkuse juure.

Raamatu redigeerimise ajal võttis Riigikogu kolmandal lugemisel eelseisva kodanliste võimude poolt nõuetava kaitseväelise kaasabi seaduse vastu, mis „Riigi Teatajas" välja kuulutatakse Selle seadusega on Ül. Kub. Asut-S. (V. S. K. II k.) lisa § 316 määruse juure (vaata raamatu lehekülg nr. 151) muudetud.

Trükiseadus.

(Riigikogu poolt 3. lugemisel 1. märtsil 1923 a. vastu võetud)

§ 1. Eesti vabariigi põhiseaduse § 13 põhjal pannakse maksma trükitoodete ja trükikodade kohta järgnevad määrused:

§ 2. Trükitoodete all mõistetakse selles seaduses igasuguseid trükimasinal ehk mõne muu mehaanilise või keemilise abinõuga paljundatud ja publikumile avaldamiseks määratud kirjutusi, maale, joonistusi, gravüüre, kujutusi, plaane, kaarte ja tekstiga või sõnalise seletusega helitöid. **Trükitoodetest.**

§ 3. Trükitoote avaldamise all mõistetakse:

1) Trükitoote laialaotamist müügi või mõnel muul teel;

2) Trükitoote ülespanemist publikumile nähtavale kohale.

§ 4. Trükitooted on perioodilised või mitte-perioodilised. Perioodiliste trükitoodete all mõistetakse selles seaduses ajalehti või ajakirju, mis ilmuvad kolme kuu või lühema aja tagant. Kõik teised trükitooted loetakse mitteperioodilisteks.

§ 5 Kes soovib perioodilist trükitoodet välja anda, peab selle üle siseministeeriumile kirjaliku teadaande saatma, milles järgmised teated peavad sisalduma:

1) Perioodilise trükitoote nimetus ja kui tihti toode ilmub;

2) Ilmumise koht;

3) Väljaandja täielik nimi, elukoht, vanadus ja allkiri;

4) Vastutava toimetaja täielik nimi, elukoht, vanadus a allkiri;

5) Trükikoja nimetus ja asukoht kus trükitoode trüki-

takse. Teadaande vastuvõtmise üle antakse kviitung.

Märkus 1. Kui väljaandjaid või vastutavaid toimetajaid on mitu, tulevad üles anda nende kõikide kohta pp. 3 ja 4 nõuetavad teated.

Märkus 2. Samas korras peab teatama enne uue numbri ehk vihiku ilmumist ettetulevate muudatuste üle selles §-is nõutud teated.

§ 6. Perioodilised trükitooted, mis ühe aasta jooksul teadaande sisseandmise ehk viimase numbri või vihu ilmumise päevast arvates ei ole ilmunud, loetakse seismajäänuteks ja nende uuesti väljaandmiseks tuleb esitada teadaanne seaduses ettenähtud korras.

§ 7. Igas perioodilises trükitootes peab tähendatud olema:

1) Perioodilise trükitoote nimetus ja järjekorra number;

2) Vastutava toimetaja ja väljaandja nimi;

3) Trükikoja nimetus ja asukoht;

4) Toimetuse aadress.

Kui perioodilise trükitoote vastutav toimetaja kuulutuse osa eest vastutav ei ole, tuleb perioodilises trükitootes tähendada ka kuulutuse osa vastutava toimetaja nimi.

Mitte-perioodilistes trükitoodetes peab olema tähendatud kirjastaja nimi ja trükikoja nimetus ning ilmumise aasta.

§ 8. §§ 7 ja 22 ettenähtud nõudmised ei ole maksvad trükitoodete kohta, mis välja antakse tööstuslise või kaubanduslise puhtärilisel otstarbel või hariliku seltskondlise läbikäimise tarvitusel, nagu äri tsirkulaarid, kuulutused, nimekaardid jne., seltside, ühingute ja liitude juhatuste poolt nende liikmetele määratud teadaanded, samuti ka valimisbülleteenid, kui nad vastavad selleks ettenähtud vormile.

§ 9. Perioodiliste trükitoodete vastutavateks toimetajaks võivad olla Riigikogu valimistel hääleõiguslised kodanikud, kelle alatine elukoht Eesti vabariigi piirides.

§ 10. Perioodilistes trükitoodetes peab maksuta avaldatama: päevalehtis kolme päeva jooksul, pikema aja tagant ilmuvates perioodilistes trükitoodetes hiljemalt lähemas teises numbris — Riigikogu juhatuse, vabariigi valitsuse või tema liigete ja Riigikohtu esimehe poolt saadetud ametlisi ümberlükkamisi ja õiendusi perioodilises trükitootes avaldatud asjaolude kohta. Need ümberlükkamised ja õiendused tulevad avaldada muutmatult ja ilma

igasuguste märkusteta saadetise tekstis ning samasuguse trükikirjaga ja samas osas (perioodilise trükitoote jaotuskava järele), kus esialgne teade oli avaldatud.

§ 11. Eelmises paragrahvis tähendatud aja jooksul peab perioodilistes trükitoodetes avaldatama ka ametiasutuste, nende ametnikkude ning eraisikute poolt saadetud ümberlükkamisi ja õiendusi samas perioodilises trükitootes nimetatud asutuste ja isikute kohta avaldatud teadete puhul, kui nad nende poolt, kelle kohta esialgne teade käis, allakirjutatud on ja kui nad ei sisalda süüteo tundemärke, ei kanna vaieluse iseloomu ja piirduvad ainult ümberlükkavate asjaolude ettetoomisega.

Nimetised saadetised avaldatakse maksuta ja eelmises paragrahvis (§ 10) tähendatud aja jooksul, kui nad rohkem ruumi ei nõua, kui esialgne teade.

Sellest määrast rohkem ridade eest võetakse avaldamise eel maksu hariliku kuulutustariifi järele.

§ 12. Valitsusasutuste poolt avaldamiseks saadetud teadaandeid ja kuulutusi on kuulutusi avaldava perioodilise trükitoote vastutav toimetaja kohustatud avaldama ühes kahest lähemast ilmuvast perioodilise trükitoote numbris hariliku kuulutusmaksu eest.

§ 13. Keelatud on trükitoodete kaudu avaldada ilma vastava ametasutuse loata riigiasutuste salajas hoitavaid protokolle, kirju ning dokumente, samuti ka teateid Riigikogu ja tema kommisjonide kinnistel istungitel harutatavatest asjadest.

§ 14. Siseministri ja sõjaministri ettepanekul võib vabariigi valitsus teatava aja peale ära keelata teadete avaldamist perioodilistes trükitoodetes kõigi kaitseväe jõudude ja nende liikumise ning riigikaitse abinõude, kui ka mobilisatsiooni üle.

Trükitoodete konfiskeerimisest.

§ 15. Trükitoodete konfiskeerimist võib toimetada ainult kohtuotsuse põhjal. Kuni kohtuotsuseni võib politsei trükitooteid aresti alla panna ehk ära korjata järgmistel juhtumistel:

1) kui trükitootes vabariigi valitsuse keelu vastu § 14 tähendatud teated leiduvad;

2) kui trükitooted otsekohe kõlbluse vastased ehk kui nad mässule või riigikorra kukutamisele üles kutsuvad.

§ 16. Politseivõimude poolt trükitoodete aresti alla panemise ehk trükitoodete ärakorjamise juhtumistel tuleb süüdistusmaterjaal vastavale kohtule 24 tunni jooksul asja otsustamiseks edasi saata.

Kohus otsustab kahe päeva jooksul peale süüdistusmaterjaali kättesaamist korraldaval istungil, kas arest või trükitoodete ärakorjamine peab maksma jääma kuni asja sisulise otsustamiseni kohtu poolt.

Trükikodadest. § 17. Trükikodade, litograafiate, metallograafiate ja teiste niisuguste tööstusettevõtete kohta, kus mehaaniliste või keemiliste abinõudega vaimutooteid paljundatakse, on peale tööstusettevõtete kohta käivate üldiste seaduste maksvad selles seaduses ettenähtud määrused.

§ 18. Kes soovib § 17 tähendatud ettevõtet avada, peab selle üle kohalikule politseiülemale kirjaliku teadaande saatma, milles peab tähendatud olema:

1) ettevõtte omaniku täielik nimi;

2) ettevõtte vastutava juhataja täielik nimi;

3) ettevõtte asukoht;

4) mis jõuga ettevõte töötab (inimese, elektri, gaasi j. n. e.;

5) trükimasinate arv;

6) ladumise viis (käsitsi, masinaga)

Teadaande vastuvõtmise üle antakse tõend ung.

Märkus: Samas korras tuleb teatada muudatustest tähendatud ettevõtetes.

§ 19. § 17 tähendatud ettevõttes peab käesoleva seaduse lisas ettenähtud vormi järele valmistatud ja kohaliku politseiülema poolt lehtede kaupa kinnitatud nöörraamatut peetama, kuhu kõik ettevõttes tehtavad trükitööd sisse kanda tulevad, väljaarvatud § 8 ettenähtud trükitooted.

§ 20. § 17 tähendatud ettevõtted on kohustatud kõigist trükitöödest mis nad trükkinud, 24 tunni jooksul peale trükitoote trükikojast väljalaskmist kohalikule politseiülemale hinnata saatma kaheksa eksemplaari, mis on määratud: 1 eks. kohalikule prokuröörile, 1 eks. siseministeeriumile, 2 eks. Tartu ülikoolile, 2 eks. Eesti rahva muuseumile, 2 eks. riigi raamatukogule.

Lõpumäärused § 21. Valve trükiseaduste määruste täitmise üle pannakse siseministeeriumi peale.

§ 22. Käesoleva seaduse jõusseastumisega kaotavad maksvuse:

1) Tsensuuri- ja trükiseadus — Vene seaduste kogu XIV k.;

2) salakuulamise teel riigi äraandmise kohta käivate seaduste muutmise seadus 5. juulist 1922 a., peatükk 2, punkt 1 (Sobr. usak. i raspor. prav. st. 1450);

3) tolliseaduse § 749 (V. S. K. VI k.);

4) Vene ajutise valitsuse määrused:

a) trükiasjade kohta 27. apr. 1917 a. (Sobr. usak. i raspor. prav. st. 597);

b) trükiasjade asutuste kohta 27. apr. 1917 a. (Sob. usak. i rasp. prav. st. 598);

c) keelu kohta ilma sõjaväelise tsensuuri läbivaatamiseta sõjategevuse üle teateid avaldada 14. juulist 1917 a. (Sobr. usak. i raspor. prav. st. 1129);

d) 27. apr. 1917 a. trükiasjade kohta käivate määruste muutmise üle 12 juulist 1917 a. (Sobr. usak. i rasp. prav. st. 1148);

5) Trükiasjade ajutised määrused 18. nov. 1918 a. („Riigi Teataja" nr. 1 — 1918 a.);

6) Vabariigi valitsused määrused 8. juulil 1919 a. vastuvõetud määrus trükiasjade seaduse § 9 muutmise kohta („Riigi Teataja" nr. 46 — 1919 a.).

§ 23. Käesolev seadus hakkab maksma 1. aprillil 1923 a.

Seadus raamatukaupluste, ajalehtede kontorite, ajalehtede kioskide, laenuraamatukogude ning lugemistubade avamise ja trükitoodete käsimüügi kohta.

(Riigikogu poolt 3. lugemisel 1. märtsil 1923 a. vastu võetud)

Jgaüks, kes soovib avada raamatukauplust, ajalehtede kontorit, ajalehtede kioski või avalikuks tarvitamiseks määratud laenuraamatukogu või lugemistuba, peab peale üldiste eriliste ettevõtete kohta käivate seaduste nõudmiste täitmist tegema kohalikule politseiülemale, hiljemalt 24 tundi enne ettevõtte avamist, sellekohase kirjaliku teadaande, milles peab olema ära tähendatud: 1) ettevõtja nimi ja perekonnanimi, ning alaline elukoht; 2) ettevõtte asukoht.

Samuti tuleb teatada ettevõtte asukoha muutmisest.

Teadaande vastuvõtmise üle antakse kviitung.

Märkus. Riigi- kui ka omavalitsuste asutuste poolt avatavate raamatukogude ja lugemistubade kohta ülemalnimetatud teadaannet ei nõuta.

§ 2. Jgaüks, kes soovib kaubelda trükitoodetega käsimüügi teel avalikkudel platsidel, teedel, tänavatel või kodanikkudele kodus pakkumas käies, peab peale üldiste vastavate seaduste ja sunduslikkude määruste nõudmiste täitmist tegema maakonna- või linna politseiülemale, oma alalise elukoha järele, sellekohase kirjaliku teadaande, milles peab ära olema tähendatud: 1) kaupleja nimi, perekonnanimi 'ja alaline elukoht, ning 2) piirkond, 'kus kaubelda tahetakse.

Teadaande vastuvõtmise üle antakse kviitung.

Märkus. Selle määruse alla ei käi ajalehtede ja ajakirjade müümine ning laialikandmine ja kuulutuste laialilaotamine või ülespanemine.

§ 3. Selles seaduses ettenähtud kord ei ole maksev trükitoodete juhusliku müügi kohta.

§ 4. See seadus hakkab maksma 1. aprillist 1923.

Avalikkude ettekannete seadus.

(Riigikogu poolt 1. märtsil 1923 a. kolmandal lugemisel vastu võetud).

I.

§ 1. Näitemängude, ooperite, kontsertide, kino-, tsirkuse ja teiste sarnaste ettekannete üle, kuhu igaüks ilma isiklise kutseta võib ilmuda või kuhu pääsemise eest tasu võetakse, peab linnades vähemalt 12 tundi enne ettekannete algust kohalikule politseiülemale, maal ja alevites vähemalt 24 tundi enne ettekannete algust kohalikule politsei jaoskonnaülemale või maakonna politseiülemale, selle järele kumb neist lähemal asub, kirjalikult teatama, mille üle teatajale kviitung välja antakse. Teadaandeid võib teha ka terve rea ettekannete või terve hooaja kohta.

Märkus. Siseministril on õigus üksikuid teatrid, kinosid, tsirkusi ja teisi sarnaseid ettevõtteid teadaandmise kohustusest nende poolt korraldatavate ettekannete kohta vabastada.

§ 2. Teadaandes peab olema ära tähendatud:

1) ettekannete korraldaja nimi, perekonnanimi ja elukoht ehk kui ettekannete korraldajaks on juriidiline isik, siis samad teated tema vastutava esitaja kohta;

2) kogu ettekannete üldine aine; näitemängu-, ooperi-, kino- ja kõneettekannetel nende nimetus ja autorid kui need teada on.

Märkus. Kui avalikud lõbustused ilma ettekanneteta korraldatakse, tuleb teatada p.p. 1 ja 3 nõuetavad andmed.

3) Ettekannete aeg ja koht.

Teadaanded käivad tempelmaksu alla.

§ 3. Avalikka ettekandeid, mille sissetulek mõne asutuse, organisatsiooni või isiku kasuks määratud, võib

korraldada ainult tähendatud asutuse, organisatsiooni, isiku või tema eestkostja nõusolekul.

Tähendatud asutusel, organisatsioonil või isikul kui ka politsei esitajal on õigus selles paragrahvis ettenähtud avalikkude ettekannete kaudu saavutatavaid sissetulekuid ja kulusid revideerida.

Märkus. Kui nimetatud nõusoleku muretsemine mõnesuguste takistustega seotud, võib kohalik politseiülem ettekannete korraldajaid sellest kohustusest vabastada.

§ 4. Restoraanides, kabareedes, kohvikutes ja teistes sarnastes ettevõtetes, kus sööke ja jooke koha peal tarvitamiseks müüakse, võib avalikka ettekandeid ainult kohaliku omavalitsuse nõusolekul ja siseministeeriumi loal korraldada.

Siseministril on õigus selles paragrahvis ettenähtud ettekannete suhtes lähemaid määrusi välja anda.

Märkus. See kord ei ole maksev selles paragrahvis ettenähtud ettevõtete ruumides kõrvaliste isikute poolt juhusliselt toimepandavate pidude kohta, kus ka avalikka ettekandeid korraldatakse. Nende ettekannete kohta on maksev § 1 ettenähtud kord.

§ 5. Avalikkudel platsidel, teedel ja tänavatel võib avalikka ettekandeid korraldada ainult kohaliku politseiülema loal.

§ 6. Avalikkude ettekannete korraldaja peale pannakse:

1) valve korra järele ettekannete algusest kuni nende lõpuni ning selle üle, et ettekanded vastaks teadaandele.

2 määruste täitmine alaealiste avalikkudele ettekannetele pääsu kui ka nende ülesastumise suhtes;

3) § 4. ettenähtud siseministri määruste täitmine.

§ 7. Valve avalikkude ettekannete üle pannakse politseiülemate ehk nende asemikkude peale, kellel selleks otstarbeks õigus on saada tasuta kaks kohta, millest üks peab olema mitte kaugemal kolmandat rida parterrist, väljaarvatud kinoettekanded, kus nimetatud kohad esimeste kohtade hulgas peavad olema kallimatest arvates.

Peale selle on kohalikul koolivalitsusel õigus nõuda tasuta samaks otstarbeks ühe koha kallimate hulgast.

§ 8. Politsei esitaja võib avalikku ettekannet lõpetada:

1) kui seda palub ettekannete korraldaja;

2) kui ettekanded otsekohe kõlbluse vastased või kui ettekannetega mässule, riigikorda kukutama või avaliku rahu või julgeoleku rikkumisele üles kutsutakse.

3) kui ettekannete ajal vägivaldsed kokkupõrkamised ette tulevad, mille kõrvaldamiseks teised abinõud tagajärjetuks jäänud;

4) kui ettekannetel selle seaduse määrusi kui ka selle seaduse põhjal haridusministri ning siseministri poolt väljaantud määrusi ei täideta ning korraldajad nende määruste rikkumist politsei nõudmisel ei lõpeta;

5) kui §§ 4 ja 5 ettenähtud ettekannete korraldamiseks tarviline luba puudub.

§ 9. Avalikkude ettekannete lõpetamise üle seab politsei esitaja protokolli kokku, milles ettekannete lõpetamise põhjused äratähendatakse. Politsei esitaja annab ettekannete korraldaja nõudmise peale tähendatud protokollist ärakirja välja.

§ 10. Kui trükitoode eneses sisaldab kuriteo tundemärke, võib politsei ära keelata trükitoote ettekande kordamise, asjatoimetust 24 tunni jooksul vastavale rahukogule otsustamiseks ette pannes. Rahukogu otsustab korraldaval istungil kahe päeva jooksul peale politsei süüdistusmaterjeali kättesaamist, kas keeld peab maksma jääma kuni asja sisulise otsustamiseni kohtu poolt.

II.

§ 11. § 4 ettenähtud avalikkudel ettekannetel, ettevõtetes, kus alkoholilisi jooke koha peal tarvitamiseks müüakse, on alaealistel alla 16 a. vanaduses pealtvaatajatena või kuulajatena viibimine keelatud, samuti ka ülesastumine neil ettekannetel.

Märkus. Haridusministril on õigus seda keeldu ka vanemate kui 16 a. vanade kooliõpilaste peale laiendada.

§ 12. Avalikkude ettekannete kohta, mis alaealistele määratud või kuhu ka alaealisi pealtvaatajatena või kuulajatena lastakse, on haridusministril õigus kokkuleppel siseministriga sellekohaste määruste kaudu lähemat korda kui ka alaealiste alla 16 a. vanaduse pääsu tähendatud ettekannetele kindlaks määrata.

§ 13. Lapsi kuni 4 a. vanaduseni on keelatud ava-

likkudele ettekannetele kaasa võtta, väljaarvatud lasteettekanded ja ettekanded vabas õhus.

§ 14. Avalikkudel ettekannetel võivad alaealised alla 16 a. vanaduse üles astuda ainult oma vanemate või eestkostjate loaga, kus juures kooliõpilasel selleks ka veel kooli juhatuse luba peab olema.

III.

§ 15. Selle seaduse jõusseastumisega kaotab maksvuse Vene ajutise valitsuse poolt 27. apr. 1917 a. vastuvõetud määrus valve kohta avalikkude vaatemängude üle. (Sobr. usak. i rasp. prav. st. 599).

§ 10. See seadus hakkab maksma 1. apr. 1923 a.

Karistusmäärused trükiseaduse, avalikkude ettekannete seaduse ja raamatukaupluste ning avalikkude lugemistubade avamise seaduse rikkumise asjus.

(Riigikogu poolt 3. lugemisel 1. märtsil 1923 aastal vastu võetud).

§ 1. Süüdlast selles, et ta perioodilise trükitoote välja andis ilma seaduse poolt nõutava teadaande saatmata, või et ta esialgses teadaandes tähendatud asjaolude muudatustest ei teatanud, karistatakse: rahatrahviga mitte üle 30.000 marga. osa.

§ 2. Süüdlast selles, et ta:

1) perioodilise trükitoote välja andis ilma trükitoote nimetuse, järjekorra numbri, vastutava toimetaja, või väljaandja nime, trükiasutuse nimetuse, või asutuse või toimetuse aadressi ära tähendamata;

2) mitte-perioodilise trükitoote välja andis ilma kirjastaja nime, trükiasutuse nimetuse, või asukoha, või ilmumise aasta ära tähendamata, karistatakse: rahatrahviga mitte üle 30.000 m.

§ 3. Perioodilise trükitoote vastutavat toimetajat, kes süüdlane on selles, et ta seaduses ettenähtud korras ei avaldanud riigi- või omavalitsuse asutuse või ametniku, samuti ka eraisiku poolt avaldamiseks saadetud ümberlükkamist või õiendust seiles trükitootes avaldatud asjaolude kohta, karistatakse: arestiga mitte üle kuue kuu või rahatrahviga mitte üle 50.000 marga.

§ 4. Kuulutusi avaldava perioodilise trükitoote vastutavat toimetajat, kes süüdlane kohtuotsuse, või riigi-, või omavalitsuse asutuse poolt avaldamiseks saadetud teadaannete või kuulutuste avaldamata jätmises, karistatakse: rahatrahviga mitte üle 10.000 marga.

§ 5. Perioodilise trükitoote vastutavat toimetajat või mitte-perioodilise trükitoote väljaandjat, kes süüdlane on selles, et ta riigiasutuste salajas hoitavaid protokolle, kirju ning dokumente, samuti ka teateid Riigikogu või tema

kommisjonide kinnistel istungitel harutatavatest asjadest trükkis avaldas ilma sellekohase loata, karistatakse: rahatrahviga mitte üle 30.000 marga.

§ 6. Süüdlast selles, et ta trükkis avaldas ilma sellekohase loata enne kohtuistumist või asja äralõpetamist teate, mis juurdluse või eeluurimise materjaalist oli võetud, karistatakse: arestiga mitte üle kuue kuu või rahatrahviga mitte üle 50.000 marga.

§ 7. Perioodilise trükitoote vastutavat toimetajat, kes süüdlane on vabariigi valitsuse poolt seaduslikus korras avaldamises keelatud teadete avaldamises kaitseväe jõudude, nende liikumise, riigikaitse abinõude või mobilisatsiooni kohta, karistatakse: arestiga mitte üle kuue kuu või rahatrahviga mitte üle 50.000 marga.

§ 8. Süüdlast trükiasutuse avamises ilma seaduse poolt nõutava teadaande saatmata või esialgses teadaandes tähendatud asjaolude muudatustest teatamata, karistatakse: arestiga mitte üle kolme kuu või rahatrahviga mitte üle 30.000 marga.

Kui seesugune ettevõte avati ühes abinõude tarvitamisele võtmisega tema varjamiseks vastava järelvalve eest, siis karistatakse süüdlast: vangimajaga mitte üle ühe aasta.

Trükiasutuste all mõistetakse: trükikoda, litograafiat, metallograafiat või muud sarnast tööstusettevõtet, kus mehaaniliste või keemiliste abinõudega vaimutooteid paljundatakse.

§ 9. Trükiasutuste juhatajat, kes süüdlane selles, et ta:

1) seaduse eeskirju ei täinud nimetatud ettevõtete jaoks nöörraamatute pidamise kohta·

2) nimetatud ettevõttest trükitöö väljalaskmise korral nõutavaid eksemplaare ei saatnud määratud aja jooksul vastavale asutusele karistatakse: rahatrahviga mitte üle kolmekümnetuhande marga.

§ 10. Süüdlast selles, et ta trükiasutusest läbikäivusesse välja laskis trükitoote, kuhu:

1) teatavalt valesti trükiasutus üles oli märgitud, kus ta trükitud oli;

2) teadvalt valesti väljaandja või vastutava toimetaja nimi ära oli tähendatud, karistatakse: vangimajaga mitte üle ühe aasta.

§ 11. Süüdlast selles, et ta hoidis müügi jaoks, või muul viisil laiali laotas väljamaal ilmuva perioodilise trükitoote, mille laialilaotamine seatud korras oli ära keelatud, karistatakse: arestiga mitte üle kolme kuu või rahatrahviga mitte üle 30.000 marga.

§ 12. Ajutiselt seismapandud perioodilise trükitoote väljaandjat, kes süüdlane selles, et ta rikkus keeldu tähendatud toodet välja andes, karistatakse: arestiga mitte üle kolme kuu või rahatrahviga mitte üle kolmekümnetuhande marga.

§ 13 Valmistamise või läbikäivusesse laskmise asjus süütegevust sisaldavate trükitoodete kohta võib kohus, rippumata uue nuhtlus-seaduse § 36 tarvituselevõtmisest määrata:

1) perioodilise trükitoote seismapanemist või jäädavalt ärakeelamist;

2) väljamaal ilmuva perioodilise trükitoote sissetoomist kuni 2 aastani;

3) kohtu otsuse lähemas trükitoote numbris väljakuulutamist.

§ 14. Süüdlast selles, et ta korraldas näitemängu, ooperi, konserdi, kino, tsirkuse või teise sarnase ettekande, kuhu igaüks ilma isiklise kutseta võib ilmuda või kuhu pääsemise eest tasu võetakse, ilma et ta sellest seaduse korras teatanud oleks, karistatakse: arestiga mitte üle kolme kuu või rahatrahviga mitte üle kolmekümnetuhande marga.

§ 15. Süüdlast selles, et ta ilma kohaliku omavalitsuse nõusolekuta ja siseministeeriumi loata restoraanis, kabarees, kohvikus või teises sarnases ettevõttes, kus sööke ja jooke koha peal tarvitamiseks müüakse, avalikke ettekandeid korraldas, karistatakse: arestiga mitte üle kolme kuu või rahatrahviga mitte kolmekümnetuhande marga.

§ 16. Süüdlast avalikul platsil, teel või tänaval avaliku ettekande korraldamises, ilma kohaliku politseiülema loata, karistatakse: rahatrahviga mitte üle kümnetuhande marga.

§ 17. Näitemängu, ooperi, kontserdi, kino, tsirkuse või teise sarnase ettekande, kuhu igaüks ilma isiklise kutseta võib ilmuda, või kuhu pääsemise eest tasu võetakse, korraldajat, kes süüdlane on selles, et ta:

1) sarnase ettekande korraldas, saadetud teadaandele mittevastavalt;

2) seatud määrusi ei täitnud alaealiste pääsemise suhtes sarnastele ettekannetele või nende ülesastumise suhtes neil ettekannetel, karistatakse: rahatrahviga mitte üle kolmekümnetuhande marga.

§ 18. Süüdlast selles, et ta avas raamatukaupluse, ajalehtede kontori, ajalehtede kioski või avalikuks tarvitamiseks määratud laenuraamatukogu, või lugemistoa, ilma seaduse poolt nõuetava teadaandes tähendatud asjaolude

muudatustest ei teatanud, karistatakse: rahatrahviga mitte üle 30.000 marga.

§ 19. Süüdlast selles, et ta kauples trükitoodetega käsimüügi teel avalikkudel platsidel, teedel, tänavatel või kodanikkudele kodus pakkumas käies, ilma seaduse poolt nõutava teadaande saatmata, või et ta esialgses teadaandes tähendatud asjaolude muudatustest ei teatanud, karistatakse: rahatrahviga mitte üle kolmekümnetuhande mara.

II osa.

§ 20. Selles seaduses ettenähtud süüteod alluvad rahukohtunikkudele. Süütegude harutamisel tuleb käia uue kriminaalseadustiku üldosa määruste järele.

§ 21. Kriminaal-kohtupidamise seaduse § 1213[18] täiendatakse järgmise märkusega:

„Väljamaal ilmuva trükitoote asjus võib kohus peale selle ära keelata kuni kohtu otsuseni nimetatud toote sissetoomist".

§ 22. Käesolev seadus hakkab maksma 1. aprillil 1923 a.

Käesoleva raamatu redigeerimise ajal võttis Riigikogu kolmandal lugemisel trükiseaduse ja avalikkude ettekannete seaduse vastu. Mõlemad on 1. aprillist maksvad. Sellega on endine kord (vaata raamatu lhk. 203 ja 205) muudetud. Peale selle võttis veel Riigikogu kolmandal lugemisel vastu seaduse raamatukaupluste, ajalehtede kontorite, ajalehtede kioskide, laenuraamatukogude ning lugemistubade avamise ja trükitoodete käsimüügi kohta, mis samuti 1. apr. s. a. maksev.

Kriminaalpolitsei korraldus.

(R. T. nr. 4-5 — 1920 a.).

§ 1. Kuritegevuse vastu võitlemiseks on kohtuministeeriumi ametkonnas kriminaalpolitsei.

§ 2. Kriminaalpolitsei on kuritegude jälgimise ja juurdluse alal prokuratuuri ja kohtuvõimude käsutada.

§ 3. Kriminaalpolitseiasutused on: a) Kriminaalpolitsei peavalitsus Tallinnas ja b) kriminaalpolitsei osakonnad Tallinnas, Rakveres, Narvas, Tartus, Võrus, Petseris, Valgas, Viljandis, Pärnus, Paides, Haapsalus ja Kuresaares.

Märkus: Kohtuministril on õigus nimetatud osakondasid tarviduse järele avada, kinni panna, ühendada ja ümber paigutada, samuti ka osakondade tööpiirkondasid ära määrata.

§ 4. Kriminaalpolitsei peavalitsus seisab koos: peavalitsuse ülemast ja inspektoritest, kellest üks ülema abi kohuseid täidab; peavalitsuse juures on majandus- ja statistika-toimkond ning kantselei sekretääri juhatusel tarvilise arvu ametnikkudega.

Osakonnad seisavad koos: kriminaalosakonna ülemast, tema abidest, vanematest ja noorematest kriminaalagentidest; osakondade juures on kantselei sekretääri juhatusel tarvilise arvu ametnikkudega.

Märkus 1: Peavalitsuse ülema, kui ka osakondade ülema kohuseid nende äraoleku ajal täidavad ülema abid; kus osakonnas ülemal abi ei ole — üks vanematest kriminaalametnikkudest osakonna ülema määramise järele.

Märkus 2: Peavalitsuse ja osakondade koosseis on ära tähendatud iseäralises lisas käesoleva paragrahvi juure.

§ 5. Kriminaalpolitsel ülevalpidamise kulud kannab riigikassa kohtuministeeriumi eelarve järele.

§ 6. Kriminaalpolitsei ametnikud määratakse ametisse ja vabastatakse ametist:

a) peavalitsuse ülem — vabariigi valitsuse poolt kohtuministri ettepanekul;

b) peavalitsuse inspektorid, sekretäär, kriminaalosakondade ülemad ja nende abid — kohtuministri poolt peavalitsuse ülema ettepanekul;

d) peavalitsuse kantselei ametnikud — peavalitsuse ülema poolt;

e) vanemad kriminaalametnikud, osakondade sekretäärid ja varahoidjad — peavalitsuse ülema poolt vastava kriminaalosakonna ülema ettepanekul;

g) muud osakondade ametnikud ja teenijad — vastava kriminaalosakonna ülema poolt.

§ 7. Kriminaalpolitsei teenistusesse astuvad peavad vastama järgmistele nõuetele:

1) peavad olema Eesti vabariigi kodanikud;

2) peavalitsuse ülem, inspektorid, kriminaalosakonna ülemad, nende abid, vanemad ja nooremad kriminaalametnikud, sekretäärid, varahoidjad, statistikus ja registreerijad peavad olema täisealised, muud ametnikud ja teenijad mitte alla 17 a. vanad;

3) peavalitsuse ülem peab olema kõrgema õigusteadlise haridusega; inspektorid, kriminaalosakonna ülemad - vähemalt rahvakooli haridusega (endise keskkooli neli klassi), agendid ja majateenijad peavad olema vähemalt kirjaoskajad.

Märkus: Käesoleva § nõuetele vastavate isikute puudusel võib ajutiselt erandid teha.

§ 8. Kriminaalpolitsei peavalitsuse ülesanded on:

1) Kriminaalpolitsei tegevuse üleüldine korraldamine ja juhtimine;

2) sellekohaste juhtnööride, korralduste ja seletuste andmine, mis kriminaalpolitsei tegevuse tehnilisesse küljesse puutuvad;

3) eelarvete kokkuseadmine kriminaalpolitsei ülevalpidamiseks;

4) statistika pidamine kuritegevuse üle, eelkaristusteadete korraldamine ja hoidmine ning teadete andmine ametasutuste nõudmiste peale;

5) kriminaalpolitsei asutuste ja ametnikkude tegevuse ja asjaajamise ülevalve ja revideerimine.

§ 9. Kriminaalpolitsei kohuseks on prokuratuuri ja

kohtuvõimude ülesandel ametasutuste ning eraisikute ülesandmiste põhjal kui ka oma algatusel, kuritegevuse jälgimist alustada ja juurdlemist toimetada. Selle juures on kriminaalpolitseil kõik need õigused ja kohustused, mis maksvate seaduste järele on politseiasutusel kuritegevuse jälgimise ja juurdlemise alal.

Kriminaalpolitsei tegevuse lähemad juhtnöörid sisalduvad kohtuministeeriumi poolt väljaantavas instruktsioonis.

§ 10. Kriminaalpolitseinikul on õigus:

a) sõjariistu kanda ilma iseäralise loata ja neid tarvitada üleüldiste politsei kohta väljaantud eeskirjade järele;

b) raudteedel, igas rongis, vagunis ja klassis sõita ja liikuda linna tänavatel, maanteedel ja veeteedel igasuguste sõiduabinõudega amettunnistuse ettenäitamisel;

d) avalikku politseid oma ülesannete teostamisel abiks võtta, kui ka vastuhakkamise puhul sõjavõimusid sellekohaste määruste järele ning eraisikuid appi kutsuda, kes kõik kohustatud on ajaviitmata tarvilist abi andma.

Märkus: Lähemad juhtnöörid sõitude üle raud- ja veeteedel annab välja kohtuminister kokkuleppel vastavate ministritega.

§ 11. Kuritegevuse vastu võitlemise suhtes on avalik politsei kohustatud kõigil neil juhtumistel, kus kriminaalpolitseinikka käepärast ei ole, jälgimist algama ja juurdlust toimetama; niipea kui kriminaalpolitseinik kohale ilmub, annab avalik politseinik asja jälgimise ja juurdlemise temale üle ja on kohustatud edaspidiste toimetuste juures viimasele seaduslist abi andma.

Märkus: Lähem vahekord avaliku ja kriminaalpolitsei vahel kuritegevuse vastu võitlemise alal määratakse ära iseäralises instruktsioonis, mis välja antakse kohtuministri poolt kokkuleppel siseministriga.

§ 12. Kriminaalpolitseinikud võivad kanda erariideid, ehk avaliku politsei vormi vastava ametastme järele.

§ 13. Kriminaalpolitsei tegevuse ülemaks juhtijaks on kohtuminister.

Kriminaalpolitsei peavalitsuse ülema korralduste alla kuuluvad kõik kriminaalpolitsei ametnikud ja teenijad.

Kriminaalosakondade ülemate korralduste alla kuuluvad kõik osakondade ametnikud ja teenijad.

§ 14. Ametalaste kuritegude eest vastutavad kriminaalpolitsei ametnikud ja teenijad üleüldiste seaduste järele.

§ 15. Üleastumiste eest ametikohuste täitmise juures, mille eest kriminaalkaristust ette ei ole nähtud, karistatakse kriminaalpolitsei ametnikka distsiplinaar teel vastavate ülemate poolt. Distsiplinaarvõim on kohtuministril, peavalitsuse ülemal, peavalitsuse inspektoril revideerimise juures ja kriminaalosakonna ülematel.

§ 16. Kriminaalpolitsei peavalitsusel, kui ka osakondadel kohtade peal on omad ameti pitserid.

Peaminister: **J. Tõnisson.**

Kohtuminister: **J. Jaakson.**

Vabar. val. asjade valitseja: **Th. Käärik.**

Eesti Vabariigi kaitsepolitsei korraldus.

(R. T. nr. 61-62—1920 a).

§ 1. Poliitilise kuritegevuse vastu võitlemiseks asutatakse siseministeeriumi ametkonnas kaitsepolitsei.

§ 2. Kaitsepolitsei asutused on:

a) kaisepolitsei ülem Tallinnas ja

b) kaitsepolitsei jaoskonnad Tallinnas, Tartus, Narvas, Rakveres, Valgas, Võrus, Viljandis, Pärnus, Haapsalus, Kuresaares ja Tapal.

Märkus: Siseministril on õigus nimetatud jaoskondasid tarviduse järele avada, kinni panna, ühendada ja ümber paigutada, samuti ka jaoskondade tööpiirkondasid ära määrata.

§ 3. Vabariigi kaitsepolitsei seisab koos: kaitsepolitsei ülemast, tema abidest, jaoskondade ülematest, ametnikkudest ja agentidest.

Märkus: Kaitsepolitsei koosseis (staat) on äratähendatud iseäralises lisas käesoleva paragrahvi juure.

§ 4. Kaitsepolitsei ülevalpidamise kulud kannab riigikassa siseministeeriumi eelarve järele.

§ 5. Kaitsepolitsei ametnikud määratakse ametisse ja vabastatakse ametist:

a) kaitsepolitsei ülem — vabariigi valitsuse poolt siseministri ettepanekul;

b) tema abid, kaitsepolitsei ülema sekretäär ja jaoskondade ülemad — siseministri poolt kaitsepolitsei ülema ettepanekul;

d) muud kaitsepolitsei ametnikud, agendid ja teenijad — kaitsepolitsei ülema poolt.

Märkus: Kaitsepolitsei ülema kohuseid tema äraolekul täidab üks ülema abidest, jaoskonnaülemate kohuseid — üks vanematest ametnikkudest jaoskonnaülema määramise järele.

§ 6. Kaitsepolitsei teenistusse astujad peavad täieealised Eesti vabariigi kodanikud ja tarvilise eelharidusega olema ja muudele riigiteenistuse eriseaduses ettenähtud nõuetele vastama.

§ 7. Kaitsepolitsei otsekoheseks ülesandeks on nende kuritegude vastu võitlemine, mis on sihitud maksva demokraatliku vabariigi ja seltskondliku korra kukutamiseks.

§ 8. Kaitsepolitsei ülema ülesanded on:

1) kaitsepolitsei tegevuse üleüldine korraldamine ja juhtimine.

2) tarviliste juhtnööride, korralduste ja seletuste andmine, mis kaitsepolitsei tegevuse tehnilisesse küljesse puutuvad;

3) eelarvete kokkuseadmine kaitsepolitsei ülevalpidamiseks;

4) kaitsepolitsei asutuste ja ametnikkude tegevuse ja asjaajamise ülevalve ja revideerimine.

§ 9. Kaitsepolitsei kohuseks on, prokuratuuri ja kohtuvõimude ülesandel, ametiasutuste ning eraisikute ülesandmiste põhjal ja oma algatusel poliitilise kuritegevuse jälgimist alustada ja juurdlemist toimetada, selle juures on kaitsepolitseil kõik need õigused ja kohustused, mis maksvate seaduste järele on politseiasutustel kuritegevuse jälgimise ja juurdlemise alal.

Oma tegevuse lähemad juhtnöörid saab kaitsepolitsei siseministri käest kokkuleppel sõja- ja kohtuministriga.

§ 10. Kaitsepolitseinikul on õigus:

a) sõjariistu kanda ilma iseäralise loata ja neid tarvitada üleüldiste politsei kohta välja antud eeskirjade järele;

b) raudteel, igas rongis, vagunis ja klassis sõita ja liikuda linna tänavatel, maanteedel ja veeteedel igasuguste sõiduabinõudega amettunnistuse ettenäitamisel;

d) avalikku ja kriminaalpolitseid oma ülesannete teostamisel abiks võtta kui ka vastuhakkamise puhul sõjavõimusid sellekohaste määruste järele ning eraisikuid appi kutsuda, kes kõik kohustatud on ajaviitmata tarvilist abi andma.

Märkus: Lähemad juhtnöörid sõitude üle raud- ja veeteedel annab välja siseminister kokkuleppel vastavate ministritega.

§ 11. Kaitsepolitseinikud erivormi ei kanna.

§ 12. Kaitsepolitsei on poliitilise kuritegevuse jälgimise ja juurdluse alal vabariigi prokuratuuri ja kohtuvõimude käsutada.

§ 13. Kaitsepolitsei tegevuse ülemaks juhtijaks on siseminister.

Kaitsepolitsei ülema korralduste alla kuuluvad kõik kaitsepolitsei ametnikud ja teenijad. Kaitsepolitsei jaoskondade ülemate korralduste alla kuuluvad kõik jaoskondade ametnikud ja teenijad.

§ 14. Ametalaliste kuritegude eest vastutavad kaitsepolitsei ametnikud ja teenijad üleüldiste seaduste järele.

§ 15. Üleastumiste eest ametkohuste täitmisel, mille eest seaduses kriminaalkaristust ei ole ettenähtud, karistatakse kaitsepolitsei ametnikka distsiplinaar teel oma vastavate ülemate poolt. Distsiplinaar võim on siseministril, kaitsepolitsei ülemal, tema abidel ja jaoskondade ülematel.

§ 16. Kaitsepolitsei ülemal kui ka jaoskondade ülematel on oma ametipitserid.

Peaminister: **J. Tõnisson.**

Siseminister: **Hellat.**

V. v. asjade valitseja: **K. Terras.**

Seadus välispolitsei ametnikkude vormiriietega ja jalanõudega varustamise kohta

(R. T. nr. 79 — 1921 a.).

§ 1. Politsei peavalitsuse ülem, tema abi, politseiinspektor, käskude täitjad ametnikud ja raiooniülem politsei peavalitsuse juures ning kõik välispolitsei ametnikud ja teenijad, kes välisteenistust peavad, s. o. politseiülemad, nende abid, raiooniülemad, vanemad kordnikud, kordnikud ning vangivahid, varustatakse igaüks riigi poolt vormiriietega ja jalanõudega järgmiselt:

1)	üks villane kuub (frentsch) . .	1	aastaks
2)	„ paar villaseid püksa . . .	1	„
3)	„ sinel	2	„
4)	„ vihmakuub iga posti jaoks .	4	„
5)	„ suvemüts	2	„
6)	„ talvemüts	3	„
7)	„ paar sääresaapaid ühe paari pooltaldadega	1	„
8)	„ vöörihm	6	„
9)	ühed mõõgarihmad	6	„
10)	üks revolvritask (tohl)	6	„

§ 2. Kõik § 1. nimetatud varustus muretsetakse ja valmistatakse siseministeeriumi politsei peavalitsuse eelarve järele.

§ 3. Suveriided muretsevad politseiametnikud ja teenijad omal kulul.

§ 4. Välispolitsei ametnikkudele ja teenijatele antud vormiriided ja jalanõud jäävad peale § 1 tähendatud kandetähtaja ametniku või teenija omanduseks, väljaarvatud varustus: vihmakuued, mõõgarihmad ja revolvritaskud (tohlud), mis peale kandmise tähtaja riigi omanduseks edasi jäävad.

§ 5. Varustust, mis § 4 tähendatud korras ametniku või teenija omanduseks jääb, ei või enne tähendatud kandetähtaega müüa ega edasi anda. Ametnikud ja teenijad, kellele riided ja jalanõud kandmiseks välja antud, on

kohustatud neid kandetähtaja jooksul korras hoidma ja vastutavad kuritahtlikult ehk hooletuse läbi kaotatud, rikutud kui ka hävitatud varustuse eest.

Märkus: Juhtumistel, kui varustus kaotatud rikutud või hävitatud enne kandetähtaja lõppu ja see tingitud teenistuskohuste täitmisest ehk ametnikust või teenijast äraripumata asjaoludest — jääb tekkinud kahju riigi kanda. Selle üle teeb vastava politseiülema poolt määratud kommisjon akti, mille põhjal politseiülemal õigus on kaotatud, rikutud või hävitatud varustust päevakäsuga nimekirjast maha kustutada.

§ 6. Teenistusest lahkumise puhul tuleb ametnikult või teenijalt temale riigi poolt antud varustuse eest, mille kandmistähtaeg veel pole lõppenud proportsioonaalselt vastav summa sisse nõuda ja varustus lahkunud ametnikule või teenijale jätta. Ei taha lahkuv ametnik või teenija nõutud hinna eest varustust võtta, jääb see riigile.

Märkus: Politsei peavalitsuse ülema poolt määratakse kommisjon, kes riigikontrolli esitaja juuresolekul iga aasta kohta varustuse hinnad üksikasjaliselt kindlaks määrab, mis kohtadel käsitusele tulevad peale siseministri kinnitust.

Riigivanema asetäitja: **Joh. Kukk.**

Siseminister: **Einbund.**

Riigisekretäär: **K. Terras.**

Välispolitsei vormiriide kirjeldus.

I. Vormkuub.

Mood — frentsch.
Värv — sinikashall.

a) Kaelus tumeroheline, kandiga alumisel äärel, püst, kahekordne, mahalöödud osa ettepoole nurkadega. Tugi kõrgus 4—6 cm, 2—3 haagiga.

b) Õlalapid tumerohelisest riidest, õlaõmbluse juures sisseõmmeldud, kaeluse juures nööbiga kinnitatavad. Pikkus õlaõmblusest kunt kaeluseni, laius 5 cm, äärekandiga.

Keset rinda viis ühes reas nööpi. Vöö tugineb alumisele nööbile.

d) Taskud: Sisseõmmeldud rinnataskud nurgelise väljalõikega lappidega. Küljetaskud 25° poolpõiki sisseõmmeldud õige lõikega lappidega. Rinnatasku ülemine äär joondub eelviimase ülemise nööbiga ja küljetasku ülemine nurk viimase alumise nööbiga. Taskulapid ilma kantideta ja nööpideta.

e) Selg. Kahe külje- ja ühe seljaõmblusega. Seljaõmblus alt kuni vööni lahtilõigatud. Lahtilõike ääred 5 cm laiuselt üksteise peal. Vöö kandmiseks kaks alt üles lahtikäivat 8—9 cm pikkust põõna. Põõna ülemise, kinniõmmeldud, otsa laius 3 cm ja alumise, nööbiga kinnitatava, otsa laius 4 cm ühe nööbiga. Põõnad asenevad 3—4 cm teine teisel pool seljaõmblust. Põõnade nööbid joonduvad lahtilõike ülemise otsaga.

f) Käikseümbrikud. Tumerohelisest riidest, kandiga ülemisel äärel, mille ots tagumise õmbluse kohal käikse lõpuni alla jookseb. Kõrgus: ümberringi 10 cm, käikse esimese poole keskkoha juures — 15 cm, ülespidi terava lõikega. Teravnurga otsa juures üks nööp.

II. Püksid.

Värv — sinikashall ehk tumesinine.

Mood — harilikud pikad püksid põiktaskudega ja kandiga välimise õmbluse kohal.

III. Müts.

1) Suvemüts.

Mood — pealmise püstiseisva äärega vormimüts;

Värv — pealmine osa ja põhi sinikashall, tugi tumeroheline; raudtee- ja piiripolitsei ametnikkudel pealmine osa ja põhi taevakarva sinine.

a) Mütsinokk mustast nanast ehk muust musta värvi materjaalist, kergesti allapoole langev, lai.

b) Kandid põhja ja ülemise osa liitumise kohal ja tugi ülemisel ning alumisel äärel.

c) Mütsimärk noka keskpaiga kohal tugi küljes; metallist kontsentreeritud ringides riigivärvidega 2,5 cm laiuselt ja vapiga keskkohal.

Märkus: Politsei peavalitsuse ametnikkudel kullakarva ning riigivapiga, teistel hõbekarva ning vastava maakonna ehk linna vapiga; raudtee politseil vapi asemel lendav ratas—raudtee märk.

d) Tormirihm — mustast nahast, kahe nööbiga toe külge kinnitatav, 1 cm lai.

2) Talimüts.

Mood — läkiläki.

Värv — tumehall; raudteede ning piiripolitsei ametnikkudel põhi taevakarva sinine; kandiga.

Pealeõmmeldud põhi; ilma nokata; riidest; märk toe küljes, ilma tormirihmata.

IV. Palit.

Mood — sinel.

Värv — tumehall.

a) Krae tumeroheline kandiga, eest lahtiseisvate nurkadega. Laius: eest — 11 cm, selja keskkohalt — 9 cm.

b) Õlalapid. Ülemine ots krae all nööbiga kinnitatatav; välimine ots õlaõmbluse juures sisseõmmeldud; laius — 5 cm.

c) Rinnaesisel 12 kahes reas nööpi. Vöö tugineb kahele viimasele alumisele nööbile.

d) Taskud 25° poolpõiki sisseõmmeldud õige lõikega lappidega.

e) Selg. Ühest tükist kahe küljeõmblusega. Põõna otsad küljeõmbluste kohal sisseõmmeldud; 9 cm lai, selja keskkohal nelja nurgeti seisva nööbiga kinnitatav. Vöö tugineb kahele alumisele nööbile. Lahtilõike pikkus 48—50 cm; mille ääred 7 cm laiuselt üksteise peal.

Märkus. Ratsareservi ja raudteede politseiametnikkudel lahtilõige kuni taljeni.

V.

1) Nööbid kuue ja palitu rinnaesisel ning põõnade peal ja kuue käistel 2,5 cm, õlalappidel — 1,5 cm läbimõõta; riide värvi ehk hõbekarva, metallist ehk mõnest muust sedavärvi materjaalist, riigivapiga. Politsei peavalitsuse ametnikkudel kullakarva metallist.

Märkus: Kuni riigivapi väljatöötamiseni kanda tarvitusel olevaid.

2) Kandid helerohelised; läbimõõt 2 mm.

Märkus 1: Alates raiooniülematest ja kõrgemale kant peale selle veel kuue pealmise hõlma ja kuue seljapõõnade äärtel.

Märkus 2. Politsei peavalitsuse ametnikud võivad kanda tumerohelisest sametist kaelust, käiseümbrikke ja mütsituge.

Suvel, alates 1. juunist kuni 1. septembrini, kantakse kergest kaitsevärvi materjaalist (pruunist) ühevärvilist ilma kantideta ja käiseümbrikuteta ülikonda.

VI. Saapad.

Säärikud ehk poolsaapad tulpsäärikutega.

Märkus: Kannukseid kannavad: politsei pea-

valitsuse ülem, tema abi, politsei-inspektor; politsei peavalitsuse üldosakonna juhataja, siseministri adjudant, käsutusametnik, kõik politseiülemad, nende abid, jaoskonna- ja raiooniülemad maakondades, kel hobusepidamise õigus ning ratsareserv.

VII. Ametmärgid.

1) Kordnikkudel:
Kaeluse ja palitukrae nurgal numbrid.

2) Vanemkordnikkudel:
Kaeluse ja krae nurgal numbrid ja nööbi kohal pikuti üle paguni 9 mm valge pael.

3) Raiooniülematel:
Üks väike hõbedane täht õlalapil ja ühest laiast paelast ilustus kaelusel.

4) Jaoskonnaülema abidel;
Kaks väikest hõbedast tähte õlalapil ja kaelusel kahest paelast kombineeritud ilustus.

5) Jaoskonnaülematel:
Kolm väikest hõbedast tähte õlalapil ja kaelusel kahest laiast ja ühest kitsast paelast kombineeritud ilustus.

6) Politseiülema abidel:
Üks suur hõbedast täht õlalapil ja neljast hõbedasest paelast — kahest laiast ning kahest kitsast ribapaelast — kombineeritud ilustus kaelusel ja käisel.

7) Politseiülematel:
Kaks suurt hõbedast tähte õlalapil ja politseiülema abile omane ilustus kaelusel ning samasugune ilustus kuue käisel.

8) Politsei peavalitsuse käsutusametnikul:
Kolm väikest kuldset tähte õlalapil ja helerohelised õlapaelad ning kaeluse ilustus nagu jaoskonnaülematel.

9) Politsei peavalitsuse laudkonnaülematel:
Kolm väikest kuldset tähte õlalapil ja kaeluse ilustus nagu jaoskonnaülematel.

10) Politsei peavalitsuse üldosakonna juhatajal:
Üks suur kuldne täht õlalapil ja politseiülemale omane, kuid kullakarva ilustus kaelusel ja käisel.

11) Politsei-inspektoril ja politsei peav. ülema abil:
Kaks suurt kuldset tähte õlalapil ja viiest kuldsest paelast, kolmest laiast ning kahest kitsast ribapaelast,

kombineeritud ilustus kaelusel ja samasugune ilustus kuue käisel.

12) Politsei peavalitsuse ülemal:
Kolm suurt kuldset tähte ôlalapil ja neljas kuldsest paelast, kolmest laiast ja ühest kitsast ribapaelast kombineeritud ilustus kaeluse otsal ja kuue käisel, kusjuures ribapael ülemise ja eelviimase alumise laia paela vahel kuni otspaelteni astmelise nurkjoone moodustab.

13) Siseministri adjutant kannab politsei vormiriiet vastavalt sellele teenistusastmele, milles ta seisab, kullavärviliste ametmärkega ja ilustustega ning peale selle roheliste ôlapaeltega ja kännuksetega.

Peale selle kannavad raudteede politsei ametnikud kaeluse ja krae nurgal lendavat ratast ning piiripolitsei ametnikud nööbi kohal pikuti üle paguni riigilipu värvilist 4 mm. laia nööri, mis peab kujutama piiriposti ning kaks hõbedast 1 mm. nööri, mis nööbi laiuselt mõlemi pool keskpaela tõmmatud.

Tähe suurus: suured — 4 cm, väiksed — 2¼ cm läbimôôta.

Paelte laius: laiad — 9 mm, ribapaelad — 1 mm.

Märkus: Kaeluse ja käise ilustuse kirjeldus eralisana.

SISUKORD.

Eessõna.
Sõna „politsei“ mõiste V
I. Vanaaja politsei VI
II. Kesk- ja uuemaaja politsei X
III. Meie politsei XIX

Esimene osa.

I. Riik.

Ühiskonna ja riigivõimu sündimise ajalugu . . 1
Riik 2
Maa-ala 2
Rahvas 3
Riigivõim 3
Funktsioonide jaotus. 4
Riikide klassifikatsioon 7
Piiramata monarkia 8
Piiratud monarkia 9
Vabariik 13
Eesti riigi loomise ülevaade 16
Eesti maa-ala 17
Eesti rahvas 18
Kodanikkude põhiõigused 18
Kodanikkude kohustused 19
Eesti riigi võimu jaotus 20
Seadusandline võim ja Riigikogu 20
Valimiseõigus 20
Vabariigi valitsus 23
Ministeeriumid 24
Sõjaministeerium 24
Välisministeerium 25
Siseministeerium 25
Põllutööministeerium 29
Teedeministeerium 29
Töö- ja hoolekandeministeerium 30
Kaubandus-tööstusministeerium 30
Rahaministeerium 30

Kohtuministeerium 30
Riigikontroll 31
Kohus 31
Omavalitsuse asutused 33

II. Õigus.

Normid 34
Kõlblus ja õigus 34
Õigus 36
Õigus subjektiivses ja objektiivses mõttes . . 36
Õiguse subjekt ja objekt 37
Füüsiline isik 37
Juriidiline isik 37
Õigusvõime 38
Teguvõime 38
Õiguse rikkumine ja kaitse 39
Õiguse allikad 41
Seaduse sündimise protsess 42
Seadusline algatus 42
Seaduseelnõu harutamine 43
Seaduste kinnitamine (sanktsioon) . . . 44
Seaduste kuulutamine 44
Seaduse andmine 45
Seaduse maksvus maa, aja ja isikute suhtes . . 45
Põhiseadus, lihtseadus 46
Erakorraline seadus 47
Eestis maksvate seaduste inkorporatsioon . . 48

III. Kriminaalkohtud.

Vahe tsiviil- ja kriminaalõiguse vahel . . . 51
Tsiviil- ja kriminaal-kohtupidamise põhimõtted . . 52
Kohus ja pooled 53
Kohtuasja harutamine 54
Eesti kohtuasutused 55
Prokuratuur 56

IV. Kriminaalseadused.

Kuritegu ja tema elemendid . . . 58
Kuriteo koosseis ehk elemendid . . . 58
Kuriteo subjekt 58
Süüdivus ja süüdimatus 59
Alaealsus 60
Vanaduse nõtrus 60
Nõdrameelsus ja hullumeelsus . . . 61

Unes ja meelemärkuseta olek 61
Kurttumm 61
Kuriteo objekt 61
Tegu 66
Teo sisemine külg 66
Teo väline külg 67
Kuriteost osavõtmine 69
Karistus 70
Karistuse liigid 72

V. Tähtsamad kuriteod ja nende alluvus.

Üldises ja erakaebuse korras algatatavad süüteod . . 75
Süüteod riigikorra vastu 77
Valitsusvõimudele vastuhakkamine, nende korralduste mittetäitmine 78
Kuriteod riigivaranduste ja sissetulekute suhtes . . 79
Tapmine ja enesetapmine 79
Juhuslik, ettevaatamata ja tahtvusega tapmine . . 81
Kvalifitseeritud tapmine 83
Keharikkumised 84
Juhuslikud, ettevaatamata ja tahtvusega keharikkumised 84
Keharikkumise liigid 85
Vigastus 85
Haavad 86
Peksmine 86
Süüteod naisterahva au vastu 87
Vägistamine 87
Neitsirike 88
Ärameelitamine 89
Tulesüütamine 89
Võõra varanduse ärakiskumine 90
Ärakiskumise liigid 91
Röövimine ja riisumine 92
Vargus 94
Lihtne vargus 95
Kerge vargus 95
Raskemad vargused 95
Kvalifitseeritud vargused 96
Vargusest osavõtmine ja varastatud asjade ostmine . 102
Kelmus 103
Lihtkelmus 104
Kerge kelmus 105
Raske kelmus 105
Kvalifitseeritud kelmused 105
Võltsimine 107
Võõra varanduse omandamine ja raiskamine . . . 108
Liiakasuvõtmine 108

Ametalased kuriteod 109
Ametalal usaldatud varanduse omandamine ja raiskamine 109
Ametalane võltsimine 110
Altkäemaksuvõtmine 110
Vabaduse riisumine 111
Seadusvastane läbiotsimine 111
Võimuliialdus 112
Võimutegevusetus 112
Kuritegudest korrapäralise oleku, korra ja rahu vastu . 112
Kuritegudest seltskondliku heakorra vastu . . . 114
Passiseaduse rikkumisest 114
Ehituse- ja teedeseaduste rikkumisest . . . 115
Kuritegudest rahva tervise vastu 116
Kuritegudest isikliku julgeoleku vastu . . . 117
Ähvardustest ja vägivallast 118
Võõra varanduse omavolilisest tarvitamisest ja kahjustamisest 119

VI. Rahukohtule alluvad asjad.

Missugused asjad alluvad rahukohtule . . . 120
Erakaebuse ja üldises korras algatavatest ja rahukohtule alluvatest asjadest 121
R. N.-S. §§ 38, 42, 43 ja 117 rikkumise juures tarvitusele võetud ajutine kord (R. T. 1920 a. nr. 147-148) . 124
Süüteod ja üleastumised, mis karistuse alla käivad politseilises korras 124

VII. Rahukogule alluvad asjad.

Missugused asjad alluvad rahukogule . . . 125
Alused juurdluse algamiseks 126
Teadustused juurdluse algamisest 127
Tegevus enne kohtu-uurija kohale jõudmist . . 128
Takistusabinõud kohtu ja eeluurimise eest kõrvalhoidmise vastu 128
Tegevus peale kohtu-uurija kohale jõudmist . . 129
Tegevus selkorral, kui kohtu-uurija kohale jõudmine viibib 129
Tegevus kr. kp. s. § 258 põhjal 132
Ülevaatus ja ületunnistamine 132
Läbiotsimine ja asitõenduste võtmine . . . 134
Asitõendused ja nendega ümberkäimine . . . 136
Juurdluse käik, kui selgub, et asjas kuriteo tundemärgid puuduvad 136

Sõjakohtule alluvad asjad 136
Poliitilised asjad mis alluvad kubernerile . . . 137
Kaitsepolitsei 138

Teine osa.

Politsei korraldus.

Üldine korraldus 140
Politsei tegevus ja võimupiirid 140
Politsei koosseis 144
Politseiametnikkude ja teenijate ametisse määramine, ametist vabastamise ja karistamise kord . . 145
Ajutine kohustetäitmine 148
Alluvuse ja asjaajamise kord 148

Kolmas osa.

Tegelik politsei teenistuskord.

Üldised määrused 150
Politsei tegevus asjades, mis alluvad üldistele kohtuasutustele 156
Politsei tegevus asjades mis alluvad rahukohtule . 170
Politsei tegevus vägivaldse eluvõtmise (tapmise, lapsetapmise, enesetapmise ja elule hädaohtlikkude vigastuste sünnitamise) korral 175
Politsei tegevus keharikkumise (kehavigastus, haavad, piinamine ja peksmine) korral . . . 180
Politsei tegevus salajase võõra vara võtmise (varguse) korral 180
Politsei tegevus avaliku võõra vara võtmise (röövimine ja riisumine) korral 183
Politsei tegevus tulisüütamise korral . . . 185
Politsei tegevus süütegude alal naisterahva au vastu (neitsirike ja vägistamine) 186
Politsei tegevus valitsusvõimudele vastuhakkamise ja nende korralduste mitteläitmise puhul . . 187
Politsei ülesanded kodanlistele ja sõjaametkonnale segaalluvates asjades 187
Politsei ülesanded riigi varanduste ja sissetulekute kohta käivate seaduste järelvalve alal . . . 189
Politsei tegevus riikliste kuritegude (rahutus, mäss, riigiäraandmine) puhul 193
Politsei ülesanded ametalaliste kuritegude puhul . . 194
Politsei tegevus koosolekute alal 194
Politsei tegevus isikute suhtes, kes kuuluvad välisriikide

diplomaatilise korpuse ja välisriikide konsulaatide koosseisu 198
Politsei tegevus korjanduste ja loteriide alal . . 201
Politsei tegevus ühingute ja liitude tegevuse järelvalve alal 203
Politsei tegevus trükiseaduse täitmise järelvalve alal . 203
Politsei tegevus avalikkude ettekannete järelvalve alal 205
Kodakondsuse seadus 205
Juhtnöörid kodakondsuse seaduse kohta . . . 210
Isiktunnistuste väljaandmise kord 212
Rahvuse muutmise kord isikutunnistustel . . . 213
Politsei ülesanded passiseadustiku rikkumise alal . 214
Hobusepasside väljaandmise kord . . . 214
Juhtnöörid uute isikutunnistuste ja hobusepasside väljaandmise kohta 214
Politsei tegevus väljamaalaste kohta maksvate seaduste ja määruste täitmise alal 215
Välispasside väljaandmise kord 220
Politsei tegevus majade sisemise korra järelvalve alal . 221
Politsei tegevus kaubandus- ja tööstusseadustiku täitmise järelvalve alal 222
Piirituse, viina ja likööride valmistamise kord . . 226
Piirituslaki ja polituuri valmistamine . . . 229
Tubakamaks: tubaka ja tubakasaaduste valmistamine kasvatamine jne. 230
Politsei tegevus tolliseaduste täitmise järelvalve alal . 233
Politsei tegevus ehituste, teede, posti ja telegraafi seaduste ja määruste täitmise järelvalve alal . . 234
Politsei tegevus metsakaitse määrustiku rikkumise alal 236
Politsei tegevus jahipidmise seaduste ja määruste alal 237
Politsei tegevus kalapüügi määruste alal . . . 239
Juhatuskiri riigi- ja omavalitsuse maksuvõlgade sissenõudmise kohta 241
Politsei ülesanded riigi- ja omavalitsuse maksuvõlgade sissenõudmise alal 244
Politsei tegevus laskeriistade hoidmise ja kandmise kui ka sõja- ja laskeriistadega ning laskemoonaga kauplemise alal 247
Politsei tegevus rahva tervishoiu ja komblusvalve kohta käivate seaduste ja sunduslikkude määruste järelvalve alal 24
Politsei ülesanded kodanikkude varanduslise julgeoleku alal 252
Politsei tegevus vägivalla ja õnnetute juhtumiste ärahoidmise alal 255
Politsei tegevus üldtarvitusele antud kohtade korrashoiu ja korra järelvalve alal nimetatud kohtis . . 256

Vaimuhaigetega ja nõdrameelsetega talitamise kord . 259
Politsei tegevus riigilipu kohta maksvate seaduste ja määruste täitmise järelvalve alal . . . 260
Ajutine seadus karistuse ja kohtupidamise korra muutmise kohta mõnesuguste süütegude asjus . 260
Ajutine seadus politseilise karistamise kohta üksikute seaduste ja sunduslikkude määruste rikkumise eest 261
Politsei valve 262
Juhtnöörid tööjaotuse kohta kriminaal- ja välispolitsei vahel kuritegevuse vastu võitlemise alal . . 265

Neljas jagu.

I. Politseiteenistuse kord.

Riideskäimine 268
Tervitamine 269
Tervitamine sõiduriistadel 270
Tervitamine komandodega 271
Ausus ametikohuste täitmisel ja oma ametist lugupidamine 271
Raporteerimine 271
Ülevalpidamine ülemuse juuresolekul ja seltskonnas . 273
Ülevalpidamine postil olles 273
Ülevalpidamine ametikohuste täitmisel . . . 274
Ülevalpidamine paraadidel, pidudel jne. . . . 274
Oma kohustest lugupidamine 274
Mida peab politseiametnik tegema, kui tema kellegilt märkuse saab 275
Ülemate kohused 275
Oma alluvate ametnikkude hingeelu tundmaõppimine ja nendega läbikäimine 256
Enese ja oma ametivendade au kaitsmine . . . 276
Rahvustunne ja isamaast lugupidamine . . . 276
Politseiametnik kui auvõõras seltskonnas . . . 277
Riigihümn 277
Sunduslikkude määruste täitmise järelvalve . . 277
Korraldus rongikäigude ja muude suuremate rahvakogumiste ajal 277
Korra jalaleseadmine rahwarikkas kohas mitmesugustel juhtumistel 278
Väljavõte distsiplinaarseadusest 278
Ülemate üldkohused oma alluvate ametnikkude vastu . 280
Sõjariistade tarvitamine 281

II. Reaõppus.

I peatükk.

Jalaväe rivid ja nende juhatamine 282

Rivi juhatamine 283
Rühma koondrivid 283
Rühma hargrivid 283
Jaokolonn 284

II. peatükk

Komando sõnad 284
Tervituseks 284
Palvele . . . . . .

III. peatükk.

I jagu:

Viiru õppus 286
Joondumine 287

IV. peatükk

Roodu liikumised 289
Edasi liikumisega 289
Paigalseisva rühma kolonni harutamine . . . 290
Rühma harutamine käigul 290
Roodu paraad-marss 290
II. Keda peab iga politseinik tundma . . . 291

Lisa.

Eesti Vabariigi Põhiseadus 292
Riigikogu valimise, rahvahääletamise ja rahvaalgatamise õiguse seadus 301
Seadus linnavolikogude valimise kohta . . . 321
Seadus alevivolikogude valimise kohta . . . 329
Seadus maakonnanõukogude valimise kohta . . 330
Seadus vallanõukogude valimise kohta . . . 342
Koosolekute seadus 361
Üüriseadus 365
Maaseadus 371
Kodanliste võimude poolt nõuetava kaitseväelise kaasabi seadus 375
Trükiseadus 379
Seadus raamatukauplus, ajalehte kontorite, ajalehte kioskide, laenuraamatukogude ning lugemistubade avamise ja trükitoodete käsimüügi kohta . . 384
Avalikkude ettekannete seadus 385
Karistusmäärused trükiseaduse, avalikkude ettekannete seaduse ja raamatukaupluste ning avalikkude lugemistubade avamise seaduse rikkumise asjus . 389
Kriminaalpolitsei korraldus 393
Eesti Vabariigi kaitsepolitsei korraldus . . . 397
Seadus välispolitsei ametnikkude vormiriietega ja jalanõudega varustamise kohta 400
Välispolitsei vormiriide kirjeldus 402

Trüki- ja keelevigade parandus.

Lhk.	Rida	
V	17	ülevalt — aeg amööda jaseeläbi—aegamööda ja selle läbi.
V	1	alt — indiwiduelle — individuelle.
XIII	1	ülevalt -- Rütelvacht — Rütelwacht.
		ääre peal — sünamise — sündimise.
8	30	alt — wabariik — monarkia.
18	3	ülevalt — 3-me kilomeetriline — 12 meremiiline
20	15	» — tarwitamatu — tarwitatud.
24	32	» — Ametlistes — Ametalastes.
31	2	« — Riigikogu — Riigikohtu.
32	7	» wahele jäänud — rahukogu teise astme.
34	11	alt — seadus annab — normid annavad.
45	1	ülevalt — seaduse andmine — Seaduse avaldamine.
45	1	alt — pahem — pehmem.
50	3	ülevalt — maksnud — maksvad.
50	28	» — 1885 a. — 1914 a.
53	34	» — süüdistatav — süüta
57	2	» — kohtu — kohut.
57	3	» — siis — siiski.
59	7	alt — objektiks — subjektiks.
60	25	ülevalt — 17—21 — 17—20.
60	30	» 21 — 20.
62	12	» mittesüüdimatuse — süüdimatuse.
67	18	» 22 — 92.
82	2	» järelk — järele.
95	15	alt — süüdistud — süüdistus.
103	19	» — §§ 931 ja 932 — § 931^1 ja 931^2.
104	9	» — § 173—176 — § 173—174.
121	7	ülevalt §§ 530, 531, 532 ja 530 — §§ 75, 76, 77, 81, 528, 529, 530, 531, 532 ja 540.
126	1	alt — miseks — ilmsiks.
130	15	» — sidaldama — sisaldama.
159	13	» — käi- — käsile.
164	19	ülevalt — veab — peab.
164	1	alt kolkku — kokku.
166	24	ülevalt — Ku asi — Kui aga.
170	13	alt — juurdle — juurdluse.
170	12	» — alu — alusel.

197 13 ülevalt useseltside — ususeltside.
197 1 alt — aj — ja.
203 9 ülevalt — mis ehitud — mis asutatud.
203 2 alt — arutusel — harutusel.
236 15 ülevalt — ei ole tähti — ei ole tähtis.
236 23 » — et tule lõpulikult — et tuli lõpulikult.
237 20 alt — kelle pandud — kelle peale pandud.
238 7 » — ja kõik kullid, teised — ja kõik teised kullid.
247 12 » — nure — juure.
252 8 alt — ei ei saaks — et ei saaks.
253 2 ülevalt — avalikuks saaks — avalikuks tehtud saaks.
356 1 » — salleks — selleks.
362 1 » — koosoleku — koosolekut.
365 10 » — rumid — ruumid.
381 13 » — nimetised — nimetatud.
154, 159, 164, 167, 172, 173, 175 (vaata asitõenduste vormid) — mitte lugeda, sest neid raamatus ei leidu.

Raamatu trükkimise ajal on mõne ministeeriumi koosseis muutunud, näit.: välisministeerium seisab koos praegu järgmistest kolmest osakonnast: poliitilisest, juriidilisest ja administratiiv-osakonnast.

Siseministeeriumi koosseisust on ära läinud töö- ja hoolekandeministeeriumi juurde tervishoiu peavalitsus ja teedeministeeriumi juurde ehituspeavalitsus, kuna juure tulnud on piirivalve valitsus.

Rahaministeeriumi juures ei ole mitte tollivalitsus, vaid tolli peavalitsus.